Üçüncü Basımdan Çeviri

KRİTİK DÜŞÜNCE

Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar

Third Edition

CRITICAL THINKING

Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life



Çeviri Editörleri
Prof. Dr. A. Esra Aslan
Yrd. Doç. Dr. Gamze Sart

RICHARD PAUL
LINDA ELDER

PEARSON





KRİTİK DÜŞÜNCE

Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar

ÜÇÜNCÜ BASIMDAN ÇEVİRİ

ÇEVİRİ EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Ayşe Esra Aslan & Yrd. Doç. Dr. Gamze Sart

CRITICAL THINKING

Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life

THIRD EDITION

Richard Paul & Linda Elder

PEARSON





NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

Yayın No.: 674
ISBN: 978-605-133-575-9
© 3. Baskıdan Çeviri, Kasım 2016

KRİTİK DÜŞÜNCE - Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar

Çeviri Editörleri: Prof. Dr. A. Esra Aslan, Yrd. Doç. Dr. Gamze Sart

CRITICAL THINKING - Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life

Richard Paul, Linda Elder



Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Eğitim Bilimleri Editörü: Naim Dilek -naimdilek@nobelyayin.com-

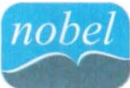
Redaksiyon: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com
Sayfa Tasarımı: Aras Çiftçi -aras@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com
Baskı ve Cilt: Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Paul, Richard., Elder, Linda
CRITICAL THINKING: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life / *Richard Paul, Linda Elder*
KRİTİK DÜŞÜNCE: Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar / *Çeviri Editörü: Esra Aslan, Gamze Sart*
3. Baskıdan Çeviri, XXXIV + 482 s., 170x240 mm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN 978-605-133-575-9
1. Düşünme 2. Kritik 3. Entellektüel

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kida, Prefix, N-T Mağazaları, Gökkuşağı Dağıtım

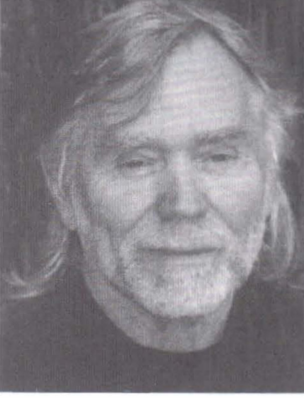


NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 **Faks:** +90312 418 30 20
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sk. Ferah Han No:16/62 Kat:1
Cağaloğlu-Fatih İSTANBUL **Tel-Faks:** +90212 513 13 04
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com









Dr. Richard Paul Eleştirel Düşünme Merkezinde Araştırma ve Profesyonel Gelişim Direktörü ve Eleştirel Düşünmede Mükemmellik Ulusal Konseyinin Başkanı olarak Dr. Paul, sekiz kitabı ve konu üzerine 200'den fazla makalesiyle, eleştirel düşünme konusunda uluslararası olarak tanınan bir otoritedir. Her aşama seviyesinde kitaplar yazmıştır ve öğretme taktikleri ve stratejileri ve öğrencileri kişisel değerlendirmeyle meşgul etmek için diğer şeylerin arasında, alışılmamış yollar üretme konularında kapsamlı deneyler yapmıştır.

Dr. Paul dört derece almıştır ve Harvard Üniversitesi, Chicago Üniversitesi, Illinois Üniversitesi ve Porto Riko, Kosta Rika, Britanya Kolombiyası, Toronto ve Amsterdam üniversiteleri dâhil olmak üzere Amerika'da ve diğer ülkelerdeki birçok üniversitede eleştirel düşünme üzerine dersler vermiştir. 20 yılı aşkın süreyle üniversite seviyesinde, eleştirel düşünme konusunda, başlangıç ve ileri seviye kursları vermiş ve Üstün Felsefeci (Felsefi Çalışmalar Konseyi tarafından, 1987), O. C. Tanner İnsani Bilimler Eğitmeni (Utah Devlet Üniversitesi tarafından, 1986), Lansdown Misafir Öğretim Üyesi (Victoria Üniversitesi tarafından, 1987) ve Alfred Korsybski Anma Eğitmeni (Genel Anlambilimi Enstitüsü tarafından, 1987) dâhil olmak üzere sayısız onur ve ödül almıştır.

Eleştirel düşünme üzerine görüşleri *New York Times'ta, Education Week'te, Chronicle of Higher Education'da, American Teacher'da, Reader's Digest'te, Educational Leadership'te, Newsweek'te ve U.S. News and World Report'ta* yayımlanmıştır.

Dr. Linda Elder Dr. Linda Elder bir eğitim psikoloğu ve eleştirel düşünme konusunda öne çıkan bir otoritedir. Eleştirel Düşünme Kuruluşunun Başkanı ve Eleştirel Düşünme Merkezi'nin Yönetici Direktörüdür. Dr. Elder yüksekokul seviyesinde psikoloji ve eleştirel düşünme öğretmiştir ve 20.000'den fazla eğitimciye tüm seviyelerde sunumlar yapmıştır. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life, Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life ve Twenty-Five Days to Better Thinking and Better Living* kitapları dâhil dört kitaba yardımcı yazarlık yapmıştır. Eleştirel düşünme üzerine 21 düşünürün yönlendirmelerine yardımcı yazarlık yapmıştır ve *Journal of Developmental Education*'da eleştirel düşünme üzerine 3 ayda bir yayımlanan makaleye yardımcı yazarlık yapmaktadır.



Dr. Elder aynı zamanda eleştirel düşünme gelişiminin bir orijinal evre teorisini geliştirmiştir. Düşünme ve duygu ve eleştirel düşünmeye karşı bariyerler arasındaki ilişkiyi anlamakla ve açıklamakla ilgilenen Dr. Elder bu hususları düşünmesinin ve çalışmasının merkezine yerleştirmiştir.

ÇEVİRİ KURULU

BÖLÜM 1 **TARAFSIZ BİR DÜŞÜNÜR HALİNE GELMEK**

Prof. Dr. A. Esra ASLAN - İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD

BÖLÜM 2 **GELİŞİMİN İLK DÖRT AŞAMASI: *KENDİNİZİ HANGİ DÜŞÜNCE SEVİYESİNE YERLEŞTİRİRDİNİZ?***

Uzm. K. Gamze AKÇEKİÇ-YAMAN - Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD

BÖLÜM 3 **KENDİNİ ANLAMA**

Uzm. K. Gamze AKÇEKİÇ-YAMAN - Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD

BÖLÜM 4 **DÜŞÜNCENİN PARÇALARI**

Uzm. Alp TÜRECİ - Elektronik Mühendisi, ETUS IPTV Solutions IT Manager

---

BÖLÜM 5 **DÜŞÜNCE STANDARTLARI**

Yrd. Doç. Dr. A. Nilgün CANEL - Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD

BÖLÜM 6 **İYİ DÜŞÜNMEYE YÖNELTEN SORULAR SORMAK**

Uzm. İrem YAYDIRGAN - Psikolojik Danışman, Maçka Akif Tuncel Anadolu Teknik ve Meslek Lisesi

---

BÖLÜM 7 **DÜŞÜNMEDE UZMANLAŞMAK, UZMANLAŞMAK**

Prof. Dr. A. Esra ASLAN - İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD

Yrd. Doç. Dr. Gamze SART - Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD

BÖLÜM 8 **EN İYİ DÜŞÜNÜRLERİN NASIL ÖĞRENDİĞİNİ KEŞFET**

Uzm. Asuman GÜNER - Psikolojik Danışman, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi

ÖN SÖZ

Şu anda yaptığınız her şey düşünme yönteminiz tarafından belirlenir. Hissettiğiniz her şey -tüm duygularınız- düşünceniz tarafından belirlenir. İstediğiniz her şey -tüm arzularınız- düşünceleriniz tarafından belirlenir. Düşünceniz gerçekçi değilse hayal kırıklıklarına uğrayabilirsiniz. Düşünceleriniz haddinden fazla kötümserse bu durum sizi keyiflendirmesi gereken pek çok şeyin farkındalığının reddine yol açar.

Kendi adınıza bu fikri test edin. En güçlü duygularınıza ait örnekler, daha sonra da bu örneklerle ilgili düşünceyi belirleyin. Örneğin, üniversite için heyecan hissediyorsanız bunun sebebi üniversitede başınıza iyi şeyler geleceğini *düşünmenizdir*. Derse girmeye çekiniyorsanız bunun sebebi muhtemelen dersin çok sıkıcı ya da çok zor olacağını düşünmenizdir.

Benzer yönden, yaşam kaliteniz umduğunuz gibi değilse bunun sebebi büyük ihtimalle yaşam hakkındaki düşüncenize bağlıdır. Olumlu düşünürseniz olumlu hissedersiniz. Olumsuz düşünürseniz olumsuz hissedersiniz. Örneğin, üniversitenin çok eğlenceli olacağına, size saygı duyacak ve sevecek arkadaşlarla iyi arkadaşlıklar kuracağınıza ve dahası, aşk hayatınızın daha ilginç ve heyecanlı olacağına yönelik düşüncelerle üniversiteye geldiniz. Bunun gerçekleşmediğini varsayalım. Eğer bu düşünce çatınızın çöküntüleri elinizde ise şu anda hayal kırıklığı, (deneyimlerinizi olumsuz yorumlama derecenize bağlı olarak) hatta belki de yılgınlık hissediyor olurdunuz.

Pek çok kişi için, düşünmek çoğunlukla bilinç dışı bir eylemdir. Örneğin, olumsuz yönde düşünen çoğu insan kendisi için "Kendimi ve yaşantımı olumsuz bir şekilde değerlendirmek benim seçimimdi. Olabildiğince mutsuz olmayı ben tercih ediyorum." demez.

Sorun şu ki, düşüncenizin farkına varmadığınız sürece, var olan zayıflığını düzeltme şansına sahip olamazsınız. Düşünme eylemi bilinç dışı düzeyde ise var olan herhangi bir sorunu göremezsiniz. Ve sorunu göremezseniz, onu değiştirme motivasyonuna da sahip olamazsınız çünkü pek az insan, düşünme eyleminin hayatlarındaki güçlü rolünün farkındadır ve yine çok azı düşüncelerini anlamlı bir şekilde yönetebilir. Çoğu birey, pek çok yönden düşüncelerinin kurbanıdır; düşüncelerinden yardım almak yerine onlar yüzünden incinir. Pek çok insan kendi kendinin düşmanıdır. Düşünceleri, sorunlarının süregelen kaynağıdır; bireylerin fırsatları tanımalarını ve enerji sarf etmelerini önler, ilişkileri zehirler ve kör yollara sokar.

Bir üniversite öğrencisi olarak başarınızı düşünün. Bu başarının belirlenmesinde en anlamlı değişken, düşünce kalitenizdir. İyi düşünerek çalışırsanız iyi bir şekilde çalışmış olursunuz. İyi düşünerek okursanız iyi bir şekilde okumuş olursunuz. İyi düşünerek yazarsanız iyi bir şekilde yazmış olursunuz. Ve iyi çalışır, okur ve yazarsanız üniversitede başarılı olursunuz. Tabii ki eğitmenleriniz de öğrenmenizde rol oynar. Bir kısmı, siz öğrenirken diğerlerinden daha çok yardımcı olacaktır. Ancak, en iyi öğretmenler bile kafanızın içine girip si-

zin yerinize öğrenemez, sizin için düşünemez, okuyamaz ve yazamazlar. İyi düşünmek için gerekli entelektüel becerilerden yoksunsanız üniversitede başarılı olamazsınız.

Bu kitapta ortaya koyduğumuz anahtar soru şudur: Başarı ve mutluluğun en anlamlı belirleyicisi bireyin düşünme yöntemi ise neden iyi düşünenlerin kullandığı araçları kullanmayalım ya da bunları kullanmayı öğrenmeyelim? Belki de hepsinde usta olamazsınız ancak, öğrendiğiniz her aracın bir karşılığı olacaktır.

Bu kitap, iyi düşünenlerin kullandığı araçlar konusunda sizi uyaracak ve kullanabileceğiniz yöntem ve uygulamaları örnekleyecektir. Böylece, iyi bir düşünür olma yolunda kaderinizi elinize alacaksınız. Daha iyi bir düşünür olup olmayacağınızı belirleyecek olan tek şey, pratik yapmaya olan isteğinizdir. İyi düşünenlere ait bazı özellikler şunlardır:

- **İyi düşünenler, düşünceleri hakkında düşünürler.** Düşündüklerini sorgulamadan kabul etmezler. Bunun için kadere güvenmezler. Düşüncelerini *fark ederler*. Düşüncelerini *yansıtırlar*. Düşüncelerine göre *davranırlar*.
- **İyi düşünenler, son derece amaca yöneliktir.** Sadece yapmazlar. Yaptıklarının sebebini ve ne ile ilgili olduğunu bilirler. Amaç ve öncelikleri açıktır. Davranışlarının amaçlarına uygun olup olmadığını sürekli kontrol ederler.
- **İyi düşünenler, düşünme kalitelerini artıracak entelektüel "araçlara" sahiptirler.** Düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmeyi, bu düşüncelerin doğruluğunu ve hassasiyetini nasıl kontrol edeceklerini bilirler. Soruya nasıl odaklanacaklarını ve bu sorunun kendi amaçlarına uygun olup olmadığına nasıl emin olacaklarını bilirler. Yüzeyin altındakini düşünmeyi ve farklı bakış açılarından iç görüler ekleyerek düşünme yöntemlerini nasıl genişleteceklerini bilirler. Mantıklı ve anlamlı bir şekilde nasıl düşüneceklerini bilirler.
- **İyi düşünenler, düşüncelerini, duygu ve arzularından ayırabilirler.** Bir şeyi istemenin onun gerçekleşeceği anlamına gelmediğini bilirler. Geçerli bir sebep olmaksızın bireyin öfkelenebileceğini, korkabileceğini ve güvensiz hissedebileceğini bilirler. İncelenmemiş duyguların kararlarını belirlemesine izin vermezler. zihinlerini "keşfetmişlerdir" ve sonuç olarak zihinlerinin nasıl çalıştığını incelerler. Bu işlemlerin sorumluluğunu kati bir şekilde alırlar. (bk. Bölüm 1.)
- **En iyi düşünürler, düşünceyi parçalara ayırarak incelerler.** Düşünceyi "analiz ederler." Zihnin kendi kendini otomatik olarak analiz etmesine güvenmezler. Düşünceyi analiz etme sanatının, bireyin bilinçli bir şekilde öğrenmesi gereken bir sanat olduğunun farkındadırlar. Bunun (düşüncenin bölümlerine yönelik) bilgi ve (kontrol altına almaya yönelik) pratik gerektirdiğini bilirler. (bk. Bölüm 2.)
- **İyi düşünenler her zaman düşünmenin güçlü ve zayıf yanlarını belirleyerek düşünceyi geliştirirler.** Zihnin kendini otomatik olarak geliştirmesine güvenmezler. Zihnin kendini otomatik olarak geliştirme yollarının doğuştan kusurlu olduğunun farkındadırlar. Düşünceyi geliştirme sanatının, bireyin bilinçli bir şekilde öğrenmesi gereken bir sanat olduğunun farkındadırlar. Bunun (düşüncenin bütünsel standartlarına yönelik) bilgi ve (kontrol altına almaya yönelik) pratik gerektirdiğini bilirler.

Bu kitap, bir bütün olarak, sizi zihnin araçlarıyla tanıştırmaktadır. Bu araçlar size, sınıfta, özel ya da profesyonel hayatınızda karşılaşacağınız sorun ve meseleler konusunda daha

kolay akıl yürütmenizde yardımcı olacaktır. Bu fikirleri ciddiye alıp uygularsanız düşünce kontrolünüzü sağlar ve eninde sonunda kendi hayat kalitenizi de yönetir hâle gelirsiniz.

BU BASKIDAKİ YENİLİKLER

- YENİ! Eğitmenlerin programlarına dâhil edemediği pek çok ileri bölüm elenmiştir. Tüm bölümler bir ya da iki dönemde işlenebilir.
- YENİ! Kitaptaki şekillerin çoğu geliştirilmiş ve yeni şekiller eklenmiştir. Sunulan fikirler yeni şekiller yoluyla daha anlaşılır hâle getirilmiştir.
- YENİ! Kitabın en arkasında iyi geliştirilmiş bir eleştirel düşünce terimleri sözlüğü vardır. Bu kitaptaki sözlük en gelişmiş eleştirel düşünce sözlüğüdür.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! Bireyin yaşamını geliştirmesi için pratik stratejiler önerir (Bölüm 15-16). Öğrencilerin kendi eleştirel düşünce pratiklerini planlamalarına yardım eder.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! Eleştirel düşünme gelişimini engelleyen faktörler, benmerkezci ve sosyal merkezli düşünce vurgulanmıştır (Bölüm 14). Nasıl mantıklı düşünülebileceğine dair öğrenciye mantıklı bir anlayış sunar.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! *Kendiniz İçin Düşünün* aktiviteleri (tüm bölümlerde). Öğrencilerin fikirler üzerinde çalışmalarını ve onları günlük yaşam deneyimlerine ya da diğer derslerine adapte etmelerini sağlar.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! Bu kitapta sunulan eleştirel düşünme kavramı; kapsamlı, küresel, bütünsel ve açıktır. Eleştirel düşünme prensipleri görünür kılınmış ve öğrencinin kolay ulaşımı açıktır. Bu kitapta ima edilen eleştirel düşünme kavramı insan düşüncesinin ve yaşamının tüm alanlarına uygulanabilir.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! Metindeki kavramlar tarafsız düşünceye dayalıdır (Bölüm 1 ve kitap boyunca). Eğitimcinin, sofistike eleştirel düşünce yerine tarafsızlığı teşvik etmesine yardımcı olur.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! Yalnızca entelektüel beceri ve yeteneklerin değil entelektüel özelliklerin gelişimine vurgu yapılmıştır (Bölüm 1). Eğitimcinin entelektüel empati, entelektüel bütünsellik, entelektüel cesaret, entelektüel adalet duygusu ve diğer entelektüel eğilimleri işlemesine yardımcı olur.
- GÖZDEN GEÇİRİLDİ! Metinde özel teknik dil yerine günlük dil kullanılmıştır. Öğrenciye yüksek düzeyde ulaşılabilirlik sağlar, böylece metindeki her şey kolayca anlaşılabilir.

YENİ! COURSESMART E-DERS KİTABI HAZIR

CourseSmart paradan tasarruf etmek isteyen öğrenciler için heyecan verici bir yeni seçimdir. Yazılı ders kitabını satın almaya bir alternatif olarak, öğrenciler aynı içeriğin bir elektronik sürümünü satın alabilirler. Bir CourseSmart e-Ders Kitabı ile metni araştırabilir, çevrimiçi notlar hazırlayabilir, ders notlarını barındıran okuma görevlerini yazdırabilirler ve önem-

li pasajları daha sonra gözden geçirmek üzere işaretleyebilirler. Daha fazla bilgi ya da CourseSmart e-Ders Kitabı'na erişimi satın almak için www.coursesmart.com'u ziyaret ediniz.

Eğitmenin Çevrimiçi Kaynak Kılavuzu

Bu kılavuz, profesörlere, öğrencilerine faaliyetler, dergi yazma, düşünce kışkırtma durumları ve grup faaliyetleri sunmalarında onlara yardım edebilecek fikirlerin ve önerilerin çerçevesini veya şablonunu vermeyi amaçlamaktadır. Bölüme göre hazırlanmış test bankasının içerdikleri, kitaptaki anahtar özellikleri destekleyen çoktan seçmeli, doğru/yanlış ve kısa yanıtlı soruların, bu ekin www.pearsonhighered.com/irc'deki Eğitmenin Kaynak Merkezinden indirilmesi mümkündür.

Çevrimiçi PowerPoint Sunusu

Eğitmenler tarafından sınıf sunumları ya da öğrenciler tarafından dersin ön izlemesi ya da gözden geçirilmesi için kullanılabilecek kapsamlı bir PowerPoint slaytları takımı, sunum ders kitabındaki tüm grafikleri ve tabloları içerir. Sunum, her bir bölüm için madde işaretli PowerPoint slaytlarını da içerir. Bu slaytlar öğrencilerin her bir bölümün içerisindeki kavramları anlamalarına yardım etmek için her bir bölümdeki önemli noktaları vurgularlar. Eğitmenler bu PowerPoint sunumlarını www.pearsonhighered.com/irc'deki Eğitmenin Kaynak Merkezinden indirebilirler.

TEŞEKKÜRLER

Önceki formlarında taslaklarını okuyan ve yapıcı önerilerde bulunan aşağıdaki eleştirmenlere teşekkür etmek isteriz: Dr. Rochelle R. Brunson, Alvin Yüksekokulu; Jan Graham, Maryland Yüksekokulu ve Bob Schoenberg, Massachussets Üniversitesi, Boston.

İTHAF

Şu anda dünyayı yöneten, ön yargı, kendini aldatma ve etik olmayan düşünceye bağlı zulüm ve haksızlıktan muzdarip olanlara.

TEŞEKKÜR

Kendini düşünmeye adayan, örnek bilim insanı ve yaşam boyu dost ve meslektaş Gerald Nosich'e özel teşekkür.

TÜRKÇE BASKIYA ÖN SÖZ

Eleştirel Düşünme kitabı genel anlamda bu alandaki diğer kitaplardan farklılıklar göstermektedir. Olaylara teorik açıdan bakmanın ötesinde değişik konularda önemli, sistematik ve stratejik reçeteler vererek bilinçli ve yapılandırıcı sonuçlar oluşmasını sağlamaktadır. Kitap süreç içinde okudukça sol beynin en yüksek becerisi olarak ortaya çıkan eleştirel becerileri sağ beynin en yüksek becerisi olan yaratıcılık için yeni ufuklar açmaktadır. Okuyucuları kitabın içinden kendi yaşamlarına döndürerek uygulayabilme becerisi kazandırmaktadır.

Bu kitap, değişik bilim alanlarına bakış açısını değiştirmekle kalmamakta aynı zamanda yaşamın içinde bu kadar bilgi ve yoğunluk içinde algının seçiciliğini artırarak ve merak uyandırarak bilinçli soru sorma, araştırma ve paylaşımda bulunmanın stratejik inceliklerini sistematik olarak vermektedir. İyi düşünme becerilerini elde ederken en önemli ihtiyaçların başında yer alan doğru ve isabetli kararlar alarak problem ve çatışmaları çözme becerisini geliştirmektedir. Kitap, çağımızın bilgi odaklı teknoloji çağı olduğu ve bu çağda sosyal medyanın çok önemli bir yere sahip olduğu düşünülürse bu dönemde bilgi kirlenmesinin ötesine geçerek mantık dışı düşünceden arileşmeyi, zihinsel ve duygusal kandırmacalar ve manipülasyonlar hakkında farkındalık içinde olmayı sağlayacak temel bilgiler vermektedir. Eleştirel düşünceyi etik akıl yürütme becerileri içinde inovasyonun altyapısını oluşturacak özellikler içinde verirken stratejik düşünme becerileri kazandırmaktadır. Bu sayede ileri düşünür ve yaratıcı düşünmenin incelikleri elde edilmekte ve olayların üstünde tarafsız bakabilme becerisini artırılırken kişilerin özverisi, öngörüsü ve öz sezisi gelişmektedir.

Bu kitap, çok yeni bir dernek olan Yaratıcı Düşünme ve İnovasyon Derneğinin ilk yayınlarından biri olacaktır. Yaratıcı düşüncenin üst çerçevesinde düşünme becerileri olduğu görüşü ile çevrilmesi ve yabancı dil bilmeyen Türk insanına bu konuda bilgi edinme imkânı sağlamak amacıyla Türkçeleştirilmiştir.

Eleştirel düşünme kitabının tercüme sürecinde bizzat biz editörlerin yaşamlarında bile farklılaşmaya sebep olmuştur. İyi düşünme becerilerini geliştirirken problemlere farklı açılardan bakmayı, bunları çözmeyi ve süreçlerde doğru kararlar almayı sağlamıştır. Tercümeleri bölüm bölüm yapan tüm tercüme ekibi tam anlamıyla takım ruhunu paylaşarak bu kitabın içeriğinde yer alan özellikler çerçevesinde iyi örnekler oluşturmuştur. Bu vesile ile tercümede emeği geçen herkese tek tek teşekkür etmek isteriz. Özellikle Nobel Yayıncılık ekibine, öngörüsü ve bu kitabın çıkmasında takım bireylerini tanışık kılarak fırsat verdiği için minnettarlığımıza belirtmek isteriz.

Prof. Dr. Ayşe Esra Aslan
Yrd. Doç. Dr. Gamze Sart

İÇİNDEKİLER

Bölüm 2

GELİŞİMİN İLK DÖRT AŞAMASI *KENDİNİZİ HANGİ DÜŞÜNCE SEVİYESİNE YERLEŞTİRİRDİNİZ?* 27

Bölüm 3

KENDİNİ ANLAMA 45

Bölüm 4

DÜŞÜNCENİN PARÇALARI 57

Bölüm 7

DÜŞÜNMEDE UZMANLAŞMAK, İÇERİKTE UZMANLAŞMAK 143

Bölüm 8

EN İYİ DÜŞÜNÜRLERİN NASIL ÖĞRENDİĞİNİ KEŞFET 153

Bölüm 9

DÜŞÜNME VE ÖĞRENME SEVİYELERİ İÇİN DERECELERİ YENİDEN TANIMLAMA 187

Bölüm 10

KARAR ALMA VE PROBLEM ÇÖZME 197

Bölüm 11

MANTIK DIŞI DÜŞÜNCE İLE BAŞA ÇIKMA 223

Bölüm 12

ULUSAL VE ULUSLARARASI BASINDA YANLILIK VE PROPAGANDA NASIL SAPTANIR? 261

Bölüm 13

YANILSAMALAR: ZİHİNSEL KANDIRMACA VE MANİPÜLASYON KURNAZLIĞI 297

Bölüm 16
STRATEJİK DÜŞÜNME *KISIM II* 383

Bölüm 17
İLERİ DÜŞÜNÜR OLMA *SON KISIM* 401

EKLER

GİRİŞ

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Gamze SART[1]

Zihin kendi başına bir yerdir ve orada, cennetten bir cehennem ya da cehennemden bir cennet yaratabilir.

John Milton, *Paradise Lost*

Eleştirel düşünme kavramını açık bir şekilde ifade etmek için birçok yol vardır, tıpkı herhangi bir zengin ve önemli bir kavramın anlamını ifade etmek için birçok yolun olduğu gibi. Ancak, herhangi bir kavramda olduğu gibi, eleştirel düşünme konusunda göz ardı edilemeyecek bir "gerçek" vardır. Bu girişte, eleştirel düşünme hakkındaki gerçeği tanıtıyoruz. Eleştirel düşünmenin karmaşıklıklarını göz önüne seriyoruz ve hayatınızla olan alâkasını gösteriyoruz. Daha sonra, sizden eleştirel düşünceyi sizin nasıl anladığınızı açıkça ifade etmenizi, tek başınıza gerçekleştirebildiğinizi göstermenizi istiyoruz.

ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN BAŞLANGIÇ TANIMI

Haydi düşünelim, daha sonra eleştirel düşünmenin "başlangıç" tanımı gelsin.

> **Eleştirel düşünme, düşünmeyi daha iyi hâle getirmeyi düşünürken düşünme hakkında düşünme sanatıdır. Eleştirel düşünmenin iç içe geçmiş üç safhası vardır: Düşünmeyi analiz eder[2], düşünmeyi değerlendirir[3] ve düşünmeyi geliştirir.[4]**

Eleştirel düşünmek için düşünmenizi incelemeye ve onu bazı katı testlere sokmaya istekli olmalısınız. Düşünmenizi parçalara ayırmaya istekli olmalısınız (onu parçalardan oluşan bir şey olarak görmek için). Düşünmenizdeki zayıflıkları tanımlamaya istekli olmalısınız (her ne güçlü yanları varsa onları da tanırken) ve son olarak, yaratıcı bir şekilde düşünmenizi yeniden düzenlemek için istekli olmalısınız. Mevcut düşüncelerinizi geliştirmekten ziyade, katı olmasına ve onları geçerli kılmak istemesine dair zihninizin doğal eğiliminin üstesinden gelecekseniz onu daha iyi hâle getireceğiniz konusunda motive olmalısınız.

---

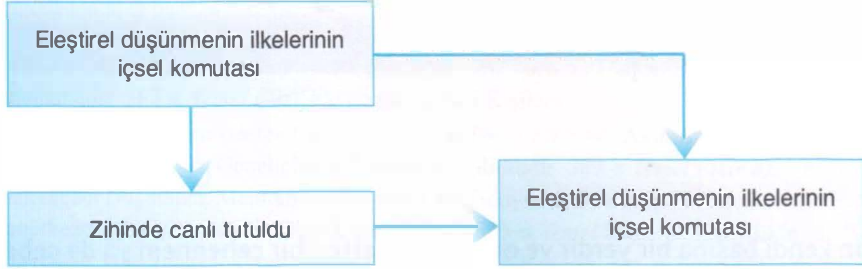
[1] Aba Eğitim ve Danışmanlık Şti.

[2] Herhangi bir durumda düşünmenin parçaları üzerine odaklanarak –amacı, sorusu, bilgisi, çıkarsamaları, varsayımları, kavramları, çıkarımları ve bakış açısı

[3] Güçlü ve zayıf yanlarını açıklayarak: ne kadar açık, doğru, kesin, ilgili, derin, geniş, mantıklı, önemli ve tarafsız olduğu

[4] Zayıflıklarını azaltırken güçlü yanları üzerine oluşturarak

EK I.1 *Eleştirel düşünürler zihnin nasıl çalıştığını açıklamak için teorileri kullanırlar. Daha sonra o teorileri günlük hayatlarına uygularlar.*



En iyi düşünürler düşünmeye büyük önem verirler. Onu analiz ederler. Onu değerlendirirler. Onu geliştirirler.

Eleştirel şekilde düşünmek için, düşünmeniz için yüksek standartlar geliştirirsiniz. Ondan nasıl geri çekileceğinizi ve o standartları karşılayacağınızı öğrenirsiniz. Bu kitap, bu önemli ve disiplinli yolda düşünmeniz konusunda nasıl hareket edeceğinizi, düşünmenizi nasıl güneş ışığına sürükleyeceğinizi, nasıl parçalayacağınızı, nasıl onu olduğu gibi göreceğinizi ve nasıl iyileştireceğinizi görmeniz konusunda size yardım edecektir.

BİR DÜŞÜNÜR OLARAK NE KADAR BECERİKLİSİNİZ?

Sesli düşünmeden daha pratik bir şey yoktur. Ne durumlarda ve amaçlarla olursa olsun, nerede olursanız olun ya da karşılaştığınız problemleriniz her ne olursa olsun, eğer düşünmenizi kontrol ediyorsanız daha iyi durumdasınızdır. Bir öğrenci, müşteri, çalışan, vatandaş, sevgili, arkadaş, ebeveyn olarak –hayatınızın her alanında ve durumunda– iyi düşünmenin karşılığını alırsınız. Zayıf düşünme, buna karşın, kaçınılmaz olarak problemlere yol açar, zaman ve enerjiyi boşa harcar ve engellenme ile acıya sebebiyet verir.

En iyi düşünürler iyi düşünme becerilerini hayatlarının her boyutunda kullanırlar.

Eleştirel düşünme herhangi bir durumlar grubunda yapabileceğiniz en iyi düşünmeyi kullanmanızı sağlamanın disiplinli sanatıdır. Düşünmenin genel amacı bazı durumları açıklamak, bazı problemleri çözmek, bazı soruları yanıtlamak ya da bazı sorunları çözmektir. Hepimiz içinde yaşadığımız dünyanın anlamını kavramalıyız. Bunu ne kadar iyi ya da zayıf şekilde yaptığımız refahımız için çok önemlidir.

Bir şeyleri nasıl kavrarsak kavrayalım. Yapmamız gereken birkaç seçimimiz vardır. En iyi seçimleri yapmak için en iyi bilgilere ihtiyacımız vardır. Açıklamamız gereken şey şudur: Bu ya da şu durumda gerçekten ne oluyor? O ve diğerleri gerçekten beni önemsiyorlar mı? ...'ya inanarak kendimi mi kandırıyorum?.. Yapamamanın olası sonuçları nelerdir?.. Yapmak istersem hazırlanmak için en iyi yol nedir?.. Yaparken nasıl daha başarılı olabilirim? Bu benim en büyük problemim mi yoksa dikkatimi şuna mı vermeliyim? Bu gibi sorulara başarılı şekilde yanıt vermek düşünmenin günlük işidir.

Yapabileceğiniz hiçbir şey herhangi bir şey hakkındaki gerçeği tamamen bulmanızı garanti etmeyecektir ama daha iyi bir hâle gelmek için bir yol mevcuttur. Düşüncede mükemmellik ve düşünme becerisi gerçek olasılıklardır. Düşünmenizin kalitesini en üst seviyeye çıkarmak için maalesef, düşünmenizin etkili bir eleştirmeni haline nasıl geleceğinizi öğrenmelisiniz ve düşünmenizin etkili bir eleştirmeni hâline gelmeniz için *öğrenme ve düşünme*yi bir öncelik yapmalısınız.

Bir dakikalığına hayatınızda öğrendiklerinizin hepsini düşünün: spor, para, arkadaşlık, öfke ve korku, aşk ve nefret, anneniz ve babanız, doğa, yaşadığınız şehir, tavırlar ve tabular, insan doğası ve insan davranışı hakkında. Öğrenme doğal ve kaçınılamaz bir süreçtir. Birçok yönlerden öğreniriz. Öğrenmenin doğal *olmadığı* bir yönü, içsel öğrenmedir -nasıl ve neden şuan düşündüğümüz gibi düşündüğümüzün içsel- bilgileri, kendi zihnîmizin çalışmalarının bilgileri.

-Nispeten alışılmadık- Bu soruları yanıtlayarak başlayınız: Nasıl düşündüğünüz hakkında neler öğrendiniz? Hiç düşünmeniz üzerine *çalıştınız mı*? Ne bilgileriniz var? Örneğin, zihninizin nasıl düşündüğü konusuna dahil olan entelektüel süreçler konusunda ne bilginiz var? Daha isabetli olmak gerekirse, belki de, düşünmenizi nasıl analiz etme, değerlendirme ve yeniden düzenleme hakkında gerçekten ne biliyorsunuz? Düşünmeniz nereden geliyor? Onun ne kadar yüksek kalitede? Düşünmenizin ne kadar belirsiz; karışık, tutarsız, isabetsiz, mantıksız ya da yüzeysel? Siz, gerçek anlamda, düşünmenizi kontrol ediyor musunuz? Nasıl test edeceğinizi biliyor musunuz? Ne zaman iyi düşündüğünüzü ve ne zaman zayıf düşündüğünüzü belirlemek için herhangi bir bilinçli standardınız var mıdır? Hiç düşünmeniz konusunda önemli bir problemi keşfedip daha sonra iradenizin bilinçli bir hareketi ile onu değiştirdiniz mi? Eğer birisi hayatınızda şimdiye kadar düşünme hakkında ne öğrendiğinizi kendisine öğretmenizi isterse onun ne olduğu ya da nasıl öğrendiğiniz hakkında herhangi bir fikriniz olur muydu?

En iyi düşünürler düşünme çalışmasını ikinci doğa haline getirirler.

Çoğu insan gibiyseniz bu sorulara dürüst cevabınız şu satırlardaki gibi uzar gider: "Yani, düşünmem ya da genel olarak düşünme hakkında çok bir şey bilmiyorum. Galiba hayatımda düşünmemi az çok düzenledim. Nasıl çalıştığını gerçekten bilmiyorum. Asla çalışmadım. Nasıl test ettiğimi bilmiyorum ya da test ettiğimi bile bilmiyorum. Sadece, zihnimde otomatik olarak gerçekleşiyor."

İnsan hayatında, düşünme konusunda ciddi bir çalışma, düşünme hakkında ciddi bir düşünme enderdir. Çoğu okulda ya da evde öğretilen konu değildir ama, eğer bir an için dikkatinizi düşünmenizin hayatınızda oynadığı rol üzerine odaklarsanız yaptığınız, istediğiniz ya da hissettiğiniz her şeyin düşünmeniz tarafından etkilendiğinin farkına varabilirsiniz. Eğer buna ikna olursanız, insanların düşünme konusuna bu kadar az ilgi göstermesine şaşıracaksınız. Dahası, bir botanik uzmanının bitkileri gözlemleme şekline benzer bir tavırda dikkatinizi düşünmeye vermeye başlarsanız gerçekten istisnai bir kişi hâline gelmek için yola koyulmuş olacaksınız. Başka çok az kişinin farkına vardığı şeyleri fark edeceksiniz. İnsan düşünmesinin ne hakkında olduğunu keşfetmekle meşgul olan ender kişilerden olacaksınız. Birisinin nasıl ve neden düşündüğünü bilen ender kişi, nasıl düşündüğünü değerlendirme ve geliştirme konusunda becerikli ender kişi olacaksınız.

En sonunda keşfedeceğiniz bazı şeyler vardır: Hepimiz, yolun bir yerlerinde, düşünmenin kötü alışkanlıklarını edindik. Mesela, hepimiz desteklemek için kanıtlarımız olmadığında genellemeler yapıyoruz; basmakalıpların düşünmemizi etkilemesine izin veriyoruz, bazı yanlış inançlar oluşturuyoruz, dünyaya sabit bir bakış açısından bakmaya meyilliyiz, kendimizinkiyle çatışan bakış açısını göz ardı ediyoruz ya da ona hücum ediyoruz, bilinçaltımızda neyin doğru ve gerçek olduğunu karıştırdığımız ve deneyimimizin birçok bakış açısı hakkında aldatıcı bir şekilde düşündüğümüz yanılsamalar ve mitler uyduruyoruz. Düşünmenizdeki bu problemleri keşfettikçe kendinize bazı anahtar sorular sormaya başlayacağınızı umut ediyoruz: Kötü düşünme alışkanlıklarından kaçınmayı öğrenmem mümkün müdür? İyi düşünme alışkanlıkları geliştirmeyi öğrenmem mümkün müdür? Yüksek ya da en azından daha yüksek bir seviyede düşünmem benim için mümkün müdür?

Bunlar pek az kişinin keşfettiği ya da sorguladığı problemler ve sorulardır. Bununla birlikte iyi ya da kötü düşünmeye dair edindiğiniz her bir önemli iç görü hayatınızı önemli bir ölçüde geliştirebilir. Daha iyi kararlar vermeye başlayabilirsiniz. Güç kazanabilirsiniz, şu an eksikliğini hissettiğiniz gücü. Kendiniz için yeni kapılar açabilirsiniz, yeni seçenekleri görebilirsiniz, önemli hataları en aza indirebilirsiniz, potansiyel anlayışları en üst seviyeye çıkarabilirsiniz. Bir düşünür olarak hayatınızı yaşayacaksanız neden düşünme hakkında düşünme konusunda iyi olmayasınız?

I.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNMENİZ HAKKINDA DÜŞÜNMEYE BAŞLAMA

Bu kitabı okumaya başlamadan önce düşünmeniz hakkında yaptığınız herhangi bir keşfi tanımlayıp tanımlayamayacağınıza bakınız. Hiçbirini düşünemiyorsanız neden olmadığına dair en iyi açıklamanızı yazınız. Eğer bir şey düşünüyorsanız düşünmeniz hakkında ne öğrendiğinizi açıklayınız. .

İYİ DÜŞÜNME SIKI ÇALIŞMA GEREKTİRİR

Bir bityeniği vardır -neredeyse her zaman vardır. Düşünmenizin kalitesinde önemli kazanımlarda bulunmak için birçok insanın can sıkıcı olmasa da nahoş bulduğu bir tür işle meşgul olmak zorunda kalacaksınız: entelektüel çalışma. Bu kazanımı istiyorsanız ödemeniz gereken bedeldir. Bir gecede birisi nasıl usta bir basketbol oyuncusu ya da dansçı olamıyorsa usta bir düşünme eleştirmeni de olamaz. Bir düşünme öğrencisi olmak için usta gelişimin gerektirdiği düşünme için çabalamaya istekli olmalısınız. Fiziksel koşullandırmanın ne gerektirdiğini düşündüğümüzde deriz ki "Emek olmadan yemek olmaz!" Bu durumda, şöyle dememiz daha uygun olurdu: "Entelektüel emek olmadan *entelektüel* kazanım olmaz!"

Bu, en azından başlangıçta, rahatsız edici ve bazen uğraştırıcı, zor, özel düşünme "hareketleri"ni uygulama konusunda istekli olmanız anlamına gelir. Başarılı atletlerin vücutlarıyla egzersizleri ve geri bildirimleri yoluyla yapmayı öğrendiği şeye benzer olarak zihninizle "hareketler" yapmayı öğrenmek zorundasınız. Düşünme konusundaki gelişim, o zaman gelişimin geçerli bir teorinin, adanmışlığın, sıkı çalışmanın ve pratiğin bir ürünü olduğu diğer performans alanlarındaki gelişime benzer olacaktır. Bu kitap, usta bir düşünür olmanız için pratik yapmanız gereken şeye giden yolu gösterecek olmasına rağmen size gerekli çalışmayı yapmak için içsel motivasyonu sağlayamaz. Bu sizden gelmelidir. Ağaçlardan aşağıya inip hareket hâlindeki maymun arkadaşlarınızı gözlemlemeye başlamışsınız gibi istekli olmalısınız. Kendi yaramazlıklarınızın zihinsel filmlerini de incelemek için istekli olmalısınız.

Haydi, şimdi fiziksel ve entelektüel gelişim arasında daha fazla benzerlikler geliştirelim. Bu benzerlik, inanıyoruz ki bir yere kadar yeterlidir ve zihinlerimizden önce tutmamız için bize tam da doğru prototipi sunar. Eğer tenis oynuyorsanız ve daha iyi oynamak istiyorsanız usta oyuncuların oynadıkları filmlerden bazılarına bakmaktan ve daha sonra titizlikle, sizinle karşılaştırıldığında topu nasıl gönderdiklerini kıyaslamaktan daha avantajlı bir şey yoktur. Performanslarını çalışırsınız. Neyi daha çok yapmanız gerektiğini, neyi daha az yapmanız gerektiğini not edersiniz ve pratik yaparsınız, pratik yaparsınız, pratik yaparsınız.

Birçok pratik/geribildirim/pratik döngüsünden geçersiniz. Pratiğiniz sanatın içindekileri ve dışındakileri konusundaki farkındalığınızı yükseltir. Performansınız hakkında ko-

nuşmak için bir sözlük geliştirirsiniz. Belki bir koç tutarsınız ve yavaşça, derece derece gelişirsiniz. Bale, mesafe koşusu, piyano çalma, satranç oynama, okuma, yazma, ebeveynlik yapma, öğretme, ders çalışma ve benzerleri için de benzer noktalardan bahsedilebilir.

Bununla birlikte, büyük bir problem, genel anlamda aşina olduğumuz tüm beceri geliştirme faaliyetlerinin gözle görülebilir olmasıdır. Becerinin sergilendiği bir film izleyebiliriz ama bir sandalyede otururken *düşünen* bir kişinin bir filmini hayal edin. Kişi hiçbir şey yapmıyormuş gibi görünürdü. Ancak, çalışanlar git gide fiziksel olarak güçlü yanları ya da fiziksel faaliyetleri için değil tam olarak yapabileceklerini düşündükleri için para alıyorlar. Bu yüzden, düşünmemizin çoğu gözle görülemez olmasına rağmen hakkımızdaki en önemli şeylerden bir tanesini gösterir. Onun kalitesi, büyük ihtimalle, zengin ya da fakir, güçlü ya da zayıf olacağımızı belirleyecektir ama genel anlamda nasıl yaptığımızı açıkça bildirmeksizin düşünürüz. Düşünmemizi kanıksarız.

Örneğin; aşk, arkadaşlık, dürüstlük, özgürlük, demokrasi ve etik gibi önemli kavramlar genel hayatta ve düşüncede genellikle bilinçsiz bir şekilde saptırılır ya da çarpıtılır. Bilinçaltı ilgimiz genellikle istediğimizi almak konusundadır, kendimizi ya da dünyayı daha doğru ve dürüst bir şekilde tanımlamakta değil.

Herhangi bir durumda, kavramlarımızın çoğu, konuşmamızda ve davranışımızda açık olsa bile bizim için gözle görülemezdir. Düşünmemizin çoğu da böyledir. Tüm düşünmemizin bizim için büyük bir ekranda görüntülendiğini görecek olsak hayrete düşerdik ve bazen şok olurduk.

Bir düşünür olarak gelişmek için düşünmenizi, yalnızca düşünme araçlarını ciddiye almaya başladığınızda kullanımları geliştirilebilen açık bir takım yapılar içeriyor gibi düşünmeliyiz -kavramlar önemli bir takım olacak şekilde. Düşünmenizin ne yaptığını açıkça bildirdiğinizde ve o düşünmedeki hem güçlü hem zayıf yanları tanımaya adanmış olduğunuzda bir düşünür olarak gelişirsiniz. Üzerinde düşünmenizi görüntülemek için kendi "büyük ekran"ınızı inşa ettikçe bir düşünür olarak gelişirsiniz.

Eleştirel düşünme, o zaman -yüksekokulda ve hayatta- düşünce gerektiren herhangi bir şeyi ya da her şeyi enine boyuna düşünmek için ihtiyacınız olan zihnin araçlarını sağlar. Entelektüel becerileriniz geliştikçe kısa ve uzun vadeli amaçlarınızda aşikâr olan düşünme görevleri aracılığıyla daha iyi akıl yürütmek için bilinçli ve dikkatli bir şekilde kullanabileceğiniz gereçleri elde edersiniz. Her neyin peşindeyseniz takip etmek için daha iyi ve daha kötü yollar vardır. İyi düşünme daha iyi yolları en üst seviyeye çıkarmanızı ve daha kötüleri en aza indirmenizi mümkün kılar.

EK I.2 *Eleştirel düşünme yaptığımız her şeye yaklaşmamız gereken yoldur.*

ELEŞTİREL DÜŞÜNME



Başka herhangi bir şeyin üzerine eklediğiniz bir şey

Yerine

ELEŞTİREL DÜŞÜNME



Yaptığınız her şeyi yapış şekliniz

Alışveriş yapma, öğretme, öğrenme, oy verme, ilişkilendirme, değerlendirme & benzer şeyler yapış şekliniz.

I.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

KAVRAMLARIN ÖNEMİNİ ANLAMA

Önemli bir kavramı "yanlış kullandığınız" bir zaman düşünebiliyor musunuz bakınız. İpucu: Düşünme sırasında yaygın olarak kullandığınız arkadaşlık, güven, doğru sözlülük ya da saygı gibi bir fikir düşünün. Hiçbirisinin arkadaşı olduğunuzu ama onun aleyhinde hareket ettiğinizi ima ettiğiniz oldu mu? (o kişinin arkasından dedikodu yapmak gibi) Yanıtınızı yazılı ya da sözlü olarak açıklayınız.

Yalnızca temel prensipleri çok çeşitli insan problemlerine uygulayarak birisi onların güçlerinin ve yararlılıklarının değerini bilebilir. Bunu bu şekilde düşünün. Sizi tenis konusunda çalıştırıyor olsaydık size gözünüzü toptan ayırmamanızı tekrar tekrar hatırlatırdık. Koçunuza şunu dediğinizi hayal edebiliyor musunuz: "Neden gözümü toptan ayırmamalıyım? Zaten onu bir kere yaptım." Aynı mantık usta düşünmenin prensipleri için de geçerlidir. Usta olmak istiyorsan gözlerinizi yeniden temel prensiplere çevirmelisiniz, tekrar, tekrar ve tekrar.

EK I.3 *Eleştirel düşünme neden bu kadar önemlidir?(Daha genişletilmiş bir "tanım")*

Problem:

Herkes düşünür. Böyle yapmak bizim doğamızdır. Ancak, düşünmemizin çoğu kendi başına bırakıldığında ön yargılı, çarpıtılmış, kısmi, bilgisiz ya da tamamen taraflıdır ama hayatımızın ve ürettiklerimizin, yaptıklarımızın ya da inşa ettiklerimizin kalitesi tamamen düşüncemizin kalitesine bağlıdır. Sıradan düşünme masraflıdır –hem para konusunda hem hayatın kalitesi konusunda. Bununla birlikte, düşüncede mükemmeliyet sistematik olarak işlenmelidir.

Eleştirel Düşünmeyi Tanımlama:

Eleştirel düşünme –herhangi bir konu, içerik ya da problem hakkında– düşünürün düşünmesinin kalitesini becerikli bir şekilde analiz ederek, değerlendirerek ve yeniden düzenleyerek geliştirdiği düşünme biçimidir.

Eleştirel düşünme kendi kendini idare eden, disipline eden, denetleyen ve düzelten düşünmedir. Mükemmeliyetin çok sıkı standartlarına ve onların kullanımının dikkatli komutuna onay verildiğini varsayar. Birisinin doğuştan gelen benmerkezciliğinin ve toplum merkezciliğin üstesinden gelmek için adanmışlığın yanı sıra etkili iletişim ve problem çözme becerileri kazandırır.

Düşünmeyi analiz etmek için

Düşünmenin amacını, sorusunu, bilgisini, varsayımlarını, çıkarımlarını, ana kavramlarını ve bakış açısını tanımlamak gerekir.

Düşünmeyi değerlendirmek için

Düşünmenin açıklığını, doğruluğunu, tamlığını, ilgililiğini, derinliğini, genişliğini, önemini, mantığını ve tarafsızlığını kontrol etmek gerekir.

EK I.3 *Devam ediyor*

Sonuç:

İyi işlenmiş bir eleştirel düşünür

- çok önemli sorular ve problemler ortaya atar, onları açık ve tam olarak oluşturur;
- ilgili bilgiyi toplar ve değerlendirir, etkili bir şekilde yorumlamak için soyut fikirleri kullanır;
- iyi akıl yürütülmüş sonuçlara ve çözümlere ulaşır, ilgili kriterlere ve standartlara göre test eder;
- alternatif düşünce sistemleri içerisinde açık fikirli bir şekilde düşünür, ihtiyaç olduğunda varsayımlarını, çıkarımlarını ve pratik sonuçlarını tanır ve değerlendirir;
- karışık problemlere çözümler bulma konusunda diğerleriyle etkili bir şekilde iletişim kurar.

I.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

KAVRAMLARIN ÖNEMİNİ ANLAMA

Ek I.3 gösterir ki eleştirel düşünmenin değindiği "problem"in büyük bir kısmı şudur: "Düşünmemizin çoğu, kendi başına bırakıldığında ön yargılı, çarpıtılmış, kısmi, bilgisiz, ya da tamamen taraflıdır." İnsan hayatındaki beş önemli problemin bir listesini yapın. Daha sonra o problemlere yol açan düşünme konusundaki problemleri tanımlayabiliyor musunuz, bakınız. Mümkün olduğunca spesifik olunuz.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME KAVRAMI

Eleştirel düşünme kökleri Eski Yunan'dan türetilmiş bir fikri yansıtmaktadır. *Eleştirel* kelimesi etimolojik olarak iki Yunan kökenli kelimeden türetilmiştir: *kriticos* ("anlayışlı yargı" anlamında) ve *kriterion* ("standartlar" anlamında). Bu durumda, sözcük etimolojik olarak "standartlara bağlı olarak anlayışlı yargı"nın gelişimini ifade eder. *Webster's New World Dictionary*'de *eleştirel* ile ilgili girdi "dikkatli analiz ve yargı tarafından karakterize edilmiş" şeklindedir ve "Eleştirel, tam manasıyla hem erdemleri hem hataları belirlemek amacıyla objektif yargıda bulunmaya dair girişimi ifade eder." ifadesiyle takip edilir. Bu tanımları birlikte göz önünde bulundurursak o zaman eleştirel düşünme şu şekilde uygun olarak tanımlanabilir:

> iyi kurulmuş yargıyı hedefleyen, açık şekilde düşünme, bir şeyin gerçek ederini, erdemini ya da değerini belirlemek için bir girişimde bulunmak adına uygun değerlendirme standartlarını kullanma.

Eleştirel düşünme, bu durumda, üç boyuta sahiptir: bir analitik, bir değerlendirici ve bir yaratıcı bileşen. Eleştirel düşünürler olarak, biz düşünmeyi değerlendirmek için analiz ederiz. Geliştirmek için değerlendiririz.

Başka bir deyişle, eleştirel düşünme *geliştirme amacıyla düşüncenin sistematik değerlendirilmesi*dir. Eleştirel olarak düşündüğümüzde düşünmenin dış görünüşe göre kabul edilmemesinin fakat *açıklık*, *doğruluk*, *ilgililik*, *derinlik*, *genişlik* ve *mantıklılık* açısından analiz edilmesinin ve değerlendirilmesinin gerektiğini fark ederiz. Tüm akıl yürütmelerin *bakış açıları* ve referans çerçeveleri içerisinde gerçekleştiğinin, tüm akıl yürütmenin *amaçlardan* ve *hedeflerden* kaynaklandığının ve bir *enformasyonel tabanının* olduğunun, akıl yürütmede kullanıldığı zaman tüm verilerin *yorumlanması gerektiğinin*, yorumun *kavramlar* içerdiğinin, kavramların *çıkarımlar* kazandırdığının ve düşünce konusundaki tüm temel çıkarsamaların *çıkarımlarının* olduğunun farkına varırız. Düşünme konusundaki problemler bu boyutların herhangi birisinde olabileceğinden her bir boyut denetlenmelidir.

Eleştirel olarak düşündüğümüzde insan düşüncesinin her alanında farkına varırız ki düşünmenin kısımlarını ve düşünce standartlarını sorgulamak mümkündür ve önemlidir. Eleştirel zihinde yapılan rutin sorgulaması şu şekilde görünür:

> Bakalım buradaki en önemli sorun nedir? Bu probleme hangi bakış açısından yaklaşmalıyım? Bunu varsaymak bana anlamlı geliyor mu? Bu verilerden makul bir şekilde ne çıkarsayabilirim? Bu grafikte ne ifade ediliyor? Buradaki temel kavram nedir? Bu bilgi o bilgiyle tutarlı mıdır? Bu soruyu karmaşık yapan şey nedir? Bu verilerin doğruluğunu nasıl kontrol edebilirim? Eğer bu böyleyse başka ne ifade ediliyor? Bu güvenilir bir bilgi kaynağı mıdır? vb.

Ön planda bu şekilde bir entelektüel dil ile herhangi bir problem ya da sorun, sınıf ya da konu aracılığıyla akıl yürütmede kullanılabilecek temel eleştirel düşünme "hareketleri"ni ayırt edebilir. Eleştirel düşünme dilini öğrenmenize ve onu öğrenmenize ve hayatınıza düzenli olarak uygulamanız için yardım etmek bu kitabın bir temel hedefidir. Eleştirel düşünmenin analitik ve değerlendirici araçları ile, düşünmenizin kalitesini nasıl artıracağınızı öğrenebilirsiniz.

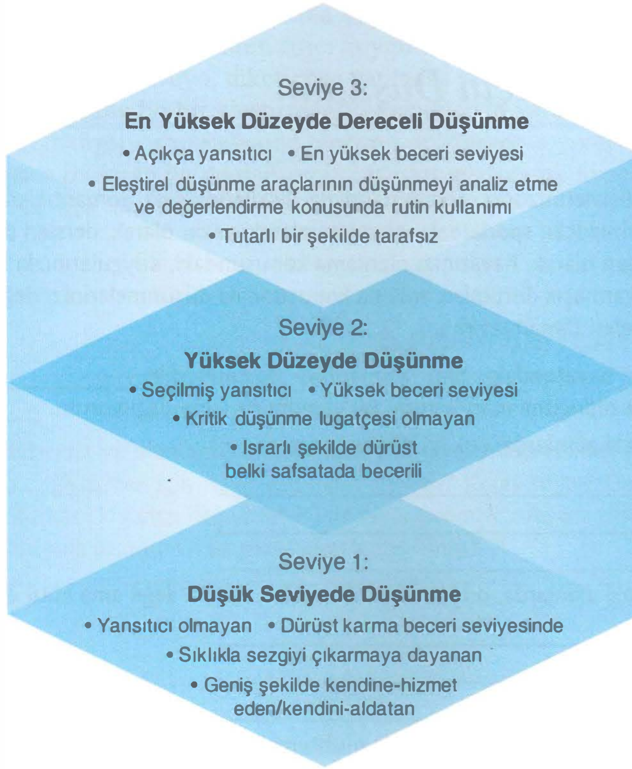
EK I.4 *CEleştirel düşünme hakkında düşündüğümüz her şey için geçerlidir.*

Eleştirel Düşünme Konuları:

Öğretme ve öğrenme	İyilik	'Konuşma
Yaratıcılık	Dinleme	Politika
Duygular	Tıp	Din
Sezgi	Yazma	Problem Çözme
Alışkanlıklar	Bakıcılık	Okuma

EK I.5

DÜŞÜNCENİN ÜÇ AŞAMASI



Düşük dereceli düşünme genellikle yüksek dereceli düşünmeden ayırt edilir. Ama yüksek dereceli düşünme kalite konusunda tutarsız olabilir. Taraflı ya da tarafsız olabilir. En yüksek kalitede düşünmek için, sadece entelektüel becerilere değil aynı zamanda entelektüel özelliklere de ihtiyaç duyarız.

KENDİ DÜŞÜNMENİZİN ELEŞTİRMENİ OLUN

Kendiniz için yapabileceğiniz en önemli şeylerden bir tanesi kendi düşünmenizin eleştirmeni hâline gelmeniz için süreci başlatmaktır. Bunu kendinizi inkâr etmek ya da "yermek" için yapmıyorsunuz,,bilakis kendinizi geliştirmek, usta düşünme ve hayat boyu öğrenme sanatını uygulamak için yapıyorsunuz. Bunu yapmak için düşünmenizi keşfetmelisiniz, yapısını görmelisiniz, çıkarımlarını gözlemlemelisiniz ve temelini ve gözetleme noktasını ayırt etmelisiniz. Şunun farkına varmalısınız: Adanmışlık ve günlük pratik yaparak düşünmeniz konusunda kurucu değişiklikler yapabilirsiniz. Kötü düşünce alışkanlıklarınızı

ve ne için çabagösterdiğinizi öğrenmeniz gereklidir: iyi düşünce alışkanlıkları. Her ne seviyede düşünürseniz düşünün daha iyi düşünmeyi öğrenebileceğinizin farkına varmanız gerekiyor. Yaratıcı gelişim eleştirel düşünürlerin ulaşmak için çabaladığı sondur.

I.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNMENİZ HAKKINDA DÜŞÜNMEYE BAŞLAMA

Kişisel ilişkilerinizdeki, arkadaşlarınızla ilişkilerinizdeki, romantik partnerlerinize dair ilişkilerinizdeki, sporlardaki, okuyucu olarak, yazar olarak, dersleri dinleyen birisi olarak, bir çalışan olarak, hayatınızı planlama konusundaki, duygularınızla başa çıkma konusundaki ve karmaşık durumları anlama konusundaki düşünmelerinizi değerlendirin.

Bu ifadeleri tamamlayınız:

1. Şu an, hayatımdaki tüm alanlardaki düşünmemin ______________ kalitede olduğuna inanıyorum. Bu yargımı da şuna bağlıyorum: ____________.
2. Aşağıdaki alanlarda, çok iyi düşünüyorum:
   a. ______________________
   b. ______________________
   c. ______________________
3. Aşağıdaki alanlarda, düşünmem idare eder, harika değil ama kötü de değil:
   a. ______________________
   b. ______________________
   c. ______________________
4. Aşağıdaki alanlarda, düşünmem muhtemelen zayıf:
   a. ______________________
   b. ______________________
   c. ______________________

YENİ DÜŞÜNCE ALIŞKANLIKLARI OLUŞTURUN

Çoğumuz okulu düşünmemizi zor yollarla -deneme ve yanılma yoluyla- değiştirerek tamamlarız. Çoğumuz kendi düşünmemizin bir eleştirmeni nasıl olacağımız konusunda çok az yardım alırız. Düşünmemiz üzerinde çalışmak için çok az araç geliştiririz. Sonuç büyük ölçüde bilinçsiz bir şekilde düşünmek için doğal kapasitelerimizi kullanmak olur. Bazı iyi düşünce alışkanlıkları ve birçok zayıf düşünce alışkanlıkları geliştiririz. Zihnin üretici ve üretici olmayan alışkanlıkları birbirine karışır ve ayırt etmesi zor hâle gelir. Düşünme konusunda net bir ideal olmaksızın öğreniriz. Düşünür olarak amaçlarımız konusunda net değilizdir. Her bir sınıfa mekanik olarak tamamlanacak yeni bir görevler takımı gibi davranırız. Nasıl daha iyi ve daha da iyi öğrenebileceğimizi öğrenmemizi mümkün kılan önemli fikirleri öğrenemeyiz.

Daha derin bir seviyede öğrenmek için öğrenme konusunda güçlü bir kaldıraca ihtiyacınız vardır. Neyi başarmaya çabaladığınıza dair daha net bir bakış açısına ihtiyacınız vardır ve düşünmenizi ve öğrenmenizi geliştirmek için güçlü araçlara ihtiyacınız vardır.

Eleştirel düşünme işe yarar. Pratiktir. Daha başarılı olmanızı, zamandan ve enerjiden tasarruf etmenizi ve daha pozitif ve tatmin edici duygular deneyimlemenizi mümkün kılacaktır. Bir öğrenci, eğitmen, ebeveyn, tüketici ve vatandaş ve diğer rollerdeki insanlar olarak kendi düşünmenizin daha iyi bir eleştirmeni olmanız sizin yararınızadır. Git gide hayatınızın kalitesini geliştirmiyorsanız henüz eleştirel düşünmenin gerçek gücünü keşfetmemişsinizdir. Umarız bu kitap bu değişim için bir itici güç olarak hizmet edecektir. İyi düşünme işe yarar -herkes için.

I.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

ALIŞKANLIKLARINIZI DEĞİŞTİRME

Hiç bilinçli çabalarınız ve planlamanız sonucunda bir alışkanlığınızı değiştirdiniz mi? Bir alışkanlığı değiştirmek için neler yapmanız gerekir? Kolay mıdır? Değilse neden değildir? Düşünce alışkanlıklarınızı değiştirmek için neler yapmak zorunda olacağınızı düşünüyorsunuz? Yanıtınızı yazınız ya da sözlü olarak açıklayınız.

AKIL YÜRÜTME VE ANLAMA YETENEĞİNİZE GÜVENİ ARTIRIN

Okulda ya da yüksekokulda ne kadar iyi ya da zayıf performans gösterirseniz gösterin insan zihninin gücünün, *sizin zihninizin gücünün*, neredeyse sınırsız olduğunu fark etmeniz önemlidir. Ancak, herhangi birimiz potansiyelimize erişecek olursak zihnimizin çalışmalarının yönetimini ele almalıyız. Düşünürler olarak nerede olursak olalım her zaman gelişebiliriz.

Küçük çocuklar okulu bitirirlerken genellikle, soruları en çabuk yanıtlayan, sınavlarını en çabuk teslim eden, testleri en çabuk bitiren öğrencilerin "en zeki" öğrenciler olduğuna daha bir izlenim ediniriz. Bu kategoriye giren öğrenciler genellikle kendilerini "zeki" ve bu yüzden diğer öğrencilerden *daha iyi* olarak tanımlarlar. Sonuç olarak genellikle zekâ konusunda kibirli olurlar. Buna karşın mücadele edenler genellikle kendilerini değersiz, beceriksiz olarak görürler ve bu öğrenciler genellikle öğrenmekten vazgeçerler. Yarışın tavşanlara karşı değil kaplumbağalara karşı olduğunu görmezler.

Gerçek zekânın standart ölçümleri çoğu zaman öğrenmeyi engeller. Amaç şudur: Öğrenmenin ne anlama geldiği konusunda her ne öğrendiysen ya da yanlış öğrendiysen şimdi ciddi olarak kendi zihninizi geliştirmeye, onun yönetimini ele almaya başlayabilirsiniz. Eleştirel düşünme size tam olarak bunu yapmanız için araçları sağlar ve tüm öğrenciler için oynama alanını eşit düzeye getirir. Dünyanın en iyi düşünürlerinden bazıları -Einstein, Darwin ve Newton gibi düşünürler- en hızlı düşünürler değildirler. En iyi düşünürler, ağır adımlarla yürüyenler, sorular soranlar, önemli fikirleri kovalayanlar, zihinlerinde bir şeyleri bir araya koyanlar, kendileri için bir şeylerin çaresine bakanlar, önemli fikir-

ler arasında bağlantılar kuranlar olabilirler. Onlar kendi zihinlerinin gücüne inanan kişilerdir. Onlar gerçek öğrenme ve düşünme konusunda esas olan mücadelenin değerini bilen kişilerdir.

Darwin'in (F. Darwin, 1958) öğrenmeyle ilgili kendi çabalarını nasıl dile getirdiğini değerlendirin:

> Kendimi açık ve titiz bir şekilde ifade ederken her zaman olduğu kadar çok zorluk yaşıyorum ve bu zorluk benim çok fazla zaman kaybetmeme sebep oldu. Ancak, bunun telafi edici bir avantajı vardı, her cümle hakkında uzun ve dikkatlice düşünmeye zorluyordu ve bu sayede, akıl yürütmedeki ve benim kendi gözlemlerim ya da diğerlerininkilerdeki hataları görmeme yol açtı. (s.55)

Entelektüel soruları takip ederken Darwin (1958) hafıza ve hızlı reflekslerden ziyade tahammül ve devamlı yansıtmaya güvendi.

> Hiçbir harika zekâ ya da anlayış çabukluğum yok... Uzun ve saf bir şekilde soyut düşünce eğitimini takip etme gücüm çok sınırlı... Hafızam geniş ama anlaşılmaz... Hafızam bir anlamda o kadar zayıftır ki hiçbir zaman bir şiirin tek bir tarihini ya da satırını birkaç günden fazla süre hatırlayamadım... Tarafsız bir icat paylaşımım vardır ama sanırım, herhangi bir yüksek derecede değil... Kolayca dikkatten kaçan şeyleri fark etme ve onları dikkatli bir şekilde gözlemleme konusunda insanların genel çoğunluğundan üstün olduğumu düşünüyorum... Açıklanmamış herhangi bir problem üzerine yıllarca yansıtacak ya da kafa patlatacak sabrım vardı. (s.55)

Einstein (Clark, 1984), kendisine göre, okulda o kadar başarısızdı ki babası oğlunun okul müdürüne oğlunun hangi mesleği seçmesi gerektiğini sorduğunda yanıt basitti, "Fark etmez, hiçbir konuda başarılı olamayacaktır." Hiçbir deha olma işareti göstermedi ve bir yetişkin olarak, zihninin sıra dışı olduğunu inkâr etti: "Özel yeteneğim yok. Yalnızca çok fazla meraklıyım." (s. 27)

I.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR DÜŞÜNÜR OLARAK KENDİNİZİ NASIL GÖRÜYORSUNUZ?

Daha önceki okul ya da yüksekokul deneyiminizi düşünün. Genel anlamda hangi modelde yer alıyorsunuz?

1. Genel anlamda öğretmenleri çeken, onların önemli olduklarını düşündükleri asıl soruları yanıtlayabilen çabuk öğrenci.
2. Olayları hatırlamakta zorluk yaşayan öğrenci, bu yüzden öğrenme sizin için daha zor hâle geldi.
3. Oldukça iyi giden bir öğrenci, çünkü, olayları en hızlı hatırlayan ve asıl soruları en hızlı cevaplayan olmamanıza rağmen hâlâ oldukça iyi bir hafızanız var, bu yüzden okulda idare ettiniz.
4. Tamamen farklı bir model.

Bu ifadeleri tamamlayınız:

1. **Burada ana** hatları çizilen kategoriler verildiğinde **aşağıda belirttiğim "tür"de bir öğrenci olduğumu** söylerdim:

____

2. **Okulda/yüksekokulda genel anlamda zorluk çektim/çekmedim çünkü** ______________

____

3. **Genelde kendimi bir öğrenci olarak becerikli/beceriksiz bulurum çünkü** ______________

____

4. **Kendimi bir** öğrenci olarak beceriksiz gördüğüm **ölçüde, şunun farkına** vararak **kendimi bu şekilde** görüşümü değiştirmeye başlayabilirim: ______________

EK 1.6 *Eleştirel düşünme: genişletilmiş bir tanım.*



En iyi düşünürler, sistematik ve dikkatli bir şekilde problemler arasında akıl yürütenlerdir. Anlamadıklarında sorular sorarlar. Diğer insanların onların zekâ seviyelerini tanımlamalarına izin vermezler. Kendi zekâ seviyelerini tanımlamak için zekâ testlerine ya da diğer standartlaşmış testlere izin vermezler. Şunun farkındadırlar ki testler için olayları "hatırlamak" ne kadar zor ya da kolay olursa olsun gerçek öğrenme işi tahammül ve adanmışlık gerektirir. Gerçek öğrenme işi yapacağınıza veya ne zaman yapacağınıza karar verirseniz geliştirebileceğiniz zihin becerileri gerektirir. Bu zihin becerilerini öğrenme tamamen bu kitabın bahsettiği şeydir.

Unutmayın, yarış kaplumbağaya karşı, tavşana değil. Kaplumbağa olun.

I.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

ELEŞTİREL DÜŞÜNCEYİ ANLAYIŞINIZI DİLE GETİRİN

Eleştirel düşünmenin tanımıyla direkt olarak ilişkili olan bu bölümde bahsedilen noktaların altını çizerek bu bölümü baştan sona tekrar okuyunuz. Daha sonra bu ifadeleri tamamlayınız:

1. **Bana göre, eleştirel düşünme şu anlama gelir:** ______________________________

2. **Bir başka deyişle (En azından 4–5 cümleden oluşmalıdır.)** ______________________________

3. **Aşağıdaki şekillerde eleştirel düşünmeyi hayatıma uygulayabilirim:** ______________________________

B Ö L Ü M I

TARAFSIZ BİR DÜŞÜNÜR HÂLİNE GELMEK

Bir düşünürün gelişmesi mümkündür ancak bu, tarafsız bir düşünürün gelişmesi demek değildir. Pek çok üst düzey düşünürün yaptığı gibi, bireyin, daralmış, kendine hizmet eden bir yoldan zihin becerilerini kullanmayı öğrenmesi mümkündür. Örneğin, politikacıları düşünün: Güçlü ve saygın pozisyonlarını korumak için aldatıcı konuşmalarla halkı etkilerler, hizmet vermek niyetinde olmadıkları şeylere söz verirler, söylemeleri gereken her neyse onu söylerler. Bir anlamda, bu kişiler neyi almak istiyorlarsa onu almalarını sağlayan düşünceleri nedeniyle becerikli düşünürlerdir fakat en iyi düşünürler kendi bencil amaçlarının peşinde koşmayanlardır. Başkalarını etkileme arayışı içinde değildirler. Tarafsız düşünür olmaya çabalarlar, hatta bazen bu, süreçten vazgeçmek anlamına bile gelebilir. Bu kişiler, zihnin doğuştan tarafsız olmadığını, bencil olduğunu ve tarafsız düşünür olabilmek için alçak gönüllülük, entelektüel bütünlük, entelektüel cesaret, entelektüel özerklik, entelektüel empati, entelektüel sabır ve mantığa güvenmek gibi özel niteliklerini geliştirmek zorunda olduklarını bilirler.

Bu bölümde, "tarafsız" olmanın ne anlama geldiğini, tarafsızlığa eşlik eden zihin özelliklerini tartıştık. Eğer siz tarafsız düşünür olarak geliştiyseniz "tarafsız olma" uygulaması da yaptınız demektir. Faaliyetler içinde bencilliğinizi fark etmeli ve bunu düzeltmeye başlamalısınız. Mantıklı, merhametli, katkıda bulunan bir hayat yaşamak için kendinizi adayan birisi hâline gelmelisiniz. Kendinize dışarıdan bakın ve davranışlarınızın nasıl diğer insanları etkilediğini görün. Tekrar tekrar tarafsız olmanın kendiniz için önemli bir kimlik olduğuna karar vermelisiniz.

ZAYIFA KARŞI GÜÇLÜ KRİTİK DÜŞÜNME

Kritik düşünme birbirine zıt iki sona hizmet eder: Benmerkezli olmak veya tarafsız olmak. Temel düşünce becerilerinin kritik düşünmeyi gerektirdiğini öğrendik ve bu becerileri bencil veya tarafsız olarak kullanabilir veya kullanmayabiliriz. Örneğin, çoğu öğrenci, neden sonuç ilişkisi kurmada hata yaptığını (bu çoğunlukla aldatma olarak tanımlanır) fark ettiğinde, bunu kendisinin değil, başkalarının hatalı olduğu şeklinde görmeye hazırdır. Öğrenciler kendi yanlış düşünce anlayışlarını kullanarak, karşıt görüşe kötü bakmayı profesyonelleştirirler ancak bunu kendilerinin mantık analizi ve değerlendirmelerindeki tipik hatalarını anlamada kullanmazlar.

Liberaller (Dipnot. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iki parti grubundan biri) muhafazakârların (Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iki parti grubundan biri) savunularındaki, muhafazakârlar da liberallerin savunularındaki hataları görürler. İnananlar, inanmayanların düşüncelerindeki hataları, inanmayanlar da inananların düşüncelerindeki hataları görürler. Kürtaja karşı olanlar, kürtaj taraftarlarının düşüncelerindeki hataları görmeye hazırdırlar.

Biz, bu düşünürleri "*zayıf-duyulu kritik düşünürler*" olarak tanımlıyoruz. Düşünceye "zayıf" diyoruz çünkü bu zayıf düşünce düşünür için bazı konularda işe yararken, özel, önemli bir noktada, üst düzey beceride ve kritik düşünmenin değerinde yetersizdir. Büyük çoğunlukla, kendi bakış açısının dışındaki bakış açısını, iyi niyetle, dikkate almak konusunda başarısız olur. Tarafsızlığı yoktur.

Zayıf-düşünürler için bir diğer geleneksel isim "safsatacı"dır. Safsata, kullanılan düşüncede problemlerin olup olmadığı ve ilgili bakış açılarının inkâr edilip edilmediğine bakılmaksızın tartışmayı kazanma sanatıdır. Safsatacı için, düşüncede amaç, kazanmaktır. Safsatacı düşünür düşük-seviyede güzel konuşma sanatı veya argüman kullanır. Böylece mantıksız bir düşünme de "mantıklı" gibi görünebilir. Bu biçimdeki bir düşünme etik olmayan avukatlar, savcılar ve tarafsız olmaktan çok kazanmaya odaklanmış siyasetçilerin savunularına kanıttır. Bu kişiler duygusallığı ve aldatıcılığı entelektüel beceri olarak kullanırlar.

1.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL SAFSATAYA KANITLAR BULMAK

Gelecek hafta, çalışmadaki entelektüel safsataları ortaya çıkarmak için gazetedeki haberleri, köşe yazılarını ve benzer kaynakları okuyunuz. Ulaşılmaya çalışılan hedefe ilişkin bilginin özellikle saklandığı ve bozulduğu durumları bulmaya çalışın. Bir kimsenin safsatadan uzaklaşmasının mümkün olup olmadığını not edin.

Safsatacı düşünür, güçlü kritik düşünürün söylediklerine karşı gelmezse bunu başarır. **Güçlü-sezgili kritik düşünürler**, kolayca parlak, safsata, entelektüel kandırmacaları olan savlara kanmazlar. Güçlü-sezgili kritik düşünürlerin temel özelliklerinden biri onların tutarlı şekilde doğruluk ve adaletin peşinde olmalarıdır. Bu düşünürler, daima kendi

çıkarlarına göre iş yapmayacak veya diğerlerine zarar vermeyecek şekilde davranır, etik olmaya uğraşırlar. Diğerinin bakış açısıyla empati kurmaya çalışırlar. Onlar tutmasalar da savunuları dinlemeye isteklidirler. Görüşlerini daha iyi bir mantıkla karşılaştıklarında değiştirirler. Düşüncelerini diğerlerinin düşüncelerini yönetme ve gerçeği saklamak (zayıf-sezgi yoluyla) için değil etik ve mantıki tarzda düşünmede kullanmayı tercih ederler. Yaklaşık bir asır önce, William Graham Sumner, (1906) güçlü-sezgili kritik düşünürü şöyle tarif etti:

> ... Damgalamazlar... Yavaş inanırlar... Bir şeyleri kesinlik ve sıkıntı olmadan olası ve mümkün seviyede tutarlar, kanıt için beklerler ve kanıtları tartarlar... Kendilerinin en gözde ön yargılarının açığa çıkmasına direnç gösterirler...

Biz, dünyada hâlihazırda pek çok bilgiyi ve kanıtları kendi bencil ilgilerine çeviren, bencil, safsatacı ve entelektüel hilekâr sanatçıya, düşünüre, dürüst olmayan avukata, politikacı bulunduğuna ve bunlara ödeme yapan insanların ilgisini boşa harcadıklarına inanıyoruz. Sizlerin, okuyucuların, yüksek becerili, tarafsız düşünürler olarak gelişeceğini ve bunları masum insanların iyi olmaları için entelektüel oyunlar oynayan uzmanlar olarak ortaya koyacağınızı umuyoruz. Bizler, entelektüel cesaretinizi geliştirerek halk önünde etik olmayan insan düşüncesine karşı tartışmanızı bekliyoruz. Bu kitabı, güçlü-sezgili kritik düşünce uygulayarak tarafsız olmayı ciddiye alan kişiler olduğunuz inancı ile yazıyoruz.

Güçlü hissedişle kritik düşünmek, tarafsızlığın geliştirilmesini aynı zamanda temel kritik düşünme tekniklerini öğrenmeyi gerektirir, bu da düşüncemizdeki tarafsızlığı "uygulamayı" başlatır. Eğer bunu yaparsak becerilerimizi diğerleri üzerinde avantaj elde etmek için kullanmaktan sakınmış oluruz. Bütün düşünürlere aynı yüksek standartlarda davranırız. Bizi desteklemeleri veya bize karşı olmaları hâlinde de iyi bir akıl yürütme bekleriz. Kendi akıl yürütmemizde sevimsiz olsa da aynı ölçütü mecbur tutarız. Diğerlerini sorguladığımız aynı gayretle amacımızı kanıt, sonuç, uygulama, bakış açısı ile sorgularız.

Tarafsız kritik düşünürler geliştirirken onların herhangi bir akıl yürütmede gerçek güç ve zayıflıklarını değerlendirmelerini sağlayınız. Bu kitapla bu tür bir düşünürün meydana gelmesine yardım ediyoruz. Başlangıçtan bu yana en tarafsız ve en güçlü düşünürün özelliklerini keşfetmeye çalışıyoruz. Kitabın geri kalanını okuduğunuzda güçlü-sezgili kritik düşünürü teşvik etmek için ne kadar çabaladığımızı göreceğinizi umuyoruz. Aslında, bu noktadan ileriye doğru bir başkasını işaret etmedikçe, her *kritik düşünme* dediğimizde güçlü-sezgili kritik düşünme demek istiyoruz.

Bu kitabın hatırlatıcılarında, tarafsız düşünme için gerekli olan çok çeşitli entelektüel erdemler olduğunu fark ettik. Tarafsızlık, pek çok kişinin fark ettiğinden daha fazlasını gerektirir. Tarafsızlık, zihnin ilişkili ve birbirinden bağımsız durumlarını gerektirir.

Son bir nokta: Tarafsızlığa ilaveten, güçlü-sezgili kritik düşünme, yüksek düzeyde düşünmeye işaret eder. Bu bölümde, akıl yürütmenizi, beçerinizi ve zihnin içsel özelliklerini geliştirirken zayıf-sezgili kritik düşünürde olmayan sağduyu ve becerileri de geliştirmiş olacaksınız.

Zihnin çeşitli özelliklerinin nasıl tarafsız olmayı yönettiğini incelerken aynı zamanda düşüncenin niteliğini (sadece bir dizi değeri, bir dizi beceriye ilave etmek değil) oluşturmada hangi özelliklerin ne tarzda katkı sağladığına baktık. İlaveten, güçlü-sezgili kritik düşünmede bahsedilen tarafsızlık, düşünmenin derinliğini ve yüksek sezgi ile düşünmeyi de ima etmektedir. Zayıf-sezgili kritik düşünme, bir dizi entelektüel beceri geliştirir. Örneğin, argüman becerileri gibi istediklerini elde etmede bazı şeyleri başarabilirler ama bunlar bu bölümde vurgulanan özellikler değildir.

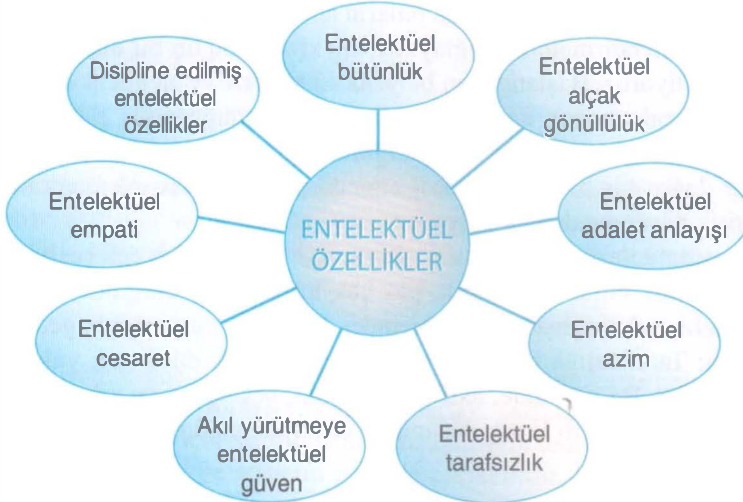
Örneğin, bazı öğrenciler çalıştıkları konuları çok fazla ciddiye almadan yüksek not almak için zekâlarını ve düşünme becerilerini kullanabilirler. "Sistemi yenmek" konusunda uzman olabilirler. Sınava girme ve not alma becerilerini, kısa süreli hafıza becerilerini geliştirebilirler. Öğretmenlerinin ön yargılarını açığa çıkarmayı öğrenebilirler. Akademik safsatacı hâline gelir, istediğini alarak yuvarlanıp giderler. Hatta bu yeteneklerini diğer alanlara da aktarabilirler ama tarafsız kritik düşünür olarak gelişemezler. (Örneğin, bk. Bölüm 12, 13, medya hataları ve taraflılıkları.)

Şimdi güçlü-sezgili kritik düşünürün özelliklerine dönelim. Her bölümde

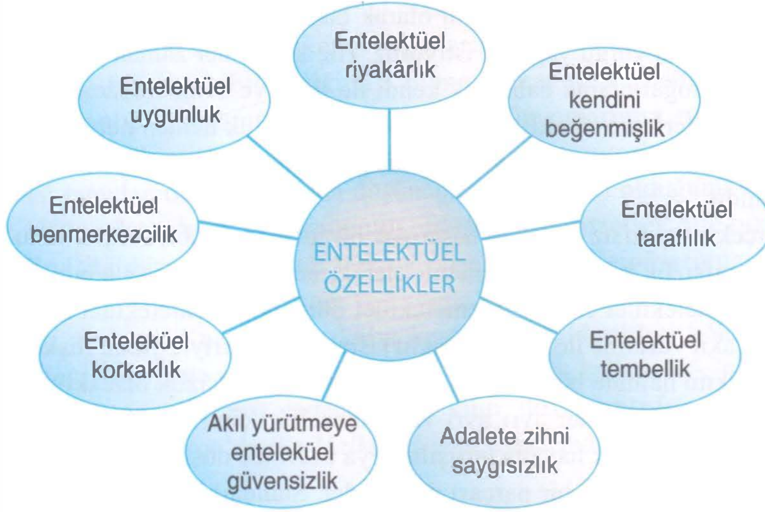
1. Entelektüel özellikler veya üstünlükleri tanıtmak
2. Karşıt görüşleri tartışmak
3. Özelliğin nasıl kritik düşünme geliştirme ile ilişkili olduğuna işaret etmek
4. Tarafsızlık ile özellikleri ilişkilendirmek.

Kritik düşünür temel özellikleri veya zihnin niteliklerini geliştirmeye uğraşır. Bunlar, kişinin zihnî işlevini açmasını, disipline sokmasını ve geliştirmesini sağlayan zihnî alışkanlıklardır.

ŞEKIL 1.1 *Kritik düşünürler entelektüel karakteristiklerini veya temel özelliklerini geliştirmeye uğraşırlar. Bunlar, entelektüel fonksiyonların açık, disiplinli olması ve gelişmesine neden olan birbiriyle ilişkili özelliklerdir.*



ŞEKIL 1.2 *Bunlar değerli entelektüel özelliklerinin karşıtlarıdır. Doğuştan gelen yapımız, bu olumsuz entelektüel özelliklerini telafi edici özelliklerin geliştirilmesi için önemlidir.*



TARAFSIZ ZİHİNLİLİK NE GEREKTİRİR?

Tarafsız zihin, her bakış açısına ön yargı, taraflılık olmaksızın eşit mesafede durmaya çalışır. Doğuştan başkalarının görüşlerine karşı ön yargılı olma, bizimle aynı görüşte olanları olumlu, olmayanları olumsuz olarak kabul etme eğilimiz konusunda bilinçlilik gerekir. Kendimizin görüşü dışındakilere daha az değer verme eğilimindeyizdir. Özellikle karşıt görüş oluştururken bencil akıl yürütmeler geliştirdiğimiz doğrudur. Örneğin, dünyadaki fakirlik çeken milyonlarca insanın bakış açısını inkâr edebiliriz ve onlara yardım etmekten vazgeçebiliriz. Bu tarafsızlık, özellikle karar vermek istemediğimiz bir konuda eğer durum bizi karar vermeye mecbur ederse önemli olur.

Tarafsızlık, bütün ilgili bakış açılarını eşit şekilde dikkate almayı gerektirir. Kişinin kendisinin veya arkadaşının bencil ilgileri ve duyguları referans olmamalıdır. Tarafsızlık, tamlık, mantıklı olmak, görüş derinliği vb. gibi entelektüel standartlara kişinin kendi avantajları veya bir grubun avantajlarından etkilenmeden uymayı ifade eder.

Entelektüel tarafsızlığın karşıtı *"zihnî taraflılıktır"*. Entelektüel olarak taraflı olmak, kişi aynı fikirde olmadığında adil bakış açısı ve doğruluğu temsil etme sorumluluğunu almamasıdır. Bizler, entelektüel olarak taraflı olduğumuzda hemen her zaman kendimizi haklı ve doğru görürüz. Bizim taraflı düşüncelerimiz ve faaliyetlerimiz tipik olarak kendini aldatmadır. Kendimizi doğrularız, davranışlarımızı aklileştiririz, "doğru" olduğumuza kendimizi inandırırız.

Çünkü hepimiz doğuştan benmerkezciyiz, taraflı düşünmenin tuzağına düşeriz. Aslında, benmerkezcilik (ve bu nedenle taraflı düşünme) insan zihninin doğal hâlidir, insan mantıksızlığı ile ilgilendiğimizde (Bölüm 11) bunu da geliştirmemiz gerekecektir. Biz sadece burada insan zihni tarafından tam olarak başarılması asla mümkün olmayan bir özelliğini tartıştığımıza vurgu yapmak istiyoruz. Hiç kimse her zaman tarafsız olduğunu söyleyemez, zihin doğal olarak daha çok kendi ile ilgili ve benmerkezcidir. Tarafsızlığa doğru herhangi bir ilerleme sürekli iç zorlanmadır, bu zorluk hemen her gün karşılaştığımız bir durumdur fakat ödülü, kendi kendini disipline etmiş ve her zaman tarafsız olmaya çalışan bir zihindir.

Zihnin gerçekten tarafsız olmasını başarmak bir idealdir, hiçbir zaman bunu tamamen başaramayız. Tarafsızlık bizden, eş zamanlı olarak, entelektüel alçak gönüllülüğü, entelektüel cesareti, entelektüel empatiyi, entelektüel dürüstlüğü, entelektüel azmi, akla güvenmeyi (iyi bir akıl yürütme ile ikna olacaktır) ister. Bu birbiriyle yakın ilişkili özellikler fonksiyonu bir takım hâlinde bütünleştiği zaman tam bir tarafsızlık olacaktır.

Her ne kadar, bu özellikler ayrı ayrı ve bütünsellik içinde olsa da genelde değerli bulunmazlar. Nadiren günlük hayatta tartışılır veya üzerinde düşünülür. Televizyonda tartışılmaz. Okul programlarının bir parçası değildirler. Standart testlerde değerlendirmeye alınmazlar. Ancak, yine de hemen her birisi tarafsızlık için ve güçlü-sezgili kritik düşünmenin doğasında vardır ve hayati öneme sahiptir.

Entelektüel Alçak Gönüllülük: Cehaletinizi Keşfetmeye Kadar Uzanan Azim

Özetle zihnî alçak gönüllülüğü şöyle açıklayabiliriz:

> Entelektüel olarak mütevazi olmak, kişinin cehaletinin uzantısı olarak bilgisini geliştirmesidir. Doğal benmerkezciliğe karşı akut bir farkındalığı içeren bu zihnî alçak gönüllülük, kendini aldatma (zihne bildiğinden daha fazlasını bildiğini anlatmak)'dır. Bu, kişinin bakış açısının kısıtlılığını bilmesi kadar hataları ve ön yargılarının da farkında olması anlamına gelir. Herhangi bir konuda düşünürken özellikle mesele duygusal olarak ele alınıyorsa kişinin cehaletinin farkında olmasıdır. Zihnî alçak gönüllülük kişinin gerçekten bildiğinden daha fazlasını iddia etmemesine bağlıdır. Bu bir cesaretsizlik değil, daha ziyade zihnî gurur, kendini beğenmişlik ve azamet ile ilişkilidir. Entelektüel alçak gönüllülük, kişinin inançlarını tanımlamasını ve değerlendirmesini ister, özellikle bunlara herhangi iyi bir mantığı yargılamamak için buna gerek duyulur.

Zihnî alçak gönüllüğün karşıtı *zihnî kibirdir*, doğal eğilim, bir kişinin diğerinden daha çok bildiğini düşünmesidir. Zihnî kibir, kişinin kendi aldatmacılığına veya bakış açısının kısıtlılığına sağduyusunun olmamasıdır. Zihnî ki birçoğunlukla kendi yanlılıklarının ve ön yargılarının tuzağına düşer ve çoğunlukla gerçekte ortaya koyduğundan daha çok bildiğini iddia eder.

Entelektüel kibirliliği düşündüğümüzde kendini beğenmiş, saygısız, afralı tafralı birini ima etmemiz gerekmez. Görünüşte kişi mütevazi olabilir. Örneğin, bir kişi kritik etmeden bir tarikat liderini takip edebilir, görünüşte kendini küçümser (Ben hiçbir şeyim, sen her şeysin.) ancak enetlektüel olarak, kişi inanması için bunun bir şey ifade etmediğini bilir ve aynı zamanda kendi inançlarına tam olarak güven duyar.

Ne yazık ki bizler, ne bilmediğimizi bilmeye inanma kapasitesine sahibiz; yanlış inançlarımız, yanlış algılarımız, ön yargılarımız, illüzyonlarımız, mitlerimiz, propagandalarımız ve cahilliklerimiz bize yalın, yaldızlanmamış gerçekler olarak görünür. Bunun da ötesi meydan okuduğumuzda düşüncemizin aldatıcı olduğunu kabul etmemeye direniriz. Hatta zihnî olarak alçak gönüllü olduğumuzu hissetsek bile bizler artık, zihnî kibirliyizdir. Bilgimizin sınırlarının farkına varmaktan çok, sınırlarımızı inkâr eder, yok sayarız. Böyle bir kibir, daha çok acı ve kayıpla sonuçlanır.

Örneğin, Colomb Kuzey Amerika'yı keşfetti, Kızılderilileri köleleştirmenin Tanrının bir isteği olduğuna inandı. İçten içe –bildiğimiz kadarıyla–, gizlice "Tanrı'nın isteği"ne uyduğuna inanması sadece zihnî kibir ile tanımladığı bir şeydi. Howard Zinn'in *Birleşik Devletler'de Bir Halkın Hikâyesi* eserinden alınan şu bölüme bakarak karar verelim:

> Colomb'un bildirdiğine göre, "Kızılderililer kendilerine ait şeyler konusunda o kadar özgür ve saftılar ki buna şahit olmayan inanmaz. Onlara ait olan bir şeyi istediğinizde asla 'hayır' demezler. Buna karşılık, herhangi bir şeyi paylaşmayı önerirler..." Colomb majestelerinden bir istekte bulunarak raporunu bitirir ve gelecek seferinde istediği kadar köle ve altınla geri döneceğini söyler. Yazısında bir dolu dinî ifade vardır. Ölümsüz Tanrı ve İsa açıkça imkânsız olduğu görülen bu yolu izlemesi için ona sunmuştur. Colomb daha sonra" kutsal üçlünün adına bütün köleleri satmaya gönderdiğini yazar." (s. 3-4)

Zihnî kibir rekabet edilemez bir tarafsızlıktır çünkü değerlendirdiğimiz şey hakkında inkâr durumunda olduğumuzdan adil bir yargılama yapmamız mümkün olmaz, rekabet edilemez bir tarafsızlık durumu ortaya çıkar. Eğer din hakkında cahil isek (diyelim Budizm) bunu yargılarken adil olamayız; yanlış bilgilere, ön yargılara veya illüzyonlara sahip olduğumuzda taraflı bir şekilde durumu yargılarız. Çok çabuk yargılarız ve yaptığımız yargılamaya çok güveniriz. Bu eğilimler insan düşünmesinde çok geneldir.

Üst düzey düşünmede neden entelektüel alçak gönüllülük önemlidir? İlaveten, tarafsız düşünür olmamıza yardım eden cehaletimizi bilmemiz ve düşünmemizi çeşitli şekillerde geliştirmemizdir. Bu bizim ön yargılarımızın, yanlış inançlarımızın ve kusurlu öğrenmeye yol açan zihnî alışkanlıklarımızın farkına varmamıza yardım edecektir. Örneğin, düşünün ki yüzeysel olarak öğrenme eğilimindeyiz, az öğreniriz ama çok öğrendiğimizi zannederiz (yaradılıştan bu böyledir). Limitli bir bilgimiz vardır, yanlış bir şekilde bunu genelleriz, derin öğrendiklerimizle ezberlediklerimiz bizi karıştırır, eleştirel olmadan ne duyarsak, ne okursak veya içinde bulunduğumuz grupların inançlarını sıkıca tutarız.

Bu bölümdeki tartışmalar zihnî alçak gönüllülüğü geliştirmeyi cesaretlendirmektedir ve bu da sizin zihnî kibirliliğinizin farkına varmanızı sağlayacaktır. Bakın, bu andan itibaren bilginizin sınırları hakkında büyüyen bir farkındalık geliştirmeye başlayabilirsiniz. Zihnî kibirliliğiniz eylem hâlinde iken (Günlük olarak bunu görmeniz mümkündür.) bunu incelemeye çalışın. Bunu yakaladığınızda farkındalığınızı kutlayın. Düşünmedeki zayıflıklarınızı bulduğunuzda kendinizi ödüllendirin.

Zayıflığınızı tanıdığınızda bunun zayıflık değil önemli bir güç olduğunu kabul edin. Başlangıç olarak aşağıdaki sorulara cevap veriniz:

- En önemli ön yargılarınızın bir listesini oluşturabilir misiniz? (Ülkeniz, dininiz, arkadaşlarınız, aileniz hakkında neye inandığınızı düşünün –aileler arkadaşlar, akran grupları medya bunları size iletir.)
- Hiç yargınıza temel oluşturan küçük bir kanıtınız olduğu durumda bir fikir için veya bir fikre karşı tartıştığınız oldu mu?
- Kendi grubunuzun (aileniz, diniz, ulusunuz arkadaşlarınız) haklı olduğunu (bu grup diğerleriyle çatışma içinde iken), hatta bunun doğru olduğunu inceleyecek yeterli bilgi elinizde olmadan, araştırmadan varsaydığınız oldu mu?

1.2, 1.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK

Gayet iyi tanığınız bir kişinin adını düşünün. İki adet liste yapın. Birinci listede, bu kişi hakkında emin olduğunuz her şeyi yazın. İkinci listeye bu kişi hakkında bilmediğinizi bildiğiniz şeyleri kapsayan bir liste yapın. Örneğin, İyi biliyorum ki büyükannem gayet iyi yemek pişirir ama onun kişisel korkuları ve isteklerinin neler olduğunu gerçekten anladığımı söyleyemem. Onun hakkında pek çok yüzeysel şey biliyorum, fakat onun iç benini çok az biliyorum. Bir tane de kendi düşüncenizin açıklamasıyla iddialarınızı içeren yedek hazırlayın.

YÜZEYSEL ÖĞRENMEYİ TANIMLAMAK

Zihnî alçak gönüllülük, öğrendiğinizin ne kadar derin olduğunu veya ne kadar yüzeysel olduğunu ayırt edebilmektir. Bu faaliyette, bunu yapma yeteneğinizi test etmenizi istiyoruz. Final sınavında yüksek veya iyi not aldığınız bir dersi düşünün. Bir boş kâğıt üzerine bunu yazın ve detaylandırın. Bunu yaparken de herhangi bir kaynağa başvurmayın ve aşağıdaki soruları cevaplandırın. Konunun adı (örneğin, tarih, biyoloji) neydi? Bu konuyu çalışmaktaki temel hedef ne idi? Bu alandaki kişiler neyi başarmaya çalışıyordu? Onlar ne çeşit sorular soruyordu? Ne çeşit problemler çözmeye çalışıyorlardı? Ne çeşit bir veri ve bilgi iyi bir araya getirmişlerdi? Bu alanı ayırt edici hâle getirmek için bilgiyi bir araya toplamayı nasıl yapıyorlardı? Bu alandaki en temel fikir, kavram ve teori nedir? Bu konuda çalışmak sizin dünyaya bakışınızı nasıl değiştirdi?

Eğer bu sorulara cevap vermeyi zor buldu iseniz yüksek not aldığınız, bir anlamda mükemmel/üst düzeyde öğrendiğiniz hipotezini tekrar düşünün. Yüzeysel öğrendiğiniz ve derin bir şekilde öğrendikleriniz arasındaki farkı ayırt etmeniz mümkün mü?

Entelektüel Cesaret: Popüler İnançlara Meydan Okuyabilecek Cesareti Geliştirmek

Entelektüel tarafsızlığın ikinci özelliği, zihnî cesarettir.

Entelektüel cesarete sahip olmak, bazen acı verici olsa da adil şekilde fikirlerle, inançlarla, bakış açılarıyla yüzleşmektir. Entelektüel tarafsızlık, olumsuz duygulara sahip olunsa da ciddi bir izlenim vermese de inançları yakından incelemektir. Entelektüel cesaretin önemli bir parçası, toplumun tehlikeli veya saçma kabul ettiği fikirleri, sübjektif değerlendirdiği meseleleri kısmen veya tamamen aklamaktır. İnsanların inançları veya çıkarımları bazen toplumlar tarafından yanlış veya yanıltıcı olarak değerlendirilir.

İnanmanın anlamının ne olduğunu tanımlamak için kişinin öğrendiklerini pasif bir şekilde kritik etmeden kabul etmemesi gerekir. Entelektüel cesarete sahip olmak özellikle önemlidir çünkü fikirlerin bazen tehlikeli veya saçma olduğu düşünülebilir ve sosyal gruplar tarafından kuvvetle tutulan bazı gerçekler ve fikirler tahrip edilmiş ve yalan olabilir. Bu koşullarda tarafsız düşünür olmak için uyum göstermemenin üzerimizde oluşturacağı sosyal yaptırımların ciddiyetinin farkına varmamız, entelektüel cesareti geliştirmemiz gerekir

Entelektüel cesaretin karşıtı olan *zihnî korkaklık*, kişin kendisinin onaylamadığı fikirlerden korkmasıdır. Eğer entelektüel cesaretimiz yoksa tehlikeli olarak algıladığımız inançlar, fikirler ve görüşler üzerinde düşünmekten korkarız. Kişisel tanımlamamız üzerinde ciddi çatışma yaratan bazı fikirleri tehdit edici hissederiz. İnançlarımızı incelemeye isteksiz oluruz –bu inançların ispatlanabilirliği ile ilgili bir problem var demektir.

Aşağıdaki fikirlerden her biri bazı insanların zihninde "kutsal"dır:

- Muhafazakâr olmak/ liberal olmak
- Allah'a inanmak/Allah'a inanmamak
- Kapitalizme inanmak veya sosyalizme inanmak
- Kürtaja taraf olmak/kürtaja karşı olmak
- Büyük cezaya inanmak veya büyük cezaya inanmamak

Hangi tarafta olduğumuz önemli değildir, genellikle kendi kendimize şöyle söyleriz: "Ben bir ……. [Kutsal inancınızı buraya yazın]. Örneğin, Ben bir hristiyanım. Ben bir muhafazakârım. Ben bir sosyalistim. Ben bir ateistim.)"

İnancımıza olan duygusal bağlılığımızla kendimizi tanımladığımızda, bu inanç sorgulandığında içsel korku deneyimi yaşarız. Bu korkuya girmek zihnî korkaklığın ilk formudur.

İnançlarımızı sorgulama bizim nasıl bir insan olduğumuzu sorgulamamız anlamına gelir. Hissettiğimiz güçlü korku karşıt görüşten bizi korkar hâle getirir. Karşıt görüşü "düşündüğümüzde" bilinçaltımızda onu yıkar, en zayıf hâlde sunar, böylelikle onu reddederiz.

Entelektüel cesaretli olmayı başarmanın bir diğer yolu diğerlerinin reddetme korkusu ile baş etmektir çünkü diğerleri belli bir görüşü tutarlar ve eğer biz bu inancı sorgularsak bizi de reddederler. Başkalarının gözünü korkutma gücü ile diğerlerine yatırım yaparız. Pek çok kişi kendini başkalarının bakış açısına göre değerlendirir ve diğerleri onu onaylayıncaya kadar kendilerini onaylamazlar. Reddedilme korkusu, çoğunlukla zihinde pusuda bekler. Çok az kişi dâhil olduğu grupların inanç sistemlerine ve ideolojilerine meydan okur. Bu entelektüel korkaklığın bir (diğer) formudur. Her iki form da kendimizin veya diğerlerinin fikirlerini adil şekilde düşünmeyi mümkün kılmamaktadır.

En iyi düşünürler kendi kimliklerini inançları ile ilişkilendirmezler.

Bir kişinin kimliğini inançlarına göre oluşturmak yerine inançları formüle etme *sürecine* göre kişiyi tanımlamak daha iyi olacaktır. Eleştirel düşünür olmanın anlamı budur. Aşağıdaki durumu düşünün:

> Herhangi bir inanç bağlamında tanımlamayacağım. Kendi inançlarıma geldiğim yoldan tanımlayacağım. Ben eleştirel düşünürüm mantıki karar verme ve herhangi bir kanıtla desteklenmeyen inançlarımı incelemeye istekliyim. Kanıt, mantık her ne liderlik ederse etsin izlemeye hazırım. Benim gerçek kimliğim; kritik düşünür, hayat boyun öğrenen, düşüncelerini sürekli geliştirmeye çalışan biri olmak. Bunu inançları konusunda daha fazla akıl yürüten birisi olarak yapmaya çalışmak.

İnançlarımızla kimliğimizin bağlantısını reddedersek daha fazla zihnî olarak cesaretli, çıkarım yapan ve tarafsız biri olabiliriz. Ondan sonrasında mevcut inançlarımıza karşı inançları düşünmekten korkmayız. Yanlışlığının kanıtlanmasından korkmayız. Geçmişte yaptığımız yanlışlara rahatça başvurabiliriz. Yapmakta olduğumuz hataları düzeltmekten mutlu oluruz. "Neye inandığınızı, neden inandığınızı bana söyleyin belki de sizin düşüncelerinizden öğrenebilirim. Önceki pek çok inancımdan dolayı katılaştım. Şimdiki bir yerlere gitmeyen herhangi bir inancımı veya tüm inançlarımı tepetaklak etmeye hazırım." Bu tanımlamadan sonra entelektüel cesarete sahip kaç kişi olduğunu söyleyebilirsiniz.

En iyi düşünürler her nerede olursa olsunlar kanıtları ve mantığı izlerler.

1.4, 1.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL CESARET I

Dâhil olduğunuz grubu belirleyin. Aşağıdaki cümleleri tamamlayın.

1. Bu grup üyelerinin ana inancı sorgulanabilir... (Burada grup üyelerinin mantıksızlığına liderlik eden en azından bir tane inancını tanımlayabilirsiniz.)

Eğer bu sorulara cevap vermeyi zor buldu iseniz yüksek not aldığınız, bir anlamda mükemmel/üst düzeyde öğrendiğiniz hipotezini tekrar düşünün. Yüzeysel öğrendiğiniz ve derin bir şekilde öğrendikleriniz arasındaki farkı ayırt etmeniz mümkün mü?

Entelektüel Cesaret: Popüler İnançlara Meydan Okuyabilecek Cesareti Geliştirmek

Entelektüel tarafsızlığın ikinci özelliği, zihnî cesarettir.

Entelektüel cesarete sahip olmak, bazen acı verici olsa da adil şekilde fikirlerle, inançlarla, bakış açılarıyla yüzleşmektir. Entelektüel tarafsızlık, olumsuz duygulara sahip olunsa da ciddi bir izlenim vermese de inançları yakından incelemektir. Entelektüel cesaretin önemli bir parçası, toplumun tehlikeli veya saçma kabul ettiği fikirleri, sübjektif değerlendirdiği meseleleri kısmen veya tamamen aklamaktır. İnsanların inançları veya çıkarımları bazen toplumlar tarafından yanlış veya yanıltıcı olarak değerlendirilir.

İnanmanın anlamının ne olduğunu tanımlamak için kişinin öğrendiklerini pasif bir şekilde kritik etmeden kabul etmemesi gerekir. Entelektüel cesarete sahip olmak özellikle önemlidir çünkü fikirlerin bazen tehlikeli veya saçma olduğu düşünülebilir ve sosyal gruplar tarafından kuvvetle tutulan bazı gerçekler ve fikirler tahrip edilmiş ve yalan olabilir. Bu koşullarda tarafsız düşünür olmak için uyum göstermemenin üzerimizde oluşturacağı sosyal yaptırımların ciddiyetinin farkına varmamız, entelektüel cesareti geliştirmemiz gerekir

Entelektüel cesaretin karşıtı olan *zihnî korkaklık*, kişin kendisinin onaylamadığı fikirlerden korkmasıdır. Eğer entelektüel cesaretimiz yoksa tehlikeli olarak algıladığımız inançlar, fikirler ve görüşler üzerinde düşünmekten korkarız. Kişisel tanımlamamamız üzerinde ciddi çatışma yaratan bazı fikirleri tehdit edici hissederiz. İnançlarımızı incelemeye isteksiz oluruz –bu inançların ispatlanabilirliği ile ilgili bir problem var demektir.

Aşağıdaki fikirlerden her biri bazı insanların zihninde "kutsal"dır:

- Muhafazakâr olmak/ liberal olmak
- Allah'a inanmak/Allah'a inanmamak
- Kapitalizme inanmak veya sosyalizme inanmak
- Kürtaja taraf olmak/kürtaja karşı olmak
- Büyük cezaya inanmak veya büyük cezaya inanmamak

Hangi tarafta olduğumuz önemli değildir, genellikle kendi kendimize şöyle söyleriz: "Ben bir .... [Kutsal inancınızı buraya yazın]. Örneğin, Ben bir hristiyanım. Ben bir muhafazakârım. Ben bir sosyalistim. Ben bir ateistim.)"

İnancımıza olan duygusal bağlılığımızla kendimizi tanımladığımızda, bu inanç sorgulandığında içsel korku deneyimi yaşarız. Bu korkuya girmek zihnî korkaklığın ilk formudur.

çalışmak, o kadar da kolay değildir. Bu nedenle başarılacak en zor becerilerden bir tanesidir.

Başkalarının düşüncesi ile empati kurma yeteneğinizi geliştirmek için aşağıdaki stratejileri kullanarak alıştırma yapınız:

1. *Bir kişi ile anlaşma yaparken rolleri değiştirin.* "*10 dakikalığına* ben senin bakış açından konuşacağım, sen de benimkinden 10 dakika konuş. Böylece belki birbirimizi daha iyi anlayabiliriz." Diğer kişinin bakış açısını doğru anladığınızdan emin olunuz.
2. Tartışma sırasında diğer kişinin ne söylediğini şu yapıyı kullanarak özetleyiniz. "Söylediklerinden anladığım şu ______." Doğru mu?
3. Bir şey okurken yazarın ne söylediğini düşünün. Bu fikirlerin somut olarak zihninizde yer almasını sağlayacaktır. Böylece yazarın bakış açısını doğru şekilde düşünebilirsiniz. Sadece bundan sonra yazarın bakış açısını kritik etme durumunda olabilirsiniz.

1.6, 1.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL EMPATİ I

Herhangi birisi ile (arkadaş, aile yakın olan diğerleri, gözetmen) son zamanlarda yaptığınız bir tartışmayı düşünün. Tartışmayı kendi açınızdan olduğu kadar iyi diğer kişinin açısından da yeniden yapılandırın. Aşağıdaki cümleyi tamamlayın. Bunu yaparken diğer kişinin bakış açısını tahrip etmediğinizden emin olun. Buna iyi niyetle girerseniz sizin yanlış olduğunuzu ikrar etmeye doğru gitse bile kritik düşünürlerin bu durumda gerçeği görmeye çalıştığını hatırlayın. Bu ödevi tamamladıktan sonra tartışmayı yaptığınız kişiye gösterin. Kişinin bakış açısını doğru olarak yansıtıp yansıtmadığını sorun.

1. Benim bakış açım şöyleydi (durum ve görüşünüzün detaylarının zenginleştirmesi):
2. Diğer kişinin bakış açısı şöyleydi (diğer kişinin görüşünün dile getirilmesi ve detaylandırılması):

ENTELEKTÜEL EMPATİ II

Uluslararası siyasi bir lider düşünün. Haberlerde olumsuz olarak ele alınsın (Küba'daki Castro gibi). Bu kişinin kendini "şeytan olarak gösteren kişilere karşı savunabileceği yeteri kadar bilgiyi toplayın". Sonra hiç Birleşmiş Milletlerin herhangi bir düşmanı için bizim olduğumuz kadar onlar da bize karşı olması ihtimali üzerine hiç düşündünüz mü diye kendinize sorun. Hiç ulusal bir "düşmanın" kendi bakış açısını yansıtan bir savunma duydunuz mu? Bu, sizin o kişi ile empati kurma yetinizi nasıl etkileyebilir?

Entelektüel Bütünlük: Kendinizi Diğerlerinin Olduğu Standartta Tutma

Gelin şimdi entelektüel bütünlük özelliklerini düşünelim:

> **Entelektüel bütünlük, birisinin kendi disipline edilmiş düşüncesine ve diğer kişinin karşılayacağını düşündüğü aynı standarda sadık kalmaya çaba göstermesidir. Örneğin, bu, kişinin antagonistlerin tuttuğu gibi, kanıt ve ispatların sıkı standartlarına sahip olmasını içerir. Bu, günlük olarak kişinin diğerlerinin avukatlığını yapması anlamına gelir. Bu, dürüst bir şekilde kişinin düşüncesindeki ve faaliyetlerindeki ayrılıkları ve tekrarları itiraf etmeyi ve birisinin düşüncesindeki ısrarlı tekrarları tanımlamayı gerektirir.**

Entelektüel bütünlüğün karşıtı, zihnin, durumu gerçek dürüstlükle ele almadığı *entelektüel riyakârlıktır* ve çoğunlukla bilinç dışı zıtlıklar ve tutarsızlıklar tarafından belirlenir çünkü zihin doğal olarak benmerkezcidir, üst derecede kritik edendir ve aynı zamanda ne düşünüyorsa bunu aklileştirir ve bunlar bir şekilde faaliyetlere yansır. Zihnin, bu doğuştan olan olumlu imaj yansıtma ve bütünlük içinde görünme ihtiyacı, benmerkezci düşünen bir zihin için önemlidir. Bu nedenle aktif bir şekilde iki yüzlülüğümüzü kendimizden saklarız ve kendimize dayattığımız standartlardan daha katı bir şekilde diğerlerinin de standartlara bağlı kalmasını bekleriz ve kendimizi adil buluruz. Bazı inançları ikrar etmemize rağmen çoğunlukla bu inançlara uygun şekilde davranarak hatalar yaparız.

"İlişkimizin benim için gerçekten önemli olduğunu söylemiştim sanırım ama sana, senin için önemli olan bir konuda yalan söylediğimi öğrendin. Davranışlarımda bütünlük yok. İkiyüzlü davrandım. Henüz benmerkezci ve kendine hizmet eden bir beyne sahip iken onun bunu bilmemesi daha iyi diyerek yalanlarımı aklileştirdim. Bu onu sadece üzecekti, ilişkimize de yardım etmeyecekti. Bu mesele bu kadar önemli değildi. Gerçekten önemli değildi." Bu şekilde durumu rasyonalize ederek hayati öneme sahip ikiyüzlülüğümüzü kendimizden saklarız. Dürüst olmayan şekilde davranmamıza rağmen bu durumda yapılabilecek en iyi şeyi yaptığımızı kendi kendimize söyleriz. Kısacası, kendi zihnimize haklı olduğumuzu gösteririz.

Bu bağlamda inançlarımız ve faaliyetlerimizde ısrarlı iken entelektüel bütünlüğe sahibizdir. Öğüt verdiğimiz gibi uygulama yaparız ve konuşuruz. Başkalarına başka şey söyler, kendimiz başka şey yaparız.

Açıkçası, eğer düşüncelerimizi gerekçelendirmez ve karşıt şekilde davranırsak başkalarına karşı adil olamayız. Doğası nedeniyle iki riyakârlık, haksızlığın bir şeklidir. Eğer düşüncemizdeki ve davranışlarımızdaki zıtlıklara ve tutarsızlıklara duyarlı olmaz isek içinde olduğumuz durumları etik sorular aracılığıyla gerekçelendiremeyiz. Öne çıkan diğer bakış açılarını tahrip etmiş oluruz.

Bir siyasi örneği düşünün: Zaman zaman medya CIA (Amerikan Istihbarat Teşkilatı)'in çok sorgulanır uygulamalarını ifşa etmektedir. Bu uygulamalar, yabancı siyasi liderlere (diyelim ki Küba başkanı Castro'ya) suikast girişimi dökümanlarından, eğitilmiş polislerin uygulamalarına veya diğer ülkelerdeki (Orta ve Güney Amerika) askeri temsilcilerin meslektaşları hakkında bilgi almak için mahkûmlara nasıl işkence ettiklerine kadar her yerde

işlenmektedir. Bu gibi ifşaatlarla nasıl riyakârlıklar yapıldığı açığa vurulduğu için minnettarız, biz sadece eğer diğer bir millet Amerikan başkanına suikast girişiminde bulunursa nasıl tepki vereceğimizi veya polise veya askeri personele işkence metotlarını nasıl öğretebileceğimizi hayal edebiliyoruz. Bunu zihnimizde canlandırdığımızda davranışlarımızdaki temel tutarsızlıkları, planladığımız, içinde olduğumuz veya onayladığımız davranışlarımızda entelektüel bütünlüğün olmadığını fark edebiliriz.

Bütün insanlar bazen zihnî bütünlük kurmada başarısız olabilirler. Bunu yaptığımızda tarafsızlığımızın olmadığı açığa çıkar ve yaşamımız ve düşüncelerimizdeki içsel karşıtlıkları algılamada yeterince iyi olmadığımızı düşünürüz.

1.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL BÜTÜNLÜK

Yaşamınızdaki bazı tutarsızlıklar veya karşıtlıkları (muhtemelen bir başkası için tuttuğunuz standartı kendiniz için tutmadığınız bir durumu) yakaladığınız konusunda şüpheye düştüğünüz noktaları tartışınız. Davranışlarınızın inandığınızı iddia ettiklerinizle karşıt olduğu bir durum düşünün. Bu yakın ilişkiler için de olabilir. Örneğin, Aşağıdaki cümleyi tamamlayın:

1. Entelektüel bütünlüğümü yakalamakta başarısız olduğum bir çevre ... dır.
2. Bu bağlamda diğerlerinin şöyle davranmasını veya yapmasını beklerim ... (kendim için aynı şekilde davranmaya istekli olmadığım hâlde)
3. Bu durumda entelektüel bütünlüğe sahip olmakta başarısız olmamın nedeni ... dır.
4. Bu durumda değişmek için ... ihtiyaç duyarım.

Entelektüel Azim: Kolayca Vazgeçmeyi Reddetme; Hayal Kırıklıkları ve Karmaşalar Arasında Yoluna Devam Etme

Şimdi entelektüel azim hakkında düşünelim:

Entelektüel azim, kişinin yolu boyunca görevin doğasından gelen hayal kırıklıklarına ve entelektüel karmaşıklığa rağmen çalışma yapısıdır. Bazı problemler karmaşıktır ve kolayca çözülmezler. Kişi entelektüel azme sahip ise karmaşıklık ve hayal kırıklıkları karşısında vazgeçmez. Entelektüel azmi olan kimse, karmaşık meseleler ve problemler hakkında metotlu ve dikkatli bir akıl yürütme yapacak ve hızlıca sonuca ulaşmada öncelikli olacaktır. Entelektüel azim, ilk izlenimin ve basit cevabın birlikte gitme eğilimine rağmen mantıki prensibe bağlanmayı içerir. Bu karmaşa ile birlikte giden güçlükte ve ilerleyen zamanlarda yerleşmemiş soruları anlama ve kavramada ihtiyaç duyulan gerçekçi algılamayı zorunlu kılar.

Entelektüel azmin karşıtı ***zihnî tembelliktir***, bu da zihni meydan okumayı gerektiren bir görevle karşılaştığında çabucak vazgeçme ile kendini gösterir. Entelektüel miskinlik veya tembellik zihnî acı veya hayal kırıklığında düşük toleranslıdır.

Entelektüel azim üst düzey düşünmenin hemen tüm alanlarında önemlidir çünkü bütün üst düzey düşünmeler bazı zihnî meydan okumaları içerir. Entelektüel azim olmadan bu meydan okumaların üstesinden gelinemez. Entelektüel azim matematikte, kimyada, fizikte, edebiyatta, sanatta ve aslında tüm alanlarda yüksek kalitede akıl yürütme gerektirir. Pek çok öğrenci bir konuyu öğrenmekten ilk yıldan vazgeçer. Entelektüel azmin olmaması, öğrencileri bir konuya ilişkin olarak düşünmeyi istediklerinde mümkün olabilecek kavramadan uzaklaştırır. Şüphesiz, onlar entelektüel hayal kırıklıklarından sakınırlar fakat günlük hayatta karşılaştıkları karmaşık problemleri çözmeleri mümkün olmadığında hayal kırıklıkları yaşayacaklardır.

Öğrencilerde çoğunlukla iki önemli nedenden dolayı entelektüel azim yoktur:

1. Zihin doğal olarak zihnî güçlüklerden kaçınır. Daha ziyade kolay olan şeyleri tercih eder ve eğer yapabiliyorsa sadece en basit yolu seçer. Bu, zihnin doğal benmerkezci durumudur.
2. Entelektüel azim nadiren okulda beslenir. Bunun yerine öğrenciler, görevleri çabucak tamamlamaya özendirilirler. İlk önce ödevi bitiren, en parlak ve zeki öğrenci olarak görülür. Yavaşça ve dikkatlice görevin üzerinde çalışmak kıymetli değildir. Sonuç olarak, öğrenciler ***öğrenmede*** çabukluğun en önemli mesele olduğu sonucuna varırlar. Ödevi çabuk bitirmeyi başaramayanlar aşağılık duygusuna kapılır ve kendilerini neredeyse aptal bulurlar. Yaşamımız boyunca sonuca varacağımız en önemli sorular karmaşık olacağından hızlı olmamız değil zihnî disiplin ve çaba gerekecektir. Sürece kattığımız bütünlük ve dikkatlilik ile soruların ne boyutta ve ne olduğunu tanımlayabilir ve cevaplayabiliriz.

Entelektüel çabukluğu olan öğrenciler aynı zamanda entelektüel bir görev zor geldiğinde vazgeçen çocuklardır. Kendilerini "doğru" cevabı çabuk ve entelektüel acı çekmeden bulabilecek kapasitede görürler. "Doğru" cevap hemen ve acısız bir şekilde gelmediğinde öğretmeni aptal bir sınav yapmakla suçlarlar. Aslında, bu öğrenciler her sorunun doğru cevabı olmadığını, bunun yerine bazılarının daha iyi veya daha kötü cevapları olduğunu fark etmekte başarısızdırlar ve bu karmaşık soruları basit ve kolayca çalışabilecek etkin bir yol yoktur.

Entelektüel bütünlüğün olmaması nasıl tarafsızlığa ayak bağı olur? Başkalarının bakış açısını anlamak zihnî çalışma gerektirir. Entelektüel azim gerektirir ki bu da bizimkinden farklıdır veya doğal olarak karmaşıktır. Eğer diğer kişinin görüşü üzerinde çalışmaya istekli veya muktedir değil isek onun kullandığı bilgi ve bu bilgiyi nasıl yorumladığını düşünmek, inançlarına yakından bakmak ve bu inançları kendimizinkilerle analiz etmek, neyi

başarmaya çalıştığını ve dünyayı nasıl gördüğünü anlamak, onun bakış açısını tarafsız bir şekilde düşünmek mümkün olmayacaktır.

Örneğin, farz edelim ki bizler Hristiyanız ve ateistlerin görüşlerine adil olmak istiyoruz. Ateistlerin zihin mantığını ve anlayışını okuruz ancak, bu görüşlere tarafsız olamayız. Bazı akıllı ve anlayışlı ateistler nasıl düşündükleri ve neden böyle düşündüklerini kitap yazarak açıklamışlardır. Onların bazı akıl yürütmeleri anlaşılması güç ve karmaşık konularla ilişkilidir. Bunları sadece entelektüel azmi olan Hristiyanlar okuyacak ve ateistlerin görüşlerine karşı tarafsız olacaklardır. Pek tabii ki paralel bir durum, ateistlerin Hristiyanların zekâsı ve anlayışına bakış açısı için geçerlidir.

1.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL AZİM

Çoğu kişi entelektüel azimden ziyade, fiziki bir azme sahiptir. Diğer yandan pek çoğu beden hakkında"ne acı ne de kazanç" sloganını kabul etme eğilimindedir. Diğer yandan çoğu hayal kırıklığına uğratıcı entelektüel bir problemle karşılaştığında hemen vazgeçme eğilimindedir. Siz kendi cevabınızı düşünün. Özellikle sınıftadaki entelektüel azminizi nasıl puanlayacaksınız? (0-10 arasında bir puan cetvelinde) Bir sınıf arkadaşınıza **bu puanınızı** nasıl açıklayacaksınız? Sonuç için neyi temel alıyorsunuz?

Akıl Yürütmede Güven: Kanıta ve Akıl Yürütmeye Saygı Gösterme, Gerçeği Keşfetmek İçin Araç Olarak Bunları Değerlendirme

Akıl yürütmeye saygı, entelektüel tarafsızlığın bir diğer özelliğidir.

Akıl yürütmede güven, kişinin daha üst düzeydeki ilgisinin inancına dayanır ve bu insanlar en genelde akıl yürütmeye en özgür oyunu vererek, insanları cesaretlendirerek, kendi mantıki fakültelerini kullanarak kendi sonuçlarına gelmelerini sağlayarak en iyi hizmeti verirler. Bunun temeli inançtır, insan doğası ve sosyal yaşamındaki derin zorluklara rağmen insanlar başkaları için uygun bir iklim ve cesaretlendirme ile, anlayışlı bakış açısından, mantıki sonuçlar çizebilir; net, açık, ilgili, mantıki düşünme ile iyi nedenler ve kanıtlar ileri sürerek birbirini ikna etmeyi öğrenebilirler.

Kişi güven duyduğu zaman uygun yollarla akıl yürütmeye doğru hareket eder. Akıl yürütme ile pek çok fikir en önemli değer hâline gelir ve kişinin yaşamında odağa oturur. Kısaca, akıl yürütmeye güven, herhangi bir inancı veya pozisyonu kabul veya reddetmek için yargılamada iyi akıl yürütmeyi temel kriterler olarak almaktır.

Akıl yürütmeye güvenin karşıtı *akıl yürütmeye zihnî güvensizliktir.* Disipline olmamış düşünürler iyi akıl yürütmeyi tehdit olarak hissederler. Doğal olarak, insanlar kendi düşüncelerini analiz etmekte usta değildirler. Bu nedenle de kendi düşüncelerimize tam olarak güvenme eğiliminde oluruz. Kendi düşüncelerimizi daha fazla analiz ettiğimizde, görüşlerimizde daha fazla problem görürüz ve analiz edemediğimiz görüşlerimizi daha az tutma eğiliminde oluruz. Güven olmadan akıl yürütmede insanlar doğal olarak, kendi inançları çürük olsa bile doğruluğuna güveneceklerdir. Zihin bilinçsizce aşağıdaki bir diyalog içinde olacaktır:

> "Yaşamım boyunca analiz etmeden pek çok inanç formüle ettim. Eğer beni harekete geçiren kendi inançlarım varsa korkacaktım. İnançlarıma asılmam bunları yakından analiz etmenin acı verici ve zaman alıcı olmasındandır. Sadece inançlarıma tutunacağım. Sonunda her şey yoluna girecektir."

İrrasyonel inanç ve davranışların meraklı formları ile çevreli olduğumuzdan pek çok kez irrasyonel bir dünyada yaşarız. Örneğin, metodolojik ve disipline edilmiş gözlemlerle bir araya getirilen kanıtlara dayanan bilimin kabul edilir açıklamalarının başarısına rağmen pek çok insan hâlâ astroloji gibi güvenilmez sistemlere inanmaktadır. Bir problem ile karşılaşıldığında doğal dürtülerle pek çoğu bunu izler. Örneğin, sadece güvenilirlikleriyle ilgili iddialarda bulunan liderler kalabalıkları gözyaşları dolu şevk ile yönlendirebilmektedir. Daha az sayıda kişi sesli düşünmenin gücünü fark ederek daha dolu bir yaşam sürdürebilmemiz için problemlerimizi çözmede bize yardım etmektedir. Bunun yerine insanlar kritik etmemeye veya bir veya birkaç kör inançla dürtü ve duygularla aşağıdaki irrasyonel sonuçlara ulaşmaktadır:

1. Karizmatik ulusal liderlere inanmak (Milyonlarca kişiyi heyecanlandıran, hakkaniyetli olmayan veya soykırımı ve bir dinî gruba girmeyi savunan, bir savaşı desteklemeye yönlendiren liderleri düşünün, Hitler gibi.)
2. Karizmatik dinî liderlere inanmak
3. Geleneksel ailenin başı babaya inanmak (dinî veya sosyal gelenekler tarafından tanımlanan)
4. Kurumsal otoritelere inanmak (polis, sosyal çalışmacı, yargıç, rahip, evangelist -Hristiyanlığın bir grubu- lider ve bunun gibi)
5. Ruhani güçlere inanmak (pek çok dinde ve inanç sisteminde tanımlandığı gibi kutsal ruh)
6. Resmi, gayriresmî, sosyal gruplara inanmak, (çetelere inanma, bir iş topluluğuna, kiliseye, politik partiye inanma gibi)
7. Siyasi bir ideolojiye inanmak / Sol veya sağ kanattaki köktenciler, komünizm, kapitalizm Faşizm)
8. Sezgiye inanmak
9. Birisinin analiz edilmemiş duygularına inanmak

10. Kendi içsel dürtülerine inanmak
11. Kadere inanmak (Bazı adı konmamış güçler hepimiz için kadere yol gösterir.)
12. Sosyal veya yasal kurumlara inanmak (Mahkeme, okul, iş toplulukları, hükûmet)
13. Geleneksel yollara ve sosyal grup veya kültürlerin değerlerine inanmak
14. Kendimizin analiz edilmemiş deneyimlerine inanmak (kişinin geçmiş deneyimlerine yorumlamasına dayanarak ortaya çıkan fikirlere inanma)
15. Sosyal bir statüye veya pozisyona sahip kişiye inanmak (zengin, ünlü, güçlü kişiler)

Özel bazı durumlarda, akıl yürütmeye güven, yukarıdakilerden bazılarıyla uyumlu olabilir. İnanmanın hangi biçime kadar vardığındaki anahtar faktör, akıl yürütme ve kanıtlar temeline dayanır. Asit testi sonra gelir: Bu inanca sahip olmanın iyi temelleri var mıdır? Örneğin, arkadaşa güven duymak için arkadaşın sağlam bir şekilde uzun süre arkadaş olması durumu devam ediyorsa bir anlam ifade edebilir. Ancak, yeni bir kazanımda inanma ve hatta duygusal olarak bir çekim hissediyor olmak bile bir şey ifade etmiyor olabilir ve kişi arkadaşlığını bozabilir.

Değişik şekildeki inançların doğası üzerinde düşünürken kendi düşüncenizi de düşünürsünüz, akıl yürütme ve kanıtların uygun güvenliği olduğu sürece, iyi mantıkla ortaya çıkarak ne kadar ilerleyebileceğinizi kendinize sorun. Diyelim ki birisine rastladınız sizin kız veya erkek arkadaşınıza çok fazla ilgi gösteriyor ve siz içten içe kıskançlık hissettiniz ve ona karşı olumsuz şeyler hissediyorsunuz. Ona karşı olan negatif görüşünüzü, gerçekte onun cömert, düşünceli, nazik ve eli açık biri olduğunu öğrendiğinizde değiştirebilir misiniz? Kız veya erkek arkadaşınız sizin lehinize olacak şekilde bu kişiyi reddederse görüşünüz değişebilir mi? Kız veya erkek arkadaşınızın sizinle olduğundan daha fazla başka bir kişiyle olacağını düşünüyorsanız bu mantıkla ilerleyebilir misiniz? Bu inançtan okuduklarınızdan deneyimlerinizden yansımalarla sizin inandığınız şeklinin mantıki olmadığına ikna olursanız vazgeçer misiniz? Çok inandığınız bir şeyden vazgeçmeye hazır mısınız? En fazla adanmış olduğunuz inancın (örneğin, dininiz, politik inancınız) mantıklı olmayabileceğini kabul etmeye istekli veya hazır mısınız?

Mantığa güven ve tarafsızlık arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bir kimse mantığın önemine karşı kör ise adil olamaz. Eğer tarafsız olduğumu iddia ediyorsam görüş birliği içinde olmadığımda iyi bir mantık varsa bunu düşünmeye istekliyim, mantığa güven duygusu eksik bir zihinle tarafsız olamam. Tarafsız olmak, çoğunlukla daha önce düşünülmeyen akıl yürütmeleri düşünmeyi, iyi inançla mantıklı düşünmeyi ve daha iyi, net mantıki bir akıl yürütme ile karşılaştığında kendi akıl yürütmesini bırakmayı gerektirir. Düşüncemizin kalbindeki iyi mantığın yer aldığı güvenin bütün bu akıl yürütme ile ilgili ön tahminleriyle daha iyi bir düşünme işi gerçekleştirebiliriz.

1.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

MANTIĞA GÜVEN

Kendinizi savunmanız gerektiğini hissettiğiniz bir durum **düşünün. Tartışma bunu hak** etmesine rağmen hemfikir olmadığınız bu tartışmayı **dinlemediğinizi fark ettiniz. Bu durumda** iyi mantıkla hareket edemeyeceğiniz açıktır. Kısaca **bu durumda ne olduğunu yazın.** Sonra dinlemeye istekli olmadığınız pozisyon için **mantıklı bir tartışma kaleme alınız. Diğer** kişinin tartışmasına neden kredi vermeniz **mümkün değildi? Bu soruya cevap verirken** sıklıkla insanların dayandıkları inanç kaynaklarının **herhangi birini kullanıp kullanmadığınıza bakın.** Mesele hakkında akıl yürütürken **kör inançlara dayanıyor musunuz?**

Entelektüel Özerklik: Düşüncenin Değer Bağımlılığı

Son entelektüel özellik olarak zihnî özerkliği düşüneceğiz:

> Entelektüel özerklik, mantığın standartlarına bağlı olarak düşünmek demektir. Kişinin kendi düşüncesinden ziyade, diğer kişinin bakış açısını kritik etmeden kabul ederek meseleyi düşünmesidir. Entelektüel özerkliği olan düşünürler, neye inanıp neyi reddedeceğine karar verirken başkalarına dayanmazlar. Başkalarının görüşlerinden ancak mantıki kanıtlar verildiği zaman etkilenirler.

Düşünceleri şekillendirirken kritik düşünürler başkalarının inançlarını pasif şekilde kabul etmezler, daha ziyade meseleleri ve durumları kendileri açısından düşünürler. Bu kişiler taraflı otoriteleri reddederken mantıklı otoritelerin katılımını tanırlar. Entelektüel özerkliğe sahip kişiler düşünce ve eylemlerinin prensiplerini dikkatlice biçimlendirir ve kendilerine sunulanları şuursuzca kabul etmezler. Diğerlerinin sorgulamadan kabul ettiği uygulama ve gelenekleri değerlendirirler. Bağımsız düşünürler, içinde yaşadıkları toplumun uygun kabul edip etmediğine aldırış etmeksizin sezgiyle fikirlerle iş birliği yaparak onları kendi düşüncelerine katarlar. Bağımsız düşünen insanlar, inatçı, dik başlı ve başkalarının mantıki önerilerine tepkisiz kişiler değildirler. Bağımsız düşünürler kendilerini gözlemlerler. Yaptıkları hatalara karşı duyarlı düşünürlerdir. Özgürce yaşadıkları değerleri seçerler.

Pek tabii ki zihnî özerklik, kendi içinde bir şey olarak algılanmamalıdır. Bunun yerine, bağlantılarla çalışan zihnimizin bir boyutu ve diğer entelektüel erdemlerle motive olan bir şey olarak kabul etmeliyiz. Entelektüel özerkliğin karşıtı *entelektüel uyumluluktur* veya entelektüel bağımlılıktır. Entelektüel özerkliği geliştirmek zordur çünkü sosyal kurumlar şimdi de olduğu gibi, entelektüel, politik, ekonomik, statükoya pasif kabul, ağır bağımlılık geliştirirler. Özellikle popüler olmayan ve güçler tarafından kutsanmayan

sonuçlara liderlik ettiğinizi düşünün. Her ne kadar düşünce ve eylemde sosyal beklentileri karşılamaya pek çok ödül verilse de kişinin popüler olmayan sonuçlara liderlik eden düşünceleri desteklenmez.

Sonuç olarak, düşüncelerinde ve eylemlerinde uyumlu olduklarını bilmeyen büyük kitleler hâlindeki insanlar, etraflarındaki insanların değer ve inançlarını ayna gibi yansıtırlar. Kendileri için düşünme cesaretleri ve düşünme kriterleri yoktur. Bu kişiler entelektüel olarak uyumlu kişilerdir. Kritik etmeden kültürel değerleri kabul ettikleri, uyumlu oldukları ve düşünceleri kendileri için analiz etmedikleri sürece entelektüel olarak özgür olamazlar. Hatta doktoralarını elde etmek için çalıştıkları süre zarfında bile bu kişiler hem akademik hem de kişisel olarak özgür değildirler. Disiplinlerindeki hatalı uygulamaları kabul edebilirler, bu uygulamaları kritik etmeden kabul etmeleri kritiğe karşı olmayı meşrulaştırır. Okul yılları boyunca bile sosyal gelenek ve kurallar tarafından köleleştirilmişlerdir. Bu sosyal kuralların insanlara nasıl zarar ve acı verdiğine dair biraz veya hiç sezgileri yoktur.

Bağımsız düşüncenin ön şartı çok yönlü bakış açısı olduğundan birey, entelektüel özerkliğe sahip değilse tarafsız olamaz. Entelektüel olarak uyumlu olduğumuzda sadece "kabul edilen" bakış açıları çerçevesinde düşünebiliriz; tarafsız olmak demek, kişi için ödüllendirilmiş (ödüllendirilmemiş) olsa da kritik etmeden inançları kabul etmeyi reddetmesidir. Entelektüel özerkliğin erdemi olmaksızın diğer bakış açılarının kapsamında düşünmeye giriştiğinizde ya kolayca bu bakış açılarına köle olursunuz (çünkü yönlendirmeleri ve propagandaları görmemiz mümkün değildir) ya da bakış açısını bozarsınız (çünkü bu inanç kritik etmeden sahip olduğumuz inanç sistemi ile uyum sağlamamaktadır).

1.11, 1.12 *Kendiniz İçin Düşünün*

ENTELEKTÜEL ÖZERKLİK I

Kısaca, zihninizde yaşamınızda maruz kaldığınız pek çok etkiyi gözden geçirin (kültürün, ailenin, dinin, akran gruplarının, öğretmenlerin, medyanın, kişisel ilişkilerinizin etkileri). Düşüncenizin bu boyutlarını ayırt etmeye çalışın, kendiniz için yapmayı en az ve en çok istediğiniz davranışları düşünün. Bu işi yapmayı zorlaştıran şey, gerçekte başkalarına uyma halinde iken kendimiz için kendimizin düşündüğünü düşünmemizdir.

Bu arada ergenlik çağının aileye başkaldırısı veya okul otoritesine karşı gelmesinin bağımsız düşüncenin kanıtı olduğunu zannetmeyin (eğer bununla ilgileniyorsanız) Ergenlik çağı başkaldırı biçimi ile aileye diğer biçimi ile akrana uyum gösterme özelliğidir. Kendinizin şimdiki entelektüel özgürlük gelişimine nasıl geldiğinizi açıklamaya çalışın.

ENTELEKTÜEL ÖZERKLİK II

Kabul edegeldiğiniz bazı inançlarınızı analiz ederek aşağıdaki cümleleri doldurunuz:

1. Kültürüm tarafından bana öğretilen bir inanç, insanların grup içinde davranışlarının ... olmasıdır.
   Bu bana (kim?) ... tarafından öğretildi.
   Bu inancı analiz ettiğimde mantıklı olduğunu/olmadığını düşündüm çünkü ...
2. Bana din hakkında öğretilen inançlardan birisi ... dir.
   Bu bana (kim?) ... tarafından öğretildi.
   Bu inancı analiz ettiğimde mantıklı olduğunu/mantıki olmadığını düşündüm çünkü ...
3. Ailem tarafından bana öğretilen inançlardan biri ... dır.
   Bu inancı analiz ettiğimde mantıklı olduğunu/olmadığını düşündüm çünkü ...
4. Akran gruplarım tarafımdan bana öğretilen inançlardan birisi ... dır.
   Bu inancı analiz ettiğimde mantıklı olduğunu/mantıki olmadığını düşündüm çünkü; ...
5. Öğretmenlerim tarafından bana öğretilen inançlardan biri ... dır.
   Bu inancı analiz ettiğimde mantıklı olduğunu/mantıki olmadığını düşündüm çünkü ...

ENTELEKTÜEL ERDEMLERDEN BAĞLILIĞI TANIMLAMA

Bağlılık, kritik düşünme için önemli olan özelliktir. Entelektüel alçak gönüllülüğü düşünün: Bilginizin sınırlarından haberdar olmaya, kendi ön yargılarımızla ve cahilliğimizle yüzleşme entelektüel cesaretine sahip olmaya ihtiyacımız vardır. Kendi ön yargılarınızı keşfedin, çoğunlukla temel olarak karşı olduğumuz bakış açısı ve bunun mantığı ile entelektüel olarak empati kurmalıyız. Bu başarıldığında tipik entelektüel bir azim içine gireriz çünkü yanlı olarak karşı olduğumuz bir bakış açısını öğrenmek ciddi zaman ve çaba gerektirir. Karşıt görüşe inanmamızı sağlayacak mantığa yeterli güven sağlanmadıkça ve karşıt görüşte yanlış ya da hatalı olan her ne ise bu aşılmadıkça aklanmış olmayacaktır.

Bunun ötesinde, kuvvetli bir şekilde bu bakış açısını "yabancı" kabul ederek zarar görmeyeceğimize inanmak, ciddi şekilde düşünmeye motive olmak için yeterli değildir. Aynı zamanda, entelektüel adalet duygusu tarafından da motive olmalıyız. Karşıt görüşlere adil olmaya entelektüel sorumluluk duymalıyız. Karşıt görüşleri yanlılık ve cahillikle suçlamadığımızdan emin olmak olarak onları en güçlü formda duyduğumuzu hissetmek zorundayız. Bu noktada döngüdeki başlangıç noktasına geliriz: Entelektüel alçak gönüllülüğe ihtiyaç vardır.

Bir başka noktadan başlayarak, zihnî bütünlüğü ya da iyi inancı ele alın. Entelektüel bütünlüğün geliştirilmesi zor bir özellik olduğu açıktır. Çoğunlukla farkında olmayarak ya da kabul etmeyerek düşüncemize tutarsız standartlar koymaya motive oluruz. Örneğin, benmerkezci veya sosyal merkezli eğilimimiz bizi sevdiğimiz bilgilerin pozitif bilgi sevmediklerimizin negatif bilgi olduğuna inanmaya hazır hâle getirir. Bencil ilgilerimizi destekleyen gerekçelere ve isteklerimizin geçerliliğine güçlü şekilde inanmaya eğilimliyizdir. Bu nedenle, bütün insanlar tipik küçük zihnî kötü inançlar diyebileceğimiz çifte standartları yönetmeye yarayan doğuştan entelektüel eğilime sahiptirler. Bu düşünce modları çoğunlukla dünyada öne çıkma, gücümüzü veya avantajlarımızı en yükseğe çıkarma ve istediklerimizi elde etme ile yakından ilişkilidir.

Ne yazık ki çifte standartı açık bir şekilde idare etmek zordur. Bu nedenle kanıtlara çok yakından bakmaktan ve kendi yorumlarımızı, çıkarımlarımızı dikkatle incelemekten kaçınmalıyız. Bu noktada belli bir miktarda zihnî kibir gayet yararlıdır. Örneğin, ne söyleyeceğinizi (daha söylemeden) biliyorum. Gerçekten sonra ne yaptığınızı (kanıt göstermeden), gerçekte ne olduğunu (durumu dikkatlice incelemeden) biliyorum demek gibi varsayımlar yaparız. Benim entelektüel kibirim, kendime ve size uyguladığım standartlar arasındaki ayrımcılığı anlamaktan beni uzak tutmaktadır. Sizinle empati kurmamam, kendimi aldatmamı kolaylaştıracaktır. "Sizin bakış açınıza adil olmam gerekmiyor." demek kendi bakış açımı oluşturmayı kolaylaştıracaktır ve eğer ciddi şekilde kendi yargılarıma, ne bulacağıma ilişkin geçmiş korkuma bakarsam, yargılarımdaki tutarlılığı gözlersem bu gayet yararlı olabilir. Bu durumda benim entelektüel alçak gönüllüğüm, empatim ve tarafsızlığımın olmaması, zihnî bütünlüğümün olmamasını destekleyecektir.

Bir diğer yöne gidersek sizin bakış açınıza tarafsız olma sorumluluğu duyarsam bu sorumluluk benim sizin bakış açınıza empatik bakmamı gerektirdiği için çifte standart kullanmam zor olacaktır. Biraz alçak gönüllükle sizin bakış açınıza bakmam demek, sizin doğru ya da benim yanlış olabileceğimi tanımam demektir. Kişisel olarak (sizi) ne kadar sevmez, siz veya sizin düşünce yolunuzu paylaşan kişilerce geçmişte haksızlığa uğradığımı ne kadar fazla hissedersem, karakterimde entelektüel bütünlük ve beni adil olmaya zorlayacak iyi niyet özelliğini ne kadar hissedersem beni adil olmaya zorlayacak iyi niyet özelliği o kadar fazla telaffuz edilmelidir.

1.13 *Kendiniz İçin Düşünün*

BENLİK DÖNÜŞÜMÜNE BAĞLILIK

Bu bölümde zihnî özellikleri açıklanan kişi olmak için ne kadar gelişmek istersiniz? Bu hedef sizin için ne kadar önemli? Bir sınıf arkadaşınız ile bunun yokluğunu veya buna adanmışlığınızı **tartışın. Bu faaliyet,** dürüstlük anahtarıdır.

EK 1.3 *Doğala karşı Kritik düşünce*

- İnsan olarak düşünürüz; kritik düşünen olarak düşüncemizi analiz ederiz.
- İnsan olarak benmerkezli düşünürüz; kritik düşünen olarak yakından inceleyerek benmerkezci düşüncemizin köklerini araştırırız.
- İnsan olarak değersiz inançlarımızın düşünme standartlarını çizer, kritik düşünür olarak uygun olmayan standartları araştırır ve bunları anlamlı olanları ile değiştiririz.
- İnsan olarak anlamlandırma tuzaklarımızla yaşarız, kritik düşünür olarak bilinçli bir sınama ile düşüncemizi nasıl yükselteceğimizi **araştırırız, bu bizi** disipline edilmemiş, içgüdüsel düşünce tuzaklarından özgürleştirecektir.
- İnsan olarak kök yapıları bize açık olmayan mantık sistemlerini kullanırız, kritik düşü**nür olarak** içinde yaşadığımız mantık sistemlerini ölçmek ve açıklamak için araçlar **geliştiririz.**
- İnsanlar olarak entelektüel ve duygusal özgürlük illüzyonu ile yaşarız, kritik düşünen olarak kim olduğumuz, ne olduğumuz hayatımızın sonunda neyi yaşamaya niyetlendiğimizi belirlerken dışsal duygusal ve zihnî komutlar alırız.
- İnsanlar olarak düşüncelerimiz tarafından yönetiliriz; kritik düşünenler olarak bizi yöneten düşüncelerimizi nasıl yöneteceğimizi öğreniriz.

EK 1.4 *Entelektüel özelliklerinizi geliştirmek, rutin olarak şu soruları kendinize sormanızı gerektirir.*

Entelektüel alçak gönüllülük - Cahilliğinizin bilgisi, neyi bildiğiniz neyi bilmediğinizin duyarlılığı

- Gerçekte neyi biliyorum? (kendim, durum, diğer kişi, ulusum, dünyada ne olup bittiği hakkında)
- Ön yargılarım, yanlılıklarım ne boyutta düşüncelerimi etkiliyor?
- İnançlarımın doktrinleri ne boyutta yanlış olabilir?
- Kritik etmeden kabul ettiğim inançlarım şeyleri olduklarından başka görmemi nasıl engeller?

Entelektüel cesaret –Hakkında güçlü hislerinizin olduğu inançları sorgulama eğilimi

- Tutunduğum inançlarımı ne boyutta analiz ettim?
- Çoğunu çocukluğumda öğrendiğim inançlarımı ne boyutta sorguladım?
- Tatmin edici karşıt kanıtlar olan inançlarımdan vazgeçmeye ne ölçüde isteklilik gösterdim?
- Çoğunluğa karşı durmaya ne ölçüde istekli oldum? (insanlar beni gülünç bulsa bile)

EK 1.4 *Devam ediyor*

Entelektüel empati -Sizinkinden farklı olan görüşleri, özellikle güçlü şekilde karşı olduklarınızı aktif şekilde zihninizde konuk etmeye olan ihtiyacın farkında olma

- Karşıt olduğum bakış açısı ne ölçüde tam olarak temsil ediliyor?
- Karşıtlarımın görüşlerini ne kadar tatmin edici şekilde özetleyebilirim?
- Diğer kişinin bakış açısındaki anlayışı ve kendimin ön yargılarımı görebiliyor muyum?
- Diğer kişilerin benden farklı olan düşüncelerinin ışığında onlara sempati duyabilir miyim?

Entelektüel bütünlük -Kendinizi diğerlerinden beklediğiniz onur standardında tutmak (çifte standart olmadan)

- İnandığımı söylediğim şeye uygun davranıyor muyum veya diğer deyişle bir şey söyleyip başka bir şey mi yapıyorum?
- Kendim için beklediğimin aynısını diğerleri için de ne ölçüde bekliyorum?
- Hayatımda ne boyutta karşıtlıklar ve tutarsızlıklar var?
- Hayatımda ne ölçüde kendi kendimi aldatmamı tanımlamaya çabalıyorum?

Entelektüel azim -Hayal kırıklıklarına rağmen entelektüel karmaşalar arasından yolunuzu bulmaya çalışmak

- Meseledeki karmaşıklıklarla uğraşmaya mı yoksa güçlük yaşadığımda vazgeçmeye mi eğilimliyim?
- Zor bir entelektüel problem düşünürsek bununla uğraşırken sabır ve azim gösterir miyim?
- Karmaşık problemlerle uğraşmak için stratejilerim var mı?
- Entelektüel işler için kolay öğrenmeyi mi beklemeliyim yoksa mücadele etmenin önemini mi kavramalıyım?

Mantığa güven -Kişinin üst düzey ilgilerine inanmayı temel almak ve insanlara özgürce mantıkla oynama imkânı vermek en iyi hizmeti sağlar.

- Kanıtlar daha mantıki bir pozisyonu gösterdiğinde pozisyonumu değiştirmeli miyim?
- Benim durumumdaki diğer kişileri ikna ettiğinde mantığın prensiplerine bağlanmalı veya benim pozisyonumu destekleyen meseleleri tahrip mi etmeliyim?
- Bir tartışmada kazanmaya mı yoksa en mantıklı bakış açısını yakalamayı mı dikkate almalıyım?
- Diğerlerini kendi sonuçlarına ulaşmaya mı teşvik etmeliyim yoksa benim görüşlerime mi zorlamalıyım?

Entelektüel özerklik -Mantığın standartlarına bağlıyken kişinin düşünmesi

- Ne ölçüde uyumluyum?
- Hükûmetin, medyanın, yaşıtlarımın söylediklerini ne ölçüde kritik etmeden kabul ediyorum?
- Meseleleri kendim mi düşünüyorum yoksa başkalarının düşündüklerini mi kabul ediyorum?
- Bir meseleyi mantıksal açıdan düşünüp yalnız ayakta durmaya, başkalarının mantıksal olmayan eleştirilerine rağmen hevesli miyim?

SONUÇ

Düşünmedeki gerçek mükemmeliyet, izole edilmiş zihnî becerilerin ürünü değildir. Bunu bilmeyen entelektüel erdemleri olmayan insanlar için kaçınılmaz problemler vardır. Bu kişiler çoğunlukla disipline olmamış zihin özelliklerini sergilerler. Bu durumda bilinçsiz bir şekilde neye inanmak istiyorsak ona neye inanmak rahat ise ona, hangisi bizi aydınlığa çıkarırsa hangisi bizim benmerkezci ilgilerimize hizmet ederse ona inanırız, mantıklı bir insan olarak faaliyette bulunmaktan aciziz. Bu kitabı okurken kendinizi bulacağınızı ve önemli özellikleri içselleştireceğinizi umuyoruz. Çevrenizdeki uyumlu düşünen insanların dışsal etkilere ve benmerkezci düşünenlerin içsel etkilere direnmesinin mümkün olduğunu görün.

BÖLÜM 2

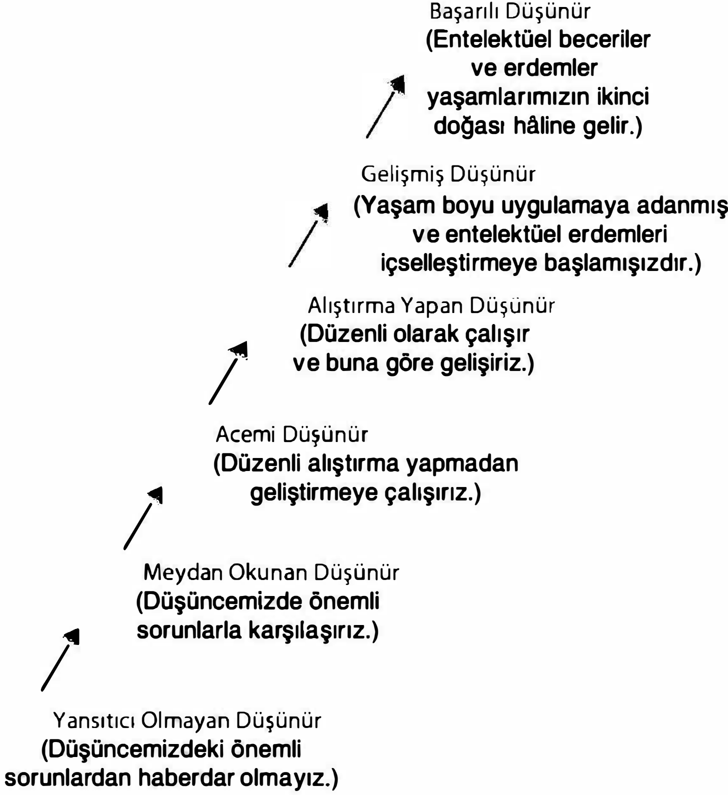
GELİŞİMİN İLK DÖRT AŞAMASI

KENDİNİZİ HANGİ DÜŞÜNCE SEVİYESİNE YERLEŞTİRİRDİNİZ?

Birçoğumuz olabileceğimiz kişi değiliz. Olabileceğimizden daha azıyız. Muazzam bir kapasitemiz vardır ama bunun büyük bölümü keşfedilmemiş ve gelişmemiştir. Düşüncede gelişim basketbol oynamak, bale yapmak ya da saksofon çalmayı geliştirmek gibidir. Öğrenmeye dair bilinçli bir bağlılığın yokluğu durumunda gerçekleşmesi olası değildir. Düşüncelerimizi doğal gördüğümüz sürece gelişim için gerekli olan işleri yapmayız.

Düşüncedeki gelişim, öğrenme ve sıkı çalışmaya gereksinim duyan aşamalı bir süreçtir. Düşünceye dair başlangıç dersleri alarak harika bir düşünür olmak mümkün değildir. Kişinin düşünce alışkanlıklarını değiştirmesi haftalar veya aylar içerisinde değil yıllar içerisinde gerçekleşen bir süreçtir. Bölüm 1'de kısaca ele alınan eleştirel düşünürün en önemli özellikleri yalnızca uzun vadeli bağlılık yoluyla gelişir.

ŞEKİL 2.1 *Birçok insan tüm yaşamını yansıtıcı olmayan düşünür olarak geçirir. Düşünür olarak gelişmek günlük uygulamaya bağlılık gerektirir.*



Düşünür olarak gelişmeye özeniyorsak hepimizin geçeceği aşamalar şunlardır:

Aşama 1 Yansıtıcı Olmayan Düşünür (Düşüncelerimizdeki önemli sorunların farkında değiliz.)

Aşama 2 Meydan Okunan Düşünür (Düşüncemizdeki sorunların farkına varırız.)

Aşama 3 Acemi Düşünür (Gelişmeye çalışırız ama düzenli alıştırma yapmayız.)

Aşama 4 Alıştırma Yapan Düşünür (Düzenli uygulamanın gerekliliğini kabul ederiz.)

Aşama 5 Gelişmiş Düşünür (Uygulamalarımıza bağlı olarak gelişiriz.)

Aşama 6 Başarılı Düşünür (Becerikli ve içgörülü düşünce bizim ikinci doğamız hâline gelir.)

AŞAMA 1: YANSITICI OLMAYAN DÜŞÜNÜR

Yansıtıcı olmayan bir düşünür müsünüz? Hepimiz yansıtıcı olmayan düşünürler olarak doğarız -ve çoğumuz böyle ölür-, düşüncenin hayatımızdaki rolünden haberdar olmayız. Yansıtıcı Olmayan Düşünür aşamasında, düşünmenin gerektirdiklerine dair faydalı bir algımız yoktur. Örneğin, yansıtıcı olmayan düşünürler olarak sürekli varsayımlarda bulunduğumuzu, kavramlar oluşturduğumuzu, çıkarımlar yaptığımızı ve bakış açıları içerisinde düşündüğümüzü fark etmeyiz. Bu aşamada düşüncemizi nasıl analiz edeceğimizi ve değerlendireceğimizi bilmeyiz. Amaçlarımızın açıkça düzenlenip düzenlenmediğini, varsayımlarımızın aklanıp aklanmadığını ve sonuçlarımızın mantıklı olup olmadığını nasıl belirleyeceğimizi bilemeyiz. Entelektüel özelliklerin farkında değilizdir ve bunları hayata geçirmek için mücadele etmeyiz.

Bu aşamada, yaşamlarımızdaki birçok sorun zayıf düşünce nedeniyle oluşmuştur fakat bunun farkında değilizdir. İnançlarımızı veya kararlarımızı sorgulamayız. Entelektüel standartlarımız yoktur ve bu standartların ne olabileceğini bilmeyiz. Entelektüel özelliklerimiz yoktur fakat bunlara sahip olmadığımızın farkına varmayız. Farkında olmadan kendimizi pek çok yolla aldatırız. Hoş illüzyonlar oluşturur ve devamlılığını sağlarız. İnançlarımız bize mantıklı göründüğü için onlara güvenle inanırız. Dünyada her şeyin bizim güvenle inandığımız biçimde olduğunu düşünerek dolaşırız. Bazı insanları "iyi" bazılarını ise "kötü" olarak yargılarız. Bazı eylemleri onaylar ve diğerlerini onaylamayız. Kararlar alır, insanlara tepki gösterir, kendi yolumuzda gideriz ve düşüncelerimizi veya getirdiklerini ciddi biçimde sorgulamayız.

Farkında olmamamıza rağmen bu aşamadaki benmerkezci eğilimlerimiz düşüncelerimizde önemli bir rol oynar. Ne kadar benmerkezci ve ön yargılı olduğumuzu fark edecek beceri ve motivasyona sahip değilizdir, ne kadar sık insanları kalıplara soktuğumuzu, fikirleri mantıksızca savuşturduğumuzu kendi davranışımız veya rahat olduğumuz bakış açısını değiştirmek istemediğimiz için bilmeyiz.

2.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCE BİLGİNİZ ÜZERİNE YANSITMAK

Yansıtıcı Olmayan Düşünür aşamasında olabilir misiniz? Aşağıdaki soruları yanıtlayarak kendinizi test edin.

1. **Düşüncenin hayatınızda oynadığı rolü tanımlayın. (Olabildiğince ayrıntılı ve açık olun.)**
2. **Yakın zamanda bulunduğunuz ama bulunmamanız gereken varsayım nedir?**
3. **Daha önceden sizde bulunmayan ama yakın zamanda oluşturduğunuz kavram nedir?**
4. **Geçtiğimiz saat içerisinde yaptığınız beş çıkarımı yazın.**
5. **Kimi zaman düşüncelerinize rehberlik etmesi için kullandığınız bakış açısının adını yazın ve açıklayın.**
6. **Düşüncelerinizi nasıl incelediğinizi ve değerlendirdiğinizi kısaca anlatın.**
7. **Kullandığınız bazı entelektüel standartların adını yazın. Bunları nasıl kullandığınızı açıklayın.**
8. **Hayatınızda benmerkezci düşüncenin rolünü açıklayın.**
9. **Entelektüel özelliklerinden bir veya ikisini somutlaştırmaya çalışırken ne yaptığınızı açıklayın.**

Kendiniz için düşünün alıştırmalarında sorulara cevap verirken sorun yaşadıysanız Yansıtıcı Olmayan Düşünür aşamasında olabilirsiniz. Eğer öyleyse bunun için özür dilemeniz veya kötü hissetmeniz gerekmez; birçok insan bu aşamadadır ve bunu bilmez. Geleneksel öğretim ve çocukların genel olarak yönlendirilişi insanların becerikli düşünürler olmasına yardımcı olmaz. Sıklıkla ebeveyn ve öğretmenler de yansıtıcı olmayan düşünürlerdir. Bu bir kısır döngünün ürünüdür. Yansıtıcı olmayan insanlar, yansıtıcı olmayan insanları yetiştirirler. Bu aşamada olduğunuzu açıkça kabul ettikten sonra ise bir sonraki aşamaya geçmeye hazırsınız ve bir sonraki aşamaya hareket ettiğinizde yansıtıcı olmamanın kısır döngüsünü kırmaya yakınsınız. Bunu yapmak ise dürüstçe *yansıtmayı* gerektirir -düşüncelerimizdeki bazı sorunları fark etmeye başlarız, düşüncelerimizin sıklıkla benmerkezci ve mantıksız olduğunu, düşüncelermizde değişiklik yapmamızın temel zorunluluk olduğunu fark ederiz.

Dürüst yansıtma, değişim için sağlıklı motivasyonu sağlar. İşlevsel ve üretkendir. Yalnızca kendi düşüncelerinizdeki sorunları görmemeli aynı zamanda bu sorunları nasıl ele alacağınıza dair sezgiye de sahip olmalısınız. Gelişim için ne yapmanız gerektiğini mantıklı biçimde ifade etmelisiniz. Motivasyon çok önemlidir. Değişim için motivasyon olmadığı müddetçe çok önemli gelişme olmaz.

AŞAMA 2: MEYDAN OKUNAN DÜŞÜNÜR

Değişimi kabul etmeye hazır mısınız? Sahip olmadığımız bir sorunu çözemez veya inkâr ettğimiz bir durumla başa çıkamayız. Kendi cehaletimizi bilmeden eksik olan bilgileri arayamayız. Gelişim için gerek duyduğumuz becerilerin bilgisi olmadan bunları geliştiremeyiz.

"Normal" düşünürlerin sıklıkla zayıf düşündüğünün farkına vardıkça eleştirel düşünme gelişiminin ikinci aşaması olan Meydan Okunan Düşünür'e geçeriz. Sıklıkla aşağıdakileri yaptığımızı fark ederiz:

- sorgulanabilir varsayımlar yapmak,
- yanlış, eksik veya yanıltıcı bilgiler kullanmak,
- sahip olduğumuz kanıtları izlemeyen çıkarımlar yapmak,
- düşüncemizdeki önemli imaları fark etmede başarısız olmak,
- sahip olduğumuz problemleri fark etmede başarısız olmak,
- hatalı kavramlar oluşturmak,
- ön yargılı bakış açıları ile uzlaşmak ve
- benmerkezci ve mantıksızca düşünmek.

Düşüncelerimizdeki sorunların hayatımızda sorunlara neden olduğunu fark etmek de dâhil, düşüncelerimizin yaşamımızı biçimlendirdiğini anladığımızda Meydan Okunan Düşünür aşamasına geçeriz. Zayıf düşüncenin hayatı tehlikeye soktuğunu kabul etmeye başlar,

bunun gerçekten ölüm veya kalıcı sakatlığa neden olabileceğini, bizim kadar başkalarını da incitebileğini anlarız. Örneğin, aşağıdakilerin düşüncelerini yansıtabiliriz:

- sigara içmenin seksi olduğunu düşünen ergen,
- kanser taraması testinin önemli olmadığını düşünen kadın,
- kask takmanın görüş açısını daralttığını düşünen ve bu nedenle kasksız sürüş yapan motorsikletçi,
- sarhoşken güvenli araba kullanabileceğini düşünen sürücü,
- evlendikten sonra değişeceği düşüncesi ile benmerkezci biriyle evlenen kişi.

Düşüncelerimizi "geliştirmede" güçlükler olduğunu da fark ederiz. Kendi düşüncelerinizde bu aşamadaysanız düşünce alışkanlıklarınızı değiştirme sorununun normal rutinlerinizde kapsamlı ve zor değişimler gerektirdiğini görürsünüz.

Görünen yansıtmaların bazı işaretleri şunlardır:

- Kendinizi düşüncelerinizi incelemek ve değerlendirmek üzere çabalarken bulursunuz.
- Kendinizi aklın yarattığı veya mümkün kıldığı yapılarla, düşüncelerle (örneğin; kavramlar, varsayımlar, çıkarımlar, imalar, bakış açıları) çalışırken bulursunuz.
- Düşünceyi sağlamlaştıran özellikler olan -açıklık, doğruluk, kesinlik, görecelik, mantıklılık- hakkında nasıl elde edeceğinize dair yalnızca başlangıç bilgisine sahip olmanıza rağmen kendinizi bunları düşünürken bulursunuz:
- Anlayışınız nispeten "soyut" olmasına rağmen kendinizi düşüncede öz yanılgı rolüne ilgi duyarken bulursunuz ve kendi yaşamınızdan pek çok örnek sunamayabilirsiniz.

Bu noktada öz yanılgınızın gelişimi kesin olarak tehlikededir. Birçok kişi bu meydan okumanın gerçek doğasını kabul etmeye direnir, kendi düşünceleri, hayatlarındaki gerçek ve önemli bir sorundur. Birçoklarının yaptığı gibi yaparsanız Yansıtıcı Olmayan Düşünür aşamasına geri dönersiniz. Kendi düşünceleriniz hakkındaki düşünce deneyimleriniz solacak ve düşünmeye dair genel alışkanlıklarınız olduğu gibi kalacak. Örneğin, kendinizi şu biçimde haklı çıkarmaya çalışır bulursunuz: "Düşünme yolum kötü değil. Aslında bir süredir oldukça iyi düşünüyorum. Birçok şeyi sorguluyorum. Ön yargılı değilim. Bunun yanısıra oldukça eleştirelim. Tanıdığım birçok insan kadar kendimi aldatmıyorum."

Bu şekilde düşünürseniz yalnız değil çoğunluktasınız. "Herkes benim gibi düşünseydi bu daha iyi bir dünya olurdu." bakışı hâkim olan görüştür. Bu görüşe sahip olan insanlar iyi eğitimliden kötü eğitimliye kadar geniş bir yelpazededir. Eğitimin öz yansıtma ile ilişkili olduğunu gösterecek bir kanıt bulunmamaktadır. Kuşkusuz, birçok üniversite mezunu eğitimi nedeniyle entelektüel olarak ukaladır. Yansıtıcı olmayan insanlar her sosyoekonomik sınıfta bulunur; psikologlar, sosyologlar, filozoflar, matematikçiler, doktorlar, senatörler, hâkimler, valiler, savcılar, avukatlar ve kuşkusuz her meslekten insanı içerirler.

Kısaca, entelektüel alçak gönüllülüğün eksikliği her yaştan, yaşamın her aşamasından ve her sınıftan insanda ortaktır. Eleştirel düşünmeye karşı aktif veya pasif direniş nadir olduğundan çok yaygındır. İster umarsız omuz silkme ister doğrudan düşmanlık olsun birçok insan eleştirel düşünmenin meydan okumasını reddeder. Bu nedenle sürecin bu aşamasında ruh taraması yapmak önemlidir.

2.2, 2.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

MEYDAN OKUNAN DÜŞÜNÜR AŞAMASINI TARTIŞIN

Üç kişilik gruplar hâlinde çalışın. İsminin ilk harfi alfabede en önde yer alan kişi diğer iki kişiye ikinci aşamayı –Meydan Okunan Düşünür– açıklayacak ve onların olabilecek sorularını yanıtlayacaktır. Gruptaki diğer iki kişi, ilk öğrencinin atladığı yerleri ekleyecek ve en önemli olduğunu düşündükleri yerleri ayrıntılı hâle getirecektir.

DÜŞÜNCENİZDEKİ SORUNLARI TANIMLAMAYA BAŞLAYIN

Düşünmenizdeki sorunları tanımlamaya çalışın. Bunu yapmanın en iyi yolu hem siz hem de başkaları için bir şekilde sorun yaratan tavırlarınızı incelemektir. Kişisel ilişkilerinize, çalışma alışkanlıklarınıza, etkileşim kalıplarınıza bakın. Moraliniz bozulduğunda nasıl davranırsınız? Sizin istediğiniz olmadığında nasıl davranırsınız? Başkalarından beklentileriniz kendinizinkinden yüksek mi? Bu soruları kendinizi bir düşünür olarak zorlarken başlangıç noktaları olarak ele alın. Düşüncenizdeki sorunları tanımlayamıyorsanız, yeniden düşünün.

AŞAMA 3: ACEMİ DÜŞÜNÜR

Başlamak istiyor musunuz? Bir insan bir düşünür olarak büyümeye ve gelişmeye dair mücadeleyi kabul etmeye karar verdiği zaman Acemi Düşünür adını verdiğimiz aşamaya girer. Bu düşünce aşamasında düşünmeyi ciddiye almaya başlarız. Bu aşama bizi kesin düşünce hâkimiyeti hedefiyle beraber sonraki aşamalara hazırlar. Farkındalıklar ve irade geliştirme aşamasıdır. Kendini ayıplama aşamasından ziyade görünen bilinçlilik aşamasıdır. Alkoliklerin alkolik olduklarını fark ettikleri ve tamamen kabul ettikleri aşamaya benzer. Bir alkoliğin şöyle dediğini düşünün: "Ben bir alkoliğim ve yalnızca ben bunun hakkında bir şey yapabilirim." Şimdi kendinizi şunu söylerken hayal edin: "Ben zayıf, disiplinsiz bir düşünürüm ve yalnızca ben bunun hakkında birşey yapabilirim."

İnsanlar zayıf düşünceye "bağımlı" olduklarını fark ettikten sonra sorunun derinlik ve doğasını kabul etmeye başlamalılar. Eğer Acemi Düşünür aşamasındaysak düşüncelerimizin kimi zaman benmerkezci olduğunu kabul etmeliyiz. Örneğin, başkalarının ihtiyaçlarını ne kadar az düşündüğümüzü ve kişisel olarak ne istediğimize ne kadar çok odaklandığımızı fark edebiliriz. Başkalarının bakış açılarına ne kadar az girdiğimizi ve ne kadar çok kendi "doğruluğumuzu" varsaydığımızı fark edebiliriz.

Kimi zaman kendimizi istediğimizi elde etmek için başkaları üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken yakalayabiliriz veya başkalarına boyun eğdiğimizi fark edebiliriz (alçak gönüllü davranışın getirdiği kazançlar için). Hangi ölçüde başkalarının düşüncelerine eleştirmeden uyduğumuzu fark etmeye başlayabiliriz.

Düşünce hakkında düşünen düşünürler olarak bütünüyle aşağıdakilere başlayabiliriz:

- koşullar ve sorunların mantığını analiz etmek,
- açık ve kesin soruları ifade etmek,
- bilgileri doğruluk ve görecelik açısından denetlemek,
- ham bilgi ve bir başkasının yorumu arasında ayrım yapmak,
- imaları yönlendiren varsayımları tanımak,
- ön yargılı ve eğilimli inançları, haksız sonuçları, kötü kullanılan sözcükleri ve kaçırılan imaları tanımlamak,
- kendi bakış açımız, bencil ilgilerimizden etkilendiğinde farkına varmak.

Bu nedenle, Acemi Düşünürler olarak düşüncedeki yapılarla (amaçlar, sorular, bilgi, yorum vb.) nasıl uğraşacağımızın farkına varmaya başlarız. Açıklık, doğruluk, görecelik, kesinlik, mantıklılık, haklı çıkarılabilirlik, genişlik, derinlik ve adillik bağlamında kendi düşüncemizi incelemenin değerini takdir etmeye başlarız ama bu becerilerde hâlen düşük bir uzmanlık seviyesindeyizdir. Bize garip gelirler. Kendimizi disiplinli biçimde düşünmeye zorlamalıyız. Baleye yeni başlayanlara benzeriz. Temel konumlara uyum sağlarken aptal gibi hissederiz. Zarif hissetmeyiz, tökezler ve hata yaparız. Kimse bizim performansımızı izlemeye para vermez. Aklımızın aynasında gördüklerimizden hoşlanmayız.

Bu Acemi Düşünür aşamasına ulaşmak için değerlerimiz değişmeye başlamalıdır. Kendi düşüncemizin temellerini keşfetmeli ve düşündüklerimiz ve inandıklarınıza nasıl vardığımızı bulmalıyız. Bu hedefi daha yakından inceleyelim. Düşüncenizi (ve düşüncelerimizi) biçimlendiren ana etkilerden birkaçını yansıtın:

1. Bir kültür içerisinde doğdunuz. (örneğin; Avrupalı, Amerikalı, Afrikalı, Asyalı)
2. Zamanın bir noktasında doğdunuz. (bir yüzyılın bir yılında)
3. Bir yerde doğdunuz. (ülkede, şehirde, Kuzey veya Güney, Doğu veya Batı).
4. Belirli inançlara sahip ebeveynler tarafından yetiştirildiniz. (aile hakkında, kişisel ilişkiler hakkında, evlilik hakkında, çocukluk hakkında, itaat hakkında, din hakkında, siyaset hakkında, eğitim hakkında).
5. Çeşitli bağlantılar kurdunuz. (genellikle etrafınızdakilere dayanarak –bir bakış açısı, değer ve tabu sahibi insanlarla ilişkiler)

Eğer bu etkilerden herhangi birini değiştirseydiniz inanç sisteminiz de farklı olacaktı. Orta Çağ'da, Fransa kırsalında serf olarak doğduğunuzu hayal edin. Öyle olduğunda tüm inançlarınızın değişeceğini görebiliyor musunuz? Kendi benzer yansıtma deneylerinizi yapıp yapamayacağınıza bakın. Örneğin, bu etkilerdeki diğer değişimleri hayal edin ve

sonrasında sahip olduğunuz ve olabileceğiniz inançlar arasında hayalî bir karşılaştırma yapın. Siz ve diğer her insanın üzerindeki etkilerin bir ürünü olduğunu ve bunun üzerinde insanların ya çok az ya da hiç kontrolü olmadığını takdir etmeye başlayacaksınız. Ne siz ne de onlar bu etkileri yönlendirdiniz. Onların etkileri açıkça hem iyi hem de kötüdür.

Örneğin, bu etkilerin birçoğunun bizde yanlış inançlar doğurduğunu varsayalım. Aklımızın yanlış inançları barındığını ve bunlar üzerine hareket ettiğimizi varsayalım. Yine de aklın yanlış inanışları taramaya dair bir mekanizması olmadığını unutmayın. Hepimiz aklımızda kendi kültürümüz, doğrumuz ve yetiştiğimiz yer, ailemiz, arkadaşlarımız ve tanıdıklarımızdan gelen ön yargılarla dolaşırız. Bu hatalı inanışları konumlandırmak ve daha mantıklı inançlarla değiştirmek için yollar bulmak eleştirel düşüncenin hedefinin parçasıdır. "Etki türleri" bağlamında aklımızı şekillendirmiş olan mantıklı veya mantıksız güçlere bakmanın başka bir yoludur.

2.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

KENDİNİZİ ZAMANDA BAŞKA BİR YERE KOYMAK

Zamanda başka bir yerde olduğunuzu hayal edin. Başka bir yüzyıl seçin; belki başka bir ülke, farklı bir cinsiyet, farklı bir sosyoekonomik grup –her durumda yaşamış olabileceğiniz tamamen farklı bir koşullar bütünü. Aşağıdakileri tamamlayın:

1. İçinde yaşadığımı hayal ettiğim zaman ...
2. Durumun ayrıntıları şunlar ... (Ayrıntıya girin.)
3. O zamanda orda yaşasaydım muhtemelen şu inançlara sahip olacaktım (din, ülkem, cinsel gelenekler ve tabular, cinsiyet konuları, ilişkiler, farklı ırklardan insanlar vb. Yine, ayrıntıya girin) ...

Örneğin, bir dizi alan içerisinde düşünürüz: sosyolojik, felsefi, etik, zihni, antropolojik, ideolojik, siyasi, ekonomik, tarihi, biyolojik, teolojik ve psikolojik. Kendi inançlarımıza sahibiz çünkü aşağıdaki yollarla etkileniriz:

- **Sosyolojik:** Zihinlerimiz ait olduğumuz sosyal gruplardan etkilenir.
- **Felsefi:** Zihinlerimiz kişisel felsefemizden etkilenir.
- **Etik:** Zihinlerimiz, zorunluluklarımıza uygun davrandığımız ölçüde ve zorunluluklarımızı tanımladığımız biçimde etkilenir.
- **Entelektüel:** Zihinlerimiz, soyutluklar ve soyut sistemlerle uğraşma ve mantık yürütme yoluyla sahip olduğumuz fikirlerden etkilenir.
- **Antropolojik:** Zihinlerimiz kültürel uygulamalardan, âdetlerden ve tabulardan etkilenir.
- **İdeolojik ve siyasi:** Zihinlerimiz güç yapısı ve bunun çevremizdeki çıkar grupları tarafından kullanımından etkilenir.

- **Ekonomik:** Zihinlerimiz içerisinde yaşadığımız ekonomik koşullardan etkilenirler.
- **Tarihi:** Zihinlerimiz tarihimizden ve tarihimizi anlattığımız biçimden etkilenirler.
- **Biyolojik:** Zihinlerimiz biyoloji ve nörolojimizden etkilenir.
- **Teolojik:** Zihinlerimiz dini inançlarımız ve tavırlarımızdan etkilenir.
- **Psikolojik:** Zihinlerimiz kişiliğimiz ve kişisel psikolojimizden etkilenir.

Bu türde yansıtmalar zihnimiz hakkında aslında ne kadar az bilgi sahibi olduğumuz hissini uyandırmalıdır. Her birimizin zihninde büyük ölçüde keşfedilmemiş bir dünya bulunur, bu iç dünya hayatımızın tümünü şekillendirmektedir. Bu iç dünya bizim hakkımızdaki en önemli gerçektir çünkü o yaşadığımız yerdir. Neşe ve engellenmişlik duygumuza o karar verir. Gördüklerimizi ve hayal gücümüzü kısıtlar. Gördüğümüzü vurgular. Bizi çılgına çevirebilir. Bize teselli, huzur, sükûnet verebilir. Hakkımızdaki bu gerçekleri takdir edebilirsek düşüncemizi yönetme motivasyonunu buluruz, başkalarının elinde oyun hamuru olmaktan çıkar ve kendi hayatlarımızı yöneten kuvvet oluruz.

2.5 *Kendiniz İçin* ***Düşünün***

ACEMİ DÜŞÜNÜR AŞAMASINI TARTIŞIN

Üç kişilik gruplar hâlinde çalışın. İsminin ilk harfi alfabede en sonda yer alan kişi diğer iki kişiye üçüncü aşama olan Acemi Düşünür'ü açıklayacak, onların sorularına cevap verecektir. Gruptaki diğer iki kişi ilk öğrencinin atladığı yerleri ekleyecek ve en önemli olduğunu düşündükleri yerleri ayrıntılı hâle getirecektir.

Acemi düşünürü içine çekebilecek iki çekici tuzağı ele alalım:

Tuzak # 1: Dogmatik mutlakiyetin çekiciliği -gerçeğin akıl yürütme ve sorgulamayla değil önceden belirlenmiş, entelektüel olmayan inanç yoluyla elde edildiğine inanmak.

Tuzak # 2: Öznel göreceliliğin çekiciliği -bir şeyi doğru veya yanlış olarak değerlendirebilecek entelektüel standartlar olmadığına inanmak.

Her iki tuzak da bize kolay cevaplar sunar. Acemi düşünür olarak ilerlemek ve bu tuzaklardan birine veya başkasına düşmemek için sağlam bilgi ve içgörüyü elde etmenin yolu olarak, mantığa güveni geliştirmek gerekmektedir. İki tuzak birbirinin aynadaki görüntüsüdür. Bir dogmatik mutlakiyetçi veya özel görecelikçi olduğumuz takdirde eleştirel düşünür olarak gelişme motivasyonumuzu kaybederiz. Dogmatik mutlakiyetçi olarak "inancımızın" bizi götürdüğü yere gideriz. Bir görecelik taraflısı olarak herkesin açıklanamaz bir öznellik-

le kendi gerçeğine sahip olduğuna inanırız. Her iki durumda da zihnî çalışmaya ve eleştirel düşünce disiplinine yer yoktur. Her ikisi de eleştirel düşünmeyi fuzuli görür ve bizi zihnî sorumluluktan uzaklaştırır.

Bu tuzaklardan kaçındığımız takdirde kendi kontrolümüz dışındaki kuvvetler tarafından nasıl şekillendirildiğimizi görürsek, zihinlerimizi kontrol etmek için becerilere sahip olduğumuzu keşfedersek, akıl yürütmeye başlangıç güvenine sahip olursak, entellektüel alçak gönüllülük ve azim sahibi olursak kimliğimizi ve karakterimizi, düşünür ve dürüst kişilikler olarak yeniden inşa edebileceğimiz gerçek bir temel yaratmaya başlamaya hazır oluruz.

Anahtar soru, nasıl'dır? Bunu tam olarak nasıl yapabiliriz? Bu bölümün geri kalanında bu soruya odaklanacağız. Bir anlamda tüm kitabın en can alıcı hedefi budur.

2.6, 2.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

MUTLAKİYETÇİLİK VE ÖZNEL GÖRECELİLİĞİ TARTIŞIN

Üç kişilik gruplar hâlinde çalışın. İsminin ilk harfi alfabede ikinci sırada yer alan kişi diğer iki kişiye mutlakiyetçilik ve öznel görecelilik arasındaki farkı açıklayacak, onların sorularına cevap verecektir. Gruptaki diğer iki kişi ilk öğrencinin atladığı yerleri ekleyecek ve en önemli olduğunu düşündükleri yerleri ayrıntılı hâle getirecektir.

BİR DÜŞÜNÜR OLARAK GELİŞMEYE BAŞLAMAK

Disiplinli bir düşünür olarak gelişiminize başlamak için yapabileceğiniz bazı şeyleri listeleyin. Fikir edinmek için Bölüm 1'i gözden geçirin. Daha sonra şu soruyu yanıtlayın: Bu listeyi ciddiye alsaydınız sizce ne gibi faydaları olurdu?

AŞAMA 4: ALIŞTIRMA YAPAN DÜŞÜNÜR

İyi düşünmenin, basketbol, tenis veya bale gibi alıştırmaları yapılabilir. Acemi Düşünür'den Alıştırma Yapan Düşünür'e geçmenin tek yolu kendinizi iyi düşünmede günlük alıştırma yapmaya ve alıştırma için kendi planını yapmaya adamanızdır. Böyle yaptığınız takdirde, Alıştırma Yapan Düşünür dediğimiz kişi olursunuz.

Alıştırma düzenleri oluşturmanın birçok yolu bulunur, bazısı sizin için diğerlerinden daha iyidir. Örneğin, bu kitabın diğer bölümlerine bir göz atabilirsiniz. Her biri düşüncenizi geliştirmek için öneriler vermektedir. Bu önerilerden herhangi birini başlangıç noktası olarak kullanabilirsiniz.

Kendiniz İçin Düşünün faaliyetlerini gözden geçirebilirsiniz. Düşünce unsurları, düşünce standartları ve aklın özelliklerini çalışabilirsiniz. Problem çözme üzerine Bölüm 10, stratejik düşünme üzerine Bölüm 17'yi inceleyebilirsiniz. Bu açıdan düşünün: Bu kitapta okuyacağınız her şey düşünmenizi geliştirmek için sistemli bir plan geliştirmede kullanacağınız bir kaynağı temsil eder.

Kitap içerisinde ilerledikçe kendinize şunu sorun: Bu kısım veya bölümde günlük hayatımda uygulayabileceğim neyi öğreniyorum?

Eğer birçok insan gibiyseniz bazı basit başlangıç noktaları keşfedebilirsiniz. Zorluk, bulduğunuz noktayı takip etmek olacaktır. Bu, beceri gelişiminin büyük bölümündeki zorluktur: İnsanlar genelde devam etmezler. Düzenli alıştırma alışkanlıkları geliştirmezler. İyi uygulamak için ilk denemelerdeki zorlanma ve aksilik nedeniyle hevesleri kırılır.

Bir düşünür olarak gelişmek üzere sizin için işe yarayacak bir plan oluşturmalısınız, bu plan, birlikte yaşayabileceğiniz, sizde tükenmişlik veya yük oluşturmamalı. Sonuç olarak başarı ısrar edenlerin ve kendisi için strateji geliştirenlerin olur.

Yine de bu aşamada olasılıkla sizin için neyin işe yarayacağını bilmiyorsunuz, yalnızca işe yarar gibi görüneni biliyorsunuz. Fikirlerinizi denemeniz gerekir. Gerçekçi olmak adına sizi bir düşünür olarak ilerleten planı bulana dek bir dizi planı denemeyi beklemelisiniz.

Cesaretsizlikten kaçının. Cesaretsizlikten kaçınmanın en iyi yolu en başından itibaren bir deneme yanılma sürecinde olduğunuzu kabul etmektir. Kendinizi geçici başarısızlıklara karşı hazırlayın. Başarıyı bir dizi göreceli başarısızlık içerisinde çalışma isteğini sürdürmek olarak kabul edin. Bu mantık kıyafet denemeye benzer. Denediğiniz birçok şey size uymayabilir veya iyi durmayabilir fakat en sonunda size uyan ve yakışan şeyi bulacağınız rahatlığıyla denemeyi sürdürürsünüz.

Başka bir benzetmeyi ele alalım: Teniste başarılı olmak istiyorsanız kendinizi geliştirmeden, uzman oyuncu olarak başlayıp her oyunu kazanmayı veya çok az alıştırma ile harika vuruşlar yapmayı beklemezsiniz. Daha ziyade, oyununuzu nasıl iyileştireceğinizi görmek için geliştirebileceğiniz bir plan oluşturursunuz. Bugün, gözünüzü topun üzerinde tutmaya karar verebilirsiniz. Yarın, raket sallarken topu izlemeyi koordine edebilirsiniz. Her gün gelişim için stratejilerinizi gözden geçirirsiniz. İnsan aklının gelişimi de insan bedeninin gelişimine paraleldir. İyi teori, iyi alıştırma ve iyi geri bildirim önemlidir.

GELİŞME İÇİN "BİR OYUN PLANI"

Düşünmenizi ciddiye almaya başladığınızda düşüncenizi geliştirmek için devamlı olarak ne yapabileceğinizi düşünün. Düşünmede mükemmeliyet bir dizi birbirinden bağımsız ama birlikte işleyen beceri ve özellikler gerektirir, zamanın herhangi bir noktasında eleştirel düşünme beceri çeşitliliği üzerine çalışmayı seçebilirsiniz. Anahtar nokta temellere odaklanmak ve çok fazla şey yapmaya çalışmadığınızdan emin olmaktır. Saldırı noktanızı seçin fakat sınırlandırın. Eğer aşırıya kaçarsanız muhtemelen tamamen vazgeçersiniz ama temellere odaklanmazsanız bunları asla düşüncenizde temel olarak barındıramazsınız.

Yavaş başlayın ve temellere vurgu yapın. Yarış kaplumbağa tarafından kazanılır, tavşan tarafından değil. Akıllı bir kaplumbağa olun. Her gün atacağınız, sağlam, düzenli adımlar sizin nereye gideceğinizi belirler.

BİR OYUN PLANI TASARLAMAK İÇİN BİR OYUN PLANI

Bir oyun planı hakkında düşüncelerinizi teşvik etmek için birkaç fikri biraraya getirdik. Fikirlerimiz hakkında sihirli olan bir şey yoktur, hiçbiri vazgeçilmez değildir. Yine de, her biri akılcı bir saldırı noktasını temsil eder, düzenli biçimde düşünmeyi geliştirmek için akılcı bir şey yapmaya başlamanın bir yoludur. Bunların tümünü aynı anda yapamayacak olsanız bile, hepsiyle deney yaptığınız bir yaklaşımı tavsiye ederiz. Bu kitapta gördüğünüz veya kendiniz bulduğunuz şeyleri de ekleyebilirsiniz. Kendinizi seçeneklerin bir kısmına alıştırdıktan sonra, bu oyun planının nasıl işlediğini açıklayalım.

1. "Boşa gitmiş" vakti kullanın. Herkes zaman harcar. Kimse vaktinin tümünü üretken veya zevkli biçimde kullanmaz. Kimi zaman hiçbirinden zevk almadan bir oyalanmadan diğerine geçeriz veya kontrolümüz dışındaki olaylar nedeniyle sinirleniriz. Kimi zaman iyi plan yapmakta başarısız oluruz, trafikte mahsur kalarak gereksizce harcanan zaman gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşırız, belki bir yarım saat önce çıksaydık bu yoğun saate kalmayacaktık. Kimi zaman üretken olmayan biçimde endişeleniriz, geçmişte olana üzülür veya boşluğa bakarız.

Anahtar nokta, zamanın "boşa gitmiş" olmasıdır ve eğer biz onu düşünmüş ve seçeneklerimizi gözden geçirmiş olsaydık zamanımızı bu şekilde harcamazdık. Bizim fikrimiz bu: Bu süreçte, normalde harcanacak zamanı iyi düşünme alıştırması yaparak lehinize kullanın. Örneğin, günün sonunda televizyon karşısında oturup izlemeye değer bir program arayışıyla kanal değiştirmek yerine veya bunun bir bölümünde, gününüzü gözden geçirmeyi ve kendi güçlü ve zayıf noktalarınızı değerlendirmeyi deneyin. Kendinize şu gibi sorular sorabilirsiniz:

- Bugünkü en kötü düşünmemi ne zaman yaptım?
- En iyi düşünmemi ne zaman yaptım?
- Bugün hakkında gerçekten ne düşündüm?
- Herhangi bir şeyi çözdüm mü?
- Beni gereksiz yere üzecek herhangi bir olumsuz düşünceye izin verdim mi?
- Eğer bu günü tekrar etmem gerekseydi neyi farklı yapardım? Neden?
- Bugün uzun vadeli planlarımda ilerlemek için birşey yaptım mı?
- İfade ettiğim değerlerimle uyumlu mu hareket ettim?
- On yıl boyunca her günümü bu şekilde geçirseydim en sonunda, bu zamana değecek bir şey elde eder miydim?

Her soruya biraz vakit ayırmak önemlidir. Bu soruları düzenli aralıkla, belki de haftalık olarak gözden geçirmek, cevaplarınızı bir deftere yazmak ve böylece düşüncelerinizin nasıl geliştiğinin kaydını tutmak faydalı olabilir.

2. Günde bir sorunla ilgilenin. Her günün başında (işe gitmek için araba sürerken veya okula giderken) boş vaktiniz olduğunda üzerinde çalışacağınız bir sorun belirleyin. Sorunun

mantığını unsurlarını belirleyerek çözün. Sistemli biçimde şu sorularla düşünün: Sorun tam olarak ne? Bunu nasıl bir soru haline getirebilirim? (Kullanabileceğiniz bir taslak için Bakınız Bölüm 10.)

3. Entelektüel standartları içselleştirin. Her hafta, düşüncenizi çalışarak Bölüm 5'te sunulan evrensel entelektüel standartlardan birine ulaştırın. Bir hafta açıklığa çalışın, sonrasında doğruluğa vb. Örneğin, bir hafta *açıklığa* odaklanıyorsanız başkalarıyla iletişim kurarken ne zaman açık olmadığınızı görmeye çalışın. Başkaları söylediklerinde açık olmadığında fark edin. Okurken okuduğunuz şey hakkında açık olup olmadığınızı fark edin. Sınıf için bir paragraf yazdığınızda ne söylemeye çalıştığınız hakkında ve düşüncelerinizi yazıya aktarırken açık olup olmadığınızı kendinize sorun.

Böyle yaparak açıklığa kavuşturmanın dört tekniğini çalıştıracaksınız: (1) sözcük seçiminize bağlı olarak ne söylediğinizi belirtmek, (2) ifadenizi başka sözcüklerle detaylandırmak, (3) ifade ettiğiniz şey için yaşadığınız deneyimlerden örnekler vermek ve (4) ne ifade ettiğinizi açıklamak için benzetmeler, metaforlar, resimler ve şemalar kullanmak. Düşünceyi açığa kavuşturmada konularınızı ifade etmeli, detaylandırmalı, tasvir etmeli ve örneklendirmelisiniz, başkalarından da düzenli olarak bunu yapmasını isteyin.

4. Entellektüel kayıt defteri tutun. Her hafta, bir dizi kayıt defteri girdisi yazın. Hakkında yazacağınız her bir önemli olay için aşağıdaki formatı kullanın:

- Sizin için yalnızca duygusal öneme sahip olayları açıklayın (derinden ilgilendiğiniz olaylar).
- Bir defada sadece bir olay anlatın.
- Olay sırasında nasıl davrandığınızı anlatın (bunu ayrı tutun), belirtili ve kesin anlatın. (Ne dediniz? Ne yaptınız? Nasıl tepki verdiniz?)
- Yazdıklarınız ışığında olayda tam olarak ne olduğunu düşünün, yüzeyin altına inin.
- Analizlerinizin imalarını değerlendirin. (Kendiniz hakkında ne öğrendiniz? Durumu yeniden yaşasaydınız neyi farklı yapardınız?)

5. Entelektüel stratejileri uygulayın. Stratejik düşünme için Bölüm 16'dan bir strateji seçin. Bu stratejiyi kullanırken gözlemlerinizi bir deftere kaydedin, kendiniz hakkında öğrendiklerinizi ve stratejiyi düşüncenizi geliştirmek için nasıl kullanabileceğinizi de yazın.

6. Karakterinizi yeniden şekillendirin. Her ay, uğruna uğraşacağınız bir entelektüel özellik seçin, bu özelliği kendinizde nasıl geliştirebileceğinize odaklanın. Örneğin, entelektüel alçak gönüllülük üzerine yoğunlaşıyorsanız hata yaptığınızda ne zaman kabul ettiğinize dikkat edin. Hatalı olduğunuzu ne zaman reddettiğinize dikkat edin, özellikle de gerçekten hatalı olduğunuza dair kanıtlar karşınızdayken. Bir başkası işinizde veya düşüncenizde eksikliklere işaret ettiğinde ne zaman savunmaya geçtiğinize dikkat edin. Gururunuzun sizi öğrenmekten ne zaman alıkoyduğunu, örneğin kendinize "Bu konu hakkında bilmem gereken herşeyi zaten biliyorum" veya "Ben de onun kadar biliyorum. O kendini kim sanıyor ki fikirlerini bana empoze diyor?" dediğinizi fark edin.

7. Egonuzla başa çıkın. Günlük olarak, benmerkezci düşüncenizi şu gibi sorularla incelemeye başlayın: Bugün kendi davranışımı derinlikli düşününce ufak şeyler üzerinden sinirlendim mi? Kendi istediğime ulaşmak için mantıksız birşey yaptım veya söyledim mi? Kendi irademi başkalarına empoze etmeye çalıştım mı? Bir şey hakkında güçlü duygulara sahip olduğum hâlde birşey söylemeyip daha sonra kırgınlık hissettim mi?

Benmerkezi düşünceyi eylem sırasında tanımlarsanız onu sistematik yansıtma yoluyla daha mantıklı bir düşünce ile değiştirebilirsiniz. Mantıklı bir insan şu ya da bu durumda ne hissederdi? Mantıklı bir insan ne yapardı? Bu sizin yaptığınıza kıyasla nasıl kalıyor? (İpucu: Eğer sürekli olarak mantıklı bir insanın sizin gibi davranacağı sonucuna ulaşıyorsanız, muhtemelen kendinizi yanıltıyorsunuz.) (Benmerkezci düşünceleri tanımlamak için daha fazla yol bulmak için bk. Bölüm 11.)

8. Olaylara bakışınızı yeniden tanımlayın. Hem kişisel hem de toplumsal bir dünyada yaşıyoruz; her durum tanımlanmış, temel bir anlam verilmiştir. Bir durumun nasıl tanımlandığı bizim o durum hakkında nasıl hissettiğimizi, o durumda nasıl hareket ettiğimizi ve bizim için hangi imalara sahip olduğunu belirler. Ancak neredeyse her durum birden fazla biçimde tanımlanabilir. Bu gerçek hepimiz için hayatta olmak istediğimizden daha fazlası olabilmek için olağanüstü fırsatlar taşımaktadır. İlkesel olarak hayatınızı olduğundan daha mutlu ve tatminkâr da.

Hayatlarımızdaki durumlara uyguladığımız olumsuz tanımların çoğu, prensipte pozitif tanımlara çevrilebilir. Sonuç olarak, kaybedeceğimiz hâlde aksine kazanabiliriz. Üzgün olacağımız hâlde aksine mutlu olabiliriz. Engellenmişlik hissedeceğimiz hâlde aksine tatmin olabiliriz. Bu oyun planında olaylara bakış açımızı yeniden tanımlama, olumsuzları olumluya çevirme, çıkmaz yolları yeni başlangıçlara dönüştürme, hataları ise öğrenmek için fırsatlara çevirme alıştırması yapıyoruz. Bu oyun planını uygulanabilir kılabilmek için kendimize bazı belirli ana hatlar yaratmalıyız. Örneğin; engellenmişlik, öfke, mutsuzluk veya endişe hissettiğimiz, tekrar eden negatif olaylardan beş ila on tanesinin bir listesini yapabiliriz. Daha sonra her bir olumsuz duygunun kökündeki tanımı belirleyebiliriz. Daha sonra, her biri için mantıklı bir alternatif tanım seçebilir ve yeni duygularımız ile yeni cevaplarımızı planlayabiliriz.

Varsayalım size devamlı olarak hayatındaki önemsiz şeylerden bahsederek sinirinize dokunan bir oda arkadaşınız var. Duruma dair mevcut tanımınız "Ne sıkıcı! Bu dönemi nasıl bu beyinsiz pembe diziyi dinleyerek geçireceğim?" Cevabınız şu olabilir: "Psikolojiye giriş dersi için araştırma projesi hazırlamam gerektiğinden projemi oda arkadaşımın psikolojisi üzerine odaklayacağım." Şimdi, pasif bir şekilde oda arkadaşınızın gününü adım adım dinlemekten ziyade, onu psikoloji ödevinizde kullanacağınız bilgiyi almak üzere aktif biçimde sorgulayacaksınız. Artık sohbeti siz yönlendirdiğiniz için oda arkadaşsınız günün ayrıntılarıyla sizi sıkmayacak ve etkileşiminizi bir öğrenim deneyimine dönüştüreceksiniz.

Başka bir olasılık da "imkânsız derecede zor bir dersi", "yeni temel kavramlar ve düşünme yolları bulmak için meydan okuma" olarak yeniden tanımlamaktır. Örneğin, karşı cinsten birine ilk yaklaşımınızı şu bağlamda yeniden tanımlarsınız "Onun cevabı benim etkileyici bir

insan olup olmadığımı belirleyecek." fakat bunun yerine, tanımın gerektirdiği "bu kişinin beni çekici bulup bulmadığını, beni nasıl algıladığına bakarak test edelim".

Akıldaki ilk tanımla beraber, karşınızdaki kişi sizinle ilgilenmediğinde kişisel olarak hüsrana uğrarsınız. İkinci tanımlaysa insanların ilk olarak bir yabancının nasıl *olduğuna* değil bir kişinin öznel olarak nasıl *göründüğüne* cevap verdiğini açıkça fark edersiniz. Bu nedenle başkasının size ilgi göstermemesini kendinizde bir eksiklik olarak görmezsiniz.

9. Duygularınızla temasa geçin. Ne zaman olumsuz bir duygu hissederseniz kendinize sistemli olarak şunu sorun: "Tam olarak hangi düşünce bu duyguya yol açıyor? Bu düşünce nasıl hatalı olabilir? Ne varsayıyorum? Bu varsayımlarda bulunmalı mıyım? Düşüncelerim hangi bilgiye dayanıyor? Bu bilgi güvenilir mi?" vb. (bk. Bölüm 3 ve 16.)

10. Hayatınızdaki grup etkilerini inceleyin. Ait olduğunuz gruplarda teşvik edilen ve edilmeyen davranışları yakından inceleyin. Belirli bir grupta neye inanmanız gerekiyor veya bekleniyor? Ne yapmanız yasak? Eğer grubunuzun birşeye inanmanızı gerektirmediği veya tabulara sahip olmadığı sonucuna varırsanız bu grubu derinlemesine incelemediğiniz sonucuna varabilirsiniz. Sosyalleşme ve grup üyesi olma sürecinde içgörü kazanmak için bir sosyolojiye giriş metni okuyunuz. (bk. Bölüm 11.)

Stratejilerin Teker Teker Birleştirilmesi

Strateji tasarlarken anahtar nokta bir deneyle uğraşmaktır. Kişisel yaşamınızda stratejileri test eder, birleştirir ve asıl deneyimleriniz ışığında bunlar üzerine birşeyler inşa edersiniz. Tüm stratejiler kendi avantaj ve dezavantajlarına sahiptir. Bunu yapmanın akılcı bir yolu aşağıdaki listede yer alan stratejilerin hepsi ile herhangi bir sıra düzeni ile çalışmaktır:

1. "Boşa gitmiş" zamanı kullanın.
2. Günde bir sorun çözün.
3. Entelektüel standartları içselleştirin.
4. Entelektüel kayıt defteri tutun.
5. Entelektüel stratejilerin alıştırmasını yapın.
6. Karakterinizi yeniden biçimlendirin.
7. Egonuzla başa çıkın.
8. Olaylara bakış açınızı yeniden tanımlayın.
9. Duygularınızla temasa geçin.
10. Yaşamınızdaki grup etkilerini inceleyin.

Yaşam kalitenizi iyileştirmek için stratejiler geliştirirken "Olaylara bakış açınızı yeniden tanımlayın." stratejisini başlangıç olarak gördüğünüzü varsayalım. Özenli biçimde bu fikre odaklanır ve yaşamınıza uygularken gruplar içerisindeki sosyal tanımlamaları fark etmeye başlarsınız. Davranışlarınızın nasıl biçimlendirildiğini ve grup tanımları tarafından

kontrol edildiğini görmeye başlarsınız. Sizin ve başkalarının kendi tanımlarınızı yaratmaktansa grup tanımlarını nasıl eleştirmeden kabul ettiğinizi görmeye başlarsınız. Aşağıdaki ifadelerde gizli olan tanımlara dikkat edin:

1. "Bir *parti* veriyorum."
2. "Bir *toplantı* yapacağız."
3. "Neden *seçimlerde* aday olmuyorsun?
4. "*Cenaze* Salı günü."
5. "Jack bir *tanıdık*, tam olarak bir *arkadaş* değil."

Bu fikri içselleştirdiğinizde sosyal tanımların ne kadar önemli ve yaygın olduğunu görmeye başlarsınız. Sosyal tanımlar hakkında daha içgörülü olduğunuz takdirde yaygın olarak kabul edilen sosyal tanımlamalara ters düşen biçimde olayları yeniden tanımlayabilirsiniz. O zaman durumlar ve ilişkileri yeniden tanımlamanın "duygularınızla temasa geçmenizi" sağladığını fark edersiniz. Olayları tanımlama biçiminizin duygularınızı etkilediğini fark edersiniz. Tehdit edildiğinizi *düşündüğünüzde* (durumu "tehditkâr" olarak tanımlarsınız) *korku* hissedersiniz. Bir durumu "başarısızlık" olarak tanımlarsanız üzgün hissedebilirsiniz. Öte yandan, aynı durumu "bir ders veya öğrenme fırsatı" olarak tanımlarsanız öğrenme gücüne sahip hissedersiniz. Uygulama yeteneğindeki kontrolünüzü kabullendiğinizde iki strateji birlikte işlemeye başlar ve birbirini güçlendirir.

Daha sonra Strateji 10'u (Hayatınızdaki grup etkilerini inceleyin.) daha önceden içselleştirdiğiniz iki strateji ile birleştirebilirsiniz. Grupların bizi kontrol etme yollarının başlıcalarından biri kullanmamıza izin verdikleri tanımları kontrol etmeleridir. Grup bazı şeyleri "havalı" bazı şeyleri "aptalca" olarak tanımladığında grup üyeleri "aptal" değil "havalı" görünmeye çalışırlar. Bir işte patron "Bu çok mantıklı." dediği zaman altında çalışanlar "Hayır, çok saçma." dememeleri gerektiğini bilirler. Bunu bilirler çünkü birini "patron" olarak tanımlamak ona durumları ve ilişkileri tanımlama ayrıcalığı verir. Gelişen bir düşünür olarak hangi grupların düşüncelerinizi etkilemesine izin verdiğinize ve hangilerinin etkilerini reddettiğinize karar verebilirsiniz.

Artık üç içiçe geçmiş stratejiniz var: "Olaylara bakış açınızı yeniden tanımlıyorsunuz, duygularınızla temasa geçiyorsunuz ve yaşamınızdaki grup etkilerini inceliyorsunuz." Üç strateji bir bütüne dönüştü. Bu noktada, diğer stratejilerden herhangi birini deneyebilirsiniz (Aşağıda yer alıyor.), bunları düşüncelerinize ve yaşamınıza dahil etme fırsatları arayabilirsiniz.

- Boşa harcanmış vakti kullanın.
- Günde bir sorun çözün.
- Entelektüel standartları içselleştirin.
- Entelektüel bir kayıt defteri tutun.
- Entelektüel stratejiler uygulayın.
- Karakterinizi yeniden şekillendirin.
- Egonuzla başa çıkın.

2.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

KENDİNİZ İÇİN BİR PLAN GELİŞTİRMEK

Az önce okuduğunuz strateji 1-10'a odaklanarak, bir düşünür olarak gelişimize başlamak için temel bir plan oluşturun. Düşüncenizde birleştireceğiniz ilk üç stratejiyi ve bunu nasıl yapmayı planladığınızı yazın. Ayrıntılı ve belirgin yazın. Daha sonra her günün sonunda listenizi yeniden gözden geçirin ve nasıl ilerlediğinize bakın. Önceden öğrenilen fikirleri içselleştirirken listenize ekleyin.

Eğer bir plan izlerseniz Acemi Düşünür aşamasından Alıştırma Yapan Düşünür aşamasına geçersiniz. Bunu ve diğer iki gelişim aşamasını Bölüm 17'de ele alacağız.

B Ö L Ü M 3

KENDİNİ ANLAMA

Bir önceki bölüm aşağıdaki noktalara değinmiştir:

- Eleştirel düşünme, temel akıl becerileri, yetenekler ve içgörülerin gelişimine gereksinim duyar.
- Becerikli bir düşünür olmak, basketbol oynamak, bale yapmak veya saksafon çalmak da becerikli olmak gibidir.
- Bu beceriler birbirine zıt iki uca hizmet etmekte kullanılabilirler: Benmerkezcilik veya tarafsızlık.
- Eleştirel düşünme becerileri "zayıf" bir manada öğrenilebilir (bencil düşünme).
- Eleştirel düşünmenin gelişiminde "güçlü" manaya odaklanıyoruz (yani tarafsız düşünme).
- Tarafsızlık aklın birbiriyle ilişkili özelliklerinin bir ağının oluşturulmasını gerektirir.
- Eleştirel bir düşünürün gelişimi öngörülebilen aşamalarda gerçekleşir.
- Gelişimle uğraşmak zorlayıcıdır, uzun yıllar boyunca "planlı ve devamlı alıştırma" gerektirir, haftalar veya aylar yeterli olmaz.

Bu bölümdeki amacımız, insan zihninin doğasını daha iyi anlamak için bir temel oluşturmaktır. İnsan benmerkezciliğine ve bunun teşkil ettiği engellere daha yakından bakarak başlayacağız. Sonra daha önemlisi kendi kendine emir vermeyi elde etmek için esas ayırımları ele alacağız. Potansiyel benmerkezciliğimiz, görüleceği üzere, kendisini zihnin basit işlevlerinden biri yoluyla gösterir. Birbirleriyle ilişkili olarak çalıştıkları için bu işlevleri anlamalıyız. Yalnızca aklımızın nasıl işlediğine dair uygulamalı içgörü ile kendimizi anlamayı ve değiştirmeyi umabiliriz.

DÜŞÜNCE VE YAŞAMINIZDA BENMERKEZCİLİĞİ İZLEYİN

Öğrenim sırasında birçok insanın karşılaştığı en temel zorluklardan biri hayatımızın benmerkezci düşünce ve duygu tarafından yönetilme eğiliminde olmasıdır. Hayatımız kendi ani isteklerimiz, acılarımız, düşüncelerimiz ve duygularımızla derinden konumlanmıştır; temelde bencil bir perspektife dayanan hızlı veya uzun dönem ararız. Öyle olduğunu düşünmemize rağmen genelde veya temelde kendi algılarımız ya da anlamlarımızın doğru olup olmadığıyla ilgilenmeyiz. İlgili olduğumuzu düşünmemize rağmen kişisel gelişim, kişisel içgörü veya kesin doğrulukla kayda değer ölçüde ilgilenmeyiz. Kendi zayıflıklarımız, ön yargılarımız veya kendini aldatmalarımızı keşfetmeye derinden güdülenmiş değiliz. Daha ziyade, istediğimizi elde etmeye bakarız, başkalarının onaylamamalarından kaçınır ve kendi zihnimizde kendimizi haklı çıkarırız.

İnsanların benmerkezci biçimde düşünme eğilimi genelde şu anlama gelir: Kendi düşünce ve duyularımızın doğasına dair çok az içgörü sahibi olmamız veya hiç içgörü sahibi olmamamız. Örneğin, birçoğumuz bilinçsizce, çok düşünmeden bilgi edinmenin mümkün olduğuna, entelektüel enerji harcamadan okumanın mümkün olduğuna ve iyi yazı yazmanın çalışma ve gayretle elde edilen bir şey değil doğuştan gelen bir yetenek olduğuna inanırız. Sonuç olarak da kendi öğrenmemiz için sorumluluk almaktan kaçınırız. Yeni düşünme yöntemleri öğrenmeye çalışmayız. Düşüncelerimizin büyük bölümü basmakalıp ve basittir, ama benmerkezciliğimiz bizi bunu fark etmekten alıkoyar. Bizi esir eden iç zincirler yaratırız.

İç zincirler, ilişkilerimiz, başarımız, büyümemiz ve mutluluğumuzda olumsuz etkilere sahip olabilir. Egomuzu redderek veya her şeye rağmen iyi ahlaklı, nazik insanlarmış gibi yaparak, insan olarak miras aldığımız benmerkezciliğin ötesine geçmek mümkün değildir. Benmerkezciliğimizi yalnızca bize imkân tanıyacak belirgin alışkanlıklar geliştirerek kısıtlayabiliriz. Benmerkezci duygusal yanıtların ötesine geçmek ise, bu şekilde yanıt verdiğimizi reddederek değil daha ziyade, ortaya çıktıklarında bu yanıtları sahiplenerek, bu duyguları besleyen düşünce tarzını yeniden yapılandırarak olacaktır. Örneğin, sınıfta soru sormak istediğinizde saçmalayan veya aptal biri gibi görüneceğinize dair benmerkezci bir korkuya sahipseniz bu korkuyu besleyen benmerkezci düşünceyi açıkça hedef almalısınız: "Eğer bu soruyu sorarsam diğer öğrenciler aptal veya salak olduğumu düşünecekler." Bu düşüncenin yerine koyacağınız şey işe aşağı yukarı şöyledir: "Soracağım herhangi bir soru öğrenmeme yardımcı olacak, muhtemelen diğer öğrencilerin de öğrenmesine yardımcı olacak. Ayrıca, eğer öğrencilerden biri sorumun aptalca olduğunu düşünüyorsa bu onun sorunu, bir öğrenme yöntemi olarak soru sormanın önemini anlayamamasıdır. Ben, diğer öğrencilerin kısıtlı öğrenme anlayışı nedeniyle kendi öğrenimime engel olmayacağım."

Benmerkezcilikle başa çıkma sorununa daha sonra döneceğiz. Bu arada, benmerkezciliğin ne olduğunu düşünmeye ve kendi düşüncelerinizi buna yönelik kanıtlar bulmak üzere izlemeye başlayın.

3.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

BENMERKEZCİLİĞİ ANLAMAYA BAŞLAMAK

Tanıdığınız en benmerkezci insanı düşünün. Bu temelde bencil veya ukala biri olabilir. Bu kişinin davranışlarını ayrıntılı biçimde tanımlayın. Bu kişinin davranışlarına dayanarak onun düşünce yolunu nasıl açıklardınız? Hani türde duygular gösteriyor? Bu kişi ne yapmaya güdülenmiş? Kişi istediklerini elde etmek için diğer insanları hangi ölçüye kadar kullanıyor? Hangi dereceye kadar başkalarının düşüncelerine ve duygularına karşı samimi bir ilgi gösteriyor?

TARAFSIZLIĞA KARAR VERİN

Kimse kendisini benmerkezci bir insan olarak tanımlamamasına rağmen her birimiz akıl yapımızla başa çıkmada anlamamız gerekenlerin önemli bir parçasının benmerkezcilik olduğunu kabul etmeliyiz. Kendi benmerkezciliğimizle yüzleşmenin yollarından biri kimliğimizin ne dereceye kadar benmerkezci şekillenmesine izin verdiğimizi keşfetmektir. Örneğin, daha önceden vurguladığımız üzere, bir kültür, bir millet ve bir aile içerisinde dünyaya geliriz. Ebeveynlerimiz bize belirli inanışlar (aile, kişisel ilişkiler, evlilik, çocukluk, söz dinleme, din, siyaset, okul vb. hakkında) aşılar. İlk olarak bu etkilerin bir ürünüyüz. Yalnızca kendi kendine anlama yoluyla bu etkilerin ürününden fazlası olabiliriz.

Hiç eleştirmeden bize öğretilenlere inandığımız takdirde inançlarımızın bizim benmerkezci kimliğimizin parçası olması ve düşünce yolumuzu etkilemesi olasıdır. Örneğin, tutumlarımız incelendiğinde kendi inançlarımızı haklı çıkarmak için kasıtsızca kullandığımız benmerkezci standartların ortaya çıktığı ölçüde benmerkezciyiz:

1. **"Bu doğru çünkü ben buna inanıyorum."** İnsanlar bunu yüksek sesle söylemez ama sıklıkla insanlar bizimle hemfikir olduğunda onların haklı olduğuna, hemfikir olmadıklarında ise haksız olduklarına inanırız. İnsanlara nasıl yanıt verdiğimiz, *gerçeğe* dair benzersiz bir içgörüye sahip olduğumuz yönündeki benmerkezci varsayıma işaret eder.
2. **"Bu doğru çünkü biz buna inanıyoruz."** Davranışımız, ait olduğumuz grubun *gerçeğe* dair benzersiz bir içgörüye sahip olduğu yönündeki benmerkezci varsayımımıza işaret eder. Bu düşünce yoluyla, dinimiz, ülkemiz, arkadaşlarımız özeldir ve diğer dinler, ülkeler ve arkadaşlardan daha iyidir.

3. **"Bu doğru çünkü *ben* buna inanmak *istiyorum*."** Davranışımız absürtlük derecesine dek benmerkezci olarak inanmak istediğimize yakın olana inanmaya daha hazır olduğumuza işaret eder.

4. **"Bu doğru çünkü *ben her zaman buna inandım*."** Davranışımız, uzun zamandır sahip olduğumuz inançlara yakın olana inanmaya daha hazır olduğumuza işaret eder. Benmerkezci biçimde eski inançlarımızın doğru olduğu varsayımını yaparız.

5. **"Bu doğru çünkü buna inanmak *bencil ilgilerime uygun oluyor*."** Davranışımız, sahip olduğumuzu iddia ettiğimiz etik ilkelerle çatışsalar dahi kabul edildiği takdirde refah, güç veya konum ilerlemesine hizmet edecek inanışlara yakın olana inanmaya daha hazır olduğumuza işaret eder.

Kendimizde bu eğilimleri bilinçli olarak fark ettiğimiz, kasten ve sistemli biçimde bunları tarafsızca düşünerek yenmeye çalıştığımız sürece kendimize yönelik tanımımız düşünür olarak gelişimimize yardımcı olacaktır. Daha sonra düşüncelerimizi iki sınıfa bölmeye başlarız: (1) benmerkezci doğamızın hedefini ilerleten düşünceler ve (2) mantıklı tarafsızlığımızı geliştiren düşünceler. Bunu etkin olarak gerçekleştirmek için aklımızla özel bir ilişki geliştirmeliyiz. Kendi zihnimizin işlemlerinin ve de özellikle patolojisinin bir öğrencisi olmalıyız.

ZİHNİN ÜÇ ANA AYIRT EDİCİ İŞLEVİNİ TANIMAK

Zihnin üç temel işlevi bulunur; düşünmek, hissetmek ve istemek.

1. *Düşünme* işlevi, anlam yaratmaktır: Hayatlarımızdaki olaylardan anlam çıkarmak, olayları isimlendirilmiş sınıflara ayırmak, şablonlar bulmaktır. Devamlı olarak bize şunları anlatır: Bunlar oluyor, bunlar gerçekleşiyor, bunu ve şunu fark et. Bu, zihnin olayları anlayan kısmıdır.
2. Hissetme işlevi, düşünme işlevi tarafından yaratılan anlamları izlemek veya değerlendirmektir: Hayatımızdaki olayların, onlara atfedilen anlam çerçevesinde nasıl olumlu ve olumsuz olduğunu değerlendirmektir. Bize devamları olarak şunları anlatır: Hayatında olanlara dair böyle hissetmelisin, iyi gidiyorsun veya alternatif olarak, dikkat et –başına bela alıyorsun!
3. *İsteme* işlevi, istenen ve olası tanımlamalarımız için eyleme enerji ayırır. Bize devamlı olarak şunları söyler: Bu elde etmeye değer bir şey, peşinden koş! Tersi durumlarda bize şöyle der: Elde etmeye değmez, hiç uğraşma.

Bu yönden bakıldığında, aklımız bize devamlı olarak üç farklı şey iletir: (1) hayatımızda neler olduğunu, (2) bu olaylar hakkındaki hisleri (olumlu veya olumsuz) ve (3) peşinden koşulacak şeyleri, (1 ve 2'nin ışığında) enerjiyi nereye harcayacağımızı. Dahası,

ŞEKİL 3.1 *Aklın üç temel işlevi karşılıklı olarak ilişkilidir.*



düşünme, hissetme ve isteme arasında yakın, dinamik bir karşılıklı ilişki bulunur; her biri devamlı olarak diğer ikisini etkiler. Örneğin, tehdit edildiğimizi *düşündüğümüzde* korku *hissederiz* ve kaçınılmaz olarak bizi tehdit ettiğini düşündüğümüz şeyden veya saldırıdan kaçmak *isteriz*. Çalışmamız gereken bir konunun yaşamımız ve değerlerimizle ilgisi olmadığını *düşündüğümüzde* konu hakkındaki bilgiden sıkıldığımızı *hissederiz* ve ona dair olumsuz bir motivasyon geliştiririz.

ZİHNİNİZLE ÖZEL BİR İLİŞKİNİZ OLDUĞUNU ANLAYIN

Herkesin kendi aklıyla -en azından bilinç dışı olarak- özel ve yakın bir ilişkisi olduğu açıktır. Marifet, bu bilinç dışı ilişkiyi *bilinçli* ve *özellikle* yapmaktadır. Tüm faaliyetlerimiz kim ve ne olduğumuza, ne deneyimlediğimize (andan ana), nereye gittiğimize (geleceğimiz) ve nereden geldiğimize (geçmişimiz) yönelik içe dönük fikirlerin bir ürünüdür. Ek olarak, bu fikirlerin tümü onlara yönelik duygular ve hislerimizle devamlı bir etkileşim hâlindedir. Duygular ve hisler hayatlarımız ve koşulların niteliğine dair çalışmaya devam eden değerlendiriciler olarak işlev görür.

Zihin, "inandığı" her olumlu düşünce için buna uygun olumlu bir duygu oluşturma eğilimindedir. Tersi durumda, her olumsuz düşünce için zihin, olumsuz bir duygu oluşturma eğilimindedir. Aklımızın bu üç işlevi arasındaki devamlı ilişkiyi açıkça kabul ettiğimiz takdirde aklımızın işlevleri üzerinde hâkimiyet sağlamak için merkezi bir içgörü kazanırız. Bu fikre daha yakından bakalım.

Deneyimlediğimizi her duruma bir anlam yüklediğimiz, belirli bir biçimde düşündüğümüz ve benzer veya ilişkili koşullar olarak algıladığımız durumlarda deneyimlediğimiz hislerle bağdaştırdığımız için neşe, mutluluk, hüsran, acı, kafa karışıklığı, arzu, tutku ve umursamazlık hissederiz. Yarattığımız anlam, içgörü, nesnel gerçeklik, hayal veya hatta işlevsiz bir

ŞEKİL 3.2 *Düşünmek aklın neler olup bittiğini çözen kısmıdır. Hisler bize olayların bizim için iyi veya kötü gidip gitmediğini anlatır. Aklın isteme kısmı ise, bizi ileri iter veya eyleme geçmekten alıkoyar.*

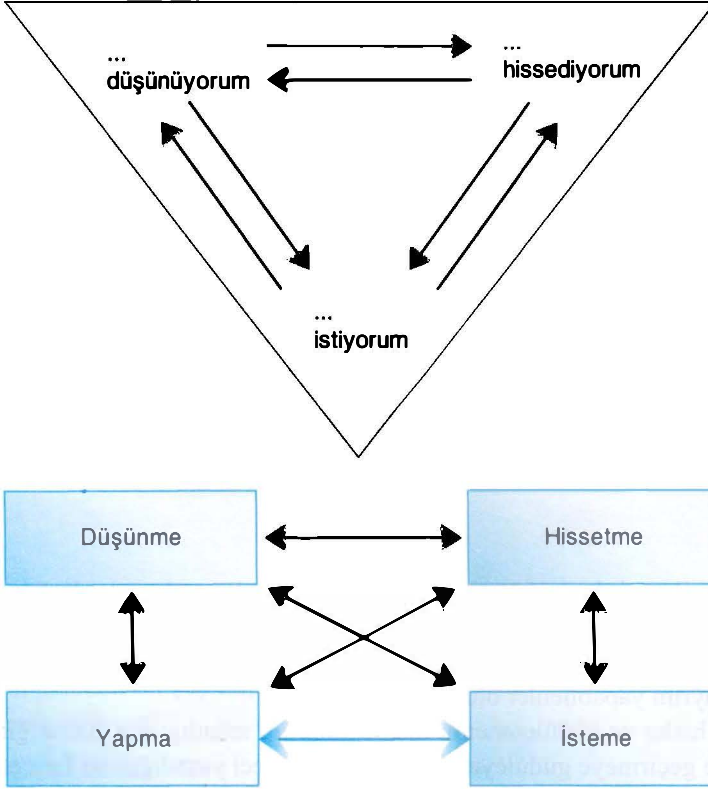


gerçeklik yorumu olabilir. Örneğin, aynı durumdaki iki insan tamamen farklı tepkiler verebilir, bir insan acı ve engellenmişlik hissederken diğeri merak ve heyecan duyabilir.

Yazı kabiliyetlerini geliştirme görevi verilmiş iki öğrenciyi ele alalım. Öğrencilerden ilki, zorluk, kafa karışıklığı veya engellenmişlik yaşayabilir ve sonunda vazgeçer. Bu insan, yazısını geliştirme görevine olumsuz bir anlam yükler, durumu başarısız olmaya mahkûm olarak tanımlar. Yazı yazmayı öğrenmenin kolay olması gerektiğini *düşündüğü* için zor olduğunda engellenmişlik hisseder. Aynı durumdaki başka biri ise, yazı yazmayı geliştirmeyi bir meydan okuma olarak, heyecan verici ve hatta keyiflendirici bulabilir, bunun sebebi başkalarının sahip olmadığı bir yazma becerisine sahip olması değil daha ziyade, göreve daha farklı bir zihniyet kazandırmasıdır. Yazı yazmayı öğrenmenin zor olması gerektiğini, zaman gerektirdiğini ve yüksek nitelikli olması için yeniden yazmayı gerektireceğini *düşünür*.

Asıl görev tam olarak aynıdır. Yine de bir kişinin zorluklarla başa çıkmayı kolay veya zor bulması, meydan okumaya cevap vermesi veya bundan tamamen kaçınması, başarı veya

ŞEKİL 3.3 *Düşünme, hissetme ve isteme iç içedir. Birinin bulunduğu yerde diğer ikisi de bulunur. Bu üç işlev devamlı olarak etkileşir, birbirilerini dinamik bir süreçte etkilerler..*



başarısızlık kararı temelde kişinin *düşüncesi* yoluyla yorumlanan yolla belirlenir. Farklı *duygular*, düşünce ve eylem arasındaki bu farklılıkları izlerler.

Yaşamlarımızın etkin tarafına yöneltilmeyen bilgi bizi eğitim düşmanlarına dönüştürebilir, bunun önüne geçmek için düşünme ve öğrenmemizin kontrolünü kendi emrimiz altına almalıyız. Örneğin, bize duygusal cevabımızı görmezden gelen biçimde zorla matematik öğretildiğinde çoğunlukla bir "matematik nefreti veya matematik fobisi" edininiz. Yaşamınızın geri kalanında matematiğe ait herşeyden kaçınırız. Matematiği anlaşılmaz, hayatımızındaki önemli herhangi bir şey ile ilişkisi olmayan bir sürü formüller olarak veya kendimizi bunu anlamak için "çok aptal" görmeye başlarız. Ancak, derste düşüncelerimizi kontrol etmeye başlarsak neyi öğrenmenin bizim için önemli olduğunu belirlemek üzere dersin içeriğini analiz edebiliriz. Ders ne kadar sıkıcı görünürse görünsün, öz motivasyona sahip oluruz. Kendimizi, aklımıza koyduğumuz her şeyi öğrenmeye yeterli görürüz. Öğren-

ŞEKİL 3.4 *İstenmeyen hisler ve arzuları bunlara yol açan düşünceleri değiştirerek değiştiririz.*



me sürecinde engellenmiş hissettiğimizde entelektüel olarak ısrarlıyızdır. Kafamızın karıştığını hissettiğimizde öğrendiğimiz şeyi daha iyi anlamak için soru sormamız gerektiğini fark ederiz. "Anlamıyorum." demekten çekinmeyiz. En iyi düşünürlerin anladıkları ve anlamadıkları arasında ayrım yapabilenler olduğunu fark ederiz.

Düşünceler, hisler ve güdülenmenin ilişkili rollerini anladığımız, hissetiğimiz her his için bizi harekete geçirmeye güdüleyen bir düşünme süreci yaşadığımızı fark ettiğimiz zaman duygular ve arzularımızın altında yatan düşünceleri analiz edebiliriz. Bir derste sıkıldığım takdirde kendime şunu sorabilirim: "Aklımdaki hangi düşünceler bu sıkıntı hissine

ŞEKİL 3.5 *Düşüncelerimizi kontrol ederek aklın üç işlevinin tümünü de kontrol edebiliriz.*



ŞEKİL 3.6 *Düşünceleriniz hayatınızın her alanını kontrol eder. Fakat siz düşüncelerinizi kontrol edebiliyor musunuz?*



yol açıyor?" İlgilendiğim şeylerle ilgilenmiyorsam kendime şunu sorabilirim: "Hangi düşünceler bunu öğrenmek istememe neden oluyor? Bunu öğrenmenin değeri aslında nedir? Öğrenmem gereken bir şey mi, bana faydalı olacak mı? Eğer öyleyse bunu öğrenmek için ne yapmam gerekiyor?"

3.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKLIN ÜÇ İŞLEVİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ ANLAMAK

Yakın zamanda öfke, engellenmişlik, sıkıntı, güvensizlik veya korku gibi olumsuz bir duygu yaşadığınız bir olayı düşünün.

1. **Bu durumda neler olduğunu ve nasıl hissettiğinizi ayrıntılı olarak yazın.**
2. **Bu durumda olumsuz duyguya neden olacak ne düşündüğünüzü bulmaya çalışın. Düşüncelerinizi ayrıntılı olarak yazın.**
3. **Daha sonra düşünceleriniz ve duygularınızın davranışlarınızı nasıl etkilediğini yazın. (Bu düşünceler ve duygular ışığında ne yapmaya motive oldunuz?)**

AKADEMİK KONULARI HAYATINIZA VE SORUNLARINIZA BAĞLAYIN

Öğrenci olarak karşılaştığınız zorluklardan biri, derslere, duygusal yaşam etkilerinin dersleri iyi veya kötü öğrenmenizi etkilediğini anlayarak yaklaşmaktır. Duygularınız öğrenmenize yardımcı veya engel olabilir. Hedefleriniz içgörülerinizi arttırabilir veya kısıtlayabilir.

Genelde derinlemesine öğrenmiyorsanız derinlemesine öğrenmenizi engelleyen düşünceler, duygular ve arzuları gözlemlemeniz gerekmektedir. Akademik disiplinlerin yarattığı ve tanımladığı güçlü düşünmeyi keşfetmek için sizi güdüleyecek düşünceler ve arzular yaratmalısınız. Akılcı düşünceyi, sağlam muhakemenin gücünü keşfetmeniz gerekir. Benmerkezci olmayan düşünceyi deneyimlemeniz gerekir. Öğrenirken fikirler, duygular ve irade gücünü birleştirmeye değer vermeniz gerekir.

Disiplinler içerisinde düşünmeyi öğrenirken bu disiplinlerdeki önemli fikirleri kullanmaya başlarız ve entelektüel açıdan daha özgür hâle geliriz. Tarihsel düşünme bizi hayatımızı üzerine inşa etme eğiliminde olduğumuz benmerkezci düşünceden kurtarır. Sosyolojik düşünce bizi akran gruplarının hâkimiyetinden kurtarır. Felsefi düşünce bizi hayatlarımızda gömülü olan yön ve değerler hakkında kapsamlı akıl yürütmeye götürerek özgürleştirir. Ekonomik düşünce bize üzerinde yaşadığımız dünyayı tanımlayan önemli güçleri kavramada yardımcı olur.

HEM ENTELEKTÜEL HEM DE DUYGUSAL OLARAK ÖĞRENİN

Zamanımızın çoğunu kişisel olarak ne istediğimiz veya neye değer verdiğimiz hakkında düşünürek harcarız. Duygusal hayatımız bizi kişisel değerlerimizi ne kadar başarılı olarak elde ettiğimize odaklar. Üniversitede aldığımız dersler eğitim açısından büyümemize yalnızca çalıştığımız şeyle kişisel yaşamımızı ilişkilendirebildiğimiz ölçüde izin verir. Örneğin, edebiyata şahsen değer verdiğimizde –böylece not almaktan daha fazlası için okumaya güdülenmiş oluruz– edebî içgörülerin hayatımızla ilişkisini keşfetmeliyiz. Karakterlerin hikâyelerde yüzleştiği konular ve sorunlar ile kendi hayatımızdaki konular ve sorunların arasındaki bağlantıyı gördüğümüzde edebiyat bizim için canlı hâle gelir. Okuduğumuz karakterler aklımızda yaşamaya başlar. Onlarla tanımlanırız. Onlarla şaşırır, acı çeker, zafer kazanırız.

Akademik içeriğin mantığı hayatımızın bir boyutunda zihnî anlam ifade ettiği zaman ona değer veririz. Daha fazla öğrenmeye, anlamaya "çalışmaya" motive oluruz. Kendimizi motive etmek istediğimizde –ve bu başkalarının değil bizim sorumluluğumuz olduğunda– çalıştığımız akademik içerik ile kendi duygularımız ve değerlerimiz arasında bağlantılar ararız.

Yalnızca siz hayatınızda motivasyon inşa edebilir veya yaratabilirsiniz. Öğrenme bir angaryaya dönüştüğünde ve siz bunda bir değer görmediğinizde onu son ana kadar erteler ve kısa yollar (sınav öncesi hızlandırılmış yoğun çalışma gibi) ararsınız ki bu genelde uzun va-

deli içselleştirmenin yerini kısa vadeli ezberlemenin almasıdır. O zaman çalışma alışkanlıklarınızı yönlendiren düşünce şudur: "Hızlandırarak idare edebiyorsam neden bu (değersiz) şeyi içselleştirmek için çok çalışayım ki?" Hayatınız, sizin için duygusal olarak anlamlı olmasına rağmen entelektüel açıdan faydasızlaşır. Entelektüel bir angarya olarak dersleriniz kaçınılmaz biçimde sıkıcı hâle gelir. Bir yandan, entelektüel olarak analiz etmediğiniz duygularla yaşarken bir yanda da entelektüel yaşamınız yabancılaşmış bir dizi tören hâline gelir: not alırsınız (ki sizin için pek önemli değildir), sınavlar için hızlıca üzerinden geçersiniz (size hiç içgörü sağlamaz) ve ödevler teslim edersiniz. (Genellikle başkalarının düşüncelerinin bir araya getirilerek yamalanmasıdır.)

Entelektüel ve duygusal öğrenmeyi birleştirmenin bir yolu, her akademik disiplinin sizin bir düşünür olarak gelişiminize katkı sağlayacak güçlü bir düşünme biçimini temsil ettiğini kabul etmektir. Bir veya daha fazla disiplinin düşünme yoluna kendinizi dâhil ederek bu içgörüyü kazanana kadar bununla güçlüce motive olmanız pek olası değildir. Örneğin, tarihsel düşünmenin gücünü deneyimleyene dek ona değer vermezsiniz ve bunu öğrenmeye yönelik motivasyonunuz azdır.

Genelde eğitimli ile eğitimsizi birbirinden ayıran şey bu kısır döngüdür. Eğitimsiz olduğumuzda eğitime önem vermeyiz ve bizi eğiten derinlemesine öğrenmeye, zaman, enerji ve çaba harcamayız. Bu ikilemin üstesinden gelmek sizin karşılaştığınız bir zorluktur. Üniversite derslerinin sizi maruz bıraktığı disiplinlerin gücünü keşfetmek için yeterli öğrenme çalışmasına değer verebilecek misiniz veya sizden önceki birçok öğrenci gibi hayatta kalan olmayı mı seçeceksiniz?

Bir anlamda, tüm bilgiler kişiseldir çünkü ona sahip olan birileri olmadan var olamazlar. Uzun vadede, yalnızca değer verdiğimiz bilgiyi alırız. Yalnızca, istediğimiz ve önemli olduğunu düşündüğümüz şeyler için gerekli olan düşünme biçimlerini içselleştiririz. Ne zaman, nerede ve nasıl öğreneceğimize karar vermek bizlere bağlıdır.

Çalıştığınız şey ile hayatınızda değer verdiğiniz şey arasında duygusal açıdan ne kadar güçlü bağlantılar kurarsanız öğrenmeniz de o kadar kolaylaşır. Çalıştığınız disiplinlerdeki en temel kavramları ele alın. Bu kavramları yapabildiğiniz en teknik olmayan biçimde ifade edin. Bu kavramları disiplindeki en temel hedeflerle ilişkilendirin. Bu hedefleri kendi hedeflerinizle ilişkilendirin. Bu kitaptaki araçlar yüksek seviyeli düşünme ve öğrenmeye geçişi mümkün kılabilir. Siz ise, gereken *entelektüel* çalışmayı yapmak için gereken enerji ve duygusal kaynakları kullanmalısınız.

3.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

DERS İÇERİĞİNİ ÖNEMLİ OLDUĞUNU DÜŞÜNDÜĞÜNÜZ ŞEYLERLE BAĞLAMAK

Derslerinizden birini seçerek dersin en temel, en önemli kavramını yazın ve bu fikri hayatınızda nasıl kullanabileceğinizin veya bu çalışma alanındaki düşünürlerin sorabileceği önemli soruların bir listesini yapın. Cevabınızı yazın veya sözlü olarak açıklayın.

B Ö L Ü M 4

DÜŞÜNCENİN PARÇALARI

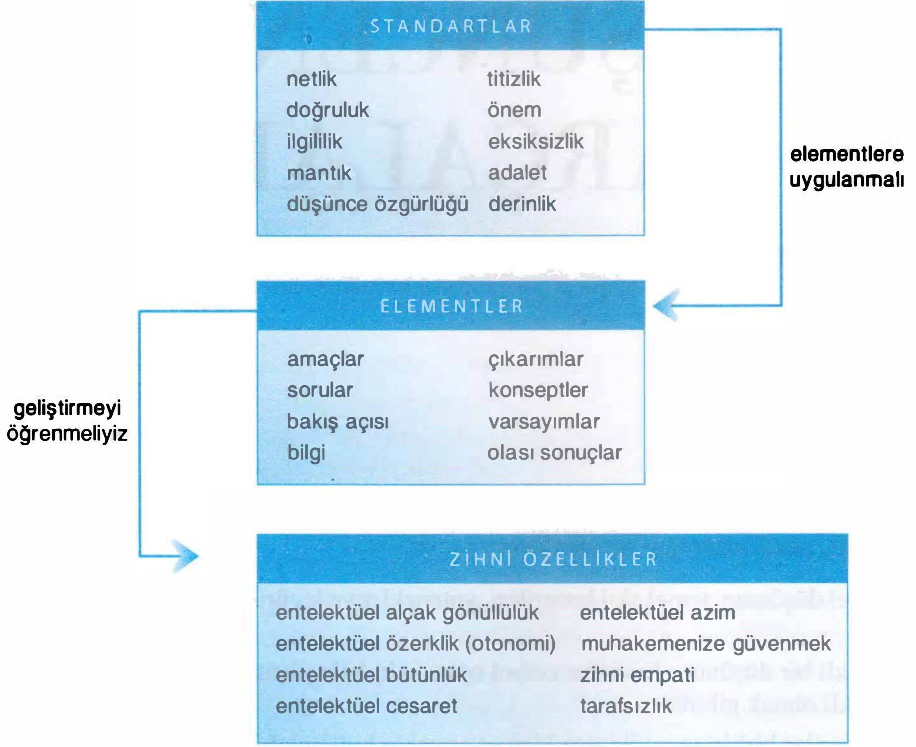
Bunlar, şimdi sizin için net olmalıdır;

Eleştirel düşünme, temel akıl becerileri, yetenekler ve içgörülerin gelişimine gereksinim duyar.

- Becerikli bir düşünür olmak basketbol oynamak, bale yapmak veya saksafon çalmakta becerikli olmak gibidir.
- Bu beceriler birbirine zıt iki uca hizmet etmekte kullanılabilirler: Benmerkezcilik veya tarafsızlık.
- Eleştirel düşünme becerileri "zayıf" bir manada öğrenilebilir (bencil düşünme).
- Eleştirel düşünmenin gelişiminde "güçlü" manaya odaklanıyoruz (yani adil –tarafsız-düşünme).
- Tarafsızlık aklın birbiriyle ilişkili özelliklerinin bir ağının oluşturulmasını gerektirir.
- Eleştirel bir düşünürün gelişimi öngürülebilen aşamalarda gerçekleşir.
- Gelişimle uğraşmak zorlayıcıdır, uzun yıllar boyunca "planlı ve devamlı alıştırma" gerektirir, haftalar veya aylar yeterli olmaz.
- İnsanlığın benmerkezciliği, adil davranış karşısında büyük bir engeldir.
- Benmerkezciliğimizi yenmek için insan aklının üç temel işlevini anlamalı ve bunlar üzerinde kontrol sahibi olmalıyız; düşünme, hissetme ve isteme.

Bu bölüm düşünmenin nasıl evrelerine ayırıldığına *parçalarını inceleyerek nasıl analiz edildiğine* odaklanmaktadır. Bölüm 5 düşüncenin *değerlendirilmesi*, incelediğimiz düşünce parçalarına akli standartların nasıl uygulanacağı konusuna odaklanmaktadır.

ŞEKİL 4.1 *Eleştirel düşünürler entelektüel yeteneklerini geliştirebilmek için rutin olarak entelektüel standartları, akıl yürütmenin elemanları üzerine uygularlar.*



Akıl yürütmenin genel tanımı ile başlamak gerekirse, her ne anlamaya çalışıyorsak zihnimizin bu çaba için kullandığı mantıksal süreçtir.

İNSAN HAYATININ HER AŞAMASINDA AKIL YÜRÜTME VARDIR

Düşünme ve *akıl yürütme* günlük hayatımızda eş anlamlı olarak kullandığımız kelimelerdir. Ancak *akıl yürütme* daha şekilsel bir kavramdır çünkü düşüncenin entelektüel boyutlarını vurgular.

Ne zaman zihin sebeplere dayanan sonuçlar üretirse o zaman akıl yürütülmüştür. Olayları anlamlandırdığımızda sonuçlar üretmiş oluruz. Bunun sonucu olarak düşündüğümüz

her an akıl yürütürüz. Dünyayı veya herhangi bir olayı kavramsallaştırdığımızda akıl yürütürüz. Ancak tabii ki genel olarak hayatlarımızda akıl yürütmenin tüm detaylarının farkında olmayız.

Sabah kalktığımız ilk andan itibaren muhakeme etmeye başlıyoruz. Kahvaltıda ne yiyeceğimize, o gün ne giyeceğimize, okul ya da iş yolunda köşedeki markete uğrayıp alışveriş yapacağımıza, hangi arkadaşımızla öğle yemeğine gideceğimize karar verdiğimiz anların hepsinde muhakeme ediyor, akıl yürütüyoruz. Trafiğin durumunu yorumlarken, diğer sürücülerin araç kullandığı anlarda verdikleri kararlara göre tepki verirken, hızlanırken veya yavaşlarken yine akıl yürütüyoruz. Sonuçlar üreten biri, bunu günlük hayatında hatta her konuda yapabilir –şiirler, mikroplar, insanlar, sayılar, tarih, sosyal olaylar, psikolojik durum, karakter özellikleri, geçmiş, gelecek hakkında.

İyi akıl yürütebilmek için kullandığımız süreci iyi bilmemiz ve ince eleyip sık dokumamız gerekiyor. Neyi keşfetmek istiyoruz? Hangi bilgilere ihtiyacımız var? Bu bilgiye erişebiliyor muyuz? Doğruluğundan ne derece eminiz? Düşündüğümüz konu hakkında ne kadar az bilinçli isek hata yapma şansımız o derece artar. Öğreniminizi en üst seviyeye ulaştırmak için sınıflarınıza yaklaşmayı deneyin, bu sayede düşüncenizin farkına varmanın ötesine, bu yeteneğinizi analiz etme ve değerlendirme becerisine kavuşacaksınız.

4.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

HAYATINIZDA AKIL YÜRÜTMENİN ROLÜNÜN DAHA FAZLA FARKINA VARIN

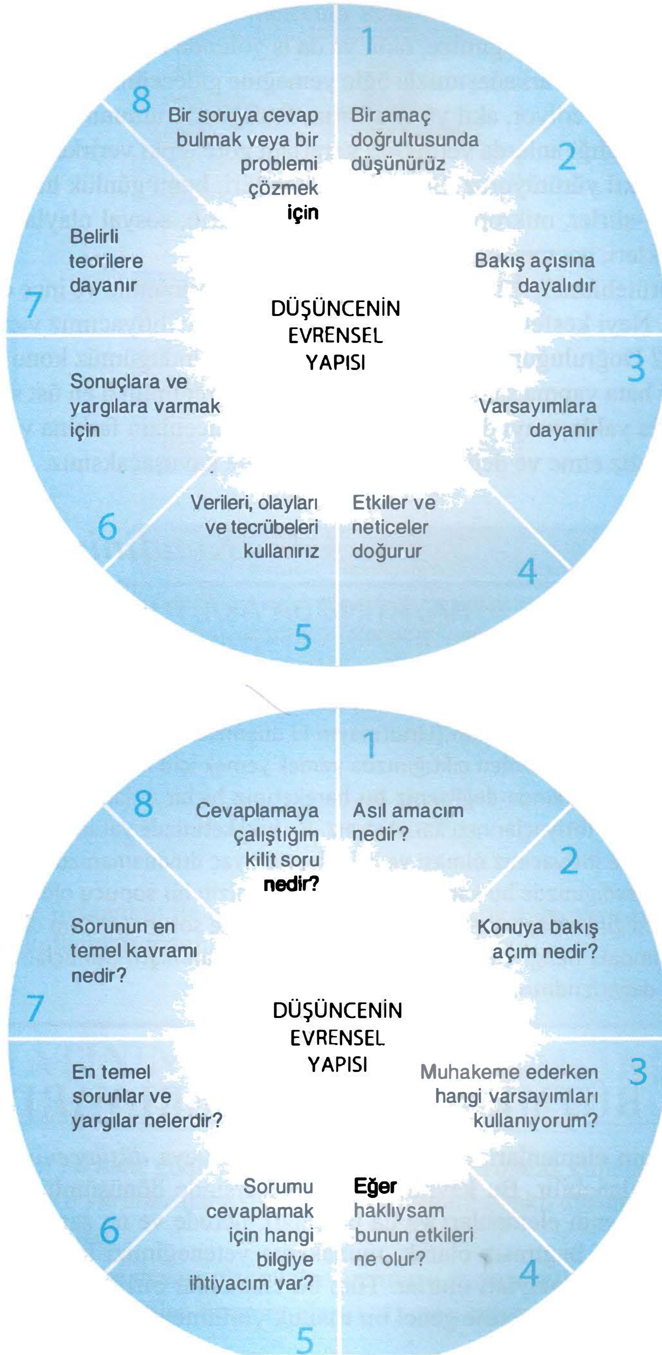
Bugün yaptığınız her şeyin bir listesini çıkarın. Daha sonra her biri için, sizi bunu yapmaya iten düşünceyi bulun.(Unutmayın ki düşüncelerinizin birçoğu bilinçsiz, istem dışıdır.) Örneğin, sabah evden çıktığınızda yemek yemek için markete uğradınız. Eğer karnınızın acıktığının farkında değilseniz bu hareketiniz hiçbir anlam taşımaz. Daha sonra, bu marketten bazı ihtiyaçlarınızı karşıladınız. Bu hareketinizde yatan temel sebep, sadece aldığınız neselere ihtiyacınız olması ve kalanlara ihtiyaç duymamanızdır.

Bir karar verdiğinizde bu kararınızın muhakemenizin bir sonucu olduğunu hatırlayın. Listede belirlediğiniz olaylar için şu iki soruyu kendinize sorun: (1) Tam olarak ne yaptım? (2) Davranışımdaki hangi düşünce daha önceden planlanmıştı? Sonuçlarınızı yazın veya sözlü olarak değerlendirin.

AKIL YÜRÜTMENİN BÖLÜMLERİ VARDIR

Düşüncenin elemanları, *düşünmenin parçaları* veya *düşüncenin yapı taşları* olarak da tanımlanabilir. Bu kavramları kitap içersinde dönüşümlü olarak kullanacağız. Muhakemenin elemanları ya da parçaları, nerede ve ne zaman olursa olsun iyi ya da kötü olmasından bağımsız olarak, muhakeme yeteneğimizi kullandığımız zamanlarda yeteneğimizin hayati detayları olurlar. Tüm bu elemanlar birlik içerisinde, muhakememizi şekillendirir ve düşünce üzerine genel bir mantık yürütmemizde bize yardımcı olur.

ŞEKİL 4.2 *Düşücelerimizi analiz etmek için temel yapı taşlarını belirlemeli ve sorgulamalıyız.*



ŞEKİL 4.3 *Eleştirel düşünürler, düşüncedeki kusurları analiz ederken düşünceyi bu analizin dışında tutmanın önemini anlarlar.*

Eleştirel Düşünürler → Düşüncelerini Parçalara Ayırırlar

Akıl yürütürken kullandığımız elemanları belirlemede ehil olduğumuzda problemlerin hangi elemanda olduğunu belirleyerek düşüncemizdeki kusurların farkında varmakta da ehil oluruz. Bu yetenek eleştirel düşüncenin ayrılmaz bir parçasıdır. Öyleyse muhakemenin yapı taşlarını incelemek de eleştirel düşüncenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Akıl yürütme süreci elimizdeki verilerden varsayımlar ürettiğimiz bir süreçtir. Yüzeyden bakıldığında akıl yürütme, temel bir kurgusu yokmuş gibi çok kolay ve basit gözükebilir. Oysa ki daha yakından incelediğinizde birbiri ile ilgili mantıksal süreçlerin uyum içerisinde çalışabilme kabiliyetidir. Bir karara varırken neyi bilinçli, neyi bilinçsizce yaptığınızı incelemek faydalıdır, bu sayede düşüncelerinizde yüzeyin altında neler döndüğünü öğrenirsiniz. Bu bölümde sizlere, bu iş için kullanabileceğiniz önemli fikirleri tanıtacağız.

Düşüncenin Yapı Taşlarına İlk Bakış

Birbirleriyle ilgili oldukları için düşüncenin parçalarını gözlemleyerek başlayalım. Bunları, biraz karışık olsa da tek bir cümlede özetlemek mümkün:

Akıl yürüttüğünüz her an,
bunu, bazı durumlar karşısında,
belirli sebepler veya deliller ışığında (varsayımlar),
bazı çıkarımlarla (etkileri ve sonuçları olan)
bir bakış açısı içerisinde
bazı amaçları olan
bazı sorulara yanıt arayarak (ya da bazı problemleri çözümleyerek)
ve bazı kavramları kullanarak
yaparsınız.

Arzu ederseniz bunu iki cümleye de dökebiliriz:

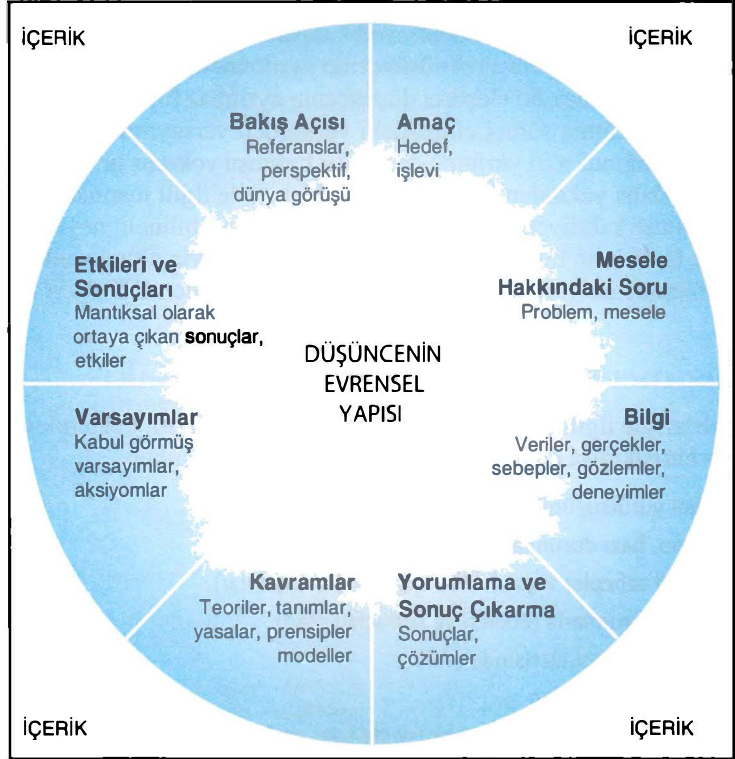
Akıl yürüttüğünüz her an,
bir bakış açısı içerisinde,
bazı kavramlar ya da fikirler kullanarak
bir amacı yerine getirmeye çalışırsınız.
Sonuca ulaşmak için
varsayımlara dayanarak,
eldeki bilgileri kullanarak
ve bütün bunların bazı etkileri olan,
bir soru, konu veya problem üzerine odaklanırsınız.

ŞEKİL 4.4 *Düşünce, kendisini ifade eden 8 eleman ile tanımlanır.*

8 temel yapı, düşüncenin tüm evrelerinde mevcuttur. Düşündüğümüz her an, bir bakış açısına göre, etkiler ve sonuçlar ortaya çıkaran varsayımlarda bulunarak, bir amacı yerine getirmek üzere düşünürüz. Sorulara cevap vermek, problemleri çözümleyebilmek ve sorunları çözmek için, eldeki verileri, durumları ve deneyimleri yorumlarız. Bunları yorumlamak için ise kavramlardan, fikirlerden ve teorilerden faydalanırız.

Öyleyse düşünce:

- Amaçlar üretir
- Sorular oluşturur
- Bilgileri kullanır
- Kavramları kullanır
- Sonuçlara vardırır
- Varsayımlarda bulundurur.
- Etkiler doğurur.
- Bir bakış açısını somutlaştırır



İlk olarak, her biri hayati önem taşıyan bu kavramları tanıtalım. Bu kavramları kitabın ileriki bölümlerinde de sıkça kullanacağımız için, bunları eleştirel düşünce ile ilgili kelime deponuzda sakladığınızdan emin olun. Açıklamalarımızı kendi deneyimlerinizden biri ile eşleştirin ve bunun üzerine kendi cümleleriniz ile yorumlayarak benimseyin.

Akıl yürütmek derken kasttetiğimiz şey, *kişinin olaylar hakkında fikir yürüterek* bunları anlamlandırmasıdır. Anlaşıldığı gibi düşünce, olayları anlamlandırma sanatıdır. Kapının tırmalandığını duyduğumuzda görmesek bile "Ah! İşte köpeğim kapıda!" diye düşünürüz. Gökyüzünde karabulutları gördüğümüzde "Yağdı yağacak" diye düşünürüz. Bu aktivitelerin bazıları bilinçaltı düzeyinde işlem görür. Yüzeysel olarak fark etmesem de yapılan her ses ve işaretin benim için bir anlamı vardır. Kararlarımızın çoğunu fark etmeden veririz ve kararımızı sorgulamayız, ta ki biri buna meydan okuyana ve bizim de kararımızı savunmak durumunda kaldığımız ana kadar. ("Neden Jack için saldırgan diyorsun?

Bence son derece kibar bir insan.") Tüm yaşantımızda bir amaç ve hedef belirleriz ve daha sonra bunu elde etmek için neler yapacağımıza kafa yorarız. Akıl yürütme, fikirleri ve anlamlandırmaları kullanarak, elde edilen kararı vermemizi sağlar.

Akıl yürütmenin bir amacı vardır cümlesiyle, *kişilerin Dünya'ya bakış açısı, rastgele değildir, amaçlar, istekler, ihtiyaçlar ve değerler ile paraleldir demeye çalışıyoruz.* Düşünce şeklimiz, davranışlarımızın bölünmez bir parçasıdır ve en basit durumlarda bile öngörülebilecek olası sonuçları olan davranışlarda bulunuruz. Kendi düşüncelerimizi de ekleyerek birinin düşüncelerini anlayabilmek için bunun ne hakkında olduğunu, ne yönelimde olduğunu, sonuçlarını ve çalışma şeklini anlamamız gerekir. Düşünürken çoğu zaman neyin peşinde olduğumuzu biz de bilmeyiz. Toplumun yükselen istekleri ve hedeflerinin bilinç düzeyinde fark edilmesi eleştirel düşüncenin çalışma alanındadır.

Bir bakış açısıyla akıl yürütmek derken de *düşüncelerimizin kapsamlı bir odak noktası ya da yönelimi vardır* demek istiyoruz. Düşüncemizin odağı değişebilir ya da başka bir düşünce açısına yönelebilir. Düşüncenin farklı bakış açılarını farklı isimlerle adlandırırız. Örneğin, bir konuya politik veya bilimsel, şiirsel veya felsefi açıdan bakabiliriz. Olaylara tutucu ya da liberal, din bazlı ya da laik açılardan bakabiliriz. Olayları kültürel veya finansal ya da iki açıdan da inceleyebiliriz. Toplumun konulara ve sorunlara nasıl yaklaştığını bir kere anladığımızda düşüncelerinin ve düşünce şekillerinin nasıl çalıştığını genelde çok daha iyi anlar duruma geliriz.

Akıl yürütürken kavramlardan faydalanırız diyerek ise *yorum yaparak, sınıflandırarak veya düşünürken kullandığımız bilgileri gruplandırarak oluşturulan genel kategori ve fikirleri söz konusu ediyoruz.* Mesela, bu kitapta eleştirel düşüncenin ve eleştirel olmayan düşüncenin kavramları önem arz eder. Burada yazılan her bir söz bu iki önemli kavramdan herhangi birini açıklama teşebbüsü olarak nitelendirilir. Bu yüzden eleştirel düşünce kavramı, "düşünce şeklimiz için entelektüel standartlar" gibi diğer kavramlarla açıklanabilir. Kimya, jeoloji, edebiyat, matematik gibi tüm dalların kendilerine has kavramları ve bu kavramları açıklayacak teknik kelimeleri vardır. Tüm spor branşları, bu sporlarla ilgilenenlerin, sporu ve kavramlarını iyice anlayabilmesi için kendi kavramlar sözlüğünü kullanır. Birine futbolu korner, ofsayt, faul, penaltı gibi kavramları kullanmadan açıklamayı deneyin.* Oyunu oynayabilmek için yukarıda da belirttiğimiz gibi oyunu ve dolayısı ile de kavramları iyi yorumlamamız gerekir. Kurallar, kavramlar açıklanmadan ve yorumlanmadan hiçbir anlam ifade etmez. Oyun anlaşılmaz hâle gelir.

Bir sorun, konu veya problemden yola çıkarak akıl yürütürüz diyerek vurgulamaya çalışılan nokta; *kendi amaçlarımız, isteklerimiz, ihtiyaçlarımız ve değerlerimizden yola çıkarak yaşadığımız dünyayı anlamaya çalışırken genellikle cevaplandırmamız gereken sorular, çözmemiz gereken sorun ve konularla karşı karşıya gelmemizdir.* İşte tam da bu yüzden, kendimizi bir zorlukla karşı karşıya bulduğumuzda kendimize "Cevaplandırmamız gereken sorun nedir, çözmemiz gereken problem nedir, hangi konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışıyoruz?" sorularını sormamız gerekir. Düşünme yeteneğimizi geliştirmek için bunlar gibi doğru soruları ve soruları kendimize hangi sıra ile soracağımızı, yüzleşeceğimiz konuları, problemler ve ihtiyaçları öğrenmeliyiz. Sorduğumuz soruyu değiştirirsek bunu cevaplayacak kriterleri de değiştirmiş oluruz. Problemlerimizi günceller yahut değiştirirsek

* Çeviri Notu: Kitabın orjinalinde beyzboldan örnek verilmiştir, daha iyi anlaşılabilmesi için çeviren tarafından futbol olarak tercüme edilmiştir.

bunu nasıl çözümleyeceğimizi de değiştirmeli ve yeni probleme uyarlamalıyız. Eğer konuyu değiştirirsek yeni düşünceler çözümle ilgili hâle gelir.

Akıl yürütürken eldeki bilgileri kullanmalıyız derken kast ettiğimiz ise *sonucumuzu destekleyecek nitelikte olan verileri ve bilgileri kullanmanın yerinde olacağıdır.*

Kişinin akıl yürütürken "Hangi veriler ve bilgiler üzerinden bu kanılara vardım?" sorunusunu kendisine sorması uygun olur. Örneğin, bir gazetede aşağıdaki bilgiler, verilen cezaları destekler nitelikte kullanılmış olsun:

- "Yüksek mahkeme 1976'da idam cezasını geri getirdiğinden beri mahkûm edilen her yedi kişiden biri masum bulunarak serbest bırakıldı."
- "1963 senesinden beri en az 381 idam cezası kararı bozuldu çünkü soruşturmayı yürüten savcılar davalı lehine olan bilgileri gizledi ya da yanlış olduğunu bildiği delilller sundu."
- "ABD İstatistik Bürosu tarafından yapılan bir araştırmada idam kararlarından ırksal ön yargının öne çıktığı saptandı. Beyaz insanları öldüren kişilerin, siyah insanları öldüren kişilerden daha çok idama mahkûm olduğu belirtildi."
- "1984 senesinden beri 34 entelektüel engelli kişi infaz edildi." (New York Times, 2 Kasım 1999)

Şimdi, doğru olduğu takdirde, sunulan bilgilerin akıl yürütme şeklimizi nasıl etkilediğini anlıyor musunuz? Zıt fikirler de bizim fikirlerimizi ve verilerimizi çürütmek için kendi verilerini sunacaktır. Önemli eleştirel düşünce aksiyomu, verilerimizin ve olaylarımızın doğruluğunu ve kuvvetini sağlama almamızdır!

Sonuçlara varmak, burada sözü geçen, bildiğimiz ve inandığımız bir olayı ele alıp bunun üzerinden yola çıkarak bir olaya yaklaşmak onu çözümlemektir. Bunu yaptığımızda çıkarımlarda bulunmuş oluruz. Örneğin, yanımdan geçerken bana bir merhaba demezseniz bir çıkarımda bulunarak, bana sinirli olduğunuz kanısına varırım. Eğer ocakta çaydanlığın fokurdamaya başladığını duyarsam çayın kaynamakta olduğu kanısına varırım. Yaşantımızda sürekli olarak kişiler, mekânlar, olaylar ve nesneler hakkında çıkarımlarda bulunur sonuçlara varırız.

Varsayımlara dayanarak çıkarımlar yaparız, herhangi bir olayı yorumlamak ve çözmek için gerçekmiş gibi ele aldığımız veriler vardır. Bu sebeple ABD'de bir kişinin Cumhuriyetçi partiden olduğu için, denk bütçe yasasını onayladığı sonucunu çıkarırsak, tüm cumhuriyetçilerin bu yasayı onayladığı varsayımına varırız. Yabancı ülkelerin liderlerini, sırf haberlerde "düşman veya müttefik" olarak nitelendirdikleri için gerçekten düşman yahut mütefik oldukları yorumunu yaparsak tüm haber kaynaklarının yabancı ülkelerin liderleri hakkındaki tanıtım ve sunumlarını doğru kabul ettiğimiz anlamına gelir. Eğer birisi sizi bir partiden sonra "bu ilginç sohbete devam etmek için" evine çağırırsa, size romantik ya da cinsel olarak ilgi duyduğu yorumunu yaparsanız bir gece partiden sonra başkasının dairesine gitmenin tek sebebinin cinsel ya da romantik ilişkiye devam etmek olduğunu varsayarsınız. Akıl yürütme, yapılan bazı varsayımlar temeline dayanır fakat açıkça ifade edilmez.

Akıl yürütmenin etkileri, burada sözü geçen düşüncelerimizden nelerin anlaşıldığıdır. Başka bir deyişle *hangi düşüncenin bizlere liderlik ettiğidir.* Birine onu "sevdiğinizi"

söylüyorsanız onun refahını önemsediğinizi bildirirsiniz. Bir söz verdiğinizde bunu tutacağınız anlaşılır. Ülkede "demokrasi" olduğunu söylüyorsanız halkın çoğunluğunun yönetimde söz sahibi olduğunu (güçlü bir azınlık kitlesinden ziyade) kast ediyorsunuzdur. Kendinizi feminist olarak niteliyorsanız politik, sosyal, ekonomik olarak cinsiyetlerin eşitliğine inanıyorsunuzdur. Kişilerin güvenilirliklerini, kendi söylemlerinin etkileri ile paralel davranıp davranmadıklarını görerek test ederiz. Eleştirel düşüncenin bozulmamış bir prensibi vardır (ve bu konuda kişisel bütünlüğün): '"Ne ima ediyorsan onu söyle ve söylediğin şeyi ima et." Daha anlaşılır olmak adına, biz buna Türkçe'de "lafı geveleme, açık konuş, laf cambazlığı yapma" gibi deyimlerle de eşlik edebiliriz.

Genel Bir Örnek: Jack ve Jill

Şimdi günlük hayatımızda karşılaşabileceğimiz bir kargaşa ile başlayalım -bu kargaşa, beraber tecrübe ettikleri bir olay hakkında farklı gözlemlerde bulunan iki aşık arasındadır. Aralarında romantik bir ilişki olan Jack ve Jill'i düşünün, bir partiye gidiyorlar ve bu partide Jack zamanının büyük birçoğunu Suzan adlı bir kadın ile konuşarak geçiriyor. Geri dönüş yolunda Jack, Jill'in üzgün olduğunu hissediyor ve soruyor: "Ters giden bir şey mi var?"

Biraz çekindikten sonra Jill "Tüm gece Suzan ile flört etmene inanamıyorum!" diyor.

Jack: Ooof flört flört ... flört etmiyordum!

Jill: Sen bu yaptığına ne diyorsun peki!

Jack: Arkadaşça olmak. Ben arkadaşça davrandım.

Jill: Bir adam tüm gece bir kıza odaklanmışsa, ona çok yakın oturup, romantik bakışlar atarak sık sık ona nazikçe dokunuyorsa bunu açıklayacak tek kelime var: O da *flört!*

Jack: Ve bir kız tüm gecesini erkek arkadaşının ne yaptığını gözetleyerek geçiriyorsa, mahkemeye hazırlanırmışçasına kanıt topluyorsa, ki bu erkek arkadaş ona hep sadık olmuş, bu da sadece tek bir kelime ile açıklanabilir: O da *paranoyaklık!*

Jill: Paranoyak! Ne cüretle bana böyle dersin!

Jack: Bu davranışını başka nasıl açıklayabilirim ki? Belli ki kimseye güvenmeyen, kuşku dolu birisin. Beni nedensiz yere suçluyorsun.

Jill: Sanki tek bir defa flört etmişsin gibi davranma. Duydum ki sen biz daha beraber olmadan çok önce sahalara inmişsin.

Jack: Ve ben de senin kıskançlığın ve kibrin hakkında çok şey duydum arkadaşlarından. Benim dertlerime bakacağına önce kendi sorunlarınla ilgilensen diyorum. Bana sorarsan psikolog desteğine ihtiyacın var!

Jill: Tipik bir erkekten başka bir şey değilsin. Erkekliğini fethettiği kızların sayısı ile kabartan biri. O erkeklik egonu kabartmaya o kadar odaklanmışsın ki ne yaptığını göremiyor veya kabul edemiyorsun. Eğer değişmeye niyetli değilsen bu ilişki nasıl devam edecek anlamıyorum!

Jack: Ben de bu ilişki nasıl devam edecek anlamıyorum fakat bu benim sadakatsizliğim yüzünden değil senin paranoyaklığın yüzünden. Bir özür alana kadar da ben bu işte yokum!

Verilen Örneğin Analizi

Haydi düşüncenin elemanlarını kullanarak bu örneği irdeleyelim.

- **Amaç.** Hem Jack hem de Jill mutlu bir ilişki ilişki istemekteler. Bu onların vurgulanan ortak amaçları.
- **Problem.** Önlerinde duran, farklı şekilde anlamlandırdıkları bir problem görüyorlar. Jack için bu sorun "Jill'in ne zaman paranoyasından kurtulacağı." Jill için ise problem "Jack bu flörte benzeyen davranışlarının sorumluluğunu ne zaman almaya başlayacak?"
- **Sonuç.** Aynı şartlar altında aynı davranıştan ortaya çıkan durum karşısında, Jack ve Jill'in sözü geçen davranış karşısında ürettikleri yorumlar farklılık gösteriyor. Jack için bu durum arkadaşça dostane bir sohbet. Jill için ise bu durum sadece flört etmek olarak gözüküyor.
- **Faktörler.** Olay üzerindeki ham faktörler Jack'in gerçekten söylediği ve davrandığı her konuyu içeriyor. Diğer alakalı faktörlerden biri Jack'in partideki diğer kadın hakkındaki tutumunu içeriyor. Kalan faktörler ise, Jill'in önceki erkek arkadaşlarına olan davranışlarını ve güvensizlik veya paranoyaklığı dışa vurup vurmamasıyla ilgili kalan tüm faktörleri içeriyor.
- **Varsayımlar.** Jack kendisinin Suzan'a ve diğer kadınlara yaklaşımı hakkında art niyeti olmadığını varsayıyor. Gene Jack başka birinin paranoyasını kesin şekilde tanımladığını varsayıyor. Bundan başka herhangi bir kadının paranoyak olmadan Jill'in davrandığı gibi davranamayacağını varsayıyor. Jill ise Jack'in davranışının sıradan bir arkadaşlık gibi tanımlanamayacağını varsayıyor. Her ikisi de diğeri hakkında duyduklarının gerçek olduğunu varsayıyor. Her ikisi de bu durum karşısındaki davranışlarının herkesçe doğru görüleceğine inanıyor.
- **Kavramlar.** Akıl yürütürken 4 kritik kavramdan yola çıkılıyor: flört, arkadaşlık, paranoya, erkeklerin egosu.
- **Etkileri.** Hem Jack hem de Jill, Jack'in davranışından ileri gelen, kendi aralarındaki tüm farklılığın suçlusunun öteki olduğu sonucunu çıkarıyor. Her ikisi de bu ilişkinin devam etmesinin mümkün olamayacağı yorumunu yapıyor.
- **Bakış Açısı.** Her ikisinin de olaya bakış açıları, birbirlerine karşı olan tutumlarında cinsiyet temelli bir ön yargıdan ileri geliyor. Her ikisi de kendisini kurban edilmiş gibi görüyor ve her ikisi de kendisini masum görüyor.

Bu tartışma hakkında bize verilen bilgilerle kimin ne derece haklı olduğuna karar vermemiz mümkün değil. Kimin durum hakkındaki anlayışının en sağlam zemine dayandığını anlayabilmek için daha çok bilgiye ihtiyacımız var. Belirgin olmayan fakat gözlemlenebilecek bir dizi sonuç -Jack'in Suzan'a yaklaşımını kesin olarak belirleyebilseydik- bizi Jack'in flört ettiğine ve Jill'in haklı olduğuna yönlendirebilirdi veya eğer konuşmayı birinci ağızdan dinleme şansını elde edebilseydik,- Jill'in tavrının haksız olduğuna karar verebilirdik.

DÜŞÜNCENİN PARÇALARI NASIL BİR ARAYA GELİR

Düşüncenin elemanlarını anlamanın püf noktası, bu fikirlerin birbirleri ile ilişkileri arasında doğrusal bir bağ olmadığını anlayana kadar başka yollar deneyerek bu fikri açıklamanızdır. Örneğin, akıl yürütmenin parçalarının insan vücudunun hayati bir parçası olduğunu düşünüyor olabilirsiniz. Biz sağlıklı olsak da olmasak da o parçalar sürekli mevcuttur. Vücudumuzun parçaları gibi düşüncenin parçaları da birbirlerinden bağımsız çalışır. Birbirleri ile olan ilişkilerini tanımlamanın bir yolu

- Amacımız, soru sorma şeklimizi etkiler.
- Soruları sorma şeklimiz, topladığımız bilgileri etkiler.
- Elde ettiğimiz bilgiler yorumlarımızı etkiler.
- Yorum şeklimiz, konuyu kavramsallaştırma şeklimizi etkiler.
- Bilgiyi kavramsallaştırma şeklimiz, yaptığımız varsayımları etkiler.
- Yaptığımız varsayımlar, ortaya çıkan sonuçları etkiler.
- Düşüncelerimizden ortaya çıkan varsayımlarımız, olaylara bakışımızı -bakış açımızı- etkiler.

4.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKIL YÜRÜTMENİN ELEMANLARINI KULLANARAK DÜŞÜNME

Aklınızı kullanarak aldığınız önemli bir kararı düşünün –mesela hangi üniversiteye gideceğiniz. Bu süreç içerisinde yaptığınız hesapları, çıkarımları (örneğin, avantajları ve toplam giderler) ve sizi bu kararı almaya iten durumları belirleyin. Aldığınız kararın muhtemel sonuçlarını, nelere mal olduğunu, size neler kattığını ya da katacağını, gitmeye karar verdiğinizde hangi bilgilerden faydalandığınızı, karar verirken kendinize karar sorusunu hangi şekilde sorduğunuzu ve hayatınıza ve geleceğinize nasıl baktığınızı (akıl yürütme evrelerindeki "o" soruyu sorarken) tanımlayın. Şimdi düşüncenizdeki **tüm** bu elemanlar arası bağı görebiliyor musunuz bir bakın! Bunu zor bir iş gibi gördüğünüzde şaşırmayın.

Bu bölümün hatırlama notunda kavramlar, varsayımlar, yorumlamalar, sonuçlar ve bakış açısı hakkında daha detaylı bilgiler veriyoruz ve tabii yorumlamalar ile varsayımlar arasındaki ayrım hakkında da çünkü öğrenciler genellikle bu iki önemli bilgiyi ayırt etmede zorluk çekiyorlar. Bu iki elemanı ayırt etmeye başladığınızda kalanı çorap söküğü gibi geliyor ve okurken anlaşılması kolaylaşıyor. Kitaptaki tüm elemanları açıkça belirtiliyor. Öyle ki "sorgulama" elemanının kendine ait bir koca bölümü var. Kitabı sık sık kapayıp, elemanları kendi deneyimlerinizden faydalanarak kendi cümlelerinizle açıklayabiliyor musunuz deneyin. Bu çabalardaki başarınız, kavramları artık kendi kavramınız yapacak. Fikirleri *konuşmalı*, *yazmalı*, kendi sistemimizde *düşünmeliyiz.*

ELEMANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

Elemanlar izole edilmiş bir düzenden ziyade birbirleri ile etkileşimde oldukları bir düzende olduklarından dolayı aralarındaki sınırları *kesin* olarak koyamayız. Bu sınırlar her zaman görecelidir. Örneğin, *amaç*, nasıl daha az para harcayacağımızı öğrenmek ise cevaplamamız gereken *soru*, "Ne yapabilirim ki daha az para harcadığımdan emin olayım?" olmalıdır. Bu soru, amacımızın yeniden formüle edilmiş şeklini oluşturur. Bundan başka, bakış açısı şöyle de açıklanabilir: "giderlerimi düşürmek için harcama alışkanlıklarımı gözden geçirmek." Bu ise hem sorunun hem de amacın tekrardan formüle edilmiş şekline denk geliyor. Bu nokta elemanların birbirleri ile olan yakın ve denk ilişkilerini fark edebilmek için önemli bir nokta.

Zamanla, sözü geçen elemanları açıkça tanımlamak, tamamen anlamak zor ve ulaşılamaz gelecek. Bu duyguya yer vermeyin. Daha çok uygulayarak sınırları görünür hâle getiren analatik gücün farkına varacaksınız.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER BAZI AMAÇLAR İÇİN DÜŞÜNÜR

1939 senesinde İngiliz bir akademisyen olan Suzan Stebbing düşünmede amacın önemini vurgulayan bir kitap yazdı. Düşünceyi başlatan amaç için, bağlantılı düşünmek için yani mantıklı düşünebilmek için: "Tüm etkili düşünceler bir sonuca odaklanmıştır." diyor, buna katılıyoruz. Tüm düşünceler bir amaç doğrultusundadır. Elde edilecek bir başarı olmadan, planlanan bir görüş olmadan istediğimiz bir şey yoksa düşünmüyoruz. Dünyayı düşündüğümüzde hiçbir şeyi öylesine gerçekleştirmiyoruz, hepsi amaçlarımız, hedeflerimiz, ihtiyaçlarımız ve değerlerimiz ile paralellik gösteriyor. Düşüncelerimiz davranışlarımızın bölünmez bir parçasıdır ve en basit durumlardaki hareketlerimiz planladığımız sonuçlara ulaşmanın bir yoludur. Bir kimsenin düşüncesini, kendi düşüncelerimizi de katarak anlamak için hizmet ettiği fonksiyonları, ne hakkında olduğunu, yönelimini ve altında yatan sonuçları anlamaya çalışmalıyız.

Çoğu zaman neyin peşinde olduğumuzu biz de bilmeyiz. Artan insan istekleri ve hedeflerinin bilinç seviyesinde fark edilmesi eleştirel düşüncenin önemli bir parçasıdır. Her zaman düşüncelerimizde bir amacımız olsa da tam anlamı ile bunun farkında olmayız, sadece yüzeysel bir yaklaşım ile bakarız. Örneğin, bir derece yapma amacı ile üniversitede okuyor olabilirsiniz ama neden bir derece yapmak istediğinizi belki de tam anlamı ile incelememişsinizdir. Belki de sadece tüm arkadaşlarınız gidiyor diye gidiyorsunuzdur. Bu durumda amacınızın ne olduğunu ciddi anlamda düşünmemişsinizdir. Neyi başarmaya çalıştığımızı anladığımızda istediğimiz başarıyı elde etmemiz çok daha mümkündür.

İnsanın düşünce yapısı ile ilgili bir problem kimi zaman birbiri ile ters düşen sonuçlara ulaşmamızdır. Eğitimli biri olmak isteyebiliriz fakat aynı zamanda eğitimli olmayı gerektiren bir iş yapmaktan çekiniriz. Başkalarının bizi sevmesini isteyebiliriz ancak onlara sevgi göstermeyiz. İnsanların bize güvenmesini isteyebiliriz fakat güvenilir olmadığımızı

gösterecek hareketlerde bulunuruz. Açıkladığımız amacımız sadece kendimiz için neye inanmak istediğimiz olabilir fakat gerçek amacımız aslında kabul etmeye utandığımız amaç olabilir. Tıp fakültesine girerken gerçek amacımız çok para kazanmak, prestij ve makam elde etmek ve başkaları tarafından gıpta edilmek olduğu hâlde amacımızın insanlara yardım etmek ve onları iyileştirmek olduğunu söyleriz. Amaçlarımızdan birinin öteki ile tutarlı olamayabileceğini bilelim veya duyurduğumuz amaçlarımızın gerçek amacımız olduğundan emin olalım, bu yüzden dikkat etmeliyiz.

Bundan başka gütmekte olduğumuz amacımız bakış açımızı etkiler ve ondan etkilenir yani dünya görüşümüzü etkiler. Amaçlarımız olaylara bakışımızı ve olaylara bakışımız da neyi aradığımızı şekillendirir. Her insan, amacını kendi deneyimlerinden faydalanarak oluşturduğu bir bakış açısına göre fomüle eder. Öyleyse amaçlarımızı ve hedeflerimizi belirlerken dünyayı nasıl gördüğümüz veya içinde bulunduğumuz durumu nasıl değerlendirdiğimizi hesaba katmalıyız.

Mesela, işi ve perspekifi gereği bir kuaför dış görünüşü hakkında bir apartman görevlisine göre daha seçici davranabilir. İyi görünmek ve başkalarının iyi görünmesine yardım etmek kendi görüşüne daha yakın bir tutum olur. Doğal olarak bir ortodontist dişlerinin görünüşüne diğer insanlara göre daha fazla önem verir. Birçok futbolcu ile kıyasladığımızda düzgün dişelere sahip olmak, bir ortodontist için daha büyük önem taşır. Bir ortodontistin düzgün dişlere sahip olma amacı perspektifinden veya bakış açısından ileri gelir.

4.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

AMAÇLARINIZI BELİRLEMEK: DÜŞÜNCELERİNİZİ ANLAMAK

Amaç ile düşünce arasındaki yakın ilişkiyi görebilmek adına aşağıdaki uygulamayı yapmanızı öneriyoruz. Beş önemli amacınızın bir listesini yapın. Daha sonra bu amaçların düşünce şeklinizi nasıl şekilllendirdiğine dair yorumlar yapın. Boşlukları doldurmayı deneyin. "Amaçlarımdan bir tanesi __________. Bu amacı en iyi __________ yaparak başarabilirim."

İkinci aşamada üzerinde çok düşündüğünüz beş konu belirleyin. Daha sonra bu beş konunun daha önce listelediğiniz beş temel amacınıza nasıl bağlı olduğu hakkında yorumlar yapın. Örneğin, ilişki yaşayabileceğiniz kişileri düşünerek fazla zaman harcıyorsanız muhtemelen sağlıklı bir ilişki arayışı içersindesinizdir. Öte yandan, geleceğiniz hakkında düşünerek fazla zaman harcıyorsanız muhtemelen amaçlarınızdan bir tanesi başarılı olmaya kendinizi nasıl hazırlayacağınızdır.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER KAVRAMLARIN İDARESİNİ ALIR

Kavramlar soluduğumuz hava gibidir, her yerdedirler. Hayatımızda bu kadar önemli yerleri olduğu hâlde çok az zaman onların farkına varırız. Buna rağmen düşünebildiğimiz şekillerde olayları kavramsallaştırırız. Doğa bize olayların nasıl kavramsallaştırıldığı

hakkında bir kullanma kılavuzu vermez. Bu fikri diğerleri gibi bizim yaratmamız gerekir. Bunu bir kere başardığımızda fikirler ağına entegre oluruz çünkü hiçbir kavram tek başına bir anlam ifade etmez.

Deneyimlerimiz içersindeki her şeye "çözümlenebilir" bir şey olarak bakarız veya zihnimizin gücüyle bir kavram yaratmak ve buradan yorumlar yapabilmek için bir anlam yükleriz –işte bu yüzden yeni kavramlar yaratırız. Bu süreç öyle rutin ve otomatiktir ki genellikle yaptığımızın farkında bile olmayız. Günlük hayatımızda dünyayı kavramsal olarak olarak deneyimlemeyiz fakat daha sonra onlardan bir şeyler öğrenmek adına deneyimlerimizi kategoriler hâline sokarız. Öyle ki sanki nesneler, isimleri ile birlikte miras kalmıştır: Ağaçlar, bulutlar, otlar, yollar, insanlar, çocuklar, tan yeli, vb. Bu kavramları düşünmeden otomatik olarak kullanırız, sanki bu isimleri onlara doğanın kendisi vermiş gibi, sanki kavramları insan oğlu yaratmamış gibi.

Eğer bir eleştirel düşünür olarak kendinizi yetiştirmek istiyorsanız –dünyayı gözlemlediğiniz şekilde ve deneyimleriniz ile kavramlar yaratan– insandaki zihin gücünü anlamanız gerekiyor çünkü kendinizi bir düşünür olarak yetiştirirken yapacağınız en önemli iş, bu gücün kontrolünü ele almaktır. Kavramsallaştırdığınız şeylerin efendisi olmalısınız. Zihninizde daha önce yer etmiş kavramları "kaldırarak" o nesneleri alternatif kavramlarla açıklayabilecek yeteneğe sahip olmalıyız. Anlambilimcilerinin sık kullandıkları bir söz vardır: "Dünyamız bir 'şey' değildir! Dünyamız bir 'şey'değildir!" Belirli kavramlar (fikirler, sözler) arasında sıkışmışsanız olaylara çok dar bir açıdan bakarsınız. Zihninizde dünya ve "şey" aynı hâle gelir.

Kelimelerin doğru kullanımını anlamak için, olayları, durumları, nesneleri, kişileri, duyguları, doğru kavramsallaştırmak ve fikir yürütebilmek için kelimeleri düzgün kullanmada söz sahibi olmalıyız. Örneğin, iyi İngilizce konuşuyorsanız *ihtiyaç* (*need*) ve *istek* (*want*), *yargıya varma* (*having judgment*) ve *yargılıyıcı olmak* (*being judgmental*), *bilgiye sahip olma* (*having information*) ve *bilgiyi* elde etme (*gaining knowledge*) ve *inatçı olmak* (*stubbornness*) ve *fikirlerinin arkasında durmak* (*having the courage of your convictions*) kelimelerinin aralarındaki farkı biliyorsunuzdur. Bunlar ve pek çoğunun ayrımlarının farkında olamak, deneyimlerimizi aktarırken bize çok büyük katkı sağlar. Bu ayrımı yapamayacak insanlar önemli noktaları anlatırken vermek istedikleri asıl mesajı dinleyicilere iletemezler.

4.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

TEMEL KAVRAMLARI ANLAYIP ANLAMADIĞINIZI TEST EDİN

Kelime bilginizin yeterli olduğu düzeyde eş anlamlı gibi gözüken bazı farklı kelimelerin **esasında başka anlamlar ifade ettiğini** bilmelisiniz. Yapabildiğiniz kadar bu kelimeler **ile etiketlenmiş fikirleri kavramsallaştırmalısınız.**

Bu aktivitede bunu test edeceksiniz. Aşağıda birbirleri ile alakalı kelimeler var, her çift kelime İngilizce'de belirlenmiş önemli ayrımları ifade ediyor. Her çift için bir arkadaşınızla kelimeleri tartışın, aralarındaki farkları ve benzerlikleri inceleyin ve bunları not edin.

Her bir kelime çifti için bunu yaptıktan sonra kelimelere sözlükten bakın ve gerçek anlamına ne derece yaklaştığınızı ölçün.

1. marifetli/kurnaz
2. kudret/hakimiyet
3. sevgili/romantiklik
4. inanmak/bilmek
5. sosyalleştirmek/yetiştirmek
6. bencil/kendini motive eden*
7. arkadaş/tanıdık*
8. öfke/sinir*
9. kıskançlık/imrenme

Anadilimizi öğrenirken binlerce kavram öğreniriz. Düzgün kullandığımızda bu kavramlar deneyimlerimizi tanımlarken geçerli yorumlar yapmamıza yarar. Maalesef bir dil öğrenirken yolumuza çıkan hiçbir şey bizi kavramları dikkatli kullanmaya itmez veya bizi doğru olmayan yorumlar yapmaktan alıkoymaz.

Kimi zaman deneyimlerimizin yanlış anlaşılmasına neden olacak, sosyal sisteme bağlantımızdan kaynaklanan kavramları karıştırır veya yanlış kullanırız. Eleştirel düşünürler olarak, sosyal hayatımızda ve günlük hayatımızda kullandığımız fikirlerin ve kavramların kullanım biçimini birbirinden kesin olarak ayırmalıyız. Birçok farklı ülke ve kültürden insanlar aynı ana dili kullanıyorlar. Kanada, İrlanda, İskoçya, İngiltere, Avustralya, ve ABD halklarının tamamı İngilizce konuşuyor. İngilizceyi etkin konuşma seviyelerine göre hepsi neredeyse aynı kavramları (23 ciltlik *Oxford English Dictiniory* sözlüğünde kullanılan) kullanıyorlar. Sosyal olarak aynı şekilde konumlandırılmamalarına rağmen bunu başarıyorlar.

Hatta Çin'den ya da Tibet'ten bir kişide aynı sosyal ortamda bulunmamasına rağmen akıcı bir şekilde İngilizce konuşmayı öğrenebilir. Bu yüzden yerel diller (Almanca, Fransızca, İngilizce, Swahili ve Hintçe gibi), o dili konuşan herhangi sosyal veya kültürel grubun kullandığı kavramlarla eşleştirilemeyecek kavram depolarıdır. Bu edinilmesi güç bir beceridir fakat bir o kadar da güçlü ve önemlidir.

ABD örneğini ele alırsak Amerikan halkın büyük çoğunluğu ABD ekonomik sisteminin (kapitalizmin) diğer tüm sistemlere göre daha iyi olduğu kanısındalar. (Biz buna "serbest girişim" diyoruz.) Hiçbir ülkenin, ABD'nin ekonomik sistemine benzer bir sistem

---

* Çeviri Notu: Kelimelerin orijinal (İngilizce) hâlleri (*Webster's New World Dictionary*) kullanılarak derlenmiştir. Bu kelimelerin Türkçeye çevirileri Langenscheidt Standart İngilizce-Türkçe Sözlüğü kullanılarak yapılmıştır. (*) işaretliler sözlükte bulunmadığından çevirmen tarafından yorumlanmıştır.

* Çeviri Notu: Kelimelerin orijinal (İngilizce) hâlleri (*Webster's New World Dictionary*) kullanılarak derlenmiştir. Bu kelimelerin Türkçeye çevirileri Langenscheidt Standart İngilizce Türkçe Sözlüğü kullanılarak yapılmıştır. (*) işaretliler sözlükte bulunmadığından çevirmen tarafından yorumlanmıştır.

* Çeviri Notu: Kelimelerin orijinal (İngilizce) hâlleri (*Webster's New World Dictionary*) kullanılarak derlenmiştir. Bu kelimelerin Türkçeye çevirileri *Langenscheidt Standart İngilizce-Türkçe Sözlüğü* kullanılarak yapılmıştır. (*) işaretliler sözlükte bulunmadığından çevirmen tarafından yorumlanmıştır.

barındırmadan asla tam anlamı ile demokratik olamayacağına inanırlar. Hatta Amerika'ya zıt düşen ekonomik sistemlerin yanlış, köle zihniyetli ve şeytanca olduğunu varsayarlar. Amerikan halkı, bu şekilde düşünülmesi için filmlerle, haberlerle, okullarda politik konuşmalarla ve diğer birçok sosyal ritüelle teşvik edilir. ABD'de yetişenler, kendileri hakkındaki kavramları, inançlar ve varsayımları benimser ve Çin ve İran gibi kendilerinin benimsediklerini benimsemeden yetişenlerin farklı olduğuna inanırlar.

Sözlük yazarları, sosyal olarak vurgulanan anlamları ve psikolojik değerlendirmeleri güzel bir ingilizce sözlüğünde yer alan kelime imleçleri ile karıştırmaz. *Komünizm* "kişileri köleleştiren bir ekonomik sistem" olarak tanımlanamaz. *Kapitalizm* "demokrasinin olmazsa olmaz ekonomik sistemi" olarak tanımlanamaz.

Buna rağmen biz insanlar, özgür, mantıklı, adil ve düşünceli olmaya sosyal olarak inandırıldığımız için hareketlerimizin bu sözlerin anlamları ile uyuştuğunu varsayıyoruz. Kelimeler çoğu zaman adları ile eşleşen gerçeklere denk düşerler. Bu durumda hayatımızdaki dengesizlikler ve tutarsızlıklar çözümlenmemiş olarak kalır. Kendimizi aldatma eğilimine meyilli olduğumuz parçadır.

Eleştirel düşünürler yüzeysel dili nasıl egale*edeceklerini öğrenir ve olayları düşünmek ve konuşmak için alternatif tarzlar düşünürler. Örneğin, sosyal merkezli biri olarak düşünürsek durumları, kişileri ve olayları kavramsallaştıracak alternatif yollar üzerinde mantıksal kararlar vermenin nasıl olacağı hakkında çok az ya da hiçbir bilinçsel farkındalık yaşamadan arkadaş grubumuz ve toplumun dünya görüşü içerisinde sıkışırız. Çoğu insan, sosyal otoritenin, sosyal durumun ve prestijin sıkıştırması ile sosyal ritüellere korku ile karışık büyük bir saygı göstererek hayatlarını yüzeysel şartlarda yaşamaya devam eder. Birer eleştirel düşünür olarak sizler, sosyolojik olarak düşünmeyi ve bu yüzden fikirlerinizin ne zaman sosyal ritüeller, beklentiler ve tabular tarafından kontrol edildiğini fark etmeyi öğreneceksiniz.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER BİLGİYİ DEĞERLENDİRİR

Düşüncenin parçası olan veriler, bilgiler veya deneyimler olmadan bir kişi akıl yürütemez. Güvenilir bilgi kaynakları bulmak ve kişilerin kendi deneyimlerini nasıl tanımladığına göre karar vermek eleştirel düşünürlerin önemli amaçlarıdır. Başka bir deyişle, bilgimizin kaynağını son derece yakından takip etmeli ve analitik olarak kendi deneyimlerimizin aktarımında özenli olmalıyız. Deneyim en iyi öğretmen olabilir ancak onu asla yanılmaz, sorgulanamaz olarak düşünmemeli, bunun yerine düşüncenin diğer boyutları gibi bunu da eleştirmeli, analiz etmeli ve değerlendirmeliyiz. Bunu yapmadaki başarısızlığımız, ön yargılara ve kişisel kuruntulara yol açabilir.

Zihnimiz bilgiyi üç farklı şekilde elde edebilir: (1) Sürekli tekrarladıklarımızı hatırlayarak veya *atıl bilgi* ile (zihnimizin bunu yaptığını anlamayız), (2) bilgiyi yanlış öğrenerek

* Çeviri Notu: Bir rekoru yinelemek.

veya kısmen öğrenerek veya mantıksal olmayan inançları kabul ederek (daha sonra *aktif cehalete* yol açar) ve (3) önemli fikirleri doğru bir şekilde zihne getirerek (daha sonra *etkin bilgiye* yol açar).

Atıl Bilgi

Atıl bilgi, söz ile kastettiğimiz, anladığımızı sandığımız hâlde, anlamadan hatırladığımız bilgileri hesaba katmaktır. Örneğin, birçok insan eğitim hayatı boyunca demokrasi ile ilgili öyle çok bilgi alır ki bu onları kavramı anladıklarına inandırır. Sıklıkla benimsedikleri bilginin birçoğu akıllarında tuttukları birçok sözden ibarettir. Okullarda birçok çocuk "Demokrasi halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesidir." gibi ilgi çekici, kolay hatırlanabilir bir söz dizisi olduğunu öğrenir. Bu, onlara kavramı anladıklarını zannettirir, oysaki birçoğu hangi ülkelerde demokrasi olup hangilerinde olmadığını değerlendirecekleri bu bilgiyi birkaç pratik kritere çeviremez. Açık olmak gerekirse birçok insan aşağıdaki soruları net bir şekilde cevaplayamaz:

1. Halkın yönetilmesi ile halk için yönetmek arasındaki fark nedir?
2. Halk için yönetmek ile halkın yönetmesi arasındaki fark nedir?
3. Halkın yönetmesi ile halkın yönetilmesi arasındaki fark nedir?
4. "Halk" ile tam olarak ne kastedilmektedir?

Çocuklar genelde okulda edindikleri bilgi üzerine gerçekten anlamlı bir sonuç elde edecek şekilde verimli düşünmezler. Hafızalarımızdaki birçok bilgi neredeyse birkaç anlam ifade etmeyen, boş sözlerden ibarettir (aklımızda ki atıl ya da ölü bilgi). Eleştirel düşünürler akıllarındaki atıl bilgiden, bu bilgiyi analiz ederek ve anlam ifade eden bir bilgiye dönüştürerek kurtarmaya çalışırlar.

4.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

ATIL BİLGİ ARAYIŞI

Okulda veya evde edindiğiniz bir bilgiyi gözden geçirin. Genelde sözlü olarak, atıl bilgi dediğimiz bilgiyi niteleyip nitelemediğini görmek için, neleri tekrar edebileceğinizi inceleyin. Andımızı ele alın mesela, içeriğindeki konulara yapılan göndermeler, yad edilen kavram parçaları ve çoğu zaman duyduğunuz ancak ne olduğu konusunda bir fikriniz olmayan söylemler. Atıl bilgiyi test etmek için birkaç aday belirleyin. Her birini aşağıdaki kriteri baz alarak test edin: eğer andımızı açıklayamıyor veya verimli bir şekilde kullanamıyorlarsa atıl bilgidir diyebiliriz. Sınıf arkadaşlarınıza yapacağınız sunum için hazırlanın. Eğer böyle bir bilgiyi bulamazsanız, atıl bilginin olmadığını varsaymayın.

Aktif Cehalet

Aktif cehallet ile kastettiğimiz *aslında yanlış olmasına rağmen gerçek olduğunu düşündüğümüz bilgiyi etkin olarak kullanmak ve hesaba katmaktır.* Filozof Rene Descartes hayvanların gerçekte hisleri olmadığına ve basitçe robotik makinalar olduğuna inanmıştı. Bu aktif cehalete dayanarak hayvalar üzerinde zalimce deneyler uygulamış ve çığlıklarını önemsiz sesler olarak yorumlamıştır.

Aktif cehalet sayesinde kimi insanlar, aslında anlamadıkları hâlde olayları, durumları, kişileri ve nesneleri anladıklarına inanırlar. Gereksiz acı, çile ve kayıba neden olacak hatalı fikirler, ilüzyonlar ve kavram kargaşaları üzerinden hareket ederler. Bazen aktif cehalet milyonlarca insanı etkileyecek kitlesel hareketlerin temelini oluşturur. (Almanların üstün ırk, Yahudilerin ise alt bir ırk olduğunu kabul eden Nazi fikrinin getirdiği sonuçları düşünün.) Bazen sadece bir kişi üzerinde, limitli sayıda sonuçlarla hareket eden bireysel bir kavram kargaşasıdır. Aktif cehaletin bulunduğu her ortam tehlikelidir.

Bu yüzden, başkaları üzerinde zarara, yaralanmaya ve acıya sebep olacak hareketlerde bulunurken inançlarımızı sorgulamamız çok önemlidir. Herkesin etkin umursamazlığın bir biçimi olan bazı inançlarının olduğunu düşünmek makul olur. Bu tür inançları yok etmek hepimizin sorumluluğudur. Alkollüyken güvenli bir şekilde sürüş yapabileceklerinden emin olan şoförleri, sigara içmenin sağlığa zararlı olmadığını söyleyen inancı ele alın.

Aktif cehaleti belirleyebilmek her zaman kolay olmayabilir, fakat seçtiğimiz belli bir bilginin hatalı ya da yanlış yönlendirilmiş olmasına bakmaksızın aktif cehalet önemli bir kavramdır. Aklımızda aktif cehalet hakkında açık bir fikir bulundurmalı ve kişisel gözlemlerimiz ile elde ettiğimiz bilginin yanlış olabileceğini unutmamalıyız. Aktif cehaletten ötürü insanlara zararlar veren davranışlarda bulunan kişilerin çoğu aslında bir zarara neden olduklarını bilmezler. Cehalet sanki gerçekler önemli değilmiş gibi davrandırır.

4.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKTİF CEHALET ARAYIŞINDA

Şimdi yanlış ve zararlı olduğunu bildiğiniz ancak size okulda ya da evde doğru olarak öğretilen bir konu düşünün. Büyüme evrenizde muhtemelen arkadaş çevrenizden de **aktif cehalet örnekleri** edindiniz. "Zor yoldan" öğrendiğiniz şeyleri bir düşünün. Aktif **cehalet üzerlerinde** test edebileceğiniz adaylar bulun. Hepsini aşağıdaki kritere **göre test edin:** *Bir zamanlar doğru olduğunu düşünüyordum ancak şimdi yanlış olduğunu biliyorum.*

Elde ettiğiniz bilgileri arkadaşlarınıza sunmaya hazırlanın. Herhangi bir örnek **bulamazsanız aktif cehaletin** olmadığını düşünmeyin. Neden bulamadığınızı araştırarak **devam edin.**

Aktif Bilgi

Aktif bilgi ile söz ettiğimiz, ***detaylı bir şekilde anladığımızda daha fazla bilgilenmemizi sağlayacak doğru bilgileri sürekli kullanmaktır.*** Tarih bilimini düşünün. Birçok öğrenci sınavları geçmek için ders kitaplarında yazan bir sürü izole ifadeden başka hiçbir şey hatırlamaz. Anlamadıkları ve dolayısı ile açıklayamayacakları ifadelerin birçoğu, öğrencinin atıl bilgi deposunda yerini alır. Yanlış anladıkları ve yanlış açıkladıkları diğer bilgilerde öğrencinin aktif cehalet deposunda yerini alır. Tabii ki birçok bilgi sınavdan kısa bir süre sonra unutulur.

Bir eleştirel düşünürün perspektifinden baktığımızda doğru olanın, tarihin mantığını anlayabilmek için tarihsel düşünmenin mantığını kavramak olduğunu görürüz. Bu basit fikirleri anladığımızda onlar aktif bilginin bir parçası olur. Daha eski tarihsel olayları düşünerek analiz etmemiz ve anlamamız yakın tarih bilgimizi arttırmamızı sağlar.

Tarihsel düşünmenin basit bir ajandasını anlayarak başlayabiliriz. Mesela, bir hikâye yazabilmek veya geçmişten ders almamız günümüzü anlamamızı ve gelecekle ilgili yere basan planlar yapmamıza yarar. Bir kere tarihin mantığının temel bilgisine sahip olduğumuzda, günlük hayatımızda aslında tarihsel düşünce ile bağlantılı yaşadığımızın farkına varırız. Konu üzerine düşüncelerimiz ile günlük yaşantımızdaki düşüncelerimiz arasındaki bağlantıyı görmeye başlarız. Hepimiz tarihsel düşünce mantığının bu geçici karakterizasyonundan zihinlerimizde kendi hikâyemizi yaratıyoruz. Geçmişi kavradığımız şekilde günümüze anlam veriyor ve gelecek için planlar yapıyoruz. Ancak birçoğumuz bunu yaptığımızın farkında bile olmuyoruz.

Tarihteki olayların etkilerini düşünür ve bunun mantığına yaklaşırsak farkına varırız ki tarihsel düşünce ve günlük sıradan söylentiler arasında benzerlik vardır. Söylenti, bir kişinin yakın geçmişinden ve yaşadığı olaylar üzerinden bir hikâye yaratmamızdır. Tarihin mantığını irdelemeye devam ettiğimizde, gazetelerde okuduğumuz konular tarihsel düşünceye benzer bir şekilde düşünülerek üretilir. Her iki durumda da biri olayları geçmişten faydalanarak sanki gerçekmiş gibi sunar.

Tarihin mantığının yaklaşımlarının ileri aşamaları, bizi "Bir zaman dilimi üzerine yaratılan hikâyenin ne kadarı, sözü geçen tarihte gerçekten yer almış?" gibi soruları sormaya iter. Bu da bizi şu sonucu keşfetmeye yöneltmelidir: Bir gün kadar kısa olsa bile ele alınan tarih döneminde sayısız olay gerçekleşir, o döneme ait yapılan hiçbir yaklaşım, o dönemde gerçekleşen tüm olayların minicik bir parçasından daha fazlası değildir. Şunu anlamalıyız ki tarihçiler yaklaşımlarında neyi dâhil edip neyi dâhil etmeyeceklerine dair sık sık vicdan muhakemeleri yapmalıdırlar.

Tarihin mantığına daha da ilerleyen yaklaşımlarla bakıldığında anlatılan hikâyeler ve yorumlardaki farklılıkların bu olaylarda başka başka önemli noktaları vurguladığı

açıkça belli olur –örneğin, tarihte farklı ekonomik ve sosyal sınıfların (sosyal ve ekonomik tarih) etkisi yerine yüksek düzeyli karar alıcıların etkisini vurgulayan yaklaşımlar. Öyleyse şu da açık olmalıdır: Tarihsel düşünürün sorduğu soruların türü, o tarihçinin amacına ve gündemine göre şekil alır.

Şunlar, belirgin olmalıdır:

- Sorulan tarihsel sorular, hangi veri ve olayların ilişkili olduğunu sorgular.
- Aynı olay farklı kavramlarla (örneğin, insanlar ve sosyal değişim hakkındaki farklı politik, ekonomik ve sosyal teoriler) irdelenebilir.
- Farklı tarihçiler farklı varsayımlarda bulunur. (Hepsi kendi önemli gördüğü yeri vurgular ve sorularını buna göre sorar.)
- Seçilen bir tarihçi ne hikâye yazacağını seçilen bir grup ile belirlediğinde o grubun pozitif yönlerini vurgular ve zıt görüşlü kişilerin negatif yönlerini vurgular.

Bu "keşiflerin" ve incelemelerin sonucu olarak –kendimiz için bu keşifleri anlamayı ve öğrenmeyi düşünmek zorundayız– tarih görüşümüz değişir. Tarih metinlerinde yer alan ifadelerin satır aralarını okumayı öğreniriz. Tarihsel düşüncenin günümüzde giderek artan öneminin daha çok farkına varır, tarihsel düşünceye değer veririz. Bizlere tarihimizi, tarihi kullanış şeklimizi ve tarihi kullanış şeklimizin dünya ve insan refahı üzerindeki etkilerini daha da görünür kılar.

Öyleyse aktif bilgi, sistemli olarak ortak deneyimlerimize uyguladığımızda yorum yaptıran ve bunun doğal sonucu daha da fazla bilgi edinebileceğimiz, dinamik, ilham veren, yeni fikirlerden doğar. Aktif bilgi tüm insan disiplinlerinin gelişimine yardım eder. Konunun en temel amaç ve fikirleri hakkında genel bir bilgi ile başlayalım. Temel kavram ve ilkeleri baz aldığımızda düşüncenin, bilginin gücünü ve uyum içinde çalışmayı deneyimleriz. Konuların mantığını anlamak için çalışmak aktif bilgiyi keşfetmek için güçlü bir yöntemdir. Kişiye yaşam boyu öğrenmenin yolunu açan en önemli anahtardır.

4.7, 4.8, 4.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKTİF BİLGİ ARAYIŞINDA

Evde ya da okulda öğrendiklerinizi gözden geçirin. Derinlemesine öğrendiğiniz ve bu sayede bunun üzerine ekleyerek daha da fazla bilgi edindiğiniz konuları düşünün. Bir ihtimal bu arayışınızı ciddiye aldığınız spor dalında bulabilirsiniz, temel hareketleri öğrenmiş ve bu hareketlerin altında yatan kuralları anlamışsınızdır.

Eğer hâlâ aktif bilgiyi geliştirememişseniz şaşırmayın. Doğru şeyleri bilmediğiniz anlamına gelmez. Sadece, henüz düşünce ve öğreniminizde kullanacağınız bir enstrüman gibi temel prensipleri nasıl yöneteceğinizi öğrenmemişsinizdir. Arkadaşlarınıza bulduklarınızı sunmaya hazırlanın.

VERİLERİN ARAYIŞINDA: SORULACAK KİLİT SORULAR

Eleştirel düşüncenin en önemli özelliklerinden biri, bilginin değerlendirilmesidir. Bu özellik şu ayrımın bilinci ile başlar: Bilgi ve veri ile, bilgi ve doğruluğu aynı şeyler değildir. Aynı zamanda sunulan tüm verilerin doğru olmadığının da bilincinde olalım. Kişinin veya grubun prestiji, sunduğu bilginin doğruluğunu garanti altına almaz. Aşağıdaki durumu ele alalım: Eğitilmiş bir kişinin öğrendiği şey; bilginin neredeyse her zaman, en iyi ihtimalle eksik, yanlış yönlendirilmiş, genellikle hatalı, uydurma, yalan olduğudur.

Dikkatli profesyoneller çalıştıkları iş alanında bir dizi güvenlik önlemleri kullanır. Bu önlemleri ayrı ayrı öğrenmek mümkün değildir. Buna rağmen, özellikle bir kişi veya grubun kazanılmış haklarına hizmet eden inancı destekler nitelikte sunulan bilgi hakkında sağlıklı bir tahmin geliştirmek mümkündür. Sıklıkla size sunulan bilgi hakkında sorulan kilit sorular şunlardır:

- Doğrudan deneyim ile bu iddianın doğruluğundan ne derece emin olabilirim?
- Bu inanç, doğruluğunu bildiğim ya da doğruluğundan emin olduğum şeylerle örtüşüyor mu?
- Bu iddiayı sunan kişi bunu ne tür delillerle destekledi?
- Bu iddiayı değerlendirebileceğim kesin bir sistem veya prosedür var mı?
- Bu bilginin kabulu, bunu sunan kişi yada grubun çıkarlarına hizmet ediyor mu?
- Bunu doğruymuş gibi sunan kişi, fikrin sorgulanmasından rahatsız mı?

Tek tek yada bütün olarak bu sorular tüm problemin çözümünü oluşturmaz. Her şey bakış açısına göre değişir. İyi bir muhakeme bilgiyi değerlendirirken yapılan yanlışların sayısını azaltmada bize yardım eder fakat tamamen hata yapmaktan alıkoymaz. Size bir bilgi sunulduğunda bu soruları tekrar ederek pratik yapın.

BİLGİYİ DEĞERLENDİRMEK (ŞARTLI OLARAK)

Aşağıdaki önermelerin doğru olup olmadığına karar verin. Sebeplerinizi açıklayın.

1. Bir arkadaşınız astrolojinin geçerli bir kavram olduğunu iddia ediyor çünkü tanıdığı insanların davranışlarının neden bu şekilde olduğunu anlamak için kullanmış. Ayrıca kişilerin hareketlerini tahmin ederken de kullanabileceğinizi iddia ediyor örneğin kiminle evlenebileceği (ya da evlenmeyeceği) gibi.

4. Birinin "Bilimin, bilimsel ifadeleri açılarken kutsal kitaptan ifadeler kullanması gerekir çünkü kutsal kitap ile çelişen her şey yanlıştır." dediğini duydunuz.

3. Bir röportajda kişinin kalp krizi geçirip öldükten sonra suni solunum ile hayata döndüğünü okudunuz. Bu kişi kesinlikle ruhani bir dünyanın var olduğunu çünkü ölü olduğu süre zarfında bir ruh ile tanıştığını söylüyor.
4. Bir arkadaşınız dünyanın ruhani yöntemlerle yönetildiğini, **çölde yalnızken evrenin** ona seslendiğinden örnekle iddia ediyor.
5. Bir kadının, bir erkeğin bir kadını asla anlayamayacağını çünkü bir erkek olarak asla bir kadının yaşadıklarını yaşayamayacağını söylediğini duydunuz.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER ÇIKARIMLARI VE VARSAYIMLARI BİRBİRİNDEN AYIRABİLİR

Daha önce de söylediğimiz gibi akıl yürütme elemanları birbirleri ile bağlantılıdır. Sürekli olarak birbirlerini etkiler ve birbirlerinden etkilenirler. Şimdi çok önemli bir ilişki hâlinde olan iki elemandan bahsedeceğiz: varsayım ve çıkarım. Eleştirel düşünceyi öğrenirken varsayımları çıkarımlardan ayırt edebilmek önemli bir yetenektir. Birçok insan bu iki elemanı karıştırır. Temel anlamları ile bir giriş yaparak başlayalım.

1. Çıkarım: Çıkarım, bir bilginin diğer bir bilginin doğruluğuna dayanarak doğru olduğu ile sonuçlanan akılsal bir harekettir. Eğer elinizde bir bıçak ile bana doğru geliyorsanız muhtemelen bana zarar vermek istediğiniz sonucunu çıkarırım. Çıkarımlar doğru ya da yanlış, mantıklı ya da mantıksız, haklı ya da haksız olabilir.

2. Varsayımlar: Bir varsayım tahmin ettiğimiz ya da doğru olduğunu düşündüğümüz şeydir. Genelde daha önce öğrendiğimiz ve doğruluğunu sorgulamadığımız bir şeydir. İnanç sistemimizin parçasıdır. İnançlarımızın doğru olduğunu varsayar ve dünyamızı bununla ifade ederiz. Büyük şehirlerde gece geç saatte dışarı çıkmanın tehlikeli olduğunu düşünüyorsanız ve Chicago'da kalıyorsanız gece yürüyüşe çıkmanın tehlikeli olacağını kabul edersiniz. Burada sizi gece çıkmamaya iten neden, büyük şehirlerde gece dışarı çıkmanın tehlikeli olacağına inanmanızdır. Eğer inancınız geçerliyse varsayımınızda geçerlidir. Eğer inancınız geçerli değilse varsayımızında bir anlam ifade etmez. İnançlar ve bu yüzden varsayımlar, sebeplerinizin ne olduğuna göre haklı ya da haksız olabilir. Şu örneği ele alın: "Kapıda bir ses duydum. Kalktım ve kediyi içeri aldım." Sadece kedi o sesi çıkarabilir ve kedi sadece içeri girmek istediği zaman o sesi çıkarır varsayımıma (önceye dayanan inançlarım) dayanan bir çıkarım.

Biz insanlar doğal olarak ve sürekli inançlarımızı varsayımlar olarak kullanır ve bu varsayımlardan çıkarımlarda bulunuruz. Nerede olduğumuz, ne yapmakta olduğumuz ve ne olduğunu anlamak adına bunu yapmak zorundayız. Varsayımlar ve çıkarımlar yaşamımıza kesin olarak yerleşmiştir çünkü onlar olmadan bir davranışta bulunamayız. Yorumlara göre karar alır ve inançlarımıza göre sonuçlara ulaşırız.

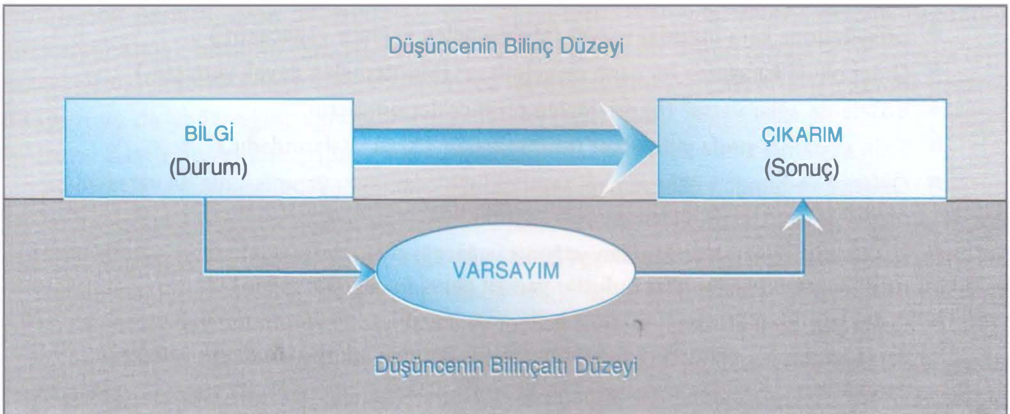
Eğer insanları herhangi bir duruma koyarsanız buna bir anlam yüklersiniz. İnsanlar otomatik olarak anlamak ve harekete geçmek için çıkarımlar yaparlar. O kadar hızlı ve otomatik bir süreçtir ki eğitilmemiş kimseler bunu yaptıklarını bilmezler. Kara bulutlar görür ve yağmur yağacağı çıkarımında bulunuruz. Kapının kapandığını duyar ve birin geldiği yorumunu yaparız. Asık bir yüz görür ve o kişinin sinirli olduğu yorumunu yaparız. Arkadaşımız geciktiyse onun umursamaz olduğu yorumunda bulunuruz. Uzun biri ile tanışır ve basketbolcu olduğuna yorarız, bir Asyalı görür ve bunu iyi notlar aldığı şeklinde yorumlarız. Bir kitap okuruz ve çeşitli cümlelerin ve paragrafların -aslında tüm kitabın- ne demeğe çalıştığını değerlendiririz. Kişilerin konuşmalarını dinler ve ne anlatmaya çalıştıkları hakkında çıkarımlar yaparız.

Yazarken okurların bundan neler çıkaracağı hakkında çıkarımlarda bulunuruz. Söylediğimizin açıkça anlaşılabilmesi, daha çok açıklamanın gerekli olduğu yerlerde uygulamamı yoksa örneklendirmemi yapılacağı ve nelerin yapılmayacağı hakkında çıkarımlar yaparız. Çıkarımlarımızın birçoğunda haklı ve makul oluruz ancak her zaman değil.

Eleştirel düşünce bilinç altı seviyesindeki düşüncelerimizi bilinç düzeyine çıkarabilme sanatıdır. Bu da arttıkça belirgin hâle gelen deneyimlerimizi şekillendirdiğimiz çeşitli yollarla yaptığımız çıkarımları belirleme ve yeniden yapılandırma yeteneğini içerir. Bu deneyimlerimizi iki farklı kategoriye ayırmamıza yarar: Deneyimlerimizdeki *ham veriyi, bu verinin yorumlarından* ayırmayı öğreniriz. Farkına varmalıyız ki yaptığımız çıkarımlar bakış açımızdan ve insanlar ve durumlar hakkında yaptığımız varsayımlardan fazlaca etkilenir. Olayları birden fazla noktadan görmek ve daha açık fikirli olmak için görüş açımızı genişletmemize yarar.

Genellilkele farklı insanlar farklı çıkarımlar yapar çünkü olaylara farklı bir bakış açısı ile bakarlar. Veriyi farklı değerlendirirler çünkü farklı varsayımlarda bulunurlar. Örneğin, eğer iki insan bir yerde yatan bir adam görürlerse biri "İşte orada alkolden sızmış biri var."

ŞEKİL 4.5 *İnsanlar rutin olarak durumlardan sonuçlar üretirler. Bu sonuçlar genelde bilinç altı seviyesinde oluşan varsayımlara dayanırlar.*



yorumunu yapabilir. Diğeri de "Orada yardıma htiyacı olan bir adam var." yorumunu yapabilir. Bu iki farklı çıkarım, insanların neden yerde yatabileceğine dair farklı varsayımlardan ileri gelir ve bu varsayımlar her birinin oluşturduğu bakış açısına bağlıdır. İlk yorumcu "sadece sarhoşların bir yerde yatabileceği" varsayımında bulunuyor. İkinci yorumcu ise " yerde yatan insanların yardıma ihtiyacı vardır." yorumuda bulunuyor. İlk yorumcu kişilerin başlarına gelenlerden kendilerinin sorumlu olduğu ve kendi başlarının çaresine bakmaları gerektiği bakış açısını geliştirmiş olabilir. İkinci yorumcu ise, kimi zaman problemlerin insan kontrolünün ve gücünün ötesinde olduğu bakış açısını geliştirmiş olabilir. Bu iki insanın akıl yürütmesi, çıkarımları ve varsayımlarına göre aşağıdaki gibi karakterize edilebilir:

Birinci kişi	**İkinci kişi**
Durum: yerde yatan bir adam	Durum: yerde yatan bir adam
Çıkarım: o adam sarhoş	Çıkarım: yardıma ihtiyacı var
Varsayım: Sadece sarhoşlar yerde yatar.	Varsayım: Yerde yatan her adamın yardıma ihtiyacı vardır.

Eleştirel düşünürler olarak yetişirken yaptığımız çıkarımları, bu çıkarımlara zemin oluşturan varsayımları ve geliştirdiğimiz bakış açısını fark etmek istiyoruz. Bunu yapabilmek için çok fazla tekrar ile çıkarımlarımızı fark etmeli ve varsayımlarımızı değerlendirmeliyiz.

4.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİLGİ, ÇIKARIM VE VARSAYIMLARI AYIRT ETMEK

Düşünürler olarak bilgini, çıkarımları ve varsayımları ayırt edebilmeliyiz. Hangi şart altında olursa olsun doğal olarak çıkarımlar yapar ve sonuçlar çizeriz veya olaya çıkarımlarımızdan bir anlam yükleriz. Çıkarımlarımız, yaptığımız ya da yapacağımız varsayımların sonucudur.

Örneğin:

- Öğlen saatinde ne çıkarım yaparsınız? (Muhtemelen öğle yemeği saatidir.)
- Gökyüzünde kara bulutlar varsa? (Muhtemelen yağmur yağacaktır.)
- Ömer okula kafasında bir sargı ile gelmişse? (Muhtemelen dayak yemiştir.)
- Köşelerde ağlar varsa? (Muhtemelen örümcekler örmüştür.)
- Selin sekizinci sınıfa gidiyorsa? (Muhtemelen 13-14 yaşlarındadır.)
- Öğlense ve bundan öğle yemeği saati olduğu çıkarımını yapmışsanız ne varsaymışsınızdır? (Öğlen saati, öğlen yemeği saatidir.)
- Kara bulutlar varsa ve bundan yağmur yağacağı çıkarımını yapmışsanız varsayımınız ne olmuştur? (Gökte kara bulutlar varken genelde yağmur yağar.)
- Ömer yüzünde bir sargı ile okula geliyor ve dayak yediği yorumunu yapıyorsanız varsayımınız ne olmuştur? (Yüzünüze sargı sarıldığı tek zaman dayak yediğiniz zamandır.)

Bu etkinlik için sayfa 82'deki tabloyu kullanın. Bu tabloda sizlere olaylar (bilgiler) sunuyoruz.

Kişinin, verilen durumda doğru da yanlış da olsa ne çıkarımlar yapacağını bulmaya çalışın. İnançlarına göre insanların yapacağı birden fazla çıkarım vardır, herkes aynı çıkarımda bulunmaz. Bir öneri olarak önce mantıksal olsun ya da mantıksal olmasın en büyük ihtimalli çıkarımı bulun ve sadece bundan sonra varsayımı bulmayı deneyin. Varsayım, kişiyi çıkarım yapmaya itecek bir genellemedir. Size iki örnek sunuyoruz.

Yaptığımız çıkarımların ve düşüncelerimizin altında yatan varsayımlarımızın farkında olma amacımız, düşüncelerimizin kontrolünü kazanmamıza yarar. Düşüncelerimizin hepsi doğadaki çıkarımlara dayandığından düşüncelerimizin kontrolü, düşüncelerimizin içinde olan çıkarımların kontrolüne ve bu yüzden bunun altında yatan vasayımların kontrolüne bağlıdır. Günlük hayatımızda planladığımız ve düşündüğümüz yolları ele alın. Kendimizi kahvaltıyı hazırlarken, kahvaltı ederken, sınıfa giderken, zamanında varmak için, sıramıza otururken, sınıfta derse katılırken, öğle yemeği için planlar yaparken, faturaları öderken, sohbet ederken ve başka bir sürü benzer durumda düşünürüz.

Bunu ifade etmenin başka bir yolu da, sürekli olarak hareketlerimizi yorumladığımızı, onlara anlam yüklediğimizi, neler olup bittiği hakkında çıkarımlar yaptığımızı söylemektir. Birçok olası anlamdan bir tanesini seçmek zorundayız. Örneğin, "Rahatlıyor muyum yoksa zaman mı harcıyorum, kararlı mıyım yoksa inatçı mıyım, muhabbete katılıyor muyum yoksa içine mi atlıyorum, birisi bana mı gülüyor yoksa benimle mi gülüyor, bir arkadaşıma yardım mı ediyorum yoksa bir çıkar mı kolluyorum?" Davranışlarımızı yorumladığımız her an, onlara bir anlam yüklediğimiz her an, bir ya da birden fazla varsayıma dayanan bir ya da birden fazla çıkarım yapıyoruz.

Biz insan ırkı olarak, sürekli olarak kendimiz, işimiz, arkadaşlarımız, öğretmenlerimiz, ailemiz ve dünya hakkında varsayımlarda bulunuyoruz. Bazı şeyleri doğru kabul ediyoruz çünkü her şeyi sorgulayamayız. Ancak bazen gerçekten yanlış olan şeyleri doğru kabul ediyoruz. Örneğin, dükkâna gidiyorum (paramı yanıma aldığımı varsayarak) ve vardığımda paramı evde unuttuğumu fark ediyorum. Arabada yeterli benzin olduğunu varsayıyor ancak bittiğini fark ediyorum. İndirime giren bir ürünü almanın iyi bir alışveriş olduğunu varsayıyor ancak indirimden önce zamlandığını öğreniyorum. Yağmur yağmayacağını ya da yağacağını varsayıyorum. Marşa bastığımda arabamın çalışacağını varsayıyorum. Kişilerle iyi anlaştığımı varsayıyorum.

Hakkında düşünmeden ve gerçekliğini bilmeden yüzlerce varsayımda bulunuyoruz. Bu varsayımların birçoğu makul ve haklı oluyor. Ancak bazıları o kadar da haklı ve makul olmuyor. Öyleyse sorulması gereken soru şudur: Yaptığımız çıkarımların, bu çıkarımları tetikleyen varsayımların ve oluşturduğumuz bakış açımızın (dünya perspektifinin) nasıl farkına varırız?

Çıkarımlarımızın ve varsayımlarımın farkındalığını geliştirmenin bir sürü yolu vardır. Bunlardan bir tanesi, tüm konu bazlı disiplinlerin düşüncesi, üzerinde çalıştığımız ve gerçek

BİLGİ (DURUM)	OLASI ÇIKARIMLAR	BU ÇIKARIMA YÖNELTEN VARSAYIMLAR
1. Tekerlekli sandalyede bir kadın gördünüz.	Üzücü bir yaşamı olmalı	Tüm tekerlekli sandeyedeki insanların üzücü bir hayatı vardır.
2. Bir polis arabası sizin aracınızı bir kaç bloktur çok yakından takip ediyor.	Benim kenara çekmemi isteyecek	Ne zaman bir polis arabası başka bir aracı takip etse, kesinlikle kenara çekmenizi ister.
3. Bir dükkanda annesinin yanında ağlayan bir çocuk gördünüz.		
4. Çok güzel sarışın bir kadınla tanıştınız.		
5. Bir adamın kütüphanede Karl Marx okuduğunu fark ettiniz.		
6. Yazınızın gelişmeye ihtiyacı olduğu için öğretmeniniz okuldan sonra kalmanızı istedi.		
7. Restoranda arkadaşınız az pişmiş bir biftek söyledi.		
8. Arkadaşınız size hamile olduğunu ve kürtaj yaptıracağını söyledi.		
9. Siz çalışırken arkadaşınız yüksek sesle müzik dinlemekte ısrar ediyor.		
10. Gecenin bir yarısı telefon çalıyor.		
11. Söz verdiği halde sevdiğiniz sizi aramadı.		
12. Sevdiğiniz, partiye gitmektense kütüphanede zaman geçirmek istiyor.		

çıkarımlarda bulunmasına katkı sağladığımız konu için düzgün varsayımlar yapmamızı gerektirir. Örnek olarak, matematikte, matematiksel varsayımlara dayanan matematiksel çıkarımlar yaparız. Fende, bilimsel varsayımlara dayanan bilimsel çıkarımlar yaparız. Tarihle ile ilgili bir yorumda bulunurken tarihsel varsayımlara dayanan, tarihsel çıkarımlar yaparız. Her durumda, yaptığımız varsayımlar, önemli kavram ve prensipleri ne kadar anladığımıza bağlıdır.

Çıkarım ve varsayımlarımızı belirlemede ehil oldukça varsayımlarımızın ne derece haklı olduğunu sorgulamada daha iyi bir durumda olacağız. Örneğin, herkesin öğlen yemeğini öğlen saatinde yediğini varsaymakta haklı mıyız? Gökyüzünde kara bulutlar olduğunda yağmur yağacağını varsaymakta haklı mıyız? Yüzdeki sargının sadece yumruklardan dolayı sarılabileceğini varsaymakta haklı mıyız? Olay şu ki hayatta hepimiz varsayımlarda bulunuruz, onların farkında olabilmeli ve onları sorgulayabilmeliyiz. Bu kritik sezgileri geliştirirken kendi çıkarımlarınızın ve başkalarınınkinin farkına varacaksınız. Kendinizin ve başkalarının neyi doğru kabul ettiğini fark edeceksiniz. Bakış açınızın deneyimlerinizi nasıl şekillendirdiğini keşfedeceksiniz.

4.11 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÇIKARIMLARIN VE VARSAYIMLARIN FARKINA VARMAK İÇİN DAHA ÇOK PRATİK

Düşünce Köşesi 4.10'da uyguladığımız 12 parçalık aynı formatı, üzerine durumu ya da bilgiyi siz ekleyerek o duruma uygun bir çıkarım ve bu çıkarıma neden olan varsayım ile beraber uygulayın. Sayfa 84'teki tabloyu kullanın.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER ETKİLER ÜZERİNE DÜŞÜNÜR

Eleştirel düşüncenin en önemli yetkinliklerinden biri bir ifade veya durumun neyi ima ettiği ve insanların ondan ne anlam çıkardığını ayırt edebilmektir. Çıkarım, sonuçları olan bir akılsal süreçtir. Güneş doğduğunda sabah olduğu çıkarımında bulunuruz. Eleştirel düşünürler düşüncelerini gözlemlemeyi denerler bu sayede sadece ima edilen çıkarımda bulunurlar, ne yorum katar ne çıkarırlar. Hasta hissedip teşhis için doktora gittiğimde doktorun sadece semptonlarımın belirttiği durumun çıkarımında bulunmasını isterim. Antibiyotik kullanmamı gerektiren bakteriyel bir enfeksiyon kaptığımda doktorun ilaç kullanmamı gerektirmeyecek basit bir soğuk algınlığım olduğu çıkarımında bulunmasını istemem. Semptomlarım belirli bir hastalığım olduğunu gösteriyorsa buna özel bir tedavi yöntemi uygulamam gerekir. Doktorun doğru olarak hastalığımın ne olduğu hakkında bir çıkarımda bulunmasını ve buna göre tedavi etmesini isterim.

BİLGİ (DURUM)	OLASI ÇIKARIMLAR	BU ÇIKARIMA YÖNELTEN VARSAYIMLAR
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		
11.		
12.		

İnsanlar çoğu zaman olayları, problemleri ve kararları doğru değerlendiremeyecekleri yanlış düşüncelerde bulunurlar. Bunun sonucu olarak negatif sonuçlar bu durumu takip eder.

Herhangi bir durumda üç çeşit etki işin içine karışmış olabilir: ihtimali olanlar, olası olanlar ve gerekli olanlar. Örneğin, her araba kullandığınızda *ihtimali olan* etki kaza yapabileceğinizdir. Eğer aşırı alkol alıp yağmurda kalabalık bir yolda araç sürüyorsanız olası etki kaza yapacağınızdır. Eğer bir otobanda hızlı sürüyorsanız frenleriniz boşalmışsa ve önünüzdeki araba aniden fren yaparsa kaçınılmaz olan etki, kaza yapacağınızdır.

Netice kelimesini gerçekte olan olay için kullanırız. Kısaca, netice bir durum sonucu oluşur. İhtimal, olasılık ve kaçınılmazın ne olduğunu belirlemede iyi olursak pozitif etki*leri* arttıracak ve *negatif neticeleri azaltacak adımlar atarız. Bir taraftan negatif ihtimali* ya da olasılığı etkilerin gerçekleşen neticeler olmasını istemeyiz. Diğer taraftan, potensiyel pozitif sonuçların farkında olmak isteriz. Gerçek ihtimali olan durumları anlamak ve çıkar sağlamak isteriz.

Etkilerinin bilincinde olmak ve buna göre hareket etmede yetkin olabilmek için olayların mantığına çalışırız. Bunu iyi yapmanın yolu, olayların mantığını anlayarak güvenilir çıkarımlar yapmaktan geçer. Öyleyse biz düşünürler, bir harekete geçmeden önce potansiyel bir kararın tüm etkilerini (ihtimaller, olasılıklar ve kaçınılmazlar) düşünmek isteriz.

Somut durumlardan türeyen etkilerden başka kullandığımız kelimelerden türeyen etkiler de vardır. Bunlar ana dilimizden bize miras kalan anlamlardan türer. Kişilerle iletişim kurarken kullandığımız tüm kelimelerin bir etkisi vardır. Örneğin, eğer kızıma odasını toplamadığı için arkadaşlarının evine gidemeyeceğini söylersem arkadaşının evine gitmek istiyorsa odasını toplamak gibi bir sorumluluğu olduğunu bildiğini vurgularım. Kızıma söylediğim bu ifade ve odasını toplamadaki başarısızlığının ne neticeler doğuracağı yönündeki görüşüm makul olur, eğer:

1. Kızıma odasını derli toplu bırakması gerektiği konusunda ki isteğimi belirtmişsem ve
2. Eğer bu isteğimi yerine getirmediği takdirde olabilecek neticeleri ve sebeplerimi ona daha önce açıklamışsam.

Öyleyse düşünürler olarak, bir konuşma yaparken tam olarak ne söylemek istediğimizin farkında olmak isteriz. Aynı zamanda söylediklerimizin geçerli olduğundan da emin olmak isteriz. Eğer böyle yaparsak *ne ima etmek istiyorsak onu söyler ve söylediğimizi ima etmiş oluruz* -bütünlüğün önemli bir parçasıdır.

İletişim kurarken kullandığımız dilin etkileri olduğu gibi, söyleme tarzımızında etkileri vardır. Örneğin, "Mutfağı neden temizlemedin?" şeklinde sakince sorulan bir soru, aynı şekilde bağrılarak sorulan sorudan farklıdır. İlk ifade şeklinde, belki de sadece mutfağı temizlemeni istediğimi ima ediyordum. İkinci ifadede, çok önemli bir konuyu başaramadığını ima ediyor, bu yüzden şiddetle kınıyorum.

Olayların ya da sözlerimizin etkilerini anlamada başarısız olabileceğimiz gibi başkalarının bize söylediklerinin etkilerini anlamada da başarısız olabiliriz. Çoğu zaman insanlar başkalarının aslında gerçekten neyi ima edip neyi etmediklerini kesin olarak yorumlamakta başarısız olurlar. Örneğin, öğretmeniniz ödevinizi geliştirmeniz için daha çok çalışmanız gerektiğini ima ediyorsa arkadaşlarınız kadar zeki olmadığınız için öğrenmede başarısız olduğunuzu düşünmesini istemezsiniz.

Toparlarsak, gelişen düşünürler olarak, hayatımızda etkilerin rolünün farkına varmalıyız. Bir problem, konu ya da soru üzerinde düşünürken verebileceğimiz tüm kararların etkilerini hesaba katmak isteriz. Sadece anlatılmak isteneni anlamak isteriz. Dilimizi kullanırken, ne ima ettiğimizin farkında olmak isteriz. Başkaları bizimle yazılı ya da sözlü iletişime geçtiğinde mantıksal olarak neyi ima ettiklerini bulmak isteriz. Her durumda gerçekte neler olduğunu kesin olarak yorumlamak ve sadece ima edileni çıkarmak isteriz.

4.12 *Kendiniz İçin Düşünün*

POTENSİYEL KARARLARIN ETKİLERİNİ DÜŞÜNMEK

Daha önce de söylediğimiz gibi, çözmeye çalıştığınız bir problemin veya yüzleştiğiniz bir kararın etkilerini düşünmek önemli bir eleştirel düşünce yeteneğidir. Bu aktivitede çözmek zorunda olduğunuz bir sorun ya da vermek zorunda olduğunuz bir kararı düşünün. Aşağıdaki ifadeleri doldurun:

1. Yüzleştiğim sorun ya da karar ... dır.
2. Verebileceğim potensiyel çözümler ... dır.
3. Bu çözümlerin her biri için hareketlerimin sonucu olarak doğabilecek etkiler ... dır.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER BAKIŞ AÇISININ ÖTESİNDE DÜŞÜNÜR

Yönetilmesi en güç elemanlardan bir tanesi *bakış açısıdır*. Bir taraftan insanlar için bir bakış açısı adına düşünüyor olmamız çok kıymetlidir. Diğer tarafan insanlara yaptıkları bir şey üzerinden bakış açılarını açıklamalarını ya da tanımlamalarını istediğimizde düşündükleri her şeyi anlatmaya başlıyorlar. Belli ki birçok insan kendisinin yada bir başkasının bakış açısını tanımlayabilmekten yoksun.

Bakış açımız birçok kaynaktan faydalandığını hatırlayarak başlayalım: Birkaçını adlandırmak gerekirse zaman, kültür, din, cinsiyet, disiplin, meslek, arkadaş grubu, ekonomik

durum, duygusal durum, sosyal rol ve yaş grubu. Örneğin, dünyaya şu gözle bakabiliriz:

- Zaman dilimi üzerinden (16.,17., 18., 19. yüzyıl)
- Kültür üzerinden (Batı, Doğu, Güney Amerika, Japon, Türk, Fransız kültürü)
- Din üzerinden (Budist, Hristiyan, Müslüman, Musevi)
- Cinsiyet veya cinsel tercih üzerinden (erkek, kadın, eş cinsel)
- Meslek üzerinden (avukat, öğretmen ...)
- Disiplin üzerinden (biyolojik, kimyasal, jeolojik, astronomik, tarihsel, sosyolojik, filozofik, antropolojik, edebî, sanatsal, şiirsel, dans, müzik, tıbbi, spor)
- Arkadaş grubu üzerinden
- Ekonomik durum üzerinden
- Ruhsal durum üzerinden
- Yaş grubu üzerinden

Bireysel olarak, baskın bakış açımız bu boyutların bir kombinasyonunu yansıtır. Ne yazık ki çok azımız bu faktörlerin bakış açımızı nasıl şekillendirdiğinin farkındayızdır. Genellikle insanlar "Ben bu olayı ... bakış açısından böyle görüyorum." demezler. Genellikle "Bu işler böyle yürür." tarzından bir şey söylerler. Zihinlerimiz deneyimlerimizi bir bütün olarak görür. Olaylara nasıl baktığımız hakkındaki bir hissimizi kolayca kaybedebilirz.

Bu *zihnî görelilik* (her şeyin göreceli olduğu bu yüzden hiçbir şeyin kanıtlanamayacağını söyleyen, kendi kendini çürüten görüş) argümanı değildir. Olaylara bir bakış açısından bakmak doğru ifadeleri yanlışlardan ayırma yeteneğimizden bir şey eksiltmez. Doktorlar hastalara tıbbi bir bakış açsından bakarlar ve teşhislerini göreceli ya da rast gele yapmazlar.

Tüm elemanlar söz konusuyken bakış açımızı açığa çıkarmayı deneyerek kontrolünü ele alınız. İş hayatında düşüncelerimizde ve diğerlerinin düşüncelerinde bakış açısının daha çok farkına vardıkça daha çok bakış açısına göre düşünmeyi öğrenir ve düşüncelerimizde bakış açımızı daha verimli kullanmayı öğreniriz.

4.13 *Kendiniz İçin Düşünün*

BAKIŞ AÇIMIZI AÇIKLAMA UYGULAMASI

Aşağıda düşüncemizdeki olası olayların bir listesi var. Bu listeden hakkında düşünecek yedi kelime seçin. Her birine kendi bakış açınızdan nasıl bakardınız belirleyin. Örneğin, "İnsanlara baktığımda, yüzlerinde mutluluk görmekte zorlanıyorum." veya "Gelecekte kendimi çevreyi korumak adına davalara giren bir avukat olarak görüyorum." Ya da "Sağlık sistemimize baktığımda, fakirleri korumayan bir sistem görüyorum." kararlarına varabiliriz.

Cümlenizi yazdıktan sonra yazdığınız bakış açınızı açıklayabilmiş mi? daha fazla tanımlayabilir misiniz? İnceleyin.

Yaşam	Öğretimin geleceği	Amerika'da yaşam
Erkek	Ekonomik geleceğim	Gelir vergisi
Kadın	Eğitimin geleceği	Yaşam boyu öğrenme
İkilem	Geleceğim	Gelecek
Okul	Ulusça yüzleştiğimiz sorunlar	Sağlık
Öğretmek	Türler olarak yüzleştiğimiz sorunlar	Sağlık sigortalılar
Öğrenmek	Nakliyat	Eroin kullanımı
Matematik	Çevre	Bilim
Geçmiş	Sağlık sigortası olmayan insanlar	İnsani değerler
Arkadaş grubu	Sağlık hizmeti sistemimiz	Kürtaj
Politika	Modern yaşam	Polis
Güç	Modern Amerikan şehri	Seçim
Sanat	Din	Vejeteryan
Televizyon	Yeni çağ fikirleri	Liberaller
Bilgisayar	Seksapel	Muhafazakârlar
Haberler	Evlilik	Radikaller

Listeden seçtiğiniz 7 kelime ile aşağıdaki cümleleri doldurun.

______________________________________ baktığımda
__________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

______________________________________ baktığımda
__________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

______________________________________ baktığımda
__________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

______________________________________ baktığımda
__________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

______________________________________ baktığımda
__________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

_________________________________ baktığımda

_________________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

_________________________________ baktığımda

_________________________________ (bakış açım içersinde) görüyorum.

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRÜN BAKIŞ AÇISI

En iyi düşünürler, diğer düşünürlerle eleştirel düşüncenin eşdeğerlerine sahip çıkan ortak bir amaç güderler. Bunun bir dizi etkileri vardır, en önemlilerinden bir tanesi, eleştirel düşünürler, davranışları yönetmenin anahtarı olan düşünce sürecini doğru algılarlar. Öğrenme sürecine uygulandığında bu, okumanın, yazmanın, dinlemenin ve konuşmanın düşüncenin birer modu olmasına yol açar.

Bu düşünürler okuduklarında, metni yazarın düşüncesinin yazıya dökülmüş hâli olarak görürler. Yazarın bakış açısından bakmaya çabalarlar ve yazarın düşüncesini kendi zihinlerinde tekrar inşa ederler. Yazdıklarında, okurun bakış açısına yönelik düşünürler. Sezgilerini muhtemel okurun düşüncesini kavramak ve kendi görüşlerini en ulaşılabilir şekilde sunmak için kullanırlar. Konuşmaları ortak bir vurgu içerir. Diyaloğu, konuştuğu kişilerin bakış açısını ve hassasiyetlerini bulmak için kullanır. Fikirlerini başkalarına zorla empoze etmezler, kişilerin kendi fikir ve inanç yollarını kendilerinin keşfetmesi gerektiğinin farkındadırlar. Bu yüzden kesin yargılar yerine deneyim ve bilgi aktarırlar. Başkalarının düşüncelerini dikkatle dinler ve iddialarından daha çok soru sorarlar.

Aynı zamanda her konunun ayrı bir bakış açısı olduğunun farkındadırlar. Bir konuyu araştırırken o konunun bakış açısına girmek için öyle düşünmeye çabalarlar. Temel süreç, prensip, kavram ve prosedürleri araştırırlar. Konunun mantığını düşünür ve araştırırlar. Örneğin, matematik çalışırken matematiksel bir bakış açısı geliştirmeye çalışırlar. Her konu için bu gibi bakış açısı kümeleri üretilebilir.

En iyi düşünürlerin kendileri hakkında ayırıcı bakış açıları vardır. Kendilerini yetkin öğreniciler olarak görürler. Kendi görüşlerine karşı olan fikirleri tehdit olarak görmezler ve öğrenimlerinde "yapılabilir" vizyonu vardır. Tüm inançlarının yeni bulgular ve daha iyi bir akıl yürütme ışığında değişebileceğine inanırlar. Kendilerini yaşam boyu öğrenenler olarak görürler.

SONUÇ

Basketbol, tenis, futbol hatta herhangi bir sporu öğrenmenin ilk adımı temel kuralları öğrenmektir. Aynı bu şekilde eleştirel düşünceyi öğrenirken ilk öğrenilmesi gereken, eleştirel düşüncenin en temel elemanlarına hâkim olabilmektir. Bu elemanlar düzgün düşünmenin tuzu biberidir çünkü kişinin düşüncelerini doğru şekilde inceleyemezsek doğru değerlendirme yapamayız. Bu yüzden düşüncenin elemanlarının bilincinde olmak en iyi düşünürlerinin, düşüncelerinin temelini oluşturur.

Düşüncenin elemanlarının analizi *gerekli* ancak düzgün bir değerlendirme için *yeterli değildir*. Değerlendirmek için *entelektüel standartların* zayıflıklarının ve dayanaklarının bilgisi gerekir. Mesela, açıklık akıl yürütme sürecinin bir dayanağıdır, belirsizlik bir zayıflık, geçerli olması bir güç, geçersiz olması bir zayıflıktır. Bu standartlara Bölüm 5'te odaklanacak, bunların düşüncenin elemanlarına nasıl uyarlanacağını gene Bölüm 5'te açıklayacak ve uygulayacağız.

BÖLÜM 5

DÜŞÜNCE STANDARTLARI

Eleştirel düşüncenin temellerinden bir tanesi, kişinin kendi akıl yürütmesini değerlendirme yeteneğidir. Başarılı bir değerlendirme için gerekli olan, kişinin sürekli olarak düşüncesini çeşitli unsurlara ayırması ve bu unsurları kalite standartları doğrultusunda test etmesidir. Bunu netlik, doğruluk, kesinlik, ilgililik, derinlik, düşünce özgürlüğü, mantıklılık ve önemliliğe dayalı kriterleri kullanarak yapar. Eleştirel düşünür bilir ki ne zaman akıl yürütürse bunu bazı amaçlarını (akıl yürütmesinin unsurlarını) müzakere etmek için yapar. Kişinin kesin hedefleri, kişi onlar üzerinde düşündüğü esnada yapılanır fakat akıl yürütme becerisi, amaçları veya hedefleri hakkında net olduğu (netlik entelektüel standardına sahip olduğu) zaman gelişir. Benzer şekilde, kişinin iyi bir şekilde akıl yürütebilmesi için farkında olsun veya olmasın düşünme esnasında bilgiyi (akıl yürütmenin unsurlarını) kullandığını fakat akıl yürütme becerisinin, kullandığı bilginin doğruluğundan (doğruluk entelektüel standardına sahip olduğundan) emin olduğu zaman geliştiğini bilmeye ihtiyacı vardır.

Başka bir ifadeyle, akıl yürütme becerimizi değerlendirdiğimiz zaman aslında ne kadar iyi bir muhakeme yaptığımızı bilmek isteriz. Akıl yürütmenin unsurlarını eğlence olsun veya bazı otoriteleri tatmin edelim diye tespit etmeyiz. Akıl yürütme becerimizi entelektüel standartları kullanarak değerlendirmemizin sebebi, daha ziyade bu sayede, yaptığımız hataların olumsuz sonuçlarını farketmek içindir. Akıl yürütme becerimizi değerlendirmemiz esnasında, ayrıca, en azından aşağıdaki entelektüel standartları kullanmak tavsiye edilebilir:

- netlik
- doğruluk
- kesinlik
- ilgililik
- derinlik
- düşünce özgürlüğü
- mantıklılık
- önem
- adillik

Kişinin kullanabileceği tek entelektüel standartlar bunlar değildir. Bunlar sadece en temel olanlar arasında sayılabilir. Bu açıdan, düşüncenin unsurları daha temeldir çünkü yukarıda düşüncenin unsurları dâhilinde tanımlamış olduğumuz sekiz element, *evrenseldir* yani akıl yürütme esnasında, tüm kültürlerde, her zaman, herkes tarafından kullanılırlar. Bir

taraftan kişi, varsayımına dair bakış açısından ürettiği sorular olmadan müzakere yapamaz. Öte yandan, akıl yürütme becerimizi değerlendirirken rutin olarak kullanmadığımız, güvenilir olma, tahmin edilebilir olma, yapılabilirlik ve eksiksiz olma gibi çok sayıda entelektüel standart mevcuttur.

Eleştirel bir düşünür olarak, düşüncemiz üzerinde düşünürüz ve bunu, örneğin; "Net olabiliyor muyum? Doğru muyum? Tam mıyım? Uygun muyum? Mantıklı düşünüyor muyum? Söylediklerim önemli mi? Düşüncem içeriğe uygun mu?" gibi zihnimizdeki çeşitli sorular yardımıyla yaparız. Tipik olarak bir veya daha fazla unsur üzerinde bu standartları uygularız.

5.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

UYGUNSUZ STANDARTLARIN BELİRLENMESİ

Geçmişte, lisede veya üniversitede almış olduğunuz bir dersi düşünün. Derste yapmış olduğunuz ve standartlara uymadığınız için en azından bir kısmının düzeltilmiş olduğu bir çalışmanızı hatırlayın. Bu hangi dersti? Ders hangi standartlara sahipti? Sonuç ne olmuştu? Sınıf seviyelerine uygun entelektüel standartların temellendirilmesinin eğitimdeki önemini görebiliyor musunuz? Cevabınızı yazılı veya sözlü olarak ifade ediniz.

EVRENSEL ENTELEKTÜEL STANDARTLARA DAHA DERİN BİR BAKIŞ

Eleştirel olarak düşünmek, temel entelektüel standartlara sahip olmayı gerektirir. Eleştirel düşünür sürekli olarak düşüncesi üzerinde entelektüel standartları kullanarak sorular sorar. İç sesimizin doğal bir parçası olarak zihnimizde spontan bir şekilde oluşan bu soruların esas amacı, gittikçe daha da iyi bir muhakeme yapabilmemiz için bize rehberlik edebilmektir. Bu bölümde yaşantınızın çeşitli kısımlarına uygulanabilir standartlar ve sorular üzerinde odaklanacağız.

Netlik

Netliğe odaklı sorular aşağıdaki maddeleri içerir:

- Bu fikri ayrıntılandırabilir misiniz?
- Bu fikri başka bir yolla ifade edebilir misiniz?
- Bana açıklayıcı bir unsur sunabilir misiniz?
- Bana bir örnek verebilir misiniz?
- Söylemiş olduklarınızı kendi kelimelerimle ifade etmeme izin verin. Fikirlerinizi net bir şekilde anlayıp anlamadığımı bana söyleyin.

Netlik standartların çıkış noktasıdır. Eğer bir ifade net değilse doğru veya uygun olup olmadığı hakkında karar veremeyiz. Nitekim, ifade hakkında söylenmek isteneni tam olarak

anlayamadığımız için herhangi bir şey de söyleyemeyiz. Örneğin, "Amerika'daki eğitim sistemi hakkında ne yapabiliriz?" şeklindeki bir soru yeterince net bir soru değildir. Soruyu yeterince anlaşılır kılabilmek için sorulan sorudaki "problemin" ne olduğunu net bir şekilde anlamaya ihtiyaç duyarız. "Eğitimciler, öğrencilerin iş yaşamında ve günlük karar verme süreçlerinde kendilerine yardımcı olabilecek beceri ve yetenekleri öğrenebilmelerini sağlamak için ne yapabilirler?" şeklinde bir soru çok daha net bir sorudur. Bu soru, daha net bir soru olduğu için düşünceye daha iyi bir rehberlik sunar. Zihnimize daha eksiksiz bir işleyiş sağlar.

5.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

NET OLMAYAN FİKİRLERİ NET FİKİRLERE DÖNÜŞTÜRMEK

Net olmayan bir fikri net bir fikre dönüştürebilir misiniz? Sağlıkla ilgili bir tartışmada yer aldığınızı farz edin. Diyelim ki karşınızdaki kişi şöyle bir şey söylüyor: "Kabul etmelisiniz ki sağlık iflas etmiştir." Şimdi bu ne anlama geliyor? Bu kişi ne demek istemiş olabilir?

Bu cümle çok çeşitli anlamlara gelebilir. "Gelir sahibi olmayan insanlara mal ve hizmet sağlama fikri, gelir sahiplerinin kazandıkları paradan çalmaya eş değerdir." (etik bir iddia) anlamına gelebilir veya "Sağlıkla ilgili yasalar ilk yapılandıklarında uygun şekilde tasarlanmadıklarından dolayı para ve hizmet alma konusunda pek çok hukuki boşluğa sahiptirler." (yasal bir iddia) anlamına gelebilir ya da "Sağlık hizmeti alan kişiler çoğunlukla yalancı ve sahte belgeler kullanan, hapse atılmaları gereken dolandırıcılardır." (sağlık hizmeti alanların etik karakterleriyle ilgili bir iddia) anlamına gelebilir.

Şimdi de düşünceleri netleştirme konusunda bir başka egzersiz deneyelim: "O iyi bir insandır." Bu net bir ifade değildir çünkü bu durumun hangi şartlar altında meydana geldiğini ve kişinin ne açıdan iyi olduğunu bilmiyoruz. Bu durumla ilgili üç muhtemel yorum oluşturmayı deneyiniz.

Şimdi okuyacağınız ifade ile ilgi de üç muhtemel yorum oluşturmayı deneyiniz: "Çok kaba birisi." Açık olan bir ifade ile olmayanı ayırt etme konusunda beceri sahibi olmaya başladığınız zaman çoğu zaman düşündüklerimiz ve söylediklerimiz hakkında net olmadığımızı göreceksiniz.

Doğruluk

Düşünceyi daha doğru yapmaya odaklı sorular aşağıda yer aldığı gibidir;

- Bu gerçekten doğru mu?
- Bunun gerçekten doğru olup olmadığını görmek için nasıl kontrol edebiliriz.
- Bunun doğru olup olmadığını nasıl anlayabiliriz?

Bir ifade net olmakla birlikte doğru olmayabilir. Örneğin "köpeklerin çoğu 200 kilonun üzerinde bir ağırlığa sahiptir" cümlesinde olduğu gibi. Doğru olmak demek, bir şeyi gerçeğine uygun olarak tasvir etmek demektir. İnsanlar çoğu zaman bir şeyleri veya olayları

gerçekte olduklarından farklı sunarlar. Özellikle dış görünüşe odaklandıklarında çoğunlukla yanlış tarif eder veya hatalı tanımlamalar yaparlar. Reklamcılar sıklıkla ürünün zayıflığını müşteriden saklamak istediklerinde bu yola başvururlar. Eğer bir reklam "Bizim suyumuz % 100 saftır." gibi bir ifade kullanıyorsa ve aslında klorin veya kurşun gibi bir miktar kimyasal madde içeriyorsa bu doğru bir ifade değildir veya bir reklamda "Bu ekmek % 100 tam buğdaydan üretilmiştir." ifadesi kullanılıyorsa ekmek beyazlatıcı veya çeşitli katkı maddeleri içerdiğinde bu reklam da doğru değildir.

İyi bir düşünür ifadeyi dikkatle dinler ve şüphe gerektiren bir durum olduğunda duyduğunun doğruluğunu ve kesinliğini sorgular. Aynı şekilde, doğruluğu öne sürülen şeyi sorgulamak üzere sorularını genişletir. O hâlde eleştirel düşünce, neyin doğru olup olmadığını tanımlama konusunda sağlıklı bir şüphecilik içerir.

Yine de olaylara kendi açımızdan bakma ve dar açıdan düşünme eğilimimizden dolayı fikirleri doğruluk açısından değerlendirmemiz zor olabilir. Doğal olarak kendi düşüncelerimizi, sadece bize ait olmalarından dolayı doğru olarak kabul etme eğilimi gösteririz. Böylece bizimle aynı fikirde olmayanları yanlış olarak kabul ederiz. Ayrıca, bizim görüşlerimize uymayan ifadeleri sorgulama eğilimindeyken görüşlerimize uygun olanları sorgulamama hatasına düşeriz. Oysa eleştirel düşünürler olarak, başkalarının olduğu kadar kendi düşüncelerimizin de doğruluğunu değerlendirmeye mecburuz. Bu bizi kendi düşüncemizdeki eksiklikle karşılaştırsa bile yapmaya mecburuz.

5.3, 5.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

YANLIŞ İFADELERİ FARK ETMEK

Son zamanlarda işittiğiniz, net ancak doğru olmayan bir ifadeyi hatırlayanız. Günlük hayatta eleştirdiğimiz veya övgüyle bahsettiğimiz pek çok durumla ilgili çok sayıda örnek bulabildiğinizi göreceksiniz. İnsanlar, genelde hoşlandıkları kişiler hakkında asılsız pozitif ifadeler kullanmak (pozitif yakıştırma) ve hoşlanmadıkları kişiler hakkında aslısız negatif ifadeler kullanmak (negatif yakıştırma) gibi iki çeşit yanlış ifade kullanma eğilimindedirler. Siyasi amaçlı ifadelerde bu duruma benzer özellikler taşırlar. Son zamanlardaki yaşantılarınızı düşünerek böylesi bir duruma örnek bulmaya çalışınız. Cevaplarınızı yazılı veya sözlü olarak ifade ediniz.

GERÇEKLERİ ARAMAK

En önemli eleştirel düşünce becerilerinden bir tanesi, olaylara ilişkin iddiaların doğruluğunu değerlendirme becerisidir. New York Times'ın 29 Kasım 1999'daki sayısında, 60 tane kâr amacı gütmeyen organizasyonun oluşturduğu bir birlik, 134 ülkenin birlikteliğinden oluşan Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)'nü gizli çalışmalarla demokratik kurumların ve çevrelerin altını oymakla suçlamıştı. Kâr amacı

gütmeyen bu organizasyon, küresel ticaretin son 20 yıldaki hızlı genişlemesinin, işçi sınıfı ve fakirler açısından önemli bir fayda sağlamadığını tartışmaktaydı. Suçlamalarını genel olarak aşağıdaki maddelere dayandırmaktalar.

1. Amerikan CEO'ları, hizmet sektöründe çalışan işçilerden ortalama olarak 419 kez daha fazla maaş alıyorlar ve bu oran gittikçe artıyor.
2. İşçilerin ortalama saat ücretleri, son 10 yılda % 10 azaldı.
3. Amerikan nüfusunun üst % 20'si, ülke servetinin % 84.6'sına sahip.
4. Dünyadaki 475 milyarderin serveti, dünya nüfusunun % 50'sinden daha fazlasının toplam yıllık gelirine eşittir.

Bulabildiğiniz her türlü kaynağı kullanarak, yukarıdaki iddiaların doğruluğunu tartışın. (www.turnpoint.org adresinden Turning Point Project-Dönüm Noktası Projesini inceleyebilir, kâr amacı gütmeyen organizasyonlarla ilgili bilgi toplayabilirsiniz.) Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)'nün web sitesini bulun. Grup öne sürülen iddialar üzerinde tartışmalı, kâr gütmeyen organizasyonların kendi harcamalarını farklı bir açıdan ortaya koyarak tartışmayı ilerletmelidir.

Kesinlik

Daha fazla "kesin" düşünebilmeye odaklanmak için gerekli sorular aşağıda yer almaktadır;

- Bana daha fazla ayrıntı verebilir misin?
- Daha kesin konuşabilir misin?

Bir ifade net ve doğru olduğu hâlde "Jack aşırı kilolu" cümlesinde olduğu gibi "kesin" olmayabilir. (Jack'in ne derece kilolu olduğunu bilemiyoruz. 100 kilo da olabilir 200 kilo da.) Kesin olmak demek, bir kişinin ne demek istediğimizi tam olarak anlayabilmesi için, gerekli detayları ona vermek demektir. Bazı durumlar detayları içermezler. Eğer "buzdolabında hiç süt var mı?" diye sorarsanız ve "evet" cevabını alırsanız soru da cevap da muhtemelen durumu tam olarak açıklamaya yeterli olacaktır (ne kadar süt olduğu net olmamasına rağmen). Ya da hasta olduğunuzu ve doktora gittiğinizi düşünün. Size "Her gün günde iki kez 1.4876946 antibiyotik hapı alın." demeyecektir. Böylesi bir sayı gerekenin çok ötesinde aşırı olacaktır.

Bununla birlikte pek çok koşulda duruma özgü ayrıntılar, en iyi şekilde düşünebilmemiz için zorunludur. Farz edin ki arkadaşınızın maddi sıkıntıları var ve size "Sence bu durumda ne yapmalıyım?" diye soruyor. Bu durumda, onun düşüncesindeki ayrıntıları araştırmalısınız. Tüm ayrıntıları öğrenmeden ona yardımcı olamazsınız. Ona "Problemin tam olarak nedir? Bu sorunu yaratan değişkenler tam olarak nelerdir? Problemle ilgili muhtemel çözümler nelerdir?" gibi ayrıntılı sorular sormanız gerekir.

5.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

KESİN OLMAYAN CÜMLEYİ TANIMA

Son zamanlarda yaşadığınız ve açıklamak için daha fazla ayrıntıya ihtiyaç duyduğunuz, yeterince detaydan haberiniz olmadığı için bazı olumsuz sonuçlar deneyimlediğiniz bir durumu düşünebilir misiniz? Örneğin, evine nasıl gelebileceğinizi tarif eden bir arkadaşınızın verdiği tarif önce size yeterince açıklayıcı gelmiş olabilir ama evi tarife göre bulmayı denediğinize tarifteki eksikliklerden dolayı kaybolmuş olabilirsiniz. Hiç böyle bir durum deneyimlediniz mi?

Öncelikle, detayların ve niteliklerin önemli olduğu bir durum belirleyin (örneğin, bir bilgisayar, bir araba veya müzik seti satın almak gibi). Konu hakkında ayrıntılı bir şekilde düşünmenizi sağlayacak ayrıntılara sahip olmadığınız takdirde yaşayabileceğiniz olumsuz neticelerin neler olabileceği üzerinde düşünün. Cevaplarınızı yazılı veya sözlü olarak ifade ediniz.

İlgililik

İlgililik odaklı sorular, aşağıdaki başlıkları içerir.

- Bu fikrin sorunla nasıl bir bağlantısı vardır?
- Konuyla nasıl bir ilgisi vardır?
- Bu fikrin diğerleriyle arasında nasıl bir bağlantı vardır?
- Sorduğun sorunun, üstesinden gelmeye çalıştığımız problemle nasıl bir ilişkisi vardır?

Bir ifade net, doğru ve kesin olduğu hâlde söz konusu sorunla ilişkili olmayabilir. Örneğin, öğrenciler çoğu zaman bir ders için gösterdikleri çabanın miktarının, ders notlarını yükseltmeye katkı sağlayacağını düşünürler ama çoğunlukla gösterdikleri çaba öğrenme kalitelerinin bir göstergesi değildir ve bu durumda notlarıyla ilgili de olmayacaktır. Herhangi bir şey konuyla doğrudan bağlantılı ve uygunsa, çözmeye çalıştığımız problemle ilgili ve probleme uygulanabilir nitelikteyse bunun ilgililiğinden söz edebiliriz. İlgisiz fikirler bize neyi dışarıda bırakmamız gerektiğini gösterirler. Böylece ilgili düşünceler izlenilmeye devam edilir. Düşünceler sıklıkla insanların düşüncelerindeki disiplin eksikliği yüzünden ilgisizdir çünkü insanlar o konunun gerçekte neyle ilgili olduğunu nasıl analiz edeceklerini bilmezler. Bu nedenle, yüz yüze oldukları konu ve problem hakkında doğrudan etkili bir şekilde düşünemezler.

5.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

İLİŞKİSİZ CÜMLELERİN FARKINA VARMA

Son zamanlarda kulağınıza gelen net, doğru ve yeterince kesin fakat problem veya konuyla ilişkisiz bir cümle hatırlıyor musunuz? Çoğumuz zaman zaman konudan sapma eğilimi gösteririz ancak yaptığımız hata negatif bir etkiye yol açtığında daha özenli olmaya ihtiyaç duyarız.

Öncelikle kişilerin tartışmadaki ilişkisiz cümleyi **ortaya koymaya** çalıştıkları **bir durum** belirleyin. (Örneğin: bir toplantıda, sınıfta bir sorunun yanıtlanması esnasında, günlük bir sohbet esnasında kendine özgü bir amacı olan ya da sadece herhangi bir sebepten dolayı **sohbetin** kontrolünü eline almak isteyen birilerinin olduğu bir durum olabilir.) Cevabınızı **sözlü** veya yazılı olarak verin. .

Derinlik

Düşüncenin derinliğine odaklı sorular aşağıdaki maddeleri içerir:

- Verdiğiniz cevap sorudaki karmaşıklığı nasıl irdeliyor?
- Soru problemi ne derece içeriyor?
- Problemdeki en belirgin unsurla nasıl uğraşıyorsunuz?

Bir problem veya konunun yüzeysel içeriğinin altında yatana ulaşmaya çalıştığımızda derinlemesine düşünürüz. Problemin içindeki esas zorluğu tanımlarız, daha sonra akılcı ve sağduyulu bir şekilde problemin üstesinden gelmek için gerekeni yaparız. En derinlemesine düşündüğümüz, problemin üstesinden en iyi şekilde geldiğimiz zaman bile problemi irdelemekte zorlanabiliriz. Karmaşık sorunların ve karmaşayla ilgili her bir alanın farkına varmayı başardığımız zaman ise düşüncemiz daha iyi sonuç verecektir.

Bir durum net, tam, kesin ve ilgili ancak yine de derinlikten yoksun, yüzeysel olabilir. Size ülkenizdeki uyuşturucu sorunuyla ilgili ne yapılması gerektiğinin sorulduğunu farz edin. Sizin "Sadece hayır demeyi öğrensinler." şeklinde bir cevap verdiğinizi farz edelim. Bu cümle Amerika'da uzun yıllar uyuşturucuyla mücadele konusunda kullanılmış bir slogandır. Uzun yıllar boyunca bu sloganın, çocukları madde kullanımından alıkoyacağı umulmuştur. Bu cümle net, doğru, kesin ve ilgilidir. Ancak buna rağmen derinlikten yoksundur çünkü uyuşturucu göründüğünden çok daha karmaşık bir problemdir. Böyle bir cümle uyuşturucunun tarihsel, politik, ekonomik, psikolojik veya diğer önemli boyutlarını içermemektedir.

5.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

YÜZEYSEL (DERİNLİKTEN UZAK) YAKLAŞIMLARIN FARKINA VARMAK

Net, tam, kesin ve ilgili fakat konunun karmaşık yönlerini yüzeysel olarak **ele alan bir gazete haberi belirleyin.** Örneğin, çok sayıda kanun, uyuşturucu **ve suç gibi sistemik problemlere** eğreti çözümler getirmektedir.

1. **Problemi ifade edin.**
2. **Haberin probleme nasıl** değindiğini ve neden yaklaşımın yüzeysel **kaldığını açıklayın.**
3. **Konunun karmaşıklığına** odaklanın ve problemin ne şekilde üstesinden gelinmesi **gerektiğini tartışın.**

Düşünce Özgürlüğü

Düşünceyi daha geniş kapsamlı hâle getirmeye odaklı sorular aşağıdaki maddeleri içerir:

- Başka bir bakış açısını dikkate almaya ihtiyacımız var mı?
- Bu meseleye başka bir açıdan bakabilir miyiz?
- Meseleye konservatif açıdan yaklaşırsak nasıl görünüyor.
- Ya da diğer bakış açılarından meseleye yaklaşırsak ...?

Sorgulama net, tam, kesin, ilgili ve derinlikli olabilir fakat düşünce özgürlüğünden uzak olabilir. Örneğin, öne sürülen görüş muhafazakâr veya liberal açıdan konuya derinlemesine bakmayı sağlayacak şekilde ayrıntılı olabilir. Ancak ne kadar ayrıntılı olsa da meseleye tek yönlü bir bakış açısı sunmaktadır.

Konu hakkındaki olası her türlü bakış açısını dikkate aldığımızda konuyu geniş çaplı değerlendirme şansını elde ederiz. Ancak yine de konuyla ilgili çok sayıda bakış açısı olduğu zaman bile, uzağı görememe veya dar kafalı olma hatalarına düşebiliriz. Alternatifleri veya karşıt görüşleri dikkate almayız.

İnsanlar dar görüşlü olma konusunda, yetersiz eğitim, sosyal merkezli düşünme eğilimi, kişisel bencillik, kendini kandırma ve entelektüel kibir gibi pek çok nedenden dolayı suçludurlar. Kendimizle çelişme fikri bizi genellikle korkutur. Bir konu hakkında belirli bir seviyede görüşe sahip olduğumuz fikirlerimizi yeniden ele alıp üzerinde düşünmektense aynı fikirde olmadığımız görüşleri göz ardı etmek daha kolaydır.

Örneğin diyelim ki siz ve ben birlikte yaşıyoruz ve ben sizin rahatınızı kaçıracak kadar odada yüksek sesle müzik çalmayı seviyorum. Soru: "Siz odada olduğunuzda yüksek sesle müzik dinlemeli miyim?" Hem sizin hem de benim bakış açım sorunla alakalı. Sizin bakış açınızı dikkate değer bulup empati kurduğum zaman -anlamak için sizin düşünce şeklinizle ilgilendiğim zaman- yüksek sesle müzik dinlememin haksız ve bencilce olduğunu görmek zorunda kalacağım. Yüksek sesle müzik dinlememin ne kadar can sıkıcı olduğunu anlayabileceğim. Bununla birlikte eğer sizin bakış açınızı anlamak için kendimi zorlamazsam bu bencil hareketimi de değiştiremem. Zihnimizin kullandığı ve bırakmaktan kaçındığı en temel mekanizmalardan birisi, kendisinden farklı bakış açılarını anlamayı bilinçsizce reddetmektir.

5.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR KONU HAKKINDA ENİNE BOYUNA DÜŞÜNMEK

Şu soru üzerinde düşünün: Kürtaj ahlaken doğru mudur? Bazıları kürtajı ahlaken uygun bulmazken, bazıları da uygun bulduklarını öne sürmektedir. Her bir fikri detaylarıyla ayrıntılı olarak ele almayı deneyiniz. Her bir fikri objektif bir şekilde kendi şahsi fikrinize aldırmaksızın ele alın. Kendinizi o bakış açısını doğru kabul eden bir kişi yerine koyarak sunumunuzu yapın. Her bir bakış açısı için öne sürdüğünüz sebep doğru, kesin, ilgili ve derinlikli olmalı. Taraflı davranmamaya gayret edin.

Mantık

Düşünceyi daha mantıklı hâle getirmeye odaklı sorular aşağıdaki maddeleri içerir:

- Bütün bunlar mantıklı olarak birbirine uygun mu?
- Bu gerçekten akla yatkın mı?
- Söylediklerinden bu sonuç çıkıyor mu?
- Söylediklerinin kanıtı var mı?
- Önce öyle söyledin, şimdi böyle söylüyorsun. Hangisinin doğru olduğunu nerden bilebilirim?

Düşünürken çeşitli düşünceleri belirli bir sıra ile bir araya getiririz. Bir araya gelmiş düşünceler birbirini destekler nitelikte ve bir bütün hâlinde anlamlı oldukları zaman düşüncemiz mantıklı demektir. Bir araya gelen düşünceler birbirini destekler nitelikte olmadığı zaman bazı bakımlardan çelişkiler içerir veya bir anlam ifade etmezler ve bu durumda düşüncemiz mantıklı değildir. İnsanlar genellikle farkında olmadan çelişkili düşüncelerini sürdürme eğiliminde oldukları için insan yaşamı ve düşüncelerinde tutarsızlığa rastlamak olasıdır.

Okullarda öğrencilere uygulanan standardize testlere ve ortaya koydukları işlerine bakarak, genellikle okuma yazma, konuşma, matematik, fen ve tarih gibi temel derslerde eksiklikleri olduğunu görebiliriz. Bu kanıta rağmen öğretmenler genellikle öğrencilerin daha iyi öğrenmelerini sağlamak için öğretim yöntemlerini değiştirme ihtiyacı duymazlar ve öğretim yöntemlerinde temelde yanlış olan hiçbir şey olmadığını düşünürler. Oysa ki yukarda verilen kanıtlara göre böylesi bir sonuca varmak mantıksız gözükmektedir. Böylesi bir sonuç gerçeğe uygun gözükmemektedir.

Başka bir örneği ele alalım. Diyelim ki siz kalp krizi geçirmiş birini tanıyorsunuz ve doktoru bu kişiye ilerde başka problemler yaşamaktan sakınabilmesi için yedikleri konusunda çok dikkatli olması gerektiğini söylemiş. Buna rağmen bu kişi ne yediğinin önemli olmadığı sonucuna varmış. Oysa ki yukarıdaki kanıt, vardığı sonucun mantıksız olduğunu göstermektedir. Sonuç akla uygun değildir.

5.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

MANTIKSIZ DÜŞÜNCEYİ FARK ETMEK

Mantıksız bir düşünce örneği içeren bir gazete haberi belirleyin. Size çok önemli gelmeyen bir haber olsun.

1. **Düşüncenin ilgili olduğu konuyu ifade edin.**
2. **Mantıksız olduğuna inandığınız düşünceyi belirleyin ve neden mantıksız bulduğunuzu düşünün.**
3. **Bu mantıksız düşünceden elde edilebilecek çıkarımları tespit edin. Bu mantıksız düşüncenin olası sonuçları neler olabilir?**

Önem

Düşünceyi daha önemli hâle getirmeye odaklı sorular aşağıdaki maddeleri içerir:

- Bu konuyu irdelemek için ihtiyacımız olan en dikkate değer bilgi nedir?
- Bu bilginin içerik açısından önemi nedir?
- Bu sorulardan en önemlisi hangisidir?
- Bu fikir veya içeriklerden hangisi en önemlisidir?

Sorun üzerinde düşündüğümüz zaman kendi mantığımız açısından konuyla ilgili en önemli bilgiye konsantre olmak isteriz ve bizce en önemli fikri veya içeriği göz önüne alırız. Çoğu zaman yanıldığımızı fark etmediğimiz için kendi düşüncemizin tuzağına düşeriz çünkü hepsi aynı derecede önemli olmasa da konuyla ilgili pek çok fikir vardır. Benzer şekilde en önemli soruyu sormama hatasına düşeriz ki bu da bizi, sadece yüzeysel ve çok da önemli olmayan sorular üzerinde düşünme tuzağına düşürür.

Örneğin üniversitelerde çok az öğrenci "*Eğitimli bir insan olmanın anlamı nedir, eğitimli olmak için neyi yapmaya ihtiyacım var?*" gibi önemli sorulara odaklanır. Bunun yerine öğrencilerde "*Bu dersten A alabilmek için ihtiyacım olan ne, bu ödev kaç sayfa olmalı, bu profesörü memnun etmek için ne yapmalıyım?*" gibi sorular sorma eğilimi vardır.

5.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCEDEKİ ÖNEME ODAKLANMAK

Hayatınız hakkında düşünün, ıvır zıvıra ayırdığınız vakte karşılık gerçekten önemli olan şeylere ayırdığınız zamanı düşünün. Ardından aşağıdaki soruların cevaplarını yazın.

1. Hayatınızda şu anda odaklanmak zorunda olduğunuz en önemli hedef veya amaç nedir? Bu amaç neden önemli? Onunla ilgilenmek için ne kadar zamanınızı ayırıyorsunuz?
2. Hayatınızda ıvır zıvır veya üstünkörü işler için ne kadar zaman ayırıyorsunuz? (dış görünüşünüz için, arkadaşlarınızı etkilemek için, partilerde anlamsız şeyler hakkında sohbet etmek için vb.)
3. Gereksiz şeylere ayırdığınız zamanı azaltmak ve önemli şeylere daha fazla vakit ayırmak için ne yapabilirsiniz?

Adillik

Düşünceyi adil yapmayı garantilemek için odaklanmak gereken sorular aşağıdaki gibidir:

- Kanıt olarak sunduğum düşüncem haklı bir mazerete dayanıyor mu?
- Kanıt olarak sunduğum düşüncemin yeterince kuvvetli olup olmadığını göz önünde bulunduruyor muyum?

- Varsayımlarım sağlam gerekçelere dayanıyor mu?
- Amacım davranışlarımın olası sonuçlarıyla örtüşüyor mu?
- Problemi haklı bir şekilde ele alıyor muyum yoksa menfaatim probleme ait alternatif bakış açılarını görmemi engelliyor mu?
- Fikirlerimi savunurken adaletli davranıyor muyum yoksa bencilce, istediğimi elde edebilmek uğruna, birini etkilemek için haksız bir şekilde mi kullanıyorum?

Problemler üzerinde etraflıca düşündüğümüz zaman öyle düşünmekte haklı olduğumuza emin olmak isteriz. Emin olmak demek, düşüncemizde haklı olmak ve düşüncemizin sebeple uyumlu olması demektir. Eğer şu ana kadar bu bölümde anlatılan diğer entelektüel standartları kullanmaya dikkat etmişseniz haklılığınız konusunda emin olabilirsiniz. İnsan düşüncesinde doğal olarak var olan güçlü bir kendini aldatma eğilimi yüzünden adil olma kavramına ayrıca yer verdik. Örneğin, sahip olduğumuz bakış açısını değiştirmemize sebep olabilecek konuyla ilgili önemli bir bilgiyi reddedip aslında adil ve haklı olduğumuz konusunda sıklıkla kendimizi kandırırız. Bu sebeple istediğimizi elde etmek uğruna başkalarına zarar bile verse, haksız fikrimizi sürdürürüz. İnsanları etkileyen haksız görüşler öne süreriz, desteksiz hipotezler ortaya atarız ve böylece hatalı çıkarımlara sebep oluruz.

Şimdi, esas gerçeklerin göz ardı edildiği, haksız bir fikrin ne gibi bir sonuca yol açtığı ile ilgili bir örneği ele alalım. Örneğin, farz edelim ki Kristi ve Abby birlikte yaşayan iki arkadaş. Kristi çabuk üşüyen, Abby ise sıcağa dayanamayan bir kız. Bütün kış Abby odanın penceresini açık bırakmayı isterken Kristi de kapalı kalmasında ısrar ediyor. Ancak Abby de kapalı pencereyle son derece rahatsız olduğu konusunda ısrarcı. Kendi haklılığını savunmak için sıcaktan bunaldığını, ortam sıcak olduğunda rahat hareket edemediğini ve eğer Kristi üşüyorsa üzerine bir kat daha süveter giyebileceğini gerekçe olarak öne sürüyor. Abby Kristi'in böyle düşünmekte haksız olduğunu düşünüyor. Kristi'in gözüyle olaya yaklaşmayı reddediyor çünkü eğer onun gözünden olaylara bakarsa *bu bir şeylerden vazgeçmesi gerektiği* anlamına gelecek. Abby'ün daha makul veya adil bir bakış açısını benimsemesi gerekiyor.

Başkalarının fikirlerini etkilemeye eğilimli insanlar genellikle bunu haksız yollardan yaparlar. Örneğin, bir seyahatte kullanmak üzere arkadaşı John'un taşınabilir teybini ödünç almak isteyen Jay'ın örneğini ele alalım. Böylece Jay düzenli olarak John'la takılmaya başlıyor. Başkalarıyla birlikteyken Jay, John'u "arkadaşı" olarak tanıştırıyor ve John de Jay'in arkadaşı olduğunu düşünmeye başlıyor. Sonuçta Jay John'a teyibini ödünç alıp alamayacağını sorduğunda John kolaylıkla bunu kabul ediyor çünkü Jay'ın arkadaşı olduğunu düşünüyor. Ancak Jay teybi geri iade etmiyor ve John geri istemek için teybini sorduğunda Jay, teybi kaybettiği yalanını söylüyor. Gerçek şu ki aslında Jay teybi geri vermeyi hiçbir zaman düşünmemişti ve açıkçası John'u de hiçbir zaman arkadaşı olarak görmedi. Arkadaşım tabirini ise sadece istediğini elde edebilmek için kullandı. Ona arkadaşı olduğunu sadece onu etkileyebilmek için özellikle söyledi. Böylece Jay *arkadaş* kelimesini gerçek amacına uygun şekilde dürüstçe kullanmamış oldu.

Bir sonuca ulaşmaya çalıştığımız zaman gerçeğe varmak için kullandığımız varsayımların bizi doğru sonuca götüreceğinden emin olmak isteriz. Örneğin, tüm ön yargılarımız

ve basmakalıp düşüncelerimiz birer varsayım olarak işlev görür ve bunlar doğası gereği ıspatlanabilir değillerdir. Çoğunlukla aşağıdaki gibi kapsamlı genellemeler yapma eğilimi gösteririz:

- Hoşgörülüler suça karşı gereken sertliği göstermezler.
- Yaşlılar cinsellikle ilgilenmezler.
- Gençlerin kafasında cinsellikten başka bir şey yoktur.
- Sporcular serin kanlı olurlar.
- Sarışınlar aptaldır.
- Amigoluğa meraklı olanlar boş kafalıdır.
- Bütün zekiler inektir.
- Öğrenmek sıkıcıdır.
- Okulda gerçek hayatla ilgili bir şey yoktur.

Bu gibi varsayımların yarattığı mesele, temel ve çoğu zaman ciddi hatalar yapmamıza sebep olmalarıdır çünkü haklılık içermezler ve ön yargılarımızla hareket etmemize sebep olur ve bizi hatalı çıkarımlara sürüklerler. Örneğin, tüm zeki olanların inek olduklarına inanıyorsak ne zaman zeki biriyle tanışsak onun da inek olduğunu düşünür ve bu kişiye karşı haksız tavır sergilemiş oluruz.

Özetle, haklılık veya adillik, düşüncede önemli bir kriter teşkil ederler. Bize kendi çıkarlarımıza hizmet edebilmek için düşüncemizi nasıl çarpıttığımızı gösterirler. Aynı şekilde bir başkasının da düşüncelerini kendi amacına uygun olarak çarpıtmasını gösterirler.

5.11, 5.12 *Kendiniz İçin Düşünün*

DOĞRULUĞU ISPATLANABİLİRLİK (ADİLLİK) İÇİN VARSAYIMLARI ANALİZ ETMEK

4.11'deki Kendiniz İçin Düşünün bölümünde yer alan varsayımlar üzerinde yeniden düşününüz. Her biri için verilen durumun haklı olup olmadığına karar veriniz. Haklı olmayan her bir durum için haklı olabilecek bir varsayımı yeniden tasarlayın.

GÜNLÜK TARTIŞMALARA ENTELEKTÜEL STANDARTLARIN UYGULANMASI

Sizinle aileniz veya sizinle arkadaşlarınız arasında geçen önemli bir konudaki bir tartışmayı teybe kaydedin. Örneğin, "Bu ülkede uyuşturucu bağımlılığı konusunda ki en iyi çözüm ne olabilir?" sorusu bir tartışma konusu olabilir. Ardından iki üç görüş öncesine kadar teybi başa sarın. Her adımda hangi standartlarla karşılaştığınızı ve hangilerinin ihlal edildiğini tespit edin. İnsanların düşünce süreçleri içerisinde entelektüel standartları ne kadar az kullanma eğiliminde olduklarına, sıklıkla belirsizlik içinde olduklarına dikkat edin. Siz entelektüel standartların ihlal edildiğine dikkat çektikten sonra bile insanların kendi fikirlerini nasıl kendilerinden emin bir şekilde savunmaya devam ettiklerine dikkat edin. Onlar hakkına ne söyleyebilirsiniz?

ŞEKİL 5.1 *Düşünceyi değerlendirmek için düşüncenin unsurlarına* entelektüel *standartları uygulamamız gerekir.*

Netlik Anlaşılabilir; anlam kavranabilir.

Detaylı olarak açıklayabilir misin? Bir örnek verebilir misin? Ne demek istediğini örneklendirebilir misin?

Doğruluk Hatasız veya bozulmamış, doğru.

Bunun doğruluğunu nasıl araştırabiliriz? Doğru olup olmadığını nasıl ortaya çıkartabiliriz? Bunun doğruluğunu nasıl kanıtlayabilir veya test edebiliriz?

Kesinlik Gerekli olan her türlü ayrıntı.

Daha açık olabilir misiniz? Daha fazla bilgi verebilir misiniz? Daha fazla ayrıntı verebilir misiniz?

İlgililik Konuyla ilişkisi.

Bunun problemle nasıl bir ilişkisi var? Sorunu nasıl destekliyor? Bu sorun açısından bize nasıl yardımcı olabilir?

Derinlik İçerdiği zorluk ve birden çok karşılıklı ilişki.

Hangi faktörler bu problemi zorlaştırıyor? Bu sorun ne gibi zorluklar içeriyor? Baş etmemiz gereken ne gibi güçlükler var?

Düşünce Özgürlüğü Her türlü bakış açısını kapsaması.

Bu soruna başka bir açıdan bakmaya ihtiyacımız var mı? Başka görüşleri dikkate almalı mıyız? Bu durumu başka bir yolla gözden geçirmeli miyiz?

Mantık Tüm parçaların bir arada akla uygunluğu? Çelişki olmaması.

Tüm bunlar akla uygun görünüyor mu? İlk bölüm son bölümle uyumlu mu? Söylediğin şey bu sonucu kanıtlıyor mu?

Önem Önemsizlere değil önemli olana odaklanmak.

Bu dikkate alınması gereken en önemli sorun mu? Odaklanılması gereken asıl kanı bu mu? Bu olgulardan hangisi en önemlisi?

Adillik Doğruluğu ispat edilebilir, önyargısız ve tek taraflı değil.

Düşüncem bu durumu haklı çıkarabiliyor mu? Başkalarının düşüncelerini göz önüne alıyor muyum? Amacım sorunu kapsayabiliyor mu? Fikirlerimi amacına uygun bir şekilde mi kullanıyorum yoksa onları istediğime uydurabilmek için çarpıtıyor muyum?

DÜŞÜNCE UNSULARINI VE ENTELEKTÜEL STANDARTLARI BİR ARAYA GETİRMEK

Düşüncemizin unsurlarını analiz edebilmek için onları parçalara ayırarak ele alabilmenin önemini fark edebildiğimizde düşüncemizdeki eksiklikleri de fark edebiliriz. Ayrıca entelektüel standartları bir değerlendirme aracı olarak da uygularız. Şimdi entelektüel standartları düşüncenin unsurlarını değerlendirmek için nasıl kullanabileceğimize bir göz atalım.

ŞEKİL 5.2 *Kritik düşünür entelektüel standartları düşüncesinin unsurlarına rutin bir şekilde uygular.*



Düşünme için uluslararası standartlar kullanıldı.

Netlik → Doğruluk → Derinlik → Düşünce → Önem
Kesinlik **özgürlüğü** **↓**
İlgililik **Adillik**

Amaç, Hedef veya Nihai Bakış Açısı

Ne zaman bir şey düşünsek, o düşüncenin varacağı çeşitli sonuçları da düşünürüz. Birtakım amaçlarımıza ulaşmak, bazı isteklerimizi doyurmak, bazı ihtiyaçlarımızı karşılamak gibi. Düşünce yapımızdaki problemin kaynaklarından bir tanesi, bizi amaca, hedefe, sonuca ulaştıran her bir basamaktaki eksikliği izleme zorluğudur. Eğer amaç gerçekçi değilse, örneğin, diğer amaçlarımızla çelişiyorsa, karışık veya düzensizse, amacımıza ulaşmak için kullandığımız düşünce başarısız olacaktır.

Eleştirel düşünür olma yolunda kendinizi geliştirmek için, başarıya ulaşmaya çalıştığınız amacınızı şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koyma alışkanlığı edinmelisiniz. Her bir durumda amacınızın açık ve anlaşılır olmasına gayret etmelisiniz. Amacınıza bağlı kalmayı başaramazsanız, ona ulaşmanızda mümkün olmaz. Diyelim ki üniversitede olma amacınız, iyi bir işe girme şansınızı arttırmak ve iyi bir gelir elde edebilmek için diploma sahibi olmak olsun. Eğer bu amacı zihninize iyice oturtursanız ve bunu başarmak için çalışmaya devam ederseniz büyük olasılıkla başarılı olursunuz fakat üniversitede sosyal hayata dalmak çok kolaydır ve bunda sizin amacınıza dair bakış açınızı yitirmenize ve amaca ulaşmada başarısız olmanıza sebep olabilir.

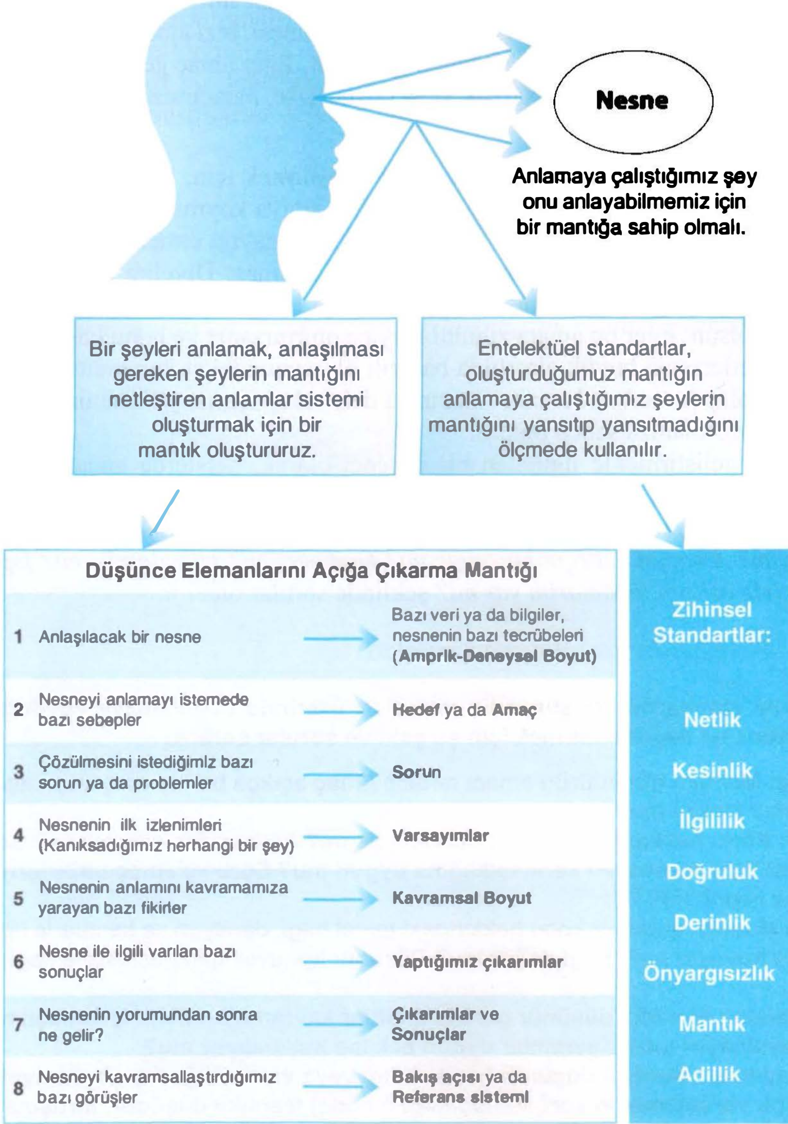
Zihninizi geliştirmekle ilgilenen bir öğrenci olarak, derslerde amacınıza odaklanma yeteneğinizi geliştiren sorular sormaya başlamalısınız. Örneğin, bir sınavda, araştırma projesinde, sözlü bir sunumda, bir tartışmada, *amacım açık ve net mi? Amacımı açıkça belirleyebilir miyim? Amacım belirgin bir amaç mı? Gerçekçi mi? Ulaşılabilir mi? Ispatlanabilir mi? Birbiriyle çelişen amaçlarım var mı?* şeklinde sorular olabilir.

ŞEKİL 5.3 *Amacı Değerlendirme Kriterleri*

Entelektüel standartları düşüncenin unsurları üzerinde uygulamaya koyduğumuz zaman, düşünceyi değerlendirmek için şu şekilde sorular sorarız:

1. **Amaç: Mantıklı düşünürün amacı nedir? Amaç açıkça belirlenmiş veya açıkça anlaşılır mı? Meşru mu?**
2. **Soru: Konu hakkındaki soru iyi belirlenmiş mi? Açık ve ön yargısız mı? Sorunun ifadesi ilgili meselenin karmaşıklığına uygun mu? Soru ve amaç birbirleriyle direkt olarak ilişkili mi?**
3. **Bilgi: Mantıklı düşünür konu hakkındaki temel bilgi, deneyim ve kanıtlarla ilgili delilleri ortaya koyuyor mu? Bilgi doğru mu? Düşünür konuyla ilgili güçlüklere değiniyor mu?**
4. **Kavramlar: Mantıklı düşünür gerekli anahtar kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlayabiliyor mu? Kavramlar uygun şekilde kullanılıyor mu?**
5. **Varsayımlar: Mantıklı düşünür kanıksadığı veya varsaydığı şeye hassaiyet gösterdi mi? (bu varsayımların sorgulanabildiği ölçüde) Mantıklı düşünür, tartışmaya açık, varsayımların doğasında var olan sorunlara değinmeden bu varsayımları kullanabildi mi?**
6. **Çıkarımlar: Mantıklı düşünür, temel yargılarına nasıl ulaştığını daha iyi açıklayabileceği bir sorgulama hattı geliştirdi mi?**
7. **Bakış Açısı: Mantıklı düşünür alternatif bakış açılarına veya sorgulama hatlarına hassasiyet gösterdi mi? O konu ile alakalı diğer bakış açılarının itirazlarını dikkate aldı mı ya da karşılık verdi mi?**
8. **Çıkarımlar: Mantıklı düşünür tuttuğu tarafın sonuçlarına ve çıkarımlarına hassasiyet gösterdi mi?**

ŞEKİL 5.4



Çözülecek Problem ya da Konu Üzerine Sorular

Ne zaman bir şey üzerinde akıl yürütmeye çalışsanız bir problemi çözmekten ya da bir konuyu tahlil etmekten kaynaklanan en az bir soruyu cevaplamak zorunda kalırsınız. Bu sebeple düşünceyi değerlendirirken ilgi alanınız o sorunların etrafında döner.

5.13 *Kendiniz İçin Düşünün*

AMAÇLARINIZ DOĞRULTUSUNDA ENTELEKTÜEL STANDARTLAR GELİŞTİRMEK

Yaşadığınız önemli bir olayı düşünün. Bu sizin iş yerinizde, üniversitede veya başka bir koşulda meydana gelmiş olan kişisel bir sorununuz olabilir Şimdi o olaydaki amacınızı açık ve eksiksiz bir şekilde belirtiniz. Tam olarak ne elde etmek istiyordunuz? Amacınız adil ya da haklı görülebilir mi? Gerçekçi bir amaç mıydı? Durumu **bir sınıf arkadaşınıza açıklayın.**

Daha iyi düşünebilmenin önemli unsurlarından bir tanesi, bir problemi açık ve konuyla ilgili bir yolla formüle etme yeteneğinizi ölçmektir. Bu yetenek sizin ilgilendiğiniz sorunun önemli olup olmamasını, cevaplanabilir olmasını ve sizin sorunu halletmek ve problemi çözmek için gerekenleri anlayıp anlamadığınızı belirlemede kullanılır.

Zihnini geliştirmeyle ilgilenen bir öğrenci olarak, kendinize sınıfınızdaki önemli sorunlara odaklanmanızı sağlayacak sorular sorabilirsiniz: (bu dersteki, bu bölümdeki, bu tartışmadaki) *Esas önemli nokta ne? Sorun tam olarak ne? Sorun basit mi karmaşık mı? Eğer karmaşıksa onu karmaşık yapan ne? Ben bu soruya saplanıp kaldım mı?* (bu tartışmadaki, üzerinde çalıştığım bu rapordaki) Burada düşünülmesi gereken birden fazla önemli soru mu var? (bu derste, vb.)

5.14 *Kendiniz İçin Düşünün*

MESELE HAKKINDA SORULARA DAYALI ENTELEKTÜEL STANDARTLAR GELİŞTİRMEK

5.13 *Kendiniz İçin Düşünün* bölümündeki önemli soruna dönelim. Şimdi belirttiğiniz problemi ve o problemden kaynaklanan sorunu ifade ediniz. Sorunuzu açık ve eksiksiz şekilde belirtiniz. Eğer varsa problemde var olan karmaşıklıklar nelerdir? Problem üzerinde etkili düşünmenizi sağlayacak birden fazla soru olabilir mi? Bir sınıf arkadaşınıza anlatınız.

Bakış Açısı veya Dayanak Çerçevesi

Her düşündüğümüzde bazı bakış açıları veya dayanak çerçeveleri içinde düşünmeliyiz. O bakış açısı veya dayanak çerçevesi içindeki herhangi bir bozukluk, düşünmedeki problemlerin kaynağı olabilir.

Bir bakış açısı çok dar, yanlış, yanıltıcı bilgiye dayalı, haksız veya çelişkiler içeriyor olabilir. Eleştirel düşünenler, kendi fikirlerinin tam tersi bile olsa diğer bakış açılarına karşı adil olacakları bir bakış açısı edinmeye çalışırlar. Görüşlerinin geniş, esnek ve savunulabilir

olmasını, net bir şekilde ifade edilmiş ve sürekliliğe sahip olmasını isterler. İyi bir düşünür bir konuya dair çıkarım yapacağı zaman alternatif bakış açılarını da göz önünde bulundurur.

Zihnini geliştirmek isteyen bir birey olarak sınıfınızdaki görüşlere odaklanma yeteneğinizi geliştirecek soruları kendinize sormaya başlayabilirsiniz. Bu sorular, "*Ben bu konuya hangi perspektiften bakıyorum? Konuyu diğerlerinin bakış açısından göremeyecek kadar kendi bakış açıma mı odaklandım? Elimdeki konuyu daha iyi tartışabilmem için pek çok görüşü göz önünde bulundurmalı mıyım? Yazarın görüşü ne? Bu disiplindeki dayanak sistemi ne? Bu perspektiflerde farklı dünya görüşleri ima ediliyor mu?*" şeklinde olabilir.

5.15 *Kendiniz İçin Düşünün*

BAKIŞ AÇISINDA ETKİLİ ENTELEKTÜEL STANDARTLAR GELİŞTİRMEK

5.14 Kendinizi İçin Düşünün bölümündeki probleme devam edelim. Şimdi konu ile ilgili bakış açılarını belirtiniz. Her bir noktayı açık ve eksiksiz bir şekilde ifade ediniz. İlgili bütün bakış açılarını göz önünde bulundurduğunuzdan ve her noktayı –kişisel sempati duyarak yansıttığınız noktaları da dâhil olmak üzere– yüzde yüz doğru olarak temsil ettiğinizden emin olunuz.

Bilgi, Veri ve Deneyimler

Herhangi bir konuda akıl yürüttüğümüzde üzerinde mantık yürüttüğümüz konuyla ilgili fenomenler, o konuya has özellikler vardır. Bir bireyin akıl yürütmesine dayanan tecrübede, veride, kanıtta ve ham maddedeki herhangi bir bozukluk bir problemin muhtemel sebebi olabilir.

Düşünürler, ne derece net, adil ve doğru kanıtlar ortaya koyabildikleri konusundaki yeteneklerini değerlendirmelidirler. Bu sebeple, bir öğrenci olarak ister ders için not hazırladığınızda, ister savunduğunuz konular hakkında akıl yürüttüğünüzde ya da kişisel yaşamınızdaki bir problemi değerlendirdiğinizde sonuca ulaşmak için kullandığınız bilginizi değerlendirmelisiniz. Kullandığınız bilginin konu ile ilgili ve amaçlarınıza uygun olup olmadığını, bilgiyi doğru bir şekilde temsil edip etmediğinizi, bilgiyi bakış açınıza uyacak, size hizmet edecek şekilde değiştirip değiştirmediğinizi ölçün.

Zihnini geliştirmek isteyen bir öğrenci olarak kendinize, sınıfınızdaki bilgilere odaklanmanızı sağlayacak beceriler geliştirmek için sorular sorun. Bunlar, "*Bu konu üzerinde daha iyi düşünmemi sağlayacak en önemli bilgi ne? Göz önünde bulundurmam gereken alternatif bilgi kaynakları var mı? Kullandığım bilginin doğru olup olmadığını nasıl kontrol edebilirim? Kullandığım bütün bilgilerin konuyla ilgili olduğuna emin miyim?*" gibi sorular olabilir.

5.16 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKIL YÜRÜTÜRKEN KULLANDIĞINIZ BİLGİYE ETKİSİ OLAN ZİHİNSEL STANDARTLAR GELİŞTİRMEK

Üzerinde çalıştığınız probleme devam edin. Şimdi, ne tür bir bilgi kullandığınızı belirleyin. Kullandığınız bilgi, varsayımlarınızla bağlantılı olarak bazı sonuçlara ulaşmanızı sağlayan veri, olgu ya da deneyimleri içerebilir. Bu bilgi sizin tecrübelerinizden, söylentilerden, araştırmalardan, medyadan veya başka kaynaklardan gelmiş olabilir. Bu bilginin doğru ve mesele ile ilgili olduğunu nasıl belirleyebilirsiniz?

Kavramlar, Teoriler, Fikirler

Her türlü akıl yürütmede, bir kısım fikir ya da kavramlar kullanılırken bir kısmı ise kullanılmaz. Bu kavramlar bizim akıl yürütmemizde var olan teoriler, prensipler, aksiyomlar ve kurallar içerir. Kavramlarda ya da görüşlerdeki herhangi bir sorun bizim akıl yürütmemizdeki bir problemin muhtemel sebebi olabilir.

Eleştirel bir düşünür olarak, kullandığınız kavramlara daha derin bir şekilde odaklanmaya başlamalısınız. Bu kavramlar hakkında ne derece net olduğunuzu değerlendirebilmek için bu kavramların konu ile ne kadar ilgili olduğunu ve prensiplerinizin bakış açınızla uyuşup uyuşmadığını değerlendirebilirsiniz. Böylece dikkatinizi, kavramları nasıl kullandığınıza, hangi kavramların daha önemli olduğuna ve kavramların sistemde nasıl iç içe geçtiğine vermeye başlarsınız.

Zihnini geliştirmek isteyen bir öğrenci olarak, derslerde geçen kavramların önemine odaklanma becerinizi geliştirecek sorular sormaya başlamalısınız. Bunlar "*Bu sınıfta hayatta bana yardımcı olması için öğrenmem gereken en temel kavram nedir? Derste bu kavram diğer ana kavramlarla nasıl ilişki kuracak? Bu dersteki en önemli teori nedir? Bu dersteki kavramların öneminin tam olarak farkında mıyım?* Öğretmenin açıkladığı kavramlar hakkında daha açık olmak için hangi soruları sormam gerekiyor?" gibi sorulardır.

5.17 *Kendiniz İçin Düşünün*

KULLANDIĞINIZ KAVRAMLARLA İLGİLİ OLAN ENTELEKTÜEL STANDARTLAR GELİŞTİRMEK

Üzerinde çalıştığınız probleme devam edin. Şimdi düşüncenize yön vermekte kullandığınız en önemli kavramları belirtin. Örneğin; derslerinize, işinize, ailenize, diğer önemli kişilere vb. yeterli zamanı ayırırken aynı zamanda fiziksel görünüşünüzü nasıl muhafaza edeceğinizle ilgilenirseniz sizin ana kavramlarınız fiziksel egzersiz, etkili öğrenme ve iyi ilişki kurma olur. (Genel olarak akıl yürütmede kullandığınız anahtar kavramları sorunlarınıza ve amaçlarınıza bakarak bulursunuz.).- Her bir kavramı detaylı olarak incelerseniz onları nasıl kullandığınızı anlayabilirsiniz. Kavramlarınızı açık ve eksiksiz bir şekilde belirtiniz.

Varsayımlar

Tüm akıl yürütmeler bir yerden başlamak zorundadır. Düşünmeye bazı şeyleri varsayarak başlarız. Düşünmenin başladığı varsayım veya ön varsayımdaki herhangi bir hata, akıl yürütmedeki problemlerin muhtemel sebebi olabilir.

Akıl yürütme becerilerinin ölçümü, ilgili standartlara göre varsayımları tanıma ve birleştirme yeteneğinizin değerlendirilmesini içerir. Sahip olduğumuz varsayımlar açık olabilir, olmayabilir; savunulabilir, savunulmayabilir ve sabit veya çelişkili olabilir.

Zihnini geliştirmek isteyen bir öğrenci olarak siz derslerinizde geçen önemli varsayımları kullanma yeteneğinizi geliştirecek sorular sormaya başlamalısınız. Bunlar "*Bu akademik disiplinde (derste, tartışmada, makalede veya deneyde) ele alınan olmazsa olmaz nedir? Bu varsayımlar savunulabilir mi ya da ben onları sorgulamalı mıyım? Bölüm 2'de kitabın yazarı ne öne sürüyor? Bu varsayımlar tartışıldı mı ya da onlar sorgulanmalı mı?*"

5.18 *Kendiniz İçin Düşünün*

VARSAYIMLARINIZDA ETKİLİ OLAN ENTELEKTÜEL STANDARTLAR GELİŞTİRME

Üzerinde çalıştığınız probleme devam edin. Akıl yürütmede oluşturduğunuz **en önemli varsayımları belirtin.** Sorgulanabilecekken sorgulamadan öyle olduğunu düşündüğünüz bir şey var mı, varsa nedir? Daha önce örnekte bahsi geçen "bir yandan hem okula hem günlük ilişkilerinize vakit ayırırken bir yandan da formunuzu korumaya vakit ayırmanız gerektiği" örneğini ele alalım. Bu durumda sizin varsayımlarınız:

1. Entelektüel çaba bireysel ilişkilerden daha önemlidir / önemli değildir.
2. Uygun egzersizleri yapmak için yeterince egzersiz bilgim var.
3. (Öğrenci kredisi alacağıma) Üniversitedeyken kısmi zamanlı bir işte çalışmalıyım.
4. Yukarıda geçen bütün sorumlulukları gerçekleştirebilmek için yeterince zamanım var.

Varsayımlarınızı açık ve anlaşılabilir şekilde ifade ediniz. Onların konu ile ilgili olarak savunulabilir olduklarından emin olunuz.

Çıkarımlar ve Sonuçlar

Her düşündüğümüzde akıl yürütmemizin bir sonucu olarak çıkarımlar elde ederiz. Karar verdiğimizde elde ettiğimiz sonuç, aldığımız kararların neticesinde ortaya çıkan bir sonuçtur. Eleştirel bir düşünür olarak, nerede ve ne zaman meydana gelirlerse gelsinler çıkarımları anlamak isteriz. Mantıksal sonuçların izini sürebilmeyi ve bizim davranışlarımızın neye sebep olacağını görebilmeyi arzularız. Muhtemel sorunları onlar ortaya çıkmadan önce tahmin etmek isteriz.

Çıkarımlarda bulunmayı ne zaman durduracağımız önemli değildir çünkü her zaman ileriye dönük çıkarımlar ve sonuçlar olacaktır. Akıl yürütmemizin çıkarımlarında veya

neticelerinde oluşacak herhangi bir sorun, düşüncemizdeki muhtemel bir sorundan kaynaklanmaktadır. Etkili düşünme yeteneğimiz, çıkarımları anlama ve ifade etme becerimiz ve düşüncelerimizin neticeleri ile ölçülür.

Zihnini geliştirmek isteyen bir öğrenci olarak, düşünme esnasında önemli çıkarımlara odaklanma yeteneğinizi geliştirmek için kendinize sorular sormaya başlamalısınız. Bunlar "*Bu biyolojik teorinin, durumun veya ekonomik politikanın en önemli noktaları neler? Bu politik uygulamanın sonuçları nedir? Bu durumda başarısızlığın sonuçları nelerdir? Eğer bu tavrı takınırsak karşılaşacağımız muhtemel sonuçlar neler olacak? Sosyal problemi bu yoldan ziyade, başka bir yoldan çözmeye çalışmamızın altındaki en önemli sebepler neler? Ülkenizin 1. Dünya Savaşı'na katılmasının sebepleri (sosyal, politik, ekonomik veya kültürel) nelerdir?*"

5.19 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKIL YÜRÜTMENİZDEN ELDE ETTİĞİNİZ ÇIKARIMLAR YOLUYLA DÜŞÜNME

Üzerinde çalıştığınız probleme devam edin ve vereceğiniz muhtemel kararların en önemli sebeplerini belirtin. Bu boşlukları ona göre doldurun: Eğer ___________ yapmaya karar verirsem sonrasında muhtemelen ___________ olacak. Eğer ___________ şeklinde farklı davranmaya karar verirsem o zaman muhtemelen ___________ olacak.

Bu etkinlikte siz, her bir kararın mantıksal çıkarımlarını ve muhtemel sonuçlarını vurguluyorsunuz. Her bir kararın önemli sebeplerini vurguladığınıza emin olunuz. Bir sonraki etkinlik için (1) evlenmenin, (2) üniversiteye devam etmemenin, (3) tüm yaşamınız boyunca kasabanızda kalmanızın ya da (4) sırf eğlence için uyuşturucu kullanmanın en muhtemel sonuçları nelerdir? Düşününüz.

Sonuç Çıkarma

Bütün akıl yürütmeler "Bu böyle olduğu için bu da böyle oldu (veya muhtemelen böyle)." ya da "Bu oldu, bundan dolayı da bu meydana geldi." basamaklarını takip eder. Zihin bir durumu veya olgular toplamını algılar ve bu olgulara dayanarak bazı sonuçlara ulaşır. Bu süreçlerin neticesinde de çıkarımlara ulaşır. Mantıksal çıkarım yapma yeteneğinizdeki herhangi bir sorun, akıl yürütmenizdeki olası bir sorunu temsil eder. Örneğin, eski püskü giysiler giymiş, yanında dürülmüş bir yatak bulunan, elindeki çantada pakete sarılmış bir şişe bulunan birini caddenin köşesinde otururken gördüğünüzde onun muhtemelen bir dilenci olduğu çıkarımını yapacaksınız. Bu çıkarım sizin durumdan anladığınız sonuçlara ve bunları nasıl varsaydığınıza dayanır fakat varsayımınız bu durumda mantıklı olabileceği gibi olmayabilir de.

Eleştirel düşünürler ustaca çıkarımlar yapmak isterler. Öncelikle, sizin ya da başka birinin ne zaman çıkarım yaptığını fark etmeyi öğrenmeniz gerekir. "*Bu gazete yazısında hangi temel çıkarımlar yapılmıştır? Çıkarımlar neye dayanıyor? Bu çıkarımlar savunulabilir mi? Bu gazetede yapabildiğim ana çıkarım (veya sonuç) ne? O doğrulandı mı?*

Bu teoride yolda ya da problemi bu yolla çözmedeki esas olarak dayandığım çıkarım ne? Bu varsayım mantıklı mı? Bu sonuç kayda değer mi? Bu yorum haklı mı?" gibi soruları kendinize sorabilirsiniz.

Zihnini geliştirmek isteyen bir öğrenci olarak, kendinize nerede olursa olsun ortaya çıkacak çıkarımları fark etme yeteneğinizi geliştirecek sorular sormalısınız: Verilen durumda, ulaşabileceğiniz birden fazla mantıklı çıkarım (sonuç veya açıklama) var mı? Göz önünde bulundurulması gereken diğer mantıklı çıkarımlar neler? Bu andan itibaren bir çıkarım dedektörü gibi, analiz edeceğiniz varsayımlarınızı tanıma yeteneğinizi geliştirin.

5.20 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÇIKARIMLARINIZA ETKİSİ OLAN ENTELEKTÜEL STANDARTLAR GELİŞTİRMEK

Üzerinde çalıştığınız soruna devam edin. Probleminizi çözerken kullanacağınız çıkarımlarınızı ya da sonuçlarınızı belirtin. 5.19'da muhtemelen bunları ifade etmiş olabilirsiniz.

Olası cevaplarınız üzerinde düşünürken her bir cevabınızın açık ve kesin olmasına **gayret edin**, ondan sonra muhtemel bir sonuç belirtin. Çıkarımlarınızın kullandığınız **bilgiye ve kavramlara** dayanan sonuçları içerdiğinden emin olun. .

ENTELEKTÜEL STANDARTLARI KULLANMAK İÇİN KISA YÖNERGELER

Buraya kadar vurgulandığı gibi, bütün akıl yürütmeler sekiz öge içerir ve her biri olası bazı hatalara sahiptir. Aşağıda iyi bir düşünürün akıl yürütmede kullandığı temel bir kontrol listesi yer almaktadır.

1. Bütün akıl yürütmeler bir amaç içerir.
   - Amacınızı *açık* bir şekilde ifade etmek için zaman ayırın.
   - *Önemli* ve *gerçekçi* amaçlar seçin.
   - Benzer amaçlardan kendi amacınızı ayırın.
   - Amacınızın adaletli olduğundan emin olun. (Amacınız başkalarının haklarını ihlal etmemeli.)
   - Düzenli olarak amacınıza odaklanıp odaklanmadığınıza ve hedefinizden sapmadığınıza emin olun.
2. Bütün akıl yürütmeler bir şeyi anlamak, bazı sorunların bir çaresine bakmak ve problemleri çözmek için bir girişimdir.
   - Konunun içindeki sorunu *açık* ve *eksiksiz* bir şekilde belirtmek için zaman ayırın.
   - Sorunun ne ifade ettiğini ve alanını netleştirmek için pek çok faklı yoldan sorunu ifade edin.

- Ana sorunu yapabildiğiniz ölçüde küçük sorunlara bölün.
- Ne tür bir sorunla (tarihsel, ekonomik, biyolojik vb. olabilir) uğraştığınızı ve sorunun tek bir cevabı olup olamadığını, tek bir fikrin sorunu olup olmadığını ya da akıl yürütmek için birden fazla bakış açısı gerekip gerekmediğini tespit edin.
- Meselenin karmaşıklığını değerlendirin. (Meseleyi *derinlemesine* ele alın.)

3. Tüm akıl yürütmeler *varsayımlara* dayanır.
   - Varsayımlarınızı *açık* bir şekilde teşhis edin ve onların *savunulabilir* olup olmadıklarını belirtin.
   - Sizin bakış açınıza göre varsayımlarınızın nasıl şekillendiğini düşünün.
4. Bütün akıl yürütmeler birtakım *bakış açıları* temel alınarak yapılır.
   - Bakış açınızı açık bir şekilde belirtin.
   - Diğer konu ile *ilgili* bakış açılarını araştırın ve onların güçlü ve zayıf yönlerini belirleyin.
   - Tüm görüşleri değerlendirirken *tarafsızlığa* özen gösterin.
5. Bütün akıl yürütmeler veri, *bilgi* ve *kanıta* dayanır.
   - Kendinizi, sahip olduğunuz veriler tarafından desteklenen savları kullanacak şekilde sınırlayın.
   - Sizin pozisyonunuza ters düşen veya sizi destekleyen bilgileri araştırın.
   - Sahip olduğunuz tüm bilgilerin açık, doğru ve elinizdeki konuya uygun olduğuna emin olun.
   - *Yeterli* miktarda veri topladığınıza emin olun.
   - Özellikle konu ile ilgili tüm *önemli* bilgileri göz önünde bulundurduğunuzdan emin olun.
6. Bütün akıl yürütmeler, *kavramlar* ve *fikirler* aracılığı ile yansıtılır ve şekillenir.
   - Esas fikirleri *açık* bir şekilde teşhis edin.
   - Kavramlar için alternatif kavramlar veya alternatif tanımları göz önünde bulundurun.
   - Kavramları dikkatli ve *eksiksiz* kullandığınıza emin olun.
   - Kavramları *savunulabilecek* şekilde kullanın (temel anlamlarını bozacak şekilde değil).
7. Bütün akıl yürütmeler bizim verileri anlamlandırmamızı ve *sonuç oluşturmamızı* sağlayacak çıkarımlar veya yorumlar içerir.
   - Sadece kanıtların atıfta bulunduğu çıkarımları yapın.
   - Varsayımları, birbirleri ile olan *tutarlılıklarına* göre kontrol edin.
   - Çıkarımlarınıza sebep olan varsayımları belirtin.
   - Çıkarımlarınızın *mantıklı* bir bilgiye dayalı olduğuna emin olun.
8. Bütün akıl yürütmeler bir şeye sebep olur ve bazı *çıkarımlar* ve *sonuçlar* içerir.
   - Akıl yürütmenizden kaynaklanan *mantıksal* göndermelerin ve sonuçların peşini bırakmayın.
   - Olumlu veya olumsuz göndermeleri araştırın.
   - Olası bütün önemli sonuçları göz önünde bulundurun.

5.21 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCEDE KONTROL NOKTASI

Özetlenmiş tüm bu sekiz kategori için, her bir maddeyi bir ya da birden fazla soruna dönüştürün, her bir maddenin ifade ettiği sorun veya soruları anlamaya çalışın. Listenizi bitirdiğiniz ve ifade ettiğiniz sorunları etkin bir şekilde kullandığınız zaman düşünme için çok güçlü bir araca sahip olmuş olacaksınız. Örneğin, yukarıda yer alan ilk kategoride "Bütün akıl yürütmeler bir amaç içerir." cümlesinin altında, bu fikri kontrol etmenizi kolaylaştırmak için "Amacınızı açık bir şekilde belirtmek için zaman ayırın." yazıyor. Bu kontrol noktasında iki tane sorun ima ediliyor. Bunlar: *Benim amacım tam olarak ne? Ben amacım noktasında açık mıyım?*.

ŞEKİL 5.5

AMAÇ

Bütün Akıl Yürütmeler Bir Amaç İçerir.

Öncelikli Standartlar: (1) netlik, (2) önem, (3) başarılabilirlilik, (4) tutarlılık, (5) savunabilirlilik

Genel Problemler: (1) açık olmayan, (2) önemsiz, (3) gerçekçi olmayan, (4) çelişkili, (5) adaletsiz

Prensipler: İyi akıl yürütmek için, amacını açık bir şekilde anlamalısın ve amacın adaletli olmalı.

Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Eleştirel Sorular
Amaçlarını açık bir şekilde ifade etmek için zaman ayırırlar.	Esas amaçları noktasında kesin değildirler.	Düşüncemin amacını açıklığa kavuşturdum mu? Tam olarak ne yapmayı hedefliyorum? Amacımı daha netleştirmek için onu bir kaç farklı açıdan ele aldım mı?
Esas amacını diğer benzer amaçlardan ayırır.	Farklı bazen de çalişkili amaçlar arasında bocalarlar.	Aklımda ne tür farklı amaçlar var? Onları nasıl birbirleri ile ilişkilendiriyorum? Bir şekilde farklı yönlerde mi başlıyorum konuya? Bu çelişkili amaçları nasıl uzlaştırabilirim?
Düzenli olarak amacına odaklanıp odaklanmadığına ve hedefinden sapmadığına emin olur.	Esas hedefinin ya da amacının izini kaybeder.	Bu yazıyı yazarken ben amacımdan uzaklaştım mı? 3. ve 4. paragraflarımı nasıl ana amacınla ilişkilendirebilirim?
Gerçekçi amaç ve hedefler edinirler.	Gerçelçi olmayan hedefler seçerler ve gerçekçi olmayan amaçlar oluştururlar.	Bu projede aşırı derecede fazla şeyi mi elde etmeyi deniyorum?
Önemli amaç ve hedefler seçerler.	Çok önemliymiş gibi görünen ama önemsiz amaç ve hedef edinirler.	Belirli bir amacı takip etmemin önemi nedir? Odaklanmam gereken birden fazla önemli amaç mı var?
Seçtiği diğer amaçlar ile tutarlı amaçlar ve hedefler seçer.	Amaçlarını dikkatsizce yönlendirir ve tutarsız amaçları için düşüncelerini gözden geçirmez.	Önerimin bir bölümü diğer bir bölümünde elde etmek istediğim şeyi bozuyor mu?
Düzenli olarak düşüncelerini amaçlarına göre düzenlerler.	Amaçlarını gerçekleştirebilmek için düşünme güçlerini yeterince kullanmazlar.	Amaçlarımı gerçekleştirmek için ne ölçüde akıl yürütmeli, düşünmeliyim?
Adaletli, başkalarının isteklerini ve haklarını kendi istek ve hakları nispetinde göz önünde bulunduran amaçlar seçerler.	Başkaların ihtiyaçlarını ve isteklerini gözetmeden kendi amaçlarına hizmet edecek amaç seçerler.	Amaçlarım sadece bana mı hizmet ediyor yani sadece kendi isteklerimi mi önemsiyorum? Amaçlarım başkalarının haklarını ve isteklerini de içeriyor mu?

ŞEKİL 5.6

KONUHAKKINDAKİ SORUN YA DA ANA PROBLEM

Tüm akıl yürütmeler bir şeyi anlama, bir sorunu çözme girişimleridir.

Esas standarlar: (1) netlik ve hassasiyet, (2) önemlilik, (3) cevaplanabilirlilik, (4) ilgililik

Genel problemler: (1) açık ve hassas olmayan, (2) önemsiz, (3) cevaplanamaz, (4) alakasız

Prensipler: Bir sorunu halledebilmek için, sorunun cevaplanabilir olması, sizin açık olmanız ve ona uygun cevap verebilmek için ne yapmanız gerektiğini anlamanız gerekir.

Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Önemli Sorular
Çözmeye uğraştıkları sorun konusunda nettirler.	Genellikle sordukları sorular noktasında net değildirler.	**Konu ile ilgili ana sorun noktasında açık/net miyim? Ben sorunu eksiksiz bir şekilde belirtebildim mi?**
Bir sorunu farklı yollarla ifade ederler.	Sorunu üstü kapalı ifade ederler ve sorunları net bir şekilde formüle etmek için zor bulurlar.	**Konu veya sorunlardaki karmaşıklığı fark etmek için onları bir kaç farklı yolla ifade edebiliyor muyum?**
Ana sorunu küçük sorulara bölebilirler.	Sordukları soruları ayırt edemezler.	Ana sorunu alt sorulara böldüm mü? Ana sorun ile bütünleşmiş diğer yan sorunlar neler?
Farklı türdeki soruları rutin olarak ayırt ederler.	Farklı türdeki sorularla akıllarını karıştırırlar ve bu yüzden onlara uygun cevap veremezler.	**Bana sorulan veya benim sorduğum soru ile ilgili kafam karışık mı? Örneğin, yasal bir sorunu etik bir sorunla karmaşık hâle mi getirdim? Tercih meselesini yargı gerektiren bir mesele ile karşılaştırıyor muyum?**
Önemli sorunları önemsizlerinden ayırırlar.	Önemsiz sorunları önemsizleri ile karıştırırlar.	Üzerinde durulması gereken önemli sorunlar varken ben önemsizler mi ilgileniyorum?
İlgisiz sorunları ilgili olanlarından ayırt ederler.	İlgili ve ilgisiz konularla ilgili kafaları karışır.	Bu tartışmada öne sürdüğüm sorular ana sorun ile ilgili mi?
Sordukları soruları üzerine inşa ettikleri varsayımlar noktasında hassastırlar.	Genelde tuzak dolu sorular sorarlar	Sorunu hileli bir yola mı soktum? Sorgulamam gereken bir şeyi garantiye mi alıyorum?
Cevaplayabildikleri soruları cevaplayamadıklarından ayırırlar.	Cevaplayabilecek durumda olmadıkları soruları cevaplamaya çalışırlar.	Soruları cevaplayabilecek durumda mıyım? Sorunu çözmeden önce nasıl bir tür bilgiye sahip olmalıyım?

ŞEKİL 5.7

BAKIŞ AÇISI		
Bütün akıl yürütmeler bazı bakış açılarından meydana gelirler.		
Esas Standartlar: (1) esneklik, (2) netlik, (3) adalet, (4) genişlik, (5) ilgili		
Genel Problemler: (1) sınırlılık, (2) önyargı, (3) açık olmayan, (4) darlık, (5) alakâsız		
Prensipler: Başarılı bir akıl yürütme için, konuyla ilgili bakış açılarını belirlemeli ve iyi bir inançla ve empatik olarak değerlendirmelisiniz.		
Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Önemli Sorular
Özellikle tartışmaya açık konularda insanların farklı görüşleri olduğunu unutmaz.	Mantıklı alternatif bakış açılarına kredi vermezler.	Bu konuyla ilgili yaklaşımımı içeren bakış açısını dikkatle ifade ettim mi? Bu konu ile ilgili karşıt görüşü göz önüne bulundurdum mu?
Tutarlı ve doğru bir şekilde diğer bakış açılarını ifade ederler ve onları anlayabilecekleri görüşlerden hareketle düşünürler	Alternatif görüşlere ne değer verirler ne de akıl yürütmelerinde kullanırlar; diğer görüşlerle empati kurmazlar.	Eksiksiz bir şekilde diğer bakış açısını ifade edebilmem için onu sesli olarka düşünmeme izin verin.
Tutkuyla inandıkları konularla ilgili diğer bakış açılarını araştırırlar.	Genellikle duygusal açıdan gerilimde olmadıkları konulara gösterdikleri özeni güçlü olarak hissettikleri konulara göstermezler.	X görüşünü haksız bir şekilde mi sunuyorum? X konusunda hassas olduğum için ona gereken ilgiyi gösterirken zorlukla mı karşılaşıyorum?
Açıkça monolojik olan problemlerin monolojik* yapılarını sınırlayabilirler.	Çoklu mantıklılığı* tekli mantıkla karıştırırlar; çok mantıklı problemler ile karşılaştıklarında ısrarla tek referans sistemi üzerinde dururlar.	Buradaki sorun tek mi yoksa çoklu mantıklı mı? Bunu nasıl ifade edebilirim? Gerçekte başka görüşlerle de ilgili olduğu hâlde bu konu hakkında tek bir bakış açısı varmış gibi mi akıl yürütüyorum?
Bir görüşünün muhtemelen lehinde veya aleyhinde olacakları zamanı fark edebilirler.	Ön yargılarının farkında değildirler.	Bu fikri'm ön yargılı mı yoksa akıl yürütme ile ulaşılmmış bir yargı mı? Bu durumda ön yargılı olmama sebep olan şey ne?
Soruna ya da konuya zengin görüşle yaklaşırlar ve bakış açılarını uygun bir şekilde genişletirler.	Uygun olmayan şekilde dar veya yapay bakış açıları ile akıl yürütürler.	Bu konuya olan bakış açım çok mu dar? Sorunu uygun bir şekilde ifade edebilmek için yeterince geniş düşünebiliyor muyum?

******Monolojik* problemler, kesin doğru veya tamamen yanlış olan ve cevaplarını bulmak için belirli yöntemlerin var olduğu problemlerdir. Çoklu *mantıksal* problemlerde, göz önünde bulundurulması gereken, birbirleri ile çekişen düşünce ekolleri vardır. ("Önemli Sorular Sormada Düşünür Rehberi'ne bakınız.)**

nobel

ŞEKİL 5.8

BİLGİ

Tüm akıl yürütmeler bilgiye, veriye, kanıta, deneyime ve araştırmaya dayanır.

Esas Standartlar: (1) açık, (2) ilgili, (3) adaletli toplanmış ve bildirilmiş, (4) doğru, (5) uygun, (6) tutarlı

Genel Problemler: (1) açık olmayan, (2) ilgisiz, (3) ön yargılı, (4) doğru olmayan, (5) yetersiz, (6) tutarlı

Prensipler: Akıl yürütme sadece ve sadece dayandığı bilgi ölçüsünde anlam ifade eder.

Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Önemli Sorular
Savlarını destekleyecek kanıt olduğu zaman onları öner sürerler.	Konu ile ilgili bütün bilgileri incelemeden bir sav öne sürerler.	Benim iddiam kanıtlarla destekleniyor mu? Kendi pozisyonumu savunmak için yeterince kanıtım var mı?
İddialarının arkasındaki bilgiyi açık bir şekilde ifade eder ve doğru bir şekilde değerlendirirler.	Akıl yürütmelerindeki kullandıkları bilgiyi açık olarak anlamazlar ve bundan dolayı mantıksal araştırmadan uzaktırlar.	Açık olarak anlaşılmamış savlarımı destekleyecek kanıtım var mı? Doğruluk ve konu ile ilgililik için kullandığım bilgiyi değerlendirdim mi?
Kendi duruşunun lehinde veya aleyhinde etkin olarak bilgi ararlar.	Sadece kendi bakış açılarını destekleyecek bilgi ararlar.	Karşı görüş ile ilgili en iyi bilgiyi hangi kaynaktan bulabilirim? O kaynağı kontrol ettim mi? Benim görüşümü desteklemeyen görüşü ciddi anlamda göz önünde bulundurdum mu?
Konu ile ilgili verilere odaklanır ama ilgisiz olanları görmezden gelir.	İlgili ve ilgisiz bilgiyi dikkatli bir şekilde birbirinden ayıramaz.	Verilerim öne sürdüğüm fikirlerime uygun mu? Konu ile ilgili bilgiyi göz önünde bulundururken bir hata yaptım mı?
Sadece verilerinden ve mantığın izin verdiği ölçüde desteklenen bilgiden sonuçlar çıkarır.	Verilerinin desteklediği alanın dışında çıkarımda bulunurlar.	İddiam gösterdiğim kanıtın dışına çıktı mı?
Açık ve adaletli bir şekilde kanıtlarını belirtirler.	**Bilgiyi tahrip eder veya onu doğru olmayan bir şekilde ifade ederler.**	**Bu benim sunumumla ilgili mi?**

ŞEKİL 5.9

KAVRAMLAR VE FİKİRLER		
Bütün akıl yürütmeler, kavramlar ve fikirler aracılığı ile yansıtılır ve şekillenir. Esas Standartlar: (1) netlik, (2) ilgililik, (3) derinlik, (4) doğruluk, (5) savunulabilirlik Genel Problemler: (1) açık olmayan, (2) ilgisiz, (3) yüzeysel, (4) doğru olmayan, (5) savunulamayan Prensipler: Akıl yürütme, kendisine şekil veren kavramlar açık, ilgili, gerçekçi ve derin olduğu nispette iyi bir akıl yürütme olarak kabul edilebilir.		
Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Önemli Sorular
Kendilerinin ve bakışlarının kullandıkları esas kavram ve fikirlere duyarlıdırlar.	Kendilerini ve başkalarının kullandığı esas kavram ve fikirlere duyarlı değildirler.	Düşüncemde kullandığım esas fikir ne? Kullandığım ana kavramlar neler?
Kullandıkları anahtar kelimelerin ve yapıların ne ifade ettiklerini açıklayabilirler.	Kullandıkları anahtar kelime ve yapıların ne ifade ettiklerini doğru şekilde anlatamazlar.	Temel kavramların ne ifade ettiği konusunda net miyim? Örneğin, ustalıkla kullanılan kelimenin sahip olmadığı fakat kurnazca kullanılan kelimelerin sahip olduğu olumsuz durumlar var.
Kelimeleri kullanırken standart olmayan, özel kullanımınlarını ayırt edebilirler.	Kullandıkları kelime veya yapıların akademik kullanım şeklinden uzaklaştığını fark edemezler.	Esas kavramdaki tanımımı nereden aldım? Örneğin, eğitim, terör vs. kavramlarının tanımlarını nereden aldım? Kendi hedeflerime uyması için bir kavramın anlamında değişiklikler yaptım mı?
Kullandıkları kelimeleri akademik kullanımına uygun seçerler.	Genellikle kelimelerini örneklerle desteklenmeyen şekilde kullanırlar.	Aşk kelimesini uygun kullandım mı? Örneğin, seven birinin sevdiğine kaba davranmasını hakmış gibi mi gösterdim?
Kullandıkları kavramlar ile alakalı detaylı düşünürler.	**Kullandıkları kavramlar ile derin düşünemekte başarısızdırlar.**	**Bu kavram konusunda yeterince düşüdüm mü? Örneğin, tanımladığım tıbbi bakım, hasta hakları ve önceliklerine yeterince yer vermiyor. Tıbbi bakımla ilgili detaylı düşünmeme gerek var mı?**

ŞEKİL 5.10

VARSAYIMLAR

Bütün akıl yürütmeler varsayımlara—kabul ettiğimiz inançlara dayanır.

Esas Standartlar: (1) netlik, (2) savunulabilirlik, (3) tutarlılık

Genel Problemler: (1) açık olmayan, (2) savunulamayan, (3) tutarsız

Prensipler: Akıl yürütmeler dayandıkları varsayımlar ölçüsünde anlam ifade ederler.

Becerikli Düşünürler	Beceriksiz Düşünürler	Önemli Sorular
Oluşturdukları varsayımlar konusunda nettirler.	Oluşturdukları varsayımlar konusunda açık değildirler.	Varsayımlarım bana açık geliyor mu? Varsayımlarımın tam olarak neye dayandıklarını açıkça anladım mı?
Verilen duruma veya veriye göre savunulabilir ve mantıklı varsayımlarda bulunurlar.	Genelde savunulamayan ve mantıksız varsayımlarda bulunurlar.	Geçmişte yaşadığım tek bir tecrübeye dayanarak mı geleceğe dair varsayımda bulunuyorum? Kabul ettiğim şeyi tam olarak savunabiliyor muyum? Kullandığım kanıtlar varsayımlarımı savunabiliyor mu?
Birbirleri ile tutarlı varsayımlarda bulunurlar.	Genelde çelişkili varsayımlarda bulunurlar.	İddiamın ön kısmında öne sürdüğüm varsayım ikinci kısmındaki varsayımla çelişiyor mu?
Varsayımlarını sürekli olarak anlamlandırmaya çalışırlar.	Varsayımlarını görmezden gelirler.	Bu durumda yapabileceğim varsayım ne? Varsayım savunulabilir mi? Bu varsayımı nasıl elde ettim?
Varsayımların düşüncenin bilinç altı kısmından kaynaklandığının ve bunların yaptığımız çıkarımları belirlediğinin farkındadırlar.	**Varsayımda bulunduklarını fark etmezler ve varsayımlar ile çıkarımlar arasındaki ilişkiyi anlamazlar.**	**Hangi varsayımları düşüncemde hiç bahsetmedim. Bahsetmediğim varsayımla mantıksız çıkarımlara sebep olabilir mi?**

ŞEKİL 5.11

(ÜSTÜ KAPALI) İFADE EDİLENLER VE SONUÇLAR

Bütün akıl yürütmeler bir şeyler ifade eder. Üstü kapalı anlamlar ve bunlara göre hareket edildiği zaman sonuçlar meydana getirirler.

Esas Standartlar: (1) önemlilik, (2) mantıklılık, (3) netlik, (4) hassaslık, (5) eksiksizlik

Genel Problemler: (1) önemsiz olma, (2) gerçekçi, (3) açık, (4) hassas, (5) tam olmama

Prensipler: Bir konu aracılığı ile doğru akıl yürütmek için, düşünmenizden meydana gelen üstü kapalı ifadeleri göz önünde bulundurmalısınız. Vermiş olduğunuz kararlardan meydana gelen sonuçlar aracılığı ile düşünmelisiniz.

Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Önemli Sorular
Akıl yürütmelerinin pek çok önemli sonucunun ve üstü kapalı gönderme yaptıklarının izini sürerler.	Verilerin bir kararın veya tutulan bir pozisyonun sonuçlarından ve ifade ettiklerinden çok azını takip ederler.	Savunduğum davranış şeklinin ifade ettiği bütün önemli noktaları ayrıntılarıyla anlattım mı? Eğer bu davranış şeklini edinseydim, göz önünde bulundurmadığım sonuçlar neler?
Üstü kapalı göndermeleri ve muhtemel sonuçları açık bir şekilde belirtirler.	Bahsettikleri muhtemel sonuçları ifade etmede açık ve kesin değildirler.	Seçtiğim davranıştan meydana gelen sonuçları doğru ve eksiksiz şekilde tasvir ettim mi?
Olası olumlu ve olumsuz sonuçları araştırırlar.	Olumlu ya da olumsuz akıllarına doğrudan gelen sonuçları takip ederler.	Vermek üzere olduğum kararın olumlu yönlerini ifade etmekle çok iyi yaptım, peki bunun olası olumsuz yönleri nelerdir?
Beklenmeyen olumlu ve olumsuz durumların olma olasılığını tahmin edip ona göre davranırlar.	**Kararları beklenmeyen sonuçlar verdiğinde şaşırırlar.**	**Eğer bu kararı verirsem beklenmeyen bazı sonuçlar neler olacak? Olumsuz sonuçlara sebep olabilecek, benim kontrolümün dışındaki değişkenler/etmenler neler?**

ŞEKİL 5.12

ÇIKARIM YAPMA VE YORUMLAMA

Bütün akıl yürütmeler sonuçların elde edildiği çıkarımla içerir ve verilere ve durumlara anlam kazandırırlar.

Esas Standartlar: (1) netlik, (2) mantıklılık, (3) savunulabilirlilik, (4) derinlik, (5) akla uygunluk, (6) tutarlılık

Genel Problemler: (1) açık, (2) mantıklı, (3) savunulabilir olmayan, (4) yüzeysel, (5) akla aykırı, (6) çelişkili olma

Prensipler: Akıl yürütmeler sadece ortaya koydukları çıkarımlar nispetinde anlam ifade eder (veya vardıkları sonuçlar ölçüsünde)

Becerikli Düşünür	Beceriksiz Düşünür	Önemli Sorular
Yaptıkları çıkarımlar noktasında açıktırlar ve net bir şekilde çıkarımlarını ifade ederler.	Genellikle yaptıkları çıkarımlar noktasında açık değildirler ve çıkarımlarını açıkça ifade etmezler.	Yaptığım çıkarımlar konusunda açık mıyım? Sonuçlarımı açıkça ifade ettim mi?
Sundukları kanıtlar ve sebeplerden meydana gelen çıkarımlar ortaya koyarlar.	Çıkarımlarını sunmadıkları kanıtlar ve sebeplerden oluşturmaya çalışırlar.	Sonuçlarım mantıklı şekilde ortaya koyduğum sebeplerden ve kanıtlardan mı meydana geliyor?
Yüzeysellikten ziyade derin çıkarımlarda bulunurlar.	Yüzeysel çıkarımlarda bulunurlar.	Verilen probleme göre benim sonuçlarım yüzeysel mi?
Akla uygun çıkarımlarda bulunur ya da sonuçlara varırlar.	Akla uygun olmayan çıkarımlarda bulunur ya da sonuçlara ulaşırlar.	Sonuçlarım akla uygun mu?
Birbiri ile tutarlı sonuçlara ulaşır ya da çıkarımlarda bulunurlar.	Genellikle çelişkili çıkarımlarda bulunur veya sonuçlara ulaşırlar.	Analizimin ilk kısmında vardığım sonuçlar analizimin sonunda vardıklarım ile çelişiyor mu?
Çıkarımlara yol açan varsayımları idrak ederler.	**Çıkarımlara sebep olan varsayımları anlamak için araştırma yapmazlar.**	**Çıkarımım hatalı bir varsayıma mı dayanıyor? Eğer varsayımlarımı daha farklı, savunulabilir temellere dayandırsaydım, çıkarımlarım nasıl değişirdi?**

BÖLÜM 6

İYİ DÜŞÜNMEYE YÖNELTEN SORULAR SORMAK

Buraya kadar vurguladıklarımıza göre, iyi düşünenlerin düşünme yöntemiyle rekabet edebilmek için

- Düşünmeye ilgi duymalısınız.
- Kendi düşüncelerinizi eleştirmelisiniz.
- Yeni düşünce alışkanlıkları oluşturmaya istekli olmalısınız.
- İyi düşünmeye yönelik bir tutku geliştirmelisiniz.
- Duygu, düşünce ve arzuların etkileşimine çalışmalısınız.
- Düşünmenin hayatınızdaki rolüne ilgi duymaya başlamalısınız.
- Düzenli olarak düşünmenin ögelerini incelemelisiniz.
- Düzenli olarak düşünmenin güçlü ve zayıf yanlarını değerlendirmelisiniz.
- Düzenli olarak çalışma (ve öğrenme) alışkanlıklarınızı değerlendirmelisiniz.
- Nasıl düşünüleceğini farklı düşünce sistemlerinde öğrenmelisiniz.

Bu bölümde, iyi düşünenlerin sorduğu soruları belirgin hâle getirmek için düşünmede soru sormanın rolünü inceleyeceğiz.

DÜŞÜNMEDE SORULARIN ÖNEMİ

Hem iyi bir düşünür hem de zayıf bir sorgulayıcı olmak olanaksızdır. Düşünme, cevaplardan çok sorulardan hareket eder. Fizik, biyoloji gibi herhangi bir alanın temelini atanlar hiç soru sormamış olsalardı daha ilk etapta o alan geliştirilemezdi. Her entelektüel alan, yanıtlara ihtiyaç duyulan ya da yanıtları fazlasıyla arzulanan bir grup sorudan doğmuştur. Dahası her alan ancak yeni soruların düşünmenin itici gücü olarak oluşturulduğu ve ciddiye alındığı ölçüde canlı kalır.

Bir konuyu öğrenmek, alandaki iyi düşünenlerin düzenli olarak sorduğu soruları sormayı öğrenmektir.

Bir alan, yanıtların peşinde koşmayı bıraktığında yok olur. Bir şeyi enine boyuna ya da yeniden düşünmek için birey düşünceyi uyaran sorular sormalıdır.

Bir taraftan, sorular görevleri tanımlar, problemleri ifade eder ve sorunları betimlerken diğer taraftan yanıtlar, genellikle düşüncede bir duralamanın habercisidir. Yalnızca yanıtlar yeni sorular ortaya çıkardığında düşünce yaşamaya devam eder. Bu nedenle sadece sorularınız varsa gerçekten düşünür ve öğrenirsiniz. Buna ek olarak, sorduğunuz soruların kalitesi düşünmenizin kalitesini belirler. Hiçbir sorunuz yoksa herhangi bir yanıtın peşine düşmekle ilgili değilsinizdir.

Örneğin, biyolog ve biyokimyagerler "Oluşumumuzun temeli nedir? Vücudumuz nasıl çalışır? Yaşam nedir?" gibi sorular sordukları zaman ilerleme kaydederler hatta sorgulamalarını hücre içi ve moleküler düzeyde gerçekleştirdiklerinde daha fazla yol alırlar. "Protein nedir? Enzim nedir? Enzim reaksiyonları nelerdir? Moleküler olaylar, büyük ölçekli olguların temel nedenini ne şekilde oluşturmaktadır?" gibi moleküler düzeydeki izole molekül ve olaylarla ilgili sorular sorarlar (Jevons, 1964). Bu tür hücre içi sorulardan hareketle "Vitaminler daha sağlıklı olmak için vücut kimyasıyla nasıl etkileşim kurar? Kanser hücreleri normal hücrelerden nasıl ayrılır? Kanser hücrelerinin gelişimini azaltmayı sağlayabilecek ne tür yiyecekler vücut kimyasıyla etkileşir?" gibi önemli sorulara yönelebilirler.

Genellikle iyi öğretmenler, öğrenmeyle soru sorma arasındaki ilişkiyi bilen kişilerdir. Jevons (1964)'ın öğrencilerine dediği gibi, "Soru soranlar bana en fazla yardım edenlerdir, sadece kafası karışık gibi görünenler bile bir miktar yardımcı olurlar, anlayabilmem için daha etkili yollar bulmak için beni uyarırlar."

Bir alan yalnızca içinde yaşayan sorular barındırdığı sürece canlı kalır.

SORULARINIZI SORGULAMA

Biriyle tanıştığınızda onunla ilgili hangi sorulara cevap aramaktan hoşlanırsınız? Başka bir deyişle "Biriyle ilk kez karşılaştığınızda, onunla ilgili hangi bilgileri araştırırsınız?" Bu sorular (ve aradığınız bilgiler) size ait değer ve ilgiler hakkında ne anlatır? Bunlar kurmak istediğiniz ilişkinin doğasıyla ilgili ne anlatır?

Akıl yürütme ögelerine ve entelektüel standartlara dayanan sorulara örnek olarak aşağıdakiler verilebilir:

- Görevimizi tanımlamaya yönelik *amaç* soruları
- Bizi bilginin kaynakları kadar kalitesine de bakmaya iten *bilgi* soruları
- Bilgiyi nasıl organize edip anlamlandırdığımızı araştırmaya ve anlamlandırmanın alternatif yollarını değerlendirmeye yönelten *yorumlama* soruları
- Ne varsaydığımızı araştırmaya iten *varsayım* soruları
- Bizi düşüncemizin götürdüğü yeri takip etmeye iten *çıkarım* soruları
- Kendi bakış açımızı sorgulamaya ve *ilgili* diğer bakış açılarını değerlendirmeye yönelten *bakış açısı* soruları
- Soruyla ilgili olanları olmayanlardan ayırmaya iten *ilgi* soruları
- Bizi gerçeği ve doğruluğunu değerlendirip test etmeye iten *kesinlik* soruları
- Detaylandırmaya ve spesifikleştirmeye yönelten *duyarlılık* soruları
- Düşüncelerimizdeki çelişkileri araştırmaya yönelten *tutarlılık* soruları
- Düşüncelerimizi nasıl bir araya getirdiğimizi değerlendirmeye ve bu düşüncelerin, mantıklı bir sistem içinde bir arada anlamlı olduğundan emin olmaya yönelten *mantık* soruları.

6.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORULARINIZIN DERİNLİĞİNİ SORGULAMAK

Aşağıdaki soruları yanıtlayın:

Hayatınızda odaklandığınız sorulardan herhangi biri *derin* bir soru mu?

Amaç ve hedeflerinizi ne ölçüde sorguluyorsunuz?

Varsayımlarınız? Düşünce ve eylemlerinizin *içeriği*?

Bakış açınızı sorgular mısınız?

Bakış açınızın farklı bir perspektiften bakmanızı engelleyip engellemediğini merak eder misiniz? Ne zaman?

Düşünce ve davranışlarınızın *tutarlılığını* sorguladığınız olur mu?

Düşüncelerinizin mantıklılığını sorgular mısınız?

Bu sorgulamaya yönelik cevaplarınız ve sizde yansımaları sorgulama alışkanlıklarınız hakkında ne anlatır?

ÖLÜ SORULAR ETKİSİZ ZİHİNLERİ YANSITIR

Öğrencilerin çoğu, gerçekte bu tür düşünce uyaran sorular sormaz. Çoğu, "Bu, sınavda çıkacak mı?" gibi ölü sorulara takılma eğilimindedir. Bu tür bir soru genellikle düşünmenin hiç arzu edilmediği anlamına gelir.

İyi düşünenler, bilgiye götüren *canlı* ve bilgiye ve daha ileri sorulara götüren *ileri* sorular sorar.

Isaac Newton 19 yaşındayken 45 başlıklı bir sorular listesi hazırladı. Amacı, herhangi bir şeyin, yerin, zamanın ve hareketin doğasını sürekli bir şekilde sorgulamaktı.

Kendimize sürekli şunu hatırlatmalıyız; düşünme ancak sorular geliştirildiğinde birtakım içeriklerde başlar. Soru sormama anlamamaya eşittir. Yüzeysel sorular yüzeysel anlamaya eşittir; açık olmayan sorular açık olmayan cevaplara eşittir. Eğer sınıfta sessizce oturursanız zihniniz de muhtemelen sessizdir. Bu durumda, hiç soru sormayacaksınız ya da sorularınız yüzeysel, bozuk yapılı olacak ve sadece kendine fayda sağlayacaktır. Dıştan sessizken bile içinizden sorular sormaya devam ettiğiniz bir zihin durumu için gayret etmelisiniz. Sizi verimli öğrenmeye götürecek sorular formüle etmelisiniz.

Derin ve bağımsız bir şekilde öğrenmek istiyorsanız sizleri daha ileri sorulara götürecek sorularla düşünmenizi tetikleyecek şeyler yapabilmenizi sağlayacak şekilde çalışmak için çaba harcamalısınız.

6.2, 6.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

OKURKEN SORGULAYIN

Özellikle soru çıkarmak amacıyla ders kitaplarınızın birinden bir bölüm okuyun. Yalnızca okurken sorular sorduğunuzda eleştirel bir şekilde okuduğunuz söylenebilir. Her bir parçayı ya da paragrafı okuduktan sonra okurken çıkardığınız tüm sorulardan bir liste oluşturun. Daha sonra bu soruları kitaba bakarak ya da sınıfta sorarak yanıtlamaya çalışın.

SORGULAMA BECERİNİZİ SORGULAYIN

Entelektüel gelişiminizin bu noktasında kendinizi ne ölçüde yetenekli ya da derin bir sorgulayıcı olarak değerlendirirsiniz yani sorduğunuz (başkalarıyla paylaştığınız ya da kendinize sakladığınız) soruların genel kalitesini nasıl değerlendirirsiniz? Derin bir sorgulayıcı olarak tanımlayabileceğiniz birini tanıyor musunuz? Tanıyorsanız bu kişinin derin sorular sorduğunu düşünmenize yol açan nedir?

SORUNUN ÜÇ KATEGORİSİ

Nasıl derin sorgulanacağı hakkındaki tartışmamızda ilerlemeden önce soruları kategorize etmek için yararlı bir yöntemi göstermek istiyoruz. Bu yöntem, soru gerektiren türden bir akıl yürütmenin keşfinde "hızlı bir başlangıç" sağlayacaktır.

Soruların türleri şunlardır:

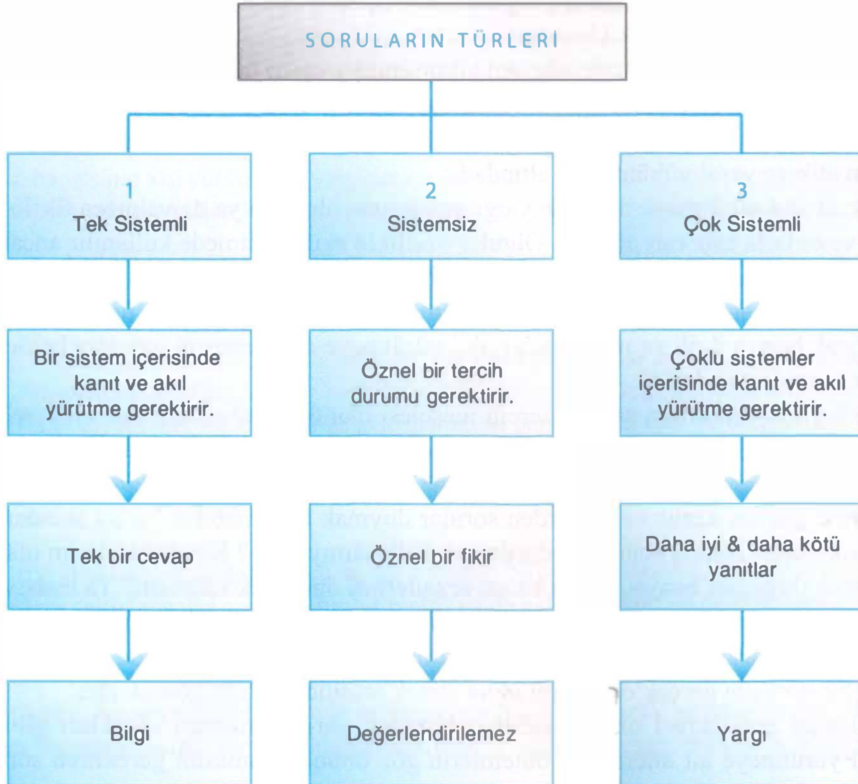
1. **Gerçeğe ait sorular.** Tek doğru yanıtlı sorular (Olgusal sorular bu gruptadır.)

- Kurşun kaç derecede kaynar?
- Bu odanın büyüklüğü ne kadardır?
- Bu denklemin diferansiyeli nedir?
- Bir bilgisayarda sabit disk nasıl çalışır?

2. **Tercih soruları.** Yanıt sayıları dünyadaki insanların tercihleri kadar çok olan sorular (yalnızca öznel fikir kurallarının geçerli olduğu bir kategoridir). Bir tercih belirtmenizi isteyen sorulardır.

- Tatiliniz için hangisini tercih edersiniz dağlar ya da deniz kenarı?
- Saçınıza ne takmaktan hoşlanırsınız?

ŞEKİL 6.1 *Bir soruya yaklaşırken onun türünü bulmak yararlı olacaktır. Tek ve kesin yanıtlı bir soru mu? Öznel seçim gerektiren bir soru mu? Yoksa bu soru, birbirine rakip yanıtları değerlendirmenizi mi gerektiriyor?*



- Operaya gitmeyi sever misiniz?
- En çok hangi yemeği seversiniz?

3. Yargı soruları. Akıl yürütme ve ancak birden fazla savunulabilir yanıt gerektiren sorgulama. Bunlar tartışılması mantıklı, daha iyi ya da daha kötü (mantıklı ya da mantıksız) yanıtlara sahip olan sorulardır. Bu sorularla verilen olasılıklar arasında en olası yanıtı ararız.

- Günümüzde ulusumuzun en temel ve anlamlı ekonomik sorunlarını nasıl ifade edebilirsiniz?
- Yasadışı maddelere bağımlı olan insan sayısını önemli derecede düşürmek amacıyla ne yapılabilir?
- Dünyayı kurtarmak için yapabileceğimiz en iyi şey nedir?
- Kürtaj ahlaki olarak savunulabilir mi?
- İdam cezası kaldırılmalı mı?

Yalnızca ikinci tür sorular (tercih soruları) tamamen öznel fikir gerektirir. Üçüncü tür sorular, mantıklı yargılamanın konusudur. Sorulara ait yanıtları açıklık, derinlik, tutarlılık, vb. gibi evrensel entelektüel standartları kullanarak gerçekçi bir şekilde değerlendirmeliyiz. Bazı insanlar yargılamayı bütünüyle bir gerçek ya da bir öznel tercih olarak algılar. Gerçekçi bir cevap ya da bir fikir ortaya çıkaran sorular sorarlar. Ancak eğitimli insanlar için en önemli yargı türü (en iyi olmak istediğimiz tür), üçüncü ve neredeyse tamamen gözden kaçan bir kategoriye girer: mantıklı yargı.

Mahkemedeki bir yargıcın üzerinde akıl yürütülmüş yargıda bulunması beklenir. Ondan bir hüküm vermesi ve bu hükmün mantıksal ilişkili kanıtlara ve geçerli yasal akıl yürütmeye dayanması istenir. Bir hâkim, yargılarını öznel tercihlere ya da kişisel fikirlere dayandırmamak için etik ve yasal yükümlülük altındadır.

Mantıksal akıl yürütmeye dayanan yargı, tek başına olgunun ya da yalnızca fikrin ötesine geçer ve onlarla asla eşit olamaz. Olgular özellikle akıl yürütmede kullanılır ancak iyi bir akıl yürütme olgusal durumdan fazlasıdır. Dahası, oldukça mantıklı bir pozisyon, sadece "fikir" olarak tanımlanamaz. Tabii ki zaman zaman hâkimin kararını bir "fikir" olarak tanımlarız ancak bunun ilgili ve mantıklı bir akıl yürütmeye dayanmasını yalnızca beklemez aynı zamanda talep de ederiz.

Mantıklı yargı gerektiren sorular tercih meselesi olarak ele alınırsa sahte eleştirel düşünme ortaya çıkar. Bu durumda, bazı insanlar eleştirel olmayan bir şekilde herkesin öznel fikrinin eşit değere sahip olduğu varsayımına ulaşır. Entelektüel standartların önemini değerlendirme güçleri azalır ve şu türden sorular duymak beklenebilir: Ya bu standartlardan hoşlanmazsam? Neden kendi standartlarımı kullanamıyorum? Kendi fikirlerim olamaz mı? Ya sadece duygusal biriysem? Ya kendi sezgilerimi dinlemek istersem? Ya maneviyatın mantıktan daha önemli olduğunu düşünüyorsam? Ya "mantıklı" olmaya inanmıyorsam? İnsanlar mantıklı yargı ve derin düşünce gerektiren soruları reddettiklerinde geçerli sebep önermekle bir görüşün gerçek olduğunu iddia etmek arasındaki farkı göremezler.

Buna karşın entelektüel olarak sorumlu bireyler, yargı sorularını oldukları gibi ele alırlar: akıl yürütmeye ait alternatif yöntemlerin göz önüne alınmasını gerektiren sorular.

Başka bir deyişle, entelektüel olarak sorumlu bireyler, sorunun iyi bir akıl yürütme gerektirdiğini fark eder ve bu sorumluluğa uygun olarak davranırlar. Bu, son karara varmadan önce kendileriyle çelişen *iyi niyetli* bakış açılarına giren problemin alternatif yollarını değerlendirme sorumluluğunu takdir edebilecekleri anlamına gelir.

Özetlemek gerekirse sorular bizi şu üç şeyden birini yapmaya davet eder:

1. Öznel bir tercih ifade etmek
2. İyi tanımlanmış bir sistem içerisinde objektif bir gerçeklik kurmak
3. Rakip sistemlerce oluşturulmuş en iyi rakip yanıtları bulmak

Bu üçünden hangisinin düşünmemiz için gerekli olduğunu öğrenene kadar karşı karşıya kaldığımız görevi tam olarak anlayamayız. Soru, öznel ya da kişisel bir seçim gerektiriyor mu? Gerektiriyorsa bu seçimi kişisel tercihlerimiz anlamında yapalım. Eğer gerektirmiyorsa bu soruya (cevabın bulanacağı sisteme) tek bir doğru yanıt bulmak mümkün mü? Yoksa sonunda mantıksal olarak farklı bakış açılarından farklı şekilde yanıtlanabilecek bir soruyu mu ele alıyoruz? Diğer bir deyişle, tartışılabilir mi? Eğer sonuncusuysa her şey göz önüne alındığında bu sorunun en doğru yanıtı nedir?

6.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORU TÜRLERİNİ ANLAYIN 1

Açık ve kesin sorulardan oluşan gelişigüzel bir liste yapın. Daha sonra hangi sorunun olgusal (kesin bir doğru ya da yanlış yanıtlı), hangisinin öznel tercihlerle ilgili olduğunu, hangisinin akıl yürütme ve yargılama (çoklu bakış açılarından) gerektirdiğini belirleyin. Bunu gerçekleştirebilmek için her bir soruyu şu iki adımda inceleyebilirsiniz:

1. **"Mantıklı bir insanın bu soruyu yanıtlarken dikkate almasını gerektirecek bir gerçek var mı?" sorusunu sorun. (Göz önüne alınması gereken durumlarınız varsa öznel bir tercih söz konusu değildir.)**
2. **Herhangi bir durum soru ile ilgili ise tüm mantıklı insanlar durumu aynı şekilde yorumlar mıydı? Eğer öyleyse bu bir gerçeklik sorusudur. Değilse büyük olasılıkla gerçekler, rekabetten farklı bir şekilde mantıksal perspektif olarak yorumlanabilir. Bu sebeple bu bir yargı sorusudur.**

Başka bir deyişle, entelektüel olarak sorumlu bireyler, sorunun iyi bir akıl yürütme gerektirdiğini fark eder ve bu sorumluluğa uygun olarak davranırlar. Bu, son karara varmadan önce kendileriyle çelişen *iyi niyetli* bakış açılarına giren problemin alternatif yollarını değerlendirme sorumluluğunu takdir edebilecekleri anlamına gelir.

Özetlemek gerekirse sorular bizi şu üç şeyden birini yapmaya davet eder:

1. Öznel bir tercih ifade etmek
2. İyi tanımlanmış bir sistem içerisinde objektif bir gerçeklik kurmak
3. Rakip sistemlerce oluşturulmuş en iyi rakip yanıtları bulmak

Bu üçünden hangisinin düşünmemiz için gerekli olduğunu öğrenene kadar karşı karşıya kaldığımız görevi tam olarak anlayamayız. Soru, öznel ya da kişisel bir seçim gerektiriyor mu? Gerektiriyorsa bu seçimi kişisel tercihlerimiz anlamında yapalım. Eğer gerektirmiyorsa bu soruya (cevabın bulanacağı sisteme) tek bir doğru yanıt bulmak mümkün mü? Yoksa sonunda mantıksal olarak farklı bakış açılarından farklı şekilde yanıtlanabilecek bir soruyu mu ele alıyoruz? Diğer bir deyişle, tartışılabilir mi? Eğer sonuncusuysa her şey göz önüne alındığında bu sorunun en doğru yanıtı nedir?

6.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORU TÜRLERİNİ ANLAYIN I

Açık ve kesin sorulardan oluşan gelişigüzel bir liste yapın. Daha sonra hangi sorunun olgusal (kesin bir doğru ya da yanlış yanıtlı), hangisinin öznel tercihlerle ilgili olduğunu, hangisinin akıl yürütme ve yargılama (çoklu bakış açılarından) gerektirdiğini belirleyin. Bunu gerçekleştirebilmek için her bir soruyu şu iki adımda inceleyebilirsiniz:

1. "Mantıklı bir insanın bu soruyu yanıtlarken dikkate almasını gerektirecek bir gerçek var mı?" sorusunu sorun. (Göz önüne alınması gereken durumlarınız varsa öznel bir tercih söz konusu değildir.)
2. Herhangi bir durum soru ile ilgili ise tüm mantıklı insanlar durumu aynı şekilde yorumlar mıydı? Eğer öyleyse bu bir gerçeklik sorusudur. Değilse büyük olasılıkla gerçekler, rekabetten farklı bir şekilde mantıksal perspektif olarak yorumlanabilir. Bu sebeple bu bir yargı sorusudur.

Bir konu üzerinde çalışırken üç soru türünü birbirinden ayırın. Tanımlayıcı ya da doğru yanıtlara sahip sorular arayın. Bunlar tanım ya da sabit, kurulu ve geçerli prosedürlerce yerleştirilmiş meselelerdir. Kişisel tercih meselesi olan soruları belirleyin ve en önemlisi, akla uygun ya da en azından kanıtlanabilir birden fazla bakış açısından yaklaşılabilen soruları belirleyin. Var olan disiplin içinde birbirleriyle rekabet hâlinde gelenekler, okullar ya da teoriler mevcutsa ikinci tür sorular daha sık ortaya çıkar. Örneğin, psikoloji, birbiriyle rekabet

hâlinde pek çok ekolü bünyesinde barındırır: Freudiyen, Jungiyen, Adleriyen, Akılcı–Duygusal, Gestalt, vb. Psikolojide pek çok sorun danışmanın akademik mensubiyetine bağlı olarak farklı şekillerde ele alınır. Bu sorunlar, farklı bakış açılarından tartışmaları göz önüne almayı gerektirir ve birbirinden farklı mantıklı yargılamalarla sonuçlanır.

6.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORU TÜRLERİNİ ANLAYIN 2

Okulda işlediğiniz rakip düşünce gelenek ve ekollerine sahip bir konu belirleyin. Daha sonra düşünce ekolüne bağlı olarak farklı şekillerde yanıtlanabilecek bazı sorular belirleyin. Hangi düşünce ekolüyle yanıtı daha iyi anladınız? Bu düşünce ekolü, kendisine rakip bir düşünce ekolünün perspektifinden nasıl sorgulanabilirdi?

SOKRATİK BİR SORGULAYICI OLUN

Soruların nasıl sınıflandırıldığını anlamaya başladığınıza göre, bizi daha iyi düşünmeye yönlendirmesi için genel olarak sorulara nasıl yaklaşabileceğimizi tartışalım. Eleştirel düşünenler olarak, disipline edilmemiş, anlamsız ya da mantıksız farklı yönlere giden soruların ötesine geçmek istiyoruz. Bu nedenle, sadece sorgulamadan, *Sokratik sorgulama* terimine dönüyoruz. *Sokratik* kelimesi, sıradan sorgulamaya sistematiklik, derinlik ve gerçeğin değerlendirilmesine ya da akla yakınlığa ilgi katar.

Eleştirel düşüncenin başlıca hedeflerinden biri, düşüncenin disipline edilmiş "yürütücü" bir ögesini mantığın güçlü iç sesini oluşturmak, düşüncemizi, duygu ve davranışlarımızı – daha rasyonel bir yönde– denetlemek, değerlendirmek ve onarmaktır. Sokratik sorgulama bir iç ses sağlar. Aşağıda Sokratik sorgulamaya ait bazı temel noktaları, başka bir kişinin düşüncelerini derinlemesine incelemek amacıyla Sokratik diyalogda sorulabilecek sorulardan örnekler eşliğinde görebilirsiniz.

- Mümkün olduğunda söylenenler ya da inanılanlara ait alt yapıları anlamaya ve farklı sorular yoluyla bu alt yapıların içerdiklerini takip etmeye çalışın. (Örneğin, "İnançlarınızı neye dayandırıyorsunuz? Durumunuzu tam olarak anlayabilmem için akıl yürütmenizi daha detaylı açıklayabilir misiniz?" sorusunu yöneltebilirsiniz)
- Herhangi bir düşüncenin tam anlamıyla var olabilmesinin sadece birbirine bağlı bir düşünce ağında meydana geldiğini kabul edin. Bu nedenle tüm iddiaları, daha ileri soruların bağlantı noktası olarak değerlendirin. Bu bağlantıları takip edin. (Örneğin, "Söylediğiniz doğruysa X ya da Y de doğru olmaz mıydı?" sorusunu yöneltebilirsiniz.)
- Tüm fikirlere gelişim ihtiyacıyla yaklaşın. ("Sizi daha iyi anlayabilmem için söylediklerinizi ayrıntılandırır mısınız?" sorusunu yöneltebilirsiniz.)

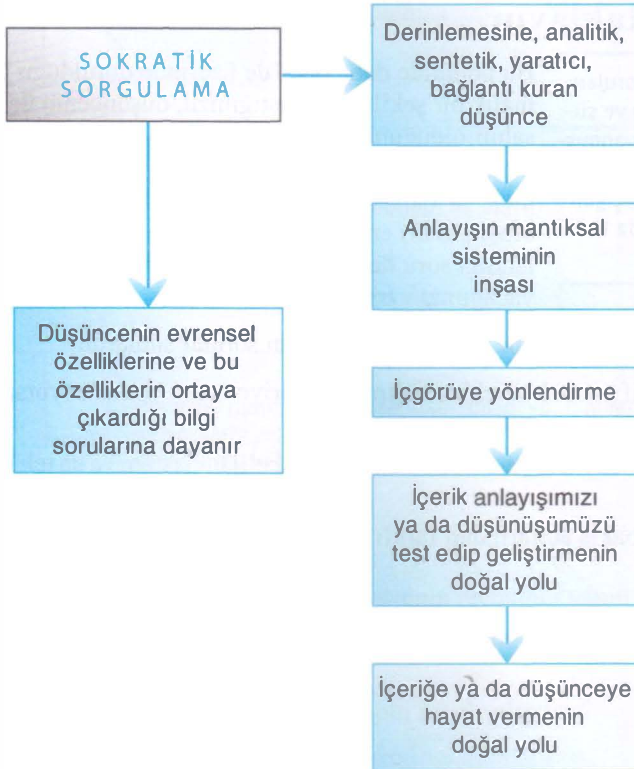
- Tüm soruların öncelikli soruları ve düşünmenin öncelikli düşünme gerektirdiğini kabul edin. Soru yöneltildiğinde gerekli sorulara açık olun. (Örneğin, "Bu karmaşık soruyu yanıtlamak için başka hangi soruları yanıtlamamız gerekir?" sorusunu yöneltebilirsiniz.)

6.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

SOKRATİK SORGULAMA ALIŞTIRMASI

Bir Sokratik sorgulayıcı olarak, her şeyi etkili bir şekilde sorgulayabilirsiniz. Tanıdığınız birini, inandığı herhangi bir şeyle ilgili olarak en sistematik ve derin biçimde sorgulayarak soru sorma becerilerinizi sınayabilirsiniz. Bu konuşmayı kaydedin. Burada verilen önerileri izleyin. Bitirince teybi yeniden başlatın ve Sokratik sorgulama becerilerinizi analiz edin. Kişinin düşüncelerinin altında yatanları derinlemesine incelediniz mi? İhtiyaç olduğunda ayrıntı sordunuz mu? Bağlantıları takip ettiniz mi? Sonuç olarak, kendinizi bir Sokratik sorgulayıcı olarak nasıl değerlendirirsiniz?

ŞEKİL 6.2 *Sokratik düşünce bütüncül, disipline edilmiş bir düşünce yaklaşımıdır.*



Düşünmenizi disiplinli bir sorgulama düzeyine çıkarmak, Sokratik şekilde düşünüp sorgulamak için farklı yollar deneyebilirsiniz:

1. Sorulannızı soru türlerine (olgu, tercih ya da yargı) göre odaklayabilirsiniz.
2. Entelektüel standartları hedefleyerek sorulannızı değerlendirmeye odaklayabilirsiniz.
3. Akıl yürütmenin ögelerini hedefleyerek sorularınızı analize odaklayabilirsiniz.
4. Yanıtlanması gereken asıl sorudan önce ikincil önem arz eden sorular geliştirerek karmaşık soruları açığa çıkarmayı öğrenebilirsiniz.
5. Karmaşık soruların doğasında var olan soru alanlarını belirlemeyi öğrenebilirsiniz.

Bir sonraki tartışmada, Sokratik sorgulama türleri üzerinde duracağız. Tabii ki belli bir durumda sorabileceğiniz sorular düşünme bağlamınız tarafından belirlenecektir. Bu soruları kullanmada becerili olduğunuzda düşünme ediminizde oynadıkları güçlü rolü göreceksiniz. Uygulama ile birlikte sizin için sezgisel hâle gelecekler. Net bir şekilde anlamadığınızda doğal olarak aydınlatıcı ve veri hatalı ya da diğer türlü sorgulanabilir olduğunda da bilgiye dayalı sorular sorabilirsiniz. İnsanlar bu sorulara sübjektif tercihleriyle yanlış yanıt verdiklerinde bunu sezgisel olarak fark edebilirsiniz. Sezgisel yetenek, fazlasıyla pratik gerektirir.

Düşüncenizi Sorulan Sorunun Türüne Odaklayın

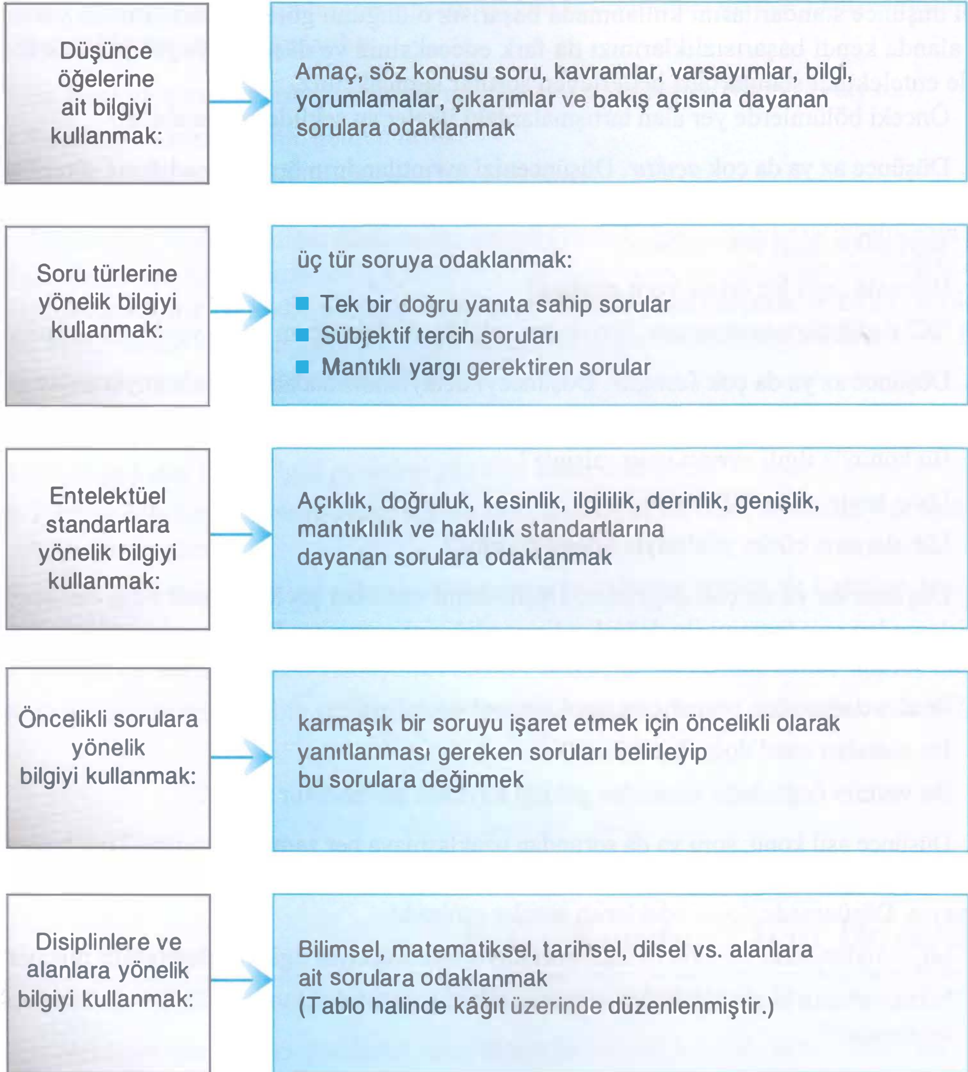
Charles Darwin, soruları takip ederken azim ve sürekli yansıtmaya dayanmıştır: "Belli bir tarihi ya da bir şiir dizesini birkaç günden fazla hiç aklımda tutamadım."

Bu bölümde daha önce de üzerinde durulduğu gibi, sorulara sitematik bir şekilde yaklaştığınızd, düşüncenin üç temel fonksiyona sahip olduğunu göreceksiniz: sübjektif bir tercih belirtmek, (iyi tanımlanmış bir sistem içinde) objektif bir olgu meydana getirmek ya da (birbirleriyle rekabet hâlindeki sistemler tarafından oluşturulan) en iyi rekabet eden yanıtları bulmak. Sorunun odaklandığı soru türünü bilene kadar düşünmeyi bütünüyle anlayamayacağınızı varsayın.

İlgilendiğiniz soru türüne erişmeye odaklanan sorular şunlardır:

- Soru sübjektif ya da kişisel bir seçim gerektiriyor mu? Gerektiriyorsa bu seçimi kişisel tercihlerimize göre yapalım.
- Gerektirmiyorsa soru, yanıtın bulunabileceği belli bir sistem ya da tek bir doğru yanıta mı sahip?
- Ya da farklı bakış açılarından farklı şekillerde yanıtlanabilecek bir soruyla mı uğraşıyoruz?

ŞEKİL 6.3 *Disiplinli düşünmeyi sağlayan soruları oluşturmanın beş yolu vardır:*



- **Eğer öyleyse her şey göz önüne alındığında sorunun en uygun yanıtı nedir?**
- **Soru tam tersini kastetse de yanıt için akıl yürütmeye gerek duyulmayarak yargı sorusu tercih sorusu olarak mı ele alınıyor?**
- **Yargı sorusu, tek doğru yanıta sahip bir soru gibi mi ele alınıyor?**

Sorularınızı Evrensel Entelektüel Düşünce Standartlarına Odaklayın

Sorulara sistematik bir şekilde yaklaştığınızda insanların düşünürken evrensel entelektüel düşünce standartlarını kullanmada başarısız olduğunu göreceksiniz. Bunun yanında bu alanda kendi başarısızlıklarınızı da fark edeceksiniz ve düşünmeyi geliştirecek özellikle entelektüel standartları hedefleyen sorular soracaksınız.

Önceki bölümlerde yer alan tartışmalardaki ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Düşünce az ya da çok *açıktır*. Düşüncenizi ayrıntılandırıp örneklemediğiniz sürece tam olarak anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede *açıklığa* dayanan sorular şunlardır:

- Söylediklerinizi açar mısınız?
- Bununla ilgili bir örnek verir misiniz?
- "X" dediğinizi duyuyorum. Sizi doğru şekilde mi anlıyorum ya da yanlış mı anladım?

2. Düşünce az ya da çok *kesindir*. Düşünceyi detaylandırmadan tam anlamıyla anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede *kesinliğe* dayanan sorular şunlardır:

- Bu konuyla ilgili ayrıntı verir misiniz?
- Daha kesin anlatabilir misiniz?
- İddialarınızı bütün yönleriyle niteler misiniz?

3. Düşünce az ya da çok *doğru*dur. Düşüncenin var olan şeyleri temsil edip etmediğini belirlemeden onu tamamı ile değerlendiremediğinizi varsayın. Düşünmede *doğruluğa* dayanan sorular şunlardır:

- Bunun doğru olup olmadığını nasıl kontrol edebiliriz.
- Bu iddiaları nasıl doğrulayabiliriz?
- Bu verinin doğruluğu açısından geldiği kaynağa güvenebilir miyiz?

4. Düşünce asıl konu, soru ya da sorundan uzaklaşmaya her zaman müsaittir. Tüm hususların konuyla ilgili olduğundan emin olmadan düşünceyi tam anlamıyla değerlendiremediğinizi varsayın. Düşünmede ilgiye odaklanan sorular şunlardır:

- Söylediklerinizin soruyla ilgisini göremiyorum. Konuyla ilgisini gösterebilir misiniz?
- Sizin sorunuz ve ele aldığımız soru arasındaki bağlantı hakkındaki düşüncelerinizi açıklar mısınız?

5. Düşünce hem görünür şekilde fonksiyonunu yerine getirir hem de daha derin meselelerin görünmeyen taraflarını araştırır. Elinizdeki görevin gerektirdiği derinliği kesinleştirmeden ve onu gerçekte elde edilen derinlikle kıyaslamadan sıralı bir düşünceyi tam anlamıyla değerlendiremediğinizi varsayın. (Bir sorunun derin olup olmadığını anlamak için dikkat edilmesi gereken karmaşıklıklar içerip içermediğini belirlememiz gerekir.) Düşünmede derinliğe odaklanan sorular şunlardır:

- Bu basit bir soru mu yoksa karmaşık mı? Soruyu cevaplamak zor mu kolay mı?
- Bu soruyu karmaşık hâle getiren nedir?
- Sorunun doğal karmaşıklığıyla nasıl baş edebiliriz?

6. Düşünce az ya da çok diğer düşüncelere saygılı (ya da bağnaz) olabilir ve düşüncenin genişliği, düşünenin birden fazla bakış açısından ya da bir referans çerçevesinden iç görüyle düşünmesini gerektirir. Ne kadar düşünce derinliği gerektiğini ya da gerçekte ne kadar var olduğunu belirlemeden sıralı bir düşünceyi tam anlamıyla değerlendiremediğinizi varsayın. Düşüncede genişliğe odaklanan sorular şunlardır:

- Bu soruna hangi görüş noktaları uymaktadır?
- Şimdiye kadar hangi ilgili görüşleri göz ardı etmiş olabilirim?
- Fikrimi değiştirmek istemediğim için bu meseleye karşıt bir bakış açısından yaklaşmada başarısız mıyım?
- Karşıt görüşe iyi niyetle yaklaşabildim mi yoksa yalnızca görüşe ait kusurları bulmak yeterli mi?
- Soruya ekonomik açıdan yaklaştım. Ahlaki bakış açısı hangisidir?
- Duruma özgürlükçü bir açıdan yaklaştım. Muhafazakârlar bu durumda ne derdi?

6.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORULARINIZA ENTELEKTÜEL STANDARTLARLA ODAKLANIN

Entelektüel standartlara odaklanan soru kategorilerinin her **biri için** (bknz. Önceki bölüm), **entelektüel** standartları kullanmada başarısız olduğunuz **bir** durumda olumsuz **sonuçların ortaya çıktığı bir durum** bulmaya çalışın. Bu, kesinliğe **dayanan ya** da aydınlatıcı **bir soru sormanızı gerektiren** ama sormadığınız bir durum olabilir. **Her hatanızın sonunda ne olduğunu belirtin. Örneğin, birinin** evini bulmaya çalışırken **yardım almak için detaylı sorular sormanız gerektiği hâlde** sormadığınız ve dolayısıyla **kaybolduğunuz bir anınızı hatırlayın.**

Sorularınızı Düşüncenin Ögelerine Odaklayın

Sorularınızı disipline etmenin diğer bir güçlü yolu düşünmenin ögelerine ya da parçalarına odaklanmaktır. Sorularınızı yapılandırırken aşağıdaki ilkeleri anımsayın:

1. Her düşünce bir gündem ya da amaç yansıtır. Herhangi bir düşünceyi (kendi düşünceleriniz dâhil), altında yatan gündemi anlayana kadar tam anlamıyla kavrayamadığınızı varsayın. Düşünmede amaca odaklanan sorular şunlardır:

- Bunu söyleyerek ne elde etmeye çalışıyorsunuz?
- Bu fikirdeki ana amacınız nedir?
- Bu buluşmanın amacı nedir?
- Bu bölümün amacı nedir?
- İlişkimizin amacı nedir?
- Üniversitede olmamın amacı nedir?

2. Tüm düşünceler mantıksal olarak bir bilgi temeli gerektirir. Herhangi bir fikrin desteklediği ya da bildirdiği bilgileri (olgular, veriler, deneyimler) anlayana kadar o fikri tam olarak anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede bilgiye odaklanan sorular şunlardır:

- Bu yorumu hangi bilgiye dayandırıyorsunuz?
- Buna nasıl ikna oldunuz? Bu durumla ilgili deneyimleriniz çarpık fikirlere dayanıyor olabilir mi?
- Bu bilginin doğru olduğunu nerden biliyoruz?
- Göz önüne almamız gereken herhangi önemli bir fikri ihmal etmiş olabilir miyiz?

3. Tüm fikirler çıkarım yapmayı, sonuçlara ulaşmayı, anlam çıkarmayı gerektirir. Bir düşünceyi şekillendiren çıkarımları anlayana kadar onu tam anlamıyla anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede çıkarımlara odaklanan sorular şunlardır:

- Bu sonuca nasıl ulaştınız?
- Mantığınızı açıklayabilir misiniz?
- Alternatif olarak akla yakın bir sonuç mevcut mu?
- Tüm olgular göz önüne alındığında en olası sonuç nedir?

4. Tüm düşünceler kavram uygulamaları içerir. Herhangi bir düşünceyi tanımlayıp şekillendiren kavramları anlayana kadar o düşünceyi tam olarak anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede kavramlara odaklanan sorular şunlardır:

- Akıl yürütmenizde kullandığınız ana fikir nedir?
- Bu fikri açıklayabilir misiniz?
- Kavramlarımızı doğru bir şekilde kullanıyor muyuz?

5. Tüm düşünceler kanıksanan ya da öyle varsayılan diğer düşüncelere dayalıdır. Bir fikri, neyi varsaydığını anlamadan tam anlamıyla anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede varsayımlara odaklanan sorular şunlardır:

- Burada tam olarak neyi varsayıyorsunuz?
- Neden böyle varsayıyorsunuz?

- Oda arkadaşım, arkadaşlarım, yakınlarım, ailem, eğitmenlerim ülkem hakkındaki varsayımlarımı sorgulamalı mıyım?

6. Her düşünce bir yönde ilerler. Yalnızca bir şeylere (varsayımlara) dayanmaz aynı zamanda bir yere (*çıkarımlara* ve sonuçlara) doğru gider. Bir düşünceyi, onu takip eden çıkarım ve sonuçları bilmeksizin tam olarak anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede çıkarımlara odaklanan sorular şunlardır:

- Böyle söylerken ne ima ediyorsunuz?
- Buna karşı şunu yapsak ne olabilir?
- Bunu mu ima ediyorsunuz?

7. Her düşünce bir bakış açısı ya da bir referans çerçevesi içinde yer alır. Bir düşünceyi, onu bir entelektüel haritaya yerleştiren bakış açısı ya da referans çerçevesini anlamadan tam olarak anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede bakış açısına odaklanan sorular şunlardır:

- Buna hangi bakış açısından yaklaşıyorsunuz?
- Göz önüne almamız gereken başka bir bakış açısı var mı?
- Verilen durumda bu olası görüş noktalarından hangisi en anlamlıdır?

8. Her düşünce bir sorunun yanıtıdır. Bir düşünceyi, kendisine yol açan soruyu anlamadan tam olarak anlayamadığınızı varsayın. Düşünmede soruya odaklanan sorular şunlardır:

- Sorduğunuz sorunun ne olduğundan tam olarak emin değilim. Açıklar mısınız?
- Bu noktaya odaklanan en iyi soru bu mu yoksa değinmemiz gereken daha baskın bir soru var mı?
- Zihnimdeki soru şudur: Bu soruyu nasıl anlıyorsunuz?
- Sizin sorunuz üstünde durduğumuz soruyla hangi yönden ilgilidir?

6.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORULARINIZI AKIL YÜRÜTMENİN ÖGELERİNE ODAKLAYIN

Altını çizdiğimiz sekiz kategorinin her birinden, kendinize evlilikle (ya da aile ile) ilgili en az bir soru sorun, örneğin, şu soruyla başlayabilirsiniz, "bana göre evliliğin temel amacı nedir?" (Sorduğunuz her bir soruyu yanıtlayın.)

Ardından, aynı soruyu kullanarak (ek sorular sormakta da özgürsünüz) bir arkadaşı**nızın** konuyla ilgili görüşlerini sorun. Soru sorma sürecinizle ilgili **analizlerinizi yazın. Şu** anda sorduğunuz soruları düşündüğünüzde, daha derin bir düzeyde **düşünmeye başladığınızı** fark ettiniz mi? Sekiz ögenin her birine odaklandınız mı?

Sorularınızı Ön Sorulara Odaklayın

Karmaşık sorularla uğraştığımızda düşünmeyi disipline etmede fayda sağlayan bir başka araç ön sorular (daha karmaşık bir soruyu yanıtlamadan önce yanıt vermemiz gereken sorular) yapılandırmaktır. Bu nedenle "Çok kültürlülük nedir?" sorusunu yanıtlamak için önce "Kültür nedir?" sorusunu sorabilmemiz gerekmektedir. Bu soruyu sormak için "Bireyin hangi kültüre ait olduğunu belirleyen faktörler nelerdir?" sorusunu somamız gerekmektedir. Ön sorular geliştirip aramayı öğrendiğinizde herhangi bir bağlamda öğrenme becerinizi geliştirmekte kullanabileceğiniz başka önemli "fikirlere" sahip olursunuz.

Ön sorular listesi oluşturmak için tartışmayı odaklayacağınız ana soruyu yazın ve sonra, ilk soruyu yanıtlamadan önce yanıtlamanız gerektiğini düşündüğünüz olabildiğince çok sayıda soru çıkartın. Daha sonra bu listeden, bu soruları yanıtlamak için yanıtlamanız gereken soruları belirleyin. Listenizdeki her yeni soru dizisi için aynı yolu takip edin.

Listenizi oluştururken dikkatinizi ilk soruya ve aynı zamanda son soruya odaklayın. Bunu iyi bir şekilde yapabilirseniz ilk sorunun mantığını araştıran bir sorular listesi sonuçlandırmalısınız. Mantıksal olarak ön soruları yapılandırmaya bir örnek olarak, "Tarih nedir?" gibi daha geniş bir soruyu yanıtlamak için aşağıdaki soru listesini göz önüne alabilirsiniz:

- Tarihçiler ne hakkında yazar?
- "Geçmiş" nedir?
- Tüm geçmişi bir tarih kitabına sığdırmak mümkün müdür?
- Verilen bir zaman diliminde gerçekleşen olaylardan kaç tanesi bu zaman dilimine ait tarihin dışında tutulur?
- Dışta tutulanlar söz edilen olaylardan daha fazla mıdır?
- Bir tarihçi neyin üzerinde duracağını nasıl bilir?
- Tarihçiler neyden bahsedip neyi dışarıda bırakacaklarına yönelik bir değer yargılaması yapmaktalar mı?
- Bir tarih kitabında olguları listelemek mümkün mü yoksa tüm tarih yazıları olguların yanında yorumları da mı içeriyor?
- Belli bir tarihsel bakış açısı olmaksızın neden bahsedip neden bahsedilmeyeceğine ve olguların nasıl yorumlanacağına karar vermek mümkün müdür?
- Tarihsel bir yorumu yargılamaya nasıl başlayabiliriz?
- Tarihsel bir bakış açısını yargılamaya nasıl başlayabiliriz?

Karmaşık sorular için ön sorular hazırlama uygulamaları sırasında, karmaşık bir soruyu yanıtlamanız gerektiğinde kullanacağınız bir araç olan Sokratik sorgulama yöntemini geliştirmeye başlarsınız. Zihninizin, sorduğunuz sorulardan çıkan başka sorular bulduğunu görürsünüz. Daha iyi bir şekilde yanıtlamak için soruları açarsınız. Ayrıca, daha sonra, başkalarının sorulardaki karmaşıklıkları göz önüne almada başarısızlığa uğradığını fark etmeye başlarsınız.

En iyi sorular, bizi en anlamlı amaçlarımıza ulaşmaya odaklayanlardır.

6.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÖN SORULAR LİSTESİ HAZIRLAYIN

Yanıtını bulmak istediğiniz karmaşık bir soru belirleyin. Daha sonra en az 10 soruluk bir liste hazırlayana kadar ön soru hazırlama prosedürünü kullanın. Sonrasında belirlediğiniz ön sorular ışığında asıl soruyu yanıtlamaya yönelik bir iç görü kazanıp kazanmadığınıza bakın.

Sorularınızı Düşünme Alanlarına Odaklayın

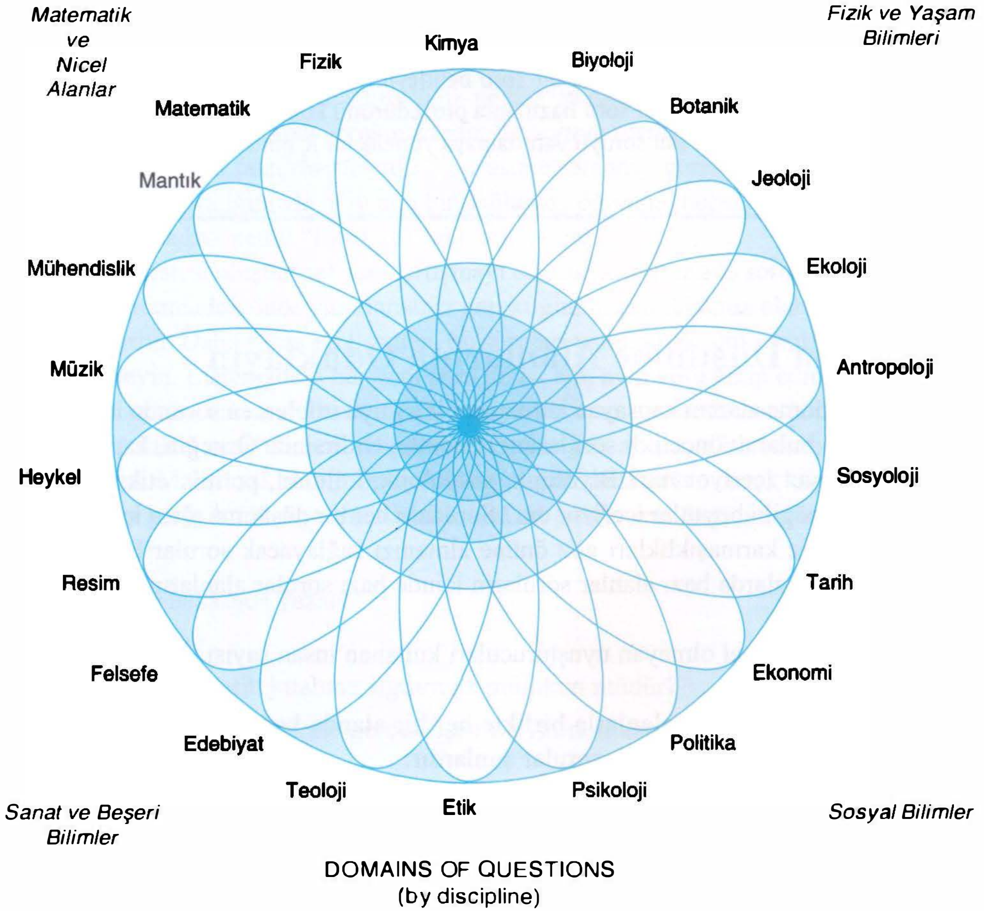
Birden fazla düşünme alanını kapsayan karmaşık bir soruyu irdelerken sorunun içindeki düşünme alanlarını bularak öncelikli sorularınızı hedefleyebilirsiniz. Örneğin, karmaşık soru ekonomik bir boyut içeriyor mu? Biyolojik, sosyolojik, kültürel, politik, etik, psikolojik, dinsel, tarihsel, vb. gibi boyutlar içeriyor mu? Sorudaki her bir düşünme alanı için diğer türlü kaçırabileceğiniz karmaşıklıkları göz önüne almanızı sağlayacak sorular belirleyebilirsiniz. Aşağıdaki sorularda bazı alanlar soruların içinde bazı sorular alanların içinde yer almaktadır.

Karmaşık soru: Yasal olmayan uyuşturucuları kullanan insan sayısı ile ilgili ne yapılabilir?

Sorunun içinde yer alan alanlarla birlikte her bir alanda karmaşık soru yanıtlanmadan önce değinilmesi gereken bazı sorular şunlardır:

1. Ekonomik
   - Hangi ekonomik güçler uyuşturucu kullanımını desteklemektedir?
   - Uyuşturucu satışından elde edilen paranın etkisini azaltmak için ne yapılabilir?
2. Politik
   - Uyuşturucu kullanımının hangi sonucu politik olarak kabul edilemez?
   - İktidar yapısının kabul edebileceği gerçekçi çözümler bulunmakta mıdır?
   - Politik yapı, sorunu ne derecede alevlendirmektedir?
3. Sosyal/Sosyolojik
   - Hangi sosyal yapı ve uygulamalar uyuşturucu kullanımını desteklemektedir?
   - Çete üyeliği, uyuşturucu kullanımına nasıl katkı sağlamaktadır?
   - Herhangi bir grubun üyeliği soruna nasıl katkı sağlamaktadır ya da tersine grup üyelerini uyuşturucu kullanımından nasıl korumaktadır?
4. Psikolojik
   - Stres, bireysel farklılıklar ve çocukluk travmaları gibi faktörler uyuşturucu kullanımını ne yönden desteklemektedir?
   - Birey uyuşturucu kullanımında hangi irrasyonel dışı rolü oynamaktadır?

ŞEKİL 6.4 *Karmaşık sorular birden fazla alana sahiptir.*



5. Biyolojik
   - Genler uyuşturucu kullanımında nasıl bir rol oynamaktadır?
   - Vücutta, uyuşturucu kullanımıyla sonuçlanan biyolojik değişimlerden hangileri soruna katkı sağlamaktadır?
6. Eğitimsel
   - Eğitim kurumları sorunu desteklemede ya da azaltmada ne gibi bir rol oynamaktadır?
7. Dinsel
   - Dini kurumlar uyuşturucu kullanımını azaltmada neler yapabilir?
   - Bu kurumlar uyuşturucu kullanımıyla ilgili olarak hâlihazırda ne gibi bir rol oynamaktadır?
8. Kültürel
   - Uyuşturucu kullanımını hangi kültürel inançlar destekler?
   - Düşük uyuşturucu kullanımına sahip kültürlerden ne öğrenebiliriz?

6.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNME ALANLARI İÇERİSİNDE SORULAR BELİRLEYİN

Şu soruya odaklanın: Dünya'daki ekosistemlerin sağlığını belirgin şekilde geliştirmek için neler yapılabilir? Yukarıda verilen yöntemi kullanarak sorudaki karmaşıklıkları ortaya koymak için düşünmeniz gereken sorudaki alanları bulun. Sonra da her bir alanda üretebildiğiniz kadar çok soru üretin. (Ortaya koyduğunuz asıl soru, üstünde durmanız gereken alanları belirler.)

Soruların içinde yer alan alanları hedeflemek için bu soruları ele alırken şöyle sorular sorabiliriz:

- Bu karmaşık sorunun içinde hangi soru alanları vardır?
- Kişi, sorunun içinde yer alan ilgili tüm alanları ele alıyor mu?
- Bu meseleyle ilgili akıl yürütürken bazı önemli alanları ihmal ediyor muyum?

SONUÇ

İyi düşünenlerin zihninde sorular önemli bir rol oynar. Soruların üç önemli türü, olgusal sorular, tercihsel sorular ve yargı sorularıdır. Sorunun türü gerektirdiği düşünme tipini belirlediğinden iyi düşünenler bu soru türlerini birbirinden ayırırlar. Soru sorma becerisi iyi düşünenler için tek başına yeterli değildir. İzlediğimiz amaçlara yönelik (amaçlarımızı gözden geçirmeye yönlendirecek soruları da içeren) önemli sorular sormak gerekmektedir. Sokratik ya da sistematik sorgulama disiplinli düşünmenin bir aracıdır. Sokratik sorgulama yöntemlerinden biri öncelikli sorular geliştirmektir çünkü gelişen bir düşünür olarak soruların düşünmenizde oynadığı role odaklanmak amacıyla kendinizi zorlamak istediğiniz "Sorduğunuz sorular kadar düşünürsünüz?" şeklinde bir algı bulunmaktadır. Ne derece anlamlı sorular soruyorsunuz? Bir sorunun, olgusal bir yanıt, tercih ya da geçerli bir yargı arayıp aramadığını ne ölçüde bulabiliyorsunuz? Ne ölçüde mantıksal açıdan savunulabilir yanıtlara yönlendirip disiplinli bir yol izleyen sorular sorabiliyorsunuz? Karmaşık soruları ne ölçüde ayırıp öncelikli olarak yanıtlamanız gereken soruları bulabiliyorsunuz? Bu bölümde incelediğimiz temel sorgulama adımlarını uygularken kendinizi bir sorgulayıcı ve düşünür olarak gelişirken bulacaksınız.

BÖLÜM 7

DÜŞÜNMEDE UZMANLAŞMAK, İÇERİKTE UZMANLAŞMAK

Şu ana kadar önem verdiğimiz konulardan sonra bu noktaların açık hâle gelmiş olması gerekir:

- Eleştirel düşünme, temel akıl becerileri, yetenekler ve içgörülerin gelişimine gereksinim duyar.
- Becerikli bir düşünür olmak basketbol oynamada, bale yapmada veya saksafon çalmada becerikli olmak gibidir.
- Bu beceriler birbirine zıt iki uca hizmet etmekte kullanılabilirler: Benmerkezcilik veya tarafsızlık.
- Eleştirel düşünme becerileri "zayıf" bir manada öğrenilebilir (bencil düşünme).
- Eleştirel düşünmenin gelişiminde "güçlü" manaya odaklanıyoruz (yani, tarafsız düşünme).
- Tarafsızlık, aklın birbiriyle ilişkili özelliklerinin bir ağını oluşturmamızı gerektirir.
- Eleştirel bir düşünürün gelişimi öngörülebilen aşamalarda gerçekleşir.
- Gelişimle uğraşmak zorlayıcıdır, uzun yıllar boyunca "planlı ve devamlı alıştırma" gerektirir, haftalar veya aylar yeterli olmaz.
- İnsan benmerkezciliği, tarafsız eleştirel düşünmenin önünde duran önemli bir engeli temsil eder.

- Kendi benmerkezciliğimizi yenebilmek için bizler insan zihninin üç temel işlevini (düşünme, hissetme, isteme) anlamalı ve onların üzerinde belirli bir seviyede kontrol uygulamalıyız.
- Bizler, vaktimizin çoğunu kişisel olarak ne istediğimiz ya da neye değer verdiğimiz üzerinde düşünerek harcadığımız için kendi kişisel değerlerimizi sorgulamaya gereksinim duyarız.

DERİNLEMESİNE ÖĞRENMEK İÇİN YÜZEYSEL EZBERLERİN ÖTESİNE GİTMEK

Bir öğrenci olarak girdiğiniz her bir derste ciddi olarak neyi başarmayı istediğiniz hakkında düşünmeniz önemlidir. Siz, eğer sınıfı geçmekten daha fazla bir şey istemiyorsanız bunu nasıl böyle yapacağınızın mantığını bilirsiniz: Derslere gidersiniz. Dersin asgari gereksinimlerini öğrenirsiniz. Bu gereksinimleri mümkün olan en az çalışmayla yerine getirirsiniz. Notunuzu alırsınız. Bir sonraki döneme başlarsınız. Dört yıllık eğitiminizin ardından diplomanızı elde edersiniz. Bu türden bir düşünme ile sizler üniversiteyi yalnızca iş bulabilmek için bir araç olarak görürsünüz. Bu türden aza indirgeyici bir strateji ile ilgili sorun, bizlerin yaşam boyu kullanabileceğimiz anlayışlar ve yetiler geliştirme fırsatını kaçırmış olmamızdır. Mezun olursunuz fakat yaşam boyu öğrenen biri olamazsınız.

Bununla birlikte eğer üniversite eğitimine nasıl öğreneceğimizi öğrenmek, zihnimizi geliştirmek, olaylara farklı açılardan bakabilmek için farklı yollar aramak, bilgimizi arttırmak yaşamda karşılaşabileceğiniz problemleri halletmek için gerekli yeni fikirleri öğrenmede bir fırsat olarak bakarsak her bir dersimizde daha derinlemesine ve kalıcı öğrenmeyi sağlayacak birtakım bilişsel yetileri içselleştirmenin yolunu aramanız gerekir. Daha sonrasında geldiğiniz noktanın uygun vizyonuyla etkili düşünme uygulamalarını tüm derslerinizde deneyebilirsiniz. Ve eğer zihnî alçakgönüllülük ve tarafsız olma gibi düşüncenin çeşitli alışkanlıklarını ve düşüncenin özelliklerini geliştirmeye çabalarsanız, edindiğiniz becerileri tüm zorlayıcı ya da zorlu ortam ve duruma taşıyabilirsiniz. Böylelikle iyi düşünme ve öğrenmenin araçlarını edineceksiniz. Daha sonra tüm derslerinize dilinizin ucundaki güçlü sorularla gidecek ve mümkün olur olmaz bu soruları soracaksınız. Bu soruları sessizce okurken, yazı yazmayla uğraşırken, konuşurken ve dinlerken soracaksınız.

Daha sonra fark edeceksiniz ki, üniversite eğitiminde öğretilen içerik sadece düşünerek öğrenilebilir. Fark edeceksiniz ki, öğrenirken zayıf seviyede düşündüğünüzde zayıf seviyede öğreniyorsunuz demektir. Fakat iyi düşünüyorsanız iyi de öğrendiğinizi fark edeceksiniz. Yani, öğrenmek için güçlü araçlar elde etmek konusunda ciddi iseniz iyi düşünme yeteneğinizi geliştirme işini, içeriği zihninizde organize etme, tecrübelerinizle ilişkilendirme ve uygun standartlar kullanarak değerlendirme işini üstlenmelisiniz.

Bununla birlikte, eğer siz bilinçaltı seviyesinde ezberlemeye alışmış ve bunu öğrenmenin temel aracı olarak kullanıyorsanız, eğer sınava hazırlanma durumunuz ders içeriğinin parçalarını aklınıza tıkıştırmak ise geçici olarak başarılı olabilirsiniz; fakat öğrendiklerinizden çok azı kalıcı olabilir. Uzun vadede sonuç zayıf performans, zayıf öğrenme ve zayıf düşünme alışkanlıkları olur. Sistematik olarak önemli hedeflerin peşinden koşan, önemli problemleri fark edip analiz edebilen, önemli konuları

bildiren ve kendi iş performansını değerlendirebilen çalışanları işe almak isteyen bir işveren için çok az değer taşırsınız.

7.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

NEDEN ÜNİVERSİTEDE OLDUĞUNUZ HAKKINDA DERİNLEMESİNE DÜŞÜNÜN

Üniversitede neyi başarmak istiyorsunuz? Kendi düşünme yetinizi derinlemesine geliştirme konusunda istekli misiniz? Ya da sadece üniversite derecesi gerektiren bir iş sahibi olmak için mi üniversiteye gidiyorsunuz? Ya da Arkadaşlarınız gittiği için mi? Üniversite ortamının sunduğu sosyal yaşamın mı peşindesiniz? Ya da Sahip olduğunuz gerçek motivasyonun ne olduğundan emin değil misiniz? Eğer aşağıdaki ifadeleri tamamlarsanız neler söyleyebilirsiniz? Benim üniversiteye gitmekteki temek amacım ...., kendimi .... adadım. Cevaplarınızı buraya yazabilir ya da sözel olarak ifade edebilirsiniz...

İÇERİĞİN DÜŞÜNMEYLE İLİŞKİSİ

İçeriğe –ve düşünmeye- yönelik bilinmesi gereken anahtar nokta şudur; tüm içerikler düşünmenin *ayırt edici* bir durumunu temsil eder. Birisi matematiksel *düşünmeyi* öğrendiğinde Matematik dersi daha kolay olur. Biyolojik açıdan *düşünmeye* başladığımızda biyoloji daha kolay olur. Tarihsel *düşünmeye* başladığımızda Tarih dersi kolay olur.

ŞEKİL 7.1 *Düşünme Tüm İçerikler İçin Anahtardır*



Eğer bir kimse iyi bir ebeveyn olarak *düşünmeyi* öğrenirse çocuk yetiştirmek daha kolay olur. 8. Bölümde bir ders ya da herhangi bir alanın mantığıyla düşünmenin anlamı üzerinde detaylı olarak duracağız.

Çalıştığınız konuyu öğrenmeye motive olmak için içerik ile düşünme arasındaki bağlantıyı anlamalısınız. Eğer, bunu yaparsanız size ilk başta renksiz ve sıkıcı gözüken ezberlenecek malzeme canlı gelebilir, birçok öğrenci ve öğretmen bu bağlantının kıymetini bilmeyi başaramamıştır. Giriş olarak şunu düşünün: Çalıştığınız bütün konular (yani tüm içerik alanları) insanların düşünmesi ile oluşturulmuştur. Bunlar;

Düşünmeyle oluşturulmuş, düşünmeyle değerlendirilmiş,
düşünmeyle organize edilmiş, düşünmeyle yeniden yapılandırılmış,
düşünmeyle analiz edilmiş, düşünmeyle sürdürülmüş,
düşünmeyle sentezlenmiş, düşünmeyle aktarılmış
ve düşünmeyle ifade edilmiştir.

Ve bu içerikler;

Düşünmeyle öğrenilmiş,
düşünmeyle anlaşılmış
ve *düşünmeyle* uygulanmıştır.

Eğer düşünmeyi içeriğin dışına almayı denerseniz, geriye kalan şey, kelimenin tam anlamıyla bir hiçtir. Düşünmenin yolunu öğrenmek hangi içerik olursa olsun onu öğrenmek için anahtardır.

İÇERİĞİ DÜŞÜNEREK ANLAYIN VE İÇERİK YOLUYLA DÜŞÜNÜN

Derinlemesine öğrenme için gerekli ilk ve en önemli nokta şudur; üniversite derslerinde ele alınan, ders kitaplarında yazılı olan her şey, son analizde, birtakım özel şeyler hakkında özel bir düşünme yolundan daha fazlası ya da daha azı değildir. Üzerinde duracak olursak, Tarihî içerik, geçmişte olan olaylar hakkında özel bir yolla düşünülmesidir. Biyolojik içerik, canlılarla ilgili özel bir yolla düşünülmesidir. Cebirsel içerik, aritmetik işlemler hakkında özel bir yolla düşünülmesidir. Fiziğin içeriği kütle, enerji ve bu ikisi arasındaki ilişki hakkında özel bir yolla düşünülmesidir. Sosyolojik içerik, sosyal gruplar içerisinde insan hakkında özel bir yolla düşünülmesidir.

Tüm içeriklerin özel bir düşünme yolundan, belirli şeyleri çözme şeklinden, düşünme yoluyla belirli şeyleri anlamadan daha fazlası ya da azı olmadığına dair derin gerçeği anlamaya başlamak için birçok yol vardır. Bu gerçeği anlamak için üç farklı yol bir sonraki aşamada tartışılacaktır.

Okuldaki tüm içerikler bir konunun içeriğidir; bir konudaki içerik tüm içerikler organize ve boylu boyunca düşünceyle elde edilmiştir. Tüm konular çalışma alanıdır. Tüm çalışma alanları bizim çözmeyle ilgili olduğumuz şeylerdir. Şu ana kadar tüm çalışma alanları bizler çalışılan şeyleri çözmek konusunda yollar keşfettikçe ileri noktalara gelmiştir. Bir şeyi düşünmeden çözebilmenin hiçbir yolu yoktur. Bir şey üzerinde düşünmeyi öğrenmeden onu nasıl çözeceğimizi öğrenmenin yolu yoktur. Matematiğin içeriğini, matematiksel soru ve sorunlara doğru cevapları nasıl bulacağımızı öğrenmeden öğrenmek mümkün değildir. Tarihle ilgili bir içeriği tarihî soru ve sorunlara mantıklı ve doğru cevapları nasıl oluşturabileceğimizi öğrenmeden öğrenmek mümkün değildir. Biyoloji ile ilgili soru ve sorunların cevaplarını anlamadan biyolojik içeriği öğrenmenin yolu yoktur. Bundan dolayı, herhangi bir konu ya da içerik alanı, bu alan veya konu ile ilgili sorulara doğru ya da mantıklı cevaplar üretebilme durumu olarak anlaşılabilir. Psikolojiyi, insan davranışlarını çözmek (bazı insan problemleri ile ilgili sorulara cevap vermek) için çalışıyoruz. Kimyayı, kimyasalları anlamak (kimyasallar hakkındaki sorulara cevap vermek için) çalışıyoruz. Konular ancak bu yolla derinlemesine anlaşılabilir.

7.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

İÇERİĞİ DÜŞÜNCE YOLUYLA OLUŞAN BİR ŞEY OLARAK ANLAMAK

Geçmişte ya da şimdi aldığınız bir dersin konusu olan bir alan seçiniz. Bu alandaki uzmanların peşinden koştuğu alandaki sorunları çözmek için üzerinde düşündüğü soruları içeren bir liste oluşturunuz. Bu listeyi oluştururken alanın amacının üzerinden geçildiği ve alandaki düşünürlerin geleneksel olarak sordukları anahtar soruların bulunduğu ders kitabının ilk ünitesine bakabilirsiniz. Bu soruları tespit edebilmek için, aynı zamanda, ilgili ansiklopedik bilgilere bakabilirsiniz. Cevaplarınızı yazınız ya da sözel olarak ifade ediniz.

Tüm İçerikler Kavramlarla Organize Edilmiştir

Bir içeriği, o içeriği tanımlayan ve oluşturan kavramları öğrenmeden öğrenmenin yolu yoktur. Bir kavramı öğrenmenin o kavramı bir şey üzerinde derinlemesine düşünürken nasıl kullanacağımızı öğrenenden öğrenmek mümkün değildir. Bundan dolayı, demokrasi kavramını öğrenmek bir grup insanın demokratik olarak işlevde bulunup bulunmadığının nasıl çözülebileceğini öğrenmektir. Adil oyun kavramını öğrenmek, katılımcıların katıldıkları oyunda adil bir tavır içinde olup olmadıklarını nasıl çözeceğimizi anlamaktır. Roman kavramını öğrenmek, onu bir oyundan ya da kısa bir hikâyeden nasıl ayıracağımızı öğrenmektir. Aile kavramını öğrenmek, onu bir çeteden ya da bir kulüpten nasıl ayırt edeceğimizi öğrenmektir. Bundan dolayı, herhangi bir içerik yumağını öğrenmek için net ve mantıklı bir şekilde içeriği tanımlayan kavramlarla düşünmek gerekir.

7.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

ANAHTAR KAVRAMLARIN ANLAMINI BELİRLEME

Bir kavram seçin, herhangi bir dersinizdeki odak noktası olan en temel kavram olsun. Kendi kelimelerinizle bu kavramla ilgili anladıklarınızı yazın. Öyle bir şekilde yazın ki, kavramın sizin hayatınızdaki anlamını halihazırda görebilin.

Örneğin; Eğer tarih çalışıyorsanız, ilk olarak tarih üzerine düşünülerin bizim yaşamımızdaki rolünü anlayın. Her insan kendisi tarafından oluşturduğu içsel tarihi içinde yaşar. Bu tarih, her gün karar almak için kullanılır.

Örneğin; eğer kendi geçmiş anlayışınızda, sürekli olarak edebiyat ve matematikte zayıf idiyseniz, şimdi muhtemelen edebiyat ve matematik derslerinden kaçınmayı seçiyorsunuz.

Gelecek için planlarınızın hepsi size olası ve muhtemel görünenlerin sonucudur; yani sizin geçmişinizin tarafınızdan anlaşılması ile oluşmuştur. Bu şekilde anlaşıldığında sizin tarihsel düşünmenizi geliştirmenize olanak sağlayacak bir çalışmadan daha önemli bir çalışma yoktur. Bunun nasıl böyle olabileceğini görüyor musunuz? Tarihsel bir çalışmayı yeni bir açıdan görebiliyor musunuz? Şimdi kendi seçeceğiniz anahtar kavramı deneyin. Kendi cevaplarınızı yazın ya da sözlü açıklayın. .

Bütün İçerik Mantıksal Olarak Birbirine Bağımlıdır

Bir içeriğin parçasını anlamak, onun içeriğin diğer parçalarıyla olan ilişkisini çözmeye bağlıdır. Örneğin, bilimsel bir deneyin ne olduğunu ancak bilimsel bir teorinin ne olduğunu bilerek anlayabiliriz. Bilimsel bir teoriyi ancak bilimsel hipotezin ne olduğunu bilerek anlayabiliriz. Bilimsel hipotezi ancak bilimsel tahminin ne olduğunu bilerek anlayabiliriz. Bilimsel bir önermenin ne olduğunu ise ancak onun bilimsel olarak bir görüşü test ediyor olduğunu anladığımızda anlarız. Bilimsel olarak bir fikri test etmenin ne olduğunu ancak bilimsel bir deneyin ne olduğunu anlayarak anlayabiliriz. Bu döngü böyle gider. Bundan dolayı, herhangi bir içerik yumağını öğrenmek içeriğin parçaları arasındaki bağlantıları çözmek demektir. Bu düşünme süreci olmadan gerçek bir içerik öğrenimi mümkün değildir.

7.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR KONUDAKİ KAVRAMLAR ARASINDAKİ BAĞLANTILARI GÖRMEK

Hâlâ almakta olduğunuz (ya da aldığınız) derslerden bir konu seçiniz ve temel kavramlar arasındaki ilişkileri gösteren bir diyagram çiziniz. Daha sonra kendi kelimelerinizle her bir fikrin diğer fikirlerle nasıl bağlandığını ifade ediniz. Düşünmeniz şu şekilde olabilir. "a" yı anlamak için "b"yi anlamanız gerekir, ve "b"yi anlamak için "c"yi anlamanız gerekir, "c" yi anlamak için ise "d" yi anlamanız gerekir. İlerledikçe her fikir üzerinde parçalar arasındaki bağlantıları görebilmek için derinlemesine çalışın.

Günümüzde çoğu öğrenci ve öğretmen içeriğe düşünmenin bir durumu olarak ya da düşünce için sistem olarak yaklaşmamaktadır. Aksine, üzerinden rutin olarak geçilen ve hafızaya işlenen sıralanmış malzeme olarak görmektedir. İçeriğe böylesine düşük seviyede bir yolla yaklaşıldığında bilişsel gelişim için hiçbir temel, bilginin derinlemesine yapılanması için zemin ve uzun süreli kavrama ve kontrol şartları oluşmamaktadır.

Bunun aksine, eleştirel düşünme bütün içeriğe açık bir şekilde düşünme olarak yaklaşmaktadır. Düşünceyi alır ve eski düşünceyle yenisiyle bağlar. Düşünmeyi değerlendirir. Düşünceyi uygular. Bir taraftan düşünme üzerine düşünme diğer taraftan daha iyi; daha açık, daha net, daha ilgili, daha derinlemesine, daha geniş ve daha etkili düşünme üzerine düşünmedir.

DERSLERİNİZ ÜZERİNDE DÜŞÜNMEYLE İLGİLİ BİLGİNİZİ KULLANARAK KAPSAMLI BİR ŞEKİLDE DÜŞÜNÜN

Eğer herhangi bir içeriği öğrenmek onu bir düşünme durumu olarak anlamayı içeriyorsa, düşünme üzerine keşfettiğiniz her şey size üniversite derslerinize nasıl yaklaşmanız gerektiği konusunda potansiyel bir anlayış sunar. İlk olarak, tüm düşünmelerin sahip olduğu sekiz temel özelliği hatırlayalım. Düşündüğümüz her zaman bizi birtakım sonuç ve çıkarımlara götüren varsayımlara dayalı bir bakış açısı içerisinde bir amaç için düşünürüz. Bizler verileri, olguları ve tecrübelerimizi yorumlamak için , sorulara cevaplar verebilmek için, sorunları çözebilmek için teori ve kavramları kullanırız. Aşağıda tüm bileşenler ayrı olarak listelenmiştir.

1. Her düşünmenin bir amacı vardır.
2. Her düşünme en azından bir soru doğurur.
3. Her düşünme bilgiyi gerektirir.
4. Her düşünme kavramları gerektirir.
5. Her düşünme yorumları içerir.
6. Her düşünme varsayımları içerir.
7. Her düşünme çıkarımları içerir.
8. Her düşünme bir bakış açısını içerir.

Şimdi bu bilginin üniversitede bir konunun öğrenim sürecinde düşünürken bizim düşünmemize nasıl rehberlik edebileceği üzerinde aşağıdaki örneklerle düşünelim.

1. Eğer her düşünme bir *amaç* için düşünmeyi içeriyorsa, sizler her zaman bir ödevin amacının ne olduğu ile ilgili, herhangi bir karakterin hikâyedeki amacının ne olduğunu, öğretmenin bir soruyu size sormadaki amacının ne olabileceğini, uzun vadedeki amaçlarınızı kendinize soru sorarsınız. Temel amaçları aklınızda tutarsanız bu alt soruları daha iyi cevaplarsınız.

2. Eğer tüm düşünme *bilgiyi* gerektiriyorsa, kendinize şunu sorabilirsiniz: Araştırmacı bu sonuca ulaşmak için hangi bilgileri kullanıyor? Bu tarihçi vardığı sonuçlarını hangi bilgilere dayandırıyor? Üniversitede başarılı olabilmek için hangi bilgiye sahibim? En önemli amaçlarımı

başarabilmek için gerek duyduğum bilgiye sahip miyim? Eğer bilinçli bir şekilde kullandığımız bilgi kaynakları hakkında bilinçli olarak düşünmeyi bir alışkanlık hâline getirirseniz düşünmenizin niteliği artar.

3. Eğer tüm mantıklı düşünmeler bir soruya odaklanmışsa kendinize şunu sorabilirsiniz: Araştırmacının odaklandığı temel soru nedir? Hikâyenin merkezindeki temel soru nedir? Üniversitede ya da hayatta başarılı olma sürecinde karşılaşacağım anahtar sorun nedir? Tüm iyi düşünürler aynı zamanda iyi soru sonucudur. Güçlü sorular sormayı öğrenerek daha fazla öğrendiğinizi ve bunun giderek kolaylaştığını göreceksiniz.

7.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCE YAPILARI TARAFINDAN İMÂ EDİLEN SORULARA ODAKLANMAK

Aldığınız derslerden bir konu seçin. Konuyu seçerken bir önceki "Kendiniz İçin Düşünün" etkinliğinde seçtiğiniz konudan farklı bir konuya odaklanın. Aşağıdaki cümleleri tamamlayın ve mümkün olduğu kadar detaylı cevaplandırmaya çalışın.

1. **Bu konunun amacı ...**
2. **Bu alandaki uzmanların kullandığı temel bilgi türü ...**
   (Örneğin psikolojide, araştırma çalışmaları; tarihte, geçmiş olaylar; astronomide, evren hakkında bilgi olabilir.)
3. **Bu alandaki uzmanların sorduğu bazı temel sorular ...**

UYARI

Hiç kimse sizin yerinize düşünemez. Sizin haricînizde hiç kimse sizi değiştiremez. Kendi gelişimimizin ve büyümemizin temel unsuru olmanın zorluğu büyüktür. Bizler alışkanlığın varlıklarıyız. Bizler kendimizi kandırmada ustayız. Kendimizi doğrulamada, savunmada ve mantığa büründürmede oldukça yetenekliyiz. Bizlerin başkaları tarafından istenilmeyen bir yükü omuzlarımıza almaya yönelimi yoktur. Akademik ve sosyal yaşam çok az seviyede bağımsızlığı ve eleştirel düşünmeyi teşvik etmektedir. Üniversiteler yaşam boyu öğrenme alışkanlıklarını kurmak için muhteşem olanaklar sunsa da tüm üniversite hocalarının eleştirel düşünce istediğini ve onun için öğrettiğini düşünmek saflık olur.

Aldığınız bir Tarih dersinde ders hocası mümkün olduğu kadar çok konunun üzerinden geçmeyi amaçlar ki, bu durumda, tarihsel düşünce yetisi teşvik edilmekten ziyade engellenmiş olabilir. Aldığınız bir matematik derslerinde standart bir matematik probleminin sabit çözüm yöntemini öğrenmek uğruna matematiksel düşünmeyi feda edebilirsiniz. Psikolojik bakış açılarının çoklu mantık içeren doğasının – rekabet hâlindeki birçok psikoloji ekolü aynı sorun ya da veriye çok farklı cevaplar verebilirler – arka plana atıldığı ve konunun fizik ya da kimya gibi bilimsel bir disiplinmiş gibi sunulduğu bir psikoloji dersi alabilirsiniz. Günlük yaşam düşünmesinin sorunlarından soyutlanmış bir mantık dersi alabilirsiniz ve mantığın iyi

düşünme için gerekli bir amaç olmasından ziyade zaman kaybı olduğu sonucuna varabilirsiniz.

Kısaca, bir noktaya kadar, eğer doğru şekilde çalıştığınız içerikten faydalanırsanız, vermeniz gereken dersin öğretim durumundan daha yüksek seviyelerde öğrenmeniz gerekebilir. Bunu yapmak için, sınıf içerisinde size öğretilen fikirleri alacak yeteneklerinizi geliştirecek ve içeriğin üzerinde disiplinli bir şekilde düşünmenizi sağlayacak şekilde, onlara kendi düşünmeniz içerisinde bir anlam verdiğiniz ve yaşamınızda onları kullandığınız bir yolla, bilişsel becerileri derin öğrenmeyi sağlayacak şekilde ve kendiniz için geliştirmelisiniz.

7.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

EĞİTİMİN KALİTESİNİ ELEŞTİRME

Almakta olduğunuz ya da geçmişte aldığınız ve yüksek kaliteli bir eğitim yapıldığını düşündüğünüz bir dersi seçin. Öğretmeniniz daha derinlemesine ve kalıcı öğrenme için tam olarak neler yaptı? Sizler bir öğrenci olarak aldığınız derslerde öğrenmenizi derinleştirmek için neler yapabilirsiniz? Nasıl en iyi öğrendiğiniz derslerde öğrendiğiniz gibi diğer derslerde de insiyatif alarak öğrenebilirsiniz? Ya da öğretmeninizin ne kadar öğrendiğinizi belirlediğini ve sizin bu konuda yapabileceğiniz çok az şey olduğunu düşünüyor musunuz? Cevaplarınızı yazınız ya da sözel olarak açıklayınız..

BÖLÜM 8

EN İYİ DÜŞÜNÜRLERİN NASIL ÖĞRENDİĞİNİ KEŞFET

İnsan binlerce konferansa katılıp, binlerce cilt okuyabilir ve tüm bu süreçlerin sonunda vardığı nokta bilgi olarak kabul edilebilir. Bilginin akılda kalması isteniyorsa bu yolla edinilen bilginin negatif bir yol olduğunu itiraf etmek bir zorunluluktur. Bilgi pasif olarak alınmamalı, aksine zihne aktif olarak girmeli, benimsenmeli ve üzerinde uzmanlaşılmalıdır. Bilgi zihne gelmeden zihin bilgiyi karşılamak için yola çıkmalıdır.

John Henry Newman, *The Idea of a Universe* (1853)

En iyi düşünürler becerili öğrenirlerdir. Kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alırlar. Onlar özünde bunu tasarlar, planlarlar. Amaçlarınızın ne olduğunu, hangi soruları cevaplamak zorunda olduğunuzu -veya cevaplamak istediğinizi-, hangi bilgileri edinmeniz gerektiğini hangi kavramları öğrenmeniz gerektiğini, ne üzerine odaklanmanız gerektiğini, hangi bakış açısını ya da perspektifi benimsemeniz gerektiğini açığa kavuşturarak planlarsınız. Becerili öğrenirler anlamaya çalıştıkları şeyin mantığını çözerler. Becerili öğrenirler sağlıklı çalışma için stratejilere sahiptirler ve düşünmede daha becerili olmak için strateji geliştirmeye devam ederler. Bu bölüm boyunca okuyacağınız gibi, sizi güçlü olmayan öğrenme stratejilerine sahip çoğu öğrencinin temel görüşlerinin dışına çıkaracak bir dizi strateji açıkça seçmeye ve uygulamaya başlamalısınız.

Basitçe ifade edilen 18 fikir veya strateji ile başlayacağız. Bu stratejilerin çoğu bu bölüm boyunca açıklanacak ve örneklenecektir. Öğrenmenin en önemli araçlarından ikisi olan yakın okuma ve bağımsız yazına stratejileri ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

ŞEKİL 8.1 *Eleştirel düşünürler seçtikleri herhangi bir şeyin mantığını anlamak için yeteneklerinden emindirler.*



ÇALIŞMALARINIZI İYİLEŞTİRMEK İÇİN 18 FİKİR

1. Fikir: Her dersin gereksinimlerini iyice anladığınızdan emin olun—bu nasıl öğretilecek ve sizden ne beklenecek-. Derecelendirme ilkeleri hakkında ve derse en iyi nasıl hazırlanılacağı üzerine tavsiyeler için sorular sorun.

2. Fikir: Aktif bir öğrenen olun. Aktif okuma, yazma, konuşma ve dinleme yoluyla düşünmenizin içerisinde fikirleri çalıştırmaya başlayın.

3. Fikir: Çalıştığınız her konuyu bir düşünme biçimi olarak ele alın (eğer bir tarih dersindeyseniz, sizin amacınız tarihsel olarak düşünmek olmalıdır; bir kimya dersindeyseniz, kimyasal düşünmelisiniz vb.).

4. Fikir: Soru soran kişi olun. Konferanslarda ve tartışmalarda soru sorarak katılımcı olun. Eğer sorular sormazsanız, neyi bilip neyi bilmediğinizi muhtemelen keşfedemeyeceksiniz.

5. Fikir: Bağlantıları arayın. Her dersteki içerik birbirine bağlı fikirlerin bir sistemidir; asla ezberlemek için rastgele şeylerin bir listesi değildir. Bir papağan gibi ezberlemeyin. Bir dedektif gibi çalışın, her zaman yeni öğrendiklerinizi eski bildiklerinizle bağlantılandırın.

6. **Fikir:** Öğretmeninizi koçunuz olarak düşünün. Kendinizi öğretmeniniz tarafından örneklenen düşünme biçimini uygulamaya çalışan bir takım üyesi gibi düşünün. Örneğin, bir cebir dersinde kendinizi cebir takımı için çıkmaya hazırlanan ve öğretmeninizi bu oyun için nasıl hazırlanılacağını gösteren kişi olarak (o disiplin içinde) düşünün.

7. **Fikir:** Ders kitabını yazarın düşündüğü gibi anlayın. Sizin işiniz yazarın düşüncesini düşünmektir. Örneğin, sıklıkla kendinizi yazarın yerine koyun. Kendinizin yazar olduğunu düşünerek, başka bir öğrenciye metnin temel noktalarını açıklayın.

8. **Fikir:** Ders saatini dersin temel kavramlarını ve prensiplerini kullanarak (o konu içinde) düşünme pratiği yapacağınız bir saat olarak düşünün. Pasif bir şekilde geri durmayın, bilgilerin yağmur variline yağan yağmur gibi kafanızın içine yağmasını beklemeyin. Bu olmayacaktır.

9. **Fikir:** Mümkün olduğunca yaşamınızdaki meselelerle, problemlerle ve pratik durumlarla içeriği ilişkilendirin. Eğer yaşamınızla ilişkilendiremezseniz, düşünmenizde onu kullanmak için yeterli derin seviyede onu anlayamazsınız.

10. **Fikir:** Geliştirmeniz gereken çalışma ve öğrenme becerilerinin neler olduğunu bulun. Mümkün oldukça bu becerileri uygulayın. Unutmayın ki zayıf yönlerinizi tanımak ve düzeltmek bir kuvvettir.

11. **Fikir:** Sıklıkla kendinize sorun; Bunu bir başkasına doğru bir şekilde anlaması için yeterince iyi açıklayabilir miyim? (Eğer açıklayamıyorsanız, onu öğrenmemişsinizdir).

12. **Fikir:** İlk iki derste, dersin anahtar kavramını arayın. Örneğin, biyoloji dersinde, kendi kelimelerinizle biyolojinin ne olduğunu açıklamaya çalışın. Sonra, bu tanımı daha sonra öğrendiklerinizin her bölümüyle ilişkilendirin. Temel fikirler diğer bütün fikirlerin özüdür.

13. **Fikir:** Öğrenmenizde eksik parçaları doldurmak için rutin olarak sorular sorun. Kendinize sorun; "Bunu detaylandırabilir miyim? Bir örnek verebilir miyim?". Eğer öğrendiklerinizin örneklerini veremezseniz, yaşamınıza öğrendiklerinizi ilişkilendiremezsiniz.

14. **Fikir:** Bir önceki dersin ana noktalarını sözlü veya yazılı olarak özetlemeye çalışarak, her ders öncesi kendinizi test edin. Eğer ana noktaları özetleyemezseniz, onları öğrenmemişsinizdir.

15. **Fikir:** Zihinsel standartları kullanarak düşünmenizi test etmeyi öğrenin. "Açık, doğru, kesin, alakalı, mantıklı mıyım? En önemli olanı arıyor muyum?

16. **Fikir:** Ders kitabından ya da diğer okuma materyallerinden önemli noktaları kendi kelimelerinizle özetleyerek yazmayı, öğrenmede bir araç olarak kullanın. Kendi test sorularınızı formüle edin. Sonra, kendi sorularınızın cevaplarını yazın.

17. **Fikir:** Dinlediklerinizi sık sık değerlendirin. Ana noktaları aktif olarak dinliyor musunuz? Öğretmeninizin söylediklerini kendi kelimelerinizle özetleyebiliyor musunuz? Anahtar terimlerle ne anlatılmak istendiğini anlayabiliyor musunuz?

18. **Fikir:** Okuduklarınızın derinliğini sık sık değerlendirin. Ders kitabını aktif olarak okuyor musunuz? Okudukça sorular sorabiliyor musunuz? Anladıklarınızı anlamadıklarınızdan ayırt edebiliyor musunuz?

8.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

NEREDE DURUYORSUNUZ?

Öğrenmenizin (lisede veya üniversitede) herhangi bir bölümünü ne ölçüde tasarladınız? Öğrenme için daha önce hiç strateji geliştirdiniz mi? Bu stratejilerden birini isimlendirebilir misiniz? Eğer düşünebiliyorsanız, bu işe yaradı mı? Eğer öğrenme için kullanılan herhangi bir strateji düşünemiyorsanız, neden? "Öğrenen bir kişi" olarak kendinizi ne kadar becerili olduğunuza dair 1'den 10'a kadar derecelendirseniz, kaç verirsiniz?

TİPİK BİR YÜKSEK OKUL DERSİNİN MANTIĞI

Öğrenme yüksek okul dersleri aracılığıyla olduğu için yüksek okul derslerinin mantığını anlamak faydalıdır. Bu mantığı anlamak için okulun tarihi ve geleneği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bugünün yüksek okulu, dünün yüksek okulunun bir ürünüdür. Gelenekler yüzyıllara dayanan üniversite öğretiminde hâlâ canlıdır. Örneğin, en yaygın öğretme metodu olarak profesörler, bir bilgiyi öğrencilerine ders dizisi hâlinde öğretirler ve sonra öğrencilerinden o bilgiyi ders dışında içselleştirmelerini isterler. Bu metotta test ve sınavlar genellikle ders içinde işlenen konuların öğrenciler tarafından ne oranda öğrenildiğini değerlendirmek için yapılırlar.

Genellikle bir test ilk 6 hafta veya daha fazla zamanda verilmez. Bu geleneksel öğretme yaklaşımı kullanıldığı zaman, öğrenciler kalıcı öğrenme için elverişli olmayan iki stratejiye yönelirler.

1. Ders boyunca alınmış bağlantısız, rastgele notlar (testte çıkabilecek noktalar üzerine odaklanmak)
2. Test veya sınavdan önceki bir veya iki gece boyunca sabahlamak (çok fazla bilgiyi kısa süreli hafızaya depolamaya çalışmak)

Bu koşullar altında pek çok öğrenci pasif öğrenenden umutsuz öğrenene ve çoğunlukla atıl öğrenenden çılgın öğrenene geçerler. Öte yandan, ezberi doğuştan 'kuvvetli' olan öğrenciler, içeriği ezberlemekte güçlük çeken öğrencilere göre derse dayalı sınıflarda daha yüksek notlar alırlar. Sonuç olarak, bu öğrenciler yüksek not almayı yanlış bir şekilde becerili öğrenme zannederler. Bir diğer ifade ile, ezber kuvveti yüksek not almayı sağladığından, içeriği ezberledikleri zaman kalıcı olarak öğrendikleri sonucuna varırlar. Bu modelde öğrenciler yüzeysel ve geçici olan bir öğrenme kavramını formüle ederler.

8.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

PASİF ÖĞRENEN MİSİNİZ?

Hangi ölçüde yukarıdaki geleneksel yüksek okul öğrencisinin öğrenme modeline (büyük ölçüde pasif, periyodik olarak çılgın) uyuyorsunuz? Bu modelin kalıcı öğrenme için ne ölçüde etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Eğer bu modeli takip ediyorsanız, neden? Eğer takip etmiyorsanız, neden?

Becerili Bir Düşünür Olmak

Yüksek okulun idealleri birçok şekilde ifade edilebilir. Nasıl ifade edildiği önemli değildir ancak eğitimli insanı kesin olarak karakterize etmesi için bazı temel beceri ve eğilimler bu tanımın içinde olmak zorundadır. Örneğin eğitimli insan şöyle olmalıdır;

1. Yakın okuma ve bağımsız yazmada yeterli;
2. Önemli bilgileri elde eden ve etkili bir şekilde kullanan; muhakeme edebilen, problem çözebilen, etkili iletişim kurabilen ve kişisel ve profesyonel yargılarını sağlıklı kullanan;
3. Amaç ve hedefleri formüle etmede ve ölçmede, sorularda ve problemlerde, bilgide ve veride, sonuçlarda ve yorumlarda, kavramlarda ve teorik yapılarda , varsayımlarda ve ön varsayımlarda, etkilerde ve sonuçlarda, bakış açısında ve perspektifte yeterli;
4. Mantıklı, geniş, ilgili, derin, net, titiz ve kesin olarak düşünen;
5. Zihinsel olarak azimli, sorumlu, disiplinli, empatik, verimli ve alçak gönüllü;
6. Global olarak ve kendi kişisel yaşamında mantıklı, etik ve karmaşık problemleri etkili bir şekilde muhakeme eden;
7. Hızla değişen dünyayla , artan karşılıklı bağımlılıkla ve yoğun karmaşayla etkili bir şekilde başa çıkma kapasitesine sahip, yaşam boyu öğrenen bir birey.

Bu karakteristikler ve becerilerin, derslerde düzenli not tutma ve sınavlardan önce sabahlamayla ortaya çıkmayacağı açıktır. Yukarıda ifade edilen ideallere değer veriyorsanız, bir eğitimli kişi olarak kendinizi geliştirmek istiyorsanız, kendinize sizi diğer öğrencilerden ayıracak birtakım kişisel şartlar koymalısınız. Akranlarınızın ancak çok azının sahip olduğu alışkanlıkları siz geliştirmek zorundasınız. Akran grubunun sizi incitme çabalarına rağmen akran grubu beklentisinin üstüne çıkmalı ve kendi nedenleriniz için derin olarak öğrenmelisiniz.

Bilgi kazandığınızın farkına varmalı ve bunu zihninizin içine inşa etmelisiniz. Bu bilgileri bir başkasının düşüncelerinden kendi düşüncelerinizin içine çevirmelisiniz. Bilgiyi zihninizde düşünmek için, onu ifade edebilmeli, detaylandırabilmeli, örnekleyebilmeli ve gösterebilmelisiniz. Fikirlerin mülkiyetini almada yeterli olmalısınız. Fikirler derslerden, ders kitaplarından ya da diğer kaynaklardan gelebilirler. Ama fikirleri öğretmeniniz ya da ders kitabının ifade ettiği gibi aynı kelimelerle

yeniden ifade edebilme yeteneğiniz sizi aldatmasın. Bir papağan, kayıt cihazı ya da bir ezberci, "bilen kişi" değillerdir. Bir fikri kendi kelimelerinizle ifade edene kadar ve onu kendi deneyimlerinizle örnekleyebilene kadar o fikir sizin değildir ve siz onu bilmiyorsunuzdur.

8.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

İDEAL SAHİBİ MİSİNİZ?

Yukarıda ifade edilen amaçların en çok hangisi sizinle özdeşleşiyor? En az hangisi? Neden? Eleştirel düşünmenin bazı bilgilerine ön varsayım olarak 3, 4, ve 5. amaçları not ediniz. Örneğin, amaçlardan bir tanesi olan "kavram ve teorik yapıları kullanmada daha yeterli olmayı öğrenin" amacını göz önünde bulundurun. Bu amacı kendi öğrenme stratejinizle detaylı olarak nasıl birleştirebilirsiniz?

Tipik Bir Yüksek Okul Dersinin ve Tipik Yüksek Okul Öğrencisinin Dizaynı

Bütün yüksek okul öğrencilerinin bütün yüksek okul derslerini almalarına rağmen birkaç tanesi çalıştıkları akademik disiplinin mantığını kavramada ustalaşırlar. Sadece birkaç öğrenci yüksek okul derslerinin nasıl dizayn edildiğini veya öğrenme sürecinde karşılaşacakları zorlukların neler olduğunu anlarlar. Burada bazı önemli arka plan gerçekleri vardır. Bunlar;

1. Her çalışma alanı sürekli ve (çoğu durumda) muazzam genişleyen konudur.
2. Birçok yüksek okul dersinin temeli olan ders kitapları giderek genişlemekte ve bununla beraber derslerde çok daha fazla içeriği kapsama eğilimindedir.
3. Pek çok öğrenci bir anlam sistemi olarak içeriği nasıl organize edeceğini, birbiriyle ilişkili, bağlantılı bir sistem olarak içeriği düşünmenin içine nasıl yerleştireceğini bilmiyor.
4. Pek çok öğrenci sınavlarını vermek için periyodik olarak sınav öncesi sabahlama yöntemini kullanıyor.
5. Pek çok öğrenci yüzeysel bir seviyede okuyor, yazıyor ve dinliyor.
6. Pek çok öğrenci kendi düşünme ve öğrenmelerini ölçmek için zihinsel standartlardan yoksundur.

8.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

KENDİNİZİ YENİDEN DERECELENDİRİN

Yukarıdaki 3. 4. 5. ve 6. maddeler üzerinde kendinizi nasıl derecelendirirsiniz? Her birini ayrı ayrı yorumlayın. Sonra, verdiğiniz cevapların ne anlama geldiği üzerine yorum yapın. Örneğin, 5. madde için yüzeysel okuyan biriyseniz, sınırlı okuma yeteneğinizin sonucu nedir?

Yukarıda sunulan gerçekler birçok önemli çıkarıma sahiptir. Bunlar;

1. Çoğu yüksek okul sınavı öğrencilerin çoğunluğu geçebilsin diye yapılandırılmıştır. Bu öğrencilerin çoğunluğu sınavı geçmek için yeterince ezberciler demektir (eğer önemli sayıda öğrenci sınavdan kalırsa, öğretmen öğrencilerden düşük değerlendirme alacaktır).
2. Not şişirme yaygındır.
3. Çoğu öğrenci dersler bittikten 6 ay sonra final sınavına girse muhtemelen geçemez.
4. Çoğu öğrenci dersin daha geniş bağlamında düşünmeyi öğrenmez (ör; tarih dersleri alır ama tarihsel düşünmeyi öğrenmez; bilim dersleri alır ama bilimsel düşünmeyi öğrenmez).

Bu gerçeklerin önemli bir çıkarımı ise yüksek okulların kendini aldatma üretiyor olmasıdır. Öğretmenler öğrencilerin gerçekten anlamadıkları konuları anladıklarını garanti ediyor; öğrenciler geçici olarak kafalarının içine tıktıkları çoğu şeyi unutuyorlar; akreditasyon ekipleri ve akreditasyon departmanları ise öğrencilerin öğrendiklerini iddia ettikleri şeyleri öğrendiklerini kanıtlayacak gerçek bir kanıt gösteremiyor.

Becerili düşünürler yüksek okulda sınıf geçmekten daha fazlasını ve yüksek okul eğitiminin kendilerini yaşam boyu etkili öğrenir ve düşünür olmalarına yardımcı olmasını isterler.

8.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

KENDİNİ KANDIRMA PROBLEMİ

Bir eleştirel düşünür olarak gelişmek için insanların büyük bir kendini kandırma ile meşgul oldukları gerçeği ile yüzleşmeye istekli olmalısınız. Yüksek okuldaki kendini kandırma, insan yaşamındaki kendini kandırma probleminin bir parçasıdır. Öğrenmeniz açısından kendinizi kandırdığınız herhangi bir yer görüyor musunuz? Kendi kişisel ilişkilerinizde? Geçmişte öğretmenlerinizin kendilerini kandırdığı herhangi bir yer görüyor musunuz? Arkadaşlarınızın kendilerini kandırdığı herhangi bir yer görüyor musunuz?

Aldığınız her ders için bu derslerin nasıl dizayn edildiklerini anlamak sizin için önemlidir. Bunu anlamak öğretmenin dersi nasıl tanıttığını, ders kitabını ve ders planını analiz ederek dersin mantığını çözmenizi sağlar. Kayıt olduğunuz her derste aranacak bazı temel şeyler vardır. Birincisi, bu dersin asal gereklilikleri nelerdir? Verilen okuma, yazma ve planlanan test veya değerlendirme nedir? Eğer varsa, ödevlerin teslim tarihleri ne zaman? Sınav ve testler ne zaman yapılacak? Bunlar kesinlikle bakılması gereken şeylerdir.

Nasıl çalışırsanız çalışın, zorunlu derslerinizi yüksek başarıyla geçmek istersiniz. Ama sadece geçecek notlar almaktan daha önemli bazı şeyler vardır. Bunlar; çalıştığınız alan içinde düşünmeyi öğrenmek, temel kavramları içselleştirmek, o alan içindeki altta yatan en

önemli temel içgörüyü kazanmaktır. Disiplin içinde düşünme modunu düşünmenizin kalıcı bir parçası yapmak önemlidir. Bu yüksek hedefleri amaçlamak için birbiriyle bağlantılı 3 anahtar soruyu rutin olarak kendinize sorabilir ve takip edebilirsiniz.

1. Bu dersin ya da konunun altında yatan temel kavramı nedir?
2. Bu ders veya konu için temel olan düşünme formu nedir?
3. Konunun mantığı içinde düşünmeye nasıl başlamalıyım?

Bunları sırayla gözden geçirelim.

DERSLERİNİZİN ALTINDA YATAN KAVRAMI BULUN

Eğer ki, bir dersin madde dizilimleri sanki bir bilginin rastgele parçalarıymış gibi işlenirse, ders altta yatan bir bütünlükten yoksunmuş gibi görünecektir. Aslında, hemen hemen bütün derslerin içsel bir bütünlüğü vardır ki anlaşıldığı zaman dersten bütün öğrenilenleri bir halı gibi birbirine bağlar. Tipik olarak bu bütünlük amacı ve konusu tanımlanmış bütün temel kavramlarda bulunur.

Örneğin, tarihin önemli gerçeklerinin, tarihsel düşünmenin ürünü olduğunu anlar ve bu şekilde düşünmenin altındaki temel kalıpları tanıyabilirseniz, ders kitaplarında ve derslerde kapsanan her şeye (yani tarihsel düşünce ürünlerine) bakmanın bir yolunu bulursunuz. Siz artık tarihsel düşünmenin bileşimlerini bulmaya çalışarak özel bir biçimde ders kitabını okur ve özel bir biçimde dersleri dinlersiniz. Herhangi bir yazılı tarihi anlamak için aşağıdaki maddeleri anlamak zorunda olduğunuzun farkındasınızdır.

1. Tarihçinin amacı ve niyeti.
2. Tarihçinin temel odağı olan sorular ya da problemler.
3. Tarihçinin kendi sorularıyla ilgili olan belirli tarihsel olayları seçimi.
4. Olayların önemi ve tarihçinin bu olaylara yorumu.
5. Tarihçinin olayları yorumlarken kullandığı teorik kavramlar.
6. Tarihçinin bakış açısını tanımlamaya yardım eden altta yatan varsayımlar.
7. Verilen bir perspektiften tarihi olayları çalışmanın etkileri.
8. Tarihsel mantığı şekillendiren tarihsel bakış açısı.

Ek olarak, eğer herkesin günlük yaşamında tarihsel olarak düşündüğünü kabul edersek, biz tarihi farklı çalışıyoruz. Örneğin, yaşamımızın her bir gününde kişisel tarihimizi kapsayan bir hikâye kullanarak düşünüyoruz. Bu hikâye veya yol geçmişimizi nasıl gördüğümüzü, bugün verdiğimiz kararları ve gelecek için yaptığımız planları belirliyor. Bizim kendi kişisel tarihimiz bizim tarihsel varsayımlarımızı, kavramlarımızı ve bakış açımızı yansıtıyor. Bu bizi zihnimizde belli niyetlerle belli soruları sormaya sevk ediyor. Bu bizi tarihsel bilgiye dayanan belli sonuçlar çıkarmaya, daha sonrada çıkarımlar yapmaya sevk ediyor.

Tarihi böyle birbirine bağlı zengin bir yol olarak görebildiğiniz zaman, her tarihsel hesabın yapısını tanımlayan tarihsel amaçlar ve sorular ararsınız. Hangi olayların kapsandığını fark eder ve tarihsel hesabın dışında bırakılanları ararsınız. Tarihçilerin ulaştığı anahtar tarihsel sonuçları, yaptıkları anahtar varsayımları, altta yatan tarihsel bakış açısını ararsınız. Çoğu tarih dersi öğrencilerin tarihsel düşünmeleri üzerine hâlâ çok az etkiye sahipler. Bu nedenle, çoğu öğrenci tarih disiplininin arkasındaki organize olmuş fikirden yoksundur. Tarihsel düşünmenin mantığındaki iç görüden yoksundur. Sonuç olarak, tarihsel düşünmeleri kendi tarih çalışmaları ile hiç değişmeden kalır. İçselleştirebildikleri zaman günlük yaşamlarında uygulayabilmelerine ve geçmişi eleştirel düşünebilmelerine izin verecek olan önemli ve derin tarihsel kavramları hiçbir zaman içselleştiremiyorlar.

Başka bir konuyu (ekonomiyi) düşünelim. Ekonominin altta yatan kavramı olarak kıtlık kavramını anladığımızda, ekonomiyi özel bir yolla çalışırız. Ekonomistlerin kullandığı bütün diğer kavramların, ekonominin arkasındaki bu temel fikirle ilişkili olduğunu fark ederiz. Hiçbirimiz (kıtlık gerçeği nedeniyle) istediğimiz her şeyi elde edemeyiz ve sonuç olarak bir şeylere sahip olmak için başka şeylerden vazgeçeriz. İnsanların bir şeyler elde etmek için nelerden vazgeçebileceği onların ekonomik karar verebilme temelini oluşturur. Bazı insanlar çok talep edilen ve kıt olanı kontrol ettiğinde güç ekonomiye girmiş olur. Bu nedenle, kıt olanı talep etmelerini sağlamak için bu güç bir hayli özveride bulunarak insanları zorlar. Bu "güç" ekonomide önemli bir kavramdır.

Aşağıdakiler birtakım organize fikirlerin bir iskeletidir.

- *Matematik*, sayısal bir dil gelişimi olarak
- *Cebir*, bilinmeyenli aritmetik olarak
- *Sosyoloji*, üye olduğu grup tarafından insan yaşamının nasıl şekillendirildiğinin çalışması olarak
- *Fizik*, kütle ve enerjinin ve ikisinin birbiriyle ilişkisinin çalışması olarak
- *Felsefe*, nihai soruların ve akıl yürütülerek varılan cevapların çalışması olarak
- *Biyokimya*, moleküler seviyede yaşam kimyasının çalışması olarak

8.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

ANAHTAR FİKRİ YAKALAMAK

Pratik yapmak için tarihin, ekonominin ya da herhangi diğer bir disiplinin arkasındaki temel fikri formüle etmeye çalışın. Bu fikri bir arkadaşınıza açıklayın. Size soru sorması için onu cesaretlendirin. Konuyu anlamada önemli bir ilk basamak olan bir konunun altında yatan fikri anlamanın önemini açıklayabildiğinizi görün. Konu içindeki her kavram organize eden bu anahtar fikir ile entegre olmalıdır (Temel kavramları formüle eden ders kitaplarını ve/veya ansiklopedileri kullanmanızı öneririz).

KONU VE DERSLERE GEREKLİ OLAN DÜŞÜNME FORMUNU BULMAK

Bir dersin arkasında onu organize eden kavram sıklıkla o konuyu ya da disiplini organize eden kavramdır. Eğer bu temel kavramı anlarsanız, düşünmenin her formunu tanımlayan 8 temel yapıyı formüle edebilirsiniz.

1. Dersin ya da disiplinin *amaçları* veya hedefleri nelerdir?
2. Temel olacak *sorular* veya problemler nelerdir?
3. Temel olacak *kavramlar* nelerdir?
4. Konu içinde iyi akıl yürütmek için kullanacağım *bilgi* ne?
5. Akıl yürütmek için öğrenmeye ihtiyaç duyduğum *bakış açısı* veya referans çerçevesi ne?
6. Bu ders veya disiplinin tanımladığı *varsayımlar* nelerdir?
7. Nasıl akıl yürüteceğimi öğrenmek için ne tür *sonuçlara* ihtiyaç duyacağım?
8. O disiplin içinde iyi akıl yürütmenin bedeli (*etkisi*) nedir?

Düşünmenin formları olarak bütün konular için yukarıda söylediklerimiz eğer doğruysa, derslerinizin her biri bu formların bir veya daha fazlasını düşünmek için bir davettir. Herhangi bir konu içinde iyi akıl yürütebilme yeteneğiniz, sizin konuyu tanımlayan düşünmeyi anlama yeteneğinize ve disiplin içindeki profesyonellerin düşüncelerini düşünebilmenize direk olarak bağlı olacaktır. Aşağıda tarih dersi alan bir öğrencinin düşünmesini ele alalım:

Bu derste başarılı olmak için tarihsel olarak düşünmeye başlamalıyım.

Ders kitabını hatırlamak için birbirine bağlı olmayan birtakım şeyler olarak değil, bunun yerine tarihçinin düşündüğü gibi okumalıyım. Bir tarihçiymişim gibi düşünmeye başlamalıyım. Tarihsel amaçlar hakkında açık olmaya başlamalıyım (Tarihçilerin başarmaya çalıştıkları nedir?). Tarihsel sorular sormaya başlamalıyım (ve ders kitabında ve derslerde soruları tarihsel soruları fark etmeliyim). Tarihsel bilgileri elemeye başlamalı ve bazı tarihsel sonuçlar çıkarmaya başlamalıyım. Tarihsel bilginin nereden geldiğini sormaya başlamalıyım.

Tarihsel bilgiye anlam vermek için tarihçilerin biçimlendirdiği tarihsel yorumları fark etmeye başlamalıyım. Bu yorumları yeterince anlayana kadar sorgulamalıyım. Çeşitli tarihsel yorumların çıkarımlarını sorgulamaya ve tarihçilerin kendi sonuçlarına nasıl akıl yürüterek ulaştıklarını görmeye başlamalıyım. Dünyaya tarihçiler gibi tarihsel bir bakış açısı geliştirerek bakmaya başlamalıyım. Ders kitabındaki her bölümü o bölümdeki düşünme elementlerini açıkça arayarak okumalıyım. Derste eleştirel düşünme perspektifiyle aktif olarak tarihsel sorular sormalıyım. Kendi günlük yaşamımda nasıl tarihsel düşündüğüme dikkat etmeye başlamalıyım. Kısacası, tarihsel düşünmeyi kendi düşünmemin daha açık ve belirgin bir parçası yapmaya çalışmalıyım.

Tarihsel düşünerek tarih derslerine yaklaşan öğrenciler diğer konuların tarihsel boyutlarını da anlamaya başlarlar. Örneğin, her konunun kendi içinde bir tarihe sahip olduğunu ve o konunun bugünkü konumunun da o tarihi evrimleşmenin bir ürünü olduğunu fark etmeye başlarlar. Dahası tarihsel düşünen öğrenciler, antropolojinin çatısı altındaki insanın nispeten yakın

geçmişinin (son 30.000 yılın) tarihi ile insanın daha uzun tarihi arasındaki örtüşmeyi fark ederler. Bitki yiyen, alet kullanan , dik yürüyen, kazıcı çubuk kullanan küçücük, kıllı maymun gibi yaratıklar olan atalarımızdan başlayarak, 1.5 milyon yıl ve daha fazla zamanı kapsayan insan geçmişini çalışan antropolojiyi öğrenciler, (düşününce çok uzun zamanmış gibi gözüken) son 30 bin yılı daha büyük bir antropoloji perspektifi içine yerleştirebilirler.

Dahası, toplayıcı ve avlayıcı uygarlıktan tarımsal uygarlığa ve endüstriyel uygarlıktan endüstri sonrası uygarlığına şeklinde bu uzun tarihi basamaklara bölerler. Bu kadarla da kalmazlar. Bu tarihsel perspektifi, daha da büyük bir tarihi görüşe yani antropolojik düşünceden, coğrafik düşünceye yerleştirirler. İnsan tarihinin, eski tarihin (memeli çağı ve memeli çağından önce gelen sürüngen, kömürleşen bitki, balık ve deniz kabuklulan çağının) küçük bir parçası olduğunu fark ederler. Evren tarihine kıyasla daha kısa olan galaksi tarihine ve daha kısa olan güneş sistemi tarihine ve daha kısa olan solar sistemi tarihine, daha kısa olan binlerce ve milyonlarca yıl geriye uzanıp bir adım daha atarak jeolojik tarihi kavrayabilirler.

Gelişen zaman denen trajedi tüm konu çalışmalarını dönüştürdükçe, uzun zaman dilimleri içinde tarihsel düşünme kapasitesi gelişir. Artık tarihsel düşünürler tarih ve tarih öncesi, tarih öncesinden antropolojik tarihe, antropolojik tarihten jeolojik tarihe ve jeolojik tarihten astronomik tarihe gidip gelebilirler. Bu devamlı genişleyen perspektif içinde insan bilgi tarihi acınacak kadar (jeolojik bir milisaniye, astronomik mili-milisaniye kadar) kısadır. Astronomik olarak sadece bir saniye önce (kendini güden ve adapte olmasını gerektiren yeni ve önceden tahmin edilemez koşullar yaratan) yeni bir tür (homo sapiens) oluştu. Kapasitesi olan fakat itici ve eleştirel düşünce gücü olmayan sadece bir milisaniye önce oluşan tür.

8.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNMENİZİ GELİŞTİRMEK

Sayfa 162'de verilen bir öğrencinin tarih düşünmesini detaylı olarak inceleyin. Çalıştığınız herhangi bir konu hakkında bazı düşüncelerinizi yazın. İstiyorsanız paralel cümleler kurun ancak her parçanın organize olmuş içeriğini anlamaya ve düşünce sistemi içinde öğrenmeye nasıl uyduğunu ve katkı sağladığını görmeye başlayın.

Sonra yazdıklarınızı bir sınıf arkadaşınıza veya arkadaşınıza okuyun ve açıklayın. Söylediklerinizin açık olmadığında size sorular sorması için onu cesaretlendirin. Sadece kendi kelimelerinizle bir dersin mantığını doğru bir şekilde ifade edebildiğiniz ve bu mantığı detaylandırabildiğimiz zaman, onu düşünmenizin içinde kullanmaya başlayabilirsiniz. Bir kez bunu kavradığınızda, o disiplin içinde nasıl düşündüğünüz hakkında düşünmeye başlayabilirsiniz ve diğer disiplinler içinde de içgörü kazanmanız için bu disiplin size yardım eder.

KONUNUN MANTIĞI İÇİNDE DÜŞÜNMEK

Bir kere bir bütün olarak neyi amaçladığınızı bilin. Bir konu içinde fikirleri düzene sokan anahtarı ifade edebildiğinizde, derste ve ders kitabında sunulan içeriğin ışığında bir sıra veya dizi olarak parçaları öğrenmek için plan yapmaya başlayın. Sonra ders kitabınızı ve ders notlarınızı okuyarak oluşturduğunuz sorularınızı kuşanarak derse gidin. Bir konunun temel mantığını anlamaya yardımcı olacak ansiklopedileri de ayrıca okuyabilirsiniz. Bazı muhtemel başlangıç soruları şunlardır;

Bu konuyu çalışmanın temel mantığı nedir?

Bu alandaki insanlar neyi başarmaya çalışıyorlar?

Ne tür sorular soruyorlar? Ne tür problemleri çözmeye çalışıyorlar?

Ne tür bilgi veya veri topluyorlar?

Bilgi toplarken bu alana özgü nasıl bir yol izliyorlar?

Bu alandaki en temel fikir, kavram veya teori nedir?

Bu alanı çalışmak benim dünya görüşümü nasıl etkiler?

Günlük yaşamda bu alanın ürünleri nasıl kullanılır?

Bu sorular herhangi bir dersle, ders kitabında bir bölümle ve çalışmanın boyutlarıyla ilişkilendirilebilir. Örneğin, herhangi bir gün aşağıdaki sorulardan bir veya daha fazlasını sorabilirsiniz;

Bugün temel amacımız nedir?

Neyi başarmaya çalışıyoruz?

Ne tür sorular soruyoruz? Ne tür problemleri çözmeye çalışıyoruz?

Ne tür bilgi ve veriye ihtiyaç duyuyoruz?

Bu bilgiyi nasıl elde edebiliriz?

En acil gözüken problemi çözmek için anlamaya ihtiyaç duyduğumuz en temel fikir, kavram veya teori nedir?

Bu probleme nasıl bakmalıyız? Benimsememiz gereken bakış açısı nedir?

Bu problem günlük hayatla nasıl ilişkili?

8.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

İYİ SORULAR SORMAK

Bu soruları düşünmeniz, yazmanız ve aldığınız her ders için bir uyaran olarak kullanın. Bir dizi soru, sizin ders konusu içinde düşünmenizi sağlar. Sorularınızı diğer öğrencilerin sorularıyla karşılaştırın.

BİYOKİMYANIN MANTIĞI

Konu üzerine bir kitaptan, bir tür metinden bazı anahtar pasajları analiz ederek bir disiplinin mantığını şimdi irdeleyelim. Aşağıdaki alıntıyı ele alım:

> (Biyokimyada) ... bütün dikkat genetik faktörler, ilaçlar ve vitamin aktivitelerine özel referans ile moleküler olayların nasıl makroskobik olguların temelini oluşturduğunun anlamanın problemlerine yöneliktir. Tabii ki biyokimyagerlerin altına girdiği iş yaşayan şeylerden bileşimleri ayrıştırabilmek ve onların yapılarını belirlemektir.
>
> Bu işte başka çeşit biyolojistlerin uzay formu ile olan meşguliyetlerini paylaşırlar.
>
> Biyokimya küçük ölçekteki moleküllerin yapısını aydınlatan bir çeşit submikroskopik anatomiyi içerir. Klasik anatomistler çıplak gözle görülebilen hangi parçalardan yapıldığını tanımlayabilmek için vücut keserler. Fakat artık mikroskoplar daha küçük olan yapı ve organizasyonu gösteren yepyeni bir dünya ortaya çıkardığından bu yana hücreler ilgi odağı hâline gelmişlerdir. Kimyanın ilerlemesi ile moleküler ölçekteki biyolojik mimariyi bile yakalamak yavaş yavaş mümkün olmuştur.
>
> Ana strateji (birleşen parçaları açısından bakarak yaşayan şeyleri daha iyi anlamak) hâlâ aynıdır. Fakat taktik (incelenen parçaların büyüklük sırasına bağlı kalmak) farklıdır. Gözle görülen anatomi için neşter yeterlidir. Hücresel yapı için mikroskop, molekül kadar küçük parçalar için ise kimyasal dediğimiz ilişkili teknikler yeterlidir. Bu ışık altında biyokimya parçalara ayırmanın mantıksal çıkarımıdır. Tüm biyokimya fikri "moleküler biyoloji" ifadesi ile özetlenir.
>
> Sadece yapıyı belirlemek biyokimyacıların hırslarının zirvesinden hâlâ çok uzaktır. Onlar sadece yaşayan şeylerin parçalarının neye benzediğiyle değil aynı zamanda ne yaptıkları ve belirli yaşamsal göstergelerin altında yatan kimyasal süreçlerin şekilleriyle de ilgilidirler. Yaşamın en çarpıcı karakterlerinden biri olan sürekli değişkenlik, yaşayan organizmalar içindeki hiç bitmeyen kimyasal aktiviteler üzerinde yer alır. Biyokimya böylece biyolojinin form ile fonksiyonu birleştirme geleneğini devam ettirir. Fizyolojiden boşanan anatomi, statikten boşanan dinamik biyokimya gibi...başarısız olur...doğa üzerinde insanın gücünü yükseltir. Bütün bunlardan sonra yaşam sadece yapıyı sürdürmek değil, olayları devam ettirme ve biyokimyacıların yapıları izole ederek olayları aydınlatmayı araştırma meselesidir.
>
> O zaman geniş anlamda biyokimya tekniği kimyasal iken onun problemleri biyolojinin temel olanlarıdır. Kimya onun aracı, biyoloji ise onun sonucudur. Yaşayan organizmaları oluşturan alt birimler anlamında açıklayabilme araştırmaları bu yaklaşımın yaşam olgusuna aşırı bir uzantısıdır. Bu çeşit biyolojik analiz nihai analizdir. Nihaidir çünkü analizi moleküler seviyeden atomik seviyeye düşürmek gibi daha öte bir safhaya ilerletmek, atomların organik olmayan ortamdaki atomlarla aynı olması sebebiyle, geriye karakteristik bir biyolojik organizasyonun kalmaması demektir. Biyokimya kendini sadece moleküllerle meşgul ederek ve şuandaki biyolojik gerçeklikten en uzağa çıkararak tam bir organizmadan tamamen uzakta kalır. Moleküler seviyedeki veri, daha az bozulmuş sistemler ve yüksek oranda organize olarak yapılmış gözlemlerle ilgili olmalıdır (Jevons, 1964).

Biyokimyasal Amaçlar

Bu pasajdan anlaşılacağı üzere biyokimyanın amaçları yaşamın biyokimyasal temellerini belirlemek ve bu yola rasyonel bir kemoterapi geliştirmektir.

Biyokimya, tek enzim reaksiyonları ve proteinler tarafından simgelenen moleküler ölçekteki olayları ve kimyayı kullanarak, biyolojinin temel bir türü olmayı amaçlar ve sonra hücre içi partiküllerin moleküler seviye üzerinde işbirliği içinde ve organize olmalarına doğru hareket eder.

Biyokimyasal Sorular

Kimyasal kavramlar yaşam fenomenini konu edinirler. Biyokimya şu sorularla ilgilenir: Biz neyden yapıldık? Bedenimiz nasıl çalışıyor? Yaşam nedir? Daha da önemlisi mikroskopik yaşam fenomenlerinin altında yatan moleküler olaylar nasıl oluyor? Yaşayan şeylerin altında yatan bileşimler nelerdir? Onların yapısı nedir? Ne yapıyorlar?

Vitaminler vücutta nasıl çalışıyor? İlaçlar nasıl çalışıyor? Genetik faktörler her ikisini nasıl etkiliyor? Biyokimyanın özel ilgisi olan canlı organizmaların moleküler parçaları nelerdir? (Proteinler, karbonhidratlar ve yağlar nelerdir? Ne yapıyorlar? Nükleik asitler nelerdir? Ne yapıyorlar?) Canlı organizmaların hemen hemen her reaksiyonunu enzimler nasıl katalize ediyor? Biyolojik düşüncede enzimlerin rolü nedir? Canlı maddelerin biyokimyasal bütünlüğünü nasıl anlayabiliriz? Mayasal bakteri ve kas arasındaki benzerlik nedir? Proteinler canlı organizmanın içinde ne yaparlar? Organizasyonun farklı seviyelerinde yaptığımız gözlemleri nasıl ilişkilendirebiliriz? İlaçları nasıl dizayn edebilir ve rasyonel bir kemoterapi yaratabiliriz? Canlılarda istenmeyen olayları hedefleyen ilaçları nasıl üretebiliriz?

Biyokimyasal Bilgiler

Yukarıdaki sorulardan hareketle, biyokimyacıların aradığı bilgi türlerini görmeye başlayabiliriz. Bu bilgiler; yaşamı oluşturan protein ve enzim gibi kimyasal birimler, yaşamın yaratılmasında şart olan kimyasal reaksiyonların oluştuğu katalist süreci, canlı benzeri yapay (test tüpünde tek bir enzimin çalışması gibi) reaksiyonlar, yaşayan hücrelerde enzim çeşitliliği, hücre içindeki moleküler yapı, çoklu enzim sistemi ve nasıl çalıştıkları vb. hakkında bilgilerdir.

Biyokimyasal Yargılar

Yukarıdaki biyokimyasal bilgiden hareketle, biyokimyacılar enzimlerin önemli özellikleri, onların protein doğası, yaşayan organizmada işleri yürüten ajanlar, metabolizma, karmaşık muhafaza süreci ve yaşamın temel oluşumunun gelişimi hakkında yargıda bulunmak için net bir şekilde çalışırlar.

Biyokimyasal Kavramlar

Yukarıdaki biyokimyasal yargılardan hareketle, biyokimyanın mantığını anlamak için birtakım temel kavramları anlamalıyız. Bunlar; yaşam sürecinin organizasyon seviyesinin kavramı (moleküler seviyede, alt hücre partikül seviyede, hücresel seviyede, organ seviyesinde

ve toplam organizma seviyesinde); yaşam süreçlerinin ve yaşam yapılarının kavramı; yaşam dinamiğinin kavramı; protein, enzim, katalizör ve ardışık dizilerle enzim katelizeli reaksiyonlarla indirgenebilir metabolizma; çeşitli canlı formlarının arasında yaşam süreçleri bütünlüğünün kavramı vb.dir.

Biyokimyasal Varsayımlar

Yukarıdaki biyokimyasal varsayımlardan hareketle, biyokimyasal düşünmenin arkasında yaşamın biyokimyasal temelli olduğu; bu temellerin moleküler seviyede bulunduğu; moleküler seviyede yaşamı çalışmak için kimyanın tekniklerinin en uygun olduğu; yaşamı açıklamak için kimyasal kavramları kullanmanın olanaklı olduğu; moleküler ölçekte olayların ve yalıtılmış moleküllerin dinamiklerini ve yapısını keşfetmenin ve analiz etmenin olanaklı olduğu; temel yaşam süreçlerinde protein ve enzimlerin anahtar ajanlar oldukları; enzim reaksiyonlarının yaşamı anlamada çok önemli olduğu; arzu edileni sürdürüp, güçlendirirken istenmeyen yaşam süreçlerini öldürmek için tıpta kullanmak amacıyla rasyonel bir kemoterapiyi geliştirmenin mümkün olduğu gibi bazı anahtar varsayımlardır.

Biyokimyasal Çıkarımlar

Biyokimyanın mevcut mantığının belirli ve genel çıkarımları vardır. Bu belirli çıkarımlar, biyokimyacıların bugün kullandıkları bilgi toplama, yorumlama ve soru sorma tipleriyle alakalıdır. (Örneğin, bu alanın bugünkü durumu, protein, enzim ve katalizli kimyasal reaksiyonları içeren moleküler seviyede anahtar cevapları arayarak yukarıdaki kavramların üzerinde odaklanan sorular ve analizlerin önemine işaret eder.) Genel çıkarımlar şunlardır; modern biyokimyasal teori doğru yolda ise, hastalıkları, istenmeyen diğer durumları yok edeceğiz ve tüm canlı formları ve insan yaşamını artarak daha iyiye (kemoterapi uygulayarak) götürebileceğiz.

Biyokimyasal Bakış Açısı

Biyokimyasal bakış açısı, yaşamın moleküler seviyesi yönelimlidir ve bu da yaşamın temeli, işlevi ve doğası hakkında en temel olanı açığa çıkarmayı sağlayan seviye olarak görülür. Temel teknikleri kimyasal olarak görür. Temel problemleri biyolojik olarak görür. Moleküler seviyedeki yaşam süreçlerini oldukça bütünleşmiş ve tutarlı görür. Bütün hayvanların yaşam süreçlerini bir hayli çeşitli görür. Makro seviyedeki çeşitliliği açıklamak için genetiğin yanı sıra moleküler seviyedeki süreçleri anahtar olarak görür.

Açıkça, biyokimyanın temel mantığını anladığımız ve kendimizi biyokimya dersi içinde bir yere yerleştirdiğimiz zaman sınıfa getireceğimiz sorular ile aşağıdaki genel tipler birbiriyle bağdaşacaktır.

Bugün temel amacımız nedir?

Neyi başarmaya çalışıyoruz?

Ne tür sorular soruyoruz? Ne tür problemler çözmeye çalışıyoruz?

Ne tür bilgi veya veriye ihtiyaç duyuyoruz?

Bu bilgiyi nasıl elde edebiliriz?

En acil gözüken problemi çözmek için anlamaya ihtiyaç duyduğumuz en temel fikir, kavram veya teori nedir?

Bu probleme nasıl bakmalıyız?

Bu problem günlük hayatla nasıl ilişkili?

Bir gün ders, katalizör gibi belirli bir kavram üzerine odaklanabilir. Bir gün büyük moleküller, başka bir gün hücre içi partiküller, bir başka gün enzimler, enerji hareketleri veya DNA. Biyokimyanın tüm mantığını anlamak sizin nerede olduğunuzu, bunun neden önemli olduğunu ve bundan önce var olanlarla bundan sonra olacaklar arasında nasıl bir ilişki olduğunu anlamanızı sağlar.

DÖRT EKSTRA DİSİPLİNİN MANTIĞI

Şimdi standart bir biyoloji ders kitabında büyük olasılıkla üstü kapalı olan biyolojinin mantığını düşünün. Bunu diğer 3 ekstra mantık (ekolojinin mantığı, uzay ve havacılık mühendisliği ve elektrik mühendisliği) takip edecektir.

Biyolojinin Mantığı

Biyolojik Amaçlar

Biyoloji bütün canlı formlarının bilimsel çalışmasıdır. Temel amacı, bütün yaşam formlarının (hassas ekosistemdeki 10.000.000 türün) bileşenlerini ve temel süreçleri içeren yaşam formlarının nasıl çalıştığını anlamaktır.

Biyolojik Sorular

Biyoloji soruları şunlar ile ilgilidir: Yaşam nedir? Canlı sistemler nasıl çalışır? Canlı formlarının yapısal ve işlevsel bileşenleri nelerdir? Farklı seviyelerdeki (molekül, organel, hücre, doku, organ, organizma, nüfus, ekolojik topluluk, biyosfer) canlı formlarının benzerlik ve farklılıkları nelerdir? Canlı maddenin biyolojik bütünlüğünü nasıl anlarız?

Biyolojik Bilgi

Biyologların çalıştığı bilgi türleri şunlardır; yaşamın yapılandırıldığı temel birimler, canlı sistemleri hayatta tutan süreçler, canlı sistemlerin çeşitleri, yapısal ve işlevsel bileşenleri hakkında bilgilerdir.

Biyolojik Yargılar

Biyologlar, temel olarak içinde barındırdığı yaşamı sürdürme ve gelişimin kompleks süreçleri hakkında yargılarda bulunmak için çalışırlar.

Biyolojik Kavramlar

Biyolojinin mantığını anlamada bir dizi ana kavram temeldir. Bunlar; yaşam süreçlerinin organizasyon seviyeleri kavramı (moleküler seviye, hücre içi partiküller seviye, hücresel seviye, organ seviyesi, toplam organizma seviyesi), yaşam süreçleri ve yaşam yapıları kavramı, yaşam dinamiği kavramı, canlı formlarının çeşitliliği arasında yaşam süreçlerinin bütünlüğü kavramı vb.dir.

Biyolojik Varsayımlar

Biyolojik düşünmenin arkasındaki bazı anahtar varsayımlar şunlardır; yaşamın temelleri olduğu, bu temellerin tespit edilebileceği, çalışılabileceği, tanımlanabileceği ve açıklanabileceği, yaşamı açıklamak için biyolojik kavramları kullanmanın olanaklı olduğu; canlı sistemlerin dinamiklerini, yapılarını ve bileşenlerini keşfetmenin ve analiz etmenin olanaklı olduğu, bütün canlı formlarının çoğalacağını, gelişeceğini ve çevredeki değişimlere cevap vereceğini, bütün yaşayan şeylerin arasındaki ilişkinin sıklıkla hassas ve karmakarışık olduğu, bütün canlı formlarının ne kadar çeşitli olursa olsun genel karakteristikleri olduğu: 1) Çevresinden farklı iç durumları sürdüren, bir zar tarafından etrafı sarılmış hücrelerden meydana gelirler 2) Mastır planlarını taşıyan bir malzeme olarak DNA ve RNA içerirler 3) Yaşamlarını sürdürecek değişik enerji formlarını dönüştüren, metabolizma denilen bir süreç yürütürler.

Biyolojik Çıkarımlar

Biyolojinin mevcut mantığının belirli ve genel çıkarımları vardır. Belirli çıkarımlar, biyologların bugün kullandıkları soru sorma tipleri, bilgi toplama ve yorumlama süreçleriyle yapılmalıdır. Örneğin, bu alanın bugünkü durumu, yaşam sistemlerinin bütün seviyelerindeki anahtar cevapları arayarak yukarıdaki kavramların üzerinde odaklanan sorular ve analizlerin önemine işaret eder. Genel çıkarımlar şudur ki; canlı formlarını anlamak, sürdürmek ve korumak için her zaman isteğimiz yoksa da bilgimiz vardır.

Biyolojik Bakış Açısı

Biyolojik bakış açısı bütün canlı formları ve seviyeleri üzerine odaklanır. Bütün canlıları tanımlanabilen fonksiyonlar yoluyla anlaşılan ve yapıları olan formlar görür. Moleküler seviyedeki yaşam süreçlerini oldukça bütünleşmiş ve tutarlı olarak görür. Bütün hayvanlar seviyesinde yaşam süreçlerini oldukça çeşitlenmiş olarak görür.

Ekolojinin Mantığı

Ekolojistlerin Amaçları

Ekolojistler hayvanları ve bitkileri onların birbirleri ile ilişkilerine, birbirlerine bağlılıklarına ve çevreyle etkileşimlerine bakarak doğada oluştukları gibi anlamak için çalışırlar. Bir

hayvan ya da bitkiyi üretmek veya modifiye etmek için gerekli olan bütün etkileri kendi habitatları içinde varoluş ve tuhaflıklarını hesaba katarak anlamaya çalışırlar.

Ekolojistlerin Sordukları Sorular

Hayvanlar ve bitkiler nasıl etkileşim kurarlar? Hayvanlar birbirleriyle nasıl etkileşim kurar? Bitkiler ve hayvanlar nasıl birbirleri ile bağımlılar? Kendi içlerinde çeşitli ekosistemler nasıl işlev görürler? Diğer ekosistemlerle nasıl etkileşim kurarlar? Hayvanlar ve bitkiler çevresel etkilerden nasıl etkilenirler? Hayvanlar ve bitkiler nasıl büyür, gelişir, ölür ve kendilerini yenilerler? Hayvanlar ve bitkiler birbirleri arasında nasıl denge yaratırlar? Hayvanlar ve bitkiler dengeyi bozdukları zaman ne olur?

Ekolojistlerin Kullandıkları Bilgiler

Ekolojistlerin kullandıkları öncelikli bilgiyi, hayvanları ve bitkileri, birbirleriyle etkileşimlerini ve kendi çevrelerinde nasıl yaşadıklarını gözlemleme yoluyla kazanılmaktadır. Ekolojistler hayvanların ve bitkilerin nasıl doğduklarını, nasıl ürediklerini, nasıl öldüklerini, nasıl evrimleştiklerini, çevresel değişimlerden nasıl etkilendiklerini kaydederler. Ayrıca, jeoloji, meteoroloji ve kimyayı kapsayan diğer disiplinlerden gelen bilgileri de kullanırlar.

Ekolojistlerin Yaptığı Yargılar

Ekolojistlerin, ekosistemlerin kendi doğallığında nasıl bir fonksiyona sahip olduklarını; ekosistemler içindeki hayvanlar ve bitkilerin nasıl bir fonksiyona sahip olduklarını ve niçin böyle bir fonksiyona sahip olduklarını, ekosistem dengelerinin nasıl bozulduğunu, bozulduğunda tekrar denge kurmak için neler yapılması gerektiğini ve doğal toplulukların nasıl gruplandığı ve sınıflandığı hakkında yargılarda bulunurlar.

Ekolojistlerin Düşüncelerine Rehberlik Eden Kavramlar

Ekolojide en temel kavramlardan biri ekosistemdir. Ekosistem, belirli bir habitatta yaşayan, birbirine bağımlı olan bir canlı şeyler grubu olarak tanımlanır. Ekolojistler, ekosistem fonksiyonlarının nasıl farklılaştığını çalışırlar. Ekolojide bir diğer anahtar kavram, ekolojik başarıdır. Ekolojik başarı, her ekosistem içinde oluşan doğal süreç bozulmadığında gerçekleşir. Bu kalıp, doğal toplulukların doğum, gelişim, ölüm ve kendini yenilemelerini içerir. Ekolojistler, toplulukları biyomlar denilen daha büyük birimlerle gruplarlar. Dünyanın her yerinde olan bölgeler, ısı, yağmur oranı, bitki örtüsü gibi fiziksel özelliklere göre sınıflandırılırlar. Ekolojide diğer bir temel kavram, bitki ve hayvan topluluklarını aynı seviyede tutan yeme ve yenilme, üreme, doğum süreci ve doğal denge kavramlarıdır. Diğer anahtar kavramlar ise, muhafaza edilme, başarılı ve ileri topluluklar, birlikte evrilme, adaptasyon, parazitlik, avcı olma, rekabet, habitat, çeşitlilik, nüfus artışı, besi, enerji ve dengesizliktir.

Ekolojistlerin Yaptığı Anahtar Varsayımlar

Ekolojistler, hayvan ve bitki topluluklarında belli kalıpların var olduğunu varsayarlar. Bu varsayımlar, bu toplulukların çalışılması ve sınıflandırılması gerektiği; hayvan ve bitkilerin birbirlerine bağımlı oldukları ve birbirlerini değiştirdikleri ve ekosistem içinde dengenin sürdürülmesinin şart olduğu varsayımlarıdır.

Ekolojinin Çıkarımları

Ekoloji çalışmaları, dünya üzerindeki yaşama dair birçok çıkarıma sevk eder. Örneğin, doğa dengesini çalışarak, şu anki nüfus patlamasında olduğu gibi doğanın neden dengesinden çıktığını görebiliriz. Ekinlerde paraziti öldürmek için dizayn edilen parazit ilaçlarının dolaylı veya direk olarak yiyeceklerle kuş ve memelilere nasıl zarar verdiğini görebiliriz. Fazla tarımın toprağı nasıl erozyona uğrattığını ve toprağın nasıl fakirleştirdiğini öğrenebiliriz.

Ekolojistlerin Bakış Açıları

Ekolojistler, hayvan ve bitkilere, onların birbirleri ve habitatları ile etkileşimine ve sağlıklı ve devamlı olmak için dünyada nasıl bir denge içinde olmaları gerektiğine bakarlar.

Uzay Ve Havacılık Mühendisliğinin Mantığı

Amaç

Uzay ve havacılık mühendisleri, savunma, bilimsel, ticari, sivil ve rekreasyon pazarları ve misyonları için uzay ve hava temelli sistemler geliştirirler. Genel misyonunu gerçekleştirebilmesi için taşımacılık, dünya ve uzay duyarlılığı ve komünikasyon gibi pazarlara ihtiyaç duyar. Tipik olarak, roketler, uçaklar, füzeler, uydular ve uzay araçları bu pazarlardaki ürünlerdir. Ayrıca bu ürünler, yerden destekli ekipman, gömülü donanım veya yazılımı içerebilirler.

Anahtar Sorular

Market gerekliliği veya ifade edilen misyonun en iyi şekilde karşılanması için gerekli olan sistemin detaylandırılmış tasarım özellikleri nelerdir? Uzay araçlarını nasıl destekler, test eder, yapar ve dizayn ederiz?

Bakış Açısı

Kavramsal misyon profili tipik olarak bütün dizayn gereksinimleri ve kararları için organize eden çerçeveyi sağlar. Bir misyon için uçuşa gönderen ve uçuşun masraflarını ödeyen organizasyon liderinin perspektifinden temel olarak misyon profiline değer biçmek için bir girişimdir. Pilotlar, bakıcılar, üreticiler, taşımacılar, teknolojistler (yapısal mühendisler, erodinamikçiler, kontrol mühendisleri, itici güç mühendisleri ve diğer alakalı

olanlar) bunun diğer alakalı perspektifleridir. Politikacılar büyük havacılık programlarında muhtemelen etkili olacaklardır. Kamuoyu, etik ve çevresel konularla alakalıdır. Ve böyleyse, göz önünde tutulmalıdır.

Anahtar Kavramlar

İtici güç teknolojisi, malzeme özellikleri ve hafif yapılar, düşük ve yüksek hız erodinamizmi, momentum ve enerji, külte koruma, Newtoncu ve orbital mekanik gibi belirli ve klasik fizikle örtüşen bütün kavramları içerir.

Anahtar Varsayımlar

Varsayımlar, bütün bilim insanları ve mühendisler tarafından paylaşılan bir olgudur. Bir varsayım şudur ki; evren, matematiksel terimler ve formüllerle ifade edilen genel yasalar tarafından kontrol edilir. Ek olarak, uzay hava mühendisleri, bir uzay ve havacılık çözümünün, tasarım rekabeti, çoklu teknolojik disiplinlerin bütünleşmesi, havacılık elektroniği, yapılar, itici güç, kontrol ve durağanlık, astrodinamizm ve erodinamizmin hiç değişmeden kapsadığını varsayarlar. Ayrıca, uzay ve havacılık sistemi daha büyük bir sistemin içine uyarlanabilen ve onunla iletişim kurabilen sistemlerin sistemi olacaktır. Örneğin, hava kargo uçakları, hava trafik kontrol yapılarının içine sığabilmeli ve onunla iletişim kurabilmelidir. Füzeler, var olan fırlatma rampalarına oturabilmeli ve uydularda onlardan bağımsız olarak geliştirilmiş araçlara yerleşebilmelidir.

Veri veya Bilgi

Uzay ve havacılık mühendisleri, deneysel ve hesaplanmış veri, konvensiyonel tasarım, düzenleyici şartlar, pazar çalışmaları veya misyon için gerekli olan şartnameleri kullanırlar.

Çıkarımlar, Genellemeler veya Hipotezler

Çoğu uzay ve havacılık mühendislik aktivitesinin sonucu müşteriye ürünü nakliye için hazır etmektir.

Etkiler

Uzay ve havacılık mühendisliğinin ürünlerinin ve servislerinin geniş ölçüde etkileri, yerleşimleri ve bölgelerin yaşam kalitesini etkileyen, hava alanı gibi alt yapılar, kirlilik ve gürültü gibi çevresel etkiler, güvenlik, savunma, etik, global, ulusal ve yerel ekonomilere bağlıdır.

Elektrik Mühendisliğinin Mantığı

Amaç

Elektrik mühendisliği, tüketici, ticari ve kamu pazarları için elektrik ve elektronik sistemleri geliştirir. Elektrik mühendisliği, rekreasyonal elektik, yerleşke ışıklandırması, uzay

komünikasyonu ve elektrik kullanımı gibi bir devasa geniş alanı kapsar.

Anahtar Sorular

Market gerekliliği veya ifade edilen misyonun en iyi şekilde karşılanması için gerekli olan sistemin detaylı tasarım özellikleri nelerdir? Elektrik ve elektronik ürün ve sistemleri nasıl kavrarız, tasarlarız, uygularız ve çalıştırırız?

Bakış Açısı

Bakış açısı genel olarak üretici ve tasarımcı takımının bakış açısıdır. Diğer alakalı bakış açısı, müşteri, hissedar, pazarlama, bakıcılar ve operatörleri içerir.

Anahtar Kavramlar

Elektrik mühendisliği, elektromagnetizm (maxwell denklemleri), maddelerin elektrokimyasal özellikleri, ayrık ve analog matematik, direnç, akım, şarj, voltaj, alan ve dalgalar vb. anahtar kavramları içerir.

Anahtar Varsayımlar

Varsayımlar bütün bilim insanları ve mühendisler tarafından bir noktaya kadar paylaşılırlar. Bir varsayıma göre; evren, matematiksel terimler ve formüllerle ifade edilen genel ilkeler tarafından kontrol edilir ve bu ilkeler elektrik sistemleri modellemek için kullanılırlar. Elektrik mühendisleri, bazı pazar gereksinimlerinin en iyi şekilde elektrik ve elektronik ürünleriyle karşılanabileceğini varsayarlar. Ek olarak, elektrik mühendisleri, bir ürünün uygulanması ve tasarımında diğer (mekanik, kimyasal vb. gibi) mühendislik disiplinleriyle bütünleşerek çalışması gerektiğini sıklıkla varsayarlar.

Veri veya Bilgi

Elektrik mühendisleri, deneysel ve hesaplanmış veri, konvensiyonel tasarım, düzenleyici şartlar, pazar çalışmaları veya misyon için gerekli olan şartnameleri kullanırlar.

Çıkarımlar, Genellemeler veya Hipotezler

Birçok elektrik mühendislik aktivitesinin sonucu müşteriye ürünü nakliye için hazır etmektir.

Etkiler

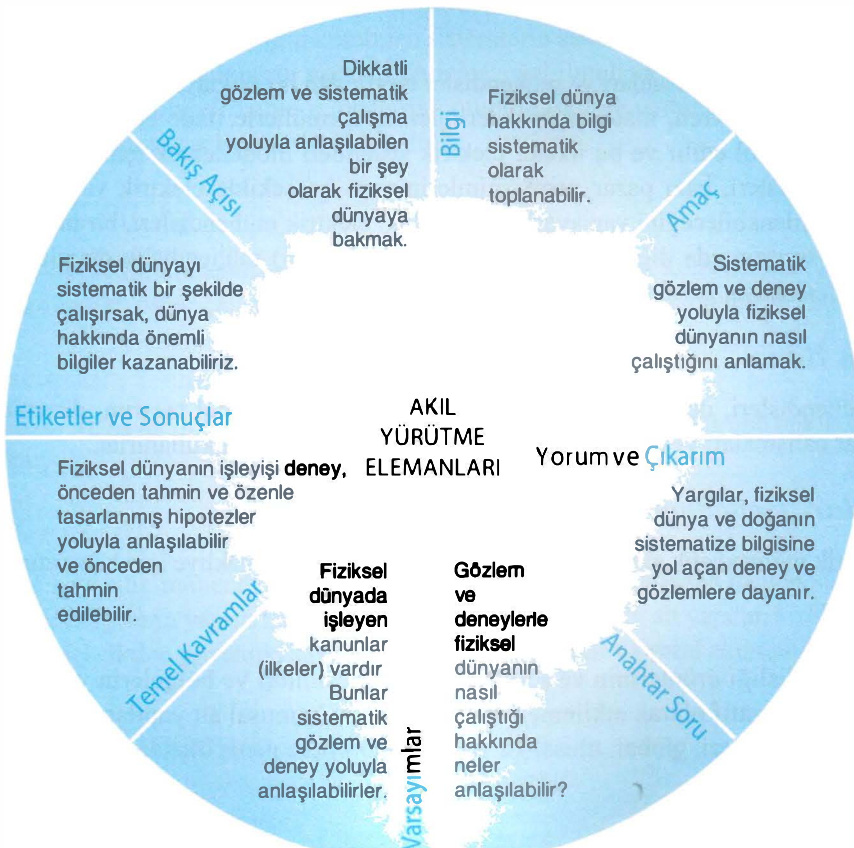
Elektrik mühendisliği ürünlerinin ve servislerinin, yerleşimleri ve bölgelerin yaşam kalitesini pozitif ve negatif olarak etkileme potansiyeli olan, kamusal alt yapılar, komünikasyonlar, sağlık hizmetleri, global, ulusal ve yerel ekonomilere geniş ölçüde yayılan etkileri vardır.

KENDİNİZ İÇİN DERS ÇALIŞMA DİZAYNI YAPIN

Aldığınız her dersin başlangıcında kendinize şu soruları sorun: Kendim için ders çalışma dizaynı yapmayı nasıl öğreneceğim? Aktif olarak dâhil olmak için ne yapmalıyım? Temel içgörü, anlayış, bilgi ve becerileri nasıl geliştireceğim? O alandaki soruları cevaplamak için kendi akıl yürütme yolumu nasıl öğreneceğim?

Dersin başında, o dersin en temel kavramının açıklamasını arayın. O derste ilerlerken konuyu ve dersi kapsamlı bir bütün olarak görmek, kapsamlı bir anlayış ile dersin bütün özelliklerini bütünleştirmek için çalışmalısınız.

ŞEKİL 8.2 *Bilimin Mantığı*



8.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

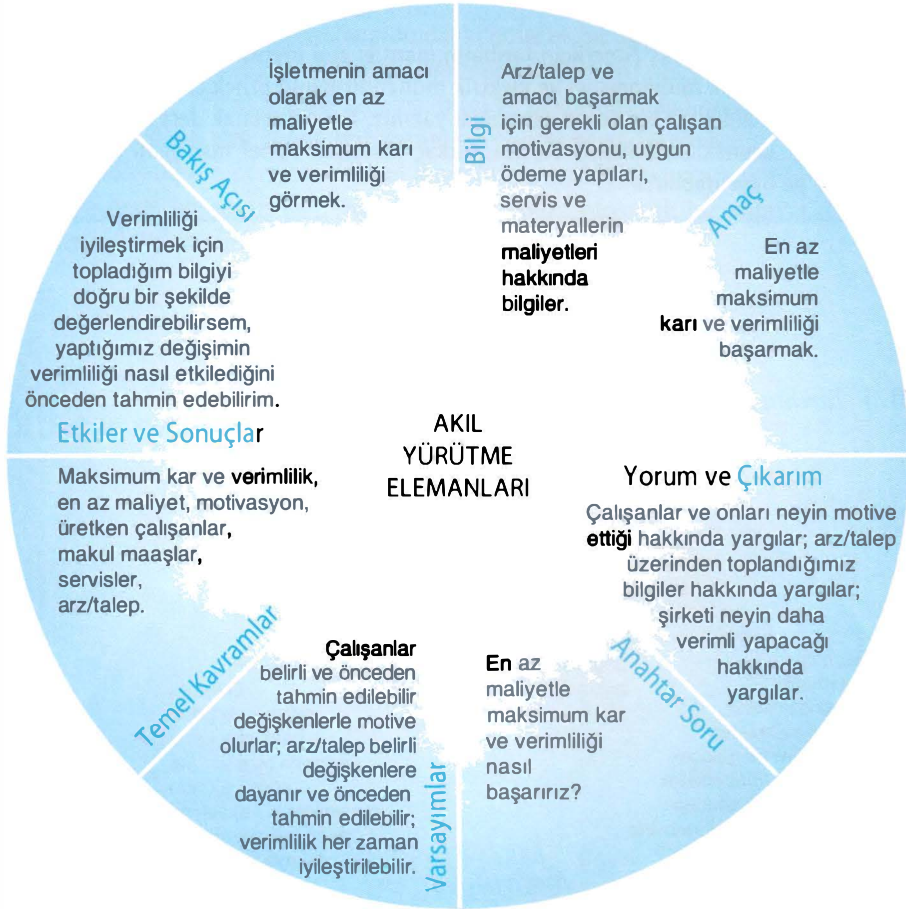
BİR DERSİN MANTIĞINI YAZIN

Sayfa 176-177'de kısaltılmış Amerikan tarihinin mantığı gibi biyokimya, biyoloji, ekoloji, uzay ve havacılık mühendisliği ve elektrik mühendisliğinin örneklerini **kullanarak** şimdi veya geçmişte aldığınız bir dersin mantığını yazınız. Kaynak olarak ders kitabı, ansiklopedi ve diğer kaynakları kullanın. Ayrıca, birkaç konunun temel mantığını anlatan Şekil 8.2 ve 8.7'ye başvurabilirsiniz.

ŞEKİL 8.3 *Tarihin Mantığı.*



ŞEKİL 8.4 *İşletmenin Mantığı*

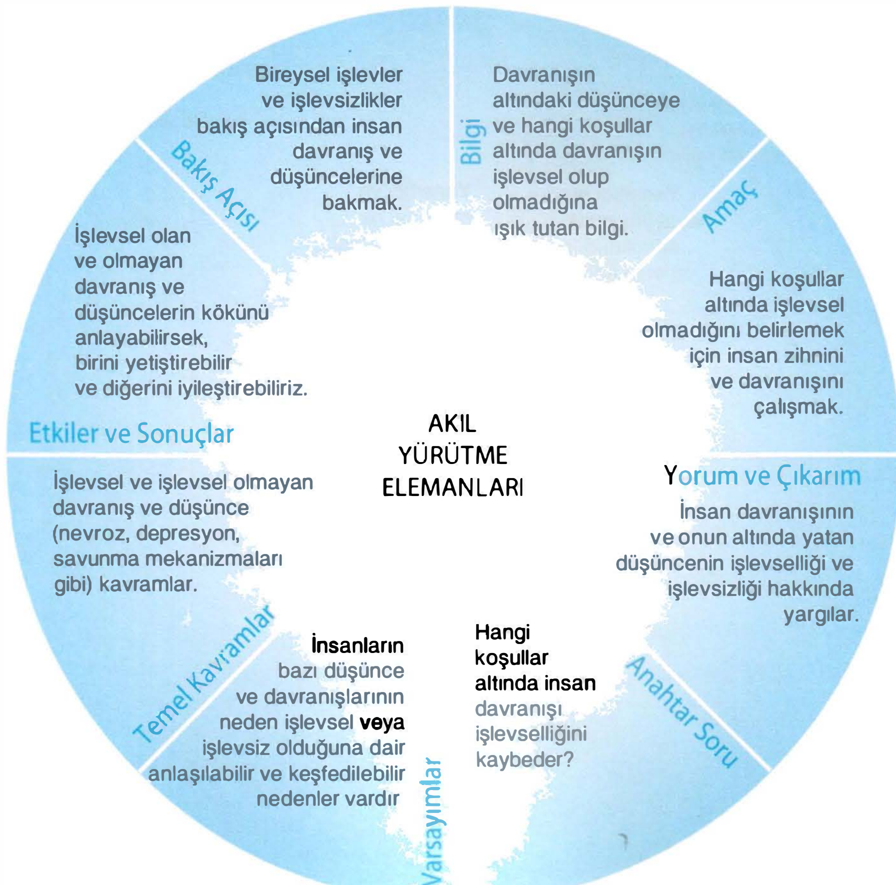


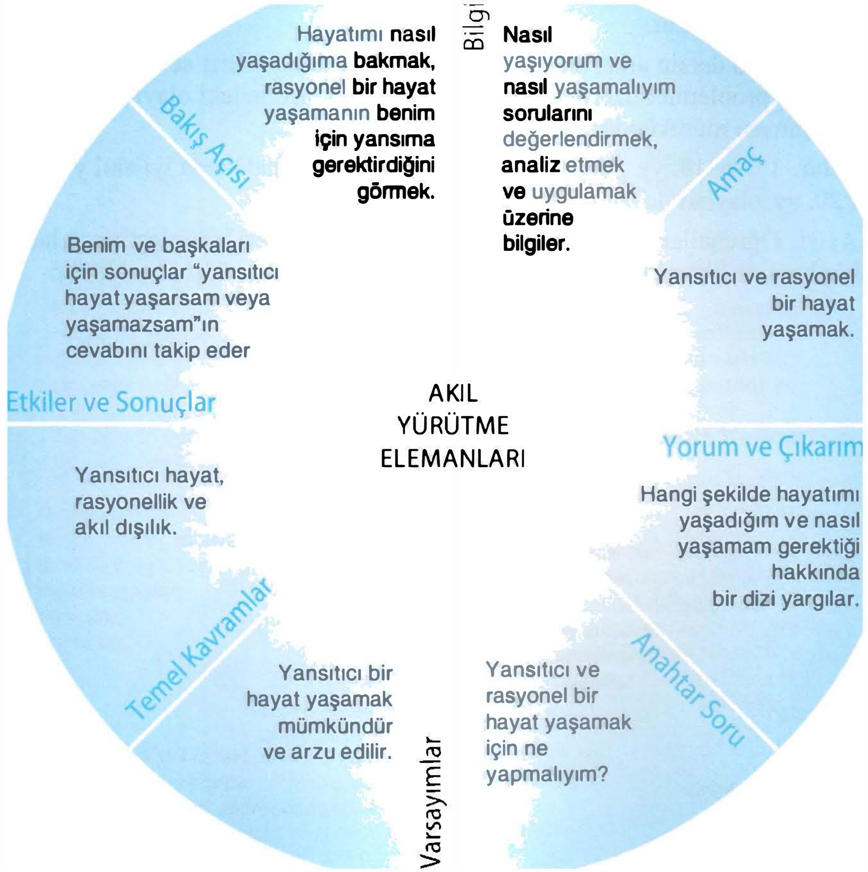
Örnek Ders: Amerikan Tarihi (1600–1800)

1. **Amaç.** Dersin temel amacı, 1600-1800 yılları arasında Amerikan Tarihindeki ana eğilimler ve kalıplar hakkında tarihsel düşünebilmektir.
2. **Anahtar Soru.** 1600–1800 yılları arasında Amerikan Tarihindeki ana eğilimler ve kalıplar nelerdir?
3. **Bilgi.** Öğrenciler çeşitli birincil ve ikincil bilgi kaynaklarıyla (kayıtlar, günlükler, mektuplar, biyografiler, gazeteler ve makaleler ve ders kitaplarındaki tarihsel anlatımlarla) çalışacaklardır.
4. **Yorumlama Becerileri.** Öğrenciler çeşitli tarih kaynaklarından nasıl veri toplayacaklarını ve yorumlayacaklarını öğreneceklerdir.

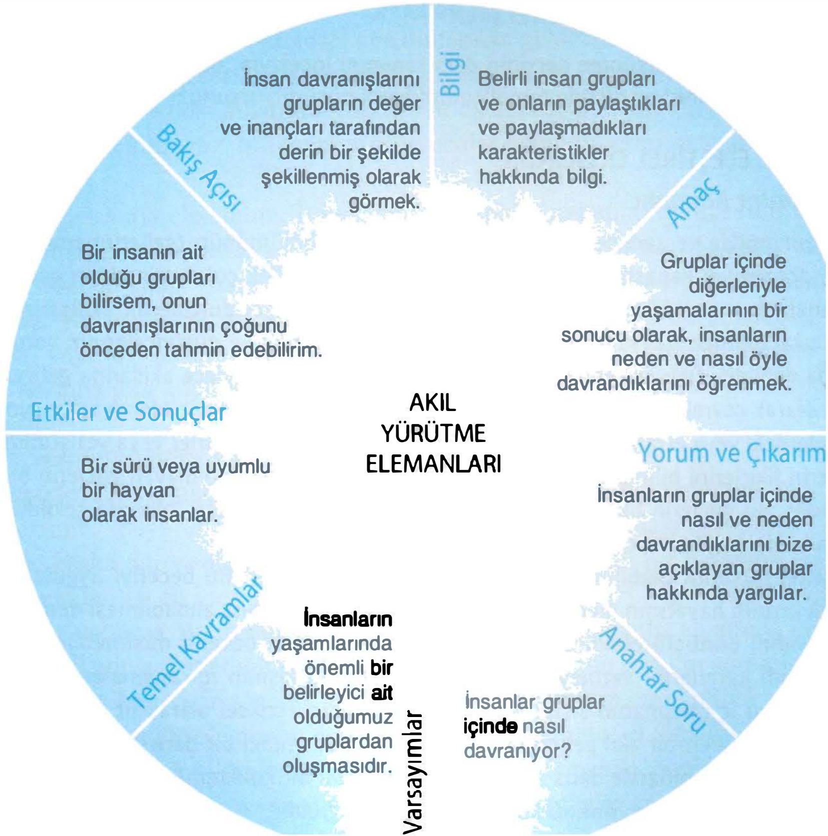
5. **Temel Kavramlar.** Öğrencilerin hem temel tarihsel, ekonomik, politik ve dinî kavramları hem de sosyal yaşam ve değerlerden gelen kavramları nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri gerekecektir.
6. **Varsayımlar.** Bu dersin arkasındaki temel varsayım şudur: Giriş seviyesindeki öğrencilerin çağdaş problemler üzerine ışık tutan Amerikan tarihindeki olaylar ve kalıplarda içgörü kazanması mümkündür.
7. **Çıkarımlar.** 17. ve 18. yy. Amerikan yaşamındaki olaylar hakkında iyi akıl yürüten öğrenciler 20. yy. olayları ile bağlantıları görebilirler.
8. **Bakış Açısı.** Öğrenciler ekonomik, politik ve sosyal analizleri bütünleştirerek hem muhafazakâr hem de liberal tarihçileri nasıl muhakeme edeceğini öğreneceklerdir.

ŞEKİL 8.5 *Anormal Psikolojinin Mantığı*




Bilgi
Hayatımı nasıl yaşadığıma bakmak, rasyonel bir hayat yaşamanın benim için yansıma gerektirdiğini görmek.
Nasıl yaşıyorum ve nasıl yaşamalıyım sorularını değerlendirmek, analiz etmek ve uygulamak üzerine bilgiler.
Bakış Açısı
Amaç
Benim ve başkaları için sonuçlar "yansıtıcı hayat yaşarsam veya yaşamazsam"ın cevabını takip eder
Yansıtıcı ve rasyonel bir hayat yaşamak.
Etkiler ve Sonuçlar
AKIL YÜRÜTME ELEMANLARI
Yorum ve Çıkarım
Yansıtıcı hayat, rasyonellik ve akıl dışılık.
Hangi şekilde hayatımı yaşadığım ve nasıl yaşamam gerektiği hakkında bir dizi yargılar.
Temel Kavramlar
Anahtar Soru
Yansıtıcı bir hayat yaşamak mümkündür ve arzu edilir.
Yansıtıcı ve rasyonel bir hayat yaşamak için ne yapmalıyım?
Varsayımlar

ŞEKİL 8.7 *Sosyolojinin Mantığı*



8.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR DERSİN MANTIĞINI DEĞERLENDİRMEK

Aşağıdaki eleştirel düşünme dersinin ders tanımını inceleyin. Bu kitapta eleştirel düşünme kavramının ne ölçüde temellendirildiğini düşünüyorsunuz?

DERS PLANI: ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Dersin Anahtar Kavramı

Bu ders tamamıyla ve sadece zihninizin "zekâ" denen bölümünün (geliştirmemiş dahi olsanız), potansiyel kapasitenizin geliştirilmesi üzerinedir. Pek çok insan aklını geliştirmez. Genellikle ve etkisiz bir şekilde çocukça ve benmerkezci dürtülerini aklileştirmek ve haklı çıkarabilmek için kullanırlar. Pek çok insan kendi fikir ve düşüncelerinin sorumluluğunda değildir. Fikirler kendileri üzerinde hiç düşünmeden öylece akıllarına geliverir. Bilinçsiz olarak çevrelerindeki insanların düşüncelerini alırlar. Bilinçsiz olarak televizyondaki, filmlerdeki veya etraflarındaki insanların düşüncelerini kapıverirler veya yetiştirildikleri ailelerin fikirlerini bilinçsiz olarak özümserler. Kendi seçimleri olmayan güçlerin birer ürünüdürler. Bu güçlerin fikirlerini hiç anlamadan sadece yansıtırlar. İplerinin çekildiğini bilmeyen kuklalar gibidirler.

Eleştirel düşünür olabilmek bu süreci geri çevirebilmektir. Bu beceriyi uygulamayı öğrenmek kişinin hayatının merkezi olan fikirlerinin kontrol altına alınabilmesi demektir. Kişinin kendini dönüştürebilmesinin yolu bilinçli, amaçlı ve becerili düşünebilmesidir. Yeniden kendi kararlarını vermeye başlamasıdır. İlk defa kişinin iç çalışmalarını başlatabilmesi ve bu iç çalışmanın sistemini anlayabilmesidir. Fiziksel olarak fit olan birinin bedeni ile eş olabilen bir akıl geliştirebilmesidir. Bu mükemmel bir dansçının koreografi edilmiş herhangi bir müzikle dans edebilmesi gibidir. Bu bir kuklanın iplerini keşfedebilmesi ve bu iplerin çekilme yönünü kontrol edebilmesi gibidir.

Ne zaman derste veya ders için bir görev yapsanız kendinize şunu sorun: Beni dikkatle izleyen herhangi bir izleyici benim aklımın, fikirlerimin veya düşüncelerimin kontrolünü almakla meşgul olduğum sonucuna mı, sadece bir görevi yapmaya uğraşmanın devinimleri içinde olduğu sonucuna mı veya görevi mi harfi harfine ezberleyebilmenin bir formülü ya da prosedürü ile uğraştığım sonucuna mı varır?

Genel Plan

Bu ders, teori üzerine değil uygulama üzerine odaklanacaktır. Ders kitabını ezberlemek yerine bir şeyleri çözebilmek için kendi aklınızı kullanmayı vurgulayacaktır. Tipik bir ders gününde "disiplinli" düşünme uygulamasını yapan için küçük guruplar içinde olacaksınız. Derste işlenen standartları ve kriterleri kullanarak devamlı olarak kendi görevinizi değerlendirmeden sorumlu olacaksınız. Dönem içinde aldığınız nottan emin değilseniz profesörünüzden değerlendirme talep etmelisiniz. Her ders günü için disiplinli düşünme içeren yazılı bir göreviniz olacaktır. Ders dışında özel bir format kullanarak disiplinli düşünme yansımalarınızı günlük olarak kayda geçireceksiniz.

OKUMA, YAZMA, KONUŞMA, DİNLEME VE DÜŞÜNME

Simdi okuma, yazma, konuşma ve dinlemeyi düşünelim. Açıkça, bu aktiviteler bir öğrenci olarak başarılı olabilmeniz için önemlidir. Becerili bir okuyansanız sınıf tartışmaları ve ders anlatımları olmadan da sadece ders kitabı yardımı ile bir konunun üstesinden gelebilirsiniz. Mükemmel okuyucular öğrendiklerini sadece okuyarak öğrenmişlerdir.

Veya *yazmayı* ele alalım. İyi yazabilme sanatı, bizi anladığımız fikirleri ve bu birbirleri ile ilişkili olan fikirleri nasıl anladığımızı açıklamaya iter. Sıklıkla, anladıklarımızı yazıya dökene kadar fikirleri anladığımız illüzyonuna kapılırız fakat birdenbire problemi görürüz. Kesin olarak anladığımızı söyleyemediğimizi veya bütünlemede zorluk çektiğimizi, veya uygun örnekler veremediğimizi keşfederiz. Öğrenme amaçlı yazma iyi ve derin anlama için güçlü bir araçtır. İyi öğrenemeyenler genellikle öğrendiklerini yazamayanlardır.

Konuşma, öğrenmede bir diğer güçlü araçtır. Tipik olarak öğrendiklerimizi başka birine açıklayabilmemiz, öğrendiklerimizi derinleştirebilmemiz anlamına gelir. "Öğretirken öğrenirsiniz." deyiminin anlamı budur. Eğer belirli bir konudaki diyalogda konuşma becerikli ise başka öğrenenlerle sözel bir diyaloğa girmek güçlü bir öğrenme aracıdır. Tabii ki kötü ifade edilen fikirler anlamadığımız hâlde anladığımızı zannetmemizden gelen "aktif cahillik"e yol açar. Bu durum anlamayı ilerletmek yerine yanlış anlamayı kemikleştirir. Bu yüzden, anlayıp anlamadığınızı değerlendirebilmek, uygun soruları sorabilmek ve kendinizi iyi ifade edebilmek için sözel beceriye sahip olduğunuzdan emin olmak istersiniz.

Büyük ihtimalle ele alınan dört iletişim modeli içinde iyi dinleme en az anlaşılmış olanıdır. Çoğu öğrencinin dinleme stili yüzeysel, sorgulamayan, bağlantılı, pasif ve becerisizdir. Kötü *dinleme*, aptalca yanlış anlamalara ve tamamlanmamış içselleştirmelere yol açar.

Okuma, yazma, konuşma ve dinleme birer *düşünce* modlarıdır. Sizin bir öğrenci olarak (okurken) iyi bir okuyucu, (yazarken) iyi bir yazar, (konuşurken) etkili bir konuşmacı ve (dinlerken) içgörülü bir dinleyici gibi olmayı düşünmek ana hedefiniz olmalıdır. Ne mutlu ki bu dört değişik düşünce modları birbirleri ile bağlı olduklarından birinin üstesinden gelmeyi öğrenmek diğer ucu ile baş edebilmeyi önemli ölçüde olası kılar. Bunun sebebi, bu kitapta başından beri vurguladığımız gibi her birinin bir düşünce formu olması ve bütün düşünce formlarının temel bir karakter paylaşıyor olmasıdır.

Okuma, yazma, konuşma veya dinlemenin hangisini yapıyor iseniz düşüncelerinizin açık, tam, doğru, bağlantılı, karmaşıklığa duyarlı, konunun gerektirdiği şekilde geniş ve uygun görüşler üzerinde odaklı olmasını istemelisiniz. İyi okuyanlar, yazanlar, konuşanlar, dinleyenler ve düşünenler her birinin altında yatan planı tanıyabilir, soru ve problemlerle başa çıkabilir, bilgi kullanabilir, çıkarım yapabilir, sonuç çıkarabilir, varsayım yapabilir ve görüşler içinde akıl yürütebilir ve akıl yürütmelerinin sonuçlarını ve anlamlarını tartabilirler.

Bir örnek olarak yazmayı düşünün. Yazmadaki bütün zihinsel eksiklikler, düşünme unsurlarındaki eksiklerin yansıması olarak açıklanabilir. Bu eksiklikler, tipik olarak düşünmede standartların ihlalleridir. Şunları düşünün:

- Çok farklı şekillerde yorumlanabilecek ve vermek istediğiniz anlamı hangisinin vereceğini net olarak bilemediğiniz cümleler yazdığınızda muhtemelen belirsiz bir şekilde düşünerek yazdığınızı gösterirsiniz.
- Ana fikrinizi açık bir şekilde göstermek için resim ve somut örnekler veremediğinizde düşüncenizi nasıl açıklayacağınızı bilmediğinizi veya herhangi bir nedenle bunu yapmamayı tercih ettiğinizi gösterirsiniz.
- Geçiş sözcükleri ve eleştirel kelimelerle yazdığınız cümleler arasındaki mantıksal ilişkileri netleştiremediğinizde kendi düşünme mantığınızı düşünmediğinizi ve kendi akıl yürütme yapınızı tam olarak anlamadığınızı kanıtlarsınız.
- Anahtar kavramları analiz edemediğinizde ve onların mantığını ortaya çıkaramadığınızda kavramsal analizlerde zayıf olduğunuzu kanıtlarsınız.
- Herhangi bir nedenle bir konudan diğerine sürüklendiğinizde veya çözmeye çalıştığınız konuyu veya soruyu netleştiremediğinizde zihinsel disiplinden yoksun olduğunuzu ve her konunun sizden ne gerektirdiğini takdir etmeye odaklanamadığınızı gözler önüne serersiniz. Alakadarlık duygusundan yoksun olduğunuzu gösterirsiniz.
- Empatik olarak yeterli düzeyde analiz edemediğiniz bir felsefi pozisyon hakkında kapsamlı yargılarda bulunduğunuz zaman zihnî kibir gösterirsiniz.

Diğer örnek olarak okumayı alın. Okumadaki bütün zihinsel eksiklikler, düşünme unsurlarındaki eksiklerin yansıması olarak açıklanabilir. Bu eksiklikler, tipik olarak düşünmede standartların ihlalleridir. Şunları düşünün:

- Bir metnin *gündemini* belirleyemiyorsanız okumanızda yada metinde bir problem vardır.
- Bir metnin *anahtar sorularını* belirleyemiyorsanız okumanızda ya da metinde bir problem vardır.
- Bir metnin *anahtar bilgilerini* belirleyemiyorsanız okumanızda ya da metinde bir problem vardır.
- Bir metnin *anahtar kavramlarını* belirleyemiyorsanız okumanızda ya da metinde bir problem vardır.
- Bir metnin *anahtar varsayımlarını* belirleyemiyorsanız okumanızda ya da metinde bir problem vardır.
- Bir metnin *anahtar çıkarımlarını* belirleyemiyorsanız, okumanızda ya da metinde bir problem vardır.
- Bir metnin *anahtar bakış açısını* belirleyemiyorsanız okumanızda ya da metinde bir problem vardır.

Konuşma ve dinleme benzer bir yolla analiz edilebilir. Bir makale ya da kompozisyonu okumak için gerekli olan bu ilkeleri uygulayalım.

BİR MAKALENİN YA DA KOMPOZİSYONUN MANTIĞINI ANLAMAK

Bir kompozisyonu veya makaleyi anlamak için bir önemli beceri, yazarın akıl yürütme bölümlerinin analiz edilmesidir. Bunu bir kez başardığınızda zihinsel standartları kullanarak yazarın akıl yürütmesini değerlendirebilirsiniz.

8.11 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR MAKALENİN MANTIĞINI ANALİZ ETMEK

Dersiniz için belirlenmiş bir makaleyi alın ve aşağıdaki şablonu kullanarak onun mantığını tamamlayın. Bu yaklaşımı kullanmada pratik hâle geldiğinizde herhangi bir yazarın akıl yürütmesini anlamak için güçlü bir zihinsel araca sahip olacaksınız.

"...(MAKALENİN ADI)...." NIN MANTIĞI

1. Bu makalenin ana amacı _____ *(Burada mümkün olduğunca açık bir şekilde yazarın bu makaleyi yazma amacını ifade etmeye çalışıyorsunuz. Yazar neyi başarmaya çalışıyordu?)*
2. Yazarın işaret ettiği anahtar soru _____ *(Sizin amacınız, bu makaleyi yazarken yazarın aklındaki anahtar sorunun ne olduğunu bulmaktır. Makalenin işaret ettiği anahtar soru nedir?)*
3. Bu makaledeki en önemli bilgi _____ *(Bu makalede temel iddiaları desteklemek için yazar tarafından kullanılan veya önceden varsayılan anahtar bilgiyi tanımlamak istiyorsunuz.)*
4. Bu makaledeki temel çıkarımlar ve sonuçlar _____ *(Makalede sunulan yazarın varmak istediği en önemli sonuçları tanımlamak istiyorsunuz.)*
5. Bu makalede anlamamız gereken anahtar kavramlar _____ bu kavramlarla yazar .... kastetmektedir. *(Kavramı tanımlamak için kendinize şunu sorun; Yazarın akıl ürütme yolunu anlamak için anlamak zorunda olduğunuz en önemli fikirler nelerdir? Daha sonra, bu kavramlarla yazarın ne anlatmak istediğini kısaca detaylandırın.)*
6. Yazarın düşünmesinin altında yatan temel varsayımlar _____ . *(Kendinize sorun; Yazarın hafife alarak sorguladığı nedir? Bu varsayımlar, yazarın düşünmediği, genellikle ifade edilmemiş ancak makalenin bağlamı içinde savunulan genellemelerdir.)*
7. a. Bu akıl yürütme yolunu ciddi olarak aldığımızda çıkarımlar _____ *(İnsanlar yazarın akıl yürütme yolunu ciddiye aldıkları zaman ne tür sonuçlar olasılıkla takip edilecektir? Burada siz yazarın pozisyonunun mantıksal çıkarımlarını takip edeceksiniz. Mantıklı olduklarına inanıyorsanız yazarın ifade ettiği çıkarımları dâhil etmelisiniz. Ancak nelerin çıkarım olduğunu belirlemek için düşünmede elinizden gelenin en iyisini yapmalısınız.)*
   b. Bu akıl yürütme yolunu ciddi olarak alamazsak çıkarımlar _____ *(İnsanlar yazarın akıl yürütmesini göz ardı ya da reddederlerse ne tür sonuçlar olasılıkla takip edilecektir?)*

8. Makalede sunulan temel bakış açısı _____ (Cevap vermeye çalıştığınız temel soru şudur; Yazar neye bakıyor? Onu nasıl görüyor? Örneğin, bu kitapta biz eğitime bakıyor ve onu zihinsel becerilerin gelişmesini içeren bir şey olarak görüyoruz. Ayrıca, öğrencilerin sorumluluğu olarak öğrenmeye bakıyoruz.)

BİR DERS KİTABININ MANTIĞINI ANLAMAK

Tıpkı yazarın akıl yürütme parçalarını analiz ederek bir makale ya da kompozisyonu anlayabileceğiniz gibi onun içinde yazarın akıl yürütme parçalarına odaklanarak ders kitabının mantığını anlayabilirsiniz. Ders kitabı yazarının akıl yürütme parçalarını anlamak için aşağıdaki 8.12 Kendiniz İçin Düşünün şablonunu kullanın.

8.12 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR DERS KİTABININ MANTIĞINI ANLAMAK

Seçtiğiniz herhangi bir kitaptan ya da şimdilerde aldığınız bir dersten ders kitabının mantığını çözmek için aşağıdaki şablonu kullanın. Çalışma alanı ile yeni tanışan herhangi biri için gerekli olduğu kadar ayrıntılı olarak ders kitabının mantığını anlamak için odaklanın.

1. Bu ders kitabının temel amacı _____ *(Burada yazarın bu ders kitabını yazma amacını belirlemeye çalışıyorsunuz? Yazar neyi başarmaya çalışıyor?)*
2. Yazarın ders kitabında işaret ettiği anahtar sorular _____ *(Bu ders kitabını yazarken yazarın aklındaki anahtar sorunun ne olduğunu bulmaya çalışıyorsunuz. Ders kitabının cevapladığı anahtar soru nedir? Burada odaklandığı en önemli alt sorularla birlikte ders kitabının cevapladığı en geniş soruyu tanımlayabilirsiniz.)*
3. Bu ders kitabındaki en önemli bilgi türü _____ *[Temel tartışmasını (araştırma sonuçları, gözlemler, örnekler, deneyim) desteklemek için yazarın ders kitabında kullandığı bilgi türlerini tanımlamak istiyorsunuz.]*
4. Bu ders kitabındaki ana çıkarım ve sonuçlar _____ *(Ders kitabında sunulan ve yazarın vardığı en önemli sonuçları tanımlamak istiyorsunuz. Şu sorulara odaklanın; Yazarın sunduğu en önemli sonuçlar nelerdir? Eğer bu sonuçları anladıysanız sonuçlar alana anahtar inanışlar olarak ışık tutacaklar.)*
5. Ders kitabındaki anahtar kavramlar _____ Bu kavramlarla yazar _____ kastetmektedir. *(Bu kavramları tanımlamak için kendinize şunu sorun; Ders kitabını anlamak için anlamak zorunda olduğunuz en önemli fikirler nelerdir? Daha sonra, bu temel kavramlarla yazarın ne anlattığını kesin olarak detaylandırın. Bilim, biyoloji, psikoloji gibi sunulan en temel kavram ile başlayın. Bunlar genellikle birinci bölümde bulunabilir. Sonra, en temel kavrama bağlı olan önemli diğer kavramları tanımlayın.)*

6. Yazarın düşünmesinin altında yatan temel varsayımlar _____ (Kendinize sorun: Yazarın hafife alarak sorguladığı nedir? Bu varsayımlar bazen yazarın düşünmediği, ders kitabı yazma bağlamında savunulan genellemelerdir. Bu varsayımlar bazen ana konunun altında yatan anahtar varsayımlar olarak birinci bölümde ifade edilirler.
7. a. İnsanlar bu ders kitabını ciddiye aldığında çıkarımlar _____ (Eğer okuyucular ders kitabını ciddiye alırlarsa, ne tür sonuçlar olasılıkla takip edecektir? Burada siz ders kitabındaki fikirlerin ve bilgilerin mantıksal çıkarımlarını takip edeceksiniz. Bunların iyi temelli olduklarına inanıyorsanız yazarın savunduğu çıkarımları dâhil etmelisiniz. Ancak nelerin çıkarım olduğunu belirlemek için düşünmede elinizden gelenin en iyisini yapmalısınız.)
   b. İnsanlar bu ders kitabını ciddiye almakta başarısızsa çıkarımlar _____ (Yazarın düşünmesi ilgili bir durumda göz ardı edilirse ne tür sonuçlar olasılıkla takip edecektir?)
8. Ders kitabında sunulan temel bakış açısı _____ (Cevap vermeye çalıştığınız temel soru şudur: Yazar neye bakıyor? Onu nasıl görüyor? Örneğin, yazar bilime bakıyor ve "amacımız fiziksel dünyayı ve onun nasıl çalıştığını daha iyi anlamak için bize yardım edecek araç" olarak görüyor.

BİR YAZARIN AKIL YÜRÜTMESİNİ DEĞERLENDİRMEK İÇİN KRİTERLER

Şimdiye kadar bir makalenin, bir ders kitabının veya her ikisinin mantığını çalıştınız. Şimdi, yazarın akıl yürütme unsurlarının her birini makale veya kitap içinde nasıl iyi kullandığına odaklanarak yazarın akıl yürütmesini değerlendirmeye hazırsınız. Ya makale ya da ders kitabının mantığını seçiniz. Seçtiğiniz biri üzerinde aşağıda özetlenmiş olan zihinsel standartları kullanarak unsurların her birini veya parçaları, yazarın akıl yürütmesini ve onları değerlendirin.

1. Yazarın *amacına* odaklanmak: Bu amaç iyi ifade edilmiş mi? Açık ve haklı çıkarılabilir mi?
2. *Anahtar soru* üzerine odaklanmak: Konudaki soru iyi ifade edilmiş mi? (Açıkça ima edilmiş mi?) Açık ve tarafsız mı? Sorunun ifade edilmesi konudaki meselenin karmaşıklığı için adaletli mi? Soru ve amaç birbirleri ile direk olarak ilgili mi?
3. Yazarın sunduğu en önemli *bilgiye* odaklanmak: Yazar konu için gerekli olan kanıtlar, deneyimler ve bilgilerle ilgili alıntılar yapıyor mu? Bilgi meseledeki soruyla kesin ve direk olarak ilgili mi? Yazar meselenin karmaşıklığına işaret ediyor mu?
4. Yazarın akıl yürütmesinin merkezindeki en temel kavramlara odaklanmak: Yazar gerekli olduğu zaman anahtar kavramları açıklıyor mu? Kullanılan bu kavramlar haklı çıkarılabilir mi?

5. Yazarın *varsayımlarına* odaklanmak: Yazar yaptığı varsayıma veya olmuş varsaydıklarına duyarlılık gösteriyor mu (Bu varsayımlar akla uygun olarak sorgulanabilir mi?) veya yazar (bu varsayımların özünde olan) problemi işaret etmeden sorgulanabilir varsayımlar kullanıyor mu?
6. Yazılı parçadaki en önemli *çıkarım* veya sonuçlara odaklanmak: Yazarın yaptığı çıkarım ve sonuçlar konuyla ilgili bilgileri açıkça takip ediyor mu? Yoksa yazar gereksiz sonuçlara mı atlıyor? Konunun karmaşık olduğu yerlerde yazar alternatif sonuçları göz önünde bulunduruyor mu? Yazar mantıklı sonuçlara ulaşmak için doğru bir akıl yürütme kullanıyor mu veya herhangi bir yerde akıl yürütme kusurları tanımlayabilir misiniz?
7. Yazarın *bakış açısına* odaklanmak: Yazar ilgili akıl yürütme yolları veya bakış açılarına duyarlılık gösteriyor mu? Yazar ilgili diğer bakış açılarından gelen çerçevelenmiş itirazlara cevap veriyor ve bunları göz önünde bulunduruyor mu?
8. *Etkileri* üzerine odaklanmak: Yazar aldığı pozisyonun sonuçlarına ve etkilerine duyarlılık gösteriyor mu?

HER DERS VE KONUDA TEKRAR ETMEK İÇİN BİR TEST

Her akademik alanın nasıl kendi mantığı veya anlamlar sistemi olduğunu gösterdik. Alanı öğrenmek sistem içinde düşünmeyi öğrenmektir. Biri şiir veya kompozisyon, resim veya koreografili danslar, tarihler veya antropolojik raporlar, deneyler veya bilimsel teoriler, felsefeler veya psikolojiler, belirli olaylar veya genel teorilerden bahsettiğinde bu doğrudur. Eğer biz yeni bir tornavida tasarlıyor veya din üzerine bir perspektif çalışıyorsak bize anlamlı gelecek bir anlamlar sistemi yaratmak zorundayız. Bir disiplinin altında yatan sistemi öğrenmek, zihnimizde onu yaratmaktır. Bu bizim düşünmemizin sürekli yeniden şekillenmesini ve değiştirilebilmesini gerektirir. Bir konuya çalışırken kendinize periyodik olarak şunları sorun:

Konuda tanımlanan fikirlerin altında yatan sistemi açıklayabilir miyim? (Bu, onun için ansiklopedi girişi yazmaya benzer.)

Anlamayan herhangi birine o konunun en temel fikirlerini açıklayabilir miyim? (konuyla ilgili sorularına cevap vererek)

Onun en temel sözcükleri için bir sözlük yazabilir miyim? (anlamları açıklamada teknik terimleri en aza indirerek)

Konunun temel mantığını yazdım mı? (onun anahtar amacı ... vb.)

Konunun mantığını öğrenirken geçmişte öğrendiğim diğer konularla karşılaştırabilir miyim?

Dünyadaki önemli problemlerle bu konuyu ne ölçüde ilişkilendirebilirim?

Zihnî açıdan daha mütevazi, özerk ve azimli olarak bu alanda düşünmek bana ne ölçüde yardım eder?

BÖLÜM 9

DÜŞÜNME VE ÖĞRENME SEVİYELERİ İÇİN DERECELERİ YENİDEN TANIMLAMA

En iyi öğrenirler, en iyi düşünürler gibi mükemmellik standartlarına karşı öğrenmelerini devamlı olarak ölçerler. Öğrenmeye hırslı bir şekilde standartları kabul ederler ki bu standartlar onların mükemmeliyete ulaşmak için kullanabilecekleri standartlardır. İyi öğrenirler ne kadar iyi yaptıklarını onlara söyleyen öğreticilere bağlı değillerdir. Öğrenmenin bütün alanları boyunca uygulanan evrensel ölçütlere sahiplerdir. Ne kadar iyi yaptığınızı söylemek için öğreticilere ihtiyaç duyduğunuz ve kendi bağımsız anlayışınıza sahip olmadığınız ölçüde, eleştirel düşünemezsiniz. İyi öğrenirler öğretmene aşırı bağlı olmaktan kaçınırlar ve bağımsız, disiplinli, düşünen zihin geliştirmeyi araştırırlar.

Öğrenmede her adım, tıpkı eleştirel düşünme süreci gibi, öz değerlendirmenin öz yansıtma adımına bağlıdır. Becerili öğrenir gibi, basitçe öğrenmedeki amaçlara sahip değilsinizdir, amaçlarınızın ne olduğunu bilirsiniz. Öncelikli amacınız, konunun mantığı içerisinde düşünmek, bir bilim insanı gibi düşünmek, bir psikolog gibi düşünmek, bir sanatçı gibi düşünmek vb.

En iyi öğrenirler çalıştıkları herhangi bir konunun temellerine girmek için araştırırlar ve konu içindeki her şeyi anlamak için bu temelleri kullanırlar. Konu içerisinde sorulan en mühim soruları anlamak için araştırırlar. Alan içerisinde profesyoneller tarafından kullanılan bilginin en temel türlerini, alanın çalıştığı en temel kavramlarını, onun altında yatan en temel varsayımları, onu tanımlayan en temel bakış açısını belirlemek için araştırırlar.

En iyi öğrenirler rastgele bilgi parçalarını hafızalarına almazlar. Onların öğrenmeleri problem veya soru tabanlıdır fakat sadece bir problemi belirtmez, anlaşılırlığı için o formülasyonu değerlendirirler. Sadece bilgiyi toplamazlar; bilgiyi toplar ve onun ilişkisi ve önemi için onu kontrol ederler. Sadece bir yorum oluşturmazlar, yorumlarının temelinin ne olduğunu ve bu temelin yeterli olup olmadığını görmek için kontrol ederler.

ÖZ DEĞERLENDİRME İÇİN STRATEJİLER GELİŞTİRME

Bölüm 5'te, ne düşündüğünden bağımsız olarak, düşüncenizi ölçmek için kullanabileceğiniz birtakım evrensel standartlarla tanıştırıldınız. Burada konu içerisinde öğrenmenizi ölçmek için daha bütünsel standartlara bakacağız. Hemen hemen çalışmanın her günü, örneğin, bir öğrenir gibi işinizin niteliğini ölçmeyi araştırmalısınız. Entelektüel standartları düzenli ve açık bir şekilde kullanmalısınız fakat ileriye de gitmelisiniz. Aynı zamanda zihninizde çalışıyor olduğunuz konuyu veya konuları tanımlayan sistemi ne ölçüde yapılandırıyor olduğunuzu belirlemek için öğrenmenizi düzenli olarak incelemelisiniz.

Bundan sonraki bölümlerde, spesifik bir konuya bağlı kalmaksızın bütünüyle çalışmanızı ölçmek için herhangi bir derste kullanabileceğiniz birtakım performans ölçütleri bulacaksınız. Öğreticinize bağlı kalmaksızın kendinize derece vermek için bu ölçütleri kullanabilirsiniz. Kuşkusuz öğreticiniz sınıfta derece profilleri için bu ölçütleri resmi olarak benimseyebilir.

PERFORMANSINIZI ÖLÇMEK İÇİN PROFİLİ KULLANMA

Düşünme ve öğrenmede niteliğin beş seviyesi için performans profilleri şunlardır: örnek öğrenci, yüksek performans sergileyen öğrenci, karma nitelikteki öğrenci, düşük performans sergileyen öğrenci, yeteneksiz öğrenci. Aldığınız her dersteki düşünce seviyeniz bu seviyelerin birinde olacaktır ve eğer sınıftaki görevler ve testlerdeki düşüncenin yeterli dokümanına sahip olsaydık bu gösterilebilirdi.

Bu profillerin ortak paydasının akademik değerler üzerine dayanmasına rağmen çoğu öğrenci, bu performans seviyelerinin varlığından habersizdir. Zihninde bu ölçütleri tutarak işinizi gözden geçirme alışkanlığı kazanmalısınız. Eğer öyle yaparsanız bir öğrenir ve bir düşünür gibi yetişirsiniz. Eğer rutin olarak örnek öğrenci veya yüksek performans sergileyen öğrenci seviyesinde performans sergilemeyi öğrenirseniz, aldığınız her derste en iyisini yaparsınız.

Bu profilleri okurken ölçütlerdeki herhangi bir açıklamayı alıp o açıklamayı kendi performansınızla ilgili spesifik sorulara dönüştürebileceğinizin farkında olun. Örneğin, "örnek öğrenci

> sıklıkla önemli soruları ve konuları ön plana çıkartır, anahtar soruları ve problemleri açıkça ve eksiksiz olarak analiz eder, kritik kuşkulu varsayımların farkına varır, anahtar kavramları etkili bir şekilde açıklığa kavuşturur, eğitimsel kullanıma tutarlı olarak dili kullanır, sıklıkla konuyla ilişkili karşılıklı bakış açıları tanımlar ve önemli çıkarımlar ve

sonuçlar için belirgin duyarlılık gösterdiği gibi konuda açıkça belirtilen önermeleri muhakeme etmek için bir sorumluluk gösterir." açıklaması aşağıdaki şekilde spesifik sorulara dönüştürülebilir:

Ben ne derecede:

sınıftaki önemli soruları ve konuları ön plana çıkartırım?

anahtar soruları ve problemleri açıkça ve eksiksiz olarak analiz ederim?

anahtar varsayımların farkına varırım?

anahtar kavramları açıklığa kavuştururum?

eğitimsel kullanıma tutarlı olarak dili kullanırım?

ilişkili rekabet bakış açısını tanımlarım?

açıkça belirtilen önermelerden dikkatlice muhakeme yaparım?

önemli çıkarımlar ve sonuçları not ederim?

Örnek Öğrenciler (A Derecesi)

Düşünmede örnek performans (akademik konular içerisinde) bir konunun alanı (örneğin; anlamlı tarihsel düşünme, anlamlı biyolojik düşünme, anlamlı matematiksel düşünme) içerisinde düşünmede mükemmelliği belirtir. Aynı zamanda düşünme beceri ve yeteneklerinin egzersizleri yoluyla edinilen bir dizi bilgiyi geliştirmeyi içerir. Örnek iş, genel olarak, işin iç yüzünü kavraması ve bilgili olduğu gibi açık, kesin ve iyi muhakeme edilmiştir. Temel terimler ve ayrımlar temel kavramları ve prensipleri kavramayı belirten seviyede öğrenilir.

Örnek öğrenci, bir konuda kendi işinin ölçümüne uygun temel entelektüel standartları içselleştirir ve öz değerlendirmede yüksek derecede becerilidirler. Örnek öğrenciler düzenli olarak

sınıftaki önemli soruları ve konuları ön plana çıkartır,

anahtar soruları ve problemleri (açıkça ve eksiksiz olarak) analiz eder,

kuşkulu varsayımların farkına varır,

anahtar kavramları etkili bir şekilde açıklığa kavuşturur,

eğitimsel kullanıma tutarlı olarak dili kullanır,

konuyla ilişkili karşılıklı bakış açılarını tanımlar,

önemli çıkarımlar ve sonuçlar için duyarlılık gösterir ve

konuda açıkça belirtilen önermelerden dikkatlice muhakeme etmek için bir sorumluluk gösterir.

Örnek öğrenciler bir alan içerisinde mükemmel akıl yürütme ve problem çözme özellikleri gösterirler ve entelektüel mükemmelliğin yüksek seviyesinde sürekli olarak çalışırlar. Bir çalışma alanı içerisinde ve çalışma alanları arasında genellikle fikirleri birbirleriyle ilişkilendirirler. Yaşamlarında konular ve problemler için öğrendikleri şeyleri düzenli olarak uygularlar.

Yüksek Performans Gösteren Öğrenciler (B Derecesi)

Bir konu boyunca düşünmede yüksek performans, düşünme becerileri ve yeteneklerinin egzersizleri yoluyla edinilen bir dizi bilgiyi geliştirmeyle beraber bir konu alanının içerisinde anlamlı düşünmeyi belirtir. Yüksek seviye öğrenci düşünmesi, genel olarak açık, kesin ve iyi muhakeme edilmiştir fakat bazen içyüzünü anlama derinliğinde (özellikle bakış açısının karşıtı içerisinde) eksiktir. Temel terimler ve ayrımlar, temel kavramları ve prensipleri kavramayı belirten seviyede öğrenilir.

Yüksek seviye öğrencileri, bir konuda kendi düşünmelerinin ölçümüne uygun temel entelektüel standartları içselleştirir ve öz değerlendirmede yeterlik gösterirler. Yüksek seviye öğrenciler

sıklıkla soruları ve konuları ön plana çıkartır,

çoğunlukla soruları ve problemleri açıkça ve eksiksiz olarak analiz eder,

en kuşkulu varsayımların farkına varır,

anahtar kavramları iyi bir şekilde açıklığa kavuşturur,

genellikle eğitimsel kullanıma tutarlı olarak dili kullanır,

çoğunlukla ilişkili rekabet bakış açısını tanımlar,

çoğu önemli çıkarımlar ve sonuçlar için duyarlılık gösterir,

ve sıklıkla bir konuda açıkça belirtilen önermelerden dikkatlice muhakeme etmek için bir sorumluluğun başlangıcını gösterirler.

Yüksek performans gösteren öğrenciler bir alan içerisinde anlamlı akıl yürütme ve problem çözme özellikleri gösterir ve entelektüel performansın övgüye değer seviyesinde sürekli olarak çalışırlar. Çalışma alanları arasında ve bir çalışma alanı içerisinde fikirleri birbirleriyle sıklıkla ilişkilendirirler. Yaşamlarında konular ve problemler için öğrendikleri şeyleri sıklıkla uygularlar.

Karma Nitelikli Öğrenciler (C Derecesi)

Karma nitelikli düşünme, düşünme becerileri ve yeteneklerinin egzersizleri yoluyla edinilen bilginin limitli gelişimiyle beraber bir konu alanının içerisinde tutarsız performansı belirtir. Karma nitelikli öğrenci anlayış için bir vekil gibi sıklıkla ezberlemeyi kullanmayı dener. Karma nitelikli düşünme –düzensiz bir şekilde– açık, kesin ve iyi muhakeme edilmiştir. Ayrıca, istisnaları saymazsak içyüzünü anlama derinliği göstermez. Temel terimler ve ayrımlar, temel kavramların ve prensiplerin başlangıç seviyesinde fakat tamamlanmamış olarak öğrenilir.

Karma nitelikli düşünürler, bir konuda kendi işlerinin ölçümüne uygun temel entelektüel standartlarının birkaçını içselleştirir, öz değerlendirmede tutarsızlık gösterirler. Karma nitelikli öğrenciler

bazen soruları ve konuları ön plana çıkartır,

bazen soruları ve problemleri açıkça ve eksiksiz olarak analiz eder,

bazı kuşkulu varsayımların farkına varır,

bazı kavramları yeteneklice açıklığa kavuşturur,

bazen eğitimsel kullanıma tutarlı olarak dili kullanır,

bazen ilişkili rekabet bakış açısını tanımlar,

bazen bir konuda açıkça belirtilen önermelerden dikkatlice muhakeme etmek için açık bir sorumluluk gösterir,

önemli çıkarımlar ve sonuçlar için tutarsızca duyarlılık gösterirler.

Karma nitelikli öğrenciler bir alan ve iş içerisinde düzensiz bir şekilde akıl yürütme ve problem çözme gösterir, en iyi ihtimalle, yeterli seviyede entelektüel performans gösterirler. Çalışma alanları arasında ve bir çalışma alanı içerisinde fikirleri birbirleriyle bazen ilişkilendirirler. Yaşamlarında konular ve problemler için öğrendikleri şeyleri bazen uygularlar.

Düşük Performans Gösteren Öğrenciler (D veya F Derecesi)

Bir konu ve ders alanı içerisinde zayıfça akıl yürütürler. Genel olarak, ezberden çağırma yoluyla dersin üstesinden gelmeyi denerler, kavrama ve anlama yolu yerine ezber yoluyla bilgiyi edinmeye düzenli olarak girişimde bulunurlar. Düşük performans gösteren öğrenciler ders içeriğini anlama için gerekli olan içgörüler veya eleştirel düşünme becerileri geliştiremezler. Genelde açık olamayan, kesin olamayan, zayıfça akıl yürütülmüş işler üretirler. Düşük performans gösteren öğrenciler sadece performansın en düşük derecesinde yeterliği başarır. Temel kavramların ve prensiplerin yanlış veya üstünkörü kavranmasının yansıması olarak temel terimleri ve ayrımları sıklıkla yanlış kullanırlar.

Düşük performans gösteren öğrenciler, bir konuda kendi işlerinin ölçümüne uygun temel entelektüel standartları içselleştiremezler. Aynı zamanda zayıfça öz değerlendirme yaparlar. Düşük performans gösteren öğrenciler

nadiren soruları ve konuları ön plana çıkartır,

üstünkörü soruları ve problemleri analiz eder,

varsayımların farkına varmaz,

kavramları sadece kısmen açıklığa kavuşturur,

nadiren eğitimsel kullanıma tutarlı olarak dili kullanır,

nadiren ilişkili rekabet bakış açısını tanımlar,

bir konuda açıkça belirtilen önermelerden dikkatlice muhakeme etmek için bir sorumluluğun önemini anlamayı göstermezler ve

önemli çıkarımlar ve sonuçlar için duyarsızdırlar.

Düşük performanslı çalışmalar bir alan ve işler içerisinde zayıf akıl yürütme ve problem çözme gösterir, en iyi ihtimalle, yetersiz seviyede entelektüel performans gösterirler. Düşük performanslı öğrenciler çalışma alanları arasında ve bir çalışma alanı içerisinde fikirleri birbirleriyle ilişkilendirmede başarısızdırlar. Yaşamlarında konular ve problemler için öğrendikleri şeyleri nadiren uygularlar çünkü ders içeriği ve gerçek yaşam durumları arasındaki ilişkileri görmede başarısızlardır.

9.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNÜR OLARAK KENDİNİZİ NASIL DERECELENDİRİRSİNİZ?

Mademki her yeterlik seviyesi için öğrenci profillerini okudunuz, bir öğrenci olarak kendinizi değerlendirin. İzleyen açıklamaları tamamlayarak ve ayrıntılandırarak küçük bir rapor yazın:

1. **Kendimi bir öğrenci olarak şu beceri seviyesinde (örnek, yüksek performanslı, karma nitelikli veya düşük performanslı) görüyorum.**
2. **Bir veya daha fazla sınıfta yaptığım işlerimden oluşan kanıtlarla durumumu desteklerim. (Örnekler profillerde tartışılan becerilerle doğrudan ilişkili olan kağıtlardan alınmış parçaları içermeli. Örneğin, eğer karma nitelikli öğrenci olduğunu söylersen açık olmayanlar kadar açık olan eşit sayıda yazılmış işlerin örneklerini vermelisin.)**
3. **Bir öğrenci olarak gelişmek için şunları yapmam gerekir. (Örnek veya yüksek performans seviyesinde tartışılan becerilere odaklanarak bir plan oluşturun.)**

BELİRLİ DİSİPLİNLER İÇERİSİNDE PERFORMANSINIZI ÖLÇMEK İÇİN ÖĞRENCİ PROFİLLERİNİ UYGULAMA

Yeni durumlara bilgiyi uyarlamak için yeteneğinizi geliştiren bir düşünür gibi çalıştığınız herhangi bir konu için bu bölümde öğrenmekte olduğunuz beceri seviyelerini uygulayabilirsiniz. Bir örnek sağlamak için bu yetkinlik seviyelerini bir psikoloji çalışmasına uygulayacağız.

Bir Psikoloji Öğrencisi Olarak Örnek Düşünme (A Derecesi)

Bir psikoloji öğrencisi olarak örnek düşünme bir dizi belirli psikolojik düşünme becerilerinin veya yeteneklerinin gelişimi ile beraber psikolojik düşünmenin ne olduğunu yakalamada gerçek başarı gösterir. Ders sonundaki iş açık, kesin ve iyi muhakeme edilmiştir. Örnek işte, öğrenci psikolojik terimleri ve ayrımları etkili bir şekilde kullanır. İş, psikolojik fikirlerin, önerilerin ve çıkarımların sorumluluğunu üstlenen bir zihni gösterir. Psikolojinin örnek öğrencisi

psikolojik konuları açıkça ve eksiksiz olarak analiz eder,

psikolojik bilgiyi doğru bir şekilde ifade eder,

ilişkiliyi ilişkisizden ayırır,

kritik kuşkulu psikolojik varsayımların farkına varır,

kritik psikolojik kavramları açıklığa kavuşturur ve doğruluğunu savunabilmek için kullanımını kontrol eder,

aynı zamanda psikoloji alanı içerisinde insan davranışının uygun olmayan kavramsallaştırmasını sorgulamasına rağmen yerleşik profesyonel kullanımla tutarlı olarak psikolojik dili kullanır,

her görüşü doğru bir şekilde belirterek karşılıklı psikolojik bakış açıları içerisinde düşünür,

açıkça belirtilen önermeleri dikkatlice muhakeme etmek için belirgin bir eğilim gösterir,

önemli psikolojik çıkarımlar ve sonuçlar için duyarlılık gösterir.

Örnek iş, mükemmel psikolojik muhakeme ve problem çözme becerileri gösterir ve tutarlı olarak entelektüel mükemmeliyetin yüksek seviyesindedir. Örnek seviyede görevini yerine getiren öğrenciler psikoloji alanı içerisinde ve psikoloji ve tarih, sosyoloji, antropoloji ve felsefe gibi çalışmanın ilişkili alanları arasında fikirleri ilişkilendirir. İlişkilendirildiğinde, yaşamlarında problemler ve sorunlar için psikolojik prensipleri ve kavramları düzenli olarak uygularlar.

Bir Psikoloji Öğrencisi Olarak Yüksek Performanslı Düşünme (B Derecesi)

Yüksek performans seviyesinde çalışan psikoloji öğrencileri bir dizi belirli psikolojik düşünme beceri ve yeteneklerindeki gibi psikolojik düşünmenin ne olduğunu kavramada başarı gösterirler. Muhakemede ara sıra zayıflık ve hatalar olsa da ders sonunda yüksek performanslı iş, genel olarak, açık, kesin ve iyi muhakeme edilmiştir. Genel olarak, yüksek performans gösteren psikoloji öğrencisi psikolojik terimleri ve ayrımları etkili bir şekilde kullanır. Öğrencinin işi psikolojik fikirlerin, önerilerin ve çıkarımların sorumluluğunu üstlenmek için başlayan bir zihni gösterir. Yüksek performans gösteren psikoloji öğrencisi

sıklıkla önemli soruları ve konuları ön plana çıkartır,

çoğunlukla psikolojik soru ve problemleri açıkça ve eksiksiz olarak analiz eder,

en kuşkulu psikolojik varsayımların farkına varır,

sıklıkla kritik psikolojik kavramları açıklığa kavuşturur ve doğruluğunu savunabilmek için kullanımını kontrol eder,

aynı zamanda psikoloji alanı içerisinde insan davranışının uygun olmayan kavramsallaştırmasını sıklıkla sorgulamasına rağmen yerleşik profesyonel kullanımla tutarlı olarak psikolojik dili genellikle kullanır,

çoğunlukla karşılıklı psikolojik bakış açısı içerisinde düşünür,

çoğu önemli psikolojik çıkarımlar ve sonuçlar için duyarlılık gösterir ve

sıklıkla açıkça belirtilen psikolojik önermeleri dikkatlice muhakeme etmek için bir sorumluluk gösterir.

Yüksek performans gösteren psikoloji öğrencileri anlamlı psikolojik muhakeme ve problem çözme becerileri gösterirler. Psikoloji içerisinde; psikoloji ve tarih, sosyoloji, antropoloji ve felsefe gibi çalışmanın ilişkili alanları arasında fikirleri sıklıkla ilişkilendirir. İlişkilendirildiğinde, yaşamlarında problemler ve sorunlar için psikolojik prensipleri ve kavramları sıklıkla uygularlar.

Bir Psikoloji Öğrencisi Olarak Karma Nitelikli Düşünme (C Derecesi)

Karma nitelikli seviyedeki psikoloji öğrencileri makul psikolojik düşünme becerileri ve yeteneklerindeki gelişmeyle beraber psikolojik düşünmenin ne olduğunu yakalamada az fakat tutarlı olmayan başarı gösterirler. Ders sonunda, karma nitelikli iş, belirgin zayıflıkları gösterdiği gibi gelişen psikolojik düşünme becerilerini de gösterir. Bazı görevler makul derecede iyi yapılırken diğerleri zayıfça yapılır veya en iyisi orta derecededir. Muhakemede hatalar ara sıra olandan daha fazladır. Psikolojik terimler ve ayrımlar bazen etkili bir şekilde kullanılmasına rağmen bazen başarısız bir biçimde kullanılır. Sadece bazı zamanlarda, karma nitelikli bir düşünür, psikolojik fikirlerin, önerilerin ve çıkarımların sorumluluğunu üstlenen bir zihni gösterir. Sadece arada bir zekâ disiplini ve zekâ açıklığı gösterir. Karma nitelikli düşünür bazen

psikolojik konuları açıkça ve eksiksiz olarak analiz eder,

psikolojik bilgiyi doğru bir şekilde ifade eder,

ilişkiliyi ilişkisizden ayırır,

kritik kuşkulu psikolojik varsayımların farkına varır,

kritik psikolojik kavramları etkili bir şekilde açıklığa kavuşturur ve psikolojik kavramlar gerekçeli olarak kullanıldığında tanımlayabilir,

yerleşik profesyonel kullanımla tutarlı olarak psikolojik dili kullanır,

konuyla ilişkili karşılıklı psikolojik bakış açılarını belirler,

önemli psikolojik çıkarımların ve sonuçların farkına varır ve

açıkça belirtilen psikolojik önermeleri dikkatlice muhakeme eder.

Bazen karma nitelikli düşünür (psikolojide) görev devinimi boyunca basit bir şekilde gidiyor gibi görünür, konunun ruhunun içerisine girmeden yapıyı tamamlar. Genel olarak, karma nitelikli iş sadece makul derecede (ve tutarsızca) psikolojik muhakeme ve problem çözme becerilerini gösterir ve sıklıkla zayıf muhakeme ve problem çözme becerileri gösterir. Karma nitelikli seviyedeki öğrenciler psikoloji içerisinde ve psikoloji ve çalışmanın ilişkili alanları arasındaki fikirleri bazen ilişkilendirir. İlişkilendirildiğinde, karma nitelikli öğrenciler yaşamlarında problemler ve sorunlar için psikolojik prensipleri ve kavramları bazen uygularlar.

Bir Psikoloji Öğrencisi Olarak Düşük Performanslı Düşünme (D veya F Derecesi)

Düşük performanslı iş, eğer varsa, psikolojik düşünmenin anlayışını az da olsa gösterir ve en iyi ihtimalle düşük seviye psikolojik düşünme becerileri ve yetenekleri ortaya koyar. Ders sonunda, düşük performanslı iş, sadece ara sıra psikolojik düşünme becerileri (eğer varsa) ve sıklıkla eleştirmeyen psikolojik düşünme gösterir. Çoğu görevler zayıfça yapılır. Öğrencinin ödev boyunca muhakeme yaptığına dair çok az kanıt vardır. Genellikle öğrenci görevin devinimleri boyunca sadece gidiyor gibi görünür, onun ruhunun içerisine girmeden yapıyı tamamlar. Psikolojide düşük performanslı iş psikolojik fikirlerin, varsayımların ve çıkarımların sorumluluğunu üstlenmek için nadiren çaba gösterir. Genelde, düşük performanslı düşünme disiplin ve açıklıkta eksiktir. Düşük seviyeli işte öğrenci genelde,

psikolojik konuları açıkça ve eksiksiz olarak analiz edemez,

psikolojik bilgiyi doğru bir şekilde ifade edemez,

ilişkiliyi ilişkisizden ayıramaz,

kritik kuşkulu psikolojik varsayımların farkına varamaz,

kritik psikolojik kavramları etkili bir şekilde açıklığa kavuşturamaz,

yerleşik profesyonel kullanımla tutarlı olarak psikolojik dili kullanamaz,

konuyla ilişkili karşılıklı psikolojik bakış açılarını belirleyemez,

açıkça belirtilen psikolojik önermeleri dikkatlice muhakeme edemez veya önemli psikolojik çıkarımların ve sonuçların farkına varamaz.

Düşük performanslı iş, eğer varsa bile nadiren anlamlı psikolojik muhakeme ve problem çözme becerilerini gösterir ve sıklıkla zayıf muhakeme ve problem çözme becerilerini gösterir. Bu seviyedeki öğrenciler psikoloji içerisinde, psikoloji ve çalışmanın ilişkili alanları arasındaki fikirleri neredeyse hiç ilişkilendiremezler. Öğrenciler yaşamlarındaki problemler ve sorunlar için psikolojik prensipleri ve kavramları (eğer olursa) nadiren uygularlar.

9.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÇALIŞIYOR OLDUĞUNUZ BİR KONUDA ÖZ DEĞERLENDİRME

Biraz önce okuduğunuz psikoloji alanı içerisinde düşünme örneğini, şimdilerde çalışıyor olduğunuz ya da çalıştığınız bir konu içerisinde öğreniminizin niteliğini ölçmek için kullanabileceğiniz birtakım sorulara dönüştürün. Örneğin, eğer biyolojide bir ders alıyorsanız aşağıdaki soru tiplerini biçimlendirebilirsiniz.

- Biyolojik bilgiyi elde etmek için kullandığım bir dizi biyolojik düşünme becerileri ve yetenekler üzerinde hâkimiyet kazanabiliyor muyum?
- İşim (raporlar, sınavlar) açık, kesin ve iyi muhakeme edilmiş mi?

- **Anahtar biyolojik terimlerin ve ayrımların hâkimiyetini kazanıyor muyum?**
- **Yapısal biyolojik problemleri çözme ve belirleme için yeteneğimi ne derecede geliştirdim?**

Sonrasında her soruyu cevaplayın, her sorunun cevabını belirtin, ayrıntılandırın ve onun bir örneğini verin.

SONUÇ

Becerikli bir öğrenir olmak için,- becerikli bir düşünür olmak zorundasınız. Üniversite bağlamında en etkili biçimde öğrenme için öğrenmenin sorumluluğunu üstlenmek zorundasınız. Tasarlamak -planlamak- zorundasınız. Öğrenmeyi, amaçlarınızın ne olduğunu, hangi soruları cevaplamak zorunda olduğunuzu veya cevaplamak istediğinizi, hangi bilgileri almanız gerektiğini, hangi konuları öğrenmeniz gerektiğini, ne üzerine odaklanmanız gerektiğini ve bunu nasıl anlamanız gerektiğini açığa kavuşturarak planlarsınız.

Bu bölümde, çalıştığınız her akademik konu içerisinde, aldığınız her derste bir öğrenir olarak ne kadar iyi olduğunuzu değerlendirmek için üniversite deneyiminiz boyunca kullanabileceğiniz profilleri açıkladık. Bu profilleri açıkça akılda tutarak, her sınıfta kendi değerlendirmenizin ustası olursunuz. Bir konu hakkındaki düşünme yeteneğiniz, öğretmenin size verdiği bir not ile değil o konu ile ilgili düşünürken geliştirdiğiniz yetenekler ile belirlenir. Basitçe, kendi öğrenmenizin komutasını kendi elinize alırsınız. Konuyla ilgili düşünürken ne kadar iyi olduğunuzu bilirsiniz çünkü kendi gelişiminizi kendiniz değerlendirebilirsiniz. Bağımsız bir düşünür olarak gelişirsiniz.

BÖLÜM 10

KARAR ALMA VE PROBLEM ÇÖZME

Günlük yaşam bitmeyen bir karar verme ve problem çözme dizisidir. Almış olduğumuz kararların kalitesi ve problemleri çözmedeki yeterliliğimiz önemli ölçüde yaşamımızın kalitesini belirlemektedir. Çoğu insan karar ve problemlerle sezgisel olarak ilgilenir. İlk tepkilerle ve sonuçlarla hareket eder. Kararlar ve problemlerle uğraşırken herhangi sistematik bir yola sahip değildirler. Fakat bu gelişigüzel yaklaşım bazen işe yarar, bazen de yaramaz. Kritik düşünme yetilerimizi karar verme ve problemleri çözme süreçlerine kattığımızda, büyük olasılıkla karşılaştığımız problemleri çözer ve mantıklı kararlar alırız. Bu bölümde kararlar ve problemlerle uğraşmak için bütünsel bir yaklaşım sunacağız. İlk olarak karar vermeye, daha sonra da problemleri çözmeye değineceğiz. Bölüm boyunca ilerledikçe iki süreç arasındaki örtüşmeyi de göreceksiniz.

KARAR VERME

Yaşamak bir eylemdir. Eylemde bulunmak karar vermektir. Her gün çok sayıda karar verme durumuyla karşı karşıya kalırsınız. Bazı kararlar küçük ve önemsizdir. Bazıları ise büyüktür ve yaşamınızı belirler. Eğer karar verme örüntümüz akılcı ise, mantıklı bir yaşam yaşarız. Karar verme şablonumuz mantıksız olduğunda ise mantıksız bir yaşam yaşarız. Mantıklı kararlar diğer insanların haklarını elinden almadan ya da onların iyi oluş hâllerine zarar vermeden bizim yaşamımızın kalitesini arttırır. Mantıklı kararlar mutlu olma, başarılı yaşama ve kendimizi gerçekleştirme şansımızı arttırır. Karar vermeye uygulandığında, eleştirel düşünce karar verme şablonumuzu bilinçli ve planlı bir tercih seviyesine çıkartarak aldığımız kararların mantıklılığını arttırır.

Hiç kimse *planlı bir şekilde* mantıksız bir hayat yaşamayı seçmez. Bununla birlikte çoğunluk bilinçsizce mantıksız ve etik olmayan bir hayat yaşamayı tercih eder. Böyle yaparak, kendi mutsuzluk ve düş kırıklığı olasılıklarını arttırırlar ya da kendilerine menfaat sağlamak için diğerlerine zarar verirler.

Karar Verme Kalıplarını Değerlendirmek

Karar vermemizin ne ölçüde mantıksız olduğunu nasıl belirleriz? Genellikle ilk olarak farkında olmadan mantıksız kararlar alırız. Bilinçaltı kararların analizi ile işe başlayalım.

Eğer kendinize dün kaç tane karar aldığınızı sorarsanız, muhtemelen bu sayıyı nasıl belirleyeceğiniz konusunda kafanız karışır. Bir bakıma kesin sayı önemsizdir. Önemli olan ise, vermiş olduğunuz kararların kategorilerinin farkında olmak, bu kategorilerdeki şablonlarını belirlemek ve değerlendirmek için bir yol bulmaktır.

Hepimiz temel insani gereksinimlere sahibiz. Bu gereksinimleri nasıl gidereceğimiz konusunda kararlar almaktayız. Daha da ötesinde, hepimiz değerleri seçiyoruz ve bu değerlerle ilgili kararlar veriyoruz. Bizler sahip olduğumuz temel değerlerin refahımızı desteklediğini, iyi durumda olmamıza katkıda bulunduğunu varsayıyoruz. Hiç kimse kendisine dahi "Ben kendi refahımı azaltan ve bana zarar veren değerlerle uyumlu yaşamayı seçtim." demez.

Aynı zamanda bizler başkalarının iyi oluşuna katkıda bulunacak sonuçları olan kararlar veriyoruz. Başkalarının iyi oluş hâllerini azaltan ya da onlara zarar veren kararlar verdiğimizde, bu etik olmayan kararlar verdiğimizi gösterir. Bu türden kararlar aynı zamanda mantıklı olmayan kararlardır.

Bazı yaygın, mantıksız ve etik olmayan karar verme şablonları şöyledir;

- Bizim mutluluğumuzu azaltan şekilde davranmayı seçmek;
- Mutluluğumuza uzun dönemde katkıda bulunacak eylemlere katılmayı tercih etmek;
- Başkalarının mutluluğunu zedeleyecek şekilde davranışlarda bulunmaya karar vermek;
- Kendimizin ya da başkalarının mutluluğunu zedeleyecek davranışlar için bizi teşvik eden kişilerle ilişki içerisinde olmak.

Bu kategoriler saçma görülebilir. Neden birileri kendisini yok edecek ya da zarar verecek kararlar alsın? Ancak bu soruya genel bir cevap vardır: Bu kararlar anlık doyum ve kısa süreli kazançlar için verilir. Bu gerçek bu kategoriler içindeki daha alt kategorilere bakıldığında daha net olur. Örneğin "Kendi refahımızı azaltan şekilde davranmayı seçmek" başlığı altında;

- Sağlıklı olmayan gıdaları tüketmeye karar vermek (yaşamımızı kısaltan hastalık ya da yaşamın olumsuz niteliklerine yönlendirici yiyecekler);
- Sigara, aşırı içki ya da zararlı maddeleri kullanmaya karar verme;
- Spor yapmamaya ya da aerobik çalışmalara gitmemeye karar verme;

Açık bir şekilde bu kararları anlık zevklerimiz ve zihnimizde kısa süreli en başta olanlar için alıyoruz. Gerçekten de zihnimiz anlık ve kısa süreli hazzın giderilmesi için örülmüştür. Uzun vadeyi dikkate almak derin düşünce gerektirir. Davranışlarımızı Piaget'nin belirttiği *bilinçli farkındalık* seviyesine çıkarmalıyız. Tabii ki bizler bir problem hakkında onu dü-

zeltmek için adımları atmadan da bilinçli olabiliriz. Uzun vadeli anlayışlarımızı eyleme geçirmek, öz disiplin ve irade gerektirir.

Hayatımızdaki mantıksız karar verme örüntülerini belirlediğimizde kötü alışkanlık olarak adlandırdığımız şeyi keşfetmiş oluruz. Mantıksız karar verme kalıbını mantıklı olanla değiştirdiğimizde, kötü alışkanlıklarımızı iyilerle değiştirmiş oluruz. Değiştirme hareketi eylem safhasıdır. Alışkanlıklar geniş bir zaman dilimini teşkil eden yüzlerce hatta binlerce kararı teşkil ettiği için, karar vermemizi anlamlı bir şekilde geliştirmenin yolu kötü alışkanlıklarımızı belirlemek ve onları iyi alışkanlıklarla değiştirmektir. Örneğin, sağlıklı gıdaları yeme ve sağlıksız olanları yememe kararı almakla zaman içinde yüzlerce mantıklı karar almış oluruz. Bu karar uzun vadede kendisini davranışlarda göstermeye başladığı zaman, bunun sonucu üretken bir alışkanlıktır.

"Büyük" Kararlar

Bir kişinin yaşamında izlemeyi öğreneceği iki tür büyük karar vardır:

1. Az ya da çok açıklığa sahip uzun vadeli sonuçları olanlar (temel kariyer seçenekleri, eş seçimi, değerlerin seçimi, felsefi seçimler ya da temel ebeveyn tarzı seçimler)
2. Uzun vadedeki sonuçları keşfedilmesi gerekenler (egzersiz ve yemek yeme alışkanlıklarımızı da içine alan örtülü günlük alışkanlıklarımızın sonuçları)

En tehlikeli olan kararlar genel olarak "düşünülmemiş", hayatımıza fark etmeden ya da değerlendirmesi yapılmadan giren kararlardır. Açık bir şekilde, tüm karalarımızı farkındalık seviyesine çıkarmak imkânsızdır. Öyle olmasaydı şu ana kadar geliştirdiğimiz alışkanlıkların hiçbirisi olmazdı. Aksine, amacımız bireysel olarak büyük kararların kategorilerini ya da kümelerini değerlendirmektir.

Karar Vermenin Mantığı

Karar vermenin mantığı üzerinde düşünmek faydalıdır. Bu mantık karar vermenin amacı ve amacı takip eden sorular tarafından belirlenir.

- **Amaç:** Birtakım alternatifler arasından bir karar vermek, bizim ve diğerlerinin refahını en fazla kollayan birisini seçmek.
- **Soru:** Şu cümleyi tamamlama açısından oluşturalım: "Hayatımın bu aşamasında, birtakım seçeneklerle karşılaşmış olarak (A ya da B ya da C ya da D), hangisi daha büyük bir olasılıkla benim ve diğerlerinin refahını arttırır?"

Mantıklı karar vermek için dört anahtar şöyledir;

1. Önemli bir karar vereceğinizin farkında olmak.
2. Seçenekleri net bir şekilde belirlemek.
3. Mantıksal olarak seçenekleri değerlendirmek.
4. En iyi seçenek için eylemde bulunacak öz disipline sahip olmak.

Bu faktörlerin her birisi düşünüre potansiyel problemler sunar.

10.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

GELECEKTEKİ BİR KARAR HAKKINDA KENDİ DÜŞÜNCENİZİ GÜNCELLEME

Gelecekte ya da şimdi almanız gereken önemli bir karar belirleyin. (Örneğin; Mezun olduktan sonra hemen iş bulmamı sağlayacak bir konuda mı uzmanlaşmalıyım?, yoksa beni uzun dönemde kapsamlı olarak hayata daha iyi hazırlayacak bir konuda mı?) Aşağıdaki ifadeleri tamamlayarak bu karar hakkında önden düşünün:

Bu kararı almaktaki temel amacım ...

Bu kararı şu bakış açısından değerlendiriyorum ...

Net olarak cevabını aradığım soru ...

Bu soruya cevap verebilmek için ihtiyaç duyduğum anahtar fikir ...

Bu soruya cevap verebilmek için ihtiyaç duyduğum anahtar bilgi ...

Şunu varsayarken kendimin güvende olduğumu düşünüyorum ...

Kararımın olası sonucu ...

Cevabınızı yazın ya da sözlü olarak açıklayın.

Önemli Bir Karar İçin Gereksinimin Farkına Varmak

Verilmiş kötü kararların çoğu bir kararın zamanının yakın olduğunun farkına varmaktaki başarısızlığın sonucudur. Bunun sonucu, çoğu karar bilinçsizce verilir. Bundan dolayı da kararlar genellikle benmerkezci ya da toplum merkezci olur. İnsanların arkadaşları, ailesi, okuldaki işleri, eğlence tercihleri (alkol ve madde bağımlılığını da katabiliriz ve kişisel ihtiyaçların doyuma ulaştırılması ile ilgili yaptıkları seçimlerin bir çoğu düşüncesiz tercihlerin sonucudur ("Hiç aklıma gelmedi!" "Hiç fark etmedim"). Bunlar genelde olay bittikten ve kararların olumsuz çıkarımları fark edildikten sonra yapılan açıklamalardır.

Alternatiflerin Tam Olarak Farkına Varmak

Kararın yaklaştığının farkında olmak gerekli olan tek unsur değildir. Aynı zamanda bizler alternatiflerimizin neler olduğunun da farkında olmalıyız. Net olarak alternatifleri belirlemedeki başarısızlıklardan dolayı birçok karar çarpık sonuçlara yol açar. Bu başarısızlık iki şekilde gerçekleşir:

1. Bir şey alternatif değilken, onun alternatif olduğunu düşünmek (gerçekdışı düşünmek).
2. Bir alternatifin farkına varmaktaki başarısızlık (dar çerçevede düşünmek).

İlk başarısızlık kategorisinde yer alan yaygın kararlar şunlar olabilir:

- "Onun bana büyük yanlışlar yaptığını biliyorum fakat o beni çok seviyor ve ben onun değişmesi için ona yardım edebilirim!"
- İlişkimizde birçok sorun olduğunu biliyorum fakat biz birbirimizi seviyoruz ve asıl önemli olan bu!"

- "Okulda başarısız olduğumu biliyorum fakat ilerde bir NBA oyuncusu olarak başarılı olacağım!"
- "Bunu öğrenmem gerektiğini biliyorum fakat bunu sınav öncesi bir geceye sıkıştırarak da öğrenebilirim"

Başarısızlığın ikinci kategorisini (dar bir bakış açısıyla düşünerek) düzeltmek zordur çünkü hiç kimse kendisinin dar düşündüğüne (öyle düşünürken) inanmaz. Aslında bir kişi ne kadar dar düşünürse, geniş açıdan düşündüğüne dair kendilerine olan güveni o kadar fazla olur. Genel kurala göre eğer siz bir ya da iki seçenek üzerinden düşünüyorsanız, muhtemelen dar pencereden bakıyorsunuz demektir.

Şu iki katlı kural faydalı olabilir:

Kural 1: Her zaman bir yol vardır.

Kural 2: Her zaman diğer bir yol vardır.

Şu ana kadar üzerinde durduklarımızın ışığında daha yetenekli bir karar verici olma sürecine göz atalım.

Karar Almaya Daha Fazla Zaman Ayırın

Eğer karar alırken yansıtıcı düşüncelerinize zaman ayırmıyorsanız kararlarınızı daha iyiye götüremezsiniz. Davranışın gerçek değişimi bizim şu anki davranışımız üzerinde biraz düşünme gerektirir. Burada fark edilmesi gereken anahtar nokta kötü karar vermenin bize ne kadar çok zaman kaybına yol açtığının farkında olmaktır. Bir çiftin kötü bir evlilik yaptıklarını fark etmeleri ve ayrılmaları için 5 ya da 10 yıl harcamaları seyrek gözlenen bir durum değildir. İnsanlar genellikle kötü kariyer tercihleri sebebiyle yıllarını kaybetmektedirler. Öğrenciler seçmiş oldukları yanlış ve etkinliği düşük ders çalışma alışkanlıkları sebebiyle önemli miktarda zaman kaybetmektedirler. Kararlarımıza daha fazla zaman ayırmak ve nihayetinde daha iyi kararlar almak bizim önemli miktarda zaman tasarruf etmemizi sağlayacaktır. Aksi takdirde bu zamanı yanlış tercihlerimizi düzeltmeye ayırmamız gerekir.

Sistematik Olmak

İnsanlar sahip oldukları temel alışkanlıklarıyla düşünmeye ihtiyaç duyarlar. Genellikle temel ihtiyaçlarını gidermek için alacakları kararlara ve zaman bloklarına - yeme alışkanlıkları, spor alışkanlıkları, boş zaman aktiviteleri, sosyal etkileşim ve benzer şeyler - zaman ayırma gereksinimi duyarlar. İnsanlar hayatlarının her alanında geliştirmiş oldukları alışkanlıklarının toplam yaşam kalitelerini nasıl etkilediğini eleştirel bir şekilde düşünmek zorundadırlar. Örneğin; Eğer bir gününüz içinde bilgisayar oyunu oynamaya saatlerinizi harcıyorsanız, böyle bir karar almanın çıkarımları nelerdir? Bundan dolayı vakit ayıramadığınız diğer önemli şeyler nelerdir?

Aynı Anda Sadece Bir Tane Önemli Kararla İlgilenmek

Hızlı düşünme, genellikle bizim kararlarımızla ilgili daha iyi düşünebilmemiz için bize yardımcı olmaz. Eş zamanlı olarak ne kadar fazla şeyi yapmaya çalışırsak ve bunları ne kadar hızlı yapmaya çalışırsak, yüksek olasılıkla bu işlerin her birisinde daha zayıf performans sergileriz. Hızla değişen bir dünyada yaşadığımız için karşılaştığımız kararlarda düşün-

meye zaman ayırmanın önemini görebilmemiz zordur. Bazen kötü bir karar aldıktan sonra problem üzerinde dikkatlice düşünmek için yeterli zamanımız olmadığını söyleriz. Fakat problem, genellikle bizim zamanımızın olmaması değil, zaman ayırmamış olmamızdır. Genel olarak, karar verme yaklaşımınız ne kadar emek verilmiş ise – sonunun tüm yönlerini düşünmek için daha fazla vakit harcamışsak- kararlarımız o kadar iyi olacaktır.

Kendi Bilgisizliğinizin Farkındalığını Geliştirme

Bizler aldığımız kararların çoğuyla ilgili cahil varlıklarız. (Kararlarımızla ilgili) Bilgisizliğimiz hakkında ne kadar fazla bilgi sahibi olursak, kararlarımız o kadar özenli ve dikkatli olur. Bilmediğimiz şeylerin farkına varmak ve yüzleşmek neyi çözmemiz gerektiğini belirlememiz konusunda işlevseldir. Etkili kararlar alma için neye ihtiyacımız olduğunu genellikle bilmeyiz. Fakat çoğumuzun karşılaştığı temel problem karar almayla ilgili hâlihazırda her şeyi bildiğimizi düşünmemizdir. Bilişsel olarak mağrur bir yapımız vardır.

Karar Vermenin Boyutları

Düşüncenin elemanlarını rehberimiz olarak kullanarak, düşüncenin potansiyel problemlerini temsil eden en az dokuz tane karar verme boyutu belirleyebiliriz. Bu boyutlar bu bölümde daha sonra değineceğimiz problem çözme boyutlarına benzerdir. Bu boyutlar akılsızca ya da mekanik olarak takip edilebilecek bir süreci tanımlamazlar. Etki bırakan düşünmeyi ve iyi kanıya varmayı her boyutta önceden varsayarlar.

Akılcı bir karar alan bir kişi olmak için;

1. Temel amaç, *hedef* ve gereksinimlerinizin düzenli olarak hesabını yapınız ve bunları sürekli dillendiriniz. Kararlarınız, hedeflerinize ulaşmada, amaçlarınızı başarmada ve gereksinimlerinizi gidermedeki engellerinizi kaldırmaya ve fırsatlar yaratmaya yardımcı olmalıdır.
2. Mümkün olduğu anda, problemleri ve kararları teker teker ele alın. Durumu ifade edin ve alternatifleri mümkün olduğu kadar *açıkca* ve *net* bir şekilde biçimlendirin.
3. Üzerinde vakit harcadığınız kararları daha açık hâle getirmek için alternatif olası kararları çevreleyen koşullar üzerinde çalışın. Sizden önce çeşitli olası seçeneklerden hangi olası *çıkarımlar* ortaya çıktığını çözümleyin. Üzerinde belirli ölçüde kontrol sahibi olduğunuz ve sizi belirli bir yönde tercih yapmaya zorlayan kararları birbirinden ayırın. Sizin için en *önemli* olan ve üzerinde en fazla etki sahibi olduğunuz kararlara odaklanın.
4. İhtiyaç duyduğunuz *bilgiyi* çözümleyin ve etkin olarak bu bilgiyi araştırın.
5. Topladığınız bilgiyi dikkatlice analiz edin ve yorumlayın, yapabileceğiniz mantıklı *yorumları* yapın.
6. Seçeneklerinizi oluşturun. Kısa vadede ve uzun vadede neler yapabilirsiniz? Paraya, zamana ve güce dayalı kısıtlılıklarınızın net bir şekilde farkında olun.
7. Hâlihazırdaki seçeneklerinizi, avantaj ve dezavantajlarını da dikkate alarak değerlendirin.
8. Karar için stratejik bir yaklaşım benimseyin ve bu strateji doğrultusunda ilerleyin. Bu strateji, doğrudan eylemi ya da "bekle, gör" taktiğini kullanan kapsamlı bir düşünce olabilir.

9. Eylemleriniz ortaya çıktıkça onların çıkarımlarını kontrol edin. Stratejinizi eğer durum gerektiriyorsa değiştirmeye hazırlıklı olun. Aldığınız kararla ilgili daha fazla bilgi size ulaştıkça stratejinizi, analizlerinizi, karar ifadenizi ya da üçünü birden değiştirmeye hazırlıklı olun.

Bu boyutlar üzerinde durmaya bu bölümün ilerleyen kısımlarında problem çözme stratejilerine değinirken devam edeceğiz.

10.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

ZAYIF KARAR VERME YOLUYLA PROBLEMLER YARATMAK

Bir kararla uğraşırken ya da karar alırken şu stratejileri düşünün. Her birisi zayıf karar vermeyi temsil etmektedir. Neden olduğunu görebiliyor musunuz? Her bir stratejiyi bir arkadaşınızla tartışın? Bu örneklerden bir ya da birkaçının karar vermek için iyi örnekler olduğunu görüyor musunuz? Eğer öyleyse karşıt fikrinizi açıklayın?

1. **Kötüye kullanılan bir ilişkiye "çocukların hatırı" için devam etmek.**
2. **Yaşamınızdaki hoş olmayan gerçeklerle yüzleşmenin açısından anlık bir kaçış için madde kullanmak.**
3. **Depresyonla başa çıkabilmek için aşırı gıda tüketmek.**
4. **Suç üzerine artan bir 'sert' politika oluşturulmasının, çok daha katı suçlular yaratan çok daha geniş hapishane kültürleri oluşmasına yol açması**
5. **Gruptan onay alabilmek için sigara içmek.**
6. **Teröristler üzerine artan bir 'sert' politika oluşturulmasının, daha şiddetli tepkilere neden olan, 'terörizme' başvuran gruplar içerisinde daha çok öfke ve kine yol açması**
7. **Başkalarına vurarak, bağırarak, çeşitli nesneleri fırlatarak sinirlenmek**
8. **Hayal kırıklığına uğradığında kendini zavallı hissetmek.**

Erken Dönem Kararları (2-11 Yaş)

Hayatımızı şekillendiren bazı temel karar vermelerin üzerinden geçerek, bu sürecin özünde olan bazı sorunlar hakkında fikir sahibi olabiliriz. Örneğin, erken yaşam dönemimizde bizler karar vermelerimizin üzerinde anlamlı bir kontrole sahip olma konumunda değiliz. Ebeveynlerimiz genellikle bizlere kararlar alabilmemiz için birtakım fırsatlar sunarlar. Fakat biz çok küçük iken, uzun vadeli bir bakış açısı için kısıtlı bir kapasitemiz vardır. Bu dönemde doğal olarak acil olan bize daha baskın gelir. Dünya görüşümüz yüksek derecede benmerkezcidir. Daha da fazlası, çoğu aile bir tarafta çocuklarının karar vermeleri üzerinde aşırı bir kontrol uygularken, diğer bir kısmı ise yetersiz kontrol uygularlar.

İnsanlar gençken, ben merkezci ya da toplum merkezci davranmaktan uzak durmalıdır ve bu olumsuz kalıplar mümkün olan en kısa sürede bize ve çevremizdekilere daha fazla zarar vermeden değiştirilmelidir. Genç çocuklar bile kendi yaşamlarında güce sahip olma ihtiyacı duyarlar ve kendi yaşamlarındaki kararların sonuçlarını kabul etmeyi öğrenmeye baş-

larlar. Çocuklar eğer kendi kararlarını almaları için fırsatlardan mahrum bırakılırlarsa kendi davranışlarının sorumluluğunu almayı öğrenemezler.

Çocukların kararlarıyla ilgili bir sorun, kararlarının genellikle ait oldukları akran gruplarının "ortak görüşünün" bir sonucu olmasıdır. Genç kültür – ve onun medyası, filmleri, müzikleri ve kahramanları- çoğu çocuğun aldıkları kararlarda geniş ölçüde role sahiptir. İnsanın güvensizliği çocukları diğer çocuklar tarafından tanınma ve kabul edilme arayışına iter. Karar ve davranışlarının birçoğu akran grupları tarafından sevilmek ve kabul edilmek amacını yansıtır. Bu kararlardan doğan davranış örüntüleri genellikle kısa ve uzun süreli problemlerin temelini oluşturur.

Öyle ya da böyle, bizin tarafımızdan ya da adımıza alınan kararlar kişiliğimiz ve karakterimiz üzerinde etkiye sahiptir. Kararlar bizim inançlarımızı, tutumlarımızı, kendimizle ilgili anlayışımızı ve yaşadığımız dünyayı nasıl anladığımızı etkiler.

10.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

İYİ KARARLARI DEĞERLENDİRME

Zihninizi ve yaşamınızın çocukluk dönemini tekrardan bir gözden geçirin. Sizin tarafınızdan ya da sizin için alınmış ve anlamlılığı kanıtlanmış bazı kararları hatırlayıp hatırlayamadığınızı görün. Kendinize aşağıdaki soruları sorun. Eğer bir soruya cevap veremiyorsanız diğerine geçebilirsiniz.

- Ebeveynleriniz size karar vermek için ne ölçüde olanaklar sundu?
- Karar verebilmek için uzun soluklu düşünmeye ne zaman başladınız ya da henüz başlayamadınız mı?
- İlk zamanlarda aldığınız kararlar ne ölçüde benmerkezciydi?
- Ne ölçüde ebeveynleriniz size aşırı kontrol uyguluyordu?
- Ne ölçüde ebeveynleriniz size yetersiz kontrol uyguluyordu?
- Ne ölçüde ebeveynleriniz sizi benmerkezci ya da toplum merkezci davranmaktan alıkoydu?
- Ne ölçüde hâlâ benmerkezci ya da toplum merkezci karar verici olduğunuzu söyleyebilirdiniz?
- Yaşamınızda, bir çocuk olarak, ne ölçüde güç uyguladınız ve *kendi* kararlarınızın sonuçlarını kabul etmeyi öğrenmeye başladınız?
- Ne ölçüde kendi kararlarınızın sonuçlarıyla başa çıkmak zorunda kalarak, davranışlarınızdan sorumlu olmayı öğrendiğinizi düşünüyorsunuz?

Ergen Kararları (12-17 Yaşları Arası)

Ergenlik yılları yaşamımızda karar vermede önemlidir. Ergenler olarak, bizler karar vermede sorumluluk almak için istekli olmasak da karar vermede daha fazla bağımsızlık ararız. Gerçekten de ergenler şu görüşe sahip oldukları görülmektedir: " Kendi kararlarımı verme hakkım vardır fakat sonuçları olumsuz olduğunda sizin bana bu sonuçlardan kaçmak için yardım etme sorumluluğuna sahipsiniz."

Ergenlerin de kendilerinden daha genç olanlar gibi ileri görüşe sahip olma kapasiteleri sınırlıdır. Başlarına gelenler çoğunlukla yaşam boyu devam eden bir durum gibi genellenir. Kendilerinin bağımsızlığı gerçekleştirme isteğinde, ergenler genellikle ebeveynleri ve otorite figürleri ile güç mücadeleleri içerisindedirler.

Daha erken dönemlerdeki çocukların kararları gibi, ergenlerin kararları da genellikle ait oldukları akran gruplarının "grup çizgisi"ndedir. Genç ergen kültürü – medya, filmler, müzik ve kahramanlar – ergenlerin karar vermelerinde anahtar rol görevi üstlenmektedirler. İnsan güvensizliği, ergenleri diğer ergenlerin kabul ve tanımalarını aramaya itmektedir. Daha genç çocuklar gibi, ergenlerin karar ve davranışlarının birçoğu bu amacı elde etme girişimini yansıtmaktadır. Bu kararların sonucunda ortaya çıkan davranış örüntüleri sıklıkla kısa ve uzun süreli problemlerin temeli olmaktadır.

Aşk, cinsellik ve kapsamlı bir dünya görüşü, bunların her birisi genellikle yüzeysel olarak anlaşılsa da, ergenler için önemli olur. Ergenin bu etkenleri algılama biçimlerinin temeli, ergenleri hedef alan filmler, müzik ve televizyon programlarından doğmaktadır. Bu, zayıf karar verme ve kötü alışkanlıklar için uyarlanarak yapılmış bir formüldür. Örneğin, medya tarafından yaratılmış kahramanlar sıklıkla kötü olarak sunulanları yenmek için şiddet kullandığında başarılı olarak sunulurlar. Bu iyi çocuklar/kötü çocuklar dünyasında her şey siyah ve beyazdır. Kötülük yapanlar zorbalık ederler ve incitmek için güç kullanırlar ve zayıf ve iyilerin gözünü korkuturlar. Zayıf ve iyiler yalnızca cesaret sahibi bir iyinin kötülük yapanlara karşı şiddet kullanması ile kurtulabilirler. Medya tarafından yaratılan romantik ilişkilerde, aşk tipik olarak otomatik, mantıksız ve ilk görüşte olur ve kişinin karakteri ile gerçek bir ilişkisi yoktur. Ergen medyasının, kahramanlık statüsünü aklını ve bilgisini kullandığı için başarı edinen neredeyse hiç kahramanı yoktur. Eğer ergenlerde gelişen kararlar, davranış örüntüleri ve alışkanlıklar basit bir şekilde ergenlik yıllarında gelip gidiyorlarsa, birileri de basit bir şekilde onların yapabilmeleri için beklemelidir. Fakat durum böyle değildir. Hepimiz, sıklıkla tüm yaşam boyunca, bu önemli yıllarda oluşturduğumuz kararlar, alışkanlıklar tarafından şekillendirilmekteyiz. Mümkün olan en kısa sürede bilinçli müdahâle gereklidir.

10.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

ERGEN KARARLARINI DEĞERLENDİRME

Zihninizi ve yaşamınızın ergenlik dönemine ait anılarınızı gözden geçirin. En anlamlı kararınız hangisiydi? Kendinize aşağıdaki soruları sorun. Eğer sorulardan birisine cevap veremezseniz diğerine geçiniz.

- Bir ergen olarak medyadan etkilendiğiniz bazı yolları belirleyebilir misiniz? Açıklayınız.
- Ergenlikte, diğer ergenlerin sizi tanıma ve kabul etmesi için ne ölçüde girişimde bulundunuz? Bunların hangi kararlar olduğunu belirleyiniz.

- Bu kararlar ne ölçüde kısa ve uzun süreli problemlerin temeli olmuştur?
- Ne ölçüde romantik ilişkilerle ilgili kararlarınız sizin kültürünüzün etkilerine dayanmaktadır?
- Zayıf ergen kararı vermenin sonucu olarak oluşturduğunuz bir kötü alışkanlık söyleyebilir misiniz?
- Ne ölçüde sizin aşk ve arkadaşlık algınız aşkın ve arkadaşlığın filmler ve müzik sözlerinde ele alındığı biçimi yansıtmaktadır?

Eğer yukarıdaki sorulardan herhangi birini cevaplamada zorluk çekiyorsanız (örneğin; çünkü siz aslında karar vermenizde bağımsızdınız gibi görünüyor), bir kültürün içinde yaşayan bir kişinin bundan belirgin şekilde etkilenmemesi size makûl geliyor mu?

PROBLEMLERİ ÇÖZME

Şu ana kadar kararlar tarafından belirlenen bir hayatı yaşadığımızın ve karar vermeyi (1) yaşamımızdaki kararların rolleri ve doğası üzerine eleştirel olarak yansıtarak ve (2) sistematik olarak bu rol ve doğanın ışığında karar vermemizin mantıklılığını arttıracak stratejiler uyarlayarak geliştirebileceğimizin üzerinde durduk.

Karar verme ile ilgili ele alınan noktaların çoğu aynı zamanda problemleri çözme için de geçerlidir. Yaşam yapımız içerisinde gömülü olan problemler hemen hemen kararlar ile aynı ölçüdedir. Karar vermenin her bir alanı aynı zamanda problemleri çözmemiz gereken alanlardır. Her bir karar, onları en aza indirgemek için ya da onlara katkı sağlamak için, problemlerimiz üzerinde etkiye sahiptir. Zayıf kararlar sorunlar doğurur. Birçok problem erken ve güçlü karar vermelerle engellenebilir.

Karar vermelerle ilgili yapılan her bir noktayı problem çözmeye özel atıflarda bulunarak burada yeniden ifade etmeyeceğiz. Daha ziyade, amacımız bu kitapta tartışılan özellikler, değerler ve vasıtaların etkili problem çözme ile nasıl tam anlamıyla ilgili olduğunu görmek ve okuyuculara problem çözmenin yaşamımızdaki yerini ortaya çıkaracak çizgide problem çözme ile ilgili düşünmelerinde yardımcı olmaktır.

Eylemci Problem Çözücü Olmak

Bazı problemler ve zor kararlar, eğer kendi hâllerine bırakılırlarsa, kendilerini çözerler ya da karara bağlarlar. Sinir bozucu oda arkadaşı gider. Soğuk algınlığı geçiririz. Ebeveynleriniz ihtiyacınız olan parayı size gönderir. Sizin duygularınızı inciten arkadaşınız özür diler. Ummadığınız bir iş teklifi alırsınız.

Bununla birlikte çoğu problem kendiliğinden uzaklaşmaz fakat öyle ya da böyle etkin olarak üzerlerinde durulması gerekir. Eğer üzerlerinde durulmazsa çoğu problem zaman içerisinde daha da kötüleşir. Bundan dolayı, eylemci problem çözücü olmanız – onlar sizin peşinizden koşmadan sizin problemlerinizin peşinden koşmanız –akılcı bir duruşla zor kararlar almanız için gereklidir. Eski Havayililerin bir sözü vardır, "Ya siz hayatı yersiniz ya da hayat sizi yer!" ve"Mother Goose" da şu gözlemi bulduk:

Güneş altındaki her problemde

Bir çözüm vardır ya da hiç yoktur

Eğer bir tane varsa bulana kadar onu ara

Eğer hiç yoksa hiç aklından geçirme.

Her iki alıntı da eylemci problem çözücülerin ve karar vericilerin ruhunu ifade etmektedir. Eylemci problem çözücü olmak eylemci bir ruha sahip olmaktan daha fazlasını gerektirmektedir. Bunlar, bundan sonra üzerinde yoğunlaşacağımız etkenlerdir. Aynı zamanda şu ana kadar geçmiş ünitelerde odaklandığımız, anlayış, kavrama ve beceriler, kullanabileceklerimizdir. Problemleri çözen ya da karara bağlayan düşünüşler yaratarak problemlerinizin ve kararlarınızın sorumluluğunu alırsınız.

Karşılaşabileceğiniz türden problemleri fark ederek başlamanız daha iyi olur. Problemler iki farklı türe ayrılabilir:

1. Kendi karar ve davranışlarımızla kendimizin yarattığı problemler
2. Kendi dışımızdaki güçlerin yarattığı problemler

Bunların her birisini iki farklı gruba ayıralım:

1. Tamamen ya da kısmen çözebileceğimiz problemler
2. Kendi kontrolümüzün ötesindeki problemler

Açık bir şekilde, sıklıkla geçmişte verdiğimiz kararları tersine çevirebilecek kapasitemiz olduğundan ve geçmişte içerisinde bulunduğumuz eylemleri uyarlayabileceğimizden, kendi yarattığımız problemleri çözmede en iyi şansa sahip olma eğilimimiz vardır.

10.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

PROBLEM ÇÖZMENİZDE PERSPEKTİF EDİNİN

ayatınızın son 5 yılı içerisinde karşılaştığınız en önemli 10 problemin listesini yapınız. Daha sonra, aşağıda yer alan sorulara cevaplar vererek her birisi için açıklama yapınız:

1. Ne ölçüde, bu problem sizin tarafınızda karar ve davranışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır? Ne ölçüde dış güçlerin etkisi sonucudur?
2. Ne ölçüde bu problemi çözmek için gücünüz ve kapasiteniz vardı? Ne ölçüde bu problem sizin kontrolünüzün dışındaydı?

Problem Çözme Örüntülerinizi Değerlendirme

Problem çözmenizin ne ölçüde mantıksız olduğunu nasıl değerlendirirsiniz? Mantıklı olmayan problem çözme en az iki farklı şekilde gelmektedir:

1. Sözde çözümler (problemi çözüyor görünen fakat çözmeyen çözümler)
2. Problemleri diğerlerinin hak ve gereksinimleri pahasına çözen çözümler.

Her iki mantıklı olmayan problem çözme şekli kendini kandırmayı içerir. Her ikisi de ürettiğimiz çözümün temel karakteristiklerinin farkına olmamamızı gerektirir. Her ikisi de insan yaşamında yaygındır. Hepimizin temel gereksinimleri, değerleri ve istekleri vardır. Hayal kırıklığı gereksinimlerimizi, değerlerimizi ve isteklerimizi başarılı bir şekilde elde edemediğimizde gelir. Sıklıkla, doğru ve yanlış gereksinimlerimizi, mantıklı olan ve olmayan değer ve isteklerimizi karıştırırız. Sonuç olarak, genellikle yanlış gereksinimlerin arayışında oluruz ve mantıklı olmayan hedefleri elde ederiz.

Sözde Problemleri Halletme

Yanlış gereksinimlerimizi tatmin etme ya da mantıklı olmayan hedefler elde etme arayışında olduğumuz için ortaya çıkan ve halledilmesi gereken problemler çözülmezler. Bizler, ilk başta problemleri ortaya çıkaran 'gereksinimleri' ya da 'mantıklı olmayan hedefleri' hallederek sözde problemleri çözeriz.

Yanlış Gereksinimler ve Mantıklı Olmayan Hedefler

Belirgin gereksinimleri test etmek için, kendinize şu soruyu problem: "Buna *ihtiyaç* duyuyor muyum yoksa sadece istiyor muyum?" Çoğu çocuk ve birçok yetişkin gereksinimi istemek ile eşanlamlı olarak kullanmaktadırlar. Fakat net olduğumuzda, gerçekte gerek duymadığımız birçok şeyi istemenin mümkün olduğunu fark ederiz. "Yaşamak için yemeğe gereksinim duyuyorum" ve "Mutlu olmak için spor arabaya gereksinim duyuyorum" ifadeleri arasında dünya kadar fark vardır. Varlıklı olmayı isteyebilirsiniz fakat buna gereksinim duymazsınız. Yüksek statülü bir iş isteyebilirsiniz fakat aslında ona gereksinim duymazsınız. *Gereksinim* ve *istemek* kelimelerinin kullanımında dikkatli olarak problemlerinizin bir kısmını, bazen birçoğunu, halledebilirsiniz..

10.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

GEREKSİNİM VE İSTEKLERİ AYIRT ETMEK

Geçmişte bir dönem çok güçlü ve yoğun bir şekilde istediğiniz için gereksinim olarak isimlendirdiğiniz çeşitli şeylerin bir listesini yapınız. Romantik bir ilişki ile başlayabilirsiniz. Ayrıca maddi isteklerinizi düşünün- sizin için vazgeçilmez olduğunu düşündüğünüz çeşitli şeyler. Açık bir şekilde bu önemli farkın farkında olsaydınız daha farklı nasıl eylemde bulunacağınızı ve duygusal yanıt vereceğinizi açıklamaya hazır olun.

Bazı mantıklı olmayan değerler ve hedefler *gereksinim* kelimesi tarafından kamufle edilmediği diğer yollarla kendilerini yaşamımızda gösteriler. Örneğin, bürokrasiler sıklıkla problemleri çözmekten ziyade problem yaratan düzenleme ağlarını oluştururlar. Bu düzenlemelerin gerçek işlevi bürokratlar için yaşamı kolaylaştırmaktır, aynı zamanda bürokrasinin kullanıcıları için yaşamı rahatsız edici yapmaktadır. Siyasiler bazen toplum çıkarlarını feda eden kanunları, kendilerinin finansal destekleyicilerinin menfi çıkarları için feda etmektedirler.

Mantıklı olmayan değer ve hedef, daha sonra, iyiden daha fazla zararlı olmaktadır. Bunların çoğu, çoğunluğun istek ve çıkarları bedeline, azınlığın birkaçının istek ve çıkarlarına hizmet eden uygulama kategorisine düşmektedir. Bu durumlarda, enerji ve çabamızı isteklerimizi tatmin etmekten, isteklerimizin ya da memnuniyeti elde etmek için ortaya çıkarılmış eylemlerin kendiliğinden yok olmasına çevirmeliyiz.

Örneğin, bazı öğrenciler bir test için anahtar fikirleri düşünmeden ezberlemektedirler çünkü fikrin aslında ne anlama geldiğini öğrenmek zaman alır. Bu mantıklı değildir çünkü daha sonraki çalışma öğrencinin anlamasını gerektirir. Öğrenciler kayboldukça, onların çalışması ve öz saygıları da bu durumdan olumsuz etkilenir. Bu mantıklı olmayan öğrenme matematik ve fen derslerinde yaygındır. Bu, öğrencilerin tipik kendisine zarar veren davranışıdır.

10.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

MANTIKLI OLMAYAN DEĞER VE HEDEFLERİ BELİRLEYİN

Bilinçaltı seviyesinde kullandığınız mantıklı olmayan değer ve hedeflerin bazılarını belirleyip belirleyemediğinizi görün. Ortaya çıkan problemlerin bazılarını tartışın. Daha sonra, daha mantıklı değer ve hedefler uyarlayarak bu problemleri halletmek için nasıl davranacağınızı tartışın. Bunu yapmanın gerçekte kolay olacağını varsaymıyoruz!

"Büyük" Problemler

Yaşamımızda öğrenmek için beklediğimiz iki tür sorun problem;

1. Tepkilerimizin bariz uzun vadeli sonuçları olan sorunlar problemler.
2. Uzun vadeli sonuçlarının keşfedilmesi gereken sorunlar problemler.

Bu tür büyük problemlerden birine pasif yolla tepki vermek tehlikelidir.

Problem Çözmenin Boyutları

Karar vermenin boyutlarıyla benzer olan sorunları problem çözme boyutlarına bakalım. Bu boyutlar akılsızca ve mekanik olarak izlenebilecek yolu tanımlamamaktadır. Bu boyutlar iyi yargıları ve geçerli düşünmeyi varsayarlar.

1. Hedeflerinizi, amaçlarınızı ve gereksinimlerinizi düzenli olarak dile getirin ve anlayın. Hepimiz hedef güdümlü yaşamları yaşamaktayız. Hedef ve amaçları şekillendirmekteyiz ve onları tatmin etmenin arayışındayız. Değerleri şekillendiriyoruz ve onları elde etmenin peşinden gidiyoruz. Gereksinimlerimiz var ve bunları gidermenin arayışı içerisindeyiz. Eğer hedef ve amaçlarımızı otomatik olarak başarsaydık ve gereksinimlerimizi otomatik

olarak giderseydik, hiçbir ya da meydan okuyucu kararlarımız olmazdı. Bundan dolayı, problemler iki kaynaktan gelen olarak tanınmalıdırlar:

- Hedeflerimize ulaşmak, amaçlarımızı başarmak ve gereksinimlerimizi gidermek için engeller ya da fırsatlar
- Hedeflerimizi, amaçlarımızı ya da gereksinimlerimizi tanımlamadaki yanlış anlayışlar

Öncelikle ikinci problemi ele alalım, bazen yanlış kavrayışlar ya da hata neye gereksinim duyduğumuz ya da neyin peşinde koşmaya ya da neyi başarmaya değer olduğu ile ilgili tanımlarımızda yatmaktadır. Becerikli eleştirel düşünürler düzenli olarak neyin peşinde koşmaya değer olduğu ile ilgili kavramlar üzerinde yeniden dururlar. Çok sıklıkla, insan problemleri, insanların peşinden koşmamaları gereken şeyler peşinde koşmaları sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, eğer mutluluğunuzu, hayatınızdaki anahtar insanların kararlarını ve yaşamlarını kontrol etmek ile tanımlarsanız, bu amaç hem sizin için hem de kontrol arayışı içerisinde olduğunuz kişi için sorunlar yaratma ile sınırlanır. İnsanlar genellikle aşırıyı ararlar – aşırı varlık (açgözlülük), aşırı güç (baskın olma), aşırı yemek (sağlıksız bir beden). Bizler sıklıkla başkaları üzerinde mantıklı olmayan, herkesin bizim inandıklarımıza inanmasını, bizim değer verdiğimize değer vermesini, bizim eylememiz gibi hareket etmesini isteme gibi taleplere sahibiz. İnsanlar genellikle tutarsız standartlar belirlerler – bizim tatmin olamayacağımız şeylerle başkalarının tatmin olmasını umut etme ya da bize tabi tutulduğunda sinirleneceğimiz bir ölçütle başkalarını yargılama.

10.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

HEDEFLERİNİZE ULAŞMANIZIN ÖNÜNDEKİ ENGELLERİ BELİRLEME

Yaşamınızda bir hedefe ulaşma, bir amacı başarma, ya da bir gereksinimi tatmin etme önünde engel olan bir problem belirleyin.

1. **Hedef, amaç, ya da gereksinim tam olarak nedir?**
2. **Engel nedir?**
3. **Engellerin gücünü azaltmak ya da bitirmek için olası yollar nelerdir?**

Yaşamınızda, hedefleri, amaçları, ya da gereksinimleri tanımlamada oluşturduğunuz yanlış kavrayışlardan kaynaklanan sorunları belirleyin. Bazen hatalar neyin peşinde koşmaya ya da neyin başarmaya değer olduğu ile ilgili tanımlarımızda ya da neye gereksinim duyduğumuz ile ilgili düşüncelerimizde yatmaktadır.

2. **Problemlerinizi açık bir şekilde belirleyin ve sonra onları analiz edin.** Problemimizi, bir problemimiz olduğunu fark etmeden çözemeyiz. Eylemci problem çözücü olmada birinci basamak problemi ifade etmede eylemci olmaktır. Birçok insan problemleri belirsiz tatminsizlik seviyesinde bırakmaktadır- bir şeylerin yanlış olduğunu bilirler ancak bu şeyin tam olarak ne olduğunu aydınlatmazlar. Diğerleri hoşnutsuzluklarını ifade ederler fakat kökendeki sebebi ifade etmeye yanaşmazlar. Problemlerden kaçmak ya da onların kendilerini çözmelerini beklemek sizin çıkarınıza değildir. Sızlanmak, üzülmek, şikayet etmek ve dert yanmak ya da sadece orada oturmak bazen bekle ve gör stratejisi uygun olsa da etkili problem çözme duruşları değildir.

Hedeflerinizi, amaçlarınızı ve gereksinimlerinizi sıraladığınızda, dile getirdiğinizde ve değerlendirdiğinizde, problemlerinizi de açıkça sıralar ve ifade edersiniz. Her nerede mümkün olursa, problemlerinize, ayrılmaz bir şekilde kümelenmedikleri ve birbirleri arasında ilişkili bütüncül bir strateji gerektirmediği sürece teker teker saldırın.

Probleminizi mümkün olduğu kadar net bir şekilde ifade ediniz. Daha sonra ilgilendiğiniz problemi açık hâle getirene kadar çalışın. Onu ortak özellikleri olan bir grup problemin bir üyesi olarak görün. Onu çözmek için neler yapmaya ihtiyacınız olduğunu anlayın. Bir eylemci problem çözücü olarak sahip olduğunuz tüm sorunları mümkün olduğu kadar açık ve net bir şekilde ifade etme arayışında olun. Sahip olduğunuz problemleri açık bir şekilde kelimelerle ifade etmek için zaman ayırın fakat ayrıca üzerinde durduğunuz problemleri kendinize açık hâle getirmek için sorunlarınız üzerinde yeterince çalışın.

Karşılaştığınız problemlerin birçoğu karmaşıktır. Ve karmaşık problemler birçok anlaşılmazlığa sahiptir, Çoğunlukla problemlere birçok görüş açısından yaklaşılabilir. Bizler, bundan dolayı, karşılaştığımız problemlerin bünyesinde yer alan alanları belirlemede ve her bir alan için en iyi düşünüşümüzü yapmakta beceri sahibi olmalıyız.

Örneğin, ABD'de madde bağımlılığını ele alalım. Madde kullanımının birçok boyutu vardır. Farzedin ki peşinde koştuğumuz soru " Ülkede madde kullanan insanların sayısını azaltmak için neler yapılabilir?" Bu problem üzerinde etkin olarak düşünebilmek için, bizler en azından şu düşünme alanları içerisinde düşünmeye gereksinim duyarız:

- *Kültürel* (problemi kültürel normlardan doğuyor olarak görmek)
- *Sosyolojik* (problemi sosyal grup etkilerinden doğuyor olarak görmek)
- *Psikolojik* (insanları psikolojik olarak kendilerini iyi hissettiren şeylere bağımlı olarak görmek –anlık tatmin – ve insanları kaygı ve diğer olumsuz duygusal durumlarla başa çıkamaz olarak görmek)
- *Biyolojik* (madde kullanıcılarını kullandıkları maddeye fiziksel olarak bağımlı görmek)
- *Politik* (madde kullanımı sorununu çözmeye engel bariyerleri ülkenin güç yapısı ile birlikte görmek)

Sonrasında, karmaşık sorularla karşılaştığımızda, bu sorular içerisindeki tüm önemli alanlar yoluyla düşünürüz ve belirlediğimiz zaman en iyi mantık yürütmemizi yaparız. Karşılaştığınız problemler üzerinden düşündüğünüzde, üzerinde bir miktar kontrolünüz olan sorunlarla hiç kontrolünüz olmayan sorunları birbirlerinden ayırınız. Üzerinde hiç kontrolünüz olmayan sorunları bir kenara ayırınız, çözme potansiyeliniz olan sorunlar üzerinde odaklanınız. Çözemeyeceğiniz problemler hakkında endişelenmek gereksizdir ve yaşam kalitenizi azaltır.

10.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

PROBLEMLERİ BELİRLEMEK

Günlük yaşamınızda karşılaştığınız problemlerden düşünebildiklerinizin listesini yapın. Dikkatinizi sınıfladığınız bu problemlerden kaçının kişisel, kaçının ise akademik olduğuna veriniz. Her bir problem için, kendinize problemi hâlâ neden çözmediğinizi so-

run. Her bir durum için gerekçeyi yazın. Daha sonra sebepleri okuyun ve kendinize bunun size kendiniz ve yaklaşımınızla ilgile ne ifade ettiğini sorun.

Düşünün: Çoğu insan problemlerini biçimlendirilmemiş şekilde bırakır ve onlara, belli zamanlarda sahip olunan, yarım kalan yemek gibi davranırlar. Az sayıda insan problemlerini açık bir şekilde analiz etmek ve seçeneklerini sistematik olarak analiz etmek için zaman ayırır.

---

3. Gereksinim Duyduğunuz Bilgiyi Anlayın ve Etkin Olarak Bilgiyi Arayın. Görünüşte, tüm problem çözmeler, ilgili anahtar bilginin edinimini gerektirir. Çözmeyi denediğiniz herhangi bir problem için, gerek duyduğunuz bilgiyi anlayın ve etkin olarak onu arayın.

Alakâlı bilgi, sorulan sorunun doğası tarafından belirlenir. Tarih ile ilgili bir soru soruyorsanız, tarihi bir bilgiye ihtiyaç duyarsınız. Biyoloji ile ilgili bir soru sorarsanız, biyoloji ile ilgili bilgiye ihtiyaç duyarsınız. Çok disiplinli bir soru sorarsanız, soru ile alakâlı tüm disiplinleri içeren bilgiyi aramalısınız. Kavramsal bir soru sorarsanız, en az bir kavramı analiz etmeniz gerekir. Etik ile ilgili bir soru sorarsanız, etik ile ilgili en az bir prensibi belirtmeniz gerekir. Eğer sosyoloji ile ilgili bir soru sorarsanız, sosyolojik bilgi toplamanız gerekir. Kısaca, eylemci bir problem çözücü olarak, problemi çözmek için gerek duyduğunuz bilgiyi anlayabilmek için çalışırsınız.

10.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

PROBLEMLERİ TİPLERİNE GÖRE ANLAMA

Kendiniz İçin Düşünün 10.5'te listelenen problemlerin her birinin üzerinden geçin. Yapabildiğiniz kadar her bir problem ile ilgili yorum yapın. Sorunun özel detaylarını kısa bir süreliğine kenara koyun ve örnek olarak listelediğiniz genel türdeki sorunun üzerinde düşünün (ekonomik bir problem, ekolojik bir problem, tarih ile ilgili bir problem). Problemin sunmuş olduğu sorulara uygun bir şekilde cevap verebilmek için ne yapabileceğinizi karakterize etmeyi deneyin. Örneğin, soruyu berraklaştırma için ihtiyacınız olabilecek bilgilerin üzerinden geçiniz. Eğer bu görevi çok zor bulduysanız okumanıza devam ediniz. İleri açıklamalar ve örnekler ünitenin geri kalanında sunulacaktır. .

---

4. Topladığınız bilgiyi değerlendirin, yorumlayın ve analiz edin, yapabileceğiniz mantıklı çıkarımları oluşturun. İlgili bilgiye sahip olmak problemin çözümünde gerekli bir durumdur fakat hiçbir zaman yeterli değildir. Bir problemi çözebilmek için sahip olduğunuz bilgiyi yorumlamanız, size bir şey ifade etmesi ve ona anlam vermeniz gerekir. Bizler birçoğu güvenilir olmayan, gerçekten ayrılmış, saptırılmış ve yanlış bilgiler bolluğunda yaşamaktayız. Bilgi analiz edilmeli ve değerlendirilmelidir. Eylemci - problem çözücü olarak geniş çeşitlilikteki bilgi durumları ile huzurlu olmanız gerekir ve bilgi kaynaklarını güvenirlik ve ilgililikleri için kontrol etmeniz gerekir.

10.11 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÇIKARIMLARINIZI İZLEME

Yakın geçmişte üzerinde çalıştığınız bir problemi alın (örneğin, Kendiniz İçin Düşünün 10.5 ya da 10.6). Problemle ilgili olduğunu düşündüğünüz tüm bilgileri listeleyin. Sonrasında, bilgiye dayalı olarak birtakım çıkarımlar yapın (birtakım sonuçlar üretin). Kendinize sorun. Bu sonuçlar mantıklı mı? Bunlar bilgiden çıkan sonuçlar mı? Ya da bilgiyi yorumlamak için başka bir yol var mı? Yapmış olduğum çıkarımlardan farklı olarak başka çıkarımlar yapabiliyor muyum?

Örneğin, Eğer bildiğiniz birisi size "merhaba" demeden, yapabileceğiniz olası bir çıkarım bu kişinin size sinirli olduğudur. Fakat bu yapabileceğiniz çıkarımlardan sadece birisidir. Diğer olasılık bu kişinin kişisel bir sorun sebebiyle dağılmış olabileceğidir. Bir diğeri, sadece sizi fark etmemiş olacağıdır. Yapabileceğiniz mantıklı tek çıkarım bu kişinin size karşı yaptığı bu davranışın onun olağan davranışı olmamasıdır ve bundan dolayı özel açıklamalara gidilir.

Günlük yaşamda, bizler genellikle sonuçlara atlarız – kanıtların ima ettiğinin ötesinde çıkarımlara gideriz. Eylemci eleştirel düşünür olarak elde ettiğiniz bilginin yorumlanmasındaki farkındalığınızı arttırmanın peşinde olmalısınız ve sadece kanıtlar imâ ettiğinde çıkarıma gitmelisiniz. Eleştirel düşünmenin ruhu budur.

5. **Eylem için seçeneklerinizi anlayın ve onları değerlendirin.** Bazen topladığınız bilgi açık bir şekilde eylem için seçenekleri tanımlar. Bununla birlikte bazen daha ileri çıkarımlar yapmanız gerekir. Bir bakıma, Bu göz önüne alışlar bilgi yorumlama sürecinin uzantısıdır. Diğer bir açıdan, onlar bilgi yorumlamanın ötesine giderler çünkü bizi eylem seviyesine taşırlar

Örneğin, ilk olarak size geçmişte davrandığından daha farklı davranan arkadaşınızı gözlemleyerek anlamaya çalışırsınız. İlk çıkarımınız şu şekilde olabilir: "Jack bana değişik davranıyor" İkinci çıkarımınız şu şekilde olabilir, " Bana güvenini kaybetmiş gibi ya da benimle bir sorunu varmış gibi. Geçmişte hiç olmadığı kadar resmî davranıyor."

Farzedin ki ona doğrudan şu soruyu sordunuz, " Jack, seni üzecek bir şey mi yaptım? Bana daha mesafeli davranıyorsun." Jack cevap verir, " Ooh, hayır, yanlış giden bir şey yok. Hiçbir şey yapmadın. Her şey yolunda."

Bu noktada, eğer Jack'in davranışı sizin için anlamlılık noktasında ise, seçeneklerinizi düşünmeyi göz önüne alabilirsiniz. Mesela;

a. Jack'in davranışlarını daha yakın gözlemlemeli ve ilk yorumunun doğruluğunu kontrol etmeli. Belki de onun olmayan davranışına yansıtma yapıyor olabilirsiniz.
b. Ona olan yakınlığınızı azaltmalı. Onu görmekten bir süreliğine sakınmalı
c. Yorumunuzu ortak bir arkadaşınıza sormalı.
d. Jack'e yeniden sormalı
e. Jack'in artık sizin arkadaşınız olmadığı şeklinde sonuçlandırmalı ve onu silmeli

Eleştirel düşünür olarak, bu seçenekleri dikkatli bir şekilde değerlendirebilirsiniz ya da basit bir şekilde zihninizde aniden oluşan ilk seçeneğin peşinden gidersiniz. Eğer özellikle Jack'in arkadaşlığına değer veriyorsanız, durumu yanlış yorumlamadığınızdan emin olmak istersiniz, olgulara bağlı kalırsınız ve olanları yeniden yorumlarsınız.

Hiçbir durumda gerçek dünya problemlerini eylem için istekli olmadıkça çözemezsiniz. Eylemci problem çözücü sadece basit bir şekilde düşünür değildir, aynı zamanda da bir yapandır. Fakat Bizim ne yaptığımız genellikle anlamlıdır. Farklı davranışların farklı çıkarımları vardır. Bununla birlikte biz davranırız ve bunu sonuçları takip eder. Eleştirel düşünür olarak, emin olmak isteriz ki eylemlerimiz mantıklı ve bilgecedir ve güzel bir anlama sahiptir. Sonuç olarak, eylemeden önce sıklıkla seçeneklerimizin üzerinden geçeriz ve olası çıkarımlarını dikkate alarak bir seçeneği seçeriz.

Bizler rutin olarak çeşitli sorular sorarız:

- Problem benim kontrolüm altında mı?
- Kısa ve uzun vadede seçeneklerim nelerdir?
- Duruma eylem için birçok seçeneği görebilecek şekilde mi bakıyorum ya da dar görüşlü olarak seçeneklerimi kısıtlıyor muyum?
- Para, zaman ve güç açısından kısıtlılıklarım nelerdir?

Kararlarınızın birçoğu hem avantajları hem de dezavantajları barındırır. Bundan dolayı, sahip olduğunuz seçeneklerin çıkarımlarına kendinizi yeterince vermelisiniz. Bir seçenek kısa vadede çekici olabilir fakat uzun vadeli önemli olumsuz çıkarımları olabilir. Birçok insan kararlarının çıkarımlarına gerekli dikkati vermedeki başarısızlıklarının neticesi olarak üzüntü veren acı ya da zararlardan ekmiştir ya da başkalarına üzüntü veren acı ya da zarar yaşatmışlardır.

Eylemci - problem çözücü olarak uzun vadeli stratejiler kümesi aşısından kendi kararlarınızı sürekli düşünmeyi istersiniz. Uzun vadede ne yapmak istiyorum? Uzun vadede başarmaya değecek olan şey nedir? Uzun vadede benim yaşamımı en anlamlı yapacak şey nedir? Bunlar uzun vadede sizin sıklıkla sorduğunuz önemli sorulardır. İnsan yaşamında sıklıkla var olan insanın kendisini aldatıcı ikilik özelliğine karşı dikkatli olmanızda fayda vardır; kısa vadeli tatmine dayalı günlük karar verme seremoni durumlarındaki önemli uzun vadeli değerlerin zorunluluğu ile yan yana konumdadırlar. Bu ortak örüntüde, açık bir şekilde kabul etmediğimiz değerler için yaşarız, hâlbuki bizler günlük karar vermelerimizde ihmal ettiğimiz üst düzey değerleri benimseriz.

6. Probleme stratejik bir yaklaşım benimseyin ve bu stratejiyi takip edin. Bazı durumlarda, bir probleme karşılık vermede kullanılabilecek en iyi strateji, bütünüyle düşünülmüş bekle ve gör stratejisidir. Çoğu durumda, bununla birlikte, daha doğrudan bir strateji gerekir. En iyi seçeneği izole ettiğimiz anda bizler tipik olarak eldeki seçenekte nasıl hareket edeceğimiz üzerinde düşünme gereksinimi duyarız. Bizler eylem için strateji ya da çoklu stratejiler kümesine ihtiyaç duyarız.

7. Eylemde bulunduğunuzda, davranışlarınız ortaya çıktıkça, davranışlarınızın çıkarımlarını izleyin. Eylemde bulunmaya başladığımızda, eylemci problem çözücü olarak bizim işimiz bitmez. Anın farkındalığıyla bizler stratejilerimizi eğer durum gerektiriyor-

sa revize etmek için hazır olmalıyız. Stratejimizi, analizlerimizi ya da problemleri ifade edişimizi ya da her üçünü birden problemle ilgili bilgiler mümkün oldukça değiştirmek için hazırlıklı olmalıyız. Yaşam genellikle sürprizlerle doludur. Bugün için en iyi seçenek gibi görünen yarın için bir hataya dönüşebilir. En iyi eylem gidişatımız olarak görülen ilk eylem gidişatımızın bizi nereye götürdüğünü net olarak görmeye başladıkça değişir.

Eleştirel düşünürler olarak, geri dönmek için, yönelimimizi değiştirmek amacıyla düzü terse, tersi düze çevirmek için istekli olmamız gerekir. Farkında olmamız gerekir ki, düşünmemizin nihaî belirleyicisi olgulardır. Ayrıca farkında olmamız gerekir ki, bazı olgular biz harekete geçmedikçe ortaya çıkmaz. Bu esnek tutum içerisinde düşünmek, meydan okuyucu olabilir çünkü insan zihni doğal olarak kapanır ve kendi düşünmesini, problemi doğru olarak yapamasa da, yeteri kadar iyi görür.

Problem Çözme için Tuzaklardan Sakınma

Problem çözmedeki başarı sadece belirli süreçler kümesi boyunca yürüme ya da başka birisinin problem çözme kurallarını takip etme meselesi değildir. Problem çözme birçok yolla yanlış gidebilir. Problem çözme için genel rehber ilanlara sahip olma konusunda iyidir. Aynı zamanda, düşünmenin kötü gideceği temel yolları akılda tutmak için de önemlidir. Mantık yürütmenin standart ve unsurlarına duyarlı olmak önemlidir. Problem çözmenin belirlenen boyutlarının test edilmesi düşüncenin bazı unsurlarının önemi olduğunu ortaya çıkarır. İtalik kelimeleri not edin.

1. *Hedeflerinizi, amaçlarınızı ve gereksinimlerinizi* tekrardan düzenli olarak dile getirin ve anlayın. Sizin *hedeflerinize* ulaşmada, *amaçlarınızı* başarmada ve *gereksinimlerinizi* tatmin etmede problemleri ortaya çıkan engeller olarak fark edin.
2. Problemlerinizi açık olarak belirleyin ve daha sonra analiz edin. Mümkün olan her yerde, problemleri teker teker alın. Problemi mümkün olduğu kadar açıkça ve net olarak ifade edin. Üzerinde uğraştığınız problemin türünü açık yapabilmek için problemin üzerinde çalışın. Örneğin, onu çözmek için ne tür şeyler yapacağınızı anlayın. Üzerinde kontrolünüz olan problemlerle, kontrolünüz olmayan problemleri ayırt edin. Üzerinde kontrolünüz olmayan problemleri bir kenara bırakın ve problemler üzerindeki emeklerinizi çözme potansiyeliniz olan problemler üzerinde yoğunlaştırın.
3. Gerek duyduğunuz *bilgiyi* anlayın ve bu *bilgiyi* etkin olarak araştırın.
4. Dikkatli olarak topladığınız *bilgiyi* analiz edin, yorumlayın ve değerlendirin. Mantıklı olarak yapabileceğiniz *çıkarımları* yapın.
5. Eylem için seçeneklerinizi anlayın ve onları değerlendirin. Kısa ve uzun vadede neler yapabilirisiniz? Kontrolünüz altında olanlarla olmayanları ayırt edin. Para, zaman ve güç ile ilgili sınırlılıklarınızın açıkça farkına varın. Durumun avantaj ve dezavantajlarını dikkate alarak seçeneklerinizi değerlendirin.
6. Probleme stratejik bir yaklaşım benimseyin ve bu strateji üzerinden takip edin. Bu doğrudan eylem gerektirebilir ya da dikkatlice, bütünüyle düşünülmüş bekle ve gör stratejisi içerebilir.

7. Eylemde bulunduğunuzda, eylemlerinizin *çıkarımlarını* ortaya çıktıkça gözlemleyin. Anında fark etme stratejinizi eğer durum gerektiriyorsa yeniden gözden geçirmek için hazır olun. Stratejinizi ya da analizinizi ya da ifadelerinizi ya da her üçünü de problemle ilgili daha fazla bilgi mümkün oldukça değiştirmek için hazırlıklı olun.

İtaliklerdeki eksik unsurlar *kavram*, *varsayım* ve *bakış açısı*dır. Bu unsurlarda etkili problem çözümü için gereklidir. Bunların açık olarak ifade edilmeme sebebi, onların her bir boyut için bahsedilmesidir. Şimdi kısaca problem çözmenin iki boyutuna dikkatli olarak bakalım ve kavramlar, varsayımlar ve bakış açıları ile ilgili düşüncelerin ilgili olduğu ile ilgili yorum yapın. Bizler problem çözmenin boyutlarının her birisi için elementlerin çıkarımları için yansıtma yapmayı okuyuculara bırakacağız.

1. Hedeflerinizi, amaçlarınızı ve gereksinimlerinizi anlayın ve yeniden ifade edin. Problemleri *hedeflerinize* ulaşmada, *amaçlarınızı* gerçekleştirmede ve gereksinimlerinizi gidermede ortaya çıkan engeller olarak görün.

Açık bir şekilde hedeflerinizi, amaçlarınızı ve gereksinimlerinizi nasıl *kavramsallaştıracağınıza* dikkatinizi vermek zorundasınız çünkü farklı *kavramsallaştırmaların* farklı çıkarımlara yol açtığının farkında olmalısınız. Örneğin, Eğer üniversiteyi, mezun olduktan sonra elde edeceğimiz diploma ile bize iş sağlayacak yer olarak kavramsallaştırırsak, üniversitede temel amacımız, sadece diplomayı verecek şeyleri yapmak olacaktır. Daha sonra, çıkarım yoluyla, öğrenmeye az seviyede önem verilecektir. Zihnimizin gelişimini takip etmek için çok az şey yaparız. Bundan dolayı bizim kavram, fikir ve üniversiteye girme amacımız bizim gelişimimizin önünde engel olacaktır.

Ayrıca farkına varmamız gerekir ki, hedef ve amaçlarımız keskin bir şekilde bizim *bakış açımızı* yansıtır ve tanımlar ve bakış açısının değişmesinin anlamlı çıkarımları vardır. Yeniden, eğer üniversitedeki amacımız sadece işe girebilmek için diploma elde etmek ise, üniversiteye bakarken sahip olduğumuz *bakış açısı* üniversiteyi bize kazançlı bir iş ve kariyer verecek araç olarak görmek olacaktır. Yeniden, çıkarım yoluyla, bu bakış açısı bizim neyi ve nasıl öğrendiğimize hiçbir vurgu yapmamaktadır. Eğer bakış açımızı değiştirirsek ve üniversiteye mantık kapasitemizi arttıracak ve yaşamımızda karşılaşacağımız sorunları kontrol altına alabileceğimiz bir araç olarak bakarsak, ödevlerle daha farklı olarak kendimizi ilişkilendiririz. Sahip olduğumuz zihinsel kapasitelerin gelişimiyle daha fazla ilgileniriz.

Son olarak, hedef ve amaçlarımızı ne zaman çerçeveye sokarsak ya da gereksinimlerimizi tanımlarsak, kendimiz için ve dünya için anlamlı varsayımlar yaparız. Eğer varsayımlarımızı değiştirirsek, diğer tüm unsurlar da tipik olarak değişir. Üniversite örneği durumunda olduğu gibi, üniversiteye sadece işe girme aracı olarak bakarak, bu konudaki bazı *varsayımlarımız* şöyle olabilir; Üniversiteye gitmedeki tek iyi sebep, üniversiteye gitmenin iyi bir işe girmek için diploma veriyor olması; Bizim sadece yapmamız gerekenler diploma elde etmek için yapılması gerekenleri yapmak; yapmamız gereken mezun olmak için her bir dersi geçebilecek kadar çalışmaktır. Diplomayı elde edebilmek için ne kadar öğrendiğimiz ikinci derecede önemlidir.

Tam tersinde, eğer üniversitenin yaşam boyu kullanabileceğimiz yeteneklerimizi, becerilerimizi geliştirebileceğimiz fırsatı temsil ettiğini *varsayarsak*, yönelimimiz "bunu nasıl elde edebilirim" yaklaşımından farklı olacaktır .

2. Problemlerinizi açıkça belirleyiniz ve daha sonra analiz ediniz. Her nerede olursa olsun, problemleri teker teker ele alın. Problemi mümkün olan en açık ve net biçimde ifade edin.

Açıkça, problemlerimizi nasıl *kavramlaştırdığımıza* dikkatinizi veriniz, farklı *kavramlaştırmaların* farklı çıkarımları olduğunun farkına varın. Aynı zamanda farkında olmamız gerekir ki sorunlarımızı nasıl kavramsallaştırdığımız keskin bir şekilde bizlerin bakış açılarını italik yansıtıyor ve *bakış açısındaki* değişim tipik olarak anlamlı çıkarımlara sahiptir. Son olarak, problemlerimizin ne zaman taslağını çıkarsak, kendimiz ile ilgili ve dünyamız ile ilgili anlamlı varsayımlar yaparız. *Varsayımlarımızı* değiştirirsek, diğer tüm unsurlar tipik olarak değişir..

10.12 *Kendiniz İçin Düşünün*

ETKİLİ PROBLEM ÇÖZMEDE DÜŞÜNCE ELEMANLARININ ÖNEMİNİ ANLAMAK

Sözlü olarak ya da yazarak aşağıdaki problem çözme boyutlarının her birisi üzerine kısa yorumlar yapın, tartışın. Önceki örnekte olduğu gibi kavramların, varsayımların ve bakış açılarının unsurlarının anlamlılıklarına odaklanın.

1. Gerekesinim duyduğunuz bilgiyi anlayın ve etkin olarak bu bilgiyi araştırın.
2. Topladığınız bilgiyi yorumlayın ve dikkatlice analiz edin. Yapabildiğiniz mantıklı çıkarımları yapın.
3. Eylem için seçeneklerinizi belirleyin ve onları değerlendirin. Kısa ve uzun vadede neler yapabilirsiniz? Kontrolünüz altında olanlarla kontrolünüzün ötesinde olanları ayırt edin. Para, zaman ve güç olarak kısıtlılıklarınızın açıkça farkına varın. Seçeneklerinizi, durum içerisindeki avantaj ve dezavantajları dikkate alarak değerlendirin.
4. Probleme yönelik stratejik bir yaklaşım benimseyin ve bu stratejiyi takip edin. Bu, doğrudan eylemi ya da dikkatlice düşünme doğrultusunda bekle ve gör stratejisini içerebilir.
5. Eylemde bulunduğunuzda, eylemleriniz ortaya çıkarken onların çıkarımlarını gözlemleyin, durum gerektirdiğinde anlık yeniden gözden geçirme için hazır olun. Problem ifadenizi, ya da stratejinizi veya analizinizi değiştirmek için ya da her üçü için problem ile ilgili bilgi elinizde olduğu anda stratejinizi değiştirmek için hazır olun.

YORUMLAR:

Düşüncenin Unsurlarını Kullanarak Problemleri Analiz Etme

Problemlerimizi çözmek girişimiyle yaptığımız düşünmeler dâhil tüm düşünmelerde, düşüncenin elemanlarının merkezi rolü oynadığının şu ana kadar açık hâle gelmesi gerekir. Ayrıca üzerinde durduğumuz problem çözme boyutlarını kullanarak sorunlarla düşünmeye ek olarak, düşünmenin unsurlarını açık ve sistematik bir yol kullanarak çözmeye çalıştığımız sorunun mantığını analiz edebiliriz. Düşünmenin unsurlarını yeniden hatırlayacak olursak:

> Ne zaman akıl yürütsek, zihnimizde bir *amaç* ile, yol gösterici *çıkarımlar* ve *varsayımlara* dayalı *bilgiyi* kullanarak mantık yürütürüz. Her ne zaman mantık yürütürsek, belirli bir bakış açısıyla, kavramları kullanarak, bazı sorulara cevap verme girişimi ile çıkarımlar ve sonuçlara varmak için mantık yürütürüz.

Her ne zaman bir konuda mantık kullanırsak, düşünmenin parçaları mevcut olduğu için, bizler onları nitelik olarak analiz edip değerlendirebiliriz. Diğer bir ifadeyle, yaşamımızda ne zaman bir sorunla karşılaşırsak ya da bir şeyi anlamayı denesek, mantık yürütmemizin unsurlarının her birisine yakından bakabiliriz ve her bir elementi nasıl kullandığımızı güncelleyebiliriz. Düşüncenin parçalarını ya da unsurlarını daha iyi tanımlayabilirsek düşünmede daha iyi olabiliriz.

Daha önce üzerinde çalıştığımız probleme geri gidelim; üniversitede çalışıp çalışmamayı anlamak. Durum şudur ki, ebeveynleriniz, sizin oda ücretinizi ve okul masraflarınızı karşılamaktadır fakat sadece bunu karşılamaktadır. Fazladan para sahibi olmak isteyebilirsiniz. Aynı zamanda şunun farkına varacaksınız ki eğer çalışırsanız okul ile ilgili işleriniz ve sosyal yaşamınız için daha az zamanınız olacaktır.

Entelektüel bir araç olarak mantık yürütmenin unsurlarını kullanarak bu konu ile ilgili nasıl mantık yürüttüğünüze bakalım. Bu örneğin amaçları için, sadece beş unsuru analiz edeceğiz:

1. **Amaç.** Bu konu ile ilgili mantık yürütmedeki amacınız şu takip eden bulgular ışığında üniversitedeyken çalışmanın sizin için anlamı olup olmadığını anlamaktır:
   a. Harcamak için fazladan para istersiniz.
   b. Ders çalışmak için yeterli zamana ihtiyaç duyarsınız.
   c. Etkin sosyal yaşam sürdürmeyi istersiniz.

2. **Soru.** Cevabını vermeyi istediğiniz anahtar soru: Üniversitede iken iş sahibi olmak benim için bir şey ifade edecek mi? Ya da işe sahip olmak beni ders çalışma gereksinimlerinden ya da sahip olmayı arzu ettiğim türde bir sosyal yaşamdan alıkoyacak mı?

3. **Bilgi.** Mantık yürütürken kullandığınız bilgi en az üç kategoriye ayrılır. (1) iş olasılıklarınızla ilgili bilgiler, (2) üniversite gereklilikleri ve sorumluluk ilgili bilgiler ve (3) istediğiniz sosyal yaşam ile ilgili bilgiler:
   a. Çalışma için ehil olduğunuz türdeki işler ile ilgili bilgi, bu işlerin haftalık kaç saat çalışma gerektirdiği ve her bir iş olasılığının ne kadar stresli olabileceği (bu durum sizin sınıfta daha az performans göstermenizi neden olabilir.)
   b. Üniversite ile ilgili bilgi. Örneğin; (1) yaklaşık olarak derslerinize harcamak için gerek duyduğunuz süre. Örneğin, Salı ve Perşembe günü dersiniz varsa ve her dersinizde teslim etmeniz gereken ödeviniz varsa bu dersler öncesi hazırlık için

ödevlerinizi hazırlamak için yeterli kadar vakte ihtiyacınız var demektir (2) ne türde bir ders programınız olabilir ve programınızın sizin gündüz çalışmanızı kabul edip etmeyeceği ya da gece çalışacak bir iş bulmaya ihtiyacınızın olup olmaması.

c. İstediğiniz sosyal yaşam hakkındaki bilgi, örneğin, ne zaman ve ne sıklıkla sosyalleşmek istersiniz.

d. Okulda başarılı olma gereksinim ve/ya isteği, fazladan para sahibi olma isteği ve sosyal yaşamı sürdürme isteklerini nasıl öncelikli hâle sokarsınız.

4. **Kavramlar.** Mantık yürütmede kullanabileceğiniz anahtar kavramlar şunlardır;
   a. Fazladan para –Üniversitede iken ne kadar paranızın olmasını istediğiniz ve ne kadar harcamak istediğiniz ile ilgili düşünceniz.
   b. Üniversiteye Karşı Yükümlülük – Yükümlülük ile ilgili düşünceniz eğitiminizi şekillendirir. Sınıfa hazırlık için ne kadara ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsun? Yükümlülüğünüzü nasıl dile getirirsiniz? Derin öğrenme için yeteri kadar vakit ayırır mısınız?, yoksa sadece yüzeysel öğrenme için mi vakit ayırırsınız?
   c. Sosyal Yaşam– Ne tip bir sosyal yaşama sahip olmak istediğinizle ilgili düşünceniz. Arkadaşlarınızla geçirmek istediğiniz zamanın miktarı, gün içerisinde mi yoksa gece mi zaman geçirmek istediğiniz ve benzeri seçimler dâhildir.

5. **Varsayımlar.** Bu konu ile ilgili sahip olma olasılığınız olabilecek varsayımlar şunlar olabilir;

   a. Derslerinizin hepsine katılacaksınız, hâliyle ders zamanı çalışamazsınız.
   b. Sosyal bir yaşama sahip olma gereksinimiz vardır.
   c. Dersleriniz içeriği içerisinde derin öğrenmenin, her bir derste A alma ile sonuçlanacak miktarda çalışmaya göre ikinci derecededir.
   d. Bütün arkadaşlarınız çalıştığı için, siz de çalışmaya yetkin olmalısınız.
   Hangi varsayımları kullanırsanız kullanın, sizin problem üzerine ne kadar iyi düşündüğünüzde anahtar rol oynayacaklardır.

10.13, 10.14 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCENİN ELEMANLARINI KULLANARAK PROBLEMLERİ ANALİZ EDİN


ukarıda belirtilen problem için son üç unsuru siz tamamlayın. Analizinizi diğer öğrencilerle karşılaştırın ve tartışın.

ANALİZ ETMEK İÇİN PROBLEM SEÇİN


zerinde mantık yürütme gereksinimi duyduğunuz anlamlı bir problem belirleyin. Daha sonrasında aşağıdaki iskeleti kullanarak problemi analiz edin ve deneme niteliğinde bir çözümle sonlandırın.

- Problem nedir? *(Üzerinde çalıştığınız problemin türünü açık hâle getirmek için çalışın. Mesela, problemi çözmek için ne türde şeylere sahip olacağınızı tasarlayın. Üzerinde kontrolünüz olan problemlerle olmayan problemler arasında ayrıma gidin. Çoklu bakış açılarını dikkate almanın gerekli olduğu tartışmalı konulara özel dikkat verin.)*

- Problemden doğan anahtar soru ... *(Sorunu mümkün olduğu kadar açık ve net ifade edin. Detaylar önemlidir.)*
- Probleme işaret etmekteki amacım ... *(Neyin peşinde olduğunuzu kesin olarak bilin. Gizli bir gündem içerisinde işlemlerinizi gerçekleştirmediğinizden emin olun. İfade edilen ve gerçek amaçlarınızın aynı olduğundan emin olun.)*
- Soru ile ilgili en alakâlı bilginin peşinden koşun ... *(Bu bilgiye eylem için seçeneklerinizi içine alan bilgiyi – hem uzun vadeli, hem kısa vadeli – ekleyin. Sınırlarınızın para, zaman ve güç aşısından farkında olun.)*
- Düşünmemde kullandığım bazı önemli varsayımlar ... *(Kanıksayarak önemsiz gördüğünüz şeyleri anlayın. Kanıtlanmamış ya da kendisine hizmet eden varsayımlar için dikkatli olun.)*
- Bu problemi çözersem, bazı önemli çıkarımlar ... Bu problemi çözmede başarısız olursam bazı önemli çıkarımlar ... *(Seçeneklerinizi değerlendirin, avantajları ve dezavantajları dikkate alarak eyleme geçmeden önce seçeneklerinizi değerlendirin. Hangi tür sonuçlar bu kararı aldığınızda ortaya çıkacak.)*
- Düşünmemde kullandığım en önemli kavram ve fikirler *(Sorunu çözmek ve anlamak için gerekli olan önemli fikirleri anlayın. Bu kavramları analiz etmeye gereksinim duyabilirsiniz. İyi bir sözlük kullanın.)*
- Takip edilecek bakış açısı(açıları) şu şekildedir: *(düşünmenizin başladığı bakış açısını bilin. Farklı birçok bakış açılarının ilgili olabileceğini belirleme konusunda dikkatli olun.)*

Yukarıda belirtilen düşünme ile mantık yürüttükten sonra, probleme en iyi çözüm (sonuç) ... *(Eğer problem çatışan çoklu bakış açılarını içeriyorsa en iyi çözümün hangisi olduğunu değerlendirmeniz gerekir. Eğer problem tek boyutlu ise, tek bir "doğru" çözümü olabilir.)*

Problem Çözme Sanatı

Eleştirel düşünür olmayı arzuluyorsanız, eylemci problem çözücü olmak için kendinizi geliştirmeniz gerekir. Eylemci problem çözücü olarak gelişmek için öncelikle farkında olmanız gereken şey, eleştirel düşünmenin gerekli ve yönelimi tanımlayıcı olmasıdır. Eleştirel düşünme problem çözme için gerekli aydınlanmayı sağlar ve ayrıca problem çözmenin basite indirgeyici bir prosedüre indirgenmesini engeller. Problem çözmenin boyutları vardır. Bir problemin daha fazla boyutu varsa daha karmaşık demektir. İhtiyacımız olan bilgiyi anlamanın boyutları üzerinde düşünün. Hatırlayacağınız gibi;

Hemen hemen tüm problem çözme ilgili anahtar bilgiyi elde etmeyi gerektirir. Çözmeye uğraştığınız herhangi bir problem için gerek duyduğunuz bilgiyi anlayın ve etkin olarak onu araştırın.

Fakat aynı zamanda hatırladığınız gibi:

İlgili bilgi, sorulan sorunun doğası ile belirlenir. Tarih ile ilgili bir soru soruyorsanız, tarihi bir bilgiye ihtiyaç duyarsınız. Biyoloji ile ilgili bir soru sorarsanız, biyoloji ile ilgili bilgiye ihtiyaç duyarsınız. Çok disiplinli bir soru sorarsanız, soru ile alakâlı tüm disiplinleri içeren bilgiyi aramalısınız. Kavramsal bir soru sorarsanız, en az bir kavramı analiz etmeniz gerekir. Etik ile ilgili bir soru sorarsanız, etik ile ilgili en az bir prensibi belirtmeniz gerekir. Eğer sosyoloji ile ilgili bir soru sorarsanız, sosyolojik bilgi toplamanız gerekir.

Problem çözücü olarak bir başarıyı gerçekleştirmek için, bundan dolayı, farklı türdeki problemlerin zihinsel haritasını oluşturmaya başlamalısınız. Ancak cevap vermeniz gereken soru sayısı kadar farklı türde problem bulunmaktadır. Ve böyle bir haritayı oluşturmanın kolay bir yolu yoktur. Problemleri sınırsız yolla alt türlerine ayırabiliriz. Örneğin, bu kitapta, disipline göre soru türleri arasında farklılığı sıklıkla çizdik: kimya sorusu, matematik sorusu, biyoloji sorusu ve diğerleri. Ayrıca soruları "sistem" türlerini dikkate alarak sınıflara ayırdık: bir sistem sorusu, sistemsiz soru ve çoklu sistem sorusu. Soruları türlere ayırmak için farklı faydalı yollar vardır.

Cevap vermek için ne yapmaya ihtiyacımız olduğu açısından soruyu benzer sorularla karşılaştırdığımız zaman her türlü soruyu anlayabilmek temel noktadır. Her soru bizlere tamamlamak için görev oluşturur. Görevde bir zorluk tecrübe edindiğimizde bu bir sorun olur. Görevi tamamlamak böylelikle sorunlu olur. Her bir problem, sorunun içerisinde barındırdığı temel zorluklar ya da karmaşıklıklara bağlı olarak farklı birçok tür içerisine yerleştirilebilir.

Problem türlerinin kesin haritasını oluşturacak kişi ya da grup bulunmamaktadır. Olsa bile, problem çözümünde etkili olarak kullanabilmek için kişisel olarak bu tipleri içselleştirmemiz gerekmektedir. Bundan dolayı, her birimiz, iki konuyu temele alarak soru tiplerinin zihinsel haritalarını geliştirmeye başlamamız gerekir:

1. Kurulu olan sınıflandırmalara dair sahip olduğumuz bilgi (örneğin, geçmişte başvurduklarımız)
2. Yaşamımız için özellikle önemli olan soru türleri

Ve bizler problem çözme boyutlarının hepsine aynı ruhla yaklaşmalıyız.

Eleştirel düşünme teorisi düşünmeye genel rehberlik sunar. Fakat düşünme çıkarmaz (çıkaramaz). Eleştirel düşünme teorisi bizim için düşünmez. Her birimiz teoriyi kendimiz için içselleştirmeli ve uygulama yoluyla kendi tecrübelerimizle bağlamalıyız. Ve teorinin tamamlanmamışlığının bilinciyle ve iyi bir yargıyla uygulamamız gerekir. Etkili problem çözme bizleri temel eleştirel düşünmeye döndürür ve bizlere düşünmenin niteliğinin sorumluluğunun nihaî olarak, bizlere – bireysel düşünürlere – kaldığını hatırlatır. Etkili problem çözme, bizlere prensipler sağlar fakat bu prensiplerin uygulanması bir bilim olarak kalmaktan ziyade bir sanat olarak kalır.

SONUÇ

Bu ünitede, karar vermenin ve problem çözmenin insan yaşamındaki önemine odaklandık. Gördüğünüz gibi, bu iki süreç arasında çok fazla kesişim bulunmaktadır. Problem çözmenin kalıtsal bir parçası olarak karar verme, sorunun ne olduğunu düşünürsek düşünelim, final kararı almak zorundayız. Fakat tabii ki, vermek zorunda olduğumuz çoğu karar, kesin olarak kendiliğinden sorunla alakalı olmak zorunda değildir. Bununla birlikte, bu ünitede gördüğünüz gibi, sorunlar yoluyla alakâlı mantık yürütmede faydalı zihnin entelektüel becerileri ve mantıksal kararlarla gelen beceriler genellikle aynıdır.

Hiç kimse problem çözmede ve karar vermede tamamen usta olmasa da, hepimiz bu süreçleri şu yollarla geliştirebiliriz:

1. Yaşamımızdaki kararların rolleri ve doğası üzerinde eleştirel olarak yansıtarak.
2. Yaşamımızdaki hangi problemlerin büyük problemler olduğunu belirleyerek ve özellikle bu problemlere odaklanarak.
3. Problemleri etkili bir şekilde çözmek için ve mantıklı kararlar verebilmek için becerimizi arttıracak stratejiler kullanarak.

Bu stratejileri oluştururken, şu noktalarda farkındalığımızı en üst seviyeye çıkaracak şekilde eylemde bulunmak ve düşünmek bizim sorumluluğumuzdadır:

- Çocukluğumuzdaki temel kararların bilgisi;
- Ergenliğimizdeki temel kararların bilgisi;
- Problemlere ve kararlara nasıl yaklaşacağımızın altında yatan örüntüler;
- Problemlere yönelik karar ve yaklaşımlarımızın ne ölçüde anlık tatmin ve kısa süreli hedeflere dayalı olduğu;
- Bizim nihaî ve en temel hedeflerimiz
- Bize açık olan alternatifler
- Karar vermede ve problemleri çözmede en iyi alternatif için eylemde bulunmak için gerekli olan öz disiplin;
- Karar vermede ve problemleri çözmede yansıtma yapabilmek için yeterli zaman gereksinimi;
- Sistematik olma gereksinimi;
- Karar verme ve problemleri çözme boyutları.

Karar vermede ve problemleri çözmede becerikli olmak, düşünmede becerikli olmak ile yakın bağ içerisindedir. Mükemmel karar verici ve problem çözücü, öz anlayışa sahiptir, eleştirel düşünmenin temellerinin nasıl kullanması gerektiğini bilir ve düşüncede toplum merkezci olma ve benmerkezci olma sorununun farkındadır ve zihinsel olarak alçak gönüllü, azimli ve tarafsızdır.

BÖLÜM 11

MANTIK DIŞI DÜŞÜNCE İLE BAŞA ÇIKMA

İnsanlar olarak bizler, çoğu zaman akılcı olmayan davranışlar sergileriz. Dövüşürüz. Savaşlar başlatırız. Öldürürüz. Kendi kendine zarar veren kişilerizdir. Küçük şeylerle uğraşırız ve kindarızdır. Yolumuzu alamadığımız zamanlar sıra dışı hareketler sergileriz. Arkadaşlarımızı kötüye kullanırız. Çocuklarımızı ihmal ederiz. Akla uygun hâle getirir, yansıtır ve klişeleşmiş laflar ederiz. Tutarsızca davranır, ilişkili kanıtları görmezden gelir, direkt sonuçlara atlar, hoş duygular uyandırmayacak şeyler söyler ve inanırız. Kendimizi birçok şekilde kandırırız. Biz kendimizin en kötü düşmanıyızdır.

İnsan mantıksızlığının arkasında bu bölümün de odak noktaları olan çakışan ve ilişkili olan motive edici iki dürtü bulunmaktadır:

- İnsan benmerkezciliği, doğal olan insan eğilimi "dünyadaki her şeyi kendilik ile ilişkili olarak görmek, öz merkezli olmak (*Webster's New World Dictionary*) ve
- İnsan sosyomerkezciliği çok basit bir şekilde grup benmerkezciliği olarak kavramsallaştırılır. Sosyomerkezciliği tanımlamak için Webster'in benmerkezcilik tanımını (yukarıdaki) ele alıp *öz için grup* tanımı yerine koyabiliriz. Şöyle ki *Sosyomerkezci düşünme insanın dünyada olup biten her şeyi içinde bulunduğu grup açısından değerlendirdiği doğal bir eğilimdir, grup merkezli olmaktır.*

İnsan benmerkezciliği en iyi iki temel eğilim ile anlaşılabilir:

1. Dünyayı kendine hizmet eden bir yer olarak görme eğilimi, başkalarının hakları ve ihtiyaçları pahasına bencilce, sürekli olarak kendini iyi hissettirecek şeyleri arama eğilimi
2. İnançlarını sürdürme arzusu.

Benmerkezcilik, *düşüncelerin katı olma* durumudur. Birey, kendi mantık dışı inançlarını mantıklı olarak algılar.

İkinci motive edici dürtü, sosyomerkezci düşünme, benmerkezci düşünmenin genişletilmiş hâlidir. İnsanlar, hayvan sürüleri gibidir, gruplardan geniş çapta etkilenir ve grup içinde daha işlevsel olurlar, birçok insan benmerkezci veya kendi kendilerine odaklanmış oldukları

için oluşmuş var olan grupları sonlandırır ve kendi istedikleri gibi bir grup oluştururlar. Sonuç olarak, benmerkezci ve sosyomerkezci birçok insan kendilerine hizmet ederler, katıdırlar, grup düşüncesine uyarlar, kendilerinin ve grup düşüncelerinin doğru olduğunu varsayarlar.

Sosyomerkezci düşünce, temel olarak benmerkezci düşüncenin iki esas eğiliminden işleyen doğrudan uzantısıdır:

1. Başkalarının hak ve ihtiyaçlarını dikkate almadan kendi (veya grubunun) istediğini elde etmeyi isteyen ve
2. Grubun inanç ve davranışlarını akla dayandıran (bu inanç ve davranışların mantık dışı olup olmadığına bakılmaksızın)

Sosyomerkezci düşünce için insan zihninin benmerkezci eğilimlerine ihtiyaç vardır. Bencil zihin, *öz odaklı* grubun içinde kendi doğal yuvasını bulur. Hemen hemen bütün gruplar, *grup dışı* tarafından kabul görmeyen, kendi grup içi avantajları ile çalışırlar. Bu durum sosyal çatışma, cezalandırılma ve intikamın çeşitli şekillerinde örneklendirilir. Aynı zamanda, birçok savaş ve savaş suçlarının zemininde de görülmektedir. Bazı (avantajlı) insanların, diğerlerinin (dezavantajlı) sefil acıları karşısında rahat olmalarına ve bazı grupların (elit) diğer gruplara (elit olmayan) bazı şeyleri güdümlemelerine neden olur.

Sokak çeteleri ve milletler arasındaki benzerliği düşünün. Çeteler toplu olarak mantık dışı amaçların peşinden giderler ve diğer çetelere karşı, *gruba hizmet eden* düşünce ile sadece bir grup tarafından haklı bulunabilecek şiddetli davranışlarla uğraşırlar. Benzer bir şekilde, ülkeler de sıklıkla tek taraflı, gruba hizmet eden düşünceyi kullanarak diğer ülkelere saldırırlar. Bu fark, genellikle kibarlıktan değil, çokbilmişliktendir. Biri toplum tarafından sansürlenirken diğeri doğrulanır.

Kısaca, insanlar grupların içine doğar ve onlara katılırlar. Daha sonra, onları benmerkezci bir şekilde tanımlarlar. Nadiren karşı çıkarlar ve kendilerini düşünürler. Kendi uyum ve mantıksızlıklarını nadiren fark ederler. İnsanlar kendi bencil çıkarlarıyla ilgilenir ve ait oldukları grubun (sosyomerkezci) bakış açısından dünyayı görürler. Benmerkezci ve sosyomerkezci düşüncenin her ikisi de akılcı düşüncenin gelişimindeki devasa engelleri temsil ederler. Bu kısmen doğrudur çünkü zihindeki bu iki eğilim akla mükemmel akılcı olarak görünür. Biz bu örtüşen eğilimleri tam anlamıyla anlamadıkça ve onlarla mücadele etmedikçe, tam olarak akılcı, özerk ve tarafsız düşünürler olarak gelişemeyiz. Bu bölümün son kısmında bu noktaları daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

KENDİ BENMERKEZCİ DOĞANIZIN SORUMLULUĞUNU ÜSTLENİN

Benmerkezci düşünme, başkalarının bakış açılarını doğal bir şekilde takdir etmememizden ya da kendi bakış açımızın sınırlı olmasından değil insanların, başkalarının hak ve ihtiyaçlarını doğal akışında düşünmeme durumlarından kaynaklanmaktadır. İnsan olarak biz, sadece bu konuda özel olarak eğitildiğimiz zaman benmerkezci düşünmemizin açıkça farkında olmaya başlarız. Biz doğal olarak benmerkezci varsayımlarımızın, bilgiyi kullandığımız ve verileri yorumladığımız benmerkezci yolların, benmerkezci kavramlar ve düşüncelerin kaynaklarının ve benmerkezci düşüncelerimizin sonuçlarının farkına varmayız. Doğal seyri içerisinde kendimize hizmet eden bakış açımızın farkına varmayız.

İyi düşünürler, gelişebilmek için kendi benmerkezcilikleri ile yüzleşmeleri gerektiklerinin farkındadırlar.

İnsanlar gerçekçi olmayan ama varolan şeyleri, esas olarak, *gerçekten oldukları gibi* anladıkları güvenli bir duygu ile yaşarlar ve bunu nesnel bir şekilde yaparlar. Belki de şu anda va rolan ve hatalı olabilecek *algılarına* doğal olarak inanırlar. Düşünmede entelektüel standartlarını kullanmak yerine, insanlar neye inanacaklarına ve neyi reddeceklerine karar vermek için çoğunlukla öz odaklı psikolojik standartları kullanırlar. İnsanın düşünme sürecinde en çok kullanılan psikolojik standartlar:

"Bu doğru çünkü ben buna inanıyorum." *Doğuştan benmerkezcilik*: Birçok inancımın temelini asla sorgulamamama rağmen zannediyorum ki inandığım şey doğrudur.

"Bu doğru çünkü ben buna inanıyorum." *Doğuştan sosyomerkezcilik:* Birçok inancın temelini asla sorgulamamama rağmen zannediyorum ki ait olduğum grubun içindeki baskın inançlar doğrudur.

"Bu doğru çünkü ben buna inanmak istiyorum." *İçsel arzuyu yerine getirme*: Örneğin, daha olumsuz durumların kanıtlarını ciddi bir şekilde düşünmediğim hâlde bana (ya da ait olduğum gruba) olumsuz bir atmosfer yerine olumlu bir atmosfer sunacak davranışların varlığına inanırım. Neyin "iyi hissettirdiğine", neyin diğer inançlarımı desteklediğine, neyin düşüncemi önemli bir şekilde değiştirmemi gerektirmeyeceğine, neyin hatalı olduğumu kabul etmemi gerektirmeyeceğine inanırım.

"Bu doğru çünkü ben ona her zaman inandım." *İçsel öz onaylama*: Hakkında kanıtlar gösterilen inançlarımın haklılık derecesini uzun zamandır ciddi bir şekilde düşünmediğim hâlde inançlarımı sürdürmeye güçlü bir istek duyarım.

"Bu doğru çünkü buna inanmak benim bencil çıkarımadır." *Doğuştan bencillik*: Bir sebep ya da kanıta dayandırılmamış düşünceler olsa dahi benim daha çok güç, para ve kişisel avantaj elde etmemi sağlayacak inançları hızla edinirim.

11.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKILCI OLMAYAN BAZI DÜŞÜNCELERİNİZİ TANIMLAYIN

Yukarıdaki mantık dışı inançlarınıza dair kategorileri bir rehber olarak kullanın, her bir kategoriye göre en az bir inancınızı belirleyin.

Bu doğru çünkü *ben* buna inanıyorum.

Bu doğru çünkü *benim grubum* buna inanıyor.

Bu doğru çünkü ben buna inanmak istiyorum.

Bu doğru çünkü ben buna daima inanmaktayım.

Bu doğru çünkü benim bencil ilgilerime hitap ediyor.

1-10 puan aralığı olan ölçekte (10, "oldukça mantık dışını ve 1 oldukça akılcıyı" ifade etmektedir.) Siz kendinize en yakın hangilerini görüyorsunuz? Neden?

Biz insanlar doğal olarak kendimizi, tam tersi bir duruma dair açık bir kanıt ile yüzleştiğimizde dahi haklı görürüz.

Eğer insanlar doğal bir şekilde yukarıdaki kriterler doğrultusunda düşünmeye eğilimlilerse bizim bir tür olarak, yasal standartların oluşturulması ve öğretiminde önemli bir ilgi geliştirmemiş olmamız sürpriz değildir. İnsanların toplu olarak sormalarını istemediğimiz düşüncelerimizin birçok etki alanı bulunmaktadır. Bize meydan okunmasını istemediğimiz birçok ön yargımız bulunmaktadır. Hizmet edilen bencil çıkarlarımıza sahip çıkmaya kararlıyız. Genel olarak diğerlerinin haklarını koruma ile ilgilenmeyiz. Başkalarının temel ihtiyaçlarını karşılamak için kendi arzularımızdan ödün vermeye istekli değilizdir. Açık ya da kutsal olarak aldığımız inançların keşfetmeyi istemeyişimiz açık ya da kutsal olmayabilir. Eğer böyle yapıyorsak birtakım temel ilkeleri görmezden gelecek olmamız bizim gücümüzü devam ettirmemizi ya da gücümüzü ve avantajlarımızı artırmamızı sağlayacaktır.

Neyse ki insanoğlu daima benmerkezci düşünce ile yönlendirilmez. Her bir insanın içinde, mecazi olarak düşünen iki potansiyel zihin vardır: Biri, kendine hizmet eden eğilimlerden, içsel benmerkezcilikten gelmektedir ve diğeri de işlenen akılcılıkta, yüksek düzenleme kapasitesinden gelmektedir (işlenmiş ise). Bu bölüme, insan yaşantısındaki benmerkezci eğilimlere dair probleme odaklanarak başlıyoruz. Ardından hatalı düşünme durumunu karşıtı ile karşılaştırıyoruz: akılcı ya da mantıklı düşünme. Akılcı inançlar, duygular ve değerler yaratabilmek için zihinlerimizi kullanmanın ve tam tersi olarak benmerkezci düşüncelerin ne anlama geldiklerini araştırıyoruz. Daha sonra, benmerkezci düşünmenin iki farklı göstergesine odaklanıyoruz: baskın ve boyun eğici davranış.

Benmerkezci Düşünmeyi Anlama

Benmerkezci düşünme, bizim dünyayı dar ve kendine hizmet eden bakış açısı ile görmemize sebep olan içsel insan eğiliminden gelmektedir. Biz doğal olarak dünyayı bize nasıl hizmet ettiği açısından değerlendiririz. İçgüdümüz, bencil çıkarlarımızın iş birliği ile insanları ve durumları güdümlemek için dünyada sürekli olarak düzenlemeler yapmayı amaçlamaktadır.

Aynı zamanda, düşünce şeklimizin akılcı olduğunu varsayarız. Benmerkezci bakış açımız ile düzenlemeler yaparken düşüncemizin ne kadar mantık dışı ve zarar verici olduğu önemli değildir, biz kendi düşüncemizi akla uygun görürüz. Düşünmemiz bize haklı, doğru, iyi ve savunabilir olarak görünür.

Biz dünyayı bize nasıl hizmet ettiğine göre değerlendiririz.

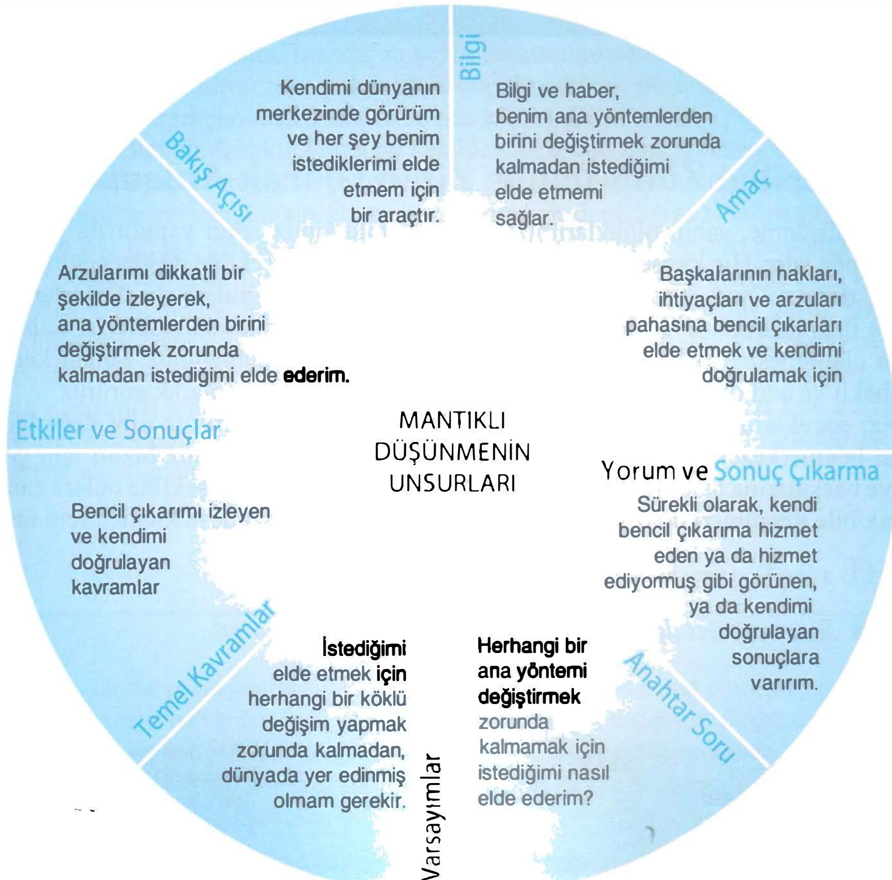
Dünya hakkındaki gerçekliği basitçe anlamamızı sağlayan bu anlayışı çocukluğumuzdan miras alırız. Kim ve ne olduğumuz, ne ile ilgilendiğimiz anlayışına doğal bir şekilde *inanırız*. Sonuç olarak, eğer akılcı olmayan bir şekilde düşünür ya da davranırsak hayatımız boyunca geliştirdiğimiz düşünce süreçlerinin ve inançların, bu doğrultuda, kurbanları oluruz çünkü benmerkezci düşünme bizi komuta eder.

Yaşlandıkça akılcı kapasitemiz bir dereceye kadar gelişir. Yaşamımızın bazı alanlarında daha akla yatkın düşünmeye çalışırız. Bu net bir yönerge ya da deneyimden gelebilir. Mantıklı davranışları modelleyen bir çevrenin içindeysek daha akılcı oluruz fakat benmerkezci düşünmenin açık bir şekilde farkında olmadığımız ve onu bazı durumlarda

nasıl anlayacağımızı ve ondan uzak duracağımızı öğrenmediğimiz sürece benmerkezci düşünmede önemli gedikler açmayı hayal etmek oldukça zordur. O, kendi kendini mantık cephesinde maskelerken insan entelektüel birçok durumda akılcı olmayan bir şekilde düşünebilir.

Akla dayandırmanın basit görüntüsü tabii ki onun özgün varlığına eşit değildir ve ne yazık ki görünürde akılcı olan birçok yetişkin davranışı, benmerkezci ya da sosyomerkezci bir köktedir. Bu, kısmen, insanların genellikle insan zihninin nasıl işlediğini net bir şekilde açıklayamama gerçeğinden kaynaklanmaktadır. En önemlisi, onların fark etmede başarısız oldukları benmerkezci düşünme kendi başına bırakılırsa ön yargılar, yarı doğrular, taraf olmalar, bulanıklık, küstahlık ve benzerleri ile doğuştan kusurlu olur.

ŞEKİL 11.1 *Bu unsurlar benmerkezciliğin mantığını oluşturur.*



11.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

BENMERKEZCİ DÜŞÜNMEYİ ANLAMAYA GİRİŞ

Şimdi başkalarının görüşlerini adilane bir şekilde dinlememiş olduğunuzu fark ettiğiniz en son anlaşmazlığı düşünmek için çaba sarf edin. Belki konuşma boyunca kendinizi savunmamıştınız ya da diğer kişiye karşı baskın olmaya çalışıyordunuz. Durumu etkileşimde olduğunuz kişinin bakış açısından görmek için çaba sarf etmiyordunuz. Aynı zamanda ne yazık ki kendinizin daha mantıklı olduğuna inanıyordunuz. Şimdi dar kafalı olmuş olduğunuzu fark ediyorsunuz. Şu ifadeleri tamamlayınız:

1. Durum şu şekildeydi: . . .
2. Benim durumdaki davranışım/düşüncem şu şekildeydi: . . .
3. Şu anda dar kafalı olmuş olduğumu fark ediyorum çünkü . . .

Eğer bu örneği düşünemiyorsanız başka bir kişinin son zamanlarda dar kafalı olduğu bir durumu düşünün. Bir de kendinizin dar kafalı olduğunuz durumu neden düşünemediğinizi kendi kendinize sorun.

Benmerkezciliği Zihin İçinde Zihin Olarak Anlama

Benmerkezci düşünme, sahip olduklarımızı inkâr edebildiğimiz zihin yapımızda olduğu gibi bilinçaltında işler. Hiç kimse, "Belli bir süre benmerkezci bir şekilde düşüneceğimi düşünüyorum." demez. Onun esas amacı, memnuniyet ve kendini doğrulamadır. Diğerlerinin haklarına ve ihtiyaçlarına saygı duymaz -her ne kadar benliğin tanımladıklarıyla, onların koruyucusu olabilmesine rağmen. Benmerkezci bir şekilde düşündüğümüz zaman kendi kendimizi haklı ve adil olarak görürüz. Bize karşı çıkanları ise haksız olarak görürüz.

Ailemiz, çocuklarımız, ülkemiz, dinimiz, inançlarımız, duygularımız gibi değerlerimizin hepsi benmerkezci zihnimizde ayrıcalıklıdır. Kendi doğruluğumuz bizim için çok önemlidir ve başkalarına haksızlık yapmış veya sorumsuzca ve açık bir şekilde onlara zarar vermiş olsak bile kendimizi doğrulamayı isteriz. Sadece, kendimizi desteklemek için üze-

ŞEKİL 11.2 *Benmerkezci düşüncenin altında iki temel güdü yatar.*



rinde çalışıp değiştirebileceğimiz bahanelerle ilgileniriz. Bizim tutarsızlıklarımızı anlayan insanlardan hoşlanmaz ya da korkarız. Eğer kendi kendimizi eleştirirsek bu bizim davranışlarımızın anlamlı bir şekilde değişmesini sağlayacak bir fırsat değildir ama bu tür değişikliklerden kaçınmak anlamına gelir. Örneğin, eğer "Kısa sürede kontrolümü kaybettiğimi biliyorum fakat bunu düzeltemem. Tıpkı babamda olduğu gibi kendimi kaybediyorum!" diye düşünürsem eleştirim öfkemi kontrol edemememde devamlılığımı haklı çıkarır.

Benmerkezci düşünme, sahip olduklarımızı inkâr edebildiğimiz zihin yapımızda olduğu gibi bilinç altında işler.

Benmerkezci düşünmede kullandığımız yollardan bir tanesi var olan inanç sistemimizi geçerli kılmaktır. İçsel olarak onaylandığımızı hissettiğimiz zaman yaptığımız şey gerçekten etik olmasa bile kendi başımıza rahat yaşarız. Örneğin, bazı ırklardan olan insanların alt sınıfı temsil ettiğine dair inancımı kırmaya çalışıyorsam benmerkezci düşünmem takip eden inançların hepsini sürdürmemi sağlayacaktır: (1) Ben ön yargılı değilim (onlar zaten alt sınıf), (2) her bir insanı onun kendi meziyetlerinde yargılarım, (3) ben açık görüşlü bir insanım.

Zihnimde düzenlediğim bu inançlar ile kendimi farklı ırkların üyeleri hakkında sonuçlara atlayan bir insan olarak görmem. Diğer insanları hiçbir şekilde hatalı çıkarmaya çalışan bir insan olmadığımı düşünürüm. Kendimi diğer insanları oldukları gibi değerlendiren bir insan olarak görürüm. İnandığım şeyin hatasını gösteren kanıtları görmezden gelmeme rağmen kanıtları görmezden gelen bir insan olmadığımı düşünürüm. Kendimi ırkçı olarak görmem çünkü ırkçı olmak kötüdür ve ben kötü değilim.

Sadece kendimizi akılcı olan bir şekilde analiz edebilme yeteneğini açıkça geliştirdiğimiz zaman kendi içimizdeki eğilimlerimizi görmeye başlayabiliriz. Bunu yaptığımız zaman bu, benmerkezci zihnimizin kontrolü altındayken denediğimiz belirli zamanlarda hemen hemen hiç olmaz. Bir kez benmerkezci düşünme kontrol etmeye başladığında kendi pozisyonunun tek haklı pozisyon olduğuna inanmayı spontan bir şekilde akla yatkın kılar ve kendi kendini aldatır. Kendi kendini gerçekliği deneyimleyen olarak görür, çizdiği şeylerin resimlerinin nasıl yanlış olduğu hiç sorun değildir. Bu deneyimli kendini aldatma, çarpıtılmış düşünceleri doğrulamadaki mantıklı düşünceleri etkili bir şekilde engeller, biz ne kadar çok kendimizi aldatan kişiler olursak o kadar az akılcı olmayışımızı fark eder, o kadar az benmerkezciliğin kendi görüşlerimizden dolayı engellediği bilgiyi düşünür ve o kadar az gerçek akılcı inanç ve görüşler geliştirmeye motive oluruz.

11.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

İNANÇLARIMIZDAKİ ÖN YARGILARI KEŞFETME

Benmerkezci düşünürler olarak, kendimizi gerçeğe sahip olarak görürüz. Aynı zamanda, birçok inancı onları haklı çıkarak kanıt olmadan şekillendiririz. Birçok ön yargıyı şekillendiririz (kanıttan önceki yargılar). Eğer bu doğru ise akılcı kapasitemizi kullanan ön yargılarımızdan bazılarını ortaya çıkarmak için başlayabiliriz. Bu süreci başlatma girişiminde, takip eden ifadeleri tamamlayın:

1. **Sahip olduğum ön yargılardan biri ... (Onları doğrulamak için bir kanıtınız olmadığında dahi yapmaya meyilli olduğun genellemeleri düşünün. İstediğiniz herhangi bir şey**

hakkında olabilirler: bir din, ateistler, erkekler, kadınlar, homoseksüeller, heteroseksüeller vb. Öny argını yerleştir: Tüm X'ler Y'dir, aynı tüm kadınların ... olduğu gibi ya da tüm erkeklerin ... olduğu gibi).

2. Bu hatalı inanç ile yer değiştirebileceğim daha akılcı bir inanç
3. Eğer düşüncemde yeni bir inanç kullanırsam davranışım ... gibi yönlerde değişecektir.

Başarılı Benmerkezci Düşünme

Benmerkezci düşünme doğa tarafından akılcı bulunmamasına rağmen işlevsiz mantık içinde işlevsel olabilir. Örneğin, benmerkezci düşünme, diğer insanların haklarından dolayı istediğimiz ama elde etmeyi reddettiğimiz şeyleri umursamadan elde etme imkânını bize sıklıkla verir. Bu tür düşünme -kanıt, objektiflik, mantıklı akıl yürütme ve adil oyun açılarından hatalı olduğu hâlde- öz memnuniyet açısından sık sık başarılıdır. Bu nedenle, benmerkezci düşünce özünde kusurlu olduğu hâlde başarılı olmak için motive olunan şeyi elde etmede başarılı olabilir.

Bunu dünyada statü ve güç elde etmiş birçok insanda görürüz -başarılı politikacılar, avukatlar, işadamları ve diğerleri. Genellikle, istedikleri şeyi elde etmede yetenekliler ve etik olmayan davranışı büyük incelik ile akla dayandırabiliyorlar. Buradaki akılcılaştırma en basit hâliyle, "Bu zor ve acımasız bir dünya. Gerçekçi olmak zorundayız. Mükemmel bir dünyada yaşamadığımızın farkına varmak zorundayız. Öyle olmasını isterdim ve hepsi bir yana yapıyor olduğumuz şeyler daha öteden beri hep yapılıyordu." Tersine, akılcılaştırma, oldukça gelişmiş felsefe, ideoloji veya parti platformu ile maskelenen karmaşık bir süreç olabilir.

> Benmerkezci olmasına rağmen düşünce, doğal olarak kusurlu, bazen başarıyla ne isterse elde eder.

Bu nedenle, benmerkezci düşünürler akılcılaştırmalarında etik kavramlar kullanabiliyor olmalarına rağmen etik prosedür ve detaylara karşı sorumlu davranmazlar. Etik ilkelere gerçek anlamda saygı duymazlar. Etik ilkeleri sadece diğer sebeplerden dolayı kendi istedikleri şeyi elde etmelerini haklı çıkaracağı zaman dikkate alırlar.

Benmerkezci düşünme, etik ilkeler veya gerçek vicdana doğasında kayıtsızdır. Aynı anda, umursamadan elde etmek istediğimiz şeye diğerlerinin hak ve ihtiyaçlarını hesaba katarak odaklanamayız. Benmerkezci düşünmede diğerlerinin hesaba katıldığı tek zaman, istediği şeyi elde edebilmek için bu şekilde yapmaya zorlandığı zamandır. Bu yüzden, benmerkezci bir politikacı halkın görüşlerini, seçilmesi sadece bu grubun desteğine bağlı olduğu zaman dikkate almaya başlar. Grubun amacının adilliğine odaklanmaz ama onun yerine, onların görüşlerini onaylamada alenen başarısız olursa grup onu desteklemeyi reddedecektir. O, yalnızca bencil çıkarlarının ne olduğu ile ilgilenir. Tanımı gereği endişesinde bencil olduğu sürece diğerlerinin hak ve ihtiyaçları ilişkili olarak algılanmaz.

Oldukça abartılmış yüksek kazanç garanti eden şirket yöneticileri (onların ellerindeki ürünü yüksek fiyattan satmalarını sağlamak için) masum insanların yükseliyormuş gibi görünen (ama olmayan) bir şirkete yatırım yapıp para kaybetmelerine sebep olurlar. Verilerini bu yolla manipüle eden birçok CEO, potansiyel yatırımcılarının iyi oluşları hakkında endişe

duymaz. Onların gerekçeleri mutlaka "Alıcıları bilgilendirelim!" olmalıdır. Böyle bir gerekçe türü kullanarak davranışlarının etik olmayan doğası ile yüzleşmek zorunda kalmazlar.

Oldukça yetenekli benmerkezci düşünce, binlerce insanın hak ve ihtiyaçlarını kapsayan durumlardan, her gün insanlar arasında geçen basit etkileşimlere kadar her tür insan durumuna genellenebilir. Bir çifti hayal edin, Max ve Maxine, rutin bir şekilde film kiralamaya giderler. Kaçınılmaz olarak, Maxine romantik aşk filmi kiralamak isterken Max aksiyon filmi kiralamak ister. Maxine, sık sık kendi tercihleri yanında Max'ın tercihlerine de uymasına rağmen Max asla Maxine'in tercihlerini istemez. Max durumu Maxine'e çeşitli yollarla mantıklı kılmaya çalışır. Ona göre, kendi tercihleri daha iyi çünkü onlar heyecanlı aksiyonlarla dolu çünkü aşk hikâyeleri daima yavaş ve sıkıcı çünkü onun seçimleri ödül almış filmler çünkü hiç kimse kendini ağlatan filmleri seyretmek istemez çünkü çünkü çünkü... Söyleyebileceği birçok neden vardır. Ancak bütün bunlar gerçek nedenleri gizler: Max, hoşlandığı türde filmleri almak ister, seyretmek istemediği filmleri seyretmese iyi olacaktır. Onun zihninde, bu şekilde istediği için böyle yapmalıdır.

Max'ın benmerkezciliği, gerçeği kendisinden dahi saklar. Maxine'in bakış açısını bir türlü anlayamaz ve kendi benmerkezci düşüncesinin Maxine'i nasıl elverişsizce etkilediğini göremez. Şu ana kadar, düşünceleri onun isteklerini elde etmek için çalışıyor olduğundan akla dayandırmalarında herhangi bir kusuru fark edemez ve benmerkezci bir şekilde başarılı olur.

11.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

EYLEM AŞAMASINDA BENMERKEZCİ DÜŞÜNCEYİ FARKETME

İçinde tanıdığınız bazı insanların olduğu bir durum düşünün, sizin ilgilerinize uygun olmayan bazı şeyleri yapmanız için bencilce baskı yapıyor. Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. Bu durum ... gibiydi.
2. Bu insanın, A, yapmam için çabaladığı şeyde kullandığı yöntem (Bana, ona katılmamı sağlayacak çeşitli yöntemler söyledi.) ...
3. Aynı zamanda, bu sebepler akılcı görün(m)üyorlardı çünkü ...
4. Şimdi bu insanın beni zorlamaya çalıştığına inanıyorum çünkü ...
5. Bence ona katılmamı istediği gerçek (akılcı olmayan) sebep ...

Başarısız Benmerkezci Düşünme

Benmerkezci düşünce başarısız olduğu zaman, düşünür tarafından etkilenenler ve düşünürün kendisi için problemler yaratır. Şimdi Max ve Maxine'in sinema filmleri ile ilgili hikâyesine bir süre geri dönelim. Max ve Maxine'in kendine hizmet eden tartışmalarına rağmen birkaç ay rutin bir şekilde film kiraladığını hayal edin. Max, Maxine'i kendi tercihlerine uyum sağlaması yönünde manipüle ediyor. Fakat bir gün Maxine, Max'ın kiraladıkları filmlerin tercihlerine yönelik bencilce davranışlarına uyum sağlamamaya karar verir. Max'a karşı dargınlık hissetmeye başlar.

Max'ın belki de onunla gerçek anlamda ilgilenmediğini düşünmeye başlar. Bununla ilgili ne kadar düşünürse o kadar çok Max'ın ilişkilerinde birçok yönden bencil olduğunu görmeye başlar. Max, onun film tercihlerini seyretmek istemez, her gün öğle yemeğine gittikleri yeri, öğle yemeğini yedikleri zamanı, arkadaşları ile ne zaman görüşeceklerini vb. kontrol etmeye çalışır.

Maxine, Max tarafından zorlandığını ve kullanıldığını hissetmeye başlar ve dargınlığı haricînde Max'a karşı savunma girişimleri ortaya çıkar. İsyan eder. Max'ın tek taraflı kararlarına bir daha boyun eğmez. Max ile tercihleri konusunda aynı fikirde olmadığı zaman bunu ona söylemeye başlar.

Bu noktada, tablo Max'a döner. Onun benmerkezci düşüncesi onun için çalışmamaya başlar. Kendi tercihlerini yerine getiremediği zaman öfkelenmeye başlar çünkü işlevsiz düşünmesinde içgörü kaybeder. Ancak buna rağmen Maxine'i gerçekten suiistimal ettiğini ve ona uygun bir şekilde davranmadığını fark etmez çünkü Maxine'in kızgınlığı onun tarafında misilleme eylemlerine yol açar, Max'ın yaşantısı eskisinden daha başarısız bir hâle gelir. Maxine belki gelecekte Max'ın film seçimleri ile ilgili mutlu olmayacağı kararını bırakabilir. Onun kırgınlığı Max'ın ona uygunsuz davranışlarını cezalandırmak için farklı arayışlar içerisine girmesine sebep olabilir. Eğer Max'ın film seçimlerine uyum sağlarsa film boyunca surat asabilir. Her ikisi de Maxine'in isyanından dolayı mutsuz olabilirler ve eskiden olduğu gibi sonsuz savaş durumu içinde ilişkileri olabilir.

Bu, kişisel ve sosyal başarısızlıklara sebep olan benmerkezci düşüncenin sayısız olası örneklerinden bir örnekti. Benmerkezci düşünce ve onun sosyal eşitliği, sosyomerkezci düşünce (bölümün sonlarında tartışıldı) sosyal ön yargı, sosyal çatışma, savaş, soykırım ve canavarlaştırmanın çeşitli formlarına sebep olabilir. Bir fırsatta bazı insanların ya da grubun üst düzeydeki güçlerini ellerinde tutmak için yetenekleri sonucu "başarılı" olabilmelerine rağmen onların kurbanlarının yanı sıra kendileri için de oldukça olumsuz sonuçlar ile karşılaşmak sık görülen bir durumdur.

Benmerkezci yaklaşımımızda başarısız olduğumuzda kendimiz ve/veya başkaları için yeni problemler yaratırız.

Bir çete düşünün, bu çete aynı renk kazak giyen grup üyelerini rastgele seçiyor ve taciz ediyor. Üyeler, sözel aşağılamalar ile başlıyor ve çabucak kurbanın ciddi yaralanmaları ile sonuçlanan fiziksel şiddete dönüştürüyorlar. Sonuç olarak, saldırıdan sorumlu çete üyeleri şüpheli olarak tutuklanıyorlar ve ardından onları mahkûmiyete götürecek ciddi bir suçun suçluları olduklarına karar veriliyor.

Başkalarına zarar vermese bile benmerkezci düşünme kronik kendine acıma ya da depresyona yol açabilir. Problemler ortaya çıktığı zaman bu tür düşünceye geri dönmek kolaydır:

> Neden daima kısa çubuğu çekmeliyim bilmiyorum. Ne zaman işlerin yolunda gittiğini düşünsem başka bir problem ile karşılaşıyorum. Hiç son yok mu? Yaşam birbirinin ardına sorun olarak görülüyor. Eğitmenlerim benden çok fazlasını bekliyorlar. Ailem ihtiyacım olduğu zaman bana para vermeyecek. Patronum, işimim yeteri kadar iyi yaptığımı düşünmüyor. Eşim yaptığım şeyler hakkında şikayette bulunur ve şimdi bu araba ile nasıl başa çıkacağımı anlamak zorundayım. Hayat boynumda sadece bir ağrı. Hiçbir şey neden benim yolumdan gitmiyor bilmiyorum.

Benmerkezci, kendine acıyan insanlar hayatın olumlu yanlarını fark etmekte başarısızdırlar. Bunları kendilerine acıma lehinde saklarlar. Kendilerine gereksiz acı çektirirler. Kendi

ŞEKİL 11.3 *Bunlar, benmerkezci düşünmeye eşlik eden birçok duygudan bazılarıdır. Benmerkezci düşünme "başarısız" olduğu zaman sık sık ortaya çıkarlar.*



kendilerine, "Hayatımın koşulları göz önüne alındığında istediğim her türlü acıyı çekme hakkına sahibim." derler. Bu gibi durumlarda, zihnin kendi kendini düzeltmesi mümkün olmadığı için kendi kendilerinin kurbanı olurlar. Olumsuza odaklanmayı seçer ve kendi kendilerini cezalandırıcı davranışlarla meşgul olurlar.

11.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

İŞLEVSİZ BENMERKEZCİ DÜŞÜNMEYİ ORTAYA ÇIKARMA

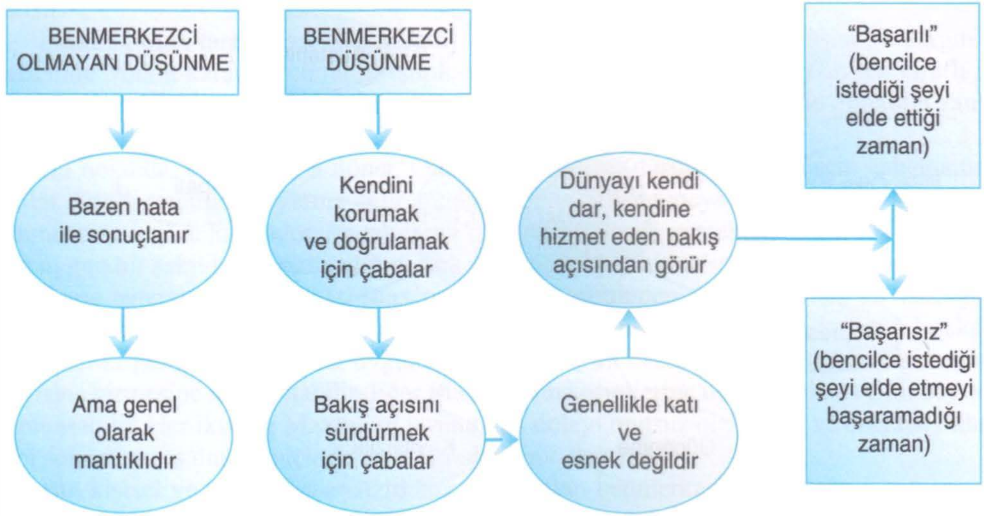
İstediğiniz bir şeyi bencilce elde etme arzunuzun benmerkezci davranışınızdan dolayı başarısız olduğu bir zamanı düşünmeye çalışın. Bu ifadeleri tamamlayın:

1. **Durum ... gibiydi.**
2. **İstediğim şeyi elde edemediğim zaman ... düşündüm ve ... davrandım.**
3. **Düşünmek için daha akılcı yol ... olabilirdi.**
4. **Davranışa dökmek için daha akılcı yol ... olabilirdi.**

Akılcı Düşünme

İnsan yaşamında mantıksızlık önemli bir rol oynamasına rağmen insanoğlu, prensipte, akılcı düşünme ve davranma yeteneğine sahiptir. Kanıtlar görüşlerimizi desteklemiyor olsa dahi onlara saygı duymayı öğrenebiliriz. Diğerlerinin bakış açılarına empatik bir şekilde bakmayı öğrenebiliriz. Akıl yürütme ve davranışımız etkilerine dikkatimizi vermeyi

ŞEKİL 11.4 *Düşünmedeki problemler ya benmerkezciliği ya da benmerkezci olmamaya dayalı olabilir.*



öğrenebiliriz. Şefkatli olabiliriz. Başkaları için fedakârlıklar yapabiliriz. Önemli problemleri çözmek için başkaları ile çalışabiliriz. Bencilce düşünme eğilimimizi keşfedebilir ve bunu düzeltmeye başlayabiliriz.

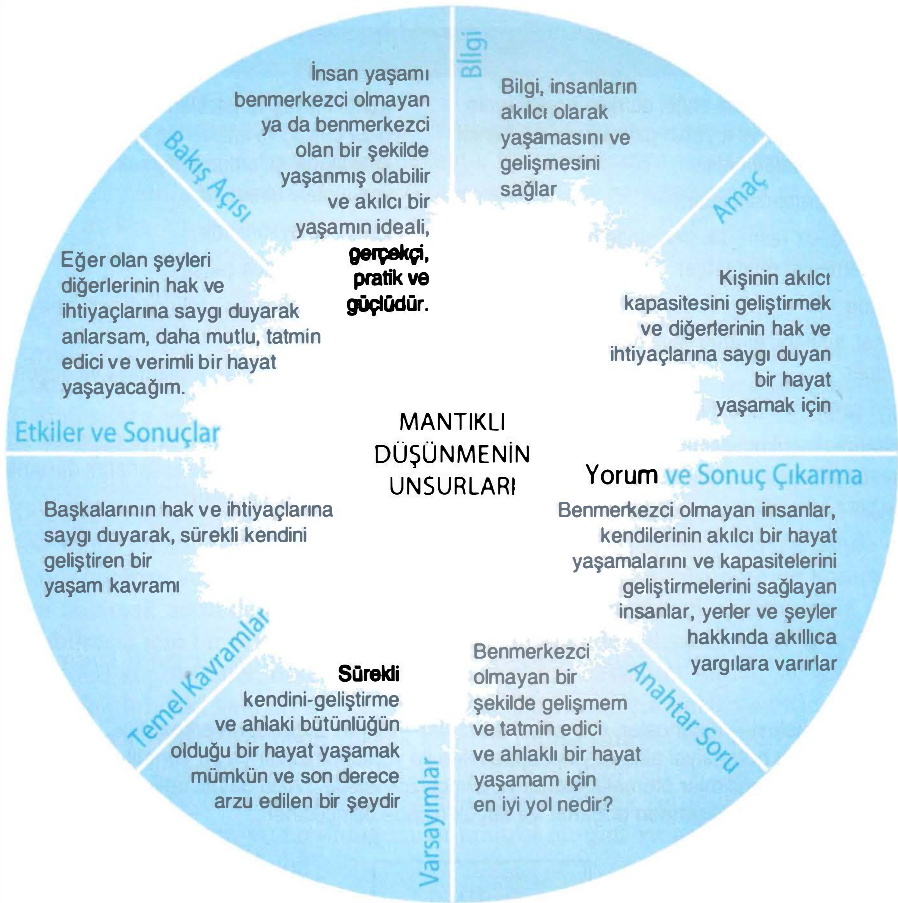
Bundan dolayı, benmerkezcilik yanılsamalar ya da bakış açıları yüzünden acı çekmemize sebep olsa da bu yanılsamaları diğerlerinin bakış açılarını düşünüp bunların üzerlerinde çalışarak aşabiliriz. Kendi bakış açımız içerisinde duyduğumuzu özümseyebileceğimiz gibi diğerlerinin bakış açılarını taklit etmeyi de öğrenebiliriz. Benmerkezci düşünme bizi davranışlarımızı yönlendiren düşünme sürecinden habersiz kılacağı gibi, eleştirel düşünme, düşünme sürecini açıkça fark etmeyi öğrenmemiz için bize yardımcı olacaktır. Kendi bakış açımızı kesin olarak ele alabileceğimiz gibi, bir de onun daima eksik olduğunu ve pervasızca kendine hizmet ettiğini fark etmeyi öğrenebiliriz. Fikirlerimizin mantıksız olduğu zamanlarda bile tamamen güvenli kalabileceğimiz gibi, düşüncemizdeki mantık ihlallerini aramayı ve bu ihlalleri sorunlu olarak tanımayı öğrenebiliriz.

İnsanlar doğal olarak benmerkezci olmalarına rağmen akılcı olmayı öğrenebilirler.

Dünyayı sürekli kendi bakış açımız ile karıştırmamamız gerekir. Diğerlerinin bakış açılarını, durumları birden fazla perspektiften görebilmek için düşünmeyi ve anlamayı öğrenebiliriz. Doğruluk için düşüncemizi değerlendirmeyi öğrenebiliriz. "İkinci doğamızı" geliştiriyormuşuz gibi, düşüncemizde daha bilinçli olmaya gayret edebiliriz.

Her birimiz, akılcı bir zihin geliştirmek ve bunu benmerkezci düşünce kalıplarına direnme ya da düzeltme gelişimi için kullanmak amacıyla en az potansiyele sahibizdir. Bu, birkaç kişinin sahip olduğu zihin üzerindeki emri gerektirir. Bu, disiplinli düşünmeyi içerir ve kişinin kendini sorumlu tutması demektir. Bu, düşünmeyi yönlendiren içsel bir sesin gelişmesi demektir. Harekete geçmeden önce düşüncenin etkileri üzerine düşünmek demektir.

ŞEKİL 11.5 *Benmerkezci olmayan zihnin mantığı.*



Bu açıkça benmerkezci eğilimlerin kontrolünü içeren amaç ve gündemlerin tanımlanmasını ve irdelenmesini içerir. Bu, akla uygun olamayan düşüncenin tanımlanmasını ve akla uygun düşünceye dönüşümünü içerir.

İlişkileri olan Todd ve Teresa örneğini düşünelim. Todd, Terasa bir başka erkek ile konuştuğu zaman kendisinin kıskançlık hissettiğini fark eder. Ardından kıskançlık duygusunun mantık dışı olduğunu anlar. Şimdi kendisini savunan benmerkezci doğasını engellemek için müdahale edebilir. Kendine, kendi "ben"inden uzakta durmasını sağlayacak sorular sorabilir: "Teresa'nın neden diğer erkekler ile konuşmaması gerekiyor? Ona güvenmemek için gerçekten herhangi bir iyi nedenim var mı? Eğer yoksa onun bu davranışı beni neden sıkıyor?"

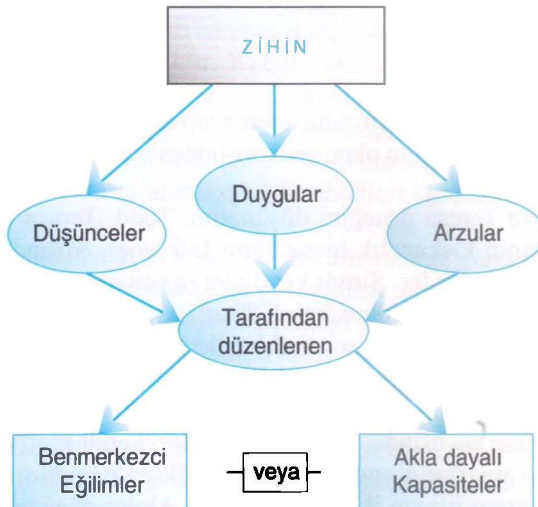
Bu tür kendini irdeleme sayesinde, mantıklı insanlar, kendi motivasyonlarının arkasında yatanları anlamaya çalışırlar. Kendi benmerkezcilikleri ile uzlaşırlar. Akla uygunluk ve ortak saygı ile karakterize olmuş ilişkiler kurarlar. Akılcı düşünme kendi yaklaşımı içinde esnek, disipline edilmiş ve tarafsızdır. Kendi etik taleplerine bağlı kalarak kendi sürecinin grafiğini çizebilir. Kendini, kendi içinde akılcı olmayan eğilimlerden kasti olarak uzak tutar.

ŞEKİL 11.6 *Bu tablo doğuştan benmerkezci düşünme ile üzerinde çalışılmış benmerkezci olmayan düşünme eğilimlerini karşılaştırır.*

BENMERKEZCİ ZİHİN	BENMERKEZCİ OLMAYAN ZİHİN
Akılcı zihnin gelişimine engel olurken başkalarının hakları, ihtiyaçları ve arzuları pahasına kendi bencil ilgilerinin peşinden gider.	Kendi ihtiyaç ve isteklerini izlerken diğerlerinin ihtiyaç ve isteklerine saygı duyar ve entelektüel anlamda gelişmek ve öğrenmek için motive olmuştur.
Kendini doğrulamayı ister.	Esnek ve uyabilendir.
Esnek değildir (esneklik sayesinde bencil ilgilerini elde edemediği müddetçe).	Tarafsız olmaya çalışır.
Bencildir.	Bilgileri doğru bir şekilde yorumlamaya çalışır.
Küresel, şiddetli, olumlu veya olumsuz genellemeler yapar.	Tüm ilişkili bilgileri toplamaya ve düşünmeye çalışır.
Bilgiyi çarpıtır ve önemli bilgiyi görmezden gelir.	Duyguları kontrol ederek ve duygusal enerjiyi verimli bir şekilde kullanarak durumlara mantıklı tepkiler verir.
İsteklerinin karşılanmasında başarısız olduğu zaman olumsuz ve amacına zarar verecek duygular ile tepki verir.	

ŞEKİL 11.7 *Akla dayalı kapasiteler veya benmerkezci eğilimler zihni kontrol eder.*

Zihnin üç işlevi—düşünceler, duygular ve arzular—kişinin doğal benmerkezciliği ya da kişinin potansiyel akla dayalı kapasiteleri ile yönlendirilebilir ya da yönetilebilir. Benmerkezci eğilimler otomatik olarak ve bilinçsizce işlerler. Akla dayalı eğilimler sadece aktif öz-gelişimden doğarlar ve büyük ölçüde bilinçlidirler.



Böylece, bilinçsiz, kendini aldatıcı düşünme mantık dışı sonların gelişiminde bir araç olduğu gibi bilinçli, kendini algılayan düşünme de mantıklı sonların elde edilmesinde bir araçtır. Akılcı düşünmenin içsel boyutu, bu nedenle, bilinç düzeyini tüm içgüdüsel mantık dışı düşünmeye yükseltir. Kötü alışkanlıklarımızı görmezden gelerek gelişemeyiz. Sadece onları yok ederek gelişebiliriz. Bu, kötü alışkanlıklara sahip olduğumuzu kabul etmeyi ve aktif bir öz analitik duruş gerektirir.

Bu akıl yürütme çizgisinde, mantıklı tek bir hareket vardır, o da, tamamen açığa çıkarıldığı zaman akla yatkın eleştirilere karşı direnebilmektir. Bizim tamamen sahip olamayacağımız tüm düşünceler, bizim için şüpheli olmalıdır. Anlaşma yapılan ince baskının birçok sayfasında, yazar okuyucunun açıkça anlayamamasını umar. Burada, benmerkezci zihin, aslında, ne yaptığı ile ilgili gerçeği gizlemeye çalışır. Tümü kendini akla uygun ve adil olarak temsil ederken benmerkezci zihin gerçeği kendinden ve diğerlerinden gizler.

Mantıklı düşünme, aksine, iyi nedenler sunularak haklı çıkarılır. Kendini aldatmaz. Gizli gündemin örtüsü değildir. Diğer bakış açıları ile ilişkili olduğu zaman bir tek bakış açısının içinde sıkışıp kalmaz. Tüm önemli, ilişkili bilgiyi toplamaya çalışır ve kendi tutarlılığı ve bütünlüğünü vaat eder. Akılcı insanlar her şeyi, dünyayı zengin bir şekilde ve tam anlamıyla anlamak ve deneyimlemek için oldukları gibi görmek isterler. Hayatla aktif bir şekilde meşguldürler. Yanlış oldukları ve hatalarından öğrenmeyi amaçladıkları zaman kabul etmeye isteklidirler. Gerçekten, yanlış oldukları zaman kendilerini yanlış olarak görmeyi isterler.

Daha sonra, kendi akılcı kapasitelerini geliştirmek için herhangi bir zamanda düşüncelerini, duygularını ve arzularını benmerkezci veya akla dayalı düşünme ile kontrol edilebileceğini anlamak zorundadırlar. Mantıklı zihninizin benmerkezci eğilimleriniz üzerinde hâkim olabilmesi için bir orkestra liderine benzer bir şekilde çalışacaksınız. Lider, müzikal üretim sürecini kontrol eder, orkestra içindeki disiplinin devamını sağlar, ses kalitesini değerlendirir, dağılımdaki hataları dinler, bu hataları düzeltme için anlar ve rutin inceleme ve sürekli uygulama yoluyla sonunda yüksek kalitede müzik ortaya çıkarabilir.

Akılcı potansiyelinize daha fazla ulaşabilmeniz için, mantıklı ve mantık dışı düşünce ve hayatınızdaki motivasyonun etkileşimi arasında öğrenci olmak zorundasınız. Eninde sonunda düşünce şeklinizin kim ve ne olduğunuzu kontrol ettiğini ve hayatınızın esas kalitesini belirlediğini görmeniz gerekiyor.

11.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

NE ÖLÇÜDE MANTIKLISINIZ?

Bir süredir, mantıklı olmak ve mantık dışılık (benmerkezcilik) ile ilgili birtakım bilgiler okumaktasınız. Kendinizin ne derece, akla dayalı veya mantık dışı olduğunuzu düşünün. Şu soruları cevaplandırın:

1. **Kendinizi iki bölüme ayırmış olsaydınız, bir bölüm benmerkezci, diğeri akılcı olacak şekilde, hangisinin ne derece olduğunu düşünürsünüz? % 100 mantıklı, % 50 mantıklı ve % 50 benmerkezci olduğunuzu söyleyebilir misiniz? Veya kendiniz nasıl bölerdiniz?**

2. Soruya verdiğiniz cevabı destekleyecek neler sunabilirsiniz? Yaşantınızdan örnekler verin.
3. Benmerkezci olduğunuz ölçüde benmerkezciliğiniz ne gibi problemlere sebep oluyor?
4. Benmerkezci düşünceniz, siz veya diğerleri için daha fazla probleme sebep olma eğiliminde mi? Açıklayın.

Benmerkezci İki İşlev

Size bir süredir akla dayalılık ve mantık dışılık arasındaki ayrımı tanıtmaktayız. Şimdi benmerkezci düşünmenin ayırt edici bir şekilde iki farklı örneğini tartışacağız. Her ikisi de benmerkezci zihnin istediğini elde etmek için kullandığı genel stratejileri ve mantıksız güç kazanma yollarını temsil etmektedir.

Öncelikle günlük yaşantımızda rol oynayan güç üzerine odaklanalım. Hepimiz biraz güç sahibi olduğumuzu hissetmeye ihtiyaç duyarız. Eğer güçsüz isek ihtiyaçlarımızı karşılayamayız. Güç olmadığı takdirde, başkalarının insafına kalırız. Neredeyse tüm yaptıklarımız, küçük ya da büyük, bir tür güç egzersizi gerektirir. Bundan dolayı, güç kazanma insan yaşantısı için esastır. Ancak biz gücü ya akla dayalı ya da mantık dışı anlamlar sayesinde izler ve akılcı veya mantıklı sonlara hizmet etmek için de kullanırız.

Güç kazanmak ve kullanmak için iki mantık dışı yol, benmerkezci stratejinin iki farklı formunda verilir:

1. Başkalarına hâkim olma sanatı (birinin ne istediğini anlamak için *doğrudan* bir araç)
2. Başkalarına boyun eğme sanatı (birinin ne istediğini anlamak için *dolaylı* bir araç)

Benmerkezci bir şekilde istediklerimizi elde etmek için ya diğerlerine hükmetmeye çalışırız ya da diğerlerine boyun eğmeye çalışırız.

Biz benmerkezci bir şekilde düşündüğümüz sürece benmerkezci arzularımızı ya doğrudan açık güç ve diğerlerinin üzerinde kontrol kurma egzersizleriyle ya da ilgilerimize yönelik hizmette bulunabilecek olan kişilere boyun eğerek dolaylı bir şekilde karşılamak isteyeceğiz. Kabaca bir şekilde ifade etmek gerekirse *ben* ya zorbalık yapar ya da ayaklara kapanır. Ya zayıf olanları tehdit eder ya da daha güçlü olanlar için kendini ikinci plana atar.

Mantık dışı ilgilerimizi izlediğimiz bu her iki yöntem esasen kusurludur çünkü her ikisi de haksız düşünce içinde temellendirilir. Her ikisi de benmerkezci insanların ihtiyaç ve haklarının, kendi avantajları için istismar ettikleri kişilerin hak ve ihtiyaçlarından daha önemlidir varsayımı ile sonuçlanır. Benmerkezci düşünmenin, her temel mantığı dışarıda bırakan bu iki örneğini kısaca inceleyeceğiz.

Bu örnekleri tartışmadan önce sırada bir uyarı var: Bahsettiğimiz gibi, hayattaki birçok durum güç kullanmayı kapsamaktadır. Ancak güç kullanımı uygunsuz bir kullanım anlamına gelmez. Örneğin, bir iş ortamında, hiyerarşik protokol, yöneticilerin, çalışanların aynı fikirde olmayabilecekleri birtakım kararlar almalarını gerektirir. Yöneticinin pozisyonunun doğasında bulunan bu sorumluluk, yöneticinin karar alabilmek için güç kullandığı çağrışımı yapar. Aslında, konumlarından kazandıkları otoritelerini kullanamayan yöneticiler, genellikle etkili değillerdir. Belirli görevlerin tamamlanmasını sağlamaktan sorumludurlar. Bu

nedenle, güçlerini bu görevlerin tamamlandığını görmek için kullanmaları gerekir. Elbette, bu, bencil amaçlarına hizmet etmek için haksızca kullandıkları gücü haklı çıkarmaz.

Güç kullanımı, yaşamın bir parçasıdır ve olması da gerekir. Temel nokta, güç, onu kullanan insanın motivasyonuna ve tarzına bağlı olarak ya akla dayalı ya da mantık dışı bir şekilde kullanılabilir. Böylece, eğer güç akla dayalı amaçlara hizmet etmek için kullanılırsa ve makul tavırlar içerisinde bu amaçlar izlenirse haklıdır. Tam tersi, eğer güç mantık dışı ve kendine hizmet eden amaçlar için diğerlerini kontrol ve manipüle etmek için kullanılırsa bu tamamen başka bir konudur.

Şimdi hepimizin benmerkezci olduğu ölçüde kullandığımız mantık dışı düşüncenin iki baskın örneğine dönelim:

1. Baskın ben fonksiyonu: "İstediğimi, kendi en üst yöntemim ile savaşarak alabilirim."
2. Boyun eğici ben fonksiyonu: "İstediğimi, başkalarını memnun ederek alabilirim."

Benmerkezci zihin, alışkanlık ya da durum değerlendirmesi yoluyla diğerleri üzerinden birini seçer. Örneğin, ya zorla üsttekilerin yerlerini değiştirebilir ya da üstte olanı memnun edebilir ve böylece isteklerini elde edebilir. Elbette, bu seçimler ve ona eşlik eden düşüncenin, bilinçaltında işlevini yerine getirdiğini hatırlamamız gerekir.

Benmerkezci Baskı

Benmerkezci düşüncenin iki işlevi arasında, belki daha kolay anlaşılanı baskın işlevdir -veya genellikle bu bölümün amaçları içinde bahsedeceğimiz gibi *baskın ben*'dir. Bu düşünme durumu içinde çalıştığımız zaman, ilk ve en önemli olarak, diğerlerinin üzerinde uyguladığımız

ŞEKİL 11.8 *Ne zaman kendi çıkarlarımıza hizmet etmek için benmerkezci bir şekilde düşünsek ya hükmederiz ya da başkalarına boyun eğeriz.*



güç ile onların istediğimiz şeyi tam olarak yapması ile ilgileniriz. Böylece, baskın ben, gündemini elde etmek için fiziksel güç, sözlü gözdağı, zorlama, şiddet, saldırganlık, "otorite" ve aleni gücün diğer birçok formunu kullanır. Baskın ben, istediğimizi elde etmek amacıyla, bize direnç gösteren diğerlerine istediklerimizi yaptırabilmek için onları zorlayabileceğimiz gibi bir yol ile diğerlerinin kontrol edilmesi gerektiği inancı ile güdülenir. Tabii ki çeşitli zamanlarda, baskı, sakin bir ton ve ılıman görülebilecek bir tavır ile oldukça ustaca ve dolaylı olabilir.

İş yerinde baskın ben örnekleri için, eşleri tarafından sözel veya fiziksel istimara uğrayan birçok insana veya ebeveynleri tarafından benzer istismarlara uğramış birçok çocuğa bakmak yeterlidir. "Eğer diğerleri istediğimi yapmazsa onları bunu yapmaları için zorlayabilirim." basit söylenmemiş bir örnektir. Veya bir barda kız arkadaşından uzak durması için bir başka adamı kavgaya zorlayan bir adamı düşünün. İlk görünüşte onun amacı, kız arkadaşını korumaktır. Gerçekte ise, adamın amacı, kızın başka biriyle romantik ilişkiye girmek için baştan çıkmasını engellemek veya adamın diğer insanların önünde utanmasını sağlamak olabilir.

Benmerkezci bir şekilde istediklerimizi elde etmek için, ya diğerlerine hükmetmeye çalışırız ya da diğerlerine boyun eğmeye çalışırız.

Başkalarının üzerindeki baskı, tipik olarak güç duygularını ve kendini önemsemeyi getirir. Kendini aldatma yoluyla, sık sık kendini haklı görme duygusunun artmasına sebep olur. Baskıcı kişi, genellikle kibirlidir. Baskıcı kişiler için başkaları üzerinde kontrol kurmak hak olarak ve uygun bir davranış gibi görünmektedir. Baskıcı kişi, zorlamayı ve kontrol kurmayı, baskı uygulanan kişinin iyiliği için kullanır. Buradaki kilit nokta ise, diğerlerini boyun eğmek için zorlama ve güç kullanmada kendini doğrulama ve öz kazanımda bulunmaktadır. Diğerlerinin, sonuç olarak istenmeyen rahatsızlık, ağrı, acı veya yoksunluğa katlanması gerekir.

Entelektüel yapıları karşılıklı destekleyen bu verilenlere göre, başkalarını başarıyla baskılayan kişilerin, kendi davranış veya mantıklarındaki herhangi bir problemi fark etmeleri zordur. Zihninizde yapılması gerekeni yaptığınız zaman değişim neden olsun? Bu yüzden, baskın ben "başarılı" olduğu sürece olumlu duygular yaşar. Başkalarını kontrol etme, baskılama ya da manipüle etmede "başarısız" olduğu ölçüde olumsuz duygular yaşar.

Kontrol etmek için hayal kırıklığı yaratan başarısızlıktan ortaya çıkan olumsuz duygular, öfke, hiddet, gazap, kin, düşmanlık, husumet, depresyon ve üzüntüyü içerir. Uzun yıllar, karısını başarıyla kontrol edebilmiş küfürbaz kocayı düşünün. Eşi onu terk etmeye karar verdiği zaman o öfke nöbetine girebilir ve eşini, belki kendini bile öldürebilir. Eşinin kontrolünde olduğunu düşündüğü sürece memnuniyet hisseder fakat eşine baskı uygulamadığı zaman mantık dışı öfkesi onu aşırı fiziksel şiddete yönlendirebilir.

Baskı uygulayan kişilerin mantık dışı kontrol davranışlarını haklı çıkarmak için kullandıkları çeşitli örnekler şunlardır:

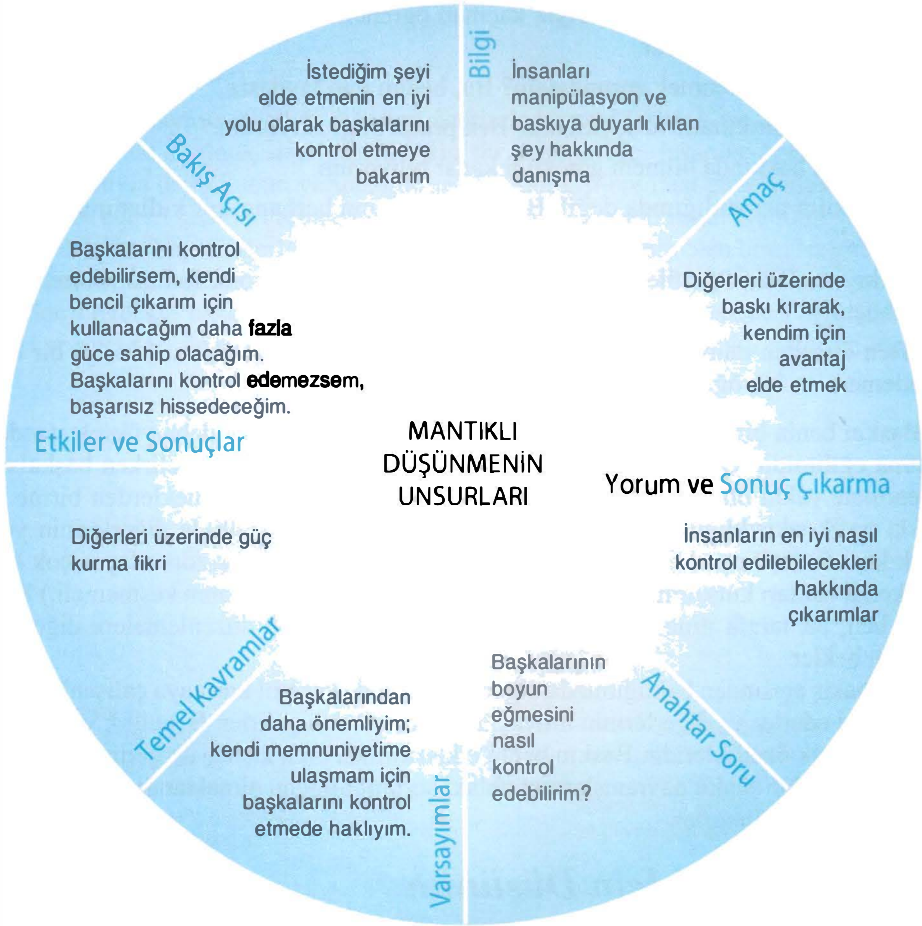
"Senin bildiğinden daha fazlasını biliyorum."

"Senden daha fazla bildiğimden görevi üstlenmek için bir zorunluluğum var."

"Bir şeyleri düzeltmek için güç kullanmak zorunda kalırsam yapılması gerekeni daha iyi anlamak için bunu yapmam gerekir."

"Senden daha güçlüysem bu beceri ve anlamada üstün olduğum içindir."

ŞEKİL 11.9 *Baskın benin mantığı bu unsurları kapsamaktadır.*



"Yönlendirme hakkına sahibim. Durumu en iyi ben anlarım."

"Aptalca davranıyorsun. Senin kendine zarar vermene izin veremem."

"Ben, uzmanım. Bu nedenle, senin bana öğretebileceğin, bilmem gereken ya da önceden bilmediğim hiçbir şey yok."

Verilen bu bilinçaltı inanç ve düşüncelerden yola çıkarak öncelikle baskın bende işleyen insanların, özellikle başka bir baskın ben ya da güçlü, mantıklı insan ile karşılaştıkları zaman, kişiler arası ilişkilerde zorluklar yaşamaları olasıdır. Baskı uygulamaya çalışan bilinçsiz eğilim, sağlıklı kişisel ilişkileri engellediği gibi daha önceden baskın benin strateji ve taktiklerini kullanarak disiplinli öğrenmeden kaçınmaya çalışan öğrencilerin öğrenme süreçlerini de sekteye uğratır.

Entelektüel kibir, hâkim olmak için olan eğilimin ortak bir yan ürünüdür. Aşağıdaki düşüncelerin tümü -sık sık bilinçsizce- öğretmenleri ve ebeveynleri üzerinde güç egzersizi yoluyla anlamlı öğrenmeden başarıyla kaçınan öğrencilerin bir kısmında entelektüel kibri yönlendirir ve ya ondan türer.

"Neden bunu öğrenmek zorundayım? Bu, benim için faydasız."

"Bu sadece bir kuram ve soyutlama. Ben pratik bilgi istiyorum."

"Bu konu hakkında bilmem gerektiği kadar biliyorum."

"Bu benim uzmanlığımda değil. Bunun benim için herhangi bir kullanımı asla olmayacak."

"Zekiyim. Bana öğretilen bir şeyi anlamazsam öğreticinin onu sunma yöntemi açıkça yanlıştır."

"Ben önceden daima iyi dereceler elde ettim. Böylece, eğer bu sınıfta iyi bir derece edemezsem bu, öğretmenin hatasıdır."

Baskın benin bir başka kriteri de kendisine kıyasla diğerlerine daha yüksek standartlar dayatma eğilimidir. Örneğin, kendisinde bariz kusurları görmezden gelirken başkalarında mükemmele yakın bir beklenti içerisine girer. Her zamanki basit örneklerden birine göre, sıklıkla trafik sıkışıklığında olan şeye dönebiliriz. İnsanlar genellikle diğerlerinin yolunu sık sık keserken (Bu şeridi almak zorundayım -diğerleri beklemek zorundaysa çok kötü.), sanki kendi hakları kutsalmış gibi araba kullanırlar. (Hiç kimse yolumu kesmemeli.) Kısaca, baskın ben, bir tarafa itme hakkına sahip olduğu kurallara ve düzenlemelere diğerlerinin uymasını bekler.

Etik bakış açısından baktığımızda diğerleri üzerinde kontrol kurmaya çalışanlar sıklıkla hakları ihlal ederler ve diğerlerinin ihtiyaçlarını görmezden gelirler. Bencillik ve zulüm, bu insanların ortak özellikleridir. Baskın benin etkisi altında olan kişiler ile herhangi bir zemin elde etmek zordur çünkü davranışlarının ahlaki sorumluluğunu almaktan kaçınmak için entelektüel hileler kullanırlar.

11.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

NE ÖLÇÜDE BENMERKEZCİ BİR ŞEKİLDE BASKINSINIZ?

Arkadaşlarınız, aile bireyleri, işçiler ve diğerleri ile aranızda geçen tipik etkileşim örneklerini düşünün. Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. ... tür durumlarda çok baskın (benmerkezci) olma eğilimim var.
2. ... baskın davranışlarımdan bazı örnekleri oluşturur.
3. Ben genellikle diğerlerini zorladığımda başarılıyım / başarısızım. Stratejim ...
4. Benim kontrollü davranışım problemler yaratıyor çünkü ....

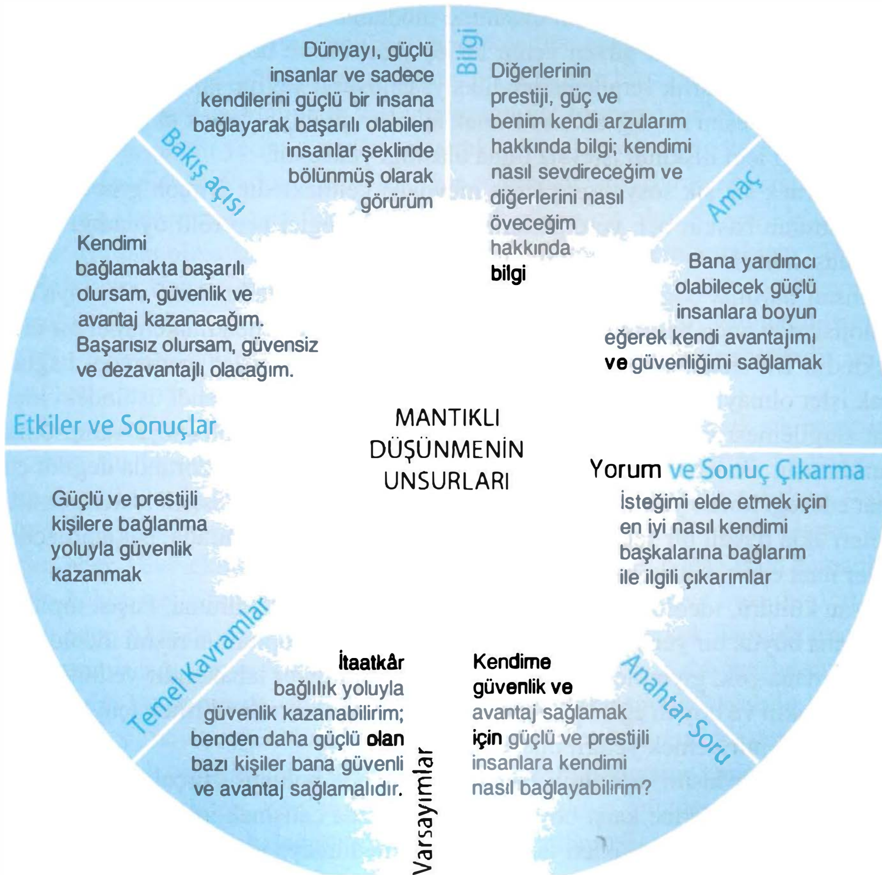
Daha sonra, benmerkezci boyun eğici düşünmenin -hükmeden ve gücü kullanan kişilere bağlanma yoluyla güç ve güvenlik arayan düşünme- mantığı üzerinde çalışacağız. Biz güç sahibi olan kişilerin, bunu başkalarına baskı uygulayarak başardıklarını varsaymıyoruz.

Güç kazanmayı, akla dayalı amaçlar sayesinde başarmış olabilirler. Zihindeki bu uyarı ile boyun eğici benin basit bir ana hattı ile başlayalım.

Benmerkezci Boyun Eğme

Baskın benin ayırıcı özelliği diğerleri üzerinde kontrol kurmak ise, boyun eğici benin ayırıcı özelliği de stratejik itaat etmedir. Bu tür düşünmede, insanlar doğrudan güç için çabalama yoluyla değil bunun yerine, güç sahibi olan kişilere itaat etme yoluyla güç kazanırlar. Kendi bencil çıkarları içinde hareket edebilmek ve güçlü insan olabilmek için diğerlerinin isteklerine boyun eğerler. Bu yolla, boyun eğici bene sahip olan bireyler gücü dolaylı olarak kazanırlar. Başarılı olabilmek için pohpohlama ve kişisel manipülasyon sanatlarını öğrenirler. Gerçekte başkası sayesinde kendi ilgilerinin peşinde koşarken diğerlerinin iyi oluşları ve çıkarları ile gerçekten ilgileniyormuş gibi görünen yetenekli aktör ve aktristler

ŞEKİL 11.10 *Boyun eğen benin mantığı bu unsurları kapsamaktadır.*



olmaları gerekir. Aynı zamanda, bu durumdaki işleyişi kendilerinden gizlemeleri gerekir çünkü kendilerine olan saygılarını belli bir düzeyde devam ettirmek zorundadırlar. İsteklerini elde edebilmek için diğerlerine boyun eğdiklerini bilinçli olarak kabul etselerdi haklı olduklarını hissetme ile ilgili sıkıntıları olurdu.

Günlük yaşamda bu tür bir işleyişin sayısız örneği bulunmaktadır. Örneğin, erkek arkadaşı ondan daha fazla hoşlansın diye balık tutmaktan hoşlanıyormuş gibi yapan (içsel olarak balık tutmaktan sıkılırken) bir genç kız bu tür bir düşünce ile meşguldür. Belirli amaçlar (prestijli bir erkek arkadaşa sahip olmak, onun ilgisini kazanmak, ilişkide kendini güvende hissetmek vb.) elde etmek için erkek arkadaşının arzu ve isteklerini onaylamaktadır. Onunla balık tutmaya gitmeyi gerçekten kabul etmesine rağmen muhtemelen uzun vadede yapmış olduklarına darılarak sonlandıracaktır –özellikle erkek arkadaşının bağlılığını bir kez güvenceye aldığı zaman. Boyun eğici benin stratejilerinde üstü kapalı olan kötü niyetin etkisi aracılığıyla, sürekli zihni bu şekilde çalışan kişilerde sonuç olarak dargınlığın gelişmesi yaygındır.

Baskın ben, diğerlerinin üzerinde istenileni yaptırmak için zorlama ve kontrolü kullanır.

Genç bir kadının boyun eğici benin düşünme modeline sahip olduğunu düşünelim. Bu kişi, sonunda, ekonomik olarak güven veren bir eş seçebilir ve böylece çalışmak zorunda kalmadan ve kişisel fedakârlık sergilemeden lüks yaşantısının keyfini sürebilir. Bilinçli olarak, kendini gerçekten eşini sevdiğine inandırmak için kandırabilir. Ancak akla dayalı olarak eşiyle ilgili olmadığı için ilişkinin işlevsiz olma olasılığı yüksektir.

Benzer bir örnek sık sık sosyal gruplarda meydana gelmektedir. Birçok grubun içinde, üyelerin bir kısmının baskın ben ve diğerlerinin de boyun eğici ben rolü oynadığı bir güç yapılanması oluşmaktadır.

Birçok insan duruma bağlı olarak her iki rolü de oynamaktadır. Nazi Almanya'sı ve faşizm ideolojisi aynı anda baskın ve boyun eğici davranışla beslenen mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. Bu sistemde, neredeyse herkes benmerkezci türler içerisinde, bağlama dayalı olarak işler olmayı öğrenmek zorundaydı. Hiyerarşi, herkesin kendi üstündeki kişiye mutlak itaat sergilemesi ve herkesin üstünde olan kişilerin mutlak otoriteye sahip olması şeklinde kurulmuştu. Sadece Hitler, boyun eğici bir strateji kullanmak zorunda değildi çünkü onun itaat edeceği kimse yoktu. Teorik olarak, böyle bir sistemde, sistem içerisinde altında olan kişileri akla dayalı bir şekilde ikna etmek zorunda değildi. Burada, beklenti açıktır: Alttaki kişiler itaat eder; üstteki kişiler hükmeder.

Çoğu insan kültürü, ideolojisinde insan yaşamı için aklın kullanımına, Faşist toplumda olduğundan daha büyük bir yer verilmiştir. Ancak herhangi bir toplumun resmî ideolojisinin çoğu gerçekten daha çok, giyinme penceresidir. Bütün toplumlar tabakalıdır ve bütün tabakalı toplumlar baskın ve boyun eğici ben düşünme sürecini cesaretlendirmek için hiyerarşik bir güç yapısına sahiptir demek yeterli olacaktır.

Tabakalaşmanın bir kısmı, işle ilgili bağlamların içinde bulunur. Birçok iş durumunda, erkekler ve kadınlar, amirlerine karşı boyun eğici bir tarzda çalışmak için zorlamayı hissetmekten hoşlanırlar, onların üstünlükleri tarafından hükmedilmeye ve manipüle edilmeye izin verirler ve böylece sevilen kişi olarak kalabilir, işlerini koruyabilir veya terfi edebilirler.

Bundan dolayı, boyun eğici ben, güvenliğini, avantajını ve memnuniyetini sağlamak için beceri ve oldukça yetenekli olan kendini aldatma yoluyla çalışmaktadır. Bu amaçları elde

etmek için itaat, kul köle olma, sinme ve kabul etme gibi davranışlarla -tüm bu karakteristik özellikler oldukça rahat kılık değiştirebilmelerine rağmen- yakından ilgilenmektedir. Avantaj kazanmak ve yapay özgüvenini devam ettirebilmek için sürekli olarak diğerlerinin isteklerine teslim olur, uyar, boyun eğer, karşı koyamaz ve engel olmaz.

Üstün niteliklerinin göçtüğü duygusundan kaçınmak için en etkili kanı kurtaran araçlardan biri üstün bakış açısını benimsemektir. Bu durumda, boyun eğme basit bir anlaşma gibi görünmektedir: "Bana baskı yapmadı, onunla aynı fikirdeyim."

Boyun eğici ben "başardığı" sürece hoşnutluk, mutluluk, memnuniyet, zevk vb. olumlu duyguları yaşamaktadır. Boyun eğme yoluyla, amaçlarını elde edemediği ve sonuçlarını kazanmada başarısız olduğu ölçüde acı, hüzün, düşmanlık, hâlsizlik, kin, intikam, nefret, antipati ve iğrenme gibi birçok olumsuz duyguyu hissetmektedir. Duruma bağlı olarak, başaramamış olma duygusundan daha fazla güvensizlik, korku, çaresizlik, depresyon ve anksiyeteye de yol açabilmektedir.

Boyun eğici ben başarısız olduğu zaman acı çektiğinde başkalarına acı çektirerek karşılık vermeye eğilimli olan baskın benden daha fazla, içten bir şekilde kendi kendini cezalandırma eğilimi sergilemektedir. Benmerkezci duygular, benmerkezci düşünceleri yansıtırlar. Böylece, boyun eğici ben kendi kendine acı çektirdiği zaman kendini kötü hissetmede haklı olarak görmektedir. Olumsuz duyguları hissetmek için tüm nedenlere sahip olduğunu kendine hatırlatmada hasta memnuniyet formunu kullanmaktadır.

Örneğin, eşinin yerine getirilmesi gereken tüm hoş olmayan kararlar ile baş etmesi gerektiğine inanan bir kadını düşünün. Eğer eşi ondan, kararlardan bazılarının altından onun kalkmasını istese ona uyar fakat sonuç olarak gücenmiş olur. Şu şekilde düşüncelere kapılabilir: Bu hoş olmayan kararlar ile neden benim baş etmem gerekiyor? Bunlar, onun sorumlulukları. Ben daima onun yapmayı istemediği şeyleri yapmak zorundayım. O, benimle gerçekten ilgilenmiyor çünkü eğer öyle olsaydı benden bunları yapmamı isteyemezdi.

Bu olumsuz düşünceleri düşünmekte haklı olduğunu hissetmektedir ve bir şekilde, düşüncelerine eşlik eden gücenme duygusu ile eğlenmektedir.

Boyun eğici ben, baskın ben zihniyeti ile çalışan bir kişi ile sık sık başarılı bir ilişkiye sahiptir. Bu fenomenin paradigma durumu, erkeklerin hükmettiği, kadınların ise boyun eğdiği evliliklerde bulunabilir. Kadın, erkeğin isteğine boyun eğer. Erkek, kadının tüm ev işlerini yapmasını gerekli görebilir. Buna karşılık, açık ya da örtülü olarak, ona bakmayı kabul eder. (Eve ekmek getiren birincil kişi olarak hizmet eder.) Bazı zamanlar kadın, erkeğin hâkimiyetinden rahatsız olmasına rağmen bunu anlar ve bazı durumlarda pazarlığı kabul eder. Akla dayandırma yoluyla, başka herhangi bir erkek ile muhtemelen daha iyisinin olamayacağı yönünde kendi kendini ikna eder. Eşi, onun ihtiyaç duyduğu konforu sağlamaktadır. Bu durumda, onun baskın davranışlarını bir tarafa koyabilir çünkü buna değer.

Böylece, boyun eğici ben kendi isteklerinin karşılandığını hissettiği sürece bir tür işlevsiz "başarı" yaşayabilir. Sözlü taciz uygulayan yöneticisine karşı itaatkâr şekilde davranan çalışanı ele alalım. Yönetici, çalışanı dikkate aldığı müddetçe -kendi çıkarlarını ikinci plana atıp çalışanın çabaladığı yönde onu ödüllendirerek- çalışan olumlu duygulara sahip olacaktır. Yönetici, bunu yapmayı sonlandırdığı zaman sonuç olarak çalışanın ihtiyaç ve istekleriyle ilgili görünmüyor gibi görünür. Bu yüzden çalışan bu durumu kırıcı bulabilir,

yöneticiye gücenebilir ve itaatkâr rolünü oynamak zorunda kalabilir. Eğer bir fırsat verilirse danışmanına geri dönebilir.

Boyun eğici ben diğerleri ile bağlantılı olduğu için duyguları, davranışları ve düşünceleri kendi aşağılık duygusunun bilinçaltındaki anlamından kaynaklanan inançlar tarafından kontrol edilmektedir. Diğer kişinin istek ve arzularına boyun eğme ihtiyacını haklı kılmak için kendisini diğer kişinin astı olarak algılaması gerekmektedir. Aksi takdirde, itaat edişini akla dayandırması mümkün olmayacaktır. Fonksiyonel olmayan düşünce ve davranışını fark etmeye zorlanacaktır. Aşağıdaki boyun eğici benin düşüncesini yönlendiren bilinçaltı inançları düşünün:

- "Aynı fikirde olmasam bile bu karara/duruma uyum sağlamam gerekir. Aksi takdirde, kabul edilmeyeceğim."
- "İstediğim şeyi elde edebilmem için benden daha güçlü olan kişilere boyun eğmem gerekir."
- "Çok zeki olmadığım için benim adıma düşünen kişilere güvenmem gerekir."
- "Güçlü bir insan olmadığımdan diğerlerinin istediğim şeyi elde etmemi sağlamaları için güdümleyici stratejileri kullanmam gerekir."

Benmerkezci düşünme, tüm belirtileri ile doğru olduğu gibi, bu inançların hiçbiri tam olarak bilinçli bir formda var olmamaktadır. Bu inançlar kendini aldatmaya ihtiyaç duymaktadır. Yoksa zihin bu inançları hemen mantık dışı, işlevsiz ve anlamsız olarak tanımlayacaktır. Sonuç olarak, zihnin kendi kendine bilinçli olarak söylediği şey, benmerkezci işleyişte çalışan inançlardan çok farklıdır. "Aynı fikirde olmasam bile bu karara/duruma uyum sağlamam gerekir. Aksi takdirde, kabul edilmeyeceğim." şeklinde olan ilk inancı düşünelim. Bu bilinçsiz düşünceye paralel olan bilinçli düşünce şunun gibidir: "Kendi kendime karar verebilmem için bu durum hakkında yeterli bilgiye sahip değilim. Bunun doğru bir karar olduğunda emin olmamama rağmen, diğerlerinin karar vermek için benden daha iyi bir pozisyonda olduklarından eminim." Bu düşünceye göre zihin, gerçekte benmerkezci düşüncenin gerekçelerini bilinçsiz inanca dayandırdığı zaman buna göre davrandığına inanmaktadır. Kişi, tüm bunları, bu mantıkta düşünerek ve bu kararla aynı fikirdeymiş gibi davranarak "dürüst olmayan" bir şekilde, kabul görmek için yapmaktadır.

Akla dayalı ilişkilerin takibi için önemli bir engel olarak hizmet vermenin yanı sıra boyun eğici ben, kendi içgörü kapasitesini sınırlayan akılcı zihnin gelişimine de engel olmaktadır. Bunu, birtakım kendini koruyucu inançlar ile mümkün kılabilmektedir:

- "Bunu öğrenmek için çok aptalım."
- "Eğer bir sorum olursa diğerleri benim cahil olduğumu düşünebilir."
- "Diğerleri kadar akıllı değilim."
- "Ne kadar çok çabaladığım önemli değil. Şu anda yapıyor olduğumdan daha iyisini yapamam."
- "Bunu asla anlayamayacağım."
- "Bunu öğrenmek için çok aptal olduğumu bildiğimden gerçekten çabalanacak hiçbir nokta yok."

Böylece, boyun eğici ben, baskın ben gibi, gelişmek için gerçek engeller yaratmaktadır. Yardım almadan gerçekleştirme yeteneğine sahip olduğu zaman rutin olarak diğerlerine yardım

için dönmektedir. Boyun eğici ben başarısız olduğu zaman ya da öğrenme durumlarındaki başarısızlığı sezdiği zaman hüsran, kaygı ve hatta depresyon yaşamaktadır. Oysaki baskın ben, bilmesi gerekeni bildiğine inanırken boyun eğici ben sık sık öğrenmede yeteneksiz olduğuna inanmaktadır.

11.8, 11.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

BENMERKEZCİ BİR ŞEKİLDE NE KADAR BOYUN EĞİCİSİNİZ?

Arkadaşlarınız, aile üyeleriniz, çalışanlarınız ve diğerleri ile olan tipik etkileşim kalıplarınızı düşünün. Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. **... gibi durumlarda oldukça boyun eğici (benmerkezci bir şekilde) olma eğilimim ... var.**
2. **... boyun eğici benmerkezci davranışımın bazı örnekleridir.**
3. **İtaatkârlık yoluyla diğerlerini manipüle etmeye çalıştığım zaman genellikle başarılı/başarısız olurum. Stratejim ...**
4. **Boyun eğici davranışım problem yaratır çünkü ...**

BOYUN EĞİCİLİĞE KARŞI BENMERKEZCİ BİR ŞEKİLDE NE KADAR BASKINSINIZ?

Arkadaşlarınız, aile üyeleri, çalışanlarınız ve diğerleri ile olan tipik etkileşim kalıplarınızı düşünün. Benmerkezci olduğunuz birçok durumda baskın olmaya mı yoksa boyun eğici olmaya mı daha fazla eğilimlisiniz? Arkadaşlarınız, aile üyeleri, iş arkadaşlarınız ne durumda? Onlar, baskın olmaya mı boyun eğici olmaya mı eğilimliler? Baskın ya da boyun eğici yollarla davranış sergileyen insanlardan kaynaklı ne gibi problemler ortaya çıkıyor, deneyimlerinizden örneklendirin.

İnsan Zihninin Patolojik Eğilimleri

Şimdi açıkça, doğal zihnin patoloji sonuçlarını takiben insan zihninin birbiriyle ilişkili doğal eğilimlerinin düzenini kelimelere dökebiliriz. Düşünmemizi anlamlı bir şekilde geliştirmek için yaşantımızı etkileyen bu eğilimleri açıkça belirlememiz ve onları eleştirel düşünce süreçleri yoluyla düzeltmemiz gerekir. Bunları okudukça kendi zihninizde düzenli olarak yer alan süreçleri fark edip fark etmediğinizi kendinize sorun. (Eğer "bende yok!" sonucuna varırsanız tekrar düşünün.)

- **Benmerkezci Bellek:** Düşüncemizi desteklemeyen kanıt ve bilgiyi "unutmak" ve destekleyen kanıt ve bilgiyi "hatırlamak" için doğal eğilim.
- **Benmerkezci Miyopluk:** Aşırı derecede dar bakış açısıyla, mutlakiyetçi bir yolda düşünmek için doğal eğilim.
- **Benmerkezci Doğruluk:** Doğruya sahip olmadığımız zaman sahipmişçesine kendimize duyduğumuz güvenin ışığında üstün hissetmek için doğal eğilim.

- **Benmerkezci ikiyüzlülük:** Göze çarpan tutarsızlıkları görmezden gelmek için doğal eğilim -örneğin, inandığımızı iddia ettiğimiz şey ile davranışlarımızın işaret ettiği gerçek inançlar arasındaki veya kendimize belirlediğimiz standartlar ile diğerlerinin uymasını beklediğimiz standartlar arasındaki tutarsızlıklar.
- **Benmerkezci aşırı basitleştirme:** Dünyadaki gerçek ve önemli karmaşıklıklara dair düşünme sonucu inançlarımızı ve değerlerimizi değiştirmemiz gerektiği zaman, basit kavramlar lehine bu karmaşıklıkları görmezden gelmeye yönelik doğal eğilim.
- **Benmerkezci körlük:** Favori inanç ve değerlerimizle çelişen gerçekleri ve kanıtları doğal olarak fark etmemeye yönelik doğal eğilim.
- **Benmerkezci önem:** Şuan ki duygu ve deneyimlerimizi aşırı genellemeye yönelik doğal eğilim. Böylece, yaşantımızdaki bir olay oldukça olumlu ya da olumsuz olduğu zaman, tüm yaşantımız bize olumlu ya da olumsuz görünmektedir.
- **Benmerkezci saçmalık:** Düşüncemizdeki "absürt" sonuçları fark etmede doğal olarak başarısız olma eğilimi.

Zihninizdeki Patolojik Eğilimlere Meydan Okuyun

İnsan zihninin tahmin edilebilir bir patolojiye sahip olduğunu soyut olarak fark etmek yeterli değildir. Amacı olan eleştirel düşünürler olarak, bunu düzeltmek için somut adımlar atmamız gerekmektedir. Bu bizim eylem sürecinde bu eğilimleri belirleme alışkanlığı geliştirmemizi gerektirir ve asla tamamlanmayacak uzun vadeli bir projedir. Bir ölçüde, bir soğan kabuğunun soyulması ile benzeşmektedir. Bir tanesini kaldırdıktan sonra altından bir başkasını bulabiliriz. Bir ölçüde, altındakini fark edebilmemiz için dış yüzeydekini soymamız gerekmektedir. Aşağıdaki nasihatlerin her birinin, sonuçta herhangi bir kişinin hızlı ve etkili bir şekilde eyleme geçirdiği basit öneriler olarak değil uzun vadeli hedeflerin stratejik formülleri olarak ele alınmaları gerekmektedir. Hepimiz bu düzeltmeleri yapabiliriz ancak sadece zaman içinde ve sadece dikkatli bir uygulama ile.

Benmerkezci belleği düzeltme. Düşüncemizi destelemeyen kanıt ve bilgiyi unutmaya ve düşüncemizi destekleyen kanıt ve bilgiyi hatırlamamıza yönelik olan doğal eğilimimizi düzeltebiliriz. Bunu, bizim düşüncemizi desteklemeyen kanıt ve bilgiyi açık bir şekilde arayarak ve açık olan dikkatimizi onların üzerine yönlendirerek yapabiliriz. Eğer çabalar ve bu yönde bir kanıt bulamazsanız muhtemelen düzgün bir şekilde araştırmayı gerçekleştiremediğinizi farz etmeniz gerekir.

Benmerkezci miyopluğu düzeltme. Rutin bir şekilde kendi bakış açımızla çatışan açılardan bakarak olayları dar bakış açısı ile mutlakiyetçi bir yol içerisinde düşünme eğilimimizi düzeltebiliriz. Örneğin, eğer biz liberalsek içgörülü muhafazakâr tarafından yazılmış kitapları okumaya zaman ayırabiliriz. Eğer biz Kuzey Amerikalıysak bize ters olan Güney Amerika bakış açısı ya da bir Avrupalı ya da Uzak Doğulu ya da Orta Doğulu ya da Afrikalı bakış açısı ile çalışabiliriz. Bu arada, bu süreç sayesinde önemli kişisel ön yargılarınızı keşfedemezseniz iyi bir niyetle ön yargılarınızı tanımlamaya çalışıp çalışmadığınızı kendinize sormanız gerekir.

Benmerkezci doğruluğu düzeltme: *Doğruya* sahip olmanın öz güveninin ışığı altında kendimizi üstün hissetmeye yönelik doğal eğilimimizi, kendimize düzenli olarak ne kadar az bildiğimizi hatırlatarak düzeltebiliriz. Bu durumda, sahip olabileceğimiz bilgileri çevreleyen cevaplanmamış soruları açıkça ifade edebiliriz. Bu arada, bildiklerinizden daha fazla bilmediklerinizin olduğunu keşfedemezseniz takip ettiğiniz soruların cevaplarını bilmediğiniz bir şekilde soruları sormanız gerekir.

Benmerkezci ikiyüzlülüğü düzeltme: İnandığımızı iddia ettiğimiz şey ile davranışlarımızın işaret ettiği gerçek inançlar arasındaki veya kendimize belirlediğimiz standartlar ile diğerlerinin uymasını beklediğimiz standartlar arasındaki göze çarpan tutarsızlıkları görmezden gelmeye yönelik doğal eğilimimizi düzeltebiliriz. Bunu diğerlerini ve kendimizi yargıladığımız kriter ve standartları düzenli olarak karşılaştırarak yapabiliriz. Eğer düşünce ve davranışlarınızda göze çarpan birçok tutarsızlık bulamazsanız yeterince derin irdeleyip irdelemediğinizden şüphe etmeniz gerekir.

Benmerkezci aşırı basitleştirmeyi düzeltme: Dünyadaki gerçek ve önemli karmaşıklıkları görmezden gelmeye yönelik doğal eğilimimizi, düzenli olarak bu karmaşıklıklara odaklanarak, bunları kelimelerle açık bir şekilde formüle ederek ve hedefleyerek düzeltebiliriz. Birçok önemli sorunu basitleştirdiğinizi zaman içinde keşfedemezseniz sorunların doğasındaki karmaşıklıklara gerçekten karşı olup olmadığınızı sormanız gerekir.

Benmerkezci körlüğü düzeltme: Favori inanç ve değerlerimizle çelişen gerçekleri ve kanıtları görmezden gelmeye yönelik doğal eğilimimizi bu gerçekleri ve kanıtları açıkça arayıp bularak düzeltebiliriz. Eğer bu gerçekleri takip eden biri olarak kendinizin önemli bir rahatsızlık yaşadığınızı düşünmezseniz bu gerçekleri ciddiye alıp almadığınızı kendinize sormanız gerekir. Eğer geleneksel inançlarınızın en başından beri doğru olduğunu keşfederseniz muhtemelen kendini aldatmanın daha yeni ve karışık bir düzeyine geçmişsinizdir.

Benmerkezci önemi düzeltme: Şu anki duygu ve deneyimlerimizi aşırı genellemeye yönelik doğal eğilimimizi, olumlu ya da olumsuz olayları daha geniş bir bakış açısı içine koyma alışkanlığını edinerek düzeltebiliriz. Olumsuz olayları, diğerlerinin sahip olmadığı pek çok şeye sahip olduğunuzu kendinize hatırlatarak hafifletebilirsiniz. Olumlu olayları, yapılması gereken ne kadar çok şey olduğunu ve geride ne kadar problem kaldığını hatırlatarak güçlendirebilirsiniz. Olumsuz ya da olumlu durumlarda etkili bir şekilde hareket edebilecek enerjiye sahip olduğunuzu bulursanız düz bir omurgayı koruyor olduğunuzu bilin. Duygularınız tarafından hareketsiz hâle getirildiyseniz ya da getirildiğiniz zaman onların kurbanı olduğunuzu bilin.

Benmerkezci anlamsızlığı düzeltme: Anlamsız sonuçlara sahip olan düşüncemizi görmezden gelmeye yönelik doğal eğilimimizi, düşüncemizin sonuçlarını açıkça ve gerçekliklerine yönelik değerlendirerek düzeltebiliriz. Bu, bizim sık sık inançlarımızın anlamlarının

ve davranışlarımızdaki sonuçlarının izini sürmemizi gerektirir. Örneğin, kendimize sık sık şunu sormamız gerekir: "Buna gerçekten inandıysam nasıl hareket etmeliydim? Gerçekten bu şekilde hareket ettim mi?"

Bu arada, kişisel etik, benmerkezci saçmalığı ortaya çıkarmak için verimli bir alandır. Sıklıkla "anlamsız" şekillerde hareket ederiz -örneğin, ısrar ettiğimiz şeye inanırız. Ciddi bir araştırma olarak düşündüğünüz şeyden sonra hayatınızda benmerkezci olan herhangi bir anlamsızlık bulamazsanız tekrar düşünün. Muhtemelen, sadece kendi kendinizi aldatma yeteneğinizi geliştiriyorsunuz.

Meydan Okuyan Akılcılık

Eğer insan zihni baskın ve boyun eğici ben işlevleri kalıbında mantık dışılığa doğru doğal bir eğilime sahip ise kendini bilme kapasitesi kalıbında akla dayandırma kapasitesine de sahiptir. Hepimiz ikiyüzlülük ve tutarsızlığa yönelik bir eğilime sahibiz fakat buna rağmen daha büyük bir bütünlüğe ve tutarlılığa doğru hareket edemeyiz. Entelektüel alçak gönüllülük kapasitemizi geliştirerek entelektüel kibirliliğe yönelik doğal eğilimimize karşı koyabiliriz. Başka bir deyişle, hiçbir temele sahip olmayan inançları eleştirmeden kabul etmediğimizden emin olmak için sürekli olarak bildiklerimizi sorgulamayı öğrenebiliriz.

Diğer taraftan, kendi bakış açımızın tuzağına düşme eğilimimize diğerlerinin bakış açılarına sempatik bir şekilde yaklaşmayı öğrenerek karşı koyabiliriz. Direkt sonuca varma eğilimimize, sonuçlarımızın geçerliliği ve sağlamlığını test etmeyi öğrenerek karşı koyabiliriz. Baskın ve boyun eğici oynamaya yönelik eğilimimize, bunu yaptığımız anı fark etmeyi öğrenerek karşı koyabiliriz. Boyun eğme ve baskınlığın özünde neden sorunlu olduğunu daha net bir şekilde görmeye başlayabiliriz. Bu tür işlevsellik durumlarının her birinden kaçınmak için seçenekleri aramayı öğrenebiliriz ve kendimizin daha az benmerkezci olmasını sağlayacak yönlendirmeleri öğrenmemizi ve geliştirmemizi sağlayacak kendi kendini analiz ve kritik etme modellerini çalışabiliriz.

SOSYOMERKEZCİ EĞİLİMLERİNİZİN SORUMLULUĞUNU ÜSTLENİN

Tüm insanlar doğaları gereği benmerkezci oldukları gibi aynı zamanda sosyomerkezcidirler. Hatırlayacağınız gibi, *sosyomerkezci düşünme*, grup düzeyinde yükselen benmerkezci düşünmedir ve hatta, benmerkezci düşünmeden daha yıkıcı olabilir çünkü sosyal grubun onayı ile destek bulur. (Net bir şekilde bireyin kullandığından daha fazla güç kullanır.) *Benmerkezci dogmatiktir. Benmerkezci düşünme gibi sosyomerkezci

*Örneğin, 20.y.y.da yaklaşık 500.000.000 insanın şiddetli grup çatışmaları sonucu hayatlarını kaybettiklerini düşünün (bu, savaştır).

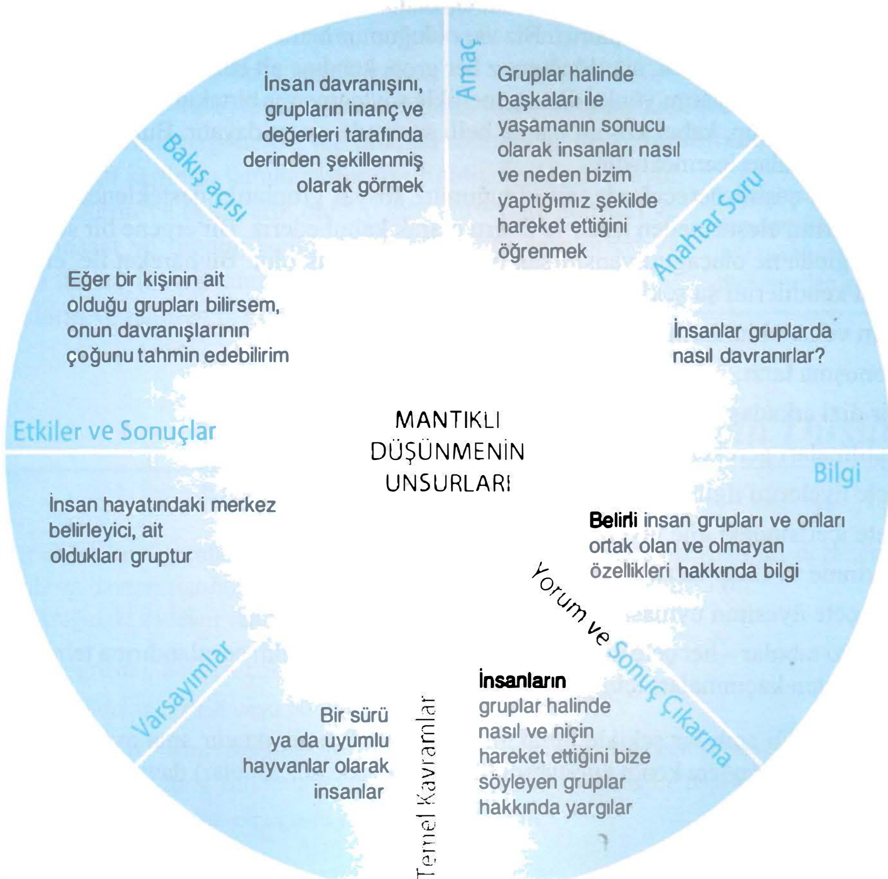
düşünme de bilinçli ifade düzeyinde anlamsızdır. Başka bir deyişle, sosyomerkezci düşünme, düşünürün zihninde açıkça yapılırsa, mantıklı olmayışı aşikâr olacaktır. Böylece amacımız, gelişmekte olan düşünürler olarak, davranışlarımızı etkileyen sosyomerkezci düşünmeyi zihnimizde açık bir hâle getirmektir.

Sosyomerkezci düşünme, **grup düzeyinde yükselen benmerkezci düşünmedir. Tarafında derinden şekillenmiş olarak görmektir.**

Aşağıdaki benmerkezci ve sosyomerkezci düşünme kalıplarının benzerliklerine dikkat edin:

- **Benmerkezci Standart:** **"Bu doğru çünkü buna inanıyorum."**
  İlişkili sosyomerkezci standart: **"Bu doğru çünkü buna inanıyoruz."**
- **Benmerkezci Standart:** **"Bu doğru çünkü buna inanmak istiyorum."**
  İlişkili sosyomerkezci standart: **"Bu doğru çünkü buna inanmak istiyoruz."**

ŞEKİL 11.11 *Sosyoloji mantığı, bu unsurlardan oluşmaktadır.*



- **Benmerkezci standart:** "Bu benim ilgim olduğu için buna inanıyorum."
  İlişkili sosyomerkezci standart: "Bu bizim ilgimiz olduğu için buna inanıyoruz."
- **Benmerkezci standart:** "Buna daima inandığım için bu doğru."
  İlişkili sosyomerkezci standart: "Buna daima inandığımız için bu doğru."

Bireylerin kendilerini benmerkezci düşünme yoluyla aldatmaları gibi gruplar da kendilerini sosyomerkezci düşünme yoluyla aldatırlar. Benmerkezci düşünme işlevlerinin bireyin bencil ilgilerine hizmet etmesi gibi sosyomerkezci düşünme işlevleri de grubun bencil çıkarlarına hizmet eder. Benmerkezci düşünmenin bireyin eleştirel olmayan düşüncelerini doğrulamak için çalışması gibi sosyomerkezci düşünme de grubun eleştirel olmayan düşüncelerini doğrulamak için çalışır.

Sosyomerkezciliğin Doğası

Yaşamak çeşitli gruplara üye olmayı gerektirir. Tipik olarak bunlar ulus, kültür, meslek, din, aile ve akran grupları gibi grupları kapsar. Canlılar olarak önceden kendimizin farkında olsak bile kendimizi gruplara katılırken buluruz. Biz var olduğumuz hemen hemen her ortamda kendimizi grup içinde buluruz. Ayrıca, ait olduğumuz her grup, kendine ait bazı sosyal tanımlamalara ve tüm üyelerin davranışlarını yönlendiren genellikle söylenmemiş birtakım kurallara sahiptir. Ait olduğumuz her grup, kabul koşulu olarak belli seviyede uyum dayatır. Bunlar, bir dizi inanç, davranış ve tabuları içermektedir.

Hepimiz çeşitli derecelerde, ait olduğumuz sosyal gruplarda desteklenen davranış ve inanç yollarını, eleştirmeden haklı ve doğru olarak kabul ederiz. Bir ergene bir sokak çetesine katıldığında ne olacağını yansıtırsak bu bizim için açık olur. Bu hareket ile, ergenlerden beklenen kendilerini şu şekilde tanımlamalarıdır:

- Kim ve ne olduklarını tanımlayan bir isim,
- Konuşma tarzı,
- Bir dizi arkadaş ve düşman,
- Katılmaları gereken çete ritüelleri,
- Çete üyelerini ilgilendiren beklenilen davranışlar,
- Çete içerisindeki güç hiyerarşisi,
- Giyinme ve hitap tarzı,
- Her çete üyesinin uyması gereken sosyal ihtiyaçlar,
- Bir dizi tabular – her çete üyesinin, gayretli bir şekilde ciddi cezalandırma tehdidi altında kalmaktan kaçınmaları için yasaklanan eylemler.

Grup üyeliği açık bir şekilde birtakım "avantajlar" sunmaktadır ama avantajların bedeli vardır. Gruplar, bireylere kendi kurallarını (âdetler, gelenekler, tabular) dayatmaktadır.

Grup üyeliği yaşamın sıradan eylemleri için gerekli olan çeşitli şekillerde olmaktadır. Örneğin, bir milletin vatandaşı olmak istemediğinizi, dünya vatandaşı olmak istediğinizi farz edin. Bu özgürlük size sağlanmayacaktır. Ne yaşamanız için bir yere ne de bir yerden bir yere seyahat etmenize izin verilecektir. Dünyadaki her yer bazı uluslar tarafından talep edilir (o yerin "egemen" sahibi olarak) ve her ulus diğer ülkelerin vatandaşlarının ziyaretçi olarak ülkeye girmesine izin verir (bunun için bir "pasaport" ile).

Buna ek olarak, her yerde bir ulus, "egemenliği"ni dayatır ve bu tüm insanların kelimenin tam anlamıyla binlerce (yüz binlerce değil ise) kanuna itaat etmesini gerektirir. Tabii ki hiç kimse binlerce kanunu ezberleyemez, böylece kendi yasalarının birçoğunu kırmadan (bilmeyerek) herhangi bir toplumda yaşamak neredeyse mümkün değildir. Bunun bir sonucu ise karmaşık toplumlardaki en güçlü alt grupların, grubun zayıf üyelerini "cezalandırmak" için bir yol bulmalarıdır.

Birçok insan kendi itaatkârlığını fark etmeden çabalamadan duruma alışır. Grubun norm ve inançlarını içselleştirir, grup kimliğini edinir ve kendilerinden beklenildiği gibi davranırlar -ne yapıyor olduklarına dair bir hisse sahip olmamaları mantıklı bir şekilde sorgulanabilir. Sosyal gruplardaki birçok insan, uyum sağladıkları yapıların içinde -bunlar sokak çeteleri de olabilir- benzer inanç, tutum ve davranış yelpazesi ile kendi düşüncelerini ortaya koymayan katılımcılar olarak işlerler.

Düşünce, duygu ve eyleme uyum sağlama kitlelere sınırlandırılmaz ya da mütevazi ya da fakir değildir. Bu, genelde, toplumdaki rolünün, statü ve prestijinin, eğitim süresinin bağımsız olduğu kişilerin karakteristik özelliğidir. Öyle görünüyor ki bu, öğrencilerin ve bekçilerin olduğu gibi üniversite hocaları ve rektörleri, inşaat ve montaj işçilerinin olduğu gibi senatörleri ve başkanları itibariyle doğrudur. Düşünce ve davranışın uydumculuğu, insanların ve nadiren bağımsızlığın istisna kuralıdır.

> Birçok insan için, grubun sınırlamalarına yönelik kör uyum, otomatik ve düşünmeden gerçekleşir.

11.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

AİT OLDUĞUNUZ GRUPLAR HAKKINDA DÜŞÜNÜN

Ait olduğunuz grupların listesini yapın. Ardından, hayatınızda inançlarınız, değerleriniz ve davranışlarınız konusunda sizi en çok etkileyen grubu düşünün.

Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. Muhtemelen, beni en çok etkileyen grup ...
2. Bu grubun asıl işlevi veya gündemi ...
3. Analiz etmek için seçtiğiniz grupla ilgili olarak belirleyebileceğiniz aşağıdaki değişkenlerin birçoğuna yorumda bulunun. Bu gruptaki üyeliğiniz ne ölçüde
   - Onların kim ve ne olduğunu tanımlayan bir isim;
   - Konuşma tarzı;

- Bir dizi arkadaş veya düşman,
- Katılmanız gereken grup ritüelleri,
- Diğer üyeleri kapsayan beklenen davranışlar,
- Grubun düşmanlarının çevresindeyken beklenen davranışlar,
- Grup içerisindeki güç hiyerarşisi,
- Giyim ve hitap tarzı,
- Uymanız gereken sosyal gereklilikler,
- Bir dizi tabu –ihlal edenin cezalandırıldığı, yasaklanan eylemler– içermektedir.

4. Bu grubun temel "gerekliliklerinden" biri ...
5. Temel tabularından (yapmamın yasaklandığı) biri ...
6. Grubumun altında olan grup ... Bu grubun bizim altımızda olduğunu düşünüyoruz çünkü ...

Sosyomerkezci düşünme fikri yeni değildir. Bir ya da başka bir etiketin altında, birçok kitap bu konu üzerine yazılmaktadır ve önemli sosyolojik araştırmaların odağı olmuştur. Neredeyse yüz yıl önce, William Graham Sumner, orijinal olarak 1902 yılında basılan ve yaygınlaşan sosyal beklentiler ve tabular hakkında yeni ufuklar açan *Gelenekler* (Folkways) adlı kitabını yazdı. Sosyoloji disiplininin kurucularından biri olan Sumner, neredeyse insan yaşamının her boyutuna nüfus eden *grup düşüncesi* tavrını belgelere dayandırdı. Bu şekilde etnosentrizm (üstün ırkçılık taslama) kavramını tanıttı:

Etnosentrizm, "bir kişinin kendi grubu her şeyin merkezindedir ve diğer tümü bu referans ile derecelendirilir ve sınıflandırılır" şeklindeki düşünce görünümü için teknik bir isimdir. Her grup kendi gurur ve kibrini besler, kendi üstünlüğü ile övünür, kendi kutsallığını dayatır ve dışarıdakilere küçümseyerek bakar. Her grup kendi geleneğinin doğru olan tek gelenek olduğunu düşünür ve eğer diğer grupların başka geleneklere sahip olduklarını gözlemlerlerse, bunlar küçümseyişi daha da kışkırtır. (syf. 13)

Sumner, gelenek kavramını grupların norm ve standartlarına göre tüm çıkarlarını karşılamak için sosyal olarak algılanan "doğru" yollar olarak tanımlamaktadır. O, her toplumda şunların olduğunu söyler:

Bu, oyunu yakalamak, bir eş kazanmak, kendi kendini görünür kılmak için doğru bir yoldur... Dostları ve yabancıları ağırlamak için, bir çocuk doğduğunda davranmak için...

"Doğru" yol, atalarımızın kullandığı ve onlardan bize miras kalan bir yoldur. Geleneği, kendi teminatıdır. Bu, deneyim ile onaya tabi tutulmaz... Geleneklerde ne ise, o doğrudur. (syf. 28)

Grup üyelerinin beklentileri ile ilgili olarak, Sumner şunu söyler:

Aynı zamanda grubun gücü, grup çıkarlarına bağlılık yükümlülüğünü yerine getirmek için kullanılır. Bunu, yargıların engellenmesi ve eleştirilerin susturulması takip eder... Vatansever ön yargı, eğitimimizin bizi koruması gerektiğine karşıt olan düşünce ve yargının fark edilen çarpıtmasıdır. (syf. 15)

Küçük çocuklar bile sosyomerkezci düşünme ve davranışlar sergilerler. UNESCO'da (Campbell, 1976) Piaget'nin çalışmasından, görüşmeci ve üç çocuk arasında savaşın nedenlere yönelik geçen bir diyalog olan şu paragrafı düşünün:

Michael M. (9 yaş, 6 aylık): Yabancı olan bu insanları duymuş muydun? *Evet, Fransızlar, Amerikalılar, Ruslar ve İngilizler...* Oldukça doğru. Bu insanlar arasında farklılıklar var mı? *Oh, evet, onlar aynı dili konuşmuyorlar.* Peki, başka? *Bilmiyorum.* Örneğin, Fransızlarla ilgili ne düşünüyorsun? *Fransızlar, çok ciddi, hiçbir şey için endişelenmezler ve orası kirli.* Peki, Ruslarla ilgili ne düşünüyorsun? *Onlar kötüler, daima savaş yapmayı düşünüyorlar.* Ve İngilizlerle ilgili görüşlerin neler? *Bilmiyorum... Onlar, hoş insanlar...* Bana söylediklerinin hepsini nasıl öğrendin? *Bilmiyorum... Duymuştum... Bunlar, insanların söyledikleri.*

Maurice D. (8 yaş, 3 aylık): Eğer bir milliyetin olmasaydı ve sana milliyetini seçme hakkı verilseydi hangisini seçerdin? *İsviçre vatandaşlığını.* Neden? *Çünkü ben İsviçre'de doğdum.* Fransızların ve İsviçrelilerin eşit şekilde hoş olduklarını veya birinin diğerinden daha hoş ya da daha az hoş olduğunu düşünür müsün? *İsviçreliler daha hoş.* Neden? *Fransızlar daima pis.* Fransızlar mı İsviçreliler mi hangisi daha zeki veya onların aynı olduğunu düşünür müsün? *İsviçreliler daha zeki.* Neden? *Çünkü onlar Fransızca çok hızlı öğrenirler.* Eğer ben bir Fransız çocuğa istediği milliyeti seçebileceğini sorsaydım sence hangi milliyeti seçerdi? *Fransa'yı seçerdi.* Neden? *Çünkü o Fransa'da doğdu.* Peki, kimin daha hoş olduğun söylerdi? İsviçrelilerin ve Fransızların aynı şekilde hoş olduğunu ya da birinin diğerinden daha iyi olduğunu söyler miydi? *Fransızların daha hoş olduğunu söylerdi.* Neden? *Çünkü o Fransa'da doğdu.* Kimin daha zeki olduğunu düşünürdü? *Fransızların.* Neden? *Fransızların İsviçrelilerden daha hızlı öğrenmek istediklerini söylerdi.* Şimdi, sen ve Fransız çocuk gerçekten aynı cevapları vermiyorsunuz. Kimin en iyi cevapladığını düşünüyorsun? *Benim.* Neden? *Çünkü İsviçreliler daima en iyidir.*

Marina T. (7 yaş, 9 aylık): Milliyetsiz doğsaydın ve bir seçim yapma şansın olsaydı hangi milliyeti seçerdin? *İtalyan.* Neden? *Çünkü o benim ülkem. Ben babamın çalıştığı Arjantin'den daha çok onu severim çünkü Arjantin benim ülkem değil.* Peki, İtalyanlar, Arjantinlilerle eşit derecede mi zeki, onlardan daha mı çok yoksa daha mı az zekiler? Ne düşünüyorsun? *İtalyanlar daha zeki.* Neden? *Çünkü birlikte yaşadığım insanları görebilirim, onlar İtalyanlar.* Eğer, ben Arjantin'den bir çocuğa milliyetini seçme şansı verseydim sence ne seçerdi? *Arjantin'de kalmak isterdi.* Neden? *Çünkü orası onun ülkesi.* Ve ben ona, Arjantinliler veya İtalyanlardan kimin daha zeki olduğunu sorsaydım sence ne cevap verirdi? *Arjantinlileri söylerdi.* Neden? *Çünkü orada hiç savaş yoktu.* Şimdi yaptığı seçim ve söylediklerinde kim gerçekten haklıydı, sen mi, o mu yoksa ikiniz de mi? *Ben haklıydım.* Neden? *Çünkü ben İtalya'yı seçtim.*

Anlaşılır bir biçimde bu çocuklar sosyomerkezci bir şekilde düşünüyorlar. Bu, onların ulus ve kültürlerine eşlik eden ideolojilerle inanç sistemleri içine telkin edilmiştir. Onlar, neden kendi ülkelerinin diğerlerinden daha iyi olduğunu ifade edemezler ama onun öyle olduğundan hiç şüpheleri yoktur. Birinin grubunu, diğerlerinin grubundan daha üstün görmesi hem insan zihni için doğaldır hem de bu, içinde yaşadığımız kültür tarafından yaygınlaştırılır.

Talepleri ne olursa olsun herhangi bir grupta, grup üyelerinden her birinin grubun çıkarlarını savunmaya yardımcı olması gerekir.

William Graham Sumner

Sosyal Tabakalaşma

Sosyomerkezci sistemler, karmaşık toplumlarda, bir toplumun, ulusun ve kültürün içinde farklı olan muamele ve adaletsizlikleri haklı çıkarmak için kullanılırlar. Karmaşık sosyal sistemlerin bu özelliği, sosyal tabakalaşma olgusu üzerinde uzmanlaşmış sosyologlar tarafından belgelere dayandırılmıştır çünkü bugün, hemen hemen tüm modern toplumlar karmaşıktır. Muhtemelen tabakalaşmanın aşağıdaki tüm özellikleri hepsinde bulunabilir. Plotnicov ve Tuden'e (1970) göre:

Sosyal grupların her biri:

1. Hiyerarşik olarak sıralanır,
2. Hiyerarşi içerisinde görece kalıcı bir pozisyonu devam ettirirler,
3. Özellikle ekonomik ve politik olarak, güç kaynaklarının farklı bir kontrolüne sahiptirler,
4. Gruplar arasındaki sosyal mesafeleri sürdürmeye hizmet eden kültürel ve kıskandırıcı ayrımlar tarafından bölünürler ve
5. Kurulan hiyerarşik düzenlemeler için bir mantık sağlayan kapsayıcı ideolojiler tarafından açıkça belirtilirler. (s. 4-5)

Toplumumuzdaki herhangi bir grup için verilen ve tanımlamamız gereken bu olguda, formüle edilen durumları gösteren ayrımların nasıl olduğu, gruplar arasındaki sosyal mesafelerin nasıl sürdürüldüğü ve olabilir kılacak yol için mantık sağlayan kapsayıcı ideoloji, güç ve kontrol kaynaklarını oluşturur.

11.11 *Kendiniz İçin Düşünün*

SOSYAL TABAKALAŞMAYI TANIMLAMA

En bilgili olduğunuz kültür içinde sosyal grupların bir hiyerarşisini kurmaya çalışın. İlk olarak en güçlü ve prestijli grupları tanımlayın. Bu grupların sahip olduğu özellikler neler? Ardından, en güçsüz olan gruplara ulaşana kadar güçsüz ve daha da güçsüz olan grupları tanımlayın. En güçlü gruplar güçlerini nasıl koruyorlar? Çok az güce sahip olan grupların güçlerini artırmaları ne kadar mümkün? Onların sınırlı güçlerini kabul etmeleri ne kadar olası? Sınırlı güçlerini kabul ettikleri ölçüde, kabul ettiklerini neden düşünüyorsunuz?

Sosyomerkezci Düşünme, Bilinçsiz ve Potansiyel Olarak Tehlikelidir

Sosyomerkezci düşünme, benmerkezci düşünme gibi, bu yolun makul ve haklı olduğunu düşünen kişilerin zihinlerinde görünür. Böylece, gruplar, kazanılmış çıkarlarının peşinde gitmek için sık sık kavramların anlamlarını saptırmalarına rağmen neredeyse kendilerinin dili kötüye kullandıklarını hiç düşünmezler. Diğer grupların ideolojilerinin içindeki problemleri daima bulabilmelerine rağmen kendi inanç sistemlerindeki kusurları nadiren bulabilirler.

Diğer grupların kendilerine karşı ön yargılarını genellikle tanımlayabilmelerine rağmen diğer gruplara karşı kullandıkları ön yargıları nadiren tanımlayabilirler. Kısacası, benmerkezci düşünmenin kendini aldatıcı olması gibi sosyomerkezci düşünme de kendini aldatıcıdır.

İşlevsiz düşünce kalıpları benmerkezci ve sosyomerkezci düşünme için benzer olmalarına rağmen, ikisi arasında en az bir önemli ayrım vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi, benmerkezci düşünme potansiyel olarak tehlikelidir. Bireyler, kendini aldatma yoluyla en korkunç eylemlerini haklı çıkarabilirler ama yalnız işleyen bireyler genellikle verebilecekleri zararın miktarında daha sınırlıdırlar. Tipik olarak, sosyomerkezci düşünme ile meşgul olan gruplar daha çok sayıdaki insana daha büyük zararlar verebilirler.

Gruplar diğer grupların ideolojilerinin içindeki problemleri daima bulabilmelerine rağmen kendi inanç sistemlerindeki kusurları nadiren bulabilirler.

Örneğin, Katolik Kilisesi tarafından kontrol edilen ve doktrinlere karşı çıkan tanınmış yüzlerce kişiyi idam etmiş İspanyol Engizisyon Mahkemesini, milyonlarca Yahudiye işkence yapıp öldürmüş olan Almanları, Amerika'nın kurucuları olan, esir edilmiş, öldürülmüş veya işkence yapılmış büyük sayıdaki yerli Amerikalıları ve Afrikalıları düşünün.

Kısacası, sosyomerkezci düşünme, tarih boyunca ve şu günlerde, masum milyonlarca insanın kıvranmasına ve acısına doğrudan yol açmıştır. Bu mümkün olmuştur çünkü sosyomerkezci zihniyetteki gruplar, güçlerini fazlasıyla düşünmeden ve kötüye kullanırlar. Hemen kendilerine hizmet eden ideolojilerini içselleştirir, süreç içindeki herhangi bir kusur veya çelişkiyi fark etmeden kendi açıkladıkları ahlaka aşikâr bir şekilde test düşen eylemlerde bulunabilirler.

Dilin Sosyomerkezci Kullanımları

Sosyomerkezci düşünme, grupların dili kullanmaları yoluyla teşvik edilir. Gruplar, fikirleri ve kavramları kullanmaları sayesinde haksız eylemleri ve düşünce yollarını haklı çıkarırlar. Örneğin, William Sumner'ın işaret ettiği gibi, sosyal yönelimli olma, ses getirmiş grupların kendileri için seçtikleri ve daha küçük gruplar için düşündükleri şeyden kendilerini farklı kılma yollarıyla örnek gösterilebilir:

> Carib'lere nereden geldikleri sorulduğu zaman onlar cevap verdiler: "Biz yalnız insanlarız." *Kiowa* isminin anlamı "gerçek veya esas insanlar" -dır. Lapp'ler kendilerini "adamlar" diye çağırırlar. Veya "insanoğlu". Grönland Eskimoları, Avrupalıların Grönlandlılardan erdem ve iyi tutumlar öğrenmek için Grönland'e gönderildiklerini düşünürler... Kıyı Kaliforniya'nın kıyı kesimi... Tüm yabancılara şüpheci ve düşmanca bir tutum izlerler ve yabancılarla evliliği kesinlikle yasaklarlar. (s. 14)

Sosyomerkezci düşünürlerin günlük yaşantılarında, etik olmayan davranışı belirsizleştiren ve dilin kendine hizmet eden birçok kullanımını bulabiliriz. Avrupalılar ilk olarak Amerika'da yaşadıkları süre boyunca gelişim ve medeniyet başlığı altında, yerlileri köleleştirdiler, işkence yaptılar ve öldürdüler. Yerlileri yabani olarak görerek kendi insanlık dışı davranışlarını haklı çıkarabiliyorlardı. Aynı zamanda, uygar olduklarını düşünerek kendilerini değerli bazı şeyleri yabanilere getirenler olarak görebiliyorlardı -yani, medeniyet.

Gelişim, vahşet, medeniyet ve *doğru din* kelimeleri, maddi zenginlik ve mal kazanmak için Amerikan yerlilerini sömürme araçları olarak kullanılıyorlardı.

Bu fikirlere odaklanan Avrupalıların düşüncesi, sömürülen halkların temel insanlığının yanı sıra binlerce yıldır işgal ettikleri toprakların haklı sahipleri olduklarını da örtbas etmektedir.

Sumner, sosyal grupların kullandıkları dilin, özel ve üstün bir yeri devam ettirmelerini sağlamak için sık sık tasarlandığını söyler:

> Yahudiler, Yahudi olanlar ve olmayanlar olarak tüm insanlığı ikiye böldüler. Onlar, "seçilmiş insanlar"dı. Yunanlar, yabancıları "barbarlar" olarak çağırırlardı. Araplar kendilerini asil millet olarak, diğer tümünü de daha çok ya da daha az barbar olarak görürlerdi. 1896 yılında, Çin Millî Eğitim Bakanı ve onun danışmanları içinde şu ifadenin bulunduğu bir el kitabı düzenlediler: "Çin İmparatorluğu, orta krallık, nasılda büyük ve görkemli!" ... Dünyadaki en görkemli erkekler orta krallıktan gelmiş olurlardı ... Tüm devletlerin literatüründe eşdeğer ifadeler ortaya çıkar ... Rus kitaplarında ve gazetelerinde, Rusya'nın uygar görevi hakkında konuşulur, bunun gibi, Fransa, Almanya ve Birleşik Devletler'in kitap ve dergilerinde bu ülkelerin uygar görevlerinden iyi anlaşılacak bir şekilde bahsedildiği varsayılır. Her devlet kendini uygarlaşmanın en iyi, en özgür ve en zeki lideri olarak, diğer tümünü de kendinden aşağı olarak görür (s. 14).

Sosyomerkezci Düşünmeyi Kavramsal Analiz Yoluyla Açın

Kavramlar, insan düşüncesinin sekiz temel unsurundan biridir. Biz kavramlar olmadan düşünemeyiz. Onlar sınıflandırmaları şekillendirir ve ne gördüğümüz, duyduğumuz, kokladığımız, neyi tattığımız ve neye dokunduğumuzu yorumlamamız yoluyla teorileri dolaylı olarak ifade eder ve sosyomerkezci düşünme, yukarıda da tartışıldığı gibi, grupların kavramları kullanma yoluyla güdülenir.

Ortaçağ Avrupa serflerinin kavramlarını kullanmayı düşünseydik dünyayı onların yaşadıkları gibi yaşardık. Osmanlı Türk generallerinin kavramlarını kullanmayı düşünseydik dünyayı onların düşündüğü gibi düşünür ve yaşardık. Benzer bir şekilde, bir elektrikçiyi, bir mimarı, bir halı satıcısını, bir aydınlatma uzmanını ve bir tesisatçıyı aynı ortama getirseydik ve her birinden ne gördüklerini tanımlamalarını isteseydik her gözlemcinin, tüm olasılıklarda ön yargılarını gözler önüne seren bir dizi tanımlama ile sonuçlandırırdık.

Veya yeniden, farklı ulusların, kültürlerin ve dinlerin temsilcileri arasında dünya problemleriyle ilgili bir tartışma yönetseydik problemlerin olası çözümlerine dair ve bazen bir sorunun ilk etapta ne olduğu ile ilgili bir dizi bakış açısı keşfederdik.

Kavramsal analizde yetenekli olmayan becerikli bir eleştirel düşünürü hayal etmek zordur. Kavramsal analiz, çeşitli bağlamlarda önemlidir:

1. Bir dilin eğitimli konuşmacılarında mevcut olan bir dizi farklılığı tanımlama ve doğru analiz etme yeteneği (öğretilmiş kullanımları verilen kelimelerin anlamlarını ayırt edebilme).
2. Kelime ve kavramların ideolojik olan ve olmayan kullanımları arasındaki farkları tanımlama yeteneği (insanlar, kendi ideolojilerine dayanan kelimelerin özel ve yetkisiz anlamlarını verdiklerinde anlayabilmek)

3. Düşüncenin disiplini ve etki alanı içindeki basit kavramları tanımlayan kelimelerin teknik anlamlarının bağlantılarını doğru bir şekilde analiz edebilme yeteneği (disiplinler ve teknik alanlar içindeki kelimelerin anlamlarını analiz edebilmek)

Düşünmedeki birçok sorun kelimelerin ve onların örtülü kavramlarının emir eksikliğinde izlenebilir. Örneğin, kişiler bu üç ayrımda belirsiz oldukları zaman duygusal ilişkilerinde problemler yaşarlar: (1) Benmerkezci ilgi ve gerçek aşk arasında, (2) arkadaşlık ve aşk arasında ve (3) *aşk* kelimesini kötüye kullanımı (birçok Hollywood filminde örneklendirilebilir) ve İngilizcenin eğitimli konuşmacıları tarafından paylaşılan *aşk* kelimesinin doğru anlamı arasında.

Kavramsal Analiz Yoluyla İşte Ortaya Çıkan İdeoloji

İnsanlar, kelimelerin ideolojik olan ve olmayan anlamlarını ayırt etmeye çalışırken sık sık sorunlar yaşarlar. Ardından, aşağıdaki kelimeleri anlam yüklemeden kullanamazlar: *Kapitalizm, sosyalizm, komünizm, demokrasi, oligarşi, plütokrasi, vatanseverlik, terörizm.* Bu duruma daha detaylı olarak bakalım.

Yukarıdaki kelimeler ideolojik olarak kullanıldıkları zaman tutarsız bir şekilde ve tek taraflı olarak uygulanırlar. Kelime, gerçekten ne olduğunu gizleyen olaylara olumlu ya da olumsuz açıklamalar getirmek için kullanılırken kelimenin kök anlamı sık sık kaybolur veya oldukça zarar görür. Bu yüzden, kapitalizmi öven ideolojilerin hüküm sürdüğü ülkelerde, sosyalizm ve komünizmin ideolojileri şeytan gibi gösterilir, demokrasi kapitalizm ile eş tutulur ve plütokrasi görmezden gelinir. Hüküm süren ideolojinin komünizm olduğu ülkelerde, kapitalizm öcüleştirilir, demokrasi komünizm ile eş tutulur ve oligarşi görmezden gelinir. Biri tarafından "terörist" olarak çağrılan gruplar bir diğeri tarafından "vatansever" olarak çağrılır.

Sosyomerkezci düşünürlerin günlük yaşantılarına dilin kendine hizmet eden ve etik olmayan davranışı gizleyen birçok kullanımını bulabiliriz.

Eğer biz bu kelimelerin çekirdek anlamlarını inceler ve onları İngilizcedeki öz anlamları doğrultusunda kullanırsak herhangi bir grup onları kendi gündemini ilerletmek için kötüye kullandığı zaman karşıtlıkları, tutarsızlıkları ve ikiyüzlülüğü fark edebiliriz. *Webster's New World Dictionary* tarafından tanımlanan bu terimlerin çekirdek anlamlarını gözden geçirelim:

- **Kapitalizm:** Arsalar, fabrikalar, demiryolları vb. üretim ve dağıtım araçlarının hepsinin ya da büyük çoğunluğunun özel olarak sahiplenildiği ve özgün bir biçimde tam rekabet koşulları altında kâr amacıyla işletildiği ekonomik sistemdir; kapitalizm, genel olarak zenginliğe doğru bir eğilim ile karakterize edilmiştir.
- **Sosyalizm:** Üretim ve dağıtım araçlarının işletimi ve mülkiyetinin özel kişiler tarafından değil toplum ya da kamu tarafından, iş ve ürünleri paylaşan toplum ya da kamunun tüm fertleri ile gerçekleştirilmesine dair çeşitli teori ve sistemlerin herhangi biridir.
- **Komünizm:** Bir bütün olarak toplumun tüm mülkiyetin sahibi olmasına dayanan herhangi bir ekonomik teori veya sistemdir.

- **Demokrasi:** İnsanların doğrudan ya da seçilmiş temsilciler aracılığı ile iktidarı kendi ellerinde tuttuğu devlet biçimidir; yönetilenler tarafından yönetmektir.
- **Oligarşi:** İktidarın birkaç kişiye ait olduğu devlet biçimidir.
- **Plütokrasi:** (1) Zenginlerin hükûmeti, (2) hükûmeti kontrol eden veya etkileyen bir grup zengin insan.
- **Vatanseverlik:** Kişinin kendi ülkesine aşkı ve sadakati veya gayretli desteğidir.
- **Terörizm:** Özellikle siyasi bir silah veya politika olarak bu tür bir kullanımda güç kullanımı veya moral bozmak, sindirmek ve boyun eğdirmeye yönelik tehditler savunma.

Bugüne kadar hüküm süren ideolojinin kapitalizm olduğu ülkeler, *sosyalizm* ve *komünizm* kelimelerini sanki onlar "bireysel güdülenmeleri hayal kırıklığına uğratan ve kitle özgürlüklerini yadsıyan bir sistem" anlamına geliyormuş gibi kullanma eğilimindeydiler. Egemen olan ideolojinin sosyalizm veya komünizm olduğu ülkeler ise *kapitalizm* kelimesini kitlelerin varlıklı bir azınlık tarafından sömürülmesini ima etmek amacıyla kullanmak eğilimindeydiler. Her ikisi de diğerlerinin güç kullanımını *terörist* niyet içinde olarak görmektedir. Her ikisi de diğerlerini, kendi fertlerinin temel insan haklarını tanımayanlar olarak görmektedir. Her ikisi de kendi tutarsızlıklarını ve ikiyüzlülüğünü görmezden gelme eğilimindedir.

SONUÇ

Bu bölümün tezi, bizim kendi benmerkezci ve sosyomerkezci eğilimlerimiz ile sadece onlarla yüzleşerek onları kabul ederek ve onları zayıflatarak başarılı bir şekilde baş edebileceğimizdir. Benmerkezci eğilimlerimize dair net bir anlayış olmadan dar ve bencil bir bakış açısı içine sıkışıp kalırız. Sosyomerkezci eğilimimize dair açık bir anlayış olmadan da grup düşüncesinin içinde sıkışıp kalırız.

Benmerkezcilik ve sosyomerkezcilik ile baş etmek hiç de kolay değildir çünkü her ikisi de bilinçaltında işler, onları tanımlamak zordur. Kimsenin daha az bencil olmamıza (kişisel olarak) karşı çıkmamasına rağmen, eğer grup inançlarına önemli ölçüde ve kamu olarak muhalefet olursak resmî olmayan –resmî değil ise– bir dizi ceza ile karşı karşıya kalırız.

Önemli olan, bizim düşünce ve yaşantımızdaki benmerkezciliği ve sosyomerkezciliği tanımlamaya başlamamızdır. Düşüncemizdeki bencil ve dar katılığın farkında olduğumuz her zaman, bu patolojileri azaltmak için bir fırsat yaratırız. Ait olduğumuz her grup, kendimize ve diğerlerine, iş başındaki sosyomerkezciliği tanımlamak için olası bir yerdir. Hayatımızdaki birçok öz odaklılık ve sosyal uyum kalıplarını belirlemeye başladığımız zaman bu kalıpları kırmaya başlayabiliriz. Hayatımızdaki bize en çok meydan okuyan ya da inkârı en "tartışmalı" olan inançlarla başlamamız gerekmez. Ayrıca, kamu ifade sorunu olarak bulduğumuz her şeyi yapmamız gerekmez. Zihnimizin gizliliği içinde başlamamızın anahtarı, tutarlılık ile takip etmemiz, daha iyi düşünürler ve insanların içine girerek devamlı olarak gelişmek için kendimize zaman ayırmamızdır. Bu tür içsel eylemlerle, kendimiz için düşünen insanlar olabilir, akılcılığın bilinçli standartlarına bağlanabilir, zihnî dürüstlüğümüzü geliştirebilir ve giderek tarafsız kişiler olarak ortaya çıkabiliriz.

BÖLÜM 12

ULUSAL VE ULUSLARARASI BASINDA YANLILIK VE PROPAGANDA NASIL SAPTANIR?

Medya haberlerindeki yanlılık ve propagandanın mantığı basittir ve tüm dünyada aynıdır. Her toplum ve kültürün kendisine özgü bir dünya görüşü vardır ve bu görüş toplumların neyi, nasıl algıladığının belirleyicisidir. Basında yer alan haberler, ait olduğu kültürün benimsediği dünya görüşünün bir yansımasıdır ancak dünyada neler olup bittiğine dair gerçekler, herhangi bir kültürde gerçekmiş gibi görünenden çok daha karmaşıktır. Herhangi bir toplumdaki basın haberlerini eleştirel olarak okuyabilmek için bu gerçeğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Eleştirel düşünce, insan düşüncesinde doğal ve içgüdüsel olarak var olanı tersine çeviren karmaşık bir beceriler kümesidir.

Daha önce belirtilmiş olduğu gibi eleştirel olmayan zihin, gerçekliği, farkında olmadan aşağıda belirtilen örtülü ilkelere göre algılar:

"Ben inanıyorsam gerçek budur."

"Biz inanıyorsak gerçek budur."

"İnanmak istiyorsak gerçek budur."

"İnanmak çıkarlarımıza uygun olacaksa gerçek budur."

Eleştirel zihin ise gerçekliği aşağıdaki içgüdüsel doğrulayıcı ilkeler ışığında sorgular:

"Ben inanıyor olabilirim ancak gerçek bu olmayabilir."

"Biz inanıyoruz ancak yanılıyor olabiliriz."

"Biz inanmak istiyoruz ancak çıkarlarımız doğrultusunda ön yargılı olabiliriz."

"Buna inanmak çıkarlarımız doğrultusunda olacaktır. Ancak çıkarlarımız gerçekleri yansıtmıyor olabilir."

Bir toplumda, ana haber başlıklarının işlenmesi aşağıdaki ilkeler doğrultusunda gerçekleşir:

"Görüşümüz gereği bizde böyle olmuş izlenimini uyandırmaktadır, dolayısıyla böyle olmuştur."

"Bizim bu olaya ilişkin görüşümüzü destekleyen olgular bunlardır, dolayısıyla bunlar en önemli olgulardır."

"Bu ülkelerle dostça ilişkilerimiz mevcuttur, dolayısıyla onlar takdiri hak etmektedirler."

"Bu ülkelerle ilişkilerimiz dostça değildir, dolayısıyla onlar eleştiriyi hak etmektedirler."

"Okurumuzda en çok ilgi ve heyecan uyandıran konular bunlardır, dolayısıyla haber bültenlerinde yer alan en önemli başlıklar bunlar olmalıdır."

Haberleri eleştirel olarak okuyabilenler, bu ilkelerin tamamını tersine çevirebilir. Bu bölümde bunun nasıl yapılabileceği, dolayısıyla da medyadaki propaganda ve yanlılığın zihinsel etkilerinin nasıl azaltılabileceği açıklanmaktadır.

DEMOKRASİ VE BASIN HABERLERİ

İnsanlara erk verip, onları bilgiden yoksun bırakıp bu erkin kötüye kullanılmasına yol açmaktan daha akıl dışı bir şey olamaz. Kendilerini yönetmek isteyen halklar, bilginin onlara sunacağı erkle kuşanmalıdırlar. "Blgi sahibi olmayan ya da bilgiye nasıl ulaşacağını bilmeyen halkların sahip olduğu yönetim, yalnızca bir farsın (güldürünün) ya da trajedinin ya da her ikisinin önsözü niteliğinde olmaktan öteye gidemez"

—James Madison

Demokrasinin etkin bir yönetim biçimi olması için bu şekilde yönetildiği varsayılan halkın, ulusal ve uluslararası olaylar hakkında geniş bilgi sahibi olması ve bu olaylar hakkında bağımsız ve eleştirel düşünebilmesi gerekmektedir.

Eğer vatandaşların çoğunluğu ulusal basındaki yanlılığı fark edemiyorsa, ideoloji, eğilim ve çarpıtılmış gerçekliği saptayamıyorsa, propagandaya maruz kaldıklarında bunu fark edemiyorsa o zaman medyada verilen mesajlardan hangilerinin desteklenmesi, dengelenmesi ya da tamamen devre dışı bırakılması gerektiğine karar veremezler.

Diğer yanda, uluslararası haber kaynakları, medya mantığı içerisinde hayli gelişmiştirler (geniş kitleleri ikna etme ve yönlendirme sanatı). Bu durum, onlara oluşturdukları

haberlerde bir nesnellik ve doğruluk atmosferi yaratma olanağı tanır. Halkın yalnızca küçük bir azınlığı, ülkelerinde verilen haberlerdeki yanlılık ve propagandayı saptama yetisine sahiptir; çok az sayıda kişi, olayların oluşumunun tek yönlü aktarımına karşı alternatif bilgi kaynakları arama ve bunları ana akım medya tarafından verilenlerle karşılaştırmayı düşünür. Günümüzde, eleştirel düşünme eğitiminden yoksun büyük birçoğunluk, ülkelerindeki basının inisiyatifine bağımlıdır. Bu kişilerin dünya görüşleri, hangi ülkelerin dost hangilerinin düşman olarak algılanacağı, toplumdaki geleneksel düşünce ve inançlar, büyük ölçüde medya tarafından şekillendirilmektedir.

Bu yanlı bilgi, bir senaryo ya da komplo teorisi değil, yalnızca ekonomik gerçeklik ve eğitim düzeyinin yarattığı bir olgudur. Gazeteci ve haber editörleri de bir kültürün üyesidirler. (Alman, Fransız, Meksikalı, Çinli, Koreli, Japon, Endonezyalı, Rus, Cezayirli, Nijeryalı, Kuzey Amerikalı vb.) Bu kişiler, hedef kitleleriyle bir dünya görüşünü; ulusal tarih ve bağlılığı, çoğunlukla bir dini ve genel bir inanç sistemini paylaşırlar.

Bir Arap editör, dünyayı, İsrailli bir editörden farklı gözle görür; aynı şekilde Pakistanlı bir editörle İranlı bir editörün ya da Çinli bir editörle Amerikalı bir editörün dünya görüşleri birbirinden farklıdır; aynı şey gazeteci ve muhabirler için de geçerlidir. Bütün bunlara ek olarak, basın mensupları, çok ciddi kısıtlamalara (hikâyelerini oluştururken) ve mekân sınırlamalarına (hikâyelerin tasarım ve sunumu açısından) tabi çalışmaktadırlar. Dolayısıyla haber yapılırken ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre derin farklılıklar görülmesi çok şaşırtıcı değildir.

Her durumda, dünya basınının hangi şartlarda işlev gördüğü hakkında bilgi sahibi olan kişiler, ulusal basınlarının üzerlerindeki etkisini kontrol altında tutabilirler. Bu bölümün amacı, okuyuculara medyanın yaşamları üzerindeki etkisini dönüştürebilecekleri bir temel oluşturmaktır. Basında verilen haberleri sorgulamadan kabul etmek yerine eleştirel olarak değerlendirebilmek hepimizin yararınadır. Okurlarımızın, basındaki haberleri değerlendirirken daha bağımsız, öngörülü ve eleştirel olabilmelerine yardımcı olabilmeyi umarız.

12.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÇELİŞEN DÜNYA GÖRÜŞLERİ

Sizin kültürünüzdeki dünya görüşüyle çelişen herhangi bir dünya görüşü hakkında bilginiz var mı? Eğer varsa diğer bir öğrenciyle, kendi kültürünüzün ve farklı bir kültürün inançları arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışınız. Eğer yoksa da sizin kültürünüzle ters düşen bir dünya görüşü olup olmadığını araştırınız.

Örneğin, dünya görüşünüz Kuzey Amerika Hıristiyan perspektifinden ise Orta Doğu İslam kültürünün bakış açısı hakkında bilgi edinin. İnternetten, dünyada olup biten olayları bu kültürün bakış açısından değerlendiren bir haber kanalı bulun. Aynı olayları karşı görüşlü bakış açısından sunan haber kanallarıyla bir karşılaştırma yapın ve sizin kendi kültürünüzün görüşüyle örtüşen bir ön yargı olup olmadığını bulmaya çalışın. .

BASIN MANTIĞININ ÖNÜNDE ENGEL OLUŞTURAN EFSANELER

Basın, ne şekilde işlev gördüğüne ilişkin çeşitli efsaneler yaratabilir. Bu efsanelere inanmak, haberleri eleştirel bakış açısından yorumlamayı engeller. Bu efsanelerden bazıları şöyledir:

- Haberlerin çoğu bağımsız araştırmacı gazeteciliğin ürünüdür.
- Haber yapımcıları, hikâyelerinde sadece olguları aktarırlar, onlar hakkında yorum yapamazlar.
- Haberi oluştururken olgu ve fikirler tamamen birbirinden ayrılır.
- Dünya basını tarafından aktarılan gerçek haberle ilgili tarafsız bir gerçeklik vardır; bizim haber basını muhabirleri olayları tarafsız olarak aktırırlar, karşıt görüşlü basın ise onları sistematik olarak çarpıtarak yansıtır.
- Olağan olmayanın (yeni, garip, bizar) haber değeri vardır, olağan olanın ise yoktur.

12.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

BASIN HAKKINDAKİ EFSANELERİN TEMEL SEBEPLERİNİ BULMA

Diğer bir öğrenciyle, basın efsanelerinin neden kaynaklandığını tartışınız ve çevrenizdekilere bu efsanelere neden inandıklarını sorunuz.

BASIN HABERLERİNDE TARAFSIZLIK

Basın hikâyelerinin oluşturulma mantığı, tarihin yazılma mantığıyla paraleldir. Her iki durumda da hem olgulara dayanan bir yoğun gerçeklik hem de bu olgulara ayrılan çok sınırlı bir alan mevcuttur. Her iki durumda da sonuç aynıdır. Olguların %99,99999'u hiçbir zaman yansıtılmaz. (Şekil 12.1'e bakınız.)

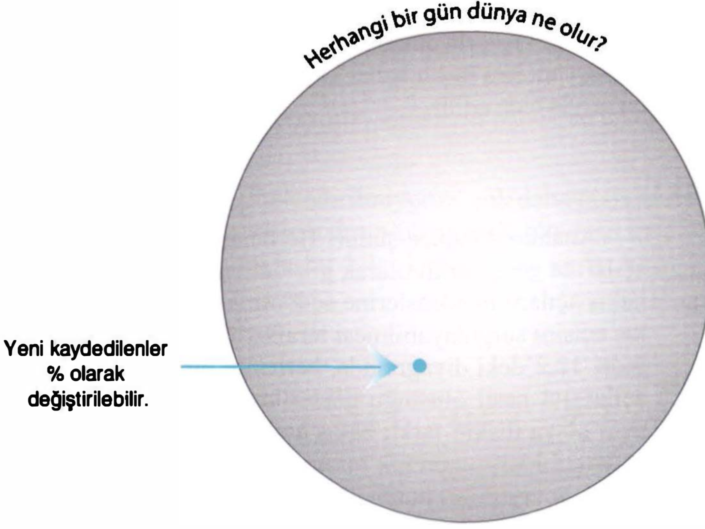
Basın haberlerinin oluşturulmasındaki tarafsızlık ve adalet, tüm olayların ve yalnızca olayların aktarılması olarak düşünülecek olursa o zaman tarafsızlık ve adaletin yalnızca bir hayal olduğunu söyleyebiliriz.

> Çoğu insan, bir dizi alma konusunda vazgeçmiş olan
>
> sade gerçekleri, rahat gibi görünen çıkışlara hizalamaktadır.
>
> *Wall Street Journal* (May 7, 2004)

Hiç kimse olup bitenin çok ufak bir yüzdesinden fazlasını bilemez ve eğer bilse bile olan olayların tümünün aktarılması olası değildir. Tüm önemli olayların aktarılması bile mümkün değildir çünkü bu seferde neyin "önemli" olduğuna ilişkin kriterlerin oluşturulmasında farklılıklar olabilir. Dolayısıyla, her zaman göz önünde bulundurulması gereken şunlar olmalıdır:

Bu makaleden ne sonuç çıkardım? Burada farklı olgulara vurgu yapılsaydı düşüncem ne olurdu? Bu makale, farklı bir dünya görüşüne sahip kişilerce yazılmış olsaydı ne olurdu?

ŞEKİL 12.1 *Herhangi bir gün dünyada ne olur?*



Örneğin; insanlar, kendileri üzerinde kişisel olarak etkisi olabilecek haberleri "önemli" olarak düşünürler: Bu olay benim ne istediğimi etkileyecek mi? Bana ne kadara / neye mal olacak? Benim gelirimi, yaşam şartlarımı, rahatımı, konforumu etkileyecek mi? Herhangi bir olayın diğerlerini; özellikle uzaklarda olan bilmediğimiz, tanımadığımız kişileri nasıl etkileyeceği ise başka bir konudur. Dolayısıyla, dünyadaki basın haberlerinde dünyadaki "belirgin" olayların sunulması açısından önemli farklılıklar oluşmaktadır.

Basın, okuyucularının önceliklerine odaklanmayı yeğler. Böylece, okuyucuların öncelikleri ve inançları zaman zaman irrasyonel olsa da (örneğin, irrasyonel bir nefret besliyorlarsa) basın o nefreti rasyonelmiş gibi gösterir. Örneğin, ABD'de köleliğin yaygın olarak kabul gördüğü zamanlarda, basın kölelik kavramını "doğal" bir şeymiş gibi sunmaktaydı. Ülkenin bu konuda görüş ayrılığına düştüğü dönemlerde ise basın okuyucularının tarafında yer aldı. (Okuyucuların görüşüne uygun söylemlere yer verdi.)

Basının, "hayrete düşüren, heyecan verici, iğrenç ya da güzel" kavramların herhangi bir sosyal gruba uygun olarak nasıl şekillendirdiğini düşünelim. Örneğin, Fransız Riviera'sında üstsüz güneşlenen bir kadın kınanmaz ve bu davranışın haber değeri yoktur çünkü bu alışıla gelmiş bir davranış biçimidir. Ancak aynı kadın, bu davranışı Lübnan'da sergilerse bundan dolayı tutuklanıp ceza alabilir, dolayısıyla kınanır ve bu davranışın haber değeri vardır. Aynı şekilde, olimpiyatlarda her ülkenin basını, kendi sporcularının en iyi

olduğu ve madalya şansı bulunduğu alanlara yoğunlaşır ve bu sporculardan biri bir altın madalya kazandığında bu yarışma, diğer yarışmalara oranla çok daha önemliymiş gibi aktarılır. Böylece ulusal seyircilerin, bu zaferle gurur ve heyecan duymaları ve diğer ülkelerin sporcularının kazandıkları başarılara ilgisiz kalmaları sağlanır.

Tarafsızlık, hemen hemen kimsenin tam olarak elde edemeyeceği zor bir idealdir. Tarafsızlık, önemli ölçüde entelektüel alçak gönüllülük gerektirir (göz ardı ettiklerimiz hakkında geniş bir bilgi birikimi dâhil) ve kişilerin önemli konular hakkında yargıda bulunurken, kendi görüşlerini belirtilmelerinin yanı sıra farklı haber kaynaklarının sağladığı bilgi ve fikirleri de göz önünde bulundurmalarıyla elde edilir.

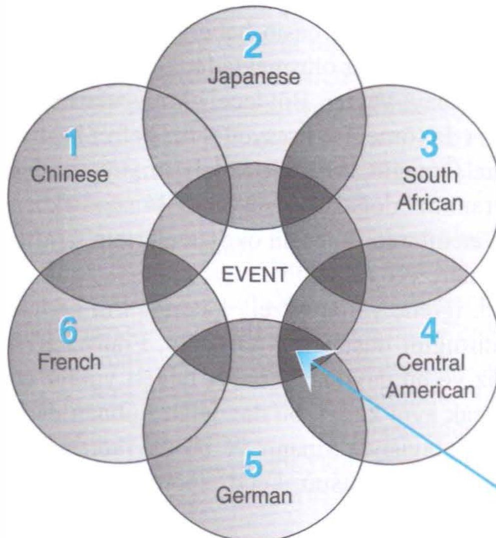
Bakış Açıları

> Gazetedeki makale veya görüntüler, konunun önemini işaret etmek için ön plana yerleştirilir.
>
> *New York Times International* (May 11, 2004)

Anahtar düşünce şudur: Herhangi bir olaylar dizisi, çoklu bakış açılarına göre, farklı olarak gözlemlenebilir ve yorumlanabilir. Çoklu bakış açılarının görüşlerine açık olmak ve gereğinde kişinin kendi bakış açısını sorgulayabilmesi tarafsızlık için kesinlikle gereklidir. Aşağıda, 12.2'deki diyagramda, herhangi bir olay karşısında farklı bakış açılarının nasıl oluştuğu gösterilmektedir. Tarafsızlık ancak kişinin, aynı olaya ilişkin farklı bakış açılarını incelemesi, hepsinin kısmiliği ve zayıflıklarını görerek bir öngörü elde etmesi ve öğrendiklerini çok yönlü, anlayışlı bir bütün elde etmek üzere birleştirmesiyle elde edilir. Her görüş, bir diğerindeki abartma ya da çarpıtmaları düzeltmeli ve diğerleri tarafından altı çizilmeyen unsurları eklemelidir.

Tarafsızlık (haber ve tarih olarak kavramlaştırırsak), zengin bir tarihî bağlama hikâye ve anlatımları katarak onlar hakkında çoklu bakış açısından yorum yapabilirsek bize kazanım olarak döner. Örneğin; Büyük Britanya ve Kuzey Amerika'daki sömürgeler arasındaki

ŞEKIL 12.2 *Birtakım olaylara odaklanmış altı farklı görüş*



- Only some of the facts are highlighted in any point of view.
- All points of view ignore or play down some facts.
- No one point of view provides total understanding.
- Understanding multiple viewpoints increases insight.

Bu kümelerin kesişimi, verilen olaylar kümesini anlamaya ilişkin olanları belirtir.

savaşı (1776-1783) anlamak istediğimizde olayları en az üç bakış açısından irdelememiz gerekmektedir: İngiliz hükûmeti, sömürge liderleri ve yerli halkların bakış açıları. Tarafsız olmak için aşağıdakileri yerine getirmeliyiz.

1. Herhangi bir haberin ya da tarihsel aktarımının dayandığı bakış açılarını tanımlamak
2. Bu haberin ya da tarihsel aktarımın hangi okuyucu kitlesi için yazıldığını ortaya çıkarmak
3. Bu haberin ya da aktarımın hangi görüşleri göz ardı ettiğini ya da olumsuz saydığını tanımlamak
4. Haberin ardındaki gerçek olguları, yorumlarla ayırt etmek ve bu olguların nasıl çarpıtıldığını ortaya koymak.

Bunu yaparken çok da kolay yönlendirilmiyoruz, çok daha fazla yargı bağımsızlığı sergiliyoruz. Aktarım ya da haberin en inandırıcı olan ya da olmayan kısımlarını ayırt edebiliyoruz. Tabii ki bütün bunları, çoklu bir bilgi kaynağımız ve bu kaynakların güvenirliği konusunda şüphemiz olmadan yapamayız.

12.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

OKUYUCU KİTLESİNİN İLGİ ALANINI BELİRLEMEK

Okuyucu kitlesinin bakış açısını belirlemek amacıyla herhangi bir gazetenin sayfasını inceleyin ve bu gazetenin okuyucularının (yani bu gazeteyi satın alacak kişilerin) neye önem verdiklerini belirlemeye çalışın. Okuyucuların temel bakış açısını nasıl tanımlarsınız? Dünya görüşleri nedir? Neyi okumayı, neyi okumamayı **tercih** ederler?

Tarafsızlık Türleri

"Tarafsızlık" üç şekilde ortaya çıkabilir, bunlardan ikisi gerçek biri ise görünümden ibarettir. Şimdi bunlar açıklanacaktır.

Entelektüel Alçak Gönüllülükten Kaynaklanan Tarafsızlık

Tarafsızlığın bu türü, entelektüel bir alçak gönüllülük geliştirip göz ardı edilenler hakkında bilgi sahibi olmaktan kaynaklanır. Eleştirel düşünebilen bir haber yorumcusu, herhangi bir hikâyenin ardındaki gerçeklik ile onun aktarımı arasındaki farklılığı ayırt edebilir. Haberde olgu olarak gösterilenin aslında bir olgu olmayabileceğini bilir; bunun propaganda, çarpıtma, yanlış bilgi ya da kısmi gerçeklik olabileceğinin fakındadır. Bunu bilmenin verdiği güvenle eleştirel düşünen haber tüketicileri; haberlerde duydukları, okudukları ve gördüklerini parantez içine alarak değerlendirir. Kendilerinin, olanları bilmediğinin farkında olarak, inancı askıya alırlar, bilgiyi geçici olarak kabul ederler. (Bu, doğru olabilir ya da olmayabilir.) Örneğin; "tarafsız" hâkimler, vakanın yalnızca bir taraftan aktarımına dayanarak suçlu ya da değil yargısına varmazlar.

Ancak maalesef entelektüel alçak gönüllülük, kişilerde çok ender rastlanan bir donanımdır. Dünya nüfusunun çoğunluğu, kendi kültürlerinde yaygın olan bakış açılarına göre yetiştirilmekte ve çok sınırlı sayıda farklı görüş açısını tanıyabilmektedir. Bundan dolayı, kendilerinin "gerçeklik" olgusuna sahip olduklarını düşünürler ama aslında bu düşünce onların tarafsızlıktan yoksun oluşlarının kanıtıdır. Entelektüel alçak gönüllülüğün ne olduğunu bilmezler ve ona ulaşmak gibi bir çabaları yoktur.

Adil, Çok Boyutlu Düşünmeden Kaynaklanan Tarafsızlık

Tarafsızlığın bu ikinci türü, ilkinin de ötesine geçmektedir. Adil, çok boyutlu düşüncenin temelinde entelektüel alçak gönüllülük ve soruların, sorunların ve güncel olayların çözümüne ilişkin çoklu karşıt görüş açılarını içeren yeterli zihinsel birikime dayanan bir yorumlama vardır. Dünyada var olan karmaşık sorunların ve çok taraflı büyük çaplı anlaşmazlıkların çözümüne yönelik olumlu bir öngörü ile bağlantılıdır. Bu düzeye ulaşmış kişiler, çoklu sorunlara çoklu perspektiflerle öngörülü olarak çözüm arayabilirler. Bu perspektiflerin göreceli zayıf ve güçlü yanlarını ayırt edip hesaplayabilirler. Rahatlıkla muhalif konumunda olabilirler ve kesinlikle salt muhalif olmak amacıyla muhalefet etmezler. Herhangi bir partinin çizgisini, toplum merkezli zihniyeti ve entelektüel itaati reddederler. Bu kişiler entelektüel olarak bağımsız, entelektüel olarak sebatkâr ve bütünleştiricidirler.

Bir kişi kaç tane çıplak Iraklı fotoğrafı görmek ister ki?

Col Allan,
Genel Yayın Yönetmeni,
New York Post
(10 Mayıs 2004)

Ön sayfada olandan kaçınmak, içeride olandan daha zordur.

New York Times Uluslararası
(11 Mayıs 2004)

Yapmacık Tarafsızlık

Tarafsızlığın üçüncü türü "yapmacık"tır. Bu tür tarafsızlık, önceden karar verilmiş bir seçeneği savunmak amacıyla değişik görüşlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkar. Bu zihniyet, güçlü çıkarların öngördüğü tezleri savunarak prestij ve maddi çıkar sağlayan entelektüellerde sıklıkça görülmektedir. Sağlam temelli bir görüşün veya ekonomik politikanın savunucusu olmak, giderek sıkça rastlanan bir eğilimdir çünkü bu işin sonunda, ciddi miktarda maddi kazanç, konum ve prestij elde etme imkânı mevcuttur. Çok sayıda siyasetçi, avukat ve halkla ilişkiler uzmanı bu rolü oynamak için can atmaktadırlar.

Ulusal haber yorumcularının pek çoğu da bu rolü oynamaktadır. Dinleyici ve/veya okuyucu kitlelerinin dünya görüşlerine uygun olan tutarlı rollerini sürdürmeye devam etmektedirler. Dinleyici / okuyucu kitleleri, görüşleri ana akım görüşlerden farklı olmadığı sürece bu kişilerin sunduklarını tarafsız olarak algılarlar.

12.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

TARAFSIZLIK TÜRLERİNİ İNCELEME

Bir diğer öğrenciye yukarıda açıklanan tarafsızlık türlerini, kendi anlatımınızla aktarın. Daha sonra diğer kişiden, size anladıklarını anlatmasını isteyin ve her biri için kendi anladığınızı, deneyimlerinizden örnekler de vererek anlatın ve detaylandırın.

ANA AKIM MEDYADA TARAFLILIK ALGISI

Doğal olarak ama eleştirel olmayarak, kişiler kendileriyle aynı fikirde olanların tarafsız, olmayanların ise taraflı olduğunu düşünürler. Dolayısıyla, haber yorumcuları ana akım görüşleri liberal bir açıdan yansıtırlarsa dinleyici / okuyucu kitlesinden de yalnızca liberal görüşte olanlar tarafından "tarafsız" olarak görülürler. Aynı şekilde, muhafazakâr olarak yansıtırlarsa muhafazakâr okuyucu / dinleyici kitlesi tarafından tarafsız olarak nitelendirilirler. Bu demek oluyor ki basın, aslında, haberlerdeki liberal yada muhafazakâr kesitleri okuyucu / dinleyicisinin görüşlerine uygun olarak yansıtmaktadır.

Propaganda ve Haber Yapımcılığı

Webster'in Yeni Dünya Sözlüğü'nde propaganda "belirli fikir, doktrin ve uygulamaların kendi amacını destelemek ve karşı amaca zarar vermek üzere sistematik ve yaygın olarak desteklenmesi ve yayılması" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, herhangi bir kültüre mensup okuyucu / dinleyici kitlesine yönelik bir haber hazırlamakla propaganda yapmayı birbirinden ayırt edecek kesin çizgiler aslında yoktur.

Irak fotoğraflarını görüntülemenin çıplaklığı ve aşağılayıcılığı nedeniyle pek çok gazete onlar hakkındaki makaleleri ön sayfaya koyarken görüntüleri içeri koymayı tercih etti.

New York Times Uluslararası (11 Mayıs 2004)

Her ikisi de, sistematik olarak, karşıt görüşlerin bakış açılarını değersizleştirme ve en aza indirgeyerek göstermeyi hedefler. Her ikisinin mantığı birbirine şaşırtıcı derecede yakındır. Bazen tarihsel yazımlar bile propaganda niteliği taşıyabilir; belirli birtakım grupları yüceltirken, diğer bazılarını canavarlaştırabilir, bunu yaparken de kendi ideolojisi ve yerleşmiş kanılarına uygun olmayan bazı bilgileri bastırabilir ve göz ardı edebilir.

Propaganda sözcüğüne genelde olumsuz bir anlam yüklendiğinden (aldatma veya çarpıtma gibi), pek çok yazar kendi hikâyelerinde bu kavramı kullandıklarını açıklamaktan kaçınırlar. Eğer kişiler, haberlerin çoğunu tek kültürlü ve ulusal bir kaynaktan alıyorlarsa aldatma ve çarpıtmaya maruz kalma olasılıkları çok yüksektir. Bunun sonucu olarak da tek bir dünya görüşüne mahkûm olacaklardır çünkü diğer alternatifler göz önünde bulundurulmadan tek bir bakış açısından yansıtılmış hikâye ve görüşlerle karşı karşıya kalmış olacaklardır.

Tabii bu sunulan dünya görüşünün değiştirilmediği anlamını taşımaz; aynı görüşte olan kişilerin her konuda uzlaşıda oldukları düşünülmemelidir. Her Alman bir diğeriyle aynı görüşte olmayabilir.

Dünyayı bir Almanın perspektifinden bakan Almanlarla, örneğin, bir Japonun ya da Meksikalının perspektifinden bakan Almanlar arasında önemli farklılıklar olacaktır. Dahası, her bakış açısının bir öngörüsü olmakla birlikt, hepsinin eşit öngörüsü olmadığı bir gerçektir. Kişiler, diğer kültürlerdeki, özellikle de kendi kültürlerinden çok farklı olan kültürlerdeki haberleri izlerken bu eğilimin daha çok farkına varırlar. Örneğin, İsrailliler, Arap haberlerindeki yanlılık ve propagandayı, kendi haberlerindekinden çok daha kolaylıkla algılayabilirler; aynı şey, tam tersi içinde geçerlidir.

ABD Başkanı George W. Bush'un; İran, Irak ve Kuzey Kore'yi şeytan ekseni olarak tanımlayan konuşması Amerikalıların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiş ve desteklenmişti.

Tüm ulusu bir vatanseverlik ateşi sarmıştı, ulusal medya toplu bir intikam duygusunu dillendirmişti. Amerikan halkının çok büyük birçoğunluğuna göre Amerikan hükûmeti onların yüksek ideallerinin savunucusudur (özgürlük, adalet, demokrasi, serbest girişim, insan hakları) ve silahlı kuvvetlerinin de gücüyle ulusunu düşmanlarına karşı savunurken başka vatansever duygulara da ilham veren bir imgeydi.

Ancak aynı konuşma diğer ülkelerde aynı şekilde algılanmadı. Bush, İran, Irak ve Kuzey Kore basını tarafından lanetlendi ve Birleşik Devletler'in müttefikleri tarafından da gerçeklerin karmaşıklığı karşısında kibirli ve ulaşılamaz olarak nitelendirildi. Aşağıda, Fransız ve Alman basınından bu konuşmaya ilişkin değerlendirmeleri ve haberleri içeren örnekler yer almaktadır: (*New York Times*, 31 Ocak 2012, s. A(2)

- Fransa'da, günlük Le Monde gazetesi, ilk sayfasında Bush'un savaş üniforması içerisindeki bir karikatürünü yayınlamış ve şu başlığı atmıştır: "Bay Bush yeni düşmanlarını gösteriyor."
- Fransa'nın 24 saat yayın yapan haber kanalı LCI da bir televizyon yorumcusu, konuşmayı, "kendisinin tüm gezegenin düzenini sağlamakla görevli olan ve dilediği cezayı uygulayabileceğini düşünen bir şerifin konuşması" olarak değerlendiriyor.
- Almanya'da günlük Suddeutsche Zeitung gazetesinde bir köşe yazarı, aynı gece Washington'a hareket edecek olan Başbakan Gerhard Schroeder'in en acısını paylaştığını belirterek şöyle demektedir: "Zavallı Gerhard Schroder, henüz taze Amerikan Sezar'ının tahtının önünde boy gösterecek olan ilk somurtkan Avrupalı olmak hiç de kolay olmamalı."

Aynı kaynaktan aktarılan İran ve Kuzey Kore anlatımları bazı örneklerde aşağıdadır:

- Bush'un niyeti kamuoyunun dikkatini Orta Doğu sorunundan uzaklaştırarak İsrail'in Filistin halkına uyguladığı acımasız baskıyı desteklemeye devam edebilmek için zemin hazırlamaktır. (İran devlet radyosu)
- Kuzey Kore ulusal basını, kendilerini dünyanın en tehlikeli uluslarından biri olarak nitelendiren Bay Bush'la alay etmiş ve bu ağzı kalabalık tehdidinin altında Güney Kore'deki Amerikan askerî birliklerinin varlığını haklı çıkarmak olduğunu söylemiştir.

Bu örneklerin hepsinde, insanları yabancı basın haberlerin taraflılığına inandırmak, kendi ulusal basınlardaki taraflılığa inandırmaktan çok daha kolaydır. Her ulusun basınında yer alan haberler, o kültürün üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından gerçekliğin ifadesi olarak algılanır çünkü bu haberler, o haberleri izleyecek / dinleyecek kitlenin görüşlerine uygun bir şekilde sunulmaktadır.

Kültüre bağımlı bir dünya görüşü tuzağına düşmüş kişiler, kendine hizmet eden birtakım varsayımlar ağında takılı kalırlar ve propagandayı asıl kullananların kendi uluslarına ve kültürlerine düşman olanlar olduğunu, kendilerinin ise adaletli ve dürüst olduğunu, olayların diğer yüzünü gördüklerini düşünürler ve diğerlerinin propaganda ve manipülasyon yaptığını söylerler. Gerçeğin özgürce onlar tarafından ifade edildiğini söylerler. Bu zihniyet, komplo

veya sorguculuğun bir ürünü olmaktan öte kendi takipçilerine olayları beklentileri doğrultusunda sunarak bundan kâr etmeyi amaçlayan ulusal basının beklenen ve doğal bir ürünüdür.

12.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

PROPOGANDA KAVRAMINI İÇSELLEŞTİRİN

Bir diğer öğrenciye, kendi anlatımınızla, yukarıda aktarılan propaganda kavramını açıklayın. Anlatımınızı detaylandırın ve bir örnek verin. Sizin farklı bir propaganda tanımınız var mı? Açıklayın.

Dinleyici / İzleyici Kitlenizi Suçluluk Hissinden Koruma

Ana akım medyanın haberlerinde yer vermekten en çok kaçındığı, onlar için tabu olan haberler, toplumun kültür ve etik değerlerine ters düşünlerdir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarından zarar gören sivilleri düşünün. Bu eylemlere ilişkin Amerikan basınında bazı tartışmalar yer almış olsa da görülen zararın büyüklüğü göz önüne alındığında Amerikan ana akım medyasında, çok ufak boyutlarda yer verildiğini söyleyebiliriz.

Alman toplama kamplarında zarar görmüş olan çok sayıda kişiyle ilgili haberleri, Hiroşima ve Nagazaki'de kitlesel radyasyona maruz kalmış nüfusla ilgili haberlerle karşılaştırabiliriz. Yaptığımız araştırmada, olaydan bu yana geçen 50 yıllık süre zarfında, Amerikan basınında zarar gören sivil halkın acılarına detaylı olarak yer veren yalnızca bir gazete haberine rastladık: Santa Rosa Press Democrat (Kuzey California) Haber, 1965 yılında CBS televizyonu görevli muhabiri olarak Honolulu'da çalışan ve şimdilerde Santa Rosa, California bölgesinde yaşayan David R. Ford tarafından yazılmış olan bir makaledir. Makaleden bazı alıntılar şöyledir: (Çok korkunç detaylar atlanmıştır.)

> Bizler kesinlikle yayında olan çıplaklık, kan ve şiddet bulunduran görüntülere izin vermeyeceğiz.
>
> *John Banner, ABC's World News Tonight İdari yapımcısı*

> ... 1965 yılında, Hiroşima, Japonya'ya tatile gittim. Amacım, atom bombasının 6 Ağustos 1944'te infilakından 20 yıl sonra hasta ve ölmek üzere olan kişilerle röportaj yapmaktı. Ziyaretime kadınlar koğuşundan başladım."

Bu girişten sonra makalede, bombanın atılmasını takiben hasta olanlar ve zarar görenlerin detaylı bir şekilde imgelendirilmesi yer almaktadır. Amerikalı okuyucular, bu acılara kendi hükûmetleri tarafından neden olunduğunu düşünürken bir hayli zorlanmaktadırlar. (Yalnızca o gün Hiroşima'da 200.000 kişi yaşamını yitirmiştir.)

> Amerikalı muhabir, olayın mağduru bir Japon'a şöyle demiştir. "Vatandaşlara, şehri terk etmeleri konusunda uyarıda bulunan milyonlarca broşür atıldı." Japon mağdur gözlerimin içinde baktı: "Bir tek kâğıt bile atılmadı, hiçbir uyarıda bulunulmadı."

12.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

ETİK OLMAYAN HÜKÛMET EĞİLİMLERİNİ BELİRLEMEK

Ana akım medya ya da bir diğer kaynaktan, kendi kültürünüz veya siyasi politikanız açısından etik görülmeyen bir konuya ilişkin bir haber bulunuz. Bu haberin bir özetini çıkararak toplumun bu konuyu tartışmaktan kaçınma neden / nedenlerini belirtiniz. Bu neden / nedenler geçiştirilmiş midir yoksa açıklıkla tartışılmış mıdır?

TOPLUM MERKEZLİ DÜŞÜNCENİN GELİŞTİRİLMESİ

Anahtar öngörü şudur: Dünyanın tüm ülkelerinde, en önemli basın ve medya organları, olayları dünyaya kendi ülkelerinin yaygın ideolojisi açısından doğru olan bir şekilde sunarlar. Basın muhabirleri ve editörler, işlerini hâkim olan ekonomik yaptırımlar çerçevesinde yapmaya çalışırlar. Dinleyici kitleleri, kültürel olarak yabancılaşmış bir dünya görüşüne mahkûmdurlar.

Bizler, haberleri eleştirel gözde de yorumlayabilmek için ana akım basında yer alan haberlerin toplum merkezli bakış açısından aktarıldığının farkında olmalıyız. Ulusal ve kültürel taraflılığı belirleyebilmeyi öğrenmeliyiz. Kendi kültürümüzdeki hâkim ideolojinin bir diğer kültürdekinden daha doğru olduğu varsayımına hiç gerek yoktur. Kendi kültürümüzün dünya olaylarını en doğru şekilde yansıtacağına ilişkin bir varsayım, öngörüden çok etnik merkezli olur.

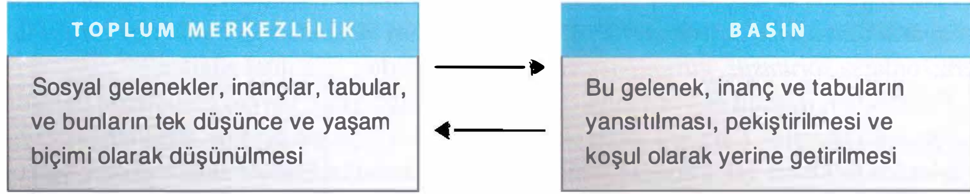
Toplum merkezlilik, tüm dünya kültürlerinin belirgin bir özelliğidir ve haber basını farkında olmaksızın sosyal gelenek ve tabuların temsilcisi olarak işlev görür. Kitle basınında, toplum merkezli düşüncenin pek çok örneği görülebilir: Basın, kültürün ayrılmaz bir bütünüdür ve hikâyelerini "satmak" zorundadır. Gazeteler, dergiler, haber kanalları, varlıklarını sürdürebilmek için ekonomik olarak başarılı olmalıdırlar.

> Basın kuruluşlarının kârını arttırmak amacıyla uygulanan baskı, yeni bir olgu değildir. Amerikan ekonomi tarihi süresince, kâr maksimizasyonuna ilişkin baskı, hissedarlar için her şeyin önünde gelmiştir. Haber basınının bağlı olduğu şirketler, kuruluşlar, 1980-1990'larda Amerikan iş dünyasını yeniden şekillendiren, toplumun hemen her kesimini etkileyen eğilim ve taleplere boyun eğmek zorunda kalmıştırlar (Downie ve Kaiser, s. 25).

Pek çok kültürdeki düşünce öğretisi en başından beri toplum merkezli olduğundan haber basınının da ürettiklerini toplum merkezli olarak sunmak dışında çok fazla seçeneği yoktur. Sosyal iletişimin büyük çaplı araçları kaçınılmaz olarak topluma hizmet etmekte ve benlik imgesini geliştirmesine destek olmaktadır. Taraflı haber istisna değil, kuraldır.

Tüm dünyadaki ana akım medya, "müttefiklerinden" taraf, "düşmanlarına" karşı ise ön yargılıdır. Bunun sonucu olarak "müttefiklerine" ilişkin haberleri olumlu yanlarını ön plana

ŞEKİL 12.3 *Toplum merkezli düşünceyi pekiştiren karşılıklı ilişki*



çıkartıp olumsuz yanlarını görmezden gelerek sunarlar. "Düşmanları"na ilişkin haberleri sunarken ise bunun tam karşıtı tutum izlerler. Düşmanın olumlu yönlerini sunmak, kabul edilmez bir tutumdur, hem de "düşman" hakkındaki olumsuz hikâyeler her zaman popüler olmuştur, bunlar düzenli olarak oluşturulur ve ön plana çıkarılır. Haber yorumcusunun / izleyicisinin, bu hikâyelerdeki taraflılığı saptaması ve mantıksal olarak, zıt bakış açılarından değerlendirmesi eleştirel düşünce açısından elzemdir. Bu yetenek kişilere haberlerdeki taraflı oluşumu görme olanağı tanır ve bu taraflılığın zihinde yaratacağı ikna edici etkiden kurtulmasını sağlar.

12.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

BASINDAKİ TOPLUM MERKEZLİ DÜŞÜNCEYİ TANIMLAMAK

Muhabirlerin, toplumdaki sosyal gelenek ve tabuları, eleştirel gözle bakmadan doğru kabul ettiği bir haber bulun.

Örneğin, herhangi bir Amerikan gazetesinin ön sayfasında, sık sık, başkanın bir başka liderle el sıkışırken uçakla bir yere seyahat ettiğinde varış anını gösteren ya da beyaz Saray'ın bahçesinde, köpeğiyle birlikte yürürken gülümsediği ve mutlu göründüğü, daha doğrusu "başkansı" göründüğü fotoğrafları yer alır.

Bu görüntüler bir şekilde, kişilerin, başkalarına olan güvenini pekiştirir ve bir çeşit "otoriteye ibadettir". ABD toplumunun sosyal geleneğine göre bu resimler, güç sahibi kişi idolünün göstergesidir. Muhabirin, sosyal gelenek ve tabuları beslediği bir hikâye bulup bulamayacağınızı araştırın; örneğin, halkın içinde üstsüz dolaşan bir kadının tutuklanması ya da marihuana üreten ve satan bir kişinin hapse gönderilmesi gibi. Bu tür hikâyeler bu konuya ilişkin güzel örnekler olurlar çünkü kültürel gelenekleri temsil etmektedirler.

HABERLERİN, AYRICALIKLI GÖRÜŞLERİN YARARINA OLACAK ŞEKİLDE ÇARPITILMASI

Her gazeteci, sezgisel olarak, kendi kültürel perspektifi açısından dünya sahnesinde kimin tercih edilen kimin ise edilmeyen olduğunu bilir ve bu kişilerden söz ederken kullanacağı sözcükleri dikkatle seçer: "Biz *planlarız*, onlar *entrika çevirirler*; biz *akıllıyızdır*, onlarsa *kurnaz*; biz *gururluyuzdur*, onlar *kibirli*; bizim *dinî inançlarımız* vardır,

onlarsa *fanatiktirler*; biz *dimdik* dururuz, onlar *atıp tutarlar*; biz silahları *savuma* amacıyla imal ederiz, onlarsa bize *tehdit oluşturmak* için; biz *müdahale* ederiz, onlar *işgal* ederler; biz *özgürlük savaşçısıyız*, onlar *terörist; biz* anlaşmaları *hükümleri kalmadıkları* zaman ihlal ederiz, onlarsa *sorumsuz*, *güvenilmez* ve *etik dışı* oldukları için ihlal ederler."

Gazeteciler, düzenli olarak okuyucu / dinleyici kitlelerinin yaygın görüşlerini pekiştirecek sözcüleri seçerler. Eğer ana akım okuyucu kitlesi için yazan bir kişi, toplumdaki yaygın görüşlerden farklı bir bakış açısına sahip olur ve fikirlerini bu şekilde aktarırsa okuyucu onu taraflı ve sorumsuz olarak nitelendirir. Eğer ana akım medyanın görüşlerini benimsiyorsanız sorumlu bir düşünürsünüzdür, benimsemiyorsanız ise "sorumsuz" olarak nitelendirilirsiniz.

Bu durumun istisnası ancak herhangi bir kültürde, karşıt görüşten kişilerin sayısı hatırı sayılır derecede fazla olduğunda ortaya çıkar, tıpkı (her kültürde farklı ifade edilmekle birlikte) liberaller ve muhafazakârlar arasındaki görüş ayrılığında olduğu gibi. Bu durumda, her iki görüşünde olumlu ve olumsuz yanları sunulmaktadır (kaynağın hangi görüşten olduğuna göre değişmek koşuluyla) ancak eğer ana akım liberal veya muhafazakâr görüşten herhangi birine yakın durmuyorsanız "radikal" olarak nitelendirilirsiniz. Radikaller, tanım gereği sorumsuzdurlar çünkü her iki geleneksel görüşe de karşıdırlar.

Aşağıdaki gazete alıntıları, dünyada haber basınının gerçekleri nasıl çarpıtarak okuyucularının beklentilerine göre şekillendirdiğini göstermektedir.

"*Amerikalıların Görmediği Savaş*"*

Kaynak: *Press Democrat*, Nisan 4, 2003, Rami G. Khouri'nin haberi; Beyrut gazetesi *Daily Star*'ın yönetici editörü.

> "Arap basını, tıpkı Arap kamuoyu gibi, İngiliz ve Amerikalıların Irak'a saldırısına kesinlikle karşıdır ve bunu her fırsatta ilk sayfa başlıkları, makaleler ve fotoğraflarla ilan etmekten kaçınmazlar. Yine de basın tümüyle tek sesli ya da Amerikan karşıtı değildir. Örnekler: Bu hafta Arapça gazetelerin ilk sayfa haberlerinde (Cezayir'de Fransızca), basın ABD ve Arap dünyasının savaşın farklı yönlerini gördüklerini göstermektedir. Arap dünyasının önde gelen gazeteleri, ilk sayfalarında,Amerikan ve Irak perspektiflerine yer vermekte ve ABD güçlerinin hem saldırgan hem de insani yönlerini gözler önüne seren fotoğraflar yayımlamaktadır.
>
> İlk sayfada, yakın zamanda yayımlanmış olan bir fotoğrafta, Iraklı bir sivil, bir ABD askerinin bardağına çay koyarken görüntülenmektedir. Ancak tabii daha sıklıkla yayımlanan fotoğraflarda, öldürülen Iraklı çocukların, yakınları Amerikan bombardımanında öldürülmüş olan kişilerin tabutların başındaki acıklı görüntüleri ya da bombardımanda hasar görmüş sivil yerleşim merkezleri ile Amerikan ve İngiliz birlikleri tarafında aşağılanan Iraklı sivillerin görüntüleri yer almaktadır. Bazen de Amerikan gazetelerinde masum bir şekilde yer alan bir görüntü, Arap basını tarafından daha kötüleyen bir yorumla sunulmaktaydı.

*Yazarın izniyle yayımlanmıştır.

Haberin veriliş şekli, ideolojiyi yansıtır. Londra'da yayına hazırlanan ve Orta Doğu'da basılıp dağıtılan *Asharg* al *Awsat* ve *Al Hayat* gibi gazeteler, en dengeli tutumu sergileyenlerdir. Az okuyucu kitlesine sahip olan ve maddi destekçilerinin beklentileri doğrultusunda hareket eden basın, okuyucusunun ulusalcı, siyasi ve duygusal beklentilerini yerine getirmek amacıyla hareket eder. Köşe yazarları ve editörlerin büyük çoğunluğu Amerikan karşıtı söylemdedir. Yalnızca Beyrut'un AN Nahar gazetesinde yazan Ghassan Tueni gibi az sayıda Arap köşe yazarı, Saddam Hüseyin rejiminin sona ermesini savunmaktadır (tabii ki Amerikan işgalini kesinlikle reddetmekle birlikte).

Yorum. Bir yazı, her ülkede basının olayları okuyucu kitlesinin inanç ve beklentileri (ve de tabiki gazetenin maddi destekçilerinin görüşleri) doğrultusunda sunduğu tezini desteklemektedir. Bu tezin hem ulusal hem de bölgesel düzeyde haklılığı kanıtlanmıştır. Bundan dolayı *Press Democrat* gazetesi (California'nın liberal bir bölgesinde basılmaktadır.), Arap basınının tümüyle Amerikan karşıtı olmadığını savunan bu yazıya yer vermiştir. Başlığı da Amerikalıların haber kaynaklarını genişletmeleri gereğini vurgulamaktadır (Amerikalıların Görmediği Savaş). Bu görüşe karşıt olarak New York Times, her fırsatta Arap basınının İsrail ve ABD'ye karşı taraflı davrandığını vurgulamakta ve ABD basınının tarafsız, adil ve dengeli davrandığına inanmamızı sağlamaya çalışmaktadır. Bir sonraki alıntıyı inceleyelim:

"Arap Basını Savaşı Öldürme Alanı Gibi Tasvir Etmektedir"

Kaynak: *New York Times*, 4 Nisan 2003

Bu makale, bombalanmış bir binanın enkazında kızgınlıkla bakan bir erkek çocuk ile öldürülmüş bir yakınının cesedi başında çığlıklar atan başörtülü bir kadının gösterildiği bir fotoğrafa ithafen yazılmıştır. Bu fotoğraf, Suudi gazetesi *Al Watan*'ın web sayfasında iki ayrı resim birleştirilerek oluşturulmuştur. Okuyucularına vermek istediği mesaj açıktır. Irak'a karşı yürütülen bu savaş, masum Araplara karşı, Amerika ve müttefiklerinin sona ermeyen saldırılarıdır. Makaleye göre, İsrail bayrağı, Amerikan bayrağı üzerine monte edilmiş ve güçsüz insanların acıklı hikâyeleri gazete ve televizyonlar aracılığıyla dünyadaki tüm Arapların yaşamına girmiştir. Arap halkına verilen mesaj, Amerikan birliklerinin kalpsiz katiller olduğu ve öz saygılarını elde etmek için tek umutlarının bu saldırıya karşı direnmek olduğudur. Makaleye göre, Arap gazeteleri, sistemli bir şekilde, Amerikan askerlerini, bilinçli olarak masum insanları öldüren kişiler olacak gösteren haber başlıklarının sayısını arttırmaktadırlar.

Yorum. Bu makaleye göre, Arap basınının Irak'taki sivillerin ölümlerini işleyen haberleri gerçekleri yansıtmamaktadır. New York Times okuyucu kitlesi büyük ölçüde muhafazakârdır ve hem İsrail hükûmetini hem de ABD öncülüğündeki Irak işgalini desteklemektedir. Dolayısıyla, bu kitle, ABD güçlerine, ABD hükûmetine ya da İsrail hükûmetine karşı olan her türlü savaş aktarımına kesinlikle karşı olacaktır. Bu makale Arap basınının Irak savaşı haberlerini ağır bir şekilde eleştirdiği için hikâye ön sayfada baş köşede rahatlıkla yer almıştır.

12.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

DİĞER ÜLKELERE KARŞI TARAFLI TUTUMLARI BELİRLEMEK

Sizin ülkenizin görüşünü yansıtan ve dolayısıyla bir başka ülkenin görüşüne karşı taraflı olan bir haber bulun. Bu haberin özetini yazmak için yukarıdaki formatı kullanın (alıntılarla). Daha sonra bu haberin sizin ülkenizin görüşü doğrultusunda nasıl çarpıtıldığını yorumlayın..

Propaganda ve Standart Haberlerden Yararlı Bilgi Nasıl Elde Edilir?

Eğer kişi haberleri eleştirel olarak dinleyip, okuyup, inceleyebiliyorsa propaganda ve taraflı haberlerden bile yararlı bilgiler elde edebilir. Bu da demektir ki haberleri incelerken barındırdığı bakış açısına göre analiz etmeli ve düşünce ve inançlarımızı etkilemeye yönelik ögelerinin farkında olmalıyız. Bu haberleri incelerken çok yönlü bir söylemin tek bir yönünü analiz ediyormuşuz gibi davranmalıyız. Tek yönlü sunular, başlı başına açık gerçekliği ifade etmemekle birlikte en azından gerçeğin bir bölümünü içlerinde barındırırlar. Standart haberlerde, çoğu zaman karşıt görüşe de yer verilmektedir (bu görüş çoğunlukla ek bilgi olarak, haberin son paragraflarında, sanki okuyucuya okumak gereksiz izlenimi verircesine tırnak içerisinde verilmekle birlikte).

Eleştirel okuyucular, tek yanlılığı hemen ayırt edebilir ve gözden kaçırılmış, görmezden gelinmiş görüşleri arayıp bulurlar, aynı zamanda ön plana çıkarılmış (ön sayfa haberleri gibi) ya da geri plana atılmış (arka sayfa haberleri gibi) haberleri de incelerler. Haberleri analiz edip yorumlarken sorulması gerekli temel sorular şöyledir:

- Bu haberin hedef okuyucu kitlesi nedir?
- Hangi görüşe öncelik veriliyor?
- Hangi görüş/ görüşler göz ardı edilmiş?
- Bu haberdeki karşıt görüşle ilgili hangi kaynaktan bilgi edinebilirim?
- Ön sayfada yer bulan haberler hangileridir? Neden?
- Haberde hangi bilgiler saklıdır? Neden?

12.9, 12.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

FİKİRLERİN İÇSELLEŞTİRİLMESİ

Medya mantığı hakkında edindiğiniz bilgilere dayanarak bir arkadaşınızla neden bazı haberler ön plana çıkarılırken (ön sayfada yer bulduğunu) bazılarının önemsizleştirildiğini (en az görünen sütunlara yerleştirildiğini) tartışınız.

HABER YERLEŞİMİ ANALİZİ

Tercihen büyük tirajlı bir gazetede, göreceli olarak önemsiz ama ön sayfada yer bulmuş ve önemli ama görmezden gelinerek önemsizleştirilmiş haber örnekleri bulmaya çalışın.

Eleştirel Medya Yorumcusu Nasıl Olunur?

1. **Haber mantığının temel gündemini anlayın.** Her zaman aklınızda tutmanız gereken en önemli şey, ana akım haber basınının haber üretirken en önem verdiği unsur, belirli bir okuyucu kitlesinin inanç, değer ve ön yargılarına uygun haber üreterek onlara "satmaktır", onları eğitmek değildir. Belirli bir okuyucu kitlesine "satılacak" olan haberler, her zaman onların görüşlerine ve düşünce, değer, yargı sistemlerine uygun olarak kurgulanmalıdır.

Bunun için dikkat edilmesi gerekenler şöyledir:

a. Okuyucu kitlesi ne tür haberler ister?

b. Haberde kendileriyle ilişkilendirebilecekleri ögeler nelerdir?

c. Haberin ana başlıkları ve önde gelen fikirleri nasıl kurgulanmalıdır?

d. Bu habere ne kadar yer ve zaman ayrılmalıdır?

e. Haber, diğer haberlerle ve okuyucuların dünya görüşleriyle nasıl bağdaştırılabilir?

f. Haber, nasıl "profesyonel" gözükecek şekilde sunulabilir? (tarafsız, yanlı olmayan, yalnızca olayları yansıtıyormuş gibi)

2. **Haber oluşturmak için kişinin kendi mantığını kullanması; haberin önce parçalara ayrılarak daha sonra kendi zihninden alternatif görüşlere de yer vererek yeniden kurgulanması.** Kişi, önce haber basınının gündemini anlayıp, daha sonra da haber kurgulanırken kullanılan kriterleri göz önünde bulundurarak (neyin haber değeri olduğu, hangi haberlere yer verileceği, nasıl en yüksek reyting ya da tiraj almak üzere aktarılacağı) eleştirel bir medya yorumcusu olabilir. Bu yetiye sahip okuyucular, haberdeki ulusal, sosyal ve siyasi vurguları ve gündemi kolayca değerlendirebilirler. Satır aralarını da okuyabilmeyi ve haberleri zihinlerinde *aktarıldığı* gibi değil de farklı görüşlere dayanarak *aktarılabileceği* gibi de kurgulayabilirler.

3. Konuları yeniden tanımlamayı, alternatif kaynaklara ulaşmayı öğrenme (ana görüşle uyumlu ve ana görüşün dışında olanların her ikisi de), olayları tarihi bir perspektife yerleştirme, varsayımları ve çıkarımları fark etme ve değerlendirme. Sistematik sorgulama ve değerlendirme medya mesajlarının eleştirel olarak işlenmesinde önemlidir.

4. Çıkarları veya içerikle ilgili tutkuları fark ederek düşük güvenilirliği olan hikâyelerin nasıl belirlenebileceğini öğrenmek. Hikâyeler, o hikâyenin üreticilerinin ya da dinleyicilerinin çıkarları dâhil olduğunda ya da dinleyici kitlesinin tutkusu işin içine girdiğinde (toplu korku, öfke, nefret, vatan sevgisi ve benzeri.) en az güvenilirlerdir. Bir ülke savaşa girdiğinde, örneğin, o ulusun basını tarafından anlatılan savaş hikâyeleri (bütün açıklamaları içerecek şekilde) şüphelidir çünkü bütün uluslar savaş sırasında bir destek oluşturmak için kitlesel propaganda üretirler. Başka bir vaka ise, tabu olan cinsel ilişkilere giren kişilerin hikâyeleri olabilir (diğer toplumlarda kabul gören) çünkü hikâyeyi okuyucunun tiksinme duygusunun makul bir tepki olduğunu doğrulayacak şekilde anlatarak bu tiksinme duygusunu yönetebilir ("Nudists Arrested", "Sexual Predator Condemned"). Kitlesel tutkuyu uyaran hikâyeler tipik olarak fazlaca tek yönlüdür ve bu nedenle eleştirel düşünen kişiler için güvenilirliği düşük olmalıdır.

12.11 *Kendiniz için düşünün*

ÖN YARGILI HABER HİKAYELERİNİ TANIMLAMA VE ANALİZ ETME

Ön yargılı olduğu gözüken veya eğilimli açısı olduğu söylenen haber hikâyelerini (bir gazetede) tespit edin. Şunları tanımlayın:

1. **Hikâye doğasında ön yargı(lar).**
2. **Göz ardı edilen veya çarpıtılan bakış açıları.**

Ardından bir hikâye tüm ilgili bakış açılarını tarafsız bir şekilde temsil edecekse, onun nasıl yapılandırılabileceğini belirtiniz.

Medyanın Kendi Yanlılığının Farkında Olması

Haber medyası kendi yapılanmasındaki ön yargı ve propagandanın ne derece farkındadır? Bu sorunun kesin bir yanıtı yoktur. Bütün gazeteciler belli bir okuyucu ve dinleyici için yazdıklarını bilirler. Bununla birlikte bu, yaptıklarının ne ima ettiğini ve ne anlam taşıdığını bildikleri anlamına gelmez. Kesin bir şey var ki o da bazı gazetecilerin diğerlerinden daha bilinçli olduklarıdır.

İsrail, Amerika Birleşik Devletleri'nde sevilen bir 'müttefik' olduğu için İsraillilerin Filistinlilere yaptıkları baskı ve kötü muamele medyada genellikle 'haklı bir karşı koyma' olarak yansıtılır. Küba'lı Fidel Castro ABD'de düşman olarak görüldüğü için genel görüşe hizmet eden haberciler, Küba Hükûmetinin yaptığı onca güzel hizmetleri (sağlık hizmetlerinin herkese ücretsiz olması ve düşük bebek ölüm oranı gibi) görmezden gelerek ya da önemsemeyerek

Castro ve Küba'yı sürekli karalayarak anlatırlar. Haber medyası çalışanları, haber yapma yöntemlerinin ne olduğunu bilirse bu tür haberleri yazarken daha dikkatli olacaklardır; en azından "sorumsuz ve ön yargılı" olarak etiketlenmemek için.

Reklamcılara Duyarlılık

Haber medyası için bir ülkedeki her grup eşit derecede önemli değildir. Elbette ulusal basın millî kültüre, dine, hâkim inançlara ve sosyal değerlere taraf olur fakat daha karmaşık modern kültürlerde, bazı grupların medyada daha güçlü rolleri vardır. Örneğin, haber medyası en fazla kârı reklamlardan elde eder. Bu grup, finanse ettiği haber medyası tarafından pohpohlanmaz ya da çıkarlarına uygun olarak temsil edilmezlerse hiç memnun kalmazlar. Bu nedenle, haber medyası bu büyük sponsorları negatif olarak belirtecek haberler üretmekten kaçınırlar.

Diğer bir deyişle haber medyası, çıkış noktası nedeniyle potansiyel birçok haber arasından seçebileceği ve çok küçük bir yüzdesi olan mevcutlardan da fazlaca seçemeyeceği için doğal olarak başka şeyler eşit olsa bile reklamcıları kızdıracak haberlerden kaçınırlar ya da onları vermezler. Bu şekilde davranmayanlar da vardır kuşkusuz. Çoğu haber, haberin çarpıcı etkisine ya da haberin hâlihazırda "çıkıp çıkmadığına" bağlıdır.

Hükûmete Duyarlılık

Ulusal haber medyası hükûmetin gücüne karşı her zaman duyarlıdır. Hükûmet, öncelikle, tipik olarak haber medyasına lisans verir ve medyayı yasalarla düzenler. Sonra çoğu ulusal haber, haber medyasına üst düzey görevliler ve acentalar tarafından "verilir". Bu nedenden dolayı, haber medyası çalışanları hükûmeti kökten radikal söylemlerle eleştirmekten kaçınır.

Örneğin, ulusal hükûmet diğer bazı grupları ya da ulusları düşman olarak nitelendirirse ulusal haber medyası genellikle o düşmanı olabildiğince sevilmeyen bir biçimde sunar. Eğer hükûmet başka bir ulusa ordusuyla saldırırsa ulusal haber medyası bu olayı, bir spor karşılaşmasında sıraya giren taraftarlar gibi hükûmete sevgi gösterilerinde bulunur. Haber medyası tipik bir şekilde hükûmet politikaları ve icraatları hakkında özürler üretir.

Ulusal medyanın ögeleri, iktidarda olmayan bir siyasi partiyle ilişkiliyse bu kural geçerli değildir. Bu durumda, güçlerini muhalefet partisinden alırlar. Bu durumda siyasi destekçilerinin görüş ve inançlarına borçlu olurlar. ABD'de bazı haberler çıkarken bazen demokrat ya da cumhuriyetçi partilerin daha fazla etkisinde kalırlar fakat iki parti de geniş toplum kesimlerinin paylaştığı temel görüş ve inançlarda birleşir. Her ikisi de aynı ülkeleri dost ve düşman olarak görür, büyük ekonomik güçlere, zenginlik ve gücün olduğu ağırlık noktalarına aynı ölçüde duyarlıdırlar.

Temel mantık her zaman aynıdır. Medya belli bir bakış açısına göre haber yapar. Bu bakış medyanın karlılığını/verimliliğini etkileyen ve toplumsal ideolojide yerleşik çıkarları temsil eder. Haber medyası ister odak noktaları gizlensin ister arka plana atılsın her zaman kâr odaklıdır.

"Ulusal televizyonlar medya patronunun giderlerini azaltmak için muhabir sayısını azaltmış, yabancı haber bürolarını kapatmıştır. İzleyicilerini ise pahalı haber programları yapmak yerine yaşam biçimleri ve ünlülerle ilgili haberlere yer vererek, eğlence programları yaparak ve düşük bütçeli, yüksek kârlı haber magazinlerini heyecan yaratan seks, suç ve mahkeme öyküleriyle doldurarak etkilemeye çalışmaktadırlar." (Downie ve Kaiser, 2002, s. 10)

12.12 *Kendiniz İçin düşünün*

HÜKÛMETE TERS GİDEN HABER HİKAYELERİNİ BELİRLEME

Aşağıdakilerden bir veya her ikisinin doğru olduğu bir haber hikâyesi belirleyin:

1. **Durumlara bakıldığında objektif hatta olumsuz olarak gözüktüğünde hükûmet uygulamalarının olumlu olarak görülmesi**
2. **Hükûmetin olumsuz uygulamaları vurgulanması gerektiğinde önemsiz gibi lanse edilebilir (çıkarımları nedeniyle).**

Odaklarının Çıkarlarına Duyarlılık

Haber medyası giderlerini en aza indirgerken kârlarını en yüksek noktaya çıkarmaya çalışır. Araştırmacı gazetecilik, hazır gelen haberlerden daha pahalıdır. Halkın gözünde güzel bir imaj yaratamazlarsa kültürel yapı içindeki etkin pozisyonlarının tehlikeye gireceğini bildikleri için güçlü mali çıkar grupları halka yönelik imajlarına sürekli yatırım yaparlar. Bundan dolayı, güçlü medya kaynaklarıyla (ki bunlar habere ihtiyaç duyarlar) güçlü ekonomik çıkarlar (ki bunlar da çıkarlarına uygun haber yapıp dağıtır) arasında hayati ve ayrılmaz bir ilişki vardır. Bu, bütün uluslarda tam anlamıyla varolan bir gerçektir.

Üretim, iletişim, tarım, silah yapımı, havacılık, hukuk endüstrisi (hapishaneler, avukatlar, sosyal çalışmacılar, hapishane kontraktörleri), inşaat sektörü, bankacılık, oto sektörü, sigorta, halkla ilişkiler ve reklamcılık, yayıncılık, eğlence gibi güçlü endüstrilerin tümü günlük haberleri kendi ilgi ve menfaatleri doğrultusunda şekillendirir. Hükûmet acentaları ve yöneticilik, yasama, hukuk, askerlik ve istihbarat birimlerinde üst düzeyde posizyonu olanlar günlük haberlerin kendi ilgilerine göre şekillendirilmesinde rol alırlar. Dinî gruplar, profesyonel gruplar, sendikalar ve diğer organize gruplar da kendi çıkarlarına yatırım yaparak yoğun bir şekilde haberleri kendi ilgilerine göre şekillendirmeyle uğraşırlar.

"1930'larda baş gösteren Büyük Depresyon'dan (Çev.: ABD'de ortaya çıkan büyük ekonomik kriz) İkinci Dünya Savaşı'na ve 1950'lerdeki Soğuk Savaş'ın başlangıcına kadar haberciler güçlü olanların başarısızlıklarını ve zaaflarını açığa çıkarmak yerine derin devletin görüşlerine daha fazla yer verir gibiydiler. Hükûmetin icraatlerini ya da kendilerinin özel şirketlerin basın acentası gibi işlev gördüklerini ve eğlence endüstrisini nadiren eleştirmişlerdi." (Downie ve Kaiser, s. 19)

Çünkü çoğu insanın dünyada olup bitenler hakkındaki temel bilgisi kitle medyasından gelmektedir. Sevilen medya programları sevilen bir halk imajının kazanılabilmesinde anlamlı bir etkendir.

12.13 *Kendiniz İçin Düşünün*

İŞ ÇIKARLARI YARARINA HİKAYELERİ BELİRLEME

İş çıkarlarının kişilerin (veya çevrenin) inançları üzerinden yararlandığı ve henüz medyanın hikâyede bu gerçeği vurgulamada başarısız olduğu haber hikâyeleri belirlirleyiniz.

Rakiplere Duyarlılık

Haber medyası haberleri diğer medyanın geçtiği konular ışığında yapar. Büyük haber ajansları bir öyküye "büyük haber muamelesi yaparsa" diğerleri de tipik olarak gündemi takip edemiyor olmamak için aynı konuyu gündeme eşit derecede taşırlar. Büyük medya kölelikte olduğu gibi liderlerini bir "sürü" mantığıyla takip eder. Söz konusu ülkede ulusal ve uluslararası gündem gazeteden gazeteye çok az değişir.

12.14 *Kendiniz İçin Düşünün*

HABERLERİN BENZERLİKLERİNİ VE FARKLILIKLARINI ANALİZ EDİN

Her bir verilen gün için üç ana akım gazetesi satın alın. Ardından nasıl farklılık gösterdiklerini ve benzerliklerinin ne olduğunu görmek için analiz edin (ön bölüme odaklanın). Bu soruları ele alın:

1. Hangi ölçüde üç gazete aynı ulusal haberleri kapsamına almıştır?
2. Hangi ölçüde aynı uluslararası haberleri kapsamına almışlardır ?
3. Hangi ölçüde aynı hikâyeleri aynı veya benzer şekilde kapsamlarına almışlardır? (hikâyeleri yerleştirme ve çarpıtma açısından)
4. Analizinizi tamamladıktan sonra ana akım gazetelerinin haberleri ülkenizde nasıl kapsama alındığına dair düşünceniz nedir? Belirtiniz.

Yeniliğe ve Sansasyon Hevesine Karşı Taraflılık

Yeni, acayip, heyecan verici ya da farklı olanın haber yapılması yönünde sistematik bir taraflılık vardır. Her gün olup bitenler çoğu zaman –önemli olup olmadıklarına aldırmaksızın– atlanır. Oysa büyük toplumsal olaylar binlerce kez yinelenen gündelik olaylarla iç içedir. Bu olayların altında yatan bireysel olaylar çoğu zaman dramatik ya da çok farklı değildir fakat saçma bir şekilde çok yaygındır.

Bir yanda büyük bir banka milyonlarca müşterisinden düzenli masraf alınca milyonlarca dolar çalmış olur fakat böyle bir uygulama haberlerde geçmez bile. Öte yandan bir banka

hırsızı 10 bin dolar çalsa bu gündeme oturur. Milyonlarca çocuk her gün okulda aşağılansa, hırpalansa ve bunun etkilerini ömrü boyunca çekse bu, haber olarak düşünülmez. Ancak okulda yalnızca bir çocuk diğer çocukla cinsel ilişkide bulunsa bu haber olur. Yeryüzünde her gece milyonlarca çocuk yatağa aç giderken bu, haber olmaz fakat bir okul yemek olarak havyar çıkarsa bu, haber olur. Kadınlar ve çocuklar her gün uluslararası köle ticareti yoluyla satılınca haber olmaz fakat yalnızca bir öğretmen öğrencisiyle cinsel yakınlıkta bulununca bu, haber olur.

12.15 *Kendiniz İçin Düşünün*

HABERLERDE HEYECAN VE COŞKU MERAKINI BELİRLEME

Bazı davranışların sansasyonelleştiği haber hikâyeleri belirleyiniz. Önem bakımından abartılmış bir hikâye arıyorsunuz (diğer önemli hikâyeler göz ardı edilirken).

Eleştirel Haber Müşterileri

Haberlerin eleştirel müşterilerini manipüle etme zordur çünkü

- Olayları birden fazla görüşlere göre yorumlamayı öğrenerek alternatif perspektif ve dünya görüşleri üzerinde çalışırlar.
- Basitçe kitle medyasına değil de birçok düşünce ve bilgi kaynaklarına dayanarak belli bir kavrayış ve içgörü peşinde koşarlar.
- Haberlerle iç içe geçmiş fikirleri tanımayı öğrenirler.
- Haberlerin diğer görüşler esas alındığında nasıl verilebileceği üzerine düşünerek öyküleri zihinlerinde yeniden yapılandırırlar.
- Haberlerin yapılanma biçimlerini, gerçekliğin farklı şekillerde nasıl verildiklerini analiz eder gibi analiz ederler (çünkü bazı haberler gerçeklerin yorumlarla karışımından oluşur).
- Haber ayrıntılarını açıklık, doğruluk, ilgililik, derinlik, genişlik ve anlamlılık açısından değerlendirirler.
- Haberlerde çelişki ve tutarsızlıkları fark ederler (genellikle aynı hikâyede).
- Öykünün hizmet ettiği çıkarları ve ilgileri görürler.
- Üzerinde durulan gerçekliklerle, görmezden gelinen gerçekleri fark ederler.
- Gerçeklik olarak verilen şeyin ne olduğunu anlarlar (tartışılmakta olan).
- Öykülerde saklı olan tartışmalı varsayımları görürler.
- Neyin ima edildiğini fark ederler (ancak açıktan ifade edilmeyen).

- Hangi olası etkilerin görmezden gelinip hangilerinin üzerinde durulduğunu bilirler.
- Hangi görüşlerin sistematik olarak hoşa gidilecek biçimde hangilerinin ise hoşlanılmayacak biçimde verildiğini fark ederler.
- Sıra dışı, dramatik ve haz verici olana karşı ön yargıyı yansıtan öyküleri belli bir perspektife koyarak ya da onları hesaba katmayarak kafalarında düzeltirler.
- Soru ve sorunların tanımlanmasında kullanılan gelenekleri ve tabuları sorgularlar.

İçinde yaşadığımız medya dünyası, istisnasız bir "döndürme" dünyasıdır.

Wall Street Journal
(7 Mayıs 2004)

12.16 *Kendiniz İçin düşünün*

HABER HİKAYESİNİ YENİDEN YAZIN

Günlük bir gazete kullanarak başka bir bakış açısından yeniden yazabileceğinizi düşündüğünüz bir hikâye seçin. Hikâyeyi yeniden yazın. Yaptığınız değişiklikleri ve neden yaptığınızı açıklayın.

Haber Medyası İçin Sorular

Haber Medyasının Yeniden Yapılandırılması Mümkün Müdür?

Halka taraflı olmayan yazılar sunmak için dünya gazetecilerinin önceliklebilmedikleri dünya görüşlerine empati ile yaklaşmaları gerekir. Burada, kendileri gibi düşünmeyen insanlar için yazdıklarını tasavvur etmek zorunda kalacaklardır. Kendi bencilliklerine yönelik bir anlayış ve farkındalık geliştirmek zorundadırlar. Kısacası, bu kitapta anlattığımız eleştirel izleyici ve dinleyicilerin yapmaları gerekenleri yerine getirmeleri gerekecektir.

Böyle yapmaları durumunda karşılaşacakları en önemli sorun, kendi kitlelerinin onları ve yazdıklarını "ön yargılı, etki altında yazılmış ve propaganda" olarak görmeye başlamaları olacaktır. Bu muhabirler kendi kişisel düşüncelerini profesyonel gazetecilik yazılarına yansıttıkları için "sorumsuz kişiler" olarak tanımlanacaklardır. İsrailli gazetecilerin, Filistinlilerin görüşlerini sempatik bir şekilde yansıtan makaleler yazdıklarını düşünün! Pakistanlı gazetecilerin Hintlilerin görüşlerini sempatik bir şekilde yansıttığını düşünün.

İşin özü şu: Gazeteciler mesleklerinin işleyişini, doğasını ve sektörün taleplerini kendileri belirlemiyor. Okuyucularının ne isteyip düşündüklerini ya da neyi sevip neden nefret ettiklerini belirleyemezler. Görevlerinin gerektirdiği şeyler büyük toplumun işleyiş şekli, halkın inançları, değerleri ve dünya görüşleriyle belirlenir. Dünyaya benmerkezci ve toplum merkezci kavramlarla bakmak insanın doğasında vardır. İnsanların birçoğu, düşüncelerinin gelişmesi ve artmasıyla ilgilenmezler. İnandıkları şeylerin ve değerlerinin övülerek onaylanmasını isterler. Futbol taraftarları gibi, kendi takımlarının kazanmasını isterler ve kazandığında zafer çığlıkları atarlar. Kaybettiğinde ise oyunun önemli olmadığının söylenmesini beklerler ya da öteki takımın hile yaptığını ya da görevlilerin onların aleyhlerine olduklarının söylenmesini isterler.

Geniş toplumda insanların ezici bir kitlesi kendi temel görüş veya tutkularını kuvvetlendiren veya sorgulamayan haber makalelerine çekildikleri sürece ekonomik zorunluluklar hep aynı kalacaktır. Mantık ulusların yeme alışkanlığını yeniden şekillendirmeyle paraleldir. Büyük bir kitle çok yağlı, işlenmiş gıda istediği müddetçe piyasa onlara çok yağlı ve işlenmiş gıda satacaktır, büyük bir kitle benmerkezci ve toplum merkezli düşünceyi kuvvetlendiren basit haber makaleleri istedikleri sürece dünyayı temsil eden makaleler iyi ve kötü arasında gidip gelecektir (Okuyucuların görüş ve tutkuları iyi olarak görülecektir ve okuyucuların düşmanca gördükleri kötü olarak görülecektir.), haber medyası onlar için böyle makaleler hazırlayacaktır. Okuyucu ve izleyicilerin nabızlarını tuttukça haber kaynaklarının kârlılığı ve yorumu artmaya devam edecektir.

12.17 *Kendiniz İçin Düşünün*

MEDYA YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLEBİLİR Mİ?

Haber medyasının neden asla yeniden şekillendirilemeyeceğine kanaat getirdiğinizi, gerekçe**siyle** birlikte kendi kelimelerinizle açıklayın. Bu gerekçenin çıkarımlarını ele alın. Kabul ediyor **musunuz?**

"Eleştirel bir Toplumun" Ortaya Çıkması Mümkün müdür?

William Graham Sumner, 1906'da yayımlanan klasik kitabı *Gelenekler* (Folkways)'in son bölümünde "eleştirel" toplumların gelişip gelişmeme olasılığını tartışmıştır. Böyle bir toplumla tanımlanmak istenen, yaşama biçimlerinin en temel taşı olarak eleştirel düşünmeyi geliştiren topluluklardı. Sumner eleştirel düşünmenin delilik, kandırmaca, gerçek dışı, kendimizin ve dünyadaki koşullarımızın yanlış kavranmasına karşı tek güvencemiz olduğunu belirtti. Eğitimin, "iyi gelişmiş bir eleştirel kavrayışa yol açtığı sürece iyi bir şey" olduğunu düşünüyordu.

> "Eleştirel düşünce alışkanlığı, hayatla ilgili sorunları ele alma biçimi olduğu için bir toplumda sıradan bir şey gibi işlev görüyorsa ancak o zaman çok faydasının görüleceğini söylüyor. Bu şekilde eğitilen insanlar kargaşaya karışmaz ve bir şeylere inanma konusunda yavaş hareket ederler. Sorunları bir kesinlik ve acı duygusu hissetmeden her seviyede olabildiğince bekletebilirler. Kanıtları bekleyerek sabırla tartabilirler, bunu yaparken çıkarımların yapıldığı yönde ortaya çıkan vurgudan ya da güvenden etkilenmezler. Başkalarının en sert ön yargılarına ve her türlü kandırmacalarına karşı direnebilirler. Eleştirel kavramayı kazandıran bir eğitim, sağlıklı, iyi vatandaşlar yaptığı söylenen tek gerçek eğitimdir."

Hiçbir ülke veya kültür Sumner'in anladığı gibi eğitimi düzenli bir şekilde desteklememektedir. Bu tür bir eğitim, toplumlarda nadiren verilir. Haber medyasındaki taraflılığı ve propagandayı ortaya koyabilmek, çeşitli kültürel ve ulusal alternatif duruşu temsil eden ve çoklu kaynaklardan gelen haberleri izlemeye istekli olunduğu sürece mümkün olabilir. Bu, yalnızca, dalgaya karşı yüzmeye (okuma, yazma ve yargılarında da) istekli olanlar için olanaklıdır.

12.18 *Kendiniz İçin Düşünün*

ELEŞTİREL TOPLUM VE ÇIKARIMLARINI HAYAL ETME

Eleştirel toplumda hayatınızın bir döneminde muhtemelen öne çıkan farklılıklar nelerdir? Dünyadaki birçok kişiyi irrasyonel kabul edersek karşılaştığımız gerçekçiliklerden bazıları nelerdir?

ALTERNATİF BİLGİ KAYNAKLARINI BULMA

Bir kültürde baskın görüşleri destekleyen bilgi kaynaklarını bulmak zor değildir. Birçoğumuz için sorun olan şey, ortalama genel görüşü sorgulayacak, üzerinde iyi düşünülmüş görüşleri bulabilmektir. Örneğin, eski Sovyetler Birliği'nde Sovyet çizgisini eleştiren fikirlere ulaşmak zordu. Egemen fikirlerin ötesinde düşünenler her zaman küçük bir azınlık olmuştur. Bunlar, yüzeyin altını kazarak toplumun çoğunluğuna hoş gelmeyecek ya da acı verecek şeyleri ortaya koyar. Bir toplumda o toplumu eleştirenler nadiren meydana çıkar.

Elbette ana nokta, dünyadaki her toplumun genel ve karşıt görüşlerinin olmasıdır. Burada karşıt görüşlerin doğru, yaygın görüşlerin ise yanlış olduğunu söylemediğimiz bilinmelidir. Çatışma içinde olan büyük görüşlerden öğrenilecekler de vardır. Önemli olan hem yaygın hem de karşıt görüşlere yer vermektir (en ince/keskin ve derinden ifade edildiği biçimlerine bile). İdeal olan, önemli bir konuda en yetenekli ve kavrayışlı savunucuların gündeme getirdiği görüşlerin tümüne ulaşabilmektir.

Burada kişi iki sorunla karşılaşır:

1. İlgili bütün görüşleri bulmak ve
2. Konum için en bilgili temsilcileri bulmak.

Amerika Birleşik Devletleri'ne bakalım. Amerika'nın genel/yaygın görüşünü büyük Amerikan gazetelerinde bulabilirsiniz. (the *New York Times, Washington Post, Baltimore Sun, Boston Globe, Chicago Tribune, Cleveland Plain Dealer, Los Angeles Times, Minneapolis Star Tribune, Philadelphia Inquirer, Sacramento Bee, San Francisco Chronicle,* vb.) Her ülke için benzer yaygın görüşleri yansıtan gazete listeleri yapılabilir. Tabii ki ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre yaygın görüşü yansıtan gazeteler arasında fikir örtüşmesi olacaktır. Bu, paylaştıkları dinî görüşleri, ekonomik ilgileri ve siyasi gelenekleri ne denli paylaştıklarına bağlıdır.

Farklı ülke ve kültürlerdeki karşıt görüşleri bulma, muhaliflerin ne derece "yeraltına" itildiklerine bağlı olarak zorlaşır. Önemli karşıt fikirlerle ilgili en iyi genel kaynak, dünyanın prestijli dergi ve yayınlarında bulunur.

Zaman zaman konuları, genel görüşlerin temsilcisi olan medyada da ayrıntılı bir şekilde işleyen yayınlar bulunabilir.

Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki The *Nation* böyle bir yayındır. Bu yayın 1865'te kurulduktan sonra entelektüel olarak karşıt görüşler için bir çıkış sağlamıştır. Yayına katkıda bulunanlar arasında şu isimler var: Nelson Algren, Hannah Arendt, W.H. Auden, James Baldwin, Willa Cather, Emily Dickinson, John Dos Passos, W.E.B. DuBois, Albert Einstein, Lawrence Ferlinghetti, Robert Frost, Carlos Fuentes, Emma Goldman, Langston Hughes, Henry James, Martin Luther King, Jr., D.H. Lawrence, Robert Lowell, Thomas Mann, H.L. Mencken, Arthur Miller, Pablo Neruda, Octavio Paz, Sylvia Plath, Ezra Pound, Bertrand Russell, Jean Paul Sartre, Upton Sinclair, Wallace Stevens, I.F. Stone, Gore Vidal, Kurt Vonnegut, Alice Walker, and William Butler Yeats. Açıkçası, bu yayın genel/yaygın görüşü yansıtmayanlar için çok değerli bir kaynaktır. The Nation tartışmalı siyasi ve kültürel konularda haftalık magazine ek olarak 6500 konu içeren dijital bir arşiv de kurmuştur. (www.archive.thenation.com'a bakınız.)

Elbette tüm haber ve yorum kaynakları eleştirel bir şekilde okunmalı, dikkatli bir şekilde analiz edilip değerlendirilmeli, entelektüel bağımsızlık için araçlar, *gerçeğin* araçları olarak değil de gerçeğin bir kısmı için kaynak olarak kullanılmalıdır. İdeal olan ise, belli bir görüş ya da perspektiften bağımsız olmaktır.

BAĞIMSIZ BİR DÜŞÜNEN OLMA

Kişinin, haber medyasındaki ön yargı ve propagandayı ortaya koyabilmesi için düşünme eylemi üzerinde çok durması gerekir. Bağımsız bir düşünür olma süreci kendi zamanlarında yaygın görüşleri sorgulayan ünlü muhaliflerin, düşünürlerin yazılarını okumayla anlamlı bir şekilde geliştirilebilir. Aşağıdaki bireylerin her birisi, yaygın ve gündelik ortalama görüşleri eleştirmiş ve kültürel yapının dışında düşünmüştür:

Thomas Paine, *Common Sense,* 1776

William Lloyd Garrison, *The Journal of the Times* and *The Liberator,* 1831

Wendell Phillips, *Speeches, Lectures, and Letters,* 1863

Margaret Fuller, *Memoirs* (2 vols.), 1852

Henry David Thoreau, *Essay on Civil Disobedience,* 1849

Emma Goldman, *My Disillusionment with Russia,* 1923

Henry George, *Social Problems,* 1883

Thorstein Veblen, *The Vested Interests and the Common Man,* 1919

John Peter Altgeld, *Our Penal Machinery and Its Victims,* 1884

Lincoln Steffens, *The Struggle for Self-Government,* 1906

William Graham Sumner, *Folkways,* 1906

Gustavus Myers, *History of the Great American Fortunes* (2 vols.), 1907

Jose Ortega y Gasset, *The Revolt of the Masses,* 1932
William I Lederer, *A Nation of Sheep,* 1961
H. L. Mencken, *Prejudices* (6 vols.), 1977
Eric Hoffer, *The True Believer,* 1951
Matthew Josephson, *The Robber Barons,* 1962
Bertrand Russell, *Unpopular Essays,* 1952
C. Wright Mills, *The Power Elite,* 1959
Howard Zinn, *A People's History of the United States,* 1995
Ralph Nader, *The Ralph Nader Reader,* 2000
Edward S. Herman, Noam Chomsky, *Manufacturing Consent,* 2002

12.19, 12.20 *Kendiniz İçin Düşünün*

MUHALİF GÖRÜŞLERE AŞİNALIK

Kaç tane muhalif yazar tanıyorsunuz? Herhangi birinin kitabını okudunuz mu? Okumadınızsa neden? Yaygın görüşleri içerisinde sosyal olarak düşünmeye şartlandırıldığınızı görmeye başladınız mı?

MUHALİF DÜŞÜNÜRLERİN GÖRÜŞLERİNİ OKUYUN

Önceki listede yer alan bir kitap **veya makale** edinin ve kitabın veya makalenin bir kısmını okuyun. Bu yazarın görüşüne dair bir fikir edinmek için yeterince okumanız gerekmektedir. Ardından görüşlerine dair kısa bir özet yazın. Bu yazarın adını neden bağımsız düşünür listesine koyduğumuzu düşünüyorsunuz?

Önemsenmemiş, Görmezden Gelinmiş ya da Haber Yapılmamış Haberler

Dünyada her gün vuku bulan milyonlarca olayın sadece çok küçük bir yüzdesi (birkaç yüz) "haber" yapılır (o kültür içerisinde). Seçilen hikâyeler tipik bir şekilde toplumun baskın kültürel anlayışını destekler. Bu egemen bakış açılarını onaylamayan haber öyküleri atlanır, es geçilir ya da "gömülür". (Çok az yer verilir ve ilgi gösterilir.) Bir kültürde gömülen haberler, diğer kültürde ilk sayfa haberi olabilir.

Bu olgu, kültürler arası bir çatışma olduğu zaman daha da yoğunlaşır. Böyle bir durumda, aynı olay çok farklı şekillerde kavramsallaştırılır. Örneğin, özellikle savaş zamanlarında, her ülke kendi halkına bu savaşı yalnızca kendini doğrulayan terimlerle anlatılır. Her iki

taraf da insanlık dışı şeyler yaptığı hâlde, kendi yaptıklarını saklayarak, inkâr ederek ya da önemsiz göstererek yalnızca düşmanın yaptığı kötülükleri ön plana çıkartır. Herkes kendisini iyinin (güzelin, adaletin vb.) temsilcisi olarak gösterirken, düşmanlarını ise kötü güçlerin temsilcisi olarak gösterir. Kitlesel medyanın bu kendine hizmet eden işlevinin ön tahmin gücü, karşılıklı olarak çizilen "düşman imajı" üzerine yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur:

> Düşmanlara ilişkin imajlar hep birbirlerini yansıtır yani her biri aynı üstün erdemleri kendilerine ve aynı kötü özellikleri düşmana atfeder. "Biz", güvenilir, barış taraftarı, şerefli ve insancıl insanlarız; "onlar ise" arkadan vuran, savaş yanlısı ve acımasızlar. 1942'de, Amerika'da yapılan bir alan araştırmasında Alman ve Japonları (düşman) tanımlayan ilk beş sıfat arasında savaşı seven ve acımasız olmak da vardı. Bunların hiçbiri müttefikleri Ruslar için ilk beş sırada söylenmedi; 1966 yılında ise bu sıfatların hiçbirisi Amerikalılar gözünde Alman ve Japonlar (müttefikleri) için geçerli değildi artık fakat Ruslar (düşmandan ziyade rakip) savaş yanlısı ve kötü niyetli olarak belirtiliyordu...
>
> Düşmana ilişkin imajlar tıpkı şekil değiştiren lens gibidir; kendisini teyit eden bilgiyi fazlasıyla ön plana çıkaran ve kendisiyle uyumlu olmayan bilgiyi dışarda bırakan camlar gibidir. Bundan dolayı medya, düşmanın hainliği üzerine yazar, yayın yaparken insani olan tutumlarını ise görmezden gelir. (Jerome Frank, Chemtech, Ağustos1982, s. 467.)*

Aşağıda Amerikan genel medyasında görmezden gelinen, gömülen ya da hiç yazılmayan haber örneklerini veriyoruz. Sümen altı edilen hikâyelere ise az öncelik verildi. Görmezden gelinen hikâyeler karşıt ve kitlesel olmayan yayınlarda çıkmıştır. Göz ardı edilmiş her haberde özellikle şuna dikkat edin: Bu haberler büyük medyada çıktığı zaman egemen Amerikan imajı ya da Amerika'nın dünyadaki imajıyla nasıl ters düşer? Eğer bu es geçilen haber öyküleri kitlesel medyada çıkmış olsaydı Amerika'nın halkın gözündeki özgürlüğe, adalete, insan haklarına saygılı, yeryüzü kaynaklarını koruyan, uluslararası yasalara uyan ve demokrasiyi savunan imajı çok zarar görecektir.

Unutulmamalıdır ki bütün ülkelerde, medya neyin verilip neyin verilmeyeceği, neyin olumlu neyin olumsuz yansıtılacağını bir dizi eleme sonucunda, o kültüre ait en hoş görülen öz imajı bulup yansıtır. Okuyucularımızın çoğunun Amerikan vatandaşı olacağını düşündüğümüz için örneklerimizde ABD'de verilmeyen ya da baskı altında tutularak çıkartılmayan haberleri seçtik. Analizimiz kitle medyasının benzer bir çalışmasıyla paralel görülebilir. Elbette haberlerin ne ölçüde çarpıtılacağı ülkeden ülkeye değişir ve ne kadar değişeceği de her öykünün ayrıntılı analizinden sonra belirlenir.

1. Dünyanın saygı duyulan ülkeleri, Amerika'nın dünya barışına yönelik bir tehdit oluşturduğunu düşünüyorlar mı? Kaynak: *New York Times*, 2/3/03. **"Arrogance may come back to haunt U.S."** Başyazı, Nicholas Kristof

> *Time* dergisinin Avrupa baskısı kendi internet sayfalarında bir araştırma yapmıştır: "2003 yılında hangi ülke, dünya barışına en büyük tehlikeyi teşkil ediyordu?" Şimdiye kadar 318.000 oy kullanıldı, yanıtlar şöyle: Kuzey Kore %7; Irak % 8; ABD % 84."

*kısmen Frank, Jerome, Chemtech tarafından yeniden basılmıştır, Ağustos 1982, p 467. yayınlayan 1982 American Chemical Society.

Yorum: Biz bu bilgiyi, Amerikan genel medyasında yorum şeklindeki bir başyazı dışında bulamadık. Amerika'nın dünya barışına en büyük tehdit oluşturabileceği düşüncesi, Amerika'nın öz imajıyla derinden çelişmektedir.

2. Amerika Birleşik Devletleri Irak'ta beş yüz binden fazla sivilin ölümünden sorumlu mudur? Kaynak: *Mother Jones*, Kasım/Aralık 2001. **"The Betrayel of Basra,"** by Chuck Sudetic (*Mother Jones*, yaygın haber ve yorum medya kaynakları dışında kalan muhalif bir kaynaktır.)

> "Amerika Birleşik Devletleri on yıldır Irak'ın yabancı mal ve petrol geliri edinmesine konulan sıkı engelin devam etmesini en hararetli şekilde savunan bir ülkeydi. Bu kısıtlamalar, Saddam'ın iktidarını zayıflatmamıştı. Saddam'ı kimyasal, biyolojik ve nükleer silah programlarını bırakmaya zorlama konusunda başarısız oldular. Tersine bu yaptırımların yaptıkları öldürmekti...
>
> İsrail Hayfa Üniversitesinde, Irak uzmanı olan Amatzia Bahram'a göre 1991 ve 1997 yılları arasında yarım milyon insan beslenme yetersizliği, önlenebilir hastalıklar, ilaç yokluğu ve yaptırımların yol açtığı diğer faktörlerden dolayı ölmüştür; çoğu yaşlı ve çocuktu. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu aynı dönemdeki ölüm sayısını, 23 milyonluk Irak nüfusunda 1 milyondan fazla olduğunu belirtti.

Bu makaleye göre,

> "Iraklılar Saddam'ın en kötü düşmanı olarak Amerika'yı da artık düşmanları olarak görmeye başlamışlardı... Washington, Saddam karşıtı isyankâr tutumunu 1991'de terk etti. Şimdi, acı somut bir şekilde önümüzde duruyor ve bu durum Saddam'ın devrinden sonra yıllardır Amerikan karşıtı demagog ve teröristlerce kötüye kullanılabilecek hâle gelecektir."

Makale Amerika'da yaşayan bir Iraklı'dan şu alıntıyı veriyor: "Bu insanlar kendilerine yapılanı unutmayacaklar. Bu onların gözünde bir Katliamdır ve insanlar katliamı unutmazlar."

3. Amerika Birleşik Devletleri, imza attığı Uluslararası anlaşmalara uygun hareket etme konusunda bir sorumluluğa sahip midir? Kaynak: Press Democrat, 9 Şubat 2003. **"Bush Seeks Exemption for Pesticide"** (kitlesel medyaya ait haber kaynağı)

Bu haber kaynağına göre, 1987'de diğer 182 ülkenin yanı sıra ABD, ozon tabakasına zarar veren kimyasal maddelerin yok edilmesine ilişkin hazırlanan Montrö Protokolü'nü imzaladı fakat makaleye göre, Amerikan çiftçileri, "her 18 ayda bir solucanları, böcekleri, rodentleri ve hastalıkları ....öldürmesi için toprağa renksiz, kokusuz bir gaz olan metil bromidin enjekte etmekten daha iyi bir alternatif olmadığını söylediler. Kimyasal maddenin gelişmiş ülkeler tarafından 2005'e kadar yasaklanması gerekiyordu."

Bundan dolayı Bush yönetimi EPA'nın 16 kimyasal maddenin kullanımına ilişkin muhafiyet almasını istedi. Makale Doğal Kaynakları Koruma Konseyi İklim Merkezinin

politika direktörü David Doniger'den şu alıntıyı veriyor: "Biz birtakım zorlukların ortaya çıkacağını biliyorduk fakat tarım endüstrisinin bu süreci kötüye kullanacağını kesinlikle ummamıştık, ayrıca Bush yönetiminin yetiştiricilere ve kimyasal madde firmalarına bu denli boyun eğeceğini beklemiyorduk. Bu, uluslararası anlaşmaya sırtını dönmektir."

Bu makaleye göre metil bromidden elde edilen bromidin atom başına ozon tabakasına yaptığı yıkıcı etki CFC'den (spreylerde yaygın olarak kullanılan kimyasal maddeler) çıkan klorinin etkisinden 60 kat daha fazladır.

Yorum: Bu makale yerel haberler bölümünün arka bölümlerinde saklandı.

4. Amerikan ordusu, askerî elemanlarına işkence ve cinayet teknikleri üzerine eğitim verilen bir okul mu işletiyor? Kaynak: *Counter Punch*, Şubat 1-15,2000. **"New Army Plan for Torturers' School"** (*Counter Punch* karşıt bir yayın olup yaygın olmayan medyanın haber ve yorum kaynağıdır.)

Counter Punch'a göre, Amerikan ordusunun Fort Benning bölgesindeki, Geeorgia, Amerikaların Okulu, (The School of Americas) 60.000 mezun veren bir kuruluş olup mezunları arasında Latin Amerika ordusunda en vahşi cinayet ve işkenceler yapan kişiler de vardır... Yıllar yılı Amerikan Ordusu Amerikaların Okulunu hedef alan ve giderek artmakta olan bir kampanyayı kışkırtıyordu... Her yıl Fort Benning önünde yapılan protestolara bağlı anarşide çok artış olmuş, geçen sonbaharda 15.000 kişi gösteri yapmış, 900 kişi de olay çıkarmıştı."

Makale, bu gösterilerden dolayı ordunun, imajında değişikliğe gitmesi gerektiğini anladığını belirtti. Bundan dolayı, Kara Kuvvetleri Komutanı, "Amerikalıların Okulunun Amerika Birleşik Devletleri Yeryüzü Güvelik İşbirliği Askeri Enstitüsü" (United States Military Institute for Hemispheric Security Cooperation) şeklinde değiştirileceğine ilişkin bir yasa değişikliği hazırladığını söyledi. Makaleye göre bu "yer aynı fakat isim farklıydı". Yazı, yeni okulun işlevinin eski okulun işlevleriyle aynı olacağını belirterek "ki bu şu demektir ve her zaman da böyle olmuştur: Amerika İmparatorluğunun onlardan yapmalarını istediği gözetim/nezaret görevlerini yürütecek ve bu işleri yapmaya istekli yeni tip subayların yetiştirilecektir."

5. Amerikan hapishanelerinde yatan ruh hastalarını uzun süreli münzevi hâlde mahkum etmek insancıl mıdır? Kaynak: *The Nation* (3 Mart 2003), **"The SuperMAx Solution"**, Regan Good'. (The Nation, muhalif ve yaygın haber ve yorum medyası dışında kalan bir kaynaktır.)

Bu başyazıya göre ruh hastası tutuklular giderek artan bir şekilde supermax olarak bilinen uzun sureli tek kişilik hücrelerde tutulmaktadır. "Hücrelere yalnız başına 23 saatliğine kapatılan tutuklular 8'e 12 ebadındaki aynı hücrelerde yıllarca yiyip içiyor, uyuyor, dışkısını yapıyor, idrara çıkıyor, becerebiliyorsa okuyup yazıyor, izin verilirse televizyon izliyor, ya da radyo dinliyor. Monotonluk, duyularda azalma ve zorlanan işsizlik/tembellik... ciddi ruh hastalığı olan mahkumlar için işkence niteliğindedir. Makale, tutukluların böyle bir mahkûmiyetten ancak hareketlerini düzelterek kurtulabilmenin yollarını "öğrenmek" zorunda olacaklarını belirtiyor fakat Tamms hapishanesinde ruh hastalarına bakan avukat Jean Maclean Snyder birçok psikiyatri hastası tutuklunun hücrelerde tek başlarına tutulmakla iyileşemeye-

ceklerine işaret etti. "İnsanı iyi edebilecek hiçbir şey yok, hiçbir harekete izin verilmiyor." Makale Amerika Birleşik Devletleri'nde bu şekilde mahkûm edilen 25.000 kişinin olduğuna dikkat çekmiştir."

Yorum: Benzer bir konuda yine, 1998'de New York Times (5 Ekim), Amnesty International kuruluşunun Amerika'yı kendi ülkesinde en temel insan haklarını çiğnediğini belirtiyordu ve yaygın bir şekilde işlenen insanlık dışı ve aşağılayıcı uygulamalardan dolayı Amerikan ceza hukuku sistemini eleştiriyordu. Times'a göre Amnesty International'ın Genel Müdürü Pierre Sane şöyle söylemiştir: "Dünyanın en güçlü ülkesinin, uluslararası insan haklarını yalnızca başkalarını eleştirmek için kullanmasını fakat aynı standartları kendine uygulamamasını çelişkili buluyoruz."

6. Amerika, insanlığa karşı işlenen suçlara ne denli karışmıştır? Kaynak: *CovertAction Quarterly*, Winter 2001. "War Criminals, Real and İmagined," Greorgy Elich (*Covert Action Quarterly* muhalif bir haber kaynağıdır.) Aşağıdaki bölümler, 33 adet referans gösteren bu makaledeki bilgilerin özetidir.

Endonezya: 1965'te CIA destekli askeri darbe Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno'yu devirdi ve General Suharto'yu iktidara getirdi. Darbeyi takiben 500.000 ila 1 milyon arasında sivil, Suharto hükûmeti tarafından öldürüldü. Bu siviller sendika üyeleri, köylüler, azınlık Çinliler ve Endonezya Kominist Partisi üyeleriydi. Bu dönemde Amerika, Suharto'ya Endonezya'da öldürmek istediği binlerce koministin listesini verdi ve gizliden askeri silahlarla onu destekledi. Suharto iş başında bir Başkan olduğu zaman Amerika bu ülkeye ekonomik yardım göndermeye başladı; ABD ve Batı Avrupa da ekonomik politika planlarına yardım etti. Amerikan'ın yardımı, Endonezya yabancı ülkeler lehine yatırım yasası çıkardıktan sonra 1969'a kadar 200 milyon dolara yükselmişti. "Takip eden yıllarda, yeniden düzen verilen Endonezya yüzlerce insanı hapse atmaya, işkence etmeye ve öldürmeye devam edecekti."

Iran: CIA, 1983'te Tudeh Partisi üyelerine ait uzunca bir koministin listesini, bu insanları tehlikeli olarak hedef göstererek ve yakalanıp öldürüleceğini ümit ederek Humeyni Hükûmetine verdi. Sonunda tüm parti, Humeyni Hükûmetince 10.000 kişinin ölümüyle ortadan kaldırıldı. Tudeh partisi liderine işkence yapıldı ve televizyonda yalan itiraflarda bulunmaya zorlandı. 1989'da yine Amerikan destekli özel bir komite İran'da değişik partilere mensup 5000 kişiyi cezalandırarak öldürdü. Öldürülenler "solcu" ve dolayısıyla Humeyni yönetiminden sonraki dönemde potansiyel bir sorun olarak düşünülen kişilerdi.

Kamboçya: CIA destekli Kızıl Kmer (Khmer Rouge) 1975'te Kamboçya Hükûmetini devirdi. Bütün ülke tam anlamıyla, ilkel bir tarım ekonomisini oluşturmak için zorlama iş kampına dönüştürülmüştü. Sonraki iki yıl zarfında, 2 milyon Kamboçyalı açlık, hastalık ve idamdan öldü. Yüz binlercesi işkence gördükten sonra öldürüldü. Kızıl Kmer Vietnam'ı işgal ettiği zaman Kamboçyalı ve Vietnamlıların başlattığı intifada ile Kızıl Kmer iktidardan düşürüldü. Amerika Kızıl Kmer'in yeni Kamboçya sosyalist hükûmetine karşı başlattıkları gerilla savaşını destekledi. Amerika'nın desteğiyle, acemi sosyalist hükûmetini desteklemek

için Kamboçya'da bulunan Vietnam askerleri oradan çıkartıldı. Prensleri Norodom Sihanouk ve Son Sann iktidarı almaya zorlandı, Amerika'nın yardımıyla Kızıl Kmer yeni hükûmette önemli bir rol oynadı fakat Kamboçya halkının buna karşı çıkması ve uluslararası mahkemenin kaçınılmaz oluşu nedeniyle Kızıl Kmer lideri Pol Pot'u Amerikan Hükûmetine teslim etmeyi teklif etti. Amerika Pol Pot'u almayı redetti. Amerika, Birleşmiş Milletler davalarını kontrol etmeyi başardığı için Kızıl Kmer'in vahşice kötülüklerini destekleyen CIA'in rolü hiçbir zaman günışığına çıkartılamamıştır.

7. Bush yönetimi, Meksika'yı Birleşmiş Milletler'in Irak savaşını onaylaması amacıyla tehdit etti mi? Kaynak: Press Democrat, 10 Mart 2003, **"Let Them Hate as Long as They Fear"**, Paul Krugman'ın başyazısı (Bay Krugman *New York Times*'ta yazıyor.) Bu başyazıya göre Bush yönetimi, Meksika'yı Amerika'nın Irak'a karşı gireceği savaşa lehte oy vermesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde tehdit etti.

New York Times yazarı Paul Krugman "Geçen hafta *The Ekonomist* dergisinin Meksika'yı Birleşmiş Milletler kararı lehine oy vermezse Amerika'da Meksika karşıtlığının artacağı konusunda uyaran bir Amerikan diplomatından alıntı yaptığını söyledi. Mevcut durumu, 1941'den sonra toprağa verilen Japon Amerikalıların durumlarıyla karşılaştırdı ve Meksikalıların savaş sırasında şövenizm ateşini yakıp yakmayacaklarını soruyordu..." Ve Başkan Bush'un Copley Haber Servisine yaptığı görüşme de bunun üzerine geldi. Meksika'nın Amerika'nın istediği şekilde oy vermediği takdirde misilleme yapacağı ihtimalini öne sürdü... Krugman'ın yazısına göre, Bush, Meksika ve diğer ülkeler Amerika'nın teklifine karşı çıktıkları takdirde "bir anlamda disiplin etme konusunun gündeme geleceğini" söyledi. Krugman şöyle devam etti: "Bu söylemler, sürekli koruyucu pozisyonunda bulunan Amerikan medyasında tam anlamıyla sümenaltı edilerek haber yapılmadı, buna rağmen aynı söylemler Meksika'da siyasi bir kaynar kazanın oluşmasına yol açtı. Beyaz Saray ise olanları reddediyor ve Bush'un 'disiplinden' kastının tehdit olmadığını iddia ediyordu. Görüşmenin geri kalanına baktığınızda ve genelini düşündüğünüzde, kastedilenin tehdit olduğunu açıkça görebilirsiniz."

8. Birleşik Devletler Hükûmeti, Irak'ın kimyasal silahlarını imha ettiğini biliyor muydu ve hükûmet bunu bildiği hâlde yalan mı söyledi? Kaynak: *The Nation*, 7 Nisan 2003. **"The Big Lie?"** (Russ Baker'in makalesi)

> *Newsweek* 3 Mart sayısında, Bush yönetiminin Irak'ı aklayan bilgiyi kasıtlı olarak gizlediğini ortaya koymuştur – daha önce aynı güvenilir kaynaktan gelen bilgiler, Irak'ın 1991 Körfez Savaşı'ndan beri kitle imha silahlarını geliştirdiğini doğruladığı için yönetim tarafından kullanılmıştı. Bu açığa çıkarmanın tersine *Newsweek* bunu yeterince işlememeyi yeğlemiştir... İşte bunun arka planı şöyledir: 1995 yaz mevsiminde, o zaman Saddam'ın damadı olan, Eski Irak askeri sanayi bakanı ve Irak'ın nükleer/kimyasal/ biyolojik programlarından sorumlu Tuğgeneral Hüseyin Kemal

---

*Ödüllü araştırmacı gazeteci Russ Baker (www.russbaker.com) izniyle kullanılmıştır. Russ Baker WhoWhatWhy.com sitesini editörü ve *Family of Secrets*'ın yazarıdır. *The Bush Dynasty, America's Invisible Government, and The Hidden History of the Last Fifty Years.*

iltica etmiş ve tamamen doğru olduğu bildirilen o silahlara ait ayrıntılı bilgileri vermişti. Kemal'in sağladığı bilgiler çok önemli kanıtlar olarak ve Irak'a yapılan saldırılarda anahtar sebepler sayılmıştı.

Devlet bakanı Collin Powel BM Güvenlik Konseyine yaptığı 5 Şubat sunumunda şunları söylemiştir: "Irak'ın ölümcül sinir gazı VX'ten dört ton ürettiğini kabul etmesi yılları aldı.. Bu kabullenme müfettişlerin Saddam'ın damadı Hüseyin Kemal'in terkinin sonucu olarak toplanan belgelerden sonra olabildi ancak." Fakat *Newsweek*'ten John Barry Yönetimin, Kemal'in -kişisel olarak Irak'ın "bütün kimyasal ve biyolojik silah depolarını ve bunları taşıyacak füzeleri yok ettiğini" bildiğine dair şahitliğinin temel elemanlarını ortaya koyduklarını belirtti... Habere göre Birleşmiş Milletler müfettişleri daha fazla bilgi almak üzere Saddam'a blöf yapmak istedikleri için bu bilginin açığa çıkmasını örtbas etmişlerdi fakat Powel'in Kemal'in söylediklerinin yalnızca yarısını kullanmasının sebebi neydi ve niçin *Newsweek* ve geri kalan Amerikan medyası bu çok önemli habere bu kadar az yer vermişti? *Newsweek*, haberi kapak yapmak veya Bush yönetiminin savaşa hiçbir sebep olmadan alelacele girdiğine ilişkin uzunca bir makalenin odak noktası yapmak yerine kısa, 500 kelimelik bir yazıyı "periskop" bölümünde yayımlamayı seçmiştir. Kim bilir diğer medyanın da Kemal'in öyküsünü işlememeleri sürpriz değildir: Büyük gazete ve dergiler, rakipleri tarafından haberin es geçildiğinin bilinmesinden nefret ederler. Hüseyin Kemal'in verdiği bilgiler Irak'a ait belki de havada yakalanabilecek en büyük haberlerdi ancak tek anlamlı şey de bu değildir. Millî Güvenlik Kurulunun BM Konsey üyelerini temsil eden diplomatları, Irak görüşmeleri sırasında istihbarat yoluyla izlediklerine dair İngilizlerin verdiği bilgiden *Washington Post*'un çok az söz etmesi ve Bush'a basın toplantısında hiçbir soru sorulmaması oldukça dikkate şayandır... Barrry'nin Kemal ile ilgili yazısı, bütün bir sonuç olarak, Collin Powel'in İngiliz "istihbaratı" diye bir lisans öğrencisinin tezinden alıntı yaptığını, Irak'ın nükleer silah geliştirmesine ilişkin ileri derecede İngiliz "kanıtı"nın yönetim tarafından uydurulduğuna yönelik açıklamalar, -yalan bir kanıt yaratmak ve ülkeyi ve dünyayı kandırmak için- korkunç bir Büyük Yalan'ın işleme konulduğunu gösteriyordu.

Her dünya vatandaşı, o kültüre ait kitle medyası aracılığıyla insanlara kazandırdığı benlik imajını sorgulayan haber kaynaklarına ve yorumlarına ulaşmak ihtiyacını hisseder. Hiçbir kültür yansıttığı ve yarattığı bu imaja ulaşamaz. Kendi kendine hizmet eden bir imajın "gerçekle" ne kadar uyumlu olduğu, eleştirel olarak iyi bilgilendirilmiş bir halk için değerlendirme yapmak anlamında önemlidir. ABD olayında ise yukarıdaki haberler ve haber öyküleri, büyük medyanın gündeminden gizlenen ya da karşıt ve kitlesel olmayan medyada çoğu zaman okunmadan geçen bir dizi habere örnektir. Muhalif yayınların Birleşik Devletler'e ilişkin çizdiği portre öncül olarak kontrolü elinde tutan büyük medyada sunulan oldukça pozitif öz imajla tutarlı değildir.

Çoğu Amerikan haber dinleyicisi için, Amerika'nın öz imajı insan hakları, kişisel özgürlük, demokratik değerler ve sosyal adalet savunucusu olarak tartışmasız bir şekilde doğrulanmaktadır. Bununla birlikte hatırlamamız gereken şey birçok haber dinleyicisinin/alıcısının "sümenaltı edilen" bilgileri nasıl ortaya çıkaracaklarını bilmedikleridir. Haberleri eleştirel bir gözle nasıl okuyacaklarını bilmiyorlar. Çoğu, ülkesinin imajı üzerinde ciddi ciddi düşünmemiştir bile. Dolayısıyla karşıt görüşteki haberleri araştırmak için hiçbir sebepleri yoktur ya da

oldukça milliyetçi olan kendi öz portrelerini sorgulamak için de sebepleri yoktur. İşte bundan dolayı yapıcı eleştirelliğe olan hayati ihtiyacın bilinmesinden kaynaklanan yüksek düzeydeki vatanseverliği başaramamaktadırlar. Böyle bir vatanseverlik ise, bir ülkenin olmaya çalıştığı şeyi gerçekleştirmesine yardım eden bir olgudur.

12.21 *Kendiniz İçin Düşünün*

GÖZARDI EDİLEN VE ÖNEMLİ HİKAYELERİ BELİRLEYİN

Yaygın medya haberlerinde önemsenmemiş, görmezden gelinmiş ya da haber yapılmamış haberleri belirleyin. Gerek yaygın gerekse alternatif bir gazetede bu hikâyeye bakabilirsiniz. Ardından ilgili alıntılar ile hikâye özetini yazınız. Kendi yorumunuzu da ekleyiniz. Bu hikâyeleri bulmada ne kadar becerikli olursanız haberleri daha iyi şekilde eleştirel olarak analiz edebilirsiniz.

İnterneti Kullanma

İnternet, dünyanın herhangi bir yerinde insanların paylaştığı hem yaygın genel görüşleri hem de karşıt görüşleri öğrenmek amacıyla kullanılabilir. Aşağıdaki üç bilgi kaynağı yaygın inanışlar dışındaki bakış açılarını bulabileceğimiz kaynaklardır. Her zaman olduğu gibi kaynakları *Mutlak Doğrular* olarak değil de ana haber medyasında verilenlere alternatif teşkil eden görüşlere ulaşmaya yardımcı olarak öneriyoruz.

1. Uluslararası Af Örgütü. Bazı durumlarda, özellikle karşıt görüşleri olanların hapse konulduğu ya da öldürüldüğü ülkelerde, karşıt görüşler o ülkede yaşayan vatandaşlardan değil de o ülkeden göç edenlerden araştırılmalıdır. Amnesty International (www.amnesty.org), görüşleri zor kullanarak baskı altına alınan bireyleri bulup ortaya çıkarma anlamında iyi bir kaynaktır. Organizasyon yerküre üzerindeki bütün ülkelerin dâhil olduğu insan hakları ihlallerini ortaya koymaya odaklanan yılda dört kere çıkan bir haber dergisi yayımlıyor (*Amnesty Now*). (http://www.aiusa.org sayfasını ziyaret edin.)

2. Statewatch. Önemli kaynak türüne ikinci bir örnek, internetten ulaşılabilen "Statewatch"tır. Statewatch bir üst denetleme kuruluşu olup amacı Avrupa Birliği devletlerini ve sivil özgürlükleri izleme amaçlı bir veritabanı olarak hizmet vermektir. Mükemmel işleyişi ile ilgili olarak bir bilgi verecek olursa: Statewatch 1991'den beri veritabanına yeni görüntü, kaynak ve rapor içeren 25.500 bilgi girişi yapmıştır. Kitapçık ve raporlara ek olarak yılda altı kez *Statewatch* dergisini yayımlıyor. (http://www.statewatch.org sayfasını ziyaret ediniz.)

3. Mother Jones. *Mother Jones* araştırmacı, siyasi ve sosyal adalet haberlerinde uzmanlaşmış kâr amacı gütmeyen bir haber kuruluşudur. İki ana platformu vardır: iki ayda bir yayımlanan ulusal dergi (tiraj 240,000) ve haber sunan website, orijinal haber 24-7. Mother Jones kişileri bilgilendiren "akıllı korkusuz habercilik" sunmaktadır. Mother Jones haberdar

edilmenin demokrasinin bir göstergesi olduğuna inanmaktadır." Çalışmaları şirketler tarafından finanse edilmez, böylece araştırmacı gazetecilikte serbestçe davranabilirler.

Bir başka strateji ise "Japon Perspektifleri, Asya Perspektifleri, Çin Perspektifleri, Orta Amerika Perspektifleri, Güney Amerika Perspektifleri, İslami Perspektifler" gibi tanımlayıcı kelimeleri internete girerek araştırma yapmaktır. Bu yöntem, bir dizi kültürel ve siyasi duruş noktalarını görmenize yardım edecektir.

Alternatif Ek Haber Kaynakları

Aşağıda, yaygın ve genel görüşleri veren medyanın dışında kalan haber kaynaklarını ve haberlerin perde arkası veriliyor. Bu kaynakları da tıpkı yaygın anlayışların yansıtıldığı haber öykülerinde önerdiğimiz ettiğimiz gibi aynı eleştirellikte okuyacağınıza inanıyoruz. Bir kez daha, bu kaynakları *Mutlak Gerçeklik* olarak değil de ortalama görüşleri veren yaygın medya haberlerine alternatif yardımcı bakış açıları olarak veriyoruz:

Harpers, www.harpers.org
The Progressive, www.progressive.org
CounterPunch, www.counterpunch.org
Common Dreams, www.commondreams.org
Indy Media Center, www.indymedia.org
The Nation, www.thenation.com/
Free Speech T.V., www.freespeech.org/
In These Times, www.inthesetimes.com/
Z Magazine, www.zmag.org/
AlterNet, www.alternet.org/
The Multinational Monitor, www.essential.org/monitor/
Dollars and Sense, www.dollarsandsense.org/
The Guardian, www.guardian.co.uk/
The Village Voice, www.villagevoice.com/
Project Censored, www.projectcensored.org/

12.22 *Kendiniz İçin Düşünün*

ALTERNATİF HABER KAYNAKLARINI KONTROL ETME

Yukarıdaki listedeki herhangi bir haber kaynağını ziyaret edin. Yaygın görüşten farklılık gösteren haberleri temsil eden iki veya üç önemli haber hikâyesi belirleyin.

SONUÇ

Ulusal ve dünya haberlerinde medyaya ait ön yargı ve propagandaların nasıl anlaşılacağı ve nasıl ortaya konulacağını öğrenmek uzun zaman alır çünkü bu entelektüel sorumluluk, bütünlük ve özgürlüğün temellerini oluşturan bir sanattır. Bu minik kılavuz, haberin ayrıntılarına uygulanacak entelektüel analiz ve değerlendirmenin geliştirilmesine yönelik bir başlangıç noktası sunuyor. Kişi kendini bu sanatta geliştirdiğinde sosyal doktrinlere bağlılık ve toplum merkezlilik gibi eğilimlerinde önemli kırılmalar yaşar.

Son olarak, her birimiz kendimiz için neye inanacağımıza ve nasıl davranacağımıza karar vermeliyiz. Bunu eleştirel olarak ya da olmayarak, mantıksal ya da mantıksızca, benmerkezci ya da tarafsız olarak yapabiliriz. Bizler öte yandan üstü kapalı şekilde sosyal koşullanmamızı ve ona eşlik eden ideolojiyi kabullenebiliriz ya da üzerinde düşünüp bu koşullanmanın ilerisinde bir gelişme için bilinçli bir seçim yapabiliriz. Seçim bize aittir. Kimse o seçimi bizim yerimize bizim için meşrulaştıramaz. Eğer bizler kendi sosyal koşullanmamızın ötesine geçmek ve kendimiz adına düşünmek istiyorsak özgür bireyler ve vicdanlı vatandaşlar olabiliriz.

BÖLÜM 13

YANILSAMALAR: ZİHİNSEL KANDIRMACA VE MANİPÜLASYON KURNAZLIĞI

İnsan zihnini anlamak için kendi kendini kandırmayı anlayınız.

—Anonim

Yanılsama sözcüğü iki Latince sözcük olan *fallax* (aldatıcı) ve *fallere* (aldatmak) sözcüklerinden türemiştir. Bu önemli bir kavramdır çünkü insan düşüncesinin çoğu başkalarını kandırırken kendini de kandırır. İnsan entelektüel hakikate götüren doğal bir rehbere sahip olmadığı gibi doğal olarak hakikati de sevmez. İnsan zihni kendini, kendine hizmet edeni, kendini pohpohlayanı, istediğini kendine vereni ve kendini tehdit eden her şeyi vurup yok edeni sever.

Yanılsamalar en az iki şekilde izlenebilir: İlkinde geleneksel olarak yaklaşılabilir ki bu durumda kişi sağlam olmayan argümanların sağlam hâle gelmesini sağlayacak yolları tanımlar, açıklar ve örnekler.

İkincisinde, derin olarak yaklaşılabilir ki bu durumda kişi yanılsamaların yapısını insanın ilgileri ve mantıksız arzularının peşinde koşması ile ilişkilendirir. Bir tarafta ilk yaklaşımı ele alarak öğrenciler isimleri ve yanılsamaların tanımlarını ezberleyerek çok az kazanım elde ederler. Kısa zamanda onları unuturlar. Zihinleri çoğunlukla dokunulmamış ve dolayısıyla hareketsiz bırakılır. Diğer taraftan ikinci yaklaşım; zihin -her zihin- amaçlarını kolaylaştırmak için sağlam olmayan argümanları ve entelektüel hileleri kullanmasıyla ilgili ömür boyu kavrayışlar edinimini mümkün kılar.

İnsan kararları ve insan davranışına yakından baktığımızda insan hayatında kimin haklı olduğu değil kimin kazandığının önemli olduğunu kolaylıkla görebiliriz. Servet, mal ve silah şeklinde güç sahibi olanlar dünyada hangi doğruların yayılacağına ve hangi doğruların alaya

alınıp susturulacağına veya bastırılacağına karar verenlerdir. Dünya medyası hakikati daima maval okumaya kurban eden, bitmez tükenmez bir mesaj furyası yayar. Olayların yüzeyinin temeline ulaştığımızda *iletişim* ve *manipülasyon* sözcüklerinin hemen hemen eş anlamlı hâle geldiği bir dünya buluruz.

Öğrenciler; onları akın akın gelen medya piranaları dünyasında entelektüel kurbanlar olmaktan veya aynı derecede kötü olan eğitimdeki büyük pirana olarak sürüye katılmaktan korunmalarını sağlayacak yeni ufuklar açan kavrayışlar ve entelektüel araçlara gereksinim duyarlar. Entelektüel bütünlüğe dayandırılan kavrayış ve araçlar arayışı "yanılsamalar" çalışmasının nihai hedefi olmalıdır. Bu bölümdeki amacımız budur.

İNSAN ZİHNİNDE HAİKAT VE YANILMA

İnsan zihni, olağanüstü yapı ve sistemler takımından oluşur. Bilinç ve hareket merkezidir. Eşsiz bir kimlik oluşturur. Dünya hakkında bir görüş oluşturur. İnsan zihninin dünyayla etkileşiminden zengin deneyimler ortaya çıkar. Düşünür. Hisseder. İster. Gerçekleri kavrar ve yanlışları önler. Kavrayışlar elde eder ve ön yargılar oluşturur. Faydalı hakikatler ve zararlı kavram yanılgıları insan zihninin iç içe geçmiş ürünleridir. Zihin neyin doğru olduğuna inandığı gibi, neyin yanlış olduğuna da kolayca inanabilir.

Zihin, güzelliği doğru yönden görebilir ve bariz bir şekilde etik olmayanı haklı gösterebilir. Sevebilir ve nefret edebilir. Kibar ve nazik olabilir. Bilgiyi veya yanlışı geliştirebilir. Entelektüel bakımdan alçak gönüllü veya kibirli olabilir. Empati gösterebilir veya dar görüşlü olabilir. Açık veya kapalı olabilir. Sürekli artan bir bilgi hâli veya azalan bir cehalet hâli edinebilir. Daha az yetenekli varlıklara hem üstünlük taslar hem de onların masumiyet ve asaletini kendi kendini kandırma ve acımasızlıkla aşağılar.

İnsanlar nasıl kendi zihinlerinde mantıklı ve mantıksız olanın böylesine tutarsız bir karışımını oluşturabilirler? Cevap kendi kendini kandırmadır. Aslında insanların en doğru ve faydalı tanımı belki de şudur: "kendi kendini kandıran hayvan." Kandırma, hile, safsata, kuruntu ve ikiyüzlülük insan doğasının doğal eğitimsiz hâlindeki temel ürünleridir. Bu, eğilimleri azaltmaktan ziyade eğitim ve sosyal etkilerin çoğu onları daha sofistike, daha sanatlı ve daha belirsiz hâle getirerek yeniden yönlendirir.

Bu problemi daha kötü duruma sokmak için insanlar sadece içgüdüsel olarak kendini kandıran değil aynı zamanda doğal olarak sosyomerkezcidir. Her kültür ve her toplum kendini tüm temel inanç ve uygulamalarında, tüm değer ve tabularında özel ve haklı görür. Geleneklerin keyfi doğası, büyük çoğunluk tarafından değil de antropologlar (eğer varsa) tarafından bilinir.

13.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

İNSAN ZİHNİNDEKİ HAKİKAT VE KANDIRMA FİKRİNİ İÇSELLEŞTİRME

İnsan zihninin ikili kapasitesini (insan zihnindeki hakikat ve kandırma) bir arkadaşınıza açıklayarak kendi cümlelerinizle detaylandırınız. Arkadaşınıza sorular sordurunuz. Daha sonra her ikiniz anlatılmak isteneni ne kadar iyi okuyup anladığınızı belirlemek için bölümü tekrar okuyunuz.

ÜÇ DÜŞÜNÜR TİPİ

Eleştirmeyen İnsanlar (Entelektüel Olarak Yeteneksiz Düşünürler)

İnsanların büyük çoğunluğu neye inanacaklarına özgür bir şekilde karar vermedi ve aksine sosyal olarak inançlarına şartlandırıldı. Bunlar yansıtmayan düşünürlerdir. Zihinleri; anlamadıkları, kontrol etmedikleri veya kendileriyle ilişkilendirmedikleri sosyal ve kişisel güçlerin ürünleridir. Kişisel inançları çoğunlukla ön yargılara dayalıdır. Düşünceleri çoğunlukla kalıplaşmış yargılardan, karikatürlerden, aşırı basitleştirmelerden, kapsamlı genellemelerden, yanılsamalardan, kuruntulardan, rasyonelleştirmelerden, suni ikilemlerden ve kendini tekrarlayan sorulardan oluşur. Motivasyonları çoğunlukla mantıksız korku ve bağlılıklardan, kişisel gösteriş ve kıskançlıktan, entelektüel kibir ve kolay akıllılıktan izlenebilirdir. Bu yapılar, kimliklerinin parçası hâline gelmiştir.

Bu kişiler kendilerini hemen etkileyen şeylere odaklanır. Dünyaya etnik merkezli* ve milliyetçi gözlerden bakarlar. Diğer kültürlerden insanları basmakalıp bir kategoriye sokarlar. Düşünceleri sorgulandığında -bu düşünceler ne kadar haksız olursa olsun- kişisel olarak saldırıya uğramış gibi hissederler. Tehdit altında olduklarını hissettiklerinde çocukça düşünceler ve duygusal karşı ataklar geliştirirler.

Ön yargıları sorgulandığında genellikle hakarete uğramış gibi hissederler ve sorgulayanı "hoşgörüsüz" ve "ön yargılı" gibi kategoriler içine sokarlar. Düşüncelerini desteklemek için kapsamlı genellemelerden medet umarlar. Düzeltilmek, kendileriyle hemfikir olunmaması ya da eleştirilmek güçlerine gider. Rahatlatılmak, pohpohlanmak ve kendilerini önemli hissetmek isterler. Kendilerine saf, siyah beyaz bir dünya sunulmasını isterler. Nüanslar, ince ayırımlar ya da anlaşılması zor noktalar hakkında ya çok az bilgiye sahiptirler ya da hiçbir bilgileri yoktur.

Kimin kötü kimin iyi olduğunun kendilerine söylenmişini isterler. Kendilerini iyi, düşmanlarını kötü olarak görürler. Tüm problemlerin basit bir çözümünün olmasını ve bu çözümün aşina oldukları çözüm olmasını isterler -örneğin, kötü olanları güç ve şiddet kullanarak cezalandırmak gibi. Zihinlerinde görseller soyut dilden çok daha güçlüdür. Yetki, güç ve şöhretten aşırı derecede etkilenirler. Kontrol edenler onları pohpohladığı ve görüşlerinin doğru ve kavrayışlı olduğuna inandırdığı sürece yönlendirilmeye ve kontrol edilmeye oldukça hazırdırlar.

Basın yayın bu insanlara hitap edecek şekilde yapılandırılır. Anlaşılması zor ve karmaşık konular basit formüllere indirgenir. (Suçta dayanıklı ol! Üç vuruş ve dışardasın! Yetişkin suçu, yetişkin zamanı! Ya bizdensin,ya bize karşısın!") Yanılsama her şeydir, hakikat önemsizdir.

Becerikli Güdümleme (Zayıf Hisli Eleştiren Düşünürler)

Çok daha küçük bir grup manipülasyon ve kontrol sanatında yetenekli kişilerden oluşur. Bu insanlar bu koşuşturmanın başkalarını nasıl etkileyeceğine bakmaksızın kurnazca ken-

*Etnik merkezli: üstün ırkçılık taslama kaynak: www.tureng.com/search/ırkçılık

di çıkarları peşinde koşmaya odaklanırlar. Eleştirmeyen düşünürlerin birçok özelliklerini paylaştıkları hâlde kendilerini eleştirmeyen düşünürlerden ayıran özelliklere de sahiptirler. İknaya, etkili konuşmaya daha hâkimdirler. Daha bilgili, daha ağzı laf yapan ve genellikle daha yüksek mevkidendirler.

Ortalama olarak daha çok eğitim alırlar ve eleştirmeyen kişilerden daha çok başarı elde ederler. Genellikle daha çok güç kazanırlar ve yetkili pozisyonlarda otururlar. İlişkilerde baskın rolde oynamaya alışkındırlar. Kurulmuş güç yapısını çıkarlarını ilerletmek için nasıl kullanacaklarını bilirler. Temel olarak ilerleyen akılcı değerlerle değil de istediklerini elde etmekle ilgilendiklerinden kendilerini, manipüle ettikleri kişilerin değerlerini paylaşıyor gibi göstermek konusunda dikkatlidirler.

Yetenekli manipülatörler nadiren anlayışlı muhalifler, isyancılar ya da toplum eleştirmenleridir. Nedeni çok basittir: Eğer bu kitleye düşüncelerini geçersiz kılıyor gibi görünürlerse medyayı izleyen seyirci kitlesini etkili bir şekilde idare edemezler.

Manipülatörler zekâlarını halkın iyiliği için kullanmazlar. Aksine, çıkarlarını paylaşanlarla ittifak içinde istediklerini elde etmek için kullanırlar. Manipülasyon, hâkimiyet, demagoji* ve kontrol onların araçlarıdır. Manipülasyonda yetenekli olan kişiler diğerlerinin düşünce ve davranışlarını etkilemek isterler ve neyin insanları manipülasyona karşı korunmasız hâle getirdiği konusunda bilgi sahibidirler. Sonuç olarak, diğerlerinin karşısında kendilerini güç, yetki ve geleneksel ahlak ile ilişkili olarak göstermek için uğraşırlar. Örneğin, politikacılar seyirci kitlesini önüne iyi cilalanmış fakat entelektüel anlamda boş konuşmalara çıktığı zaman bu dürtü aşikârdır.

Manipülatörlerin oynadığı rollere safsata uzmanlığı, üçkâğıtçı, safsatacı, propagandacı, beyin yıkayıcı, demagog ve genellikle politikacı gibi rolleri de içeren birkaç alternatif etiket daha eklenebilir. Amaçları başkalarının ne düşündüğünü kontrol etmektir ve bilginin kendilerine sunulduğu yoldan böyle yaparlar. Mantıklı araçları, sadece bu tür araçlar objektiflik ve mantıklı olma görüntüsü oluşturmak için kullanabileceği zaman kullanırlar. Anahtar şudur ki kendilerine adil bir duruşma verilmesinden biraz bilgi ve bakış açısı edinmeye çalışırlar.

Manipülatörlerin genellikle kendi propaganda ve yöntemlerinin kurbanı olduklarına dikkat edilmelidir. Kendi propagandaları ve görüş darlıkları içinde sıkışmış olarak sonuçta bazen başarısız olurlar. Kendi yanılsamalarını eleştirmedeki acizliklerinden dolayı birçok işte başarısız olurlar. Liderleri, dünyanın (ve düşmanlarının) gerçekçi olmayan tanımlamaları içinde sıkışmış oldukları için milletler genellikle başarılı bir şekilde hareket etmeyi başaramazlar. Manipülatörler çoğunlukla büyük komplocular değillerdir. Onların tek taraflılığı sadece "kendine hizmet" ve tarafsız düşünce arasındaki farkı kavrayabilenlere bellidir. Sadece öz eleştiri ve öz düzenlemede kabiliyetli olanlar onların başkalarını ne derece sosyal, psikolojik ve entelektüel olarak manipüle etmeyle ilgili olduklarını değerlendirebilirler.

Demogog: bir demagog toplumun gerçek bir eleştiricisi olmaktan öte bir safsatacıdır çünkü o; "insanları, onların duygularını, ön yargılarını vs. cezbederek onların heyecanlanmasını ve böylece onları yenmeyi ve güç kazanmayı sağlıyor." *Webster*'in Yeni Dünya Sözlüğü-Çev. Notu

Tarafsız Eleştiren Kişiler (Güçlü Hisle Eleştiren Düşünürler)

Son olarak, daha küçük bir grup entelektüel olarak yetenekli olmalarına rağmen başkalarını manipüle ve kontrol etmek istemeyen kişilerden oluşur. Bunlar eleştirel düşünce, tarafsızlık, öz düzenleme ve halkın iyiliğine çalışmak için hakiki isteği birleştiren kişilerdir. Kendine çalışan insanların insan doğası ile ilgili bilgilerini ve etkili konuşmaya olan hâkimiyeti bencil amaçlarının peşinde koşmak için nasıl kullandıklarını bilecek kadar bilgilidirler. Kitle toplumunun, kitle ikna mekanizmasının ve sosyal kontrolün keskin bir şekilde bilincindedirler. Sonuç olarak, manipüle edilemeyecek kadar kavrayışlı ve başkalarını manipüle etmekten zevk almayacak kadar ahlaklıdırlar.

Bu dünyadan ne kadar uzakta olduğumuzun gerçekçi bilgisini de içeren daha iyi, daha ahlaklı bir görüşe sahiptirler. Hareketi "ne"den "ne olabilir"e teşvik etme çabalarında pratiktirler. Bu kavrayışı kendi benmerkezci doğalarıyla mücadele ederek elde ederler ve mantıksız süreçlerdeki katılımlarını görmeye gelirler (derin ve daha derin yollardan). Hiç kimse tarafsız bir düşünür olup aynı zamanda bencil bir kişi olamaz. Bencil düşünce içgüdüseldir. Doğuştan gelen bir hâldir. İlk olarak kendimize, kendi acımıza, arzularımıza, endişelerimize odaklanırız. İlk durumda, başkalarının ihtiyaçlarına buna zorlandığımız derecede önem veririz. Sadece kendi entelektüel ve ahlaki gelişimimize olan bir bağlılık aracılığıyla sağduyunun özelliği olan entelektüel vasıflar geliştirebiliriz.

Anahtar şudur ki tarafsız kişiler sürekli olarak en geniş, en bilgili bakış açısını elde etmek için uğraşır. Tarafsız kişiler hiçbir bakış açısının bastırılmasını istemezler. Halk tartışmasının hâkim bakış açısının yanı sıra eşit derecede muhalefet içermesini isterler. İnsanların bazıları onların -eğer daha fazla bilgi veya muhalif bakış açısından akıl yürütmeye ulaşabilselerdi aslında inanmayacakları ve yapmayacakları bir şeye inanmak veya yapmak için manipüle etmeye çalıştıkları zamanları- fark etmeyi öğrenmelerini isterler. Servet ve güç sahibi insanların az servet ve güce sahip olan insanları manipüle ettikleri durumları halkın içinde açığa vurmak isterler. İnsanların zengin ve güçlülerin nasıl yoksul ve az eğitimli insanların saflık ve savunmazlığından avlandıklarını fark etmeleri için yardımcı olmak isterler.

13.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

GÜÇLÜ VE ZAYIF HİSLİ ELEŞTİREL DÜŞÜNCE FİKİRLERİNİİÇSELLEŞTİRME

Eleştirmeyen kişiler, zayıf hisli düşünürler ve güçlü hisli düşünürler arasındaki bu ayırımları bir arkadaşınıza açıklayarak kendi cümlelerinizle detaylandırınız. Arkadaşınıza sorular sordurunuz. Daha sonra ikiniz anlatılmak isteneni ne kadar iyi okuyup anladığınızı belirlemek için bu ayırımların yapıldığı pasajları okuyunuz.

DÜŞÜNCE YANILSAMALARI KAVRAMI

Yanılsama sözcüğünün Oxford İngilizce sözlükte bulunan anlamları şunlardır::

Aldatma, üçkâğıtçılık, kandırmaca, hile. 2. Aldatıcılık, yanıltmaya eğilim, güvenilmezlik. 3. Aldatıcı veya yanıltıcı argüman, safsata. Mantıkta özellikle bir uslamlamayı bazen kusur, materyal ya da formel. Ayrıca sofistike muhakeme, sofistlik. 4. Yanıltıcı görüş, özellikle yanlış muhakemeye dayanan hata. Ayrıca, kandırılma durumu, hata. 5. Sofistike doğa, (argümanların) geçersizliği; hatalılık, yanılgı.

Düşünür insan olmak genellikle "kendini kandıran" düşünür ve bunun sonucu olarak "yanıltıcı" düşünür olmaktır fakat kendimizi yanlışa (veya ön yargıları, kalıplaşmış yargıları ve kavram yanılgılarını savunmaya ve haklı göstermeye) inanıyor olarak düşünmek acı veren bir düşüncedir. İnsan zihni kendini bu acıdan korumak için yöntemler geliştirmiştir.

Psikologlar bu yöntemlere "savunma mekanizmaları" adını vermiştir. Bunlar gerçeği ya inkâr eder ya da çarpıtırlar. Kullanımları kasti ve bilinçli değil fakat kasıtsız ve bilinçaltıdır. Bu yöntemler bastırma, yansıtma, inkâr ve mantığa büründürme yöntemlerini içerir.

Yanılsamaları Adlandırma

İkna oyunlarını yorumlarken filozof Schopenhauer bir defasında şunları söylemiştir: "Eğer her bir hile kısa ve açıkça uygun bir isim alsaydı çok iyi olurdu, böylece biri bu belirli oyunu kullandığında bunun için hemen kınanırdı." Ne yazık ki insan kötü muhakemeyi kamufle etmede, kötü düşünceyi iyi göstermede ve bir durumda gerçekte ne olduğunu anlaşılmaz hâle getirmede sınırsız sayıda manevra yapabilir. Dahası, çoğu insan; yoğun bir şekilde inandıklarını desteklediği zaman kötü muhakemeyi fark etmeye karşı koyabilir. Sanki insanlar güç, servet ve statü mücadelesinde "Her şey adildir." önermesini alt bilinçsel olarak kabul ediyor gibidir. Herhangi bir argüman, herhangi bir düşünce, duygu yüklü düşünceleri doğrulayan herhangi bir manevra veya yapı inanan kişiye haklı gibi görünebilir. İnanç yoğunlaştıkça mantık ve kanıtın onu yerinden oynatma ihtimali azalır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi insan zihni genellikle uzağı görmez inatçı, körü körüne ve aynı zamanda kendini kandırma ve mantığa büründürmede oldukça yeteneklidir. İnsanlar doğası gereği oldukça benmerkezci, son derece sosyomerkezci ve sebepsiz yere menfaatçidir. Amacımız hakikat değil, menfaattir. Düşüncelerimizi mantıklı bir süreç yoluyla edinmemişizdir. Mantıklı eleştiriye karşı oldukça dirençliyizdir. Kör inanç, korku, ön yargı ve çıkar çoğu insan düşüncesinin düzenleyicisidirler. Kendi kendine kuruntu, kendini kontrol etme eksikliği ile beraber çoğu insan düşüncesini karakterize eder. Sonuç son derece tehlikeli doğruluktur. Eğer çoğu insana düşüncelerindeki yanlışı belirtirseniz onları bir anlığına susturabilirsiniz ama çoğu geçici olarak yapıştırılmış ve çıkarılan lastik bantlar gibi hemen ilk olarak inandıkları şeye döneceklerdir.

Entelektüel değerleri geliştirmenin insanın gelişimi için bu kadar hayati öneme sahip olmasının sebebi budur. Uzun vadeli entelektüel dönüşüm olmadan son derece dürüst düşünceler üretmek için çok az şey yapılabilir. Zorlandığında insan zihni en ilkel entelektüel içgüdülerle çalışabilir. Bu; siyaset, ekonomi, din ve savaş tarihinde aslında hareket hâlindeki insan zihninin derinine inen her tarihte kanıtlanabilir.

Sonuç olarak, kendimizi ve başkalarını daha iyi anlayabilmemiz için en yaygın ikna oyunlarını fark etmeyi öğrenmemiz gerekir. Başkaları üzerinde kullanıldığında yanılsamalar entelektüel olarak savunulamaz ikna ve manipülasyon oyunlarıdır; kendi üzerimizde kullanıldığında kendini kandırma araçlarıdır. Bu kitapta en yaygın ve göze batan entelektüel oyun ve tuzaklara odaklanıyoruz. Bazen bu oyunlar iyi düşüncenin taklitleridir. Örneğin, yanlış bir ikilem, gerçek bir ikilemin taklididir. Bunu en bariz genelleme ve kıyaslama hatalarıyla uğraşırken görürüz.

13.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

NİÇİN HER YANILSAMAYI ADLANDIRAMAYIZ?

Metne göre, niçin zihnin üretebildiği her yanılsamayı adlandırmak mümkün değildir? Kısaca açıklayınız.

Yanılsamalara Karşı Hatalar

"Ya hatalar?" diye sorabilirsiniz. Bazen istemeden, düşünmeden ve masumca yanılsamalarda bulunmamız mümkün değil midir? Tabii ki evet. Bazen insanlar kimseyi kandırma niyetleri olmaksızın hatalar yaparlar. Birisinin sadece düşüncede mi hata yaptığını belirlemek testi nispeten basittir. Hata, kişiye açıklandıktan ve kişi düşüncedeki problemlerle yüzleştikten sonra kişinin dürüstçe değişip değişmediğini gözlemleyin. Değişmeleri için baskı kalktığında insanlar eski yanıltıcı düşünce yoluna geri mi dönüyorlar yoksa gerçekten ikna olduklarını mı gösteriyorlar? (ve düşüncelerini buna göre değiştiriyorlar mı?) Eğer kişi geri dönüyor veya davranışı için yeni bir bahane üretiyorsa bu kişinin yanılsamayı avantaj elde etmek ve basit bir hata yapmamak için kullandığı sonucunu çıkarabiliriz.

Var Olmayan Kapsamlı Yanılsama Listeleri

Özel ve kapsamlı bir yanılsama listesi oluşturmak mümkün değildir. İnsanların genellikle uğraştıkları (veya kurban gittikleri) oyun ve tuzaklar birçok bakış açısından ve çeşitli terimlerle açıklanabilir. Bu kitapta, sadece en yaygın ve en kolay şekilde fark edilenlerle ilgileniyoruz. Listemizin ve analizimin hiçbir kutsallığı yok. İşte insan düşüncesindeki yaygın problem

veya yanılsamaların bir listesi. Listeye neler ekleyebileceğinize bir bakın. İnsanların düşüncelerinde şunları yapması yaygındır:

- Belirsiz, karışık veya kafası karışmış olmak
- Sonuçlara atlamak
- İmâları usa vurmada başarısız olmak
- Amacından sapmak
- Gerçekçi olmamak
- Önemsize odaklanmak
- Çelişkileri fark etmede başarısız olmak
- Yanlış bilgi kullanmak
- Belirsiz sorular sormak
- Belirsiz cevaplar vermek
- Yüklü sorular sormak
- Alakasız sorular sormak
- Farklı türdeki soruları karıştırmak
- Kişinin cevaplamayacağı sorulara cevap vermek
- Yanlış ve alakasız bilgiye dayalı sonuçlara varmak
- Sadece kişinin düşüncesini destekleyen bilgileri kullanmak kişinin deneyimleriyle doğrulanmayan çıkarımlar yapmak
- Bilgiyi çarpıtmak ve yanlış bir şekilde sunmak
- Yapılan çıkarımları fark etmede başarısız olmak
- Mantıksız sonuçlara varmak
- Kişinin varsayımlarını fark etmede başarısız olmak
- Haksız varsayımlarda bulunmak
- Anahtar fikirleri kaçırmak
- Alakasız fikirler kullanmak
- Karışık fikirler oluşturmak
- Yüzeysel kavramlar oluşturmak
- Kelimeleri yanlış kullanmak
- Konu ile ilgili bakış açılarını göz ardı etmek
- Konulara kendininkinden ziyade başkalarının bakış açısıyla bakmada başarısız olmak
- Farklı türdeki konuları karıştırmak
- Kendi ön yargılarına karşı içgörüden mahrum olmak
- Dar düşünmek
- Dikkatsiz düşünmek
- Mantıksız düşünmek
- Tek taraflı düşünmek
- Basit düşünmek
- İkiyüzlü düşünmek
- Etnik merkezi düşünmek
- Benmerkezci düşünmek
- Mantıksız düşünmek
- Problem çözmede başarısız olmak
- Kötü kararlar almak
- Kendi bilgisizliğine karşı içgörüden mahrum olmak

Bu kusurların çok azı geleneksel yanılsama sınıflandırmasına düzgün bir şekilde girer. Yine de yaygın yanılsamaların neler olduğu ve bunların sağlam muhakemeden nasıl ayırt edileceği konusunda biraz fikir sahibi olmak faydalı olur.

Tüm yanılsamalar bazen haklı gösterilen bir düşünce yönteminin yanlış kullanımından kaynaklanır. Örneğin, genelleme insan düşüncesinin en önemli eylemlerinden biridir. Benzetim ve mecazlarla kıyaslamalar yapmak diğer bir tanesidir. Yanılsamalara odaklanırken genellemeler ve kıyaslamalara (ve yanlış kullanımlarından ortaya çıkan düşünce yanlışlarına) ayrıntılı bir odaklanmayla başlayacağız.

Tüm yanılsamalara bu şekilde ayrıntılı olarak yaklaşmak için yeterince yerimiz yok. Toplamda 44 yanılsamadan ("Bir Tartışmayı Kazanmak İçin 44 Hileli Yöntem" olarak sunduğumuz) bahsediyoruz. Bu yanılsamaları tartışma kazanmak ve insanları manipüle etmek için ahlaka aykırı stratejiler olarak görüyoruz. Bunlar entelektüel yaşamın oyunlarıdır. Bunları başarılı bir şekilde kullanabilenler kesin bir şekilde başarılı olurlar çünkü bir yere kadar kendilerini muhakemelerinin sağlam olduğuna inandırırlar.

HATALI GENELLEMELER

İnsanlar olarak bir soyut kavramlar ve genellemeler[2] dünyasında yaşarız. Düşündüklerimizi adlandıran ve karakterize eden tüm sözcükler genellemenin entelektüel eyleminin ürünleridir. [3]

Buna rağmen anlam bilimcilerin bize haklı olarak hatırlattığı gibi: "1. İnek, 2. inek değildir; inek de inek değildir." Her bir ve her var olan şey eşsizdir. Piskopos Butler bu noktayı akılda kalıcı bir şekilde kelimelere döküyor: "Her şey kendisidir, başkası değil." Varlıkların eşsizliğine rağmen yaşadıklarımızı sınıflandırmada kullandığımız sözcükler eşsizliği göz ardı eder ve (genel olarak) benzerlik ya da farklılıklara odaklanır. Bu şekilde; masa, sandalye, inek, karga, insan, şiir ve sosyal akımlardan genel terimlerle bahsederiz. Bireysel anlamda masa, sandalye, inek, karga, insan, şiir ve sosyal akımlar hakkında faydalı şeyler söyleyebilmemize rağmen yine de pek çok şekilde genelleme yapmaya zorlanırız. Yaklaşık olarak hemen hemen bizi ilgilendiren her şey hakkında genel terimlerle konuşuruz: yaşam ve ölüm, sevgi ve nefret, başarı ve başarısızlık, savaş ve barış.

Bu yüzden bir tartışmada "Bu bir genelleme!" (ve dolayısıyla "otomatikman" hatalı) diyerek galip gelmeme konusunda dikkatli olmalıyız. Genelleme yapmanın iletişimin temelleri ile bütünlük içinde olduğunu unutmamalıyız. Genelleme yapma, tüm düşüncemizi aracılığıyla yürüttüğümüz kavramları oluşturmamızı sağlar.

---

[2]Örneğin bir kişiye "kadın" dediğimizde her şeyden bunun onunla ilgili bireysel ve kişisel olduğu özetini çıkarırız ve kendi cinsiyetinden herkesle sahip olduğu ortak özelliklere odaklanırız. Hemen hemen her sözcükle ilgili böyle benzer bir nokta yapılabilir. Durum şudur ki (dilsel) soyutlama araçları olmadan insani bir yaşam sürdüremeyiz. Bunlar hemen hemen tüm eşsiz insani aktiviteleri yapmamızı sağlar. Bu yüzden, vazgeçilmez olarak, soyutlamalar kendi içlerinde tümden kötü olamaz.

Genellemelerin fonksiyonu oldukça basittir. Genellemeler olmadan, hiçbir şeyi açıklayamazdık. Olaylar, etrafımızda nedenlerini anlayamayacağımız şekilde meydana gelirdi. Sersemce, hiçbir şeyi başka bir şeyle ilişkilendiremeden etrafta dolaşırdık çünkü bir genelleme, (anlamadığımız) birtakım şeyleri bazı "soyut" sözcükler aracılığıyla anladığımız bazı şeylerle kıyaslamaya yarayan basitçe bir yöntemdir.

Eleştirel düşünme genellemeler ve soyutlamalar oluşturmamıza nasıl yardımcı olur? Cevap, yine oldukça basit. Eleştirel düşünme, kendi zihnimizde oluşturduğumuz soyutlamaların, dünya hakkında yaptığımız genellemelerin ve dolayısıyla en sonunda akıl yürütmemizin niteliğinin kontrolünü almamızı sağlar.

O hâlde neden bu kadar çok insan soyutlamaları kötü kullanır ve genellemeleri hatalı kullanır? Bir kez daha, cevap basit. Soyutlamaları çok az anladıkları için, çoğu insan onlardan rahatsız olur. Akıl yürütmeyi anlamazlar. Entelektüel durumların tüm kavramı – eğer doğru söylenirse – onlar için büyük ölçüde bir yapboz gibidir. Eleştirel düşünme yetenekleri olmaksızın, kişi nasıl mantıklı ve yararlı soyutlama ve genellemeler oluşturacağını bilmez. Kişi onları zihninde nasıl canlandıracağını ya da dünyadaki disiplinle nasıl uygulayacağını bilmez.)

[3]Piskopos Joseph Butler (1692 – 1752), teolog ve yazar..

13.4 Kendiniz İçin Düşünün

GENELLEMELERİ TANIMLAMA

Düşüncenizde kullandığınız tamamen mantıklı 10 genellemeyi listeleyiniz. Örneklerde verildiği gibi *Dünya, Güneş etrafında dönmeye devam edecek, Yarın işe gittiğimde masam hâlâ ofisimde olacak. Anahtarı çevirdiğimde arabam çalışacak. Bu varsayımları çok basit olduklarından hemen hemen hiç söylemediğimize dikkat ediniz.* ***Bunları farkında olmadan olmuş kabul ederiz..***

Bir genellemenin "yanılsama" olabilmesi için ya çok az örneğe ya da temsil etmeyen örneklere dayanması gerekir. Örneğin, bir Roma seyahatindeyken üç eğlenceli İtalyan ile karşılaşırsak tüm İtalyanların veya çoğu İtalyan'ın eğlenceli olduğu genellemesini yapmamız doğru olmaz. (Karşılaştığımız üç kişinin tüm İtalyanları veya çoğu İtalyan'ı temsil ettiğini düşünmek mantıksız olur.)

Ancak bir genellemenin doğru olup olmadığını belirlemek sadece örnek durumları saymaktan ibaret değildir. Örneğin, eğer sıcak bir sobaya dokunup elinizi yakarsanız bu olay "Sıcak bir sobaya asla çıplak elle dokunmayın." genellemesinin sizi ikna etmesi için yeterli olur. Hatta çok az olaya dayanarak "Çıplak etinizle oldukça sıcak nesnelere dokunmayın." gibi daha geniş genellemeler yapmakta da haklı görürüz.

O hâlde, haklı gösterilebilir genellemeler yaptığımızı nasıl garanti edebiliriz? Cevap şudur: Genellerimizi haklı çıkarmak için yeterince kanıtımız olduğundan emin olmamız gerekir. Hakkında genelleme yaptığımız grup farklılaştıkça o grup hakkında haklı gösterilebilir bir şekilde genelleme yapmamız zorlaşır. Bu yüzden kurbağalar hakkında (davranışlarındaki tutarlılık göz önüne alındığında) genellemeler yapmak, (davranışları köpek türünden köpek türüne farklılık gösteren) evcil köpekler hakkında genelleme yapmak, (davranışları birçok değişkene göre farklılık gösteren) insanlar hakkında genellemeler yapmaktan daha kolaydır. İnsan davranışı oldukça çeşitlidir.

Kendinizi bir örnek olarak alınız:

Bir kültürün içinde doğdunuz (Avrupalı, Amerikalı, Afrikalı, Asyalı). Zamanın belli bir döneminde doğdunuz (herhangi bir yüzyıl herhangi bir yıl). Herhangi bir yerde doğdunuz (ülke, şehir, kuzey ve güney, doğu ve batı). (Aile, kişisel ilişkiler, evlilik, çocukluk, itaat, din, siyaset, eğitim vb.) hakkında belli düşünceleri olan ebeveynler tarafından yetiştirildiniz. Dünyaya çevreyle etkileştikçe gelişiminizi etkileyen belli eğilimlerle geldiniz. Büyük ölçüde etrafınızdakilere dayalı olan, farklı bakış açısı ve değerlere sahip ve belli tabulara bağlı olan insanlarla farklı ilişkiler kurdunuz. Tüm bu etkilerin bir sonucu olarak karmaşık ve eşsiz bir bireysiniz. Bu yüzden başkalarıyla ilgili genellemeler yaparken dikkatli olduğunuz gibi kendinizle ilgili genellemeler yaparken de dikkatli olmalısınız.

Bu, insanlar hakkında hiçbir önemli genelleme yapamayacağımız anlamına gelmez. Diğer tüm insanlarla bazı özellikleri paylaşırız. Örneğin, insan zihni hakkında bildiklerimizi göz önünde tutarak aşağıdaki genellemeleri yapabiliriz:

1. Entelektüel gelişimimiz için entelektüel kapasitemizin kapsam ve sınırlarını bilmemiz gerekir.
2. Çoğu insan, benmerkezci ve etnik merkezli olarak düşünme eğilimlerini fark etmez.
3. Çoğu insan, sosyal koşullanmaların ve sosyal koşullanmaların doğasında olan etnik merkezli göstergelerini anlamaya karşı koyar.

Önemli bir çalışmalar serisi olan Milgram deneyleri[4] "Düşmanın çift taraflı görüntüleri" nin farklı bir çalışmalar serisi insanların çarpıcı bir entelektüel zaafını belgeler. Bu zaaf grupları aynı hedef için karşı karşıya geldiklerinde ortaya çıkar. Çatışmada her grup daha sonra aynı erdemleri kendine ve aynı ahlaksızlıkları düşmana atfeder. Biz "güvenilir, barışsever, onurlu ve insancılız". Onlar (düşmanlarımız) "güvenilmez, savaşçı ve zalimlerdir". söz konusu yetkili şahıslar onları cezalandıracak veya uymaya zorlayacak güce sahip olmadığında ve hatta yetkili şahıslar "ahlak dışı" olduğunu bildikleri şeyleri yapmaya zorlandığında bile insanın bu yetkili şahısların komutlarına (eleştirmeden) uyma eğilimini belgeler.

Bu olgunun "kendi tarafımızı" olumlu karakterize eden ve bize karşı olanları karikatürize edenlerle dolu örneklerini günlük haberlerde bulabiliriz. İnsan egosunu besleyen kendini yüceltme genellemeleri her zaman hoş karşılanır ve bunlara kolayca inanılır. Bize karşı olanlarla ilgili genellemeler de hoş karşılanır ve bunlara da aynı gerekçelerle kolayca inanılır. Sosyal hayvanlar olarak, korkularımızla ve karşı olduğumuz grup bireylerinin güvensizliğiyle yüzleşmek istemeyiz. Nefret ettiğimiz ve korktuğumuz insanlara çok benzediğimiz gerçeğiyle yüzleşmekten kaçınırız. Acı, ıstırap, benmerkezci ve sosyomerkezci olarak ürettiğimiz düşünce üzerinde hareket etmekten kaynaklanan kaynak israfı zihni ürkütür.

13.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

GENELLEMELER ZİHİNDE NASIL İŞLER?

Zihnin dünyayı anlama teşebbüsünde genellemelerin rolünü kısaca tartışınız. Bir genellemeyi değerlendirmek için hangi ölçütleri kullanırız?

[4]Stanley Milgram tarafından yapılan çalışmalara www.stanleymilgram.com adresinden bakın.
[5]Jerome K. Frank tarafından yapılan çalışmalara www.globalcommunity.org adresinden bakın.

GENELLEMELERİ ANALİZ ETME

Eğer mantıklılık istersek başkalarının genellemelerinin yanı sıra kendi genellemelerimizi de sorgulamaya istekli olmalıyız. Kendi deneyimimizin amaçlarından etiketleri çıkarmak için istekli olmalı ve kendimize (tekrar tekrar) sormalıyız: "Bu, şu veya diğeri hakkında gerçekten ne biliyoruz?"

Geleneksel olarak hatalı genellemeler ya "aceleci ya da temsil etmeyen" olarak sınıflandırılmıştır. Biz bu sınıflandırmaları iki parça tavsiyeyle özetliyoruz:

1. Genellemelerin ne zaman yapıldığını fark etmeye başlayın.
2. Genellemenin kendisini haklı çıkararak yeterli miktarda kanıt ile desteklenip desteklenmediğini belirleyin. Başka bir deyişle, genellemeyi desteklemek için yeterli gerçeği toplayacak zamana sahip olduğunuzdan ve sahip olduğunuz kanıtın ilgili bilginin tüm alanını "temsil ettiğinden" emin olun.

Genellemenizi gerektiğinde ("tüm" demektense en çok, birçok, biraz, birkaç gibi ifadelerle) nitelendirin.

İnsan olduğunuzu, insan dili konuştuğunuzu ve konuştuğunuz dilin genellemeler ve soyutlamalarla dolu olduğunu unutmayın. Yaşamınızın doğasında olan gerçekleri yorumlamada kullanmaya eğilimli olduğunuz her dili çıkarıp atacak yeteneği geliştirmeye çalışın. (Örneğin, kendine belli gerçekleri ifade etmekte bu gerçeklere bir safsata eklemeden sınırlayın.) Yorumlayıcı genellemenizi minimum seviyeye indirerek açıklamalarınızda daha doğru, daha kesin ve daha az ön yargılı olup olamayacağına bakın.

Şimdi insanlar tarafından yaygın olarak kullanılan kimisi mantıklı olan kimisi de mantıklı olmayan genelleme örneklerini düşünün:

- **Örnek:** "Dün en harika insanla tanıştım -kibar, anlayışlı, duyarlı ve düşünceli."

  Yorum: bir kişiyle bir günden az vakit geçirdikten sonra o kişinin karakteri hakkında yapılan genellemeler nadiren hak verilebilirdir.

- **Örnek:** "Ülkemizi desteklemeyecek misin? Vatansever olduğunu sanıyordum."

  Yorum: Buradaki bastırılmış genelleme şudur: İnsan ülkesini asla eleştirmemelidir çünkü bu tür bir eleştiri sadakate uymaz. Bu arada bu (politik) genellemeyi bilinçsiz de yapan insanlar, insanlar arasındaki sevgi hakkında da benzer bir genelleme yapılır: "Eğer beni gerçekten sevsen beni eleştirmezdin." Her iki genelleme de mantıklı eleştirinin daha iyi bir dünya oluşturmada gerekli ve yararlı bir faktör olduğu savını da göz ardı eder. En büyük eleştirmenlerimiz aynı zamanda en büyük vatanseverimizdir. Thomas Paine buna örnektir.

- **Örnek:** "Daima bu kadar eleştirici olmak zorunda mısın? Bir kerecik insan olamaz mısın?

  Yorum: "Bu kadar eleştirici" ifadesinin fazlaca belirsiz olmasının yanında eleştirinin "insanlık dışı" olduğunu söyleyen bastırılmış (ve saçma) bir genellemeyle karşı karşıyayız.

Sen "daima" eleştiricisin diyen bastırılmış genellemeye de dikkat edin. Bazen eleştiricisin muhtemel bir ifade, sık sık eleştiricisin mümkün bir ifade ama daima eleştiricisin ifadesi oldukça imkânsız bir ifadedir.

- **Örnek:** "Hayır ben akılcı biri değilim. Hislerim var!"

  Yorum: Bu ifadeler akılcı olmanın ve his sahibi olmanın uyumsuz olduğu anlamına geliyor. Hâlbuki böyle değil. Akılcı biri akılcı olmayan birinin sahip olduğu kadar yoğun hislere sahip olabilir. Akılcı insanlar koşullara uyum gösterir. Akılcı bir insan daha uyumludur, daha az çelişki yaşar ve daha yüksek kavrayışa sahiptir. Akılcı bir insan için, düşünce, his ve arzu arasındaki tutarlılık güç ve sorumluluk için temel oluşturur. Akılcı olma ve hisli olmanın uyumsuz olduğu genellemesi iç görüye değil basmakalıp bir yargıya dayanır.

- **Örnek:** "Hadi yüzleşelim. Çözüm sevgidir. Daha iyi bir dünya oluşturmanın tek yolu budur."

  Yorum: Eğer herkes birbirini sevse şüphesiz daha iyi bir dünya olurdu. Ancak hepsi de doğuştan benmerkezcilik ve etnik merkezlilikten kaynaklanan açgözlülük, şiddet, bencillik ve zulüm dolu bir dünyada bu kadar sevgi nasıl üretilebilir? Bu büyük sevgi taşmasını meydana getirmek için insanların düşüncesini nasıl değiştirebiliriz? "Çözüm sevgidir." görüşü yararlı bir genelleme değildir. Birçok yöntemle nitelendirilmelidir.

- **Örnek:** "Biyolojik terörizmi önleyerek hayat kurtarmak için harcadığımız para, diğer yöntemlerle hayat kurtarmaya harcansa nelere mal olabileceği ile kıyaslandığında çok az mantıklı olur. Savaş hâlindeki ülkelerin sivil cephesinde her gün yüzlerce insanın ölmesine izin verirken risk altında olabilecek hayatları kurtarmak için yüz milyar dolarlar harcıyoruz. Tıp Enstitüsüne göre her yıl yaklaşık 18.000 kişi sigortasız oldukları için vaktinden önce ölüyor. Bu, altıncı 11 Eylül'dür." Bu örnek, 27 Nisan 2003 tarihli San Francisco Chronicle'daki bir makaleden alınmıştır.

  Yorum: Eğer iddia edilen durumlar doğruysa bu örnekteki mantık önemli bir nokta teşkil eder. Burada ima edilen genelleme haklı gösterilebilir görünüyor: Hayat kurtarmak için harcanan para en çok işe yarayacak yerde harcanmalıdır.

- **Örnek:** "Dünyada herkesi besleyecek yeterli yiyecek üretilmekte. Niçin böyle diyorum? İşte cevabı: Dünya tahıl üretimi tek başına 1.5 milyar tondan fazladır, bu da tüm dünya nüfusuna günde iki pound tahıl sağlamak için yeterli bir miktar. Bu, şimdiki sebze, meyve, kuruyemiş ve et üretimiyle birlikte her erkek, kadın ve çocuğun günlük 3000 kalori ihtiyacını sağlamak için yeterlidir ve ortalama bir Amerikalının tüketimine eşittir."

  Yorum: Eğer iddia edilen durumlar doğruysa bu muhakeme önemli bir nokta teşkil eder. Dünyada herkesi besleyecek yeterli yiyecek üretildiği genellemesi akla yatkındır.

- **Örnek:** "Açlık, nüfus yoğunluğunun bir sonucudur. Eğer insanlar daha az çocuk sahibi olsa aç olmazlardı."

  Yorum: Bu ifadeyi değerlendirirken birkaç ilgili durumu düşünelim. Yiyecek ve Gelişim Politikası Enstitüsüne göre (www.foodfirst.org, nüfus yoğunluğu açlığın nedeni değildir. Genellikle olan şudur: Açlık, nüfus yoğunluğunun gerçek nedenlerinden biridir. Yoksul bir aile daha çok çocuk sahibi oldukça bazılarının ailenin az gelirine katkıda bulunmak amacıyla tarlada ya da şehirde çalışmak veya yaşlılıklarında ebeveynlerine bakmak için hayatta kalma olasılıkları artar. Yüksek doğum oranları bir sosyal sistemin başarısızlıklarının belirtileridir -yetersiz aile geliri, beslenme, eğitim, sağlık hizmetleri ve yaşlılık sigortası. Eğer bu rapordaki iddialar doğruysa genelleme haklı gösterilemez.

Genellemeleri incelerken ne söylemek istendiğini tam olarak anladığınızdan emin olun. Örneğin, biri ülkesini sevmek üzerine yorum yaptığında ifadenin ne kastedip ne kastetmediğini eksiksiz bir şekilde ayrıntılı olarak açıklamaya biraz vakit ayırmak iyi olur. Örneğin, birinden sevmesi beklenen şey tam olarak nedir -toprak mı, hava mı, idealler mi, basın mı, Hollywood filmleri mi, ceza adalet sistemi mi, tıbbi sistem mi, bağnaz tutumlar mı, siyasetçiler mi, çıkarılan kanunlar mı, servet mi, askeriye mi yoksa dış politika mı? Bir genellemenin ne dediğini (ve ne demediğini) anladıktan sonra o genellemeyi haklı çıkarmak için gereken bilgi ve kanıtı belirlemek önemlidir. Dahası önceden de söylediğimiz gibi "çoğu, bazı, birkaç gibi nitelendiricileri dikkatlice kullanarak hatalı genellemeleri en aza indirmek önemlidir. Şu kuralları unutmayın:

- Çoğunu kastettiğiniz zaman tümü demeyin.
- Birazı kastettiğiniz zaman çoğu demeyin.
- Birkaçı kastettiğiniz zaman biraz demeyin.
- Ve sadece birini kastettiğiniz zaman birkaç demeyin.

13.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

AKILCI VE MANTIK DIŞI VARSAYIMLARI KARŞILAŞTIRMA

Yukarıdaki örneklerimizi takip ederek hem mantıklı hem de mantıksız varsayımlara bir iki örnek veriniz. Daha sonra her biri ile ilgili eleştirel bir yorum yazınız.

Post Hoc Genellemeler

Post Hoc ergo propter hoc genelleme yapmada bilinen bir hata olan Latince bir ifadedir. Genel anlamıyla "ondan sonra, dolayısıyla onun yüzünden" demektir ve "Başka bir şeyden önce gelen bir şey onun nedenidir." sonucunu çıkarma hatasına atıfta bulunur. İşte açık bir

örnek: "Dün matematik çözdükten sonra karnım ağrıdı. Gelecekte matematik çözmekten kaçınacağım." Ve bir diğer örnek: "Dün oğlum bir araba kazası geçirdi. Kaza olmadan hemen önce kötü bir şeyin olacağını hissetmiştim. Bu sevdiğiniz insanlar hakkında olumsuz şeyler düşünerek onları yaralayabilirsiniz tezini kanıtlar."

Belli bir olay olmadan önce genellikle birçok farklı şey olur. Bu, tüm önceden olan olayların sonradan olanlara neden olduğu anlamına gelmez. Pazartesi, salıdan önce gelir ama nedeni değildir. Yaz, sonbahardan önce gelir ama onun nedeni olmaz. Kahvaltı yapmadan önce ayakkabılarımı giyerim ama ayakkabılarımı giymem kahvaltı yapmama neden olmaz.

- **Örnek:** Öğretmenler olarak en son büyük bir greve gittiğimizde bir öğrenci kavgada öldü. Bu size grev yapan öğretmenlerin sorumsuzluğunu gösterir.

  Yorum: Afedersiniz ama hiç nedensel bağı kurulamadı. Sırf grev kavgadan önce oldu diye onu bir neden olarak düşünmek hiç de mantıklı değil.

- **Örnek:** En son Jack'in evinde akşam yemeği yediğimde ertesi gün berbat bir karın ağrısı çektim. Jack'in evindeki yemek kötü olmuş olmalı.

  Yorum: Korkarım ki Jack'in evindeki yemeğin yapısıyla ilgili bu post hoc genellemeyi reddetmeliyiz. Söz konusu karın ağrısının birçok muhtemel nedeni vardır. Jack'in evinde yemek yiyen diğer kişilerin de hastalanıp hastalanmadığını kontrol edebilirdiniz.

Benzeşimler ve Metaforlar

Yeni deneyim ve olguları anlamayı, çoktan anlamış olduğumuz şeylere benzeterek öğrenmeye çalışırız. Benzerliğin sadece *kısmi* olduğunu açıkça fark ettiğimiz zaman benzetmeli veya metaforik konuşuyor olduğumuzu fark etmemiz gerekir. Bir benzeşim ve mecaz arasındaki temel fark basittir. Tanımlamamıza *gibi* sözcüğünü koyduğumuzda bir benzetme oluştururuz: O bir fare gibidir. Gibi sözcüğünü tanımlamamızdan çıkardığımızda bir mecaz oluştururuz: O bir faredir.

Benzeşim ve metaforlar dünyayı anlamlandırmamızı sağlar. Bir şeyi çoğu kez benzer bir şeyle karşılaştırarak (noktası noktasına) açıklarız. Metafor ve benzeşimler, henüz "asıl itibariyle" anlamadıklarımızı anlamak için geçici modeller sağlar.

Her durumda üç tür ifade bulunur: gerçek ifadeler, benzetmeli ifadeler ve metaforik ifadeler. Örnekler:

Bu ormanda birçok ağaç kütüğü bulunur. (gerçek)

Bir ağaç kütüğü ormanda bir sandalye gibidir. (benzetmeli)

Bu ormandaki her ağaç kütüğü ki binlerce var kereste sanayisinin gücüne bir *övgüdür* ve çevreye ilgisizliğine bir *vasiyetnamedir*. (metaforik)

Şimdi benzetme ve mecaz örneklerine geçelim. Her ikisi de olayları anlamlandırmak için kullanılır. Her bir girişimin nasıl faydalı veya aydınlatıcı olduğunu düşünelim. Bazı durumlarda ifade ve içeriğini değerlendirmeden önce açıklamamız gerekecektir.

- **Örnek:** "Hayat her iki tarafı parlak çiçekler, güzel kelebekler ve cezbedici meyvelerle çevrili güzel ve helezonik bir şerittir ki bunlara hayran olmak ve tatmak için nadiren dururuz ve hâlâ daha güzel olacağını hayal ettiğimiz bir kapıya doğru acele ederiz." -G.A. Sala

  Yorum: Ne düşünüyorsunuz? Her birimiz bu benzetmenin ne kadar yararlı olduğuna karar vermek için kendi deneyimimize başvurmalıyız.

- **Örnek:** "Hayat ölümsüzlüğümüzün çocukluğudur."-Goethe

  Yorum: Bu benzetme Tanrının ve ruhun varlığını varsayar. Eğer bu varsayımı kabul ederseniz tutar, etmezseniz tutmaz.

- **Örnek:** "Sağduyu imkânsız bir satranç tahtası istemez ancak önündekini alır ve oyunu oynar." -Wendell Phillips

  Yorum: Bu metaforun arkasındaki nokta şudur: İmkânsızı gerçekleştirmeye çalışmaktansa hayatımızın kaçınılamaz gerçekleriyle uğraşmamız gerekir. Kimse bunu tartışabilir mi? Belki hayır ama aslında imkânsız olan ile kaçınılamaz olan hakkında çok tartışma olabilir.

- **Örnek:** "Soru şu: Ülken için ayağa kalkacak mısın kalkmayacak mısın?

  Yorum: "Ayağa kalkmak" ne demek? Niçin "uzanmak veya yukarı ya da aşağı zıplamak" değil? Konuşmacı şüphesiz vatanseverce hareket etmemizi istiyor ama bu ne demek? Bir yorumlamada –"Ülkem haklı da olsa haksız da olsa"– Ülken haksız bir savaşın içinde olsa bile ülkeni savunursun. Böyle yapmayı reddedersen vatan haini olarak etiketlenirsin. Başka bir yorumlama da, savaş durumunda eğer haklı bir savaşsa ülkeni desteklemek, eğer haksız bir savaşsa buna karşı çıkmak senin görevindir.

- **Örnek:** "Savaş barbarların işidir." -Napoleon

  Yorum: Napolyon'un söylediğini kastetmemiş olması çok kötü.

- **Örnek:** "Kan ve sadece Almanların kanı kaderimizi belirleyecek." -Adolph Hitler

  Yorum: Bu, dünyanın en kötü tanınmış safsatacı ve demagoglarından biri tarafından söylenmiş bir ifade –anlaşılmaz, tehdit edici ve yanıltıcı. Muhtemel bir açılımı şu olabilir: "Almanya, eğer Almanlar bunu gerçekleştirmeye istekli olursa her çatışmayı kazanacak." Diğer bir muhtemel yorumlama şöyle olabilir: "Almanya üstün ırktır ve ırksal özellikler en sonunda kimin kazanacağını veya kaybedeceğini belirleyecek olandır."

- **Örnek:** "Savaşın başlıca kötülüğü daha kötüdür. Savaş tüm insan suçlarının konsantrasyonudur. İşte bunun ayırt edici, uğursuz damgası. Savaşın standartları altında şiddet, kin, hırs, sahtekârlık, kalleşlik, açgözlülük ve şehvet toplanır. Eğer savaş sadece insan öldürseydi çok az zarar verirdi. Savaş insanı bir yırtıcı hayvana dönüştürür." -W.E. Channing [6]

---

[6] William Ellery Channing (1780-1842) Birleşik Devletler üniteryen papaz ve yazar

Yorum: Çok az insan bu metaforu, yurtsever müzik çalarken ve ordular savaş başlatmak için ilerlerken düşünür. Bu metafora ve/veya onunla ilgili yorumumuzun arkasındaki noktaya katılır mısınız katılmaz mısınız?

BİR TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 HİLELİ YÖNTEM

Eğer siyasetçilerin haber medyasının, reklam endüstrisinin, halkla ilişkiler uzmanlarının, hükûmet yetkililerinin ve çeşitli arkadaş ve düşmanların manipülasyon ve güven suistimali sanatlarını size karşı nasıl kullandıklarının farkına varmak isterseniz onların bakış açılarıyla bakın! Entelektüel oyunlar sanatını öğrenin ki böylece, eğer gerekirse düzenbazlardan daha uzun süreli düşünebilesiniz.

Öncelikle, sizi manipüle etmeye çalışanların sizden bir şeyler istediğini unutmayın; paranızı, oyunuzu, desteğinizi, zamanınızı, ruhunuzu; bir şeyler! Ayrıca sizin bunun farkında olmanızı istemezler. Onların saklayacak bir şeyleri (çoğu kez çok şeyleri) vardır. Amaçları sağlam kanıt ve geçerli akıl yürütme kullanmak değildir. Manipülatif bir oyunun üzerimizde çalışacağını ve ne yaptıklarını anlayacak kadar kavrayışlı olmadığımızı varsayarak zekâmızı aşağılarlar.

Sizin amacınız yanılsamaların ne olduğunun –bir avantaj elde etmek isteyenlerin oyunlarının– farkına varmak olmalıdır. Bu yüzden yanılsamalar, (toplumun kuzuları üzerinde) etki, avantaj ve güç elde etmek için stratejilerdir. Bu yanılsamaları içerde ve dışarda bildiğinizde etkilerine daha verimli bir şekilde karşı koyabilirsiniz. İyi muhakemenin taklitlerinin günlük hayata nasıl yayıldığını (ve basın yayınının can damarı olduğunu) görebildiğiniz zaman etkilerine daha iyi direnebilirsiniz. Yanılsamalara karşı bağışıklık kazandığınız zaman onlara tepkiniz değişir. Anahtar sorular sorarsınız. Maskelerin, yüzlerin, gelişmiş görüntülerin, etkileyici gösteri ve seremonilerin perde arkasını araştırırsınız. Gitgide kendiniz olursunuz.

Şimdi düşüncede en öne çıkan bazı yanılsamalara dönelim. Bu hileleri okudukça kendinizi dünyanın kuzularını manipüle etme sanatındaki vicdansız insanları eğitiyormuş gibi hayal edin. Kendinizi başkaları üzerinde etki oluşturma işindeymiş gibi hayal edin. Oylarını, desteklerini, paralarını ya da sahip olduklarını almak istiyorsunuz. Önemsediğiniz bir şeyler tehlikede. Biraz muhalefetle karşı karşıyasınız. Tartışmayı kazanmak, nüfuz elde etmek istiyorsunuz ve hedefinizi gerçekleştirmek için yapmanız gerekeni (bir nebze) önemsemiyorsunuz. Ne yapabilirsiniz? Bir tartışmayı kazanmak için ileride açıklanan 44 hileli yöntemden birini veya birkaçını kullanın. Eğer vicdansız olmayı önemsemiyorsanız cahilleri manipüle edebilir ve kontrol edebilirsiniz ve bu hileli yöntemler diğer taraftan son derece bilgili kişilerde de çalışır. Onları her gün başarılı bir şekilde kullanan siyasetçilerin (ve diğer propagandacıların) uygulamalarında görebilirsiniz ve suçlu hissetmekten endişelenmeyin. Kendi kendinizi kandırmadaki içgüdüsel yeteneğiniz büyük ihtimalle sizi yaptığınız şeyin etik olmadığını fark etmekten koruyacaktır. İşte vicdanınızla başa çıkmak için strateji takımınız.

Kirli Hile #1

Rakibinizi sizi suçladığı şeyle (veya daha kötüsü ile) suçlayın.[7] Bu oyun bazen "başka bir yanlışa işaret etmek" diye adlandırılır. Saldırı altındayken ve kendilerini savunmada problem yaşadıklarında manipülatörler durumu tersine çevirirler. Rakiplerini suçlandıkları şeyi yapmakla suçlarlar. "Seni sevmediğimi söylüyorsun! Sanırım beni sevmeyen sensin!"

Manipülatörler, rakiplerini savunma durumuna koymanın iyi bir yöntem olduğunu bilirler. Rakibi kendilerini suçladığından daha kötü bir şeyle suçlayarak durumu kurtarmak isteyebilirler. "Beni pasaklı olmakla suçlamaya nasıl cesaret edersin? En son ne zaman duş aldın?"

Kirli Hile #2

Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın. (Bu, felakete yol açar.) Manipülatör, bir kişi bir şey yaptığında (A) kaçınılmaz olarak en sonunda çok kötü bir şeyle sonuçlanacak olan olumsuz olayların domino etkisine yol açacağını kastettiğinde kaygan yamaç oyununu kullanır: A çok da kötü değil ama A, B'ye yol açar ve B, C'ye yol açar ve C korkunçtur!

Bir annenin genç kızına öğütler verişini hayal edin: "Tamam belki de bir öpücükten bir şey olmaz ama öpücüğün nelere, bunun da nelere yol açacağını unutma. Bunu bilmeden önce istenmeyen bir bebeğin annesi olacaksın! Gencecik yaşamın sonsuza kadar berbat olacak!" Kaygan yamaç argümanını uygun bir şekilde kullanan manipülatörler, birçok insanın kaygan zeminde dikkatlice yürüdüklerini ve düşmediklerini unutuyorlar.

Kirli Hile #3

Otoriteden medet umun.[8] Çoğu insan, güçlü, ünlü veya statü sahibi insanların korkusu içindedir. Üstelik insanlar birçok kutsal sembole karşı (bayraklar, dini simgeler, kutsal sözler vb.) özdeşim ve bağlılık hissederler. Güç, şöhret ve statü, bilgi ve kavrayışla nadiren ilişkili olmasına rağmen insanlar bunlardan büyülenir.

İnsanları başarılı bir şekilde manipüle eden demagoglar, çoğu insanın bu şekilde kolayca kandığını bilirler, bu yüzden kendilerini bayrağa sararlar ve güç, şöhret ya da statü ile ilişkilendirirler (yapabildikleri her yöntemle). Buna görüşlerini desteklemek için bilim adamları ve diğer "bilgili" insanları aramak da dâhildir.

Sigara şirketleri bir zamanlar kanıtın orada olduğunu bildikleri (ya da bilmeleri gerektiği hâlde) sigaranın akciğer kanserine yol açtığının kanıtının olmadığını söylemeye (aslında) hazır olan bilim adamlarını çalıştırdılar. Sigara şirketleri aynı zamanda sözüm ona sigaranın sağlığa etkilerini bulmaya çalışan araştırmacılardan oluşan bir kuruluş olan Amerika Tütün Enstitüsünü kurdular. Gerçekte, bu araştırmacılar bilimsel otorite kılığı altında tütün endüstrisinin çıkarlarını savunmak için çalışıyordu.

[7] Geleneksel olarak, *Tu Quoque* –asıl olarak, "siz ayrıca")

[8] Geleneksel olarak *Argtomentum ve Verecindiam.*

Milyonlarca insanı kandırdılar ve aynı şekilde milyonlarca ölüme sebep oldular. Elbette bunu sadece bilimsel olarak tamamen dikkatli olduklarını düşünüp kendilerini kandırarak yapabildiler ve tabii ki bu süreçte (kendi kendilerini kandırma yeteneklerini güçlü bir şekilde etkileyen) çok para kazandılar.

Kirli Hile #4

Tecrübeden (deneyimden) medet umun. Yetenekli manipülatörler, güven suiistimalcileri ve siyasetçiler çoğunlukla deneyimleri sınırlı olan veya hiç olmadığında bile kendilerine destek sağlamak için "tecrübe" sahibi olduklarını ima ederler. Eğer tecrübeden dem vururlarsa söylediklerinin inkâr edilmesinin daha zor olduğunu bilirler. Elbette bazen kendilerinden daha fazla tecrübeye sahip olan rakiplerle karşılaşırlar. Bu durumda rakiplerinin tecrübelerine temsil etmeyen, ön yargılı, sınırlı, bozuk veya taraflı gibi ithamlarla saldırırlar.

Kirli Hile #5

Korkudan medet umun. Aslında çoğu insanın birçok korkusu vardır; ölüm korkusu, hastalık korkusu, aşkını, cazibesini, gençliğini, kazancını, güvenliğini kaybetme korkusu, başkaları tarafından reddedilme korkusu. Ahlaksız manipülatörler bu korkuların herhangi biri harekete geçirildiğinde insanların ilkelce tepki vermeye yatkın olduklarını bilirler. Bu yüzden kendilerini insanları bu tehditlere karşı koruyacak yeteneğe sahip olarak gösterirler (yapamadıklarında bile). Bazı grup ya da insanların doğuştan tehlikeli olduğunu söyleyen otoritelere güvenmemelisiniz. "Bu insanların özgürlüğümüzü, yaşam tarzımızı, evlerimizi, malımızı tehdit ettiklerini unutmayın." Siyasetçiler çoğu zaman bu stratejiyi insanların hükûmet otoritesi arkasında sıraya girdiğinden emin olmak için oldukça etkili bir biçimde kullanırlar ve hükûmetin yani siyasetçilerin istediği de budur.

Kirli Hile #6

Acımadan (ya da sempatiden) medet umun. Manipülatörler özellikle yaptıkları şeyin sorumluluğunu üstlenmek istemediklerinde insanların kendileri için üzgün hissetmeleri ya da en azından sempatilerini kazanmak için kendilerini (ve durumlarını) nasıl tanımlayacaklarını bilirler.

Ödevini yapmadığı gerçeğiyle yüz yüze geldiğinde sızlanan ve şunları söyleyen öğrenciyi düşünün: "Hayatımın ne kadar zor olduğunu anlamıyorsunuz. Yapacak çok işim var. Ödevimi yapmak benim için çok zor. Bazı öğrenciler gibi şanslı değilim. Ailemin beni koleje gönderecek gücü olmadığından yol paramı ödemek için haftada otuz saat çalışmak zorundayım. İşten eve döndüğümde oda arkadaşım gece yarısına kadar müzik çalıyor, bu yüzden çalışamıyorum. Ne yapmam gerekiyor? Bir rahat verin!"

Acımadan medet ummak da manipülatörün özdeşim kurduğu birini savunmak için kullanılabilir, şurada olduğu gibi, "Başkanı eleştirmeden önce dünyadaki en zor işi yaptığının farkında olun. İyiliğimizi düşünüp hepimizin refahı için çözümler bulmaya çalışarak gece geç saatlere kadar uyanık kalması gerekiyor. Özgür dünyanın kaderi (ve ağırlığı) onun omuzlarına yüklü. Garibim adamcağızı biraz düşünmeye ne dersiniz!" Bu taktiğin kullanılması

manipülatörün dikkati başkanlığın herhangi bir karar veya politikasından zarar görmüş masum insanlardan başka tarafa çekmesini sağlar.

Kirli Hile #7

Popüler ihtiraslardan medet umun.[9] Manipülatörler ve diğer taklit, hile ve entrika uzmanları kendilerini hedef kitlenin değer ve görüşlerini özellikle "kutsal" inançlarını paylaşan insanlar olarak tanıtmaya özen gösterirler. Herkesin bazı ön yargıları vardır ve çoğu insan başka bir şeye ya da kişiye karşı nefret besler. Safsata uzmanları ön yargıları, nefreti ve mantıksız korkuları tahrik ederler. Hedef kitleyle hemfikir olduklarını ima ederler. Görüşlerini paylaşıyormuş gibi davranırlar. Hedef kitleyi, kendilerinin kutsal saydığı inançları rakiplerinin kutsal saymadığı konusunda ikna etmeye çalışırlar.

Bu stratejinin birçok olası varyasyonu vardır. Bunların biri "Just Plain Folks Fallacy" olarak adlandırılmıştır ve bunda manipülatör şunun gibi bir şeyler söyler ya da ima eder:

> Evime (şehrime/eyaletime/ülkeme) geri dönmek ve gerçekten güvenebileceğim insanlarla olmak güzel. Olaylarla dürüstçe yüzleşen, işleri bitirmek için sağduyusunu kullanan, tumturaklı düşünce ve hareket yöntemlerine inanmayan insanlarla olmak muhteşem."

Kirli Hile #8

Gelenek ya da inançtan medet umun (denenmiş ve doğru olanından). C7. hileyle yakından ilişkili olan bu strateji, zaman testinden geçmiş gibi görüneni vurgular. İnsanlar çoğu kez geleneksel inançların yanı sıra kültürlerinin toplumsal gelenek ve normlarının esiri olur. Geleneksel olan doğru gibi görünür: "Bu, işleri daima yürüttüğümüz yöntemdir."

Manipülatörler hedef kitlelerinin aşina ve rahat olduğu şeye sıkı sıkıya bağlı olduklarını ima ederler. Rakiplerinin bu geleneklere ve inanca zarar vereceğini ima ederler. Bu geleneklerin masum insanlara zarar verip vermeyeceğinden endişe etmezler (sivil haklar hareketinden önce siyahlara karşı olan acımasız adetler ve kanunlar gibi). "Bağımsızca" ulaştıkları görüşleri kalabalıkların görüşlerine denk gelmesine rağmen görüşlerinde bağımsız oldukları görüntüsünü oluştururlar. İnsanların genellikle var olan toplumsal normlara ve yerleşmiş geleneklere karşı gelenlere şüphe ile yaklaştıklarını bilirler. İnsanların bilinçsizce (ve körü körüne) bağlı olduğu toplumsal âdetlere açıkça karşı çıkmaktan kaçınmak için yeterli bilgi sahibidirler.

Kirli Hile #9

Doğru bir duruş sergileyin. İnsanlar, (milletlerinin, dinlerinin, motivasyonlarının) özellikle kötülükten uzak ve ahlaki olduğu köklü düşüncesiyle başlarlar. Bazen işleri berbat ederiz ama daima temiz kalpliyizdir: Herhangi bir ülkenin en yüksek ideallerini taşırız. Elbette bazen hatalar yaparız ve aptalca işler yaparız ama niyetlerimiz iyidir.

[9] Geleneksel olarak *Argumentum ad Populum*

Dünyadaki diğer insanların aksine hilekârlıktan uzağız. İyi kalpliyiz. Ulusal ve uluslararası haberler (ulusal tüketim için tasarlanan) arka planda daima bu öncülle yazılır. Çamlar devirebiliriz ama daima doğru olanı yapmak niyetindeyiz. Manipülatörler, arka planda bu tür varsayımlarla konuşup yazarak bu tartışılabilir öncülden çıkar sağlar. Bu duruş soruyu cevaplamaktan kaçınma yanılsamasıyla ilişkilidir ve soruyu cevaplamaktan kaçınma sözlerine yol açar. (Bakınız "Soruyu cevaplamaktan kaçının." Kirli Hile #11.)

Kirli Hile #10

Kişiye saldırın (argümana değil).[10] Rakip mantıklı argümanlar ifade ettiğinde manipülatörler bu argümanları göz ardı eder ve yerine kişisel olarak saldıracak bir yöntem bulur. İsim takma (çamur atma olsa bile) çoğunlukla işe yarar (nasıl yaptığınıza bağlı olarak). Safsata uzmanları belli bir hedef kitlesinin neyi reddedeceğini bilirler ve rakiplerinin bu berbat şeyleri desteklediğini ima ederler. Örneğin, rakip komünist veya ateist olarak etiketlenebilir ya da terörizmi desteklediği ve suç konusunda yumuşak olduğu söylenebilir.

Bu strateji bazen "kuyuya zehir atma" olarak adlandırılır. Hedef kitlenin rakibi -savunmasında ne dediğine bakmaksızın- azletmesine yol açar. Tabii ki safsata uzmanları, haddi aşmadıklarından emin olmak için hedef kitleyi doğru bir şekilde okumanın önemini bilirler. Onlar, ne kadar kurnaz olurlarsa manipülasyonlarının da o derece etkili olacağının farkındadırlar.

13.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

İLK 10 KİRLİ HİLEYİ İÇSELLEŞTİRME

Kitabınızı kapatın ve işlediğimiz ilk 10 kirli hilenin bir listesini yapın. Her biri hakkında bir paragraf yazmaya çalışın. Daha sonra bu oyunların işlendiği sayfaları tekrar okuyun ve yazdıklarınızı değerlendirin. Çeşitli yanılsamaların neler olduğunu doğru olarak belirtmiş misiniz? Onları iyi örneklemiş misiniz?

Kirli Hile #11

Soruyu cevaplamaktan kaçının.[11] Bir noktayı "kanıtlamanın" kolay bir yolu onu ilk etapta kabul etmektir. Şu örneği düşünün:

> "Evet, nasıl bir hükûmet istiyorsunuz? zor kazanılmış dolarlarınızı harcamaya hazır liberal iyi niyetli ama başarısız sosyal reformculardan oluşan bir hükûmet mi yoksa sıkı bir bütçeyle nasıl yaşanacağını bilen ve insanları çalıştıran işler üreten çalışma heveslilerinden oluşan bir hükûmet mi?"

[10] Geleneksel olarak *Argumentumad hominem*

[11] Geleneksel olarak *Petito principii*

Bu ifade sorgulamadan kabul edilmemesi gereken aşağıdaki varsayımları içerir:

- Liberal bir hükûmetin parayı akılsızca harcadığı varsayımı
- İş insanlarının sıkı bir bütçeyle nasıl yaşanacağını bildiği ve insanları çalıştıran işler ürettiği varsayımı

Bu yanılsamanın bir çeşidi "soru cevaplamaktan kaçınma sözleri" olarak adlandırılır – burada bir konuyu peşin hükme bağlayan sözcük ve ifadeler konunun ileri sürüldüğü şekilde kullanılır. Örneğin: "Özgürlük ve demokrasiyi mi savunalım yoksa terörizm ve zorbalığa boyun mu eğelim?" Soruyu bu şekle sokarak şunun gibi rahatsız edici sorular hakkında konuşmak zorunda olmaktan kaçınırız: "Ama gerçekten de insan özgürlüğünü ilerletiyor muyuz? Gerçekten de demokrasiyi yayıyor muyuz? (Yoksa sadece gücümüzü, kontrolümüzü, hâkimiyetimizi, yabancı pazarlara erişimimizi mi genişletiyoruz?)" İnsanların bir konuyla ilgili "gerçekleri" açık seçik belirtirken kullandıkları sözcüklere dikkat edin. Çoğunlukla bir konu hakkındaki pozisyonlarının doğruluğunu varsayan sözcükler seçerler.

Kirli Hile #12

Mükemmellik isteyin. (İmkânsız şartlar talep edin.) Rakip, manipülatörün X'i kabul etmesini ister ve manipülatör, hedef kitlenin gözünde kredi kaybetmeden X'in aleyhinde tartışmayacağını fark eder. İyi –X'i kabul edin ama sadece aşağıdaki şartla:

"Evet, demokrasi istiyoruz ama sadece gerçek demokrasiye sahip olduğumuz zaman ve bu; şu ve şu demek ve bu, biz onu düşünmeden önce değiştirilmek zorunda."

Bu tür bir manevra yaparak manipülatör bunu işitenlerin dikkatini başka yöne çeker ki böylece onlar manipülatörün X'in gerçekleşmesine izin vermek için herhangi bir niyetinin olmadığını keşfetmezler. Bu 32. Hileye benzer ("Sadece İtiraz Edin").

Kirli Hile#13

Hatalı bir ikilem oluşturun (muhteşem ya... ya da). İki eşit ölçüde tatmin etmeyen alternatif arasında tercih yapmak zorunda kaldığımızda gerçek bir ikilem ortaya çıkar. Hatalı bir ikilem, gerçekte ikiden fazla ihtimalimiz varken sadece iki eşit ölçüde tatmin etmeyen seçeneğimiz olduğuna ikna olduğumuz zaman ortaya çıkar. Aşağıdaki iddiayı düşünün: "Ya terörizmle olan savaşı kaybedeceğiz ya da bazı geleneksel özgürlüklerimizden ve haklarımızdan vazgeçeceğiz."

İnsanlar çoğunlukla hatalı bir ikilemi kabul etmeye hazırdırlar çünkü çok az insan karışıklık ve incelikli ayrımlarla rahat eder. Kapsamlı kesinleri sevmeye meyilliyiz. Açık ve basit seçenekler isteriz. Bu yüzden insanları manipüle etmede yetenekli olanlar başkalarını hatalı ikilemlerle karşı karşıya bırakır (alternatiflerden biri manipülatörün seçmelerini istediği seçenek ve diğer alternatif de açıkça kabul edilemez olanı).

Manipülatörler argümanları siyah ya da beyaz formda sunar. Örneğin, "Ya bizdensin ya bize karşısın. Ya demokrasi ve özgürlüğü destekliyorsun ya da terörizm ve zorbalığı." Onlar, insanların sadece küçük bir azınlığının bu tür hatalı bir ikileme "Ama seçeneklerimiz sadece

bunlar değil. A ve Z uçları arasında B, C, D, E, F, G, H, I, J, K.... seçenekleri de var." görüşüyle tepkide bulunacağının farkındadırlar.

Kirli Hile #14

Görüşünüzü destekleyen benzeşim (ve mecazlar) bulun (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile). Bir benzeşim ya da mecaz asıl itibarıyla gerçek olmayan bir karşılaştırmadır. Düşünün: "Sizce suç konusunda *yumuşak* olan hâkimleri sertçe *azarlamanın* zamanı gelmedi mi?" Burada, italik yazılan iki ifade mecazi olarak kullanılmış. Asıl anlamlar kastedilmemiş. Bu mecazlar, ceza adalet sistemi ile ilgili bilgisi çoğunlukla televizyondaki "hırsız-polis" şovları ve radyodaki sansasyonel hikâyelerden gelen insanlara ilgi çekici gelir.

Tartışmaları kazanmak için manipülatörler daha sonra kendilerini iyi rakiplerini kötü gösteren karşılaştırmalar kullanır: "Babamın bana davrandığı gibi davranıyorsun, o da çok haksızdı sen de." veya "Bana yaklaştığın yöntem yere düşen bir ata yaklaştığın bir yöntem gibi. Zor bir gün geçirdiğimi görmüyor musun?!"

İşe yarayan benzeşim ve mecazlar kısmen hedef kitlenin ön yargı ve düşüncelerine dayanır. Bu, altında yatan esas mecazların yanı sıra hedef kitlenin dünya görüşünü anlamayı da gerektirir. Örneğin, eğer manipülatörler dini bir dünya görüşüne sahip birini etkilemeye çalışıyorlarsa dinî mecaz ve benzeşimler kullanarak başarılı olmaları daha olasıdır. Yetenekli bir manipülatör, kökten dinci bir Hristiyan ile konuşurken Kuran'dan mecazlar seçmenin hata olduğunu bilir.

Kirli Hile #15

Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın. Manipülatörler hedef kitlenin kararlarını kabul etmesi için yol göstermek isterler. Hedef kitlenin rakiplerinin karar ve yorumlarını reddetmesini isterler. Eğer (asıl itibariyle "Uymuyor." anlamına gelen) Latince "non seguitur" ifadesini hatırlarlarsa rakiplerini mantıksız olmakla suçlayabilirler ve rakiplerinin muhakemesi hakkında akla soru getirebilirler. Rakipleri bir karar öne sürdüğünde, manipülatör şunu diyebilir:

"Bir dakika bekle. Bu uymuyor! Sonucunuz öncüllerinize uymuyor. Önce "X" dediniz ve şimdi "Y" diyorsunuz. X'ten Y'ye nasıl gittiniz? Böyle bir atlamayı nasıl haklı gösterebilirsiniz? Söylediğiniz mantıklı değil. Y'yi değil sadece X'i kanıtladınız."

Bu strateji vasıtasıyla, manipülatörler rakibin öne sürdüğü herhangi bir mantıklı noktayı anlaşılmaz kılabilir. Aynı zamanda kendileri mantıklı ve serinkanlı görünür.

Kirli Hile #16

Kuruntular oluşturun. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Manipülatör birine karşı ciddi suçlamalar yapıldığında suçlanan kişi için suçlanacak bir şey olduğu şüphesini ortadan kaldırmanın imkânsız olmasa da çok zor olduğunu bilir. Uzun süren şüpheler, insanların

halkın gözünde onurlarını koruma şansını yok edebilir. Kendi hayatlarında da dedikodular alır başını gider. Bu yüzden, bu, tartışma kazanmak için 44 hileli yöntemin en hilelisidir.

McCarthy devrinde, dedikodunun gücü ve "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" mentalitesi yüzünden birçok aile, arkadaşlık ve kariyer mahvoldu. Senatör Joseph McCarthy ve onun House Un-Amerikan Activities Komitesi insanları halk mahkemelerine çektiler ve eğer gerçekten ülkelerini sevseydiler sol eğilimli görüşlere sahip insanların isimlerini vererek komiteyle işbirliği yaparlardı imasında bulundular. Eğer istekleri reddedilirse büyük bir televizyon seyircisi kitlesi "işbirliği etmeyen" vatandaşların komünist ve dolayısıyla "Anti Amerikan" olduğu sonucuna varırdı.

Komiteyle mücadele etmek için seçilenlerin çoğu işlerini kaybetti; aileleri sürgün edildi ve çocuklarıyla okulda dalga geçildi ve ezildi. Çoğu toplum dışına itildi ve alanlarında bir daha iş bulamadı. Tabii ki ahlaksız suçlamalar çoğunlukla gizli olarak özel konuşmalarda yapılır. Dedikodu bir kere başlamaya görsün başka bir şey yapmaya gerek kalmaz. İnsanlar hikâyeleri yaymayı sever: "Elbette inanmıyorum ama Ahmet'in karısı ve çocuklarını dövdüğü ile ilgili bir kısım söylentiler olduğunu biliyor musun? İğrenç, değil mi?"

Hükûmet yetkilileri bu oyunu kullandığı zaman genellikle "yanlış bilgi" (hükûmetin inanılacağını bildiği yanlış suçlamalar) dağıtımı olarak adlandırılır. Örneğin, bir ülkenin "mezalimleri" (aslında hiç gerçekleşmeyen) hakkında hikâyeler uydurmak başka bir ülkenin agresif saldırısını geçerli kılmak için etkilidir. Hitler bu stratejiyi etkili bir şekilde kullandı. ABD Hükûmeti -örneğin, deniz kuvvetlerini orta ve güney Amerika ülkelerine bir hükûmeti azletmeleri ve daha "dostça" bir hükûmeti göreve getirmeleri için göndermesini haklı göstermek için– çoğu kez yanlış bilgi yayar.

Bu hikâyelere yıllar sonra kuşkuyla bakılacağının bu tür hikâyeleri uyduranlar için bir önemi yok. Yanlış bilgi çoğunlukla işe yarar. Bilgiye kuşkuyla bakılmasının önemli olması için genellikle çok geç olur. Yıllar sonra, insanlar önemsemiyor gibi görünürler.

İnsanlar basit şekilde düşünmeye meyilli oldukları için manipülatörler ve siyasetçiler; çoğu kez birini o kişi hakkında uygunsuz görünen ya da toplumsal geleneklere karşı gelen bir şeylerden söz ederek basitçe reddettirirler. Örneğin, "Kevin kuşkusuz çoktan esrar içmiş. Bu bize onun hakkında çok şey anlatır!" veya "Şu ufacık üstü giyinen genç kıza bak. Sonrasının ne olduğunu bildiğimizi tahmin ediyorum."

Kirli Hile #17

Bir saman adam oluşturun. Manipülatörler rakiplerinin kötü görünmesini sağlamanın önemini bilir. Rakibin görüşleri ne olursa olsun yetenekli bir safsata uzmanı rakibin çok daha az inanılır başka bir görüşü varmış gibi görünmesini sağlayabilir. Bir çıkar sağlamak için birinin görüşlerini yanlış tanıtma oyunu bazen "saman adam oluşturmak" diye adlandırılır. Bir saman adam, öyleymiş gibi görünmesine rağmen asıl itibariyle gerçek değildir. O hâlde saman adam argümanı kişinin muhakemesinin hatalı veya yanıltıcı tanımlamasıdır.

Birinin ceza adalet sistemimizde reform yapmak istediğini düşünün. (Çok daha az insan haksız yere mahkûm edilir ve hapse atılır.) Onun rakibi pekâlâ saman adam argümanıyla

karşılık verebilir: "İstediğiniz şeyin tüm suçluları serbest bırakmak ve hatta bizi şimdi olduğumuzdan daha tehdit altında bırakmak olduğunu tahmin ediyorum!"

Elbette hiç kimse bunu söylemedi ya da hiç kimse bunu istemez, öyleyse rakibi bir saman adamla tartışıyor. Birinin pozisyonunu yanlış tanıtıp insanların kabul etmeyeceği bir şekilde sunarak "saman adam" stratejisini başarılı bir şekilde kullanıyor.

Rakibin argümanını yanlış tanıtmanın yanında rakibin kendi argümanını yanlış tanıttığını da iddia edebilir. Bu durumda safsata uzmanı daha sonra rakibin "saman adama" saldıran kişi olduğunu iddia edebilir.

Her hâlükârda, manipülatör kendi en iyi muhakeme temsilinin rakibin daha kötü olası muhakeme temsili ile kıyaslanmasını sağlamak ister. Manipülatörler rakiplerinin kötü görünmesini ve aynı zamanda kendi durumlarının iyi görünmesini sağlamaya çalışırlar.

Bir çevrecinin aşağıdaki argümanı kullandığını düşünün:

"Gezegende meydana getirdiğimiz kirlilik miktarını azaltmak için her birimiz üstümüze düşeni yapmalıyız. Otomobil sanayisi, örneğin, alternatif yakıt yöntemleri -daha temiz yakıt yöntemleri- bulmak zorunda. Benzinin temel otomobil yakıtımız olmasından vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde, gezegenimiz gereksiz yere zarar görmeye devam edecek."

Çevreciyi gözden düşürmeye çalışan bir manipülatör onu aşağıdaki gibi yanlış bir şekilde tanıtabilir:

Rakibimin gerçekte savunduğu şey daha büyük bir hükûmet. Seçme hakkınızı elinizden almak ve bürokrasinin hayatınız üzerinde daha fazla güç sahibi olmasını istiyor. Bunun onun yanına kar kalmasına izin vermeyin.

Kirli Hile #18

Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun. Manipülatörler, kişinin bir şey söyleyip başka bir şey yaparak ya da bazen X'i destekleyip bazen X'e saldırarak tutarsız göründüğü zaman kötü göründüğünü bilir. Bir çelişkide yakalandığı zaman manipülatör iki seçeneğe sahiptir: Ya çelişki olduğunu inkâr edebilir (Gerçekten bunu demedim!) ya da çelişkiyi kabul edip onu haklı çıkarabilir bir değişiklik olarak savunabilir. (Dünya değişiyor ve biz de onunla değişmeliyiz.)

İnsan yaşamı ve toplum çelişki ve tutarsızlıklarla doludur. En fazla dürüstlük sahibi olanlar çelişki ve tutarsızlıkları kabul edip onları en aza indirgemeye çalışanlardır. Manipülatörler onları örtbas etmek için çok sıkı çalışır.

Kirli Hile #19

Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın. Çoğu insan bilge değildir. Onları manipüle etmek için manipülatör rakibi karakterize etmek için olumsuz sözcükler kullanırken kendi tarafını karakterize etmek için sistematik olarak güzel sözcükler kullanır. Böylece manipülatör; demokrasi, özgürlük, istikrar, uzlaşma, adalet, güç, barış, koruma, güvenlik, uygarlık,

insan hakları, egemenlik, devrim, açık olma, masumları savunma, onur, Tanrı'nın yardımı, normallik, gurur, bağımsızlık, misyon, zorluklara göğüs germe...'ye inanır.

Rakip; zorbalık, baskı, çatışma, terörizm, saldırı, şiddet, yıkıcılık, barbarlık, fanatizm, kaosun yayılması, masumlara saldırma, aşırılık, diktatörlük, komplolar, kurnazlık, acımasızlık, yıkım...'a inanır.

Bu stratejinin bir varyasyonu kişinin kendi nedenlerinin "haklı" olduğunu açıklayarak kendi güdülerini yumuşatmasını içerir: Kazanç ya da hırsla motive olmuyorum. Gücümü ya da nüfuzumu arttırmak istemiyorum. Yönetmek ya da hükmetmek istemiyorum. Kesinlikle hayır. Özgürlük gayesini yaymak, iyi yaşamı ve demokrasinin nimetlerini paylaşmak istiyorum (vesaire, vesaire).

Manipülatör, kulağa hoş gelen ve kendisini asil ruhlu gösteren güdüleri vurgularken gerçek güdülerini (çoğunlukla bencil olan ve para ve güç düşüncelerine dayanan) anlaşılmaz hâle getirir. Bazen "haklı sebebi bulma" olarak adlandırılan bu strateji asil ruhlu prensiplere sadece sözde kalan sahte bağlılık ve sadakat sözleri söyler. (Onları pratikte göz ardı ederken yüksek sesle iddia eder.)

Kirli Hile #20

Soruları incelikle başınızdan savın. Bir hedef kitlesinden gelen sorularla karşı karşıya kalan safsata uzmanları karşılaşacakları zor soruların çoğunu nasıl tahmin edeceklerini ve bunları ustalık ve incelikle nasıl baştan savacaklarını öğrenirler. Zor bir soruyu baştan savmanın bir yolu sorunun yönünü değiştirecek bir espriyle cevap vermektir. Başka bir yolu herkesçe bilinen belli bir cevap vermektir ("Askerî birlikler X ülkesinde ne kadar kalmak zorunda?" Cevap: "Gerekli olduğu kadar, ne bir gün eksik ne bir gün fazla.") Üçüncü bir yol, o kadar uzun ve ayrıntılı bir cevap vermektir ki cevabın uzunluğu manipülatörün bir sorudan (zor bir soru) başka bir soruya (kolay bir soru) geçmesini sağlasın.

Manipülatörler, direkt cevaplar onların başını belaya sokacağı ya da yüz yüze gelmekten kaçınmak istedikleri bir sorumluluğu kabul etmeye zorlayacağı zaman direkt olarak cevap vermezler. Üstü kapalılığı, esprileri, saptırmaları ve doğruluğu kabul edilmiş önermeleri çıkarlarına kullanmayı öğrenirler.

13.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

İKİNCİ 10 KİRLİ HİLEYİ İÇSELLEŞTİRME

Kitabınızı **kapatın ve ikinci** 10 "kirli hileyi" listeleyin. Her biri hakkında bir paragraf yazın. **Daha sonra ilgili** sayfaları tekrar okuyun ve yazdıklarınızı değerlendirin. Çeşitli **yanılsamaları doğru bir şekilde** belirtmiş misiniz? Onları iyi örneklemiş misiniz?

Kirli Hile #21

Hedef kitlenizi pohpohlayın. İnsanlar pohpohlamaya açık olur: "Toplumsal problemlerimize karşı iyi, modası geçmiş sağduyu ve gerçek kavrayış sahibi insanlardan oluşan bir hedef kitlesine konuşmak iyidir." "Senin gibi zeki bir insan...'dan etkilenmeyecektir." Bununla birlikte bazen manipülatörler kurnaz olmak zorundadırlar yoksa hedef kitle manipülatör olduklarından şüphelenir.

Çoğu siyasetçi pohpohlama sanatında oldukça maharetlidir. Amaçları hedef kitlelerinin desteğini almaktır. Siyasetçiler hedef kitlelerinin savunmalarını azaltmak, söylenenler hakkında eleştirel düşünmek gerekebileceği eğilimini en aza indirgemek isterler.

Kirli Hile #22

Kaçamak cevaplar verin. Manipülatörler sık sık teslim olmayı ya da direkt cevaplar vermeyi reddederek kelimelerin arkasına saklanırlar. Bu, onlara eğer gerekirse geri çekilmeyi sağlar. Eğer önemli bilgileri atlarken yakalanırlarsa ilk önce çıkan olmamak için bazı bahaneler ileri sürerler veya sıkıca sorgulanırlarsa pozisyonlarını kimse yanlışlıklarını kanıtlayamayacak şekilde ayarlarlar. Baskı gördüklerinde kaçamak cevaplar verirler. Etkili manipülatörler etkili kurnaz adamlar olmalıdırlar. Hatalarından sıyrılmalı, yanlışlarını örtbas etmeli ve mümkün olduğu sürece söylediklerine dikkat etmelidirler.

Kirli Hile #23

Kanıtı görmezden gelin.[12] Düşüncelerini değiştirmelerini gerektirecek kanıtı düşünmekten kaçınmak için manipülatörler çoğu kez kanıtları görmezden gelirler. Genellikle inanç sistemlerini ve çıkarlarını tehdit ettiğinden kanıtları kendi zihinlerinde düşünmek zorunda olmaktan kaçınmak için kanıtları görmezden gelirler. Bir ateistin ahlaki bir yaşam sürmesinin mümkün olup olmadığını sorgulayan dar görüşlü bir Hristiyan düşünün (İncil'in kılavuzluğundan yoksun olan). Eğer böyle bir kişi fedakârca merhametli yaşamlar süren ateist örnekleriyle karşılaşsa görüşünden rahatsız olurdu. Kanıtların yansımalarından kaçınmak için muhtemelen konuyu zihninden atacak bir yöntem bulurdu.

Kirli Hile #24

Asıl meseleyi görmezden gelin.[13] Manipülatörler, eğer bir noktayı kazanmazlarsa hedef kitlenin dikkatini bu noktadan çekip başka bir noktaya –orijinal konuyla alakası olmayan bir noktaya– çekmeleri gerektiğini bilirler. Bunu yapmakta kabiliyetli olanlar hedef kitlenin değişikliği fark etmeyeceği şekilde yapmasını bilirler.

Kirli Hile #25

Kanıtlara saldırın (durumunuza zarar verenlere). Manipülatörler, durumlarını desteklemeyen kanıt düşüncesini başarılı bir şekilde atlatamadıkları zaman çoğunlukla kanıta saldırırlar. Bunu ABD hükûmetinin ABD Irak'a karşı savaş başlatmadan önce Irak'ın kitle imha silahları stokuna sahip olmadığını reddetmesinde görebilirsiniz. Hükûmetin, Irak'ın silahlara sahip olduğu düşüncesini destekleyecek kesin kanıtı yoktu, bu yüzden rezil hayal

[12] Geleneksel olarak Apiorizm (yenilmez cehalet)
[13] Geleneksel olarak Ignoratio elenchi

ürünü kasılmalar aracılığıyla kanıt bulmaya çalışıyordu. Hiçbir kanıt, hükûmeti haksız olduğu konusunda ikna edemezdi çünkü haksız olduğunu düşünmeye istekli değildi. Bu atlatmalar, çifte standart yanılsaması başlığı altında da incelenebilir. (Bakınız Kirli Hile #44.)

Kirli Hile #26

Küçük bir nokta üstünde yüksek sesle ısrar edin. Küçük bir meselede yüksek sesle diretin. Manipülatörler, tartışmayı kaybediyor gibi hissettiklerinde çoğu insanın dikkatini başka tarafa çekmenin iyi bir yolunun küçük bir meselede yüksek sesle diretmek olduğunu bilirler çünkü çoğu insan yüzeysel düşünür, çok az insan özellikle eğer duygusal olarak ona bağlılarsa meselenin küçük olduğunu fark eder.

Bu yüzden, örneğin, medya küçük meselelere (sanki büyük meselelermiş gibi) odaklandığında insanlar çoğu kez büyük meseleleri kaçırırlar. Dünyadaki yetersiz beslenme ve açlık problemine bazı özel durumlar (kuraklık esnasında ya da kasırga sonrası gibi) hariç medyada çok az yer verilir. Aynı zamanda küçük bir ülkenin hükûmetimizin yapmasını istediği bir şeyi yapmayı reddetmesi çok önemli bir mesele olarak ele alınır (sanki bizim hükûmetin diğer hükûmetlere dayatmada bulunma hakkı varmış gibi).

Kirli Hile #27

Zor-zalim dünya argümanını kullanın (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için). Çoğu kez soylu amaçların bozuk araçları haklı çıkarmadığını söyleriz ama buna inanıyor muyuz? Etik olmayan uygulamalarla (adam öldürme, zorla gözaltına alma ve işkence gibi) meşgul olduğumuz zaman hükûmet sözcüleri çoğunlukla savunmada "Bu zor, zalim bir dünya." argümanını kullanır.

Bireyler veya hükûmetler çok fazla güç kazandıkları zaman çok geçmeden yapmak istediklerinin oldukça fazlasını yapabilmeleri gerektiğine inanırlar. Bunu; kendilerini, amaçlarının daima asil ve adil olduğuna, dünyada yaptıkları olumsuz şeylerin kendilerine asil değerlerini paylaşmayan diğer kötü insanlar tarafından zorla yaptırıldığına inandırarak yaparlar. Manipülatörler, böylece çoğunlukla kaçınabilmeyi son derece diledikleri araçları kullanmaya zorlandıklarında ısrar ederek tartışmaları kazanırlar ancak heyhat; bu, zor-zalim bir dünya.

Örneklerde de olduğu gibi "Savaş istemiyoruz. Savaşa zorlanıyoruz." "İşsizlik istemiyoruz fakat serbest piyasa bunu talep eder." "Eğer kaynakları onlar için çalışmayanlara verirsek tembelleşirler ve totaliter komünist bir devlet olur çıkarız." "CIA'in adam öldürme, dezenformasyon ya da her tür oyunla meşgul olmasını istemiyoruz ama ne yazık ki dünyada özgürlük ve demokrasiyi savunmak için bu taktikleri kullanmak zorundayız."

Kirli Hile #28

Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın. Manipülatörler, üçkâğıtçılar, safsata uzmanları ve siyasetçiler bu genellemelerini destekleyen kanıta sahip olup olmadıklarına bakmaksızın durumlarını destekleyen ve hedef kitlelerinin destekleyeceği her türlü genellemeyi kullanırlar.

İnsanların kolayca destekleyecekleri olumlu genellemeler -örneğin, "bizim" ya da "onların" Tanrı'ya bağlılıkları, ülke, vatanseverlik, aile ve serbest girişim ile ilgili genellemeler yaparlar. Genellemeleri, hedef kitlelerinin düşüncesine denk gelsin diye tasarlayarak seçilir. Tabii ki bu manipülatörler, genellemelerini anlaşılmaz tutarlar ki gerektiğinde bunlardan kurnazlıkla sıyrılabilsinler.

Kirli Hile #29

Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun. Çoğumuzda tutarsızlık var. Hepimiz bazen öğütlediğimiz şeyi uygulamakta başarısız oluruz. Herkes bazen bir çifte standarta düşer. Manipülatörler rakiplerinin argümanlarında bulabildikleri her tutarsızlığı istismar ederler. Kendileri, göze batan, derin ve birçok iki yüzlülük -onları hiç de rahatsız etmeyen iki yüzlülük suçlusuyken bile ikiyüzlülük- suçlaması yapmakta hızlıdırlar.

Kirli Hile #30

Rakibinizi gülünç duruma düşürün. (Kahkahada kaybolsun.) Manipülatörler rakiplerini veya görüşlerini gülünç duruma (ve böylece komik) düşürmek için yollar ararlar. İnsanlar iyi bir kahkahayı sever ve özellikle tehdit edici görünen görüşlere gülmeyi severler. İyi bir espri, hedef kitle üyelerini onları rahatsız eden şeyler hakkında ciddi düşünme sorumluluğundan kurtardığı için iyi karşılanır. Manipülatörler, esprilerinin ekşi üzümler gibi görünmemesinden emin olmak için hedef kitlelerini ölçerler.

13.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

ÜÇÜNCÜ TAKIM KİRLİ HİLELERİ İÇSELLEŞTİRME

Kitabınızı kapatın ve üçüncü 10 "kirli hileyi" listeleyin. **Her biri hakkında bir paragraf yazmaya çalışın.** Daha sonra bunların işlendiği sayfaları **tekrar okuyun ve yazdıklarınızı değerlendirin.** Çeşitli yanılsamaların neler **olduğunu doğru bir şekilde belirtmiş misiniz?** Onları iyi örneklemiş misiniz?

Kirli Hile #31

Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin. Çoğu insan, derin veya karmaşık argümanlara anlam vermekten rahatsız olur ve manipülatörler meseleyi kendi çıkarları için fazlasıyla basite indirgerler: "İstatistiklerin bize, mahkûmlara sözde "kötü davranılması" ile ilgili neler söylediği beni ilgilendirmez. Asıl mesele, suça karşı sert olup olmayacağımız. Sempatinizi suç kurbanları için biriktirin, suçlular için değil." Göz ardı edilen şudur ki suçlulara kötü davranmanın kendisi de suç. Ne yazık ki belli bir (aşırı basit) zihniyete sahip olan insanlar, "suçluları" kurbanlaştıran kriminal davranışı umursamaz. Nihayetinde (Kendi kendilerine düşünürler.) dünya iyi ve kötü adamlardan oluşur ve bazen iyi adamlar kötü adamlara kötü bir şeyler yapmak zorunda kalırlar. Kötü adamların kötü davranılmayı hak ettiğini düşünürler. Meseleyi fazlasıyla basitleştirerek mahkûmlara davranmamızda nelerin yanlış olduğuyla meşgul olmak zorunda kalmazlar.

Kirli Hile #32

Sadece itiraz edin. Rakibinizin bir argümanı kabul etmek için iyi gerekçeler verdiğini düşünün ancak zihniniz kararlı ve hiçbir şey onu değiştiremeyecek. (Tabii ki zihninizin kapalı olduğunu kabul etmek istemezsiniz.) Yetenekli manipülatörler itiraz üstüne itiraz ile tepkide bulunurlar. Rakipleri bir itiraza cevap verince başka birine geçerler. Manipülatörün açığa vurulmamış zihniyeti şu: "Rakibimin (bana gerekçe vermesinde) ne söylediği önemli değil, bahaneler düşünmeye devam edeceğim aslında, hiçbir şey beni rakibimin görüşünün geçerliliği konusunda ikna edemez.

Kirli Hile #33

Tarihi yeniden yazın (kendi yönteminizle). Fantaziler ve yalanların zor gerçekler hâline gelmesi sağlanabilirken en kötü eylem ve vahşetlerin tarihi kayıtlardan kaybolması (veya daha küçük görünmesi) sağlanabilir. Bu, bazen "vatansever tarih" diye adlandırılan şeyde olandır. Tarihin çarpıtılmış bir şekilde yazımı ülke sevgisi ile haklı gösterilir ve çoğu kez olumsuzluk suçlamasıyla savunulur: "Daima yanlışlarımıza odaklanıyorsun! Doğrularımıza ne dersin?!"

İnsan zihni sürekli olarak geçmişin olaylarını yeniden tanımlamak için kendini temize çıkaran ve aleyhinde konuşan kimseleri suçlayan bir şekilde çalışır. Tarih yazımı, özellikle okulların ders kitaplarının yazımında aynı şeyi yapar. Bu yüzden, manipülatörler geçmişten bir hikâye anlatımında, yanlarına kar kalacağına inandıkları her şekilde geçmişi çarpıtmaktan çekinmezler. Her zaman olduğu gibi yetenekli manipülatör (kendini haklı çıkaran) bahaneler bulmaya hazırdır.

Kirli Hile #34

Çıkarlarınızın peşinde koşun. Manipülatörler rakiplerinin gerekçelerine saldırırlar ancak kendi gerekçelerinin kötülükten uzak olduğunda ısrar ederler. Asıl gerekçelerini (örneğin çıkarlarına olan ne varsa) yüksek idealler (aslında göz ardı ettikleri özgürlük, demokrasi, adalet, Amerikan yöntemi) ifade ederek işlerler.

Manipülatörler çıkarları peşinde koştuğunda ve rakipleri bunu söylediğinde manipülatörler ya suçlamayı (genellikle öfkeyle) inkâr eder ya da herkesin çıkarlarını koruma hakkı olduğunu söyleyerek karşı saldırıda bulunurlar. Eğer daha fazla sıkıştırılırsa "Sen de aynısını yapıyorsun." savunmasını kullanabilirler.

Kirli Hile #35

Zemini değiştirin. Manipülatörler tartışmayı kaybettiklerini hissettiklerinde, teslim olmazlar; zemini başka bir şeyle değiştirirler. Bunu bazen aynı kelimenin farklı anlamları arasında ileri geri giderek yaparlar. Bu yüzden eğer birisi başka birine kavrayışlı olmadığı ve çok az bilgiye sahip olduğu için eğitimli olmadığını söylerse manipülatör zemini değiştirebilir ve şöyle bir şeyler söyleyebilir: "O, pek tabii ki eğitimli! Kaç yıl okula gittiğine bir bakın. Eğer bu eğitimli olmak değilse eğitimli olmanın ne demek olduğunu bilmiyorum!"

Kirli Hile #36

İspat yükünün yönünü değiştirin. İspat yükü, bir tartışmada hangi tarafın iddia ettiği şeyi ispatlama sorumluluğuna sahip olduğunu ifade eder. Örneğin, bir ceza mahkemesinde hâkim, suçu makul bir şüphe götürmez şekilde ispatlama sorumluluğuna sahiptir. Savunma, masumiyeti ispatlamak zorunda değildir. Manipülatörler, iddia ettikleri şey için ispat yükünü üzerlerine atmak istemezler. Bu yüzden ispat yükünün yönünü rakiplerine çevirecek yetenekler geliştirirler: "Bir dakika! Ben Irak'ın işgalinin haklı olduğunu kanıtlamak zorunda kalmadan önce sen haklı olmadığını kanıtlamak zorundasın."

Aslında, başka bir ülkeyi işgal eden her ülke, bu hareketini haklı çıkaracak güçlü kanıta sahip olmak zorundadır. Hiçbir ülke işgal edilmemesi gerektiğini kanıtlama zorunluluğuna sahip değildir. Uluslararası hukukta ispat yükü, zorbalığı başlatan taraftadır.

Bir manipülatörün vatanseverliğinizi sorguladığını düşünün. Olmadığınızı gösteren kanıtları sorarsınız. İspat yükünün yönünü değiştirmeye çalışır: "Bir dakika bekle -Ülkeye bağlılığını gösteren ne yapmışsın? Sosyalist görüşlerin var, değil mi? Serbest girişime karşı değil misin? Vietnam Savaşı'nı protesto etmedin mi?" Tüm bunlar ispat yükünün yönünü değiştirmek için yapılan yanıltıcı teşebbüslerdir.

Kirli Hile #37

Uydurun, uydurun, uydurun. 7 Mayıs 2004 tarihli *Wall Street Journal*'ın başmakalesinde "safsata oyununun" medyadaki önemiyle ilgili Danniel Henniger şöyle der:

> İçinde yaşadığımız medya dünyası istisnasız bir "safsata" dünyasıdır. Birtakım süslenmemiş hakikatlerden umudunu kesen çoğu insan, hangi çıkış noktası rahat görünüyorsa kendini ona uydurur.

"Çoğu" insan muhtemelen medyanın safsataya (uydurmaya) olan bağlılığını görmez çünkü genellikle onun gücünün kurbanlarıyız.

Hiçbir yetenekli manipülatör (safsata uzmanı), safsatanın "haber" alıcılarını manipüle etmedeki gücünü küçümsemez. Manipülatörler, sürekli olarak karşı oldukları bakış açılarını anlaşılmaz hâle getiren ve aynı zamanda kendi bakış açılarını (hedef kitlenin kabul etmesini istedikleri bakış açısı) olumlu bir şekilde gösteren safsatalar uydururlar.

Karşı yorumları sıralamak, hangi hakikatlerin en önemli ve hangi yorumlamaların en makul olduğuna karar vermek için eleştirici alıcılar, safsatanın sanal heryerdeliği ve medyadaki kapsamının seçiciliğinin farkına varmalıdırlar. Eleştirici alıcılar, medyanın hizmet ettiği hedef kitlenin ön yargılarına hizmet etmek için tüm haber maddelerine bir uydurma kattığını düşünürler. Eleştirici alıcılar, haber medyasındaki meselelere bakmak ve neyin sunulduğunu, neyin en önemli olduğunu, nasıl en önemli olduğunu ve nasıl en iyi şekilde sunulduğunu düşünmek için alternatif yöntemler düşünmelidirler.

Kirli Hile #38

Belirsiz (üstü kapalı) genellemelerle konuşun. İnsanların haksız olduğunu ispat etmek sıkboğaz edilemedikleri zaman zordur. Manipülatörler, detaylara odaklanmak yerine yanlarına kâr kalacak en belirsiz ifadelerle konuşurlar. Bu, kirli hile tam olarak siyasetçiler arasında

popülerdir: "Cesaretsiz liberallerin söylediklerini boş verin. Zaman; suçlulara, teröristlere, ülkemizi küçük görenlere karşı sert olma zamanı."

Manipülatörler, birilerinin yaptıklarını sorgulamasına sebep olacak belirli şeyler kullanmamaya özen gösterirler. Örneğin, tam olarak kime karşı sert olacaksınız ve bu insanlara, onlara karşı sert olduğunuzda tam olarak ne yapmayı planlıyorsunuz? İşkence uygun mudur? Aşağılamaya ne dersiniz? Onlara karşı herhangi bir suç kaydı olmadan süresiz gözaltına ne dersiniz? Onları tek seferde günlerce tuvaleti olmayan ufacık hücrelere koymaya ne dersiniz? Öldürmeye ne dersiniz?

İnsanlar, bu stratejiyi size karşı kullandıklarında ne kastettikleriyle ilgili size belirli örnekler vermelerini isteyin. Anahtar ifadelerin tanımlarını isteyin. Daha sonra tanımlamalarının belirli durumlara nasıl uygulandığını göstermelerinde ısrar edin. Üstü kapalı genellemelerinin yanlarına kar kalmasına izin vermeyin!

Kirli Hile #39

Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun. Haydi yüzleşelim. Çoğu zaman rakiplerimizi yapmakla suçladığımız şeyleri yaparız. Ancak bunu amacımızı rencide edeceğinden kabul etmek istemeyiz. Değişik anlamlar verilebilecek sözlerin konuşulması güçlü bir saldırı ya da savunma biçimi olabilir. Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler (bazen ikili anlatım diye adlandırılır) konuşurken biz bir şey yaptığımızda olumlu bir sözcük veya ifade ve rakiplerimiz tamamen aynı şeyi yaptığında olumsuz bir sözcük kullanırız.

Örneğin, 2. Dünya Savaşı'ndan önce ABD Hükûmeti savaşı başlatan departmanı "Savaş Departmanı" diye adlandırıyordu. Savaştan sonra bu isim "Savunma Departmanı" olarak değiştirildi. Hükûmet, savaşları başlattığını kabul etmek istemediğinden bu değişiklik gerçekleşti. Aksine, insanları saldırgan başkalarına karşı savunduğu düşüncesine sokarak manipüle eder. Kısaca, politik olarak savunma sözcüğü, savaş sözcüğünden daha çok prim yapar.

Gizli çatışma yaşadığımız bir hükûmetin vatandaşı o düşman hakkında bize bilgi verdiğinde bunu "mert" ve "cesur" bir davranış olarak etiketleriz. Bizim ülkemizdeki biri sırlarımızı aynı düşmana söylediğinde o kişiyi "vatan haini" olarak suçlarız.[14] Biz zekiyiz; onlar kurnaz. Biz özgürlük savaşçılarını destekliyoruz, onlar teröristleri. Biz holding merkezleri kuruyoruz; onlar toplama kampları kuruyor. Biz stratejik olarak geri çekiliyoruz; onlar zorunlu olarak geri çekiliyor. Biz dindarız; onlar fanatik. Biz kararlıyız; onlar dik kafalı. Asıl itibariyle binlerce sözcük "Ben yaptığımda iyi, sen yaptığında kötü" kategorisine girer. Çoğu insan çeşitli anlamlar verilebilecek sözleri belirlemede yeteneksizdir.

Kirli Hile #40

Büyük yalanlar söyleyin. Çoğu insan küçük şeyler hakkında yalanlar söyler ancak büyük şeyler hakkında yalan söylemekten korkar. Manipülatörler, büyük yalanlar söylemekten korkmazlar ve eğer bir yalan üzerinde yeterince ısrar ederlerse birçok insanın onlara

[14] Bizim tarafımızdaki masum insanlar öldürüldüğünde (tehlikede oldukları fark edilmeksizin bile) "kahraman" olarak adlandırılırlar. Düşmanımızın tarafındaki insanlar, canlarını inandıkları şey uğruna bile bile feda ettiklerinde onlara "korkaklar ya da fanatikler" deriz. Kendi tarafımızdaki hiç kimseyi "fanatik" olarak etiketlemeyiz. İşe bakın ki ABD hükûmeti bin Laden ve diğer Müslüman radikalleri Afganistan'da Ruslarla savaşta terör taktiklerini kullanmaları için eğittiğinde bu radikallere "özgürlük savaşçıları" diyorduk. Şimdi aynı bu insanlar bizimle savaştıkları için teröristlere dönüştüler.

inanacağını bilirler -özellikle eğer yalanı yayımlaması için medyanın kaynaklarına sahiplerse. Yetenekli manipülatörler doğru ya da yanlışa değil insanları neye inandırabileceklerine odaklanırlar. Bilirler ki insan zihni doğal bir biçimde hakikatin peşinde koşmaz: rahatlığın, güvenliğin, kişisel onaylamanın ve çıkarın peşinde koşar. İnsanlar çoğu kez hakikati bilmek istemez, özellikle acı veren hakikatleri, çelişki ve tutarsızlıklarını ortaya çıkaran hakikatleri, kendileri ve ülkeleri hakkında bilmek istemediklerini ortaya çıkaran hakikatleri.

Çoğu manipülatör yalan söylemekte ve bu yalanları doğru gibi göstermekte oldukça yeteneklidir. Örneğin, CIA'in tarihini incelerken kişi yalanlarla örtbas edilen etik olmayan eylemlerin herhangi birini belgeleyebilir. (CIA'in dünyanın her bölgesindeki kötülük ve oyunlarının belgeleri için Covert Action Quarterly'nin herhangi bir sayısına bakınız.)[15] Hemen hemen tüm bu etik olmayan eylemler işlendikleri zamanda resmî olarak yalanlandı.

13.10 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÖRDÜNCÜ TAKIM KİRLİ HİLELERİ İÇSELLEŞTİRME

Kitabınızı kapatın ve dördüncü 10 "kirli hileyi" listeleyin. Her biri hakkında bir paragraf yazmaya çalışın. Daha sonra bunların işlendiği sayfaları tekrar okuyun ve yazdıklarınızı değerlendirin. Çeşitli yanılsamaların neler olduğunu doğru bir şekilde belirtmiş misiniz? Onları iyi örneklemiş misiniz?

Kirli Hile #41

Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.[16] Manipülatörler çoğu insanın dilsel olarak gelişmiş olmadığını bilir. Çoğu insan, dili kullandığımız yöntem ve dünyadaki somut ayrıntılar arasındaki ilişkiyi derinlemesine düşünmez. Dili belirli olay ve davranışlardan bilerek çıkarmayız ve dünyada neler olduğunu anlamak için çeşitli yorumlamalar düşünürüz. Çoğu insan; dünya görüşünün, bu görüş son derece bozuk olduğunda bile, dünyada neler olup bittiğini doğru bir şekilde yansıttığını düşünür. Soyut kavramlar zihinlerinde soyut kavramlar değil hakikatlerdir. Aşağıdaki örnekleri düşünün:

- Özgürlük bizi destekliyor.
- Demokrasi çağırıyor.
- Adalet ısrar ediyor ki biz...
- Bayrak ilerliyor.
- Bilim diyor ki...

Tüm bu örneklerde somut bir fikir bir hareket fiiliyle çiftleştirildiğinde kendine göre bir hayat bulur. Örneğin, bir bayrak nasıl ilerleyebilir. Bu mümkün değil. Ancak insanlar, oldukça yanıltıcı olmasına rağmen dilin bu renkli kullanımından etkilenir.

[15] info@covertactionquarterly.org.
[16] Geleneksel olarak "reification"

Kirli Hile #42

Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın (veya iki). Bu stratejide manipülatörler, konu dışı olan (ama duygusal olarak yüklü olan) şey üzerinde yoğunlaşarak dikkati konudan başka bir yöne çevirirler. Bir manipülatörün rakibinin düşüncesini çürütmediğini düşünün. Uğraşarak kendini rahatsız etmez. Bunun yerine ortaya hedef kitlenin dikkatini, rakibinin düşüncesinden başka bir yöne çevirecek duygusal olarak heyecan yaratan bir konu atar.

Şu örneği düşünün: Manipülatörün rakibi, dünya okyanuslarının insan aktivitesi, özellikle endüstri atıkları yüzünden hızla yok olduğunu söylüyor. Rakibinin aldığı pozisyonun aleyhinde konuşmak yerine manipülatör, dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atar. Der ki:

> "Asıl meşgul olmamız gereken şey, sanayinin bugün yüz yüze geldiği tüm hükûmet düzenlemeleri ve eğer bürokratik düzenlemeler artmaya devam ederse kaybolacak olan mesleklerdir. İnsanların iş sahibi olduğu ve çocuklarının büyümek ve potansiyellerini açığa çıkarmak için imkânlara sahip olduğu bir ülkeye ihtiyacımız var."

Bu cevabın okyanusların yok olmasıyla ne alakası var. Hiç. Bu, meseleyi tamamen savuşturmak için ortaya atılan bir konu.

Kirli Hile #43

Birkaç istatistik ilave edin. İnsanlar sayılardan özellikle de kesin sayılardan etkilenir. Bu yüzden, manipülatörler, yapabildikleri her zaman kendi lehlerinde, kaynak şüpheli bile olsa, istatistikten alıntı yaparlar. Hedef kitleleri genellikle etkilenir. "Bu arada bu kılavuzu okuyan öğrencilerin % 78'inin genel not ortalamalarını iki dönem içinde 1.33 düzeyinde arttırdığını biliyor muydunuz? Hatta bu oran sizin okulda daha yüksek!"

Kirli Hile #44

Çifte standartlar kullanın (her zaman yapabilirseniz). Manipülatörler çoğu kez çifte standartlar kullanır –bir standart bizim için, başka bir standart onlar için. Nükleer silahlar geliştiren ülkelere tahammül edemeyiz (biz ve tüm arkadaşlarımız için hariç). Saldırganlığı kınıyoruz (saldıran taraf olduğumuz zaman hariç). Düşmanlarımız tarafından olan işkence ve insan hakları ihlallerine tahammül edemeyiz (heyhat, bazen bu tür şeyleri yapmak zorunda kalmamıza rağmen).

13.11 *Kendiniz İçin Düşünün*

EN SON DÖRT KİRLİ HİLEYİ İÇSELLEŞTİRME

Kitabınızı kapatın ve son dört "kirli hileyi" listeleyin. Her biri hakkında bir paragraf yazmaya çalışın. Daha sonra bunların işlendiği sayfaları tekrar okuyun ve yazdıklarınızı değerlendirin. Çeşitli yanılsamaların neler olduğunu doğru bir şekilde belirtmiş misiniz? Onları iyi örneklemiş misiniz?

YANILSAMALARIN KEŞFİ: GEÇMİŞTEKİ BİR KONUŞMAYI ANALİZ

Şimdi henüz okuduğunuz yanılsamalar üzerine kendinizi test edin. Tarihî bir öneme sahip, ikna gücü 1897'de bir seçim kazandıran politik konuşmadan alıntıları okuyun. Bu yazar tartışma kazandıran 44 oyundan kaç tanesini kullandığına bakın.

Kendinizi 1898 yılında Albert J.[17] (sonrasında Amerika senatörü olan) tarafından yapılan "Bayrağın İlerleyişi" adlı konuşmayı dinleyen bir seçmen olarak hayal edin. Kutuda yer verilen 44 oyunu baz alarak alıntıyı okuyun ve bu konuşmada hangi manipülatif stratejilerin kullanıldığını görün. Belki de bunu yapmanın en iyi yolu parçayı okurken bulduğunuz yanılsamaların altını çizmek ve bu yanılsamaları tanımlamaktır.

Açılış

Değerli vatandaşlar: bu Tanrı'nın bize bahşettiği topraklar, bu topraklar ki dünyayı giydirebilecek ve besleyebilecek topraklar, kıyı şeritleri Avrupa ülkelerinin yarısını kuşatan topraklar, dünyanın iki büyük okyanusu arasında süzülen, koruyucu topraklar ve şanlı kaderiyle daha büyük bir İngiltere. Tanrı'nın bu ülkeye yerleştirdiği, öyle muazzam bir millet, tarihin en muktedir kanından ortaya çıkan, sürekli kendisini yenileyen, tüm dünyanın üreten, kendi gücünden, kendi kurumlarından Tanrı kaynaklı amaçların otoritesinden kuvvet bulan bir millet, özgürlüğün sefilleri değil.

Bu Tanrı'nın seçilmiş insanlara bahşettiği bir şanlı tarihtir, öyle bir tarih ki esasları "Özgürlük Çanı" tarafından vurulan misyonumuza ve

[17]Thomas Deed (1903)

TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 KİRLİ HİLE

Rakibinizi sizi suçladığı şeyle (veya daha kötüsü ile) **suçlayın.**
Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın. (Bu felakete yol açar.)
Otoriteden medet umun.
Tecrübeden (deneyimden) **medet umun.**
Korkudan medet umun.
Acımadan (ya da sempatiden) **medet umun.**
Popüler ihtiraslardan medet umun.
Gelenek ya da inançtan medet umun (denenmiş ve doğru olanından).
Doğru bir duruş sergileyin.
Kişiye saldırın (argümana değil).
Soruyu cevaplamaktan kaçının.
Mükemmellik isteyin (İmkânsız şartlar talep edin.)
Hatalı bir ikilem oluşturun (muhteşem ya... ya da).
Görüşünüzü destekleyen benzeşim (ve mecazlar) **bulun** (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile).
Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın.
Kuruntular oluşturun: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Bir saman adam oluşturun.
Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun.
Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın.
Soruları incelikle başınızdan savın.
Hedef kitlenizi pohpohlayın.
Kaçamak cevaplar verin.
Kanıtı görmezden gelin.
Asıl meseleyi görmezden gelin.
Kanıtlara saldırın (durumunuza zarar verenlere).
Küçük bir meselede yüksek sesle diretin.
Zor-zalim dünya argümanını kullanın (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için).
Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın.
Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun.
Rakibinizi gülünç duruma düşürün. (Kahkahada kaybolsun.)
Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin.
Sadece itiraz edin.
Tarihi yeniden yazın (kendi yönteminizle).
Çıkarlarınızın peşinde koşun.
Zemini değiştirin.
İspat yükünün yönünü değiştirin.
Uydurun, uydurun, uydurun.
Belirsiz (üstü kapalı) **genellemelerle konuşun.**
Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun.
Büyük yalanlar söyleyin.
Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.
Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın (veya iki).
Birkaç istatistik ilave edin.
Çifte standartlar kullanın (her zaman yapabilirseniz)

geleceğimize duyduğumuz inançla kahramanca bir tarih, devlet adamlarının cumhuriyetin sınırlarını tanımlanmamış topraklara ve vahşi çöllere savurduğu bir tarih, askerlerinin bayrağı alevli çöllerden ve dizilmiş düşman dağlardan, hatta günbatımının kapılarından geçirdiği bir tarih, yarım yüzyılda bir kıtayı aşarak çoğalan insanların tarihi, geçmişten miras kalan kötülüklerin sonuçlarını gören peygamberlerin tarihi ve bizi bu kötülüklerden kurtarmak için ölen şehitlerin tarihi. İlahi derecede kutsal bir tarih ki muazzam akıllı bir süreç sonunda bugün kendimizi buluruz.

Beveridge'nin Konuyu Tanımlaması

Bundan dolayı bu kampanyada sorun bir tarafın sorunundan daha büyük bir sorun. Bu bir Amerikan sorunu, bir dünya sorunudur. Amerikan halkı dünyanın ticari üstünlüğüne karşı kendi karşı koymayan bloğuna devam mı etsin? Özgür kurumlarımız imparatorluğumuzun ilkeleri bütün insanların kalplerinde yer edinene kadar (hürriyet çocuklarının sayısı arttıkça) kutsal saltanatlarını genişletmesin mi?

Ortaya koymamız gereken bir misyonumuz yok mu? Vatandaşımıza ödememiz gereken bir borcumuz yok mu? Çin, Hindistan ve Mısır'da olduğu gibi kendilerini Tanrı olarak görüp korkuyu kendilerine yoldaş edinen insanlar ve uluslar gibi kendi bencilliğimizde çürümek için mi Tanrı bize çöller ötesinde hediyeler bahşetti ve bizleri seçilmiş kullar olarak ayırdı?

Sadece bir yeteneğe sahip olup onu saklayanlar gibi mi olalım yoksa on parmağında on marifet olup bunları geliştirdikten sonra kullananlar gibi mi olalım ve dünyanın hükümran gücü olarak sorumluluklarımızı yerine getirmenin semeresini alalım, çiftçilerimizin ekmesi için yeni tarlalar, fabrikalarımızın genişlemesi için yeni piyasalar ve lütfen Allah'ım, gemilerimizin taşıması için yeni mallar mı ele geçirelim?

... Amerikan ticareti bütün dünyanın hükümran ticareti olana kadar Okyanusya'yla, Doğu'yla ve dünyayla teşvik edilmeli.

... Bugünden sonra, parası ve insanları, gemileri ve silahları olan, hünerli bir şekilde yetiştirilmiş devlet adamı olan ve işgal edeceğimiz her pazara açgözlülükle bakan ulusların hakkından geleceğiz... Dünya uykudan uyanmış, hâlâ gözlerini ovuşturuyor ve gözlerini bu cumhuriyetin kaderine ve karşı konulamaz gücüne açıyor.

Beveridge İspanya – Amerika Savaşına Şu Şekilde Değiniyor

... Bir ulus tarafından diğerine karşı yürütülen en kutsal –bir medeniyet savaşı, kalıcı barışın savaşı, Tanrı'nın rızasıyla, ki öyle olmadığını biliyoruz, cumhuriyete dünya ticaretinin giriş kapılarını açan bir savaştır.

Amerikan İşgal Tarihine Bakışı

Tanrı 1898 askerlerini kutsasın, 1861 kahramanlarının çocuklarını kutsasın ve 1776 kahramanlarının torunlarını! Tarihin sayfalarında kendilerinden önceki şerefli insanlarla omuz omuza yer alacaklar ve Washington hükûmeti muhalifleri onları inkâr edemeyecek.

Hayır! Onlar sahip oldukları şereften kalmamalılar ve cumhuriyet de onların bu ülke için kazandıklarından mahrum kalmamalı. Jefferson'un başladığı, Monroe'nin devam ettirdiği, Seward'ın geliştirdiği, Grant'ın yükselttiği, Harrison'un başarıya ulaştırdığı politikayı William McKinley devam ettiriyor ve cumhuriyetin geliştirilmesine de ihtiyaç duyuluyor.

Diğer Ülkeleri Ele Geçirmemize Bakışı

Hawaii bizim, Puerto Rico bizim olacak, insanlarımızın duasıyla Küba sonunda bizim olacak,

kömür yatakları bizim olacak, en azından Liberal Hükûmetin bayrağı Filipinler'de dalgalanacak ve Tanrı'dan diliyorum ki bu bayrak Taylor'un Texas'ta dalgalandırdığı ve Fremont'un kıyıya taşıdığı bayrak olsun – onurun yıldız ve çizgileri.

Diğer Ülkeleri Ele Geçirmenin İnsanların Özgür İrade Hakkıyla Çeliştiği İtirazına Değinmesi

Muhalefet diyor ki insanların onayı olmadan onları yönetme hakkına sahip değiliz. Cevaplıyorum, bütün hükûmetlerin otoritelerini yönetilenlerin onayından aldığı özgürlük kuralı sadece özyönetim yetisine sahip kişilere uygulanabilir. Cevaplıyorum, biz Hintleri onların onayı olmadan yönetiyoruz, kendi topraklarımızı öyle, kendi çocuklarımızı da onların onayı olmadan yönetiyoruz. Cevaplıyorum, hükûmetimizin onların onayı olmadan var olabileceğini nasıl düşünebilirsiniz?

Beveridge Diğer İnsanların Hâkimiyetimizi Makul Karşılayacağına İnanıyor.

Filipinler halkı bu cumhuriyetin uygar ve insani hükûmetini, onları kurtardığımız vahşi, kanlı soygun ve şantaja tercih etmeyecek mi?

O Diğer Ülkelerin Hırs ve Güçle Motive Olduğunu Düşünüyor. O Bizim Ele Geçirdiğimiz Ülke Haklarının İlgileriyle Yönlendirildiğimizi Düşünüyor.

Bu insanları kurtardığımız pis ellere tekrar teslim mi edelim? Onları kaderlerine mi terk edelim? Onları ele geçirmek için bekleyen kurtlara, Almanya, Rusya, Fransa ve hatta Japonya'ya mı bırakalım? Bu insanları kurtardığımız pis ellere tekrar teslim mi edelim? Onları kaderlerine mi terk edelim, onları ele geçirmek için bekleyen kurtlar varken?

Ülkelerin Kendilerini Yönetme Hakkına Sahip Olduğu İtirazıyla İlgili

... [Onlara özerklik vermek] bir bebeğe tıraş makinesi verip kendisini tıraş etmesini istemek gibidir. Bu bir Eskimo'ya daktilo verip ondan dünyanın en iyi gündelerinden birini yayımlamasını istemek gibidir.

TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 KİRLİ HİLE

Rakibinizi sizi suçladığı şeyle (veya daha kötüsü ile) **suçlayın.**
Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın. (Bu, felakete yol açar.)
Otoriteden medet umun.
Tecrübeden (deneyimden) **medet umun.**
Korkudan medet umun.
Acımadan (ya da sempatiden) **medet umun.**
Popüler ihtiraslardan medet umun.
Gelenek ya da inançtan medet umun ("denenmiş ve doğru olanından").
Doğru bir duruş sergileyin.
Kişiye saldırın (argümana değil).
Soruyu cevaplamaktan kaçının.
Mükemmellik isteyin. (İmkânsız şartlar talep edin.)
Hatalı bir ikilem oluşturun (muhteşem ya... ya da).
Görüşünüzü destekleyen benzeşim (ve mecazlar) **bulun** (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile).
Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın.
Kuruntular oluşturun: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Bir saman adam oluşturun.
Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun.
Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın.
Soruları incelikle başınızdan savın.
Hedef kitlenizi pohpohlayın.
Kaçamak cevaplar verin.
Kanıtı görmezden gelin.
Asıl meseleyi görmezden gelin.
Kanıtlara saldırın (durumunuza zarar verenlere).
Küçük bir meselede yüksek sesle diretin.
Zor-zalim dünya argümanını kullanın (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için).
Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın.
Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun.
Rakibinizi gülünç duruma düşürün. (Kahkahada kaybolsun.)
Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin.
Sadece itiraz edin.
Tarihi yeniden yazın (kendi yönteminizle).
Çıkarlarınızın peşinde koşun.
Zemini değiştirin.
İspat yükünün yönünü değiştirin.
Uydurun, uydurun, uydurun.
Belirsiz (üstü kapalı) **genellemelerle konuşun.**
Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun.
Büyük yalanlar söyleyin.
Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.
Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın (veya iki).
Birkaç istatistik ilave edin.
Çifte standartlar kullanın (her zaman yapabilirseniz).

Kaderimizi kendimiz belirleyeceğimiz için uzaklık bir ölçüt olamaz çünkü teknolojik gelişmeler bizimle birlikte, bütün unsurlar kaderimizle uyum içerisinde. Küba komşu değil mi? Hawaii ve Filipinler komşu değil mi? Donanmamız onları komşu yapacak. Dewey, Sampson ve Schley onları komşu yaptılar ve Amerikan hızı, silahları, yüreği, beyni onları sonsuza kadar komşu tutacak.

Cumhuriyetin kuralları Hawaii ve Porto Riko'yu adalet ve güvenle kuşatırken buraya giren on binlerce Amerikalıyı düşünün. Bu cumhuriyet tarafından kontrol edilen ve korunan özgür hükûmet yapamıyorsa cumhuriyet hükûmeti kendisi düzen ve eşitliği sağlar ve böylece Filipinler'de maden ocaklarını, arazileri ve ormanları ele geçiren on binlerce Amerikalıyı düşünün.

Anarşi ve tiran saltanatının yerini bir hukuk hükûmeti aldığında Küba'da (anarşi ve sanayi uygarlığını) gerçekleştirecek yüz binlerce Amerikalıyı düşünün. Politik cazibenin kurallarına itaatle, halkı özgürlüğün en yüksek seviyesindeki şerefi talep ettiği zaman ki bu şeref yıldız ve çiğilerdir, Büyük Cumhuriyet'in vatandaşlığıdır, adalar imparatoriçesinin destekleyeceği mamur milyonları düşünün.

Bütün bunlar her birimiz için ne anlam ifade ediyor? Bu cumhuriyetin bütün genç aziz insanlığı için fırsat demek; dünyanın gördüğü en güçlü, hırslı, sabırsız ve atak insanlığı. Bu oldukça zengin egemenliğin ticaret ve kaynaklarının Amerika'nın enerjisi İspanya'nın uyuşukluğundan büyük oldukça artacağı anlamına geliyor. Amerikalılar bundan böyle ticareti ve kaynakları tekeline alacak.

Sadece Küba'da azalmayla birlikte 15 milyon bilinmez orman arazisi var. Bitip tükenmeyen demir kaynakları var. Paha biçilemez manganez yatakları var.

Daha keşfedilmemiş milyonlarca arazi var...

Porto Riko'nun kaynakları sadece çarçur edilmiş. Modern yöntemler Filipinler'in zenginliklerine ancak parmak ucuyla dokunabilmiştir.

Bu birlikteki çalışma her insan için yeni istihdam ve daha iyi ücret anlamına geliyor. Bu her buşellik buğday ve mısır için, her poundluk yağ ve et için ve cumhuriyet çiftçisinin ürettiği her ürün için daha fazla ücret demek. Bu toprağın küflenmiş ve zayıf sermayesinin her doları için aktif, enerjik ve yararlı bir yatırım demek.

Bütün bunlar yarın için, sonsuzluk için. Cumhuriyetin ticari egemenliği bu milletin dünya barışında etkin faktör olduğu anlamına gelir. Bunun için gelecekteki çatışmalar pazar mücadelesi şeklinde olan ticari var olma savaşları olacaktır.

Ah! Ticaretimiz yayıldıkça özgürlüğün bayrağı bütün dünyayı kuşatacak ve ticareti bütün insanlığa taşıyan okyanus yolları, cumhuriyetin silahlarıyla korunacak. Ve onların gümbürtüsü bayrağı selamladığında cahil insanlar sonunda onlar için özgürlüğün sesinin konuştuğunu bilecek, nihayet onlar için uygarlık doğuyor, Mesih'in hakikatinin çocukları, özgürlük ve uygarlık ticaretin yürüyüşünde önce kesinlikle gelmiyor, onu takip ediyor.

Amerikan halkı yerine getirmek için tarihin büyük görevlerine sahipler. Onlar yönetmek için dünyanın en büyük ticaretine sahipler. Onlar zenginlik, güç, görkem ve Hıristiyan uygarlığının imparatorluk için ilerlemesini durduramazlar. Şimdi bütün Dünya Amerikan Hükûmetine

Amerika sadakatiyle bağlı olana dek Tanrı'nın seçilmiş kullarının Sevgili Başkanını neşelendirme zamanı.

Amerikalı yoldaşlar, biz Tanrı'nın seçilmiş kullarıyız. BunkerHill ve Yorktown'daki "O"nun inayeti bizimle birlikteydi. Dünyadaki sorumluluklarımızdan kaçamayız, bu bizim küçük amaçlarımızın ötesinde kaderin bizim için çizdiği gerçekleştirmemiz gereken amaçlar. Tanrı'nın bayrağımızı dalgalandırdığı hiçbir yerde petrolden geri adım atamayız, özgürlük ve uygarlık için onu biriktirmeliyiz. Özgürlük, uygarlık ve Tanrı'nın taahhüdünün yerine gelmesi için bayrak tüm insanlığa sembol ve işaret olmalı, bayrak!

YANILSAMLARIN KEŞFİ: GÜNCEL BİR BAŞKANLIK KONUŞMASINI ANALİZ ETME

Aşağıdaki Başkan George W. Bush'un yeni bir konferansta (14 Nisan, 2004) Irak'taki savaşla ilgili açılış demeci. Kullandığını düşündüğünüz her yanılsamayı tanımlayın.

Teşekkürler. İyi akşamlar. Sorularınızı almadan önce Amerikan halkıyla Irak'taki durumla ilgili konuşmama izin verin. Bunlar bu ülkedeki zor haftalar. Koalisyon güçleri Irak'ta bazı bölgelerde ciddi şiddet eylemleriyle karşılaştılar. Ordu komutanlarımız bu şiddet olaylarının üç grup tarafından başlatıldığını rapor ettiler. Bazı Saddam Hüseyin rejiminin kalıntıları Felluce kentinde İslam militanlarıyla birlikte koalisyon güçlerine saldırdılar. Diğer ülkelerden teröristler saldırıları başlatmak ve organize etmek için Irak'tan içeri sızdılar.

Irak'ın güneyinde koalisyon güçleri, Al Sadr isimli dinî lider olan birisi tarafından başlatılan ayaklanma ve saldırılara karşılaştılar. O bazı taraftarlarını bir miliste birleştirdi ve bu milis, terörist gruplar olan Hamas ve Hizbullah tarafından açıkça destekleniyor.

TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 KİRLİ HİLE

Rakibinizi sizi suçladığı şeyle (veya daha kötüsü ile) **suçlayın.**
Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın. (Bu, felakete yol açar.)
Otoriteden medet umun.
Tecrübeden (deneyimden) **medet umun.**
Korkudan medet umun.
Acımadan (ya da sempatiden) **medet umun.**
Popüler ihtiraslardan medet umun.
Gelenek ya da inançtan medet umun (denenmiş ve doğru olanından).
Doğru bir duruş sergileyin.
Kişiye saldırın (argümana değil).
Soruyu cevaplamaktan kaçının.
Mükemmellik isteyin. (İmkânsız şartlar talep edin.)
Hatalı bir ikilem oluşturun (muhteşem ya… ya da)
Görüşünüzü destekleyen benzeşim (ve mecazlar) **bulun** (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile)
Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın
Kuruntular oluşturun: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Bir saman adam oluşturun.
Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun.
Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın.
Soruları incelikle başınızdan savın.
Hedef kitlenizi pohpohlayın.
Kaçamak cevaplar verin.
Kanıtı görmezden gelin.
Asıl meseleyi görmezden gelin.
Kanıtlara saldırın (durumunuza zarar verenlere).
Küçük bir meselede yüksek sesle diretin.
Zor-zalim dünya argümanını kullanın (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için).
Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın.
Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun.
Rakibinizi gülünç duruma düşürün. (Kahkahada kaybolsun.)
Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin.
Sadece itiraz edin.
Tarihi yeniden yazın (kendi yönteminizle).
Çıkarlarınızın peşinde koşun.
Zemini değiştirin.
İspat yükünün yönünü değiştirin.
Uydurun, uydurun, uydurun.
Belirsiz (üstü kapalı) **genellemelerle konuşun.**
Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun.
Büyük yalanlar söyleyin.
Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.
Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın (veya iki).
Birkaç istatistik ilave edin.
Çifte standartlar kullanın (her zaman yapabilirseniz).

Al Sadr'ın şiddet ve gözdağı verme faaliyetleri diğer çoğu Iraklı Şii grupları tarafından kabul edilmiyor. O Iraklı otoriteler tarafından öne çıkan Şii bir dini lideri öldürmekle suçlanıyor. Bu şiddet faaliyetleri farklı gruplar tarafından gerçekleştiriliyor olsa da bunların ortak amaçları var. Onlar bizi Irak'tan atmak ve Irak halkının demokrasi umutlarını yok etmek istiyorlar.

Gördüğümüz şiddet bu acımasız ve radikal gruplar tarafından ele geçirilmiş bir güç. Bu bir sivil savaş değil, yaygın bir isyan değil. Irak'ın büyük bir bölümü çoğunlukla durgun. Iraklıların çoğu büyük bir farkla şiddeti reddetmekte ve diktatörlüğün karşısındadır. Iraklılar politik geleceklerini ve Irak Hükûmet Konseyinin ilerleyişini tartışmak için bir araya geldikleri toplantılarda bağlılıklarını açıkça ifade ediyorlar. İnsan haklarına güçlü koruma istiyorlar, bağımsızlarını istiyorlar, özgürlüklerini istiyorlar.

Amerika'nın Irak'ta özgürlük için verdiği taahhüt ideallerimizle uyumlu ve menfaatimizin gereğidir. Irak ya huzurlu, demokratik bir ülke olacak ya da tekrar şiddetin kaynağı, terörün sığınağı, Amerika ve tüm dünyaya tehdit olacak.

Özgür bir Irak'ı güvence altına almaya yardım etmek amacıyla burada hizmet eden Amerikalılar kendi halkalarını koruyor. Milletimiz onlara ve ailelerine bu güçlüklere ve uzun ayrılıklara göğüs gerdikleri için minnettardır. Bu hafta sonu bir Fort Hood hastanesinde yaralılara "mor kalp" takdim etme ve onlara Amerikan halkı adına teşekkür etme şerefine nail oldum. Diğer kadın ve erkekler daha büyük bir bedel ödediler. Milletimiz öldürülenlerin hatırasına saygı göstermekte ve onların ailelerin kederlerinin ortalarında Tanrı'nın huzurunu bulmaları için dua ediyoruz. Sevdiklerini kaybedenlere dediğim gibi: Günahkârların işini bitireceğiz.

Amerikan silahlı kuvvetleri onlardan beklediğimiz tüm beceri ve şerefleriyle harika iş çıkarıyorlar. Durmadan onların ihtiyaçlarını gözden geçiriyoruz. Şimdiki ve gelecekteki alay gücü oradaki durumla saptanıyor. Eğer ek kuvvete ihtiyaç duyulursa gönderirim. Ek kaynaklara ihtiyaç varsa sağlarız.

Ülkemizin insanları üniformalı erkek ve kadınlarımızın arkasında kenetlenmiş durumdadır. Ve bu hükûmet onların tarihi misyonunu başarıyla yerine getirmeleri için ne gerekiyorsa sağlayacak. Bu misyonun asıl sorumluluklarından birisi Irak halkına tekrar bağımsızlık sağlamaktır. 30 Haziran'ı son gün olarak belirledik. Bu tarihe uyduğumuz için memnunuz. Gururlu ve bağımsız insanlar olarak Iraklılar belirsiz bir işgali kabul etmezler, Amerikalılar da etmezler. Almanya ve Japonya gibi ülkelerin de doğruladığı gibi biz işgalci bir kuvvet değiliz. Asya ve Avrupa'daki ulusların da doğrulayacağı gibi biz özgürleştirici kuvvetiz.

Amerika'nın Irak'taki amaçları sınırlı, firmaları da. Biz bağımsız, özgür ve güvenli Irak'ı amaçlıyoruz. Eğer koalisyon 30 Haziran sözünü geri çekseydi birçok Iraklı amaçlarımızı sorgulayacak ve umutlarına ihanet edildiğini hissedecekti ve Irak'ta düşmanlıkla hareket eden ve komplo teorileri kuranlar daha geniş bir dinleyici kitlesi bulacak ve daha da güçlenecekti. Sözümüzden geri dönmeyeceğiz. 30 Haziran'da Irak bağımsızlığı Iraklıların eline geçecek. Bağımsızlık bir tarih ve törenden daha ötesi. O Iraklıların kendi gelecekleri için sorumluluk üstlenmelerini gerektirmektedir.

Iraklı otoriteler şimdi geçen birkaç haftanın güvenlik sorunlarıyla yüzleşiyorlar. Felluce'da koalisyon güçleri hücum operasyonlarını askıya aldı, yerel liderler ve Irak Yönetim Konseyine bu şehirdeki merkezi otoritelerinin geri getirilmesi için çalışmalarına izin verdi. Bu liderler isyancılarla bu kentin yönetiminin düzenli bir şekilde Iraklı güçlere verilmesi ve silahlı bir mücadeleye gerek duyulmaması için görüşmeler yapıyor. Ayrıca öldürülen ve yaralı bırakılan 4 Amerikalı götürü hizmetlisini katillerinin mahkemeye çıkarılması ve cezalandırılması için tesliminde ısrar ediyor.

Amerikalı yoldaşlar, biz Tanrı'nın seçilmiş kullarıyız. BunkerHill ve Yorktown'daki "O"nun inayeti bizimle birlikteydi. Dünyadaki sorumluluklarımızdan kaçamayız, bu bizim küçük

amaçlarımızın ötesinde kaderin bizim için çizdiği gerçekleştirmemiz gereken amaçlar. Tanrı'nın bayrağımızı dalgalandırdığı hiçbir yerde petrolden geri adım atamayız, özgürlük ve uygarlık için onu biriktirmeliyiz. Özgürlük, uygarlık ve Tanrı'nın taahhüdünün yerine gelmesi için bayrak tüm insanlığa sembol ve işaret olmalı, bayrak!

Buna ek olarak yönetim konseyi üyeleri güneydeki sorunların çözümü için çaba gösteriyor. Al Sadr karşısında yer alan muhaliflere cevap vermeli ve yasadışı milislerini dağıtmalıdır.

Koalisyonumuz ülkelerindeki otoriteyi sağladıkça Irak'ın sorumluluk sahibi liderleriyle birliktedir. Bağımsızlığa geçiş Iraklılara güvenilir olduğumuzu ispatlamayı gerektiriyor. Ve biz gerçekten güvenilir insanlarız. Iraklı liderlerin çoğu kişisel olarak bu yürekliliği gösteriyor ve onların bu davranışı diğerlerine de örnek olacak.

Bağımsızlığa geçiş ayrıca bir güvenlik atmosferinin oluşmasını gerektirmektedir. Ve koalisyonumuz bu güvenliği sağlamak için çalışıyor. Suçsuz sivillerin zarar görmemesi için en büyük dikkati göstermeye devam edeceğiz. Böylece kaos ve şiddetin yayılmasını önleyeceğiz. Düzeni sağlama ve ele geçirdiğimiz yerleri koruma gerekliliği ortaya çıkarsa ordu komutanlarımızı nihai gücün kullanılması için gerekli hazırlıkları yapmaları yönünde yönlendirdim.

Irak ulusu kendi kendini yönetmeye doğru gidiyor ve Iraklılar ve Amerikalılar bunun göstergelerini gelecek aylarda görecek. 30 Haziran'da özgür Irak bayrağı yükseldiği zaman Iraklı memurlar hükûmet bakanlıkları için sorumluluk alacaklar. Bu tarihte Arap dünyası da emsali görülmemiş bazı haklar dâhil olmak üzere geçici yönetim yasaları etkisini bütünüyle gösterecek. Amerika ve koalisyonumuzun bütün ülkeleri diplomatik ilişkiler oluşturacak. Bir Amerikan elçiliği açılacak ve bir elçi gönderilecek.

Yönetim Konseyi tarafından hâlihazırda onaylanmış programa göre Irak gelecek Haziran'ı geçmeden bir milli meclis oluşturmak için seçim yapacak. Bu meclis Irak halkına gelecek yıl ocak ayında sunulacak bir kalıcı anayasa taslağı hazırlayacak. Iraklılar böylece 15 Aralık 2005 tarihinde kalıcı bir hükûmet seçecek. Bu, Irak'ın diktatörlükten özgürlüğe geçişinin bir kanıtıdır.

Diğer uluslar ve uluslararası kurumlar özgür ve güvenli Irak'ın kurulması için sorumlu-

TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 KİRLİ HİLE

Rakibinizi sizi suçladığı şeyle (veya daha kötüsü ile) **suçlayın.**
Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın. (Bu, felakete yol açar.)
Otoriteden medet umun.
Tecrübeden (deneyimden) **medet umun.**
Korkudan medet umun.
Acımadan (ya da sempatiden) **medet umun.**
Popüler ihtiraslardan medet umun.
Gelenek ya da inançtan medet umun (denenmiş ve doğru olanından).
Doğru bir duruş sergileyin.
Kişiye saldırın (argümana değil).
Soruyu cevaplamaktan kaçının.
Mükemmellik isteyin. (İmkânsız şartlar talep edin.)
Hatalı bir ikilem oluşturun (muhteşem ya... ya da).
Görüşünüzü destekleyen benzeşim (ve mecazlar) **bulun** (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile).
Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın.
Kuruntular oluşturun: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Bir saman adam oluşturun.
Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun.
Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın.
Soruları incelikle başınızdan savın.
Hedef kitlenizi pohpohlayın.
Kaçamak cevaplar verin.
Kanıtı görmezden gelin.
Asıl meseleyi görmezden gelin.
Kanıtlara saldırın (durumunuza zarar verenlere).
Küçük bir meselede yüksek sesle diretin.
Zor-zalim dünya argümanını kullanın (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için).
Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın.
Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun.
Rakibinizi gülünç duruma düşürün (Kahkahada kaybolsun.).
Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin.
Sadece itiraz edin.
Tarihi yeniden yazın (kendi yönteminizle).
Çıkarlarınızın peşinde koşun.
Zemini değiştirin.
İspat yükünün yönünü değiştirin.
Uydurun, uydurun, uydurun.
Belirsiz (üstü kapalı) **genellemelerle konuşun.**
Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun.
Büyük yalanlar söyleyin.
Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.
Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın (veya iki).
Birkaç istatistik ilave edin.
Çifte standartlar kullanın (her zaman yapabilirseniz).

luklarını arttırıyorlar. Birleşmiş Milletler delegesi Lakhdar Brahimi ve Iraklılarla 30 Haziran'da bağımsızlığına kavuşacak olan hükûmetin tam şekli hakkında yakından çalışıyoruz. Birleşmiş Milletler seçim destek takım lideri Carina Pirelli Irak'ta gelecek Haziran seçimleri için planlar yapıyor. NATO Irak'ta Polonya'nın liderlik ettiği çok uluslu tümene destek sağlıyor. 26 NATO üyesinden 17'si güvenliği sürdürmek için bu güce katkıda bulunuyor. Devlet Bakanı Powell, Savunma Bakanı Rumsfeld ve birkaç NATO savunma ve dışişleri yöneticileri Polonya liderliğindeki çok uluslu gücün NATO operasyonuna dönüşmesi ve sınır kontrollerinde NATO'ya belirli sorumluluklar vermek gibi işlerle NATO'nun daha formel bir rol alması için çalışma içerisindeler.

Irak'ın komşularının da bölgelerinin daha istikrarlı bir hâl alması için sorumlulukları var. Özgür ve bağımsız Irak'ta bu ülkelerle ortak çıkarlarımızı ve nasıl başarıya ulaşacağımızı konuşmak için Devlet Bakan Vekili Armitage'yi Ortadoğu'ya gönderiyorum.

Başından beri belirttiğimiz gibi başarıya bağlılığımız ve Irak'ın güvenliği 30 Haziran'da bitmeyecek. 1 Haziran ve sonrasında yeniden inşaya yardımımız devam edecek ve ordumuz da kalmaya devam edecek. Iraklıların yeni hükûmetlerini dış saldırılardan ve iç isyanlardan korumalarına da yardım edecek.

Irak'ta özgür bir hükûmetin başarısı birçok nedenden dolayı çok önemlidir. Özgür Irak çok önemli, 25 milyon Iraklı da bizim gibi özgürlük içinde yaşama hakkına sahip. Özgür bir Irak Ortadoğu boyunca reformculara bir örnek olarak kalacak. Özgür bir Irak Amerika'nın barış içinde yaşamak isteyen Müslümanların yanında yer aldığını gösterecek, Kuveyt, Kosova, Bosna ve Afganistan'da gösterdiğimiz gibi. Özgür bir Irak izleyen bütün dünyaya Amerika'nın verdiği bir sözün en zor şartlarda bile güvenilir bir söz olduğunu doğrulayacak.

En önemlisi, Irak'taki şiddet ve teröre son vermek başka bir yerdeki şiddet ve teröre son vermek için önemli ve dolayısıyla Amerika halkının güvenliği için. Şimdi uygar dünya düşmanlarının uygar dünya iradesini test ettiği zamandır ve Irak bunun mekânıdır. Duraksamamalıyız, Irak'ta şahit olduğumuz şiddet tanıdık. Rehine alan, Bağdat yakınında yol kenarına bomba koyan teröristler, Madrid'de trenlerdeki suçsuz insanları öldüren, Jaruselam'da otobüslerde çocukları öldüren, Bali'de gece kulübünü bombalayan, Yahudi olduğu için genç gazetecinin kafasını kesen teröristlerle aynı ideolojiyi savunuyorlar.

Aynı ideolojiyi Beyrut'ta 241 denizcinin öldürülmesinde gördük; Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıda, Afrika'da iki elçiliğin yıkımında, U.S.S. Cole'a yapılan saldırıda ve 11 Eylül 2001'de binlerce suçsuz erkek, kadın ve çocuğa çektirilen amansız korkuda bu ideoloji var. Bu yapılanların hiçbirisinin dinle ilgisi yok. Bütün bunlar bağnaz bir politik ideolojinin ürünüdür. Bu ideolojiye hizmet edenler Orta Doğu ve ötesinde tiranlık amacında. Onlar kadınlara eziyet etmek ve acı çektirmeyi amaçlıyor. Onlar Yahudi, Hristiyan ve bu teokratik terördense barışı tercih eden her Müslümanın ölümünü amaçlıyor. Onlar Amerika'yı korkutarak onun paniklemesini, geri çekilmesini ve birbirine karşı özgür uluslar oluşturasını amaçlıyorlar. Ve onlar kitle imha silahlarıyla şantaj yapmayı ve bu ölçekte katliamlar planlıyorlar.

Son birkaç on yılda gördük ki tarafımızdaki her ödün ve geri çekilme bu düşmanı yüreklendirecek ve başka katliamlara davet ettirecek. Düşmanı son 31 ayda gördük ki artık inkâr içinde yaşamayacağız ve onları azaltmayı amaçlayacağız; ilk defa uygar dünya

terör ideolojisine çok güçlü bir cevap verdi ve bir dizi güçlü, etkili darbe indirdi.

Teröristler Taliban'ın sığınağını ve Afganistan'daki eğitim kamplarını kaybettiler. Pakistan'daki güvenli sığınaklarını kaybettiler. Bağdat'ta bir müttefiklerini kaybettiler ve Libya teröre sırtını döndü. Birçok liderlerini amansız uluslararası insan avında kaybettiler. Belki de onlar ve hareketleri için en korkutucu olanı, teröristler daha büyük Orta Doğu'da özgürlüğün gelişimini ve reformlarını görüyorlar.

Çaresiz düşman aynı zamanda tehlikeli düşmandır ve işimiz bitmeden daha zor bir hâl alabilir. Hiç kimse başına gelecek riskleri ve onların getireceği maliyeti önceden kestiremez. Yine de bu çatışmada cesur eylemden daha güvenilir bir alternatif yok.

Irak'taki başarısızlığın sonucu inanılmaz olurdu. Yeni bir tiranlık yükseldikçe Irak'taki her Amerika dostu hapse atılacak ve öldürülecekti. Dünyadaki bütün Amerika düşmanları bunu kutlayacak, zayıflığımızı ve çöküşümüzü açığa vuracak ve bu zaferi yeni bir katil jenerasyonu toplamak için kullanacaktı.

Irak'ta başarılı olacağız. Verilmiş ve değişmeyecek bir kararı uyguluyoruz. Irak özgür ve bağımsız bir ülke olacak ve bundan dolayı Amerika ve Ortadoğu daha güvenli olacak. Koalisyonumuzun amaçları ve galip gelecek iradesi var. Biz hürriyet ülküsünü sunuyoruz ve bu her yerde sunulmaya değer bir ülküdür.

YANILSAMALARIN KEŞFİ: BİR BAŞKANLIK ADAYININ KONUŞMASINI İNCELEME

Üçüncü parti başkanlık adayı Ralph Nader'ın 2004 yılında Irak'taki savaş, dış politika ve "terörle savaş" ile ilgili konuşmalarından aşağıdaki alıntıları okuyun. İçinde olduğunu düşündüğünüz yanılsamaları tanımlayın.

TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 KİRLİ HİLE

Rakibinizi sizi suçladığı şeyle (veya daha kötüsü ile) **suçlayın.**
Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın. (Bu, felakete yol açar.)
Otoriteden medet umun.
Tecrübeden (deneyimden) **medet umun.**
Korkudan medet umun.
Acımadan (ya da sempatiden) **medet umun.**
Popüler ihtiraslardan medet umun.
Gelenek ya da inançtan medet umun (denenmiş ve doğru olanından).
Doğru bir duruş sergileyin.
Kişiye saldırın (argümana değil).
Soruyu cevaplamaktan kaçının.
Mükemmellik isteyin. (İmkânsız şartlar talep edin.)
Hatalı bir ikilem oluşturun (muhteşem ya... ya da).
Görüşünüzü destekleyen benzeşim (ve mecazlar) **bulun** (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile).
Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın.
Kuruntular oluşturun: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Bir saman adam oluşturun.
Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun.
Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın.
Soruları incelikle başınızdan savın.
Hedef kitlenizi pohpohlayın.
Kaçamak cevaplar verin.
Kanıtı görmezden gelin.
Asıl meseleyi görmezden gelin.
Kanıtlara saldırın (durumunuza zarar verenlere).
Küçük bir meselede yüksek sesle diretin.
Zor-zalim dünya argümanını kullanın (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için).
Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın.
Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun.
Rakibinizi gülünç duruma düşürün. (Kahkahada kaybolsun.)
Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin.
Sadece itiraz edin.
Tarihi yeniden yazın (kendi yönteminizle).
Çıkarlarınızın peşinde koşun.
Zemini değiştirin.
İspat yükünün yönünü değiştirin.
Uydurun, uydurun, uydurun.
Belirsiz (üstü kapalı) **genellemelerle konuşun.**
Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun.
Büyük yalanlar söyleyin.
Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.
Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın (veya iki).
Birkaç istatistik ilave edin.
Çifte standartlar kullanın (her zaman yapabilirseniz).

Bush Yönetimi ve Demokratik Parti Kurumsal Veznedarlarının çıkarlarını halkın çıkarlarından önde tutuyor.

Ralph Nader

Irak İstilası ve İşgaliyle İlgili

Irak savaşı bataklığı ve işgali engellenebilirdi ve bu bataklığın Amerikan güçleri Birleşmiş Milletler barış gücüyle değiştirilerek hızlı bir şekilde bitirilmesi gerekiyor. Daha fazla Amerikan zayiatıyla, büyük finansal maliyetler ve İslam Dünyasında ve etrafında azaltılmış Amerikan güvenliğiyle daha derine batmadan denetlenen seçimleri ve insancıl yardımları harekete geçirmeliyiz. Kusurlu ve uydurma savaş gerekçelerinden dolayı batağa saplanmış bir Amerika var. Ülkede ciddi ihtiyaçlar karşılanmıyorken Bush'un hesap açığına eklenen 155 milyar dolar daha şimdiden harcanmış. Altyapı, okul ve sağlık merkezlerimiz kötüye gidiyorken bunların ilerlemesini riske ederek Irak işgalinde çamura saplanmamalıydık. Bütün devlet kolej ve üniversitelerinde okuyan öğrencilerin 4 yıllık ücreti 155 milyar dolarla karşılanabilirdi.

Amerikan Güçlerini Geri Çekme

Ordunun varlığı Irak'taki kalkınmayı engellemekte ve Amerika ekonomisini kurutmakta. Korumasız ordumuzun savaş mağlubu Irak'ta kalmaya devam ettiği her gün Amerikan güvenliğini tehlikeye atıyor, ekonomimizi kurutuyor, acil yerel ihtiyaçlarımızı görmezden geliyor ve demokratik Irak özerkliğini engelliyoruz. Kıtalarımızı arttırmak yerine onları geri çekeceğimiz bir tarih ilan etmeliyiz.

Belli başlı başkan adayları tarafından süresiz şekilde aynı yılda devam etmeye yönelik yapılan çağrılar Amerikan varlığının anarşi, terörizm, isyan ve adam kaçırma gibi olayları bir mıknatıs olarak kullanan şiddet sarmalını kışkırtıyor. Kesin bir geri çekilme tarihi ilan etmek ve Irak ekonomisi ve petrol ile ilgili ortaklığın devri normal Iraklıları isyancılardan ayıracak ve insanların çoğuna işgalin bağımsızlıkla yer değiştireceğine dair bir umut verecek.

Duyurulan Geri Çekilme İçin Üç Adım

1. Birleşmiş Milletler altında tarafsız uluslardan, tecrübe sahibi ve İslam ülkelerinden oluşan bir barış gücü oluşturmak. Bu güç acilen bütün Amerikan güçleri ve sivil tarafların yerine geçmeli. General Wesley Clark Bush'un dış politikasını Amerika'nın dünyada temsil ettiği her şeye ters düşen bir kovboy tek başınacılığı şeklinde tanımlıyor. Amerika için uluslar ailesine dönüş vakti. Amerika daha ucuza mal olacak bu gücün bir kısmının finansmanını üstlenmek zorunda kalacak.

2. Irak'ta demokratik kendi kendini yönetimin sağlanacağı ve Irak'ın kendi güvenliğini sağlamaya izin verecek özgür ve adil seçimler uluslararası denetim altında biran önce yapılmalı. Irak uzun süre acımasız diktatör tarafından yönetilmiş, ekonomik yaptırımlarla harap edilmiş ve savaşla parçalara ayrılmış bir ülke. Sünni, Şii ve Kürtlere yönelik bazı özerklikler yeni hükûmeti daha çalışabilir hâle getirir. Irak halkının belirsiz bir ordu ve petrol endüstrisi için kurulduğunu gördüğü kukla hükûmete dayanan Birleşik Devletlerin işgal güçleri ve 14 Amerika ordusu projesi olmadan bu konuların üstesinden kolaylıkla gelecektir.

3. Amerika ve diğer ülkeler Irak'a geçici insani yardım sağlamalılar. Ekonomik yaptırımlar ve savaşlar insanlara, çocuklarına ve Irak altyapısında büyük zararlara neden oldu.

1991 Körfez Savaşı'na kadar, Hüseyin komünist karşıtı bir Amerika müttefiki ve ayrıca İran'ı uzak tutmaya yarayan birisiydi. 1980'lerde Reagan ve I. Bush yönetiminde, Amerikan şirketlerine Irak'a kimyasal ve biyolojik silah ihracına izin verildi. Birleşik Devletler petrolü ve şirketleri yasa dışı Irak işgal ve istilasından kâr etmemeli. Irak petrolü ve diğer ürünlerin kontrolü Iraklılar tarafından yapılmalı.

Terörle Savaşın Sivil Özgürlük ve Yasal Haklara Olan Etkisiyle İlgili

Sivil özgürlük ve yasaların kanuni prosedürü "terörle savaş" mahremiyeti kolayca ihlale etmeye neden olan yeni teknoloji yüzünden aşınıyor. Arap soylu Amerikalılar ve Müslüman Amerikalılar bu polis kuşatmaları ve keyfi uygulamaların ağırlığını hissediyor. Ben sivil özgürlüklerin iyileştirilmesini, vatanseverlik kanununun kaldırılmasını destekliyor ve gizli alıkonmaların, suçsuz yere tutuklanmaların, avukatlara ulaşamamanın, kanıtların gizliliği ilkesini kullanmanın, sivillerin askeri mahkemede yargılanmasının, savaş dışı statünün ve muhtemel sonuçların gizlenmesi azminin bir son bulması gerektiğini savunuyorum. Yönetici kısmının gücünün yoğun bir şekilde artmasını sağlayacak hukuki otoritenin tehlikeli bir şekilde azalmasını temsil ediyorlar. Baştan savma hukuk uygulamaları ve polis kuşatmaları zararlı ve şiddetle ilgili suçların açığa çıkarılma ihtimalini azaltıyor. Ben istihdamda temel insan hakları ve cinsiyet, cinsi eğilim, ırk ve dine bakmaksızın gerçek eşit hakları da ekleyerek sivil özgürlükleri genişletmeyi amaçlıyorum.

Dış Politikayla İlgili

Dış politikamız global güvenlik elementlerini, barışı, silah kontrolünü yeniden tanımlamalı, nükleer silahlara bir son vermeli, diğer ülkelerle birlikte piyasaya sürmemiz gereken ülkemizin varlıklarını ve ülkemize ilaç dirençli zorlamalarla giren ve girmeye devam eden global bulaşıcı hastalıklara (AIDS, sıtma, tüberküloz, şiddetli grip salgını gibi) karşı alınan büyük önlemleri genişletmeli. Ülkemizi yurt dışında en iyi şekilde sunmamızı sağlayan diğer düşük maliyetli, yüksek getirili (artık silahların ağır maliyetiyle karşılaştırıldığında) faaliyetler; güvenli içme suyu için umumi sağlık ölçümleri, tütün kontrolü,

TARTIŞMAYI KAZANMAK İÇİN 44 KİRLİ HİLE

- **Rakibinizi sizi suçladığı şeyle** (veya daha kötüsü ile) **suçlayın.**
- **Onu kaygan bir yamaçtan aşağı kaymakla suçlayın.** (Bu felakete yol açar.)
- **Otoriteden medet umun.**
- **Tecrübeden** (deneyimden) **medet umun.**
- **Korkudan medet umun.**
- **Acımadan** (ya da sempatiden) **medet umun.**
- **Popüler ihtiraslardan medet umun.**
- **Gelenek ya da inançtan medet umun** (denenmiş ve doğru olanından).
- **Doğru bir duruş sergileyin.**
- **Kişiye saldırın** (argümana değil).
- **Soruyu cevaplamaktan kaçının.**
- **Mükemmellik isteyin.** (İmkânsız şartlar talep edin.)
- **Hatalı bir ikilem oluşturun** (muhteşem ya… ya da).
- **Görüşünüzü destekleyen benzeşim** (ve mecazlar) **bulun** (yanıltıcı veya "hatalı" olsalar bile).
- **Rakiplerinizin kararlarını sorgulayın.**
- **Kuruntular oluşturun: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.**
- **Bir saman adam oluşturun.**
- **Tutarsızlıkları inkâr edin ya da savunun.**
- **Onların tarafını öcü gibi gösterin, kendi tarafınızı arındırın.**
- **Soruları incelikle başınızdan savın.**
- **Hedef kitlenizi pohpohlayın.**
- **Kaçamak cevaplar verin.**
- **Kanıtı görmezden gelin.**
- **Asıl meseleyi görmezden gelin.**
- **Kanıtlara saldırın** (durumunuza zarar verenlere).
- **Küçük bir meselede yüksek sesle diretin.**
- **Zor-zalim dünya argümanını kullanın** (genellikle ahlak dışı olduğu düşünüleni yapmayı haklı göstermek için).
- **Kapsamlı, göz alıcı genellemeler yapın.**
- **Rakibinizin düşüncesinde mümkün olduğunca tutarsızlık bulun.**
- **Rakibinizi gülünç duruma düşürün.** (Kahkahada kaybolsun.)
- **Meseleyi fazlasıyla basite indirgeyin.**
- **Sadece itiraz edin.**
- **Tarihi yeniden yazın** (kendi yönteminizle).
- **Çıkarlarınızın peşinde koşun.**
- **Zemini değiştirin.**
- **İspat yükünün yönünü değiştirin.**
- **Uydurun, uydurun, uydurun.**
- **Belirsiz** (üstü kapalı) **genellemelerle konuşun.**
- **Çeşitli anlamlar verilebilecek sözler konuşun.**
- **Büyük yalanlar söyleyin.**
- **Soyut sözcükleri ve sembolleri gerçek şeylermiş gibi ele alın.**
- **Dikkati dağıtmak için ortaya bir konu atın** (veya iki).
- **Birkaç istatistik ilave edin.**
- **Çifte standartlar kullanın** (her zaman yapabilirseniz).

toprak erozyonu önlemleri, ormanların yok olması ve kimyasalların yanlış kullanımı, uluslararası çalışma standartları, demokratik kurumların canlandırılması, zirai kooperatifler ve tarım, ulaşım, konut ve etkili, yenilenebilir enerjiyle ilgili uygun teknolojinin kullanımını kapsar.

Birleşmiş Milletler İlerleme Programı ve yurt dışında faaliyet gösteren birçok sivil toplum örgütü bu bağlamda açlık belasına, dengesiz beslenme ve bilinen, kanıtlanan çare ve uygulamalarla çözülen hastalıklarla ilgili gerekli tecrübe ve açıklamayı sağlar. Bu dış politika yönetim kontrolleriyle Brezilyalı Paulo Freire (okuryazarlık), Mısırlı Hasan Fathi (zirai konut) ve Bangladeşli Mohammed Yunis (mikro kredi)'i hatırlayarak 3. dünya ülkesi dehalarını keşfedip yararlanacağız.

UYARI

Yanılsamaları çalışan öğrencilerin çoğu aynı fikirde olmadıkları kişilerin tartışmalarında yanılsamaları çokça bulurlar. Kendi düşüncelerinizde yanılsamaları özenle arayıp bütünlüğünüzü test ederken bu yanılsamaların siz ve arkadaşlarınız tarafından aynı sıklıkta kullanıldığını göreceksiniz. Pogo'nun sloganını hatırlayın: "Düşmanla tanıştık ve o, biziz."

İKİ AŞIRILIKTAN KAÇININ

İki aşırılık şunlardır:

1. Sadece başkalarının düşüncesinde yanılsamalar bulmak (kendinizinkinde hiç)
2. Okuduğunuz her şeyde eşit sayıda yanılsamalar bulmak.

Günlük hayatta yanılsamaları belirlemeye başladıkça kaçınılması gereken iki tehlike vardır. İlki, sadece başkalarının (aynı fikirde olmadığınız kişiler) düşüncesinde yanılsamalar belirlemeye karşı bilinçsiz bir ön yargı olması ve sizinkine karşı hiç olmamasıdır. Bu durumda aynı fikirde olmadığınız birine saldırı yöntemi olarak yanılsama etiketleri kullanırsınız ve kendinizin bu tür yanılsamalar kullanmanızın eleştirel bir incelemesinden kaçınırsınız. Eğer "rakibiniz" bir benzetim kullanırsa onu hemen hatalı bir benzetim olarak adlandırırsınız. Eğer rakibiniz bir genelleme yaparsa onu hemen düşüncesizce yapılmış veya temsil etmeyen bir genelleme olarak adlandırırsınız. Zihniniz ona karşı koyar ve bu yüzden tüm düşüncesinde yanılsamalar bulursunuz. Zihniniz kendi düşüncenizin lehinde o kadar ön yargılıdır ki sonuç olarak, onda hiçbir yanılsama bulmazsınız.

İkinci tehlikede şudur: Herkesin eşit miktarda yanılsamalar yaptığına inanmaya başlarsınız ve bu yüzden yanılsamalardan endişe duymanıza hiç gerek yoktur. Kendi kendinize "Durum ümitsiz vakadır." dersiniz.

Her durumda yanılsamalar, bir tartışmayı haksızca kazanmaya çalışmak (ya da bir düşünceyi haklı göstermek) için bozuk yöntemlerdir. Kullanımları, özellikle insanları manipüle etmeyi iş hâline getiren insanlar arasında yaygındır. Hepimiz bazen yanılsamalar yaparız. Ancak nicelikte çoğu kez belirgin bir fark vardır.

Yanılsamalar kullanma problemini hava kirliliği problemiyle karşılaştırınız. Tüm hava, bazı kirletici maddeler taşır ancak tüm hava büyük ölçüde kirli değildir. Kişinin asla yanılsama kullanmayacak derecede dikkatli bir şekilde düşünmesi imkânsızdır ama bu kullanımı en aza indirgemek mümkündür.

Kendimizi korumak için insanların bizi yanıltıcı cazibelerle manipüle etmeye çalıştığı zamanları fark etmemiz gerekir. Bütünlüğümüzü sürdürmek için kendimiz de yanıltıcı cazibeler kullanmaktan kaçınmalıyız. Bunu, kendi düşüncemizi ve başkalarının düşüncesini kontrol etmeyi, eleştirel düşünme araçlarını kullanmayı öğrenerek yaparız. Bakış açımızın neleri kapsadığının ve bu bakış açısının sınırlamalarının neler olduğunun farkına varmamız gerekir. Başkalarının bakış açısına sempatikçe girmemiz gerekir. Kendi düşüncemizi ve başkalarının düşüncesini temellere dayandırmayı öğrenmemiz gerekir: temel kavramlar, temel gerçekler, temel çıkarımlar, temel varsayımlar.

Kendi düşüncemizi de, rakiplerimiz ve muhaliflerimizin düşüncesini incelerken kullandığımız aynı dikkat ve ilgi ile incelemeye istekli olmalıyız. Düşüncemiz, güçlü taraflarımızı sistematik olarak temellendirip zayıf taraflarımızı ortadan kaldırarak kullanmaya başladığımız mümkün olduğunca fazla yanılsamayı yok etmek suretiyle sürekli bir gelişim hâlinde olmalıdır.

SONUÇ

Sağduyulu, eleştirici düşünürlerin dünyasında en iyi akıl yürütenlerin listesi ve dünyadaki en etkili kişilerin listesi bir ve aynı olurdu. Ancak entelektüel bakımdan disiplinli, empati gösteren düşünürlerin ideal dünyasında yaşamıyoruz. Özünde eleştirici olmayan toplumlarda, yetenekli manipülatörlerin, entelektüel hile ve taktik uzmanlarının mevki, statü ve çıkar elde etmeye meyilli kişiler olduğu toplumlarda yaşıyoruz.

Gündelik hayatta sürekli bir güç ve kontrol mücadelesi bulunur ve bu mücadelede hakikat ve içgörünün büyük medyayı işleten büyük para ile baş etme şansı çok azdır. Büyük para, medya mantığının kaynaklarını, cilalı söylemi ve kitle propaganda tekniklerini amaçlarına ulaşmak için rutin olarak kullanılır. Entelektüel olarak deneyimsiz olan çoğu insan, karşılık verir ve hatta bilmeden yanıltıcı düşünceyi kullanır.

Şimdiye kadar farkına varmış olmanızı umarak, geleneksel olarak yanılsama olarak adlandırılan çoğu şey, başkalarının fikir ve düşüncelerini şekillendirmek için etkili stratejilerdir. Yanılsamalar en iyi akıl yürütmenin "taklitleri" ve dünyanın entelektüel "kuzularını" manipüle etmede başarılı olan araçlar olarak anlaşılır. Başkalarını manipüle edenlerin süreçte genellikle kendilerini kandırdığının farkına varmak önemlidir. Aksi takdirde kendileriyle yaşayamazlar. İnsanlar kendilerini hoşgörülü ve sağduyulu olarak görmek isterler, deneyimsiz başkalarının manipülatörü olarak değil. Sonuç şudur ki insanlar başkalarını manipüle etmek için kötü muhakeme kullandıklarında, aynı zamanda kendilerini düşüncelerinin haklı olduğuna inanmak için "kandırmalıdırlar."

İdeal bir dünyada, çocuklara erken yaşta yanılsamaların farkına varmaları öğretilirdi. Gündelik konuşmada yaygın yanılsamaların neler olduğunu öğrenirlerdi. Yaşamlarının her boyutunda yanılsamaları belirlemeyi uygularlardı. İnsan zihninin zaaflarını ve zayıf

taraflarını anlamaya başlarlardı. Kendi zaaflarını ve zayıf taraflarını kendi benmerkezcilik ve sosyomerkezciliklerini fark etmeye başlarlardı. Eleştirel olmayan düşünme, sofistçe düşünme ve sağduyulu düşünme arasındaki farklara aşina olurlardı.

Ve kendi eleştirel olmayan, sofistçe ve sağduyulu düşünmelerini belirleme ve ayırt etmede kabiliyetli olurlardı. Kendilerini sürekli olarak benmerkezci ya da sosyomerkezci düşünceye kaymak üzere, kayıyor ya da kaymış olarak yakalarlardı. Hataları kabul etmede sorun yaşamazlardı. Sağam muhakeme tarafından son derece hareketli olurlardı.

Fakat ideal bir dünyada yaşamıyoruz. Yanılsamalar tartışmaları kazanmak için "Bozuk yöntemlerdir." ama onlar tartışmaları kazanıyor ve her gün insanları manipüle ediyorlar. Medya yanılsamalarla dolu. Onlar kitle politika konuşmalarının, halkla ilişkilerin ve reklamcılığın ekmek kapısı. Hepimiz bazen onlara kurban gidiyoruz ve çoğu insan yanılsamaları sanki kutsal hakikat araçlarıymış gibi yaşayıp nefes alıyor.

Hedefiniz yanılsamaların ne olduklarını fark etmek olmalıdır –bir çıkar elde etmek isteyenlerin oyunları. Bunlar; nüfuz, çıkar ve güç elde etmek için kullanılan taktiklerdir. Bu yanılsamaları içerde ve dışarda bildiğiniz zaman etkilerine daha etkin bir şekilde karşı koyabilirsiniz. Akıl yürütmenin etkilerine, taklitlerinin gündelik yaşama nasıl yayıldığını (ve medyanın can damarı olduklarını) anlamaya başladığınızda dahi iyi direnebilirsiniz.

Yanılsamalara karşı bağışıklık kazandığınız zaman onlara olan tepkileriniz değişir. Anahtar sorular sorarsınız. Maskelerin, sınırların, gelişmiş görüntülerin, etkileyici gösterin ve seremonilerin arkasından araştırırsınız. Kendi zihin ve duygularınızın sorumluluğunu üstlenirsiniz. (Giderek) kendiniz olursunuz ve belki de en önemlisi, kendi hedeflerinizin peşinden koşarken kendiniz yanılsamaları kullanmaktan gayretli bir şekilde kaçınmaya çalışırsınız.

13.12 *Kendiniz İçin Düşünün*

GÜNLÜK YANILSAMALAR

Günlük bir gazeteyi inceleyin ve yanılsama örnekleri bulmaya çalışın. Nitelendirir gibi görünen örnekleri belgeleyin.

BÖLÜM 14

ETİK AKIL YÜRÜTEN OLARAK GELİŞMEK

Tarafsızlığın en göze çarpan engellerinden biri, bireyin kendine hizmet eder ya da kendini kandırır bir tutumda akıl yürütmeye olan eğilimidir. Bu eğilim, bireylerin etik kavram ve prensiplerin doğası ile ilgili karmaşa yaşadıkları ölçüde artış gösterir. Etik akıl yürütmeyi anlamak için aşağıdaki temeller gereklidir:

1. Etik prensipler öznel tercih meselesi değildir.
2. Her mantıklı insan açık bir şekilde tanımlanmış olan etik kavram ve prensiplere saygı göstermek zorundadır.
3. Etik meselelerle ilgili iyi bir şekilde akıl yürütebilmek için etik kavram ve prensipleri bu meselelere nasıl uygulayacağımızı bilmemiz gerekmektedir.
4. Etik kavram ve prensipler, topluma ve gruplara ait norm ve tabulardan, dinsel öğretilerden, politik ideolojilerden ve hukuktan ayrılmalıdır.
5. Düzgün bir akıl yürütmeye ait en göze çarpan engel, insanın benmerkezciliği ve sosyal merkezciliğidir.

Öncelikle, insan yaşamındaki etik tarafından ortaya çıkan sorunu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız: Etik nedir, neye dayanır, genellikle ne ile karıştırılır, tehlikeleri nelerdir ve nasıl anlaşılır? Bu tartışmayı takiben, düzgün bir akıl yürütmenin üç temel ögesini vurgulayacağız: (1) etiğin temellendiği prensipler, (2) kaçınma taklidi, (3) insan zihnine ait patoloji.

BİREYLERİN ETİKLE İLGİLİ KARMAŞA SEBEPLERİ

Etiğin nihai temeli açıktır: İnsan davranışı başkalarının iyiliğine yönelik sonuçlara sahiptir. Başkalarının hayat kalitesini yükseltip düşürebilirmişçesine onlara karşı hareket etme yeteneğine sahibiz. Diğer insanlara yardım edebilir ya da zarar verebiliriz. Dahası, en azından pek çok durumda, başkalarına yardım ettiğimizi ya da zarar verdiğimizi anlama yeterliliğine sahibiz çünkü kendimizi başkasının yerine koymaya ve kendilerine karşı hareket ettiğimiz bir durumda başkalarının bizim karşımızda olmasının bize ne hissettireceğini fark etmeye yönelik ham *(genellikle gelişmemiş) bir kapasitemiz* var.

Küçük çocukların bile, başkasına yardım etme ya da ona zarar vermenin ne olduğuna yönelik bazı fikirleri vardır. Çocuklar bu etik farkındalık temelinde çıkarım ve yargıda bulunur, yaşamdaki iyi ve kötüye yönelik etik anlamlılığa ait bir bakış geliştirirler. Ancak çocuklar, başkalarına verilen zarardan çok kendilerine verilen zarara yönelik daha açık bir farkındalığa sahip olma eğilimindedir:

"Haksızlık bu. Onda benden çok var!"

"Oyuncaklarını almama izin vermiyor!"

"O bana vurdu, ben ona hiçbir şey yapmadım. O kötü biri!"

"Bana söz vermişti. Şimdi oyuncaklarımı geri vermiyor!"

"Yalancı! Yalancı!"

"Şimdi benim sıram. Senin sıran geçti. Bu haksızlık!"

Örnek ve destekleme yoluyla, çocuklarda tarafsızlık geliştirebiliriz. Onlar yalnızca kendi arzularına odaklanmayıp başkalarının haklarına saygı göstermeyi öğrenebilirler. Asıl sorun, neyin yararlı neyin zararlı olduğuna karar vermenin zorluğu değil, benmerkezci olmaya yönelik doğal eğilimimizdir. Çok az insan; bencilce para, güç, prestij ve mal peşinde koşmanın başkalarında yaratacağı sonuçlar hakkında derin bir düzeyde düşünür. Sonuç olarak, toplumdan, ırktan ve dinden bağımsız pek çok insan genel etik prensiplere (etik olarak yalan söylemenin, aldatmanın, istismarın, kötü davranışın, zarar vermenin ya da hırsızlığın yanlış olması, özgürlüklerini de kapsayacak şekilde başkalarının hakkına saygı gösterme, ihtiyacı olanlara yardım etme, yalnızca kendi ilgi ve benmerkezci zevklerimizi değil, genel iyiyi arama ve bu dünyayı daha adil ve insani kılma çabası) sözde bağlılık gösterseler de çok azı sürekli olarak bu prensiplere uygun davranmaktadır.

Tüm ülkelerce onaylanmış olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi evrensel etik prensipleri dile getirmektedir, bir grup düşünce mantıklı insanlar için etik olma ile etik alanlarını geniş ve küresel bir yoldan açıklamaktadır. Ancak pek çoğu, etik prensiplere göre hareket etmede başarısızlığa uğrar. Soyut düzeyde bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Çoğu insan, yalnızca bir kişi istedi diye ya da olması gerektiği gibi davranmaya yönelik ham bir güce sahip olduğu için yalanın, aldatmanın, istismarın, kötü davranışların ve başkalarına zarar vermenin etik olarak mazur görülemez olmasını tartışmaktadır. Ancak hareket düzeyinde, genel

prensiplere yönelik yalnızca sözel anlaşma insan haklarını onurlandıran bir dünya yaratmaz. İnsanların aç gözlü arzularına bahane bulmasının ve daha zayıf ve kendini korumaktan aciz olanlardan faydalanırken kendini haklı hissetmesinin pek çok yolu vardır. İnsan yaşamında çok fazla güç -sosyal gruplar, dinler, politik ideolojiler- etik prensipleri yok sayan ya da bozan doğru ve yanlış normları oluşturur. Dahası, insanlar, soyut etik prensipleri etik anlamda adil bir dünyanın gerçekliğine tercüme etmek için yalnızca sözel anlaşma yönünde kendini kandırmaya yönelik ciddi düzeyde bir beceriye sahiptir.

Resmi daha da karmaşık hâle getiren, etik olanın, gözle görülür şekilde kendini kandırmayanlar için bile, her zaman apaçık ortada olmamasıdır. Karmaşık durumlarda, iyi görünen bireyler, sıklıkla herhangi bir somut durumda herhangi bir etik prensibin uygulanmasını doğru bulmaz. Aynı hareket kimilerinden etik övgü, kimilerinden kınama alır.

Sorunun bu yönünü farklı bir şekilde ortaya koyabiliriz: Etik açıdan doğru olanı yapmaya fazlasıyla güdülenmiş olsalar bile insanlar ancak etik açıdan adil olduğunu *biliyorlarsa* bir hareketi gerçekleştirir ve bunu, etik doğruyu sistematik olarak kendi kazanılmış ilgi, kişisel arzu, politik ideoloji ya da sosyal gelenekleri ile karıştırıyorlarsa ya da etik alanda beceri ve disiplinle akıl yürütme becerisinden yoksunlarsa bilemezler.

Buna benzer güçlüklerden dolayı etik akıl yürütme becerisi, öz eleştiri ve etik öz inceleme sanatlarını gerektirir. Düşünme tarzımızı, benmerkezcilik, sosyomerkezcilik ve kendini kandırma anlamında kontrol etmeyi öğrenmeliyiz. Dolayısıyla bu, kitabın önceki bölümlerinde söz edilen, entelektüel alçak gönüllülük, entelektüel bütünlük ve tarafsızlığı kapsamakta olan entelektüel doğanın gelişimini gerektirir.

Düzgün bir etik akıl yürütme, genellikle etik hoşgörüsüzlük, kendini kandırma ve eleştirel olmayan uyma davranışı gibi etik düşüncenin tuzaklarını fark edip onların ötesine geçebilen bir düşünüre ihtiyaç duyar. Düzgün bir akıl yürütme, akıl yürütürken sosyal telkinlere tepki verip vermediğimizin farkına varmayı, kendi bakış açımızdan farklı bakış açılarına empatik yaklaşmayı, alternatif açılardan olgular toplamayı, varsayımlarımızı sorgulamayı ve soruna farklı yollardan yaklaşmayı gerektirir.

Çok az yetişkin, pek çok gündelik etik sorunun doğasında var olan güçlükleri fark edebilmeye yönelik yetenek ya da içgörüye sahiptir. Çok az insan kendi etik çelişkilerini tanımlayabilir ya da kazanılmış ilgi ve benmerkezci arzularını gerçekten etik olandan ayırabilir. Çok az kişi sahte etik duygu hakkında düşünmüş ya da mantıklı etik görüşleri etik akıl yürütmenin güçlükleri ve tehlikeleri ışığında değerlendirmiştir. Sonuç olarak, günlük etik yargılar genellikle gerçek ve sahte etiğin, inanana belirgin bir şekilde doğru gibi görünen bir inanç ağında bir yanda etik iç görü, diğer yanda ön yargıların bilinç dışı bir karışımıdır.

Kendi etik körlüğümüzü, etik çarpıklığımızı ve dar görüşlülüğümüzü yanlışlıkla çocuklarımıza ve öğrencilerimize geçiririz. Sonuç olarak, etiğin okullarda öğretilmesini sesli bir şekilde savunanların çoğu çocukların yalnızca kendi inanç ve bakış açılarını almalarını ister ancak kusurlu olan inanç ve bakış açıları alınabilir. Bu insanlar, *gerçek*, ceplerindeymiş gibi hissederler. Kendi bakış açılarını tüm etik gerçeklerin örneği olarak kabul ederler. Bu insanların en çok korktukları ise, başka birinin etik bakış açısının

asıl doğru olarak öğretilmesidir: muhafazakârlar özgürlükçülerin yetkisinden, özgürlükçüler muhafazakârlardan, dindarlar dinsizlerden, dinsizler dindarlardan korkar.

Tüm bu korkuların bir gerekçesi vardır. Nadir ve olağanüstü durumlar hariç, insanlar inandıklarıyla etik doğruları birbirine karıştırma eğilimine sahiptir. "İnandığım için doğru" ifadesi, sürekli vurguladığımız üzere, çoğumuzda bulunan bir bilinçaltı zihniyetidir. İnançlarımız *Gerçek* gibidir. Zihnimize doğru gibi *görünür*. "Normal" bir insan zihninde, kötü şeyler yapanlar, kendini kandıranlar, kendi çıkarına davrananlar, dar görüşlüler hep başkalarıdır. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilere gerçek etik prensipler yerleştirmek yerine genellikle öğrenciler sistematik bir şekilde kendilerinin taşıdıkları inanç ve bakış açılarını tekrar ettikçe onları ödüllendirerek farkında olmadan beyinlerini yıkamış olurlar. Bu anlamda öğrencileri eğitmez, onlara *doktrin aşılarlar*.

14.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

TELKİN VE EĞİTİMİ BİRBİRİNDEN AYIRMA

Düşüncesini geliştirmekle ilgili biri olarak, yapmanız gereken şey telkin ve eğitimi birbirinden kesin bir şekilde ayırmaktır. Bu iki kavram genellikle birbirine karıştırılır. Referans olarak iyi bir sözlük kullanarak aşağıdaki cümleleri tamamlayınız: (Bu terimleri kapsamlı bir şekilde anlayabilmek için birden fazla sözlük kullanmak isteyebilirsiniz)

1. Sözlüğe göre, *eğitim* kelimesinin karşıtı olan telkin etme ifadesinin anlamı ...
2. Sözlüğe göre, *telkin* etme ifadesinin karşıtı olan *eğitim* kelimesinin en temel anlamı ...
3. Bu nedenle eğitim ve telkin arasındaki ana fark ...

Bu kavramlar arasındaki ana farkları anladıktan sonra önceki okul yaşamınızı düşünün ve hangi anlamda size eğitim yerine telkin yapıldığını bulmaya çalışın. Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. Bir öğrenci olarak, temelde (eğitildiğime ya da beynimin yıkandığına) inanıyorum. Bu sonuca ulaşmamın sebepleri ...
2. Örneğin, ...

ETİK AKIL YÜRÜTMENİN TEMELLERİ

Akıl yürütmenin herhangi bir alanında beceri geliştirmek için, o alanı tanımlayan prensipleri anlamamız gerekmektedir. Matematiksel akıl yürütmede beceri kazanmak için, temel matematik prensiplerini anlamalıyız. Bilimsel akıl yürütmede beceri kazanmak için, bilimsel prensipleri (fizik, kimya, astronomi, vs. prensipleri) anlamalıyız. Aynı şekilde etik akıl yürütmede beceri kazanmak için, temel etik prensipleri anlamalıyız.

İyi kalplilik yeterli değildir. Temel etik kavram ve prensipler hakkında iyi bilgilenmeliyiz. Prensipler etik akıl yürütmenin kalbinde yer alır.

İnsanların belirli bir etik durumla ilgili etik prensipleri tanımlamak için etik mesele yoluyla düşünebilmelidir. Aynı zamanda, bu prensipleri ilişkin olay ya da duruma uygulayabilmek için gerekli olan entelektüel becerileri toplamaları gerekir. Etik prensipler, etik soruları çözümleyebilmek için tek başına yeterli olmazlar. Örneğin, bazen etik prensipler etik açıdan karmaşık olan olaylara farklı şekillerde uygulanabilir.

Örneğin, şu soruyu göz önüne alın: Amerika Birleşik Devletleri, insan hakları ihlalinde bulunan ülkelerle ilişkilerini sürdürmeli midir? Bu soruyla ilgili en önemli etik kavramlar, adalet ve bütünlüktür. Ancak pratiklik ve etkililik de göz önüne alınmalıdır. Adalet ve bütünlük temel insan haklarını ihlal eden tüm ülkelerle ilişkilerin kesilmesini gerektirir gibi görünmektedir. Ancak bu ülkeleri izole etmek ve onlarla zıt düşmek bu yüksek düzeyde etik sonuçlara ulaşmanın en etkili yolu mudur? Dahası tarih bize hemen hemen tüm ülkelerin bir şekilde insan hakkı ihlalinde bulunduğunu göstermektedir, Amerika Birleşik Devletleri hariç tutulamaz. Hangi hakla kendi ulaşamadığımız standartlara başkalarının ulaşmasını talep edebiliriz? Bunlar, bir tarafta iyi kalpli ve naif insanların, diğer tarafta kendini kandıran ve menfaatçilerin genellikle yok saydıkları zorlayıcı etik mesele türleridir çünkü etik akıl yürütme karmaşıktır, bu güçlüklerle baş edebilme stratejilerini öğrenmemiz gerekmektedir. Etik akıl yürütmede çok önemli olduğuna inandığımız üç entelektüel ödev şunlardır:

1. Etik sorunların doğasında var olan en temel etik kavram ve prensiplere hâkim olmak,
2. Etiğin genellikle karıştırıldığı düşünme alanlarıyla etiği birbirinden ayırmayı öğrenmek,
3. İnsan doğasında yer alan benmerkezcilik ve sosyomerkezciliğin bireyin etik yargılarını etkileyip etkilemediğini belirlemeyi öğrenmek. (Muhtemelen üçünden en zor olan görev budur.)

Bu üç temelden herhangi biri bireyin etik akıl yürütmesinde yer almıyorsa akıl yürütme bozulabilir. Karşılığında bu becerileri göz önüne alalım:

Etik Kavramlar ve Prensipler

Her etik soru için, soruyla doğrudan ilgili bazı etik kavram ya da kavram grupları belirlemeliyiz. Etik kavram ve farklılıkların gücünü tam olarak anlamadan etik meselelerle ilgili iyi bir şekilde akıl yürütemeyiz. En temel etik kavramlardan bazıları, dürüstlük, bütünlük, adalet, eşitlik ve saygıdır. Pek çok durumda, bu kavramlarca kastedilen prensiplerin uygulamaları basittir. Bazı durumlarda ise zordur.

Bazı basit durumları göz önüne alın. Başkalarından faydalanmak için yalan söylemek, saptırmak ya da gerçekleri çarpıtmak, dürüstlük kavramının doğasında yer alan

temel prensibi ihlal etmektir. Kendimizin günlük olarak ihlal ettiği standartları başkalarından beklemek bütünlük prensibinin doğasında yer alan temel prensibin ihlalidir. Başkalarına bizden daha değersizlermiş gibi davranmak, bütünlük, adalet ve eşitlik kavramlarının doğasında var olan prensipleri ihlal etmektir.

Gündelik insan yaşamı, temel etik prensiplerin açık ihlalleriyle doludur. Eğlence olsun diye bir kedinin mikrodalga fırına konmasının etiğe aykırı olduğunu hiç kimse reddetmeyecektir. Paralarını almak için insanları öldürmek ya da suçlu olduğunu ve bunu kabullenmesi gerektiğini düşündüğümüz insanlara işkence etmek de etik olarak kabul edilemez.

Yine de belirgin durumların ayrıca karmaşık olmasına ek olarak, bu tür durumlar bizi etik diyaloğa çeker, farklı bakış açılarından karşıt görüşleri göz önüne almamızı sağlar. Örneğin şu soruyu göz önüne alın: Ötenazi etik olarak uygun bulunabilir mi? Tabii ki ötenazinin haklı bulunamayacağı pek çok durum bulunmaktadır. Ancak sorunun hiç uygun bulunup bulunmayacağını değerlendirmek için ötenazinin makul bulunabileceği durumları göz önüne almalıyız; örneğin, ölümcül hastalığı olan bireylerin çektiği bitmeyen acıları içeren durumlar. Bu grupta onlara yaşamlarını sona erdirmede yardım ederek acılarını dindirmemiz için yalvaranlar bulunmaktadır çünkü çektikleri azaba rağmen kendi yaşamlarını başka birinin yardımı olmadan sonlandıramamaktadırlar.

Öyleyse bireyin ölümcül acılar çektiği durumlarda, bu soruyla ilgili anlamlı etik kavram, acımasızlık kavramıdır. *Webster's New World Dictionary acımasızlığı* "acı, stres, vb.ne sebep olmak ya da sebep olmaya yaklaşmak, *acımasızlık* başkalarının acılarına aldırmazlığı ya da başkalarına acı çektirme davranışını kapsar". şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda acımasızlık, gereksiz bir acıya "sebep olmaya yaklaşmak" anlamına gelmektedir. Eşit derecede değerli olan bir şeyi feda etmeksizin, dindirme gücümüz varken, masum bir insanın gereksiz bir acı çekmesine izin vermektir.

Acımasızlık, ilgili bir kavram olarak belirlendiğinde etik uyarılardan biri açık hâle gelir: masum bireylerin ve yaratıkların çektiği gereksiz acıları azaltma ya da dindirmeye yönelik hareket etmeye uğraşmak. Bu prensibi zihnimizde tutarak, hangi durumda acıyı desteklemeyi reddeden bireyin acımasız olduğunu ve hangi durumda olmadığını belirlemeye çalışabiliriz.

Bu sorunla ilgili olabilecek diğer bir kavram, yaşamın kendisinin iyi olduğudur. Bu kavramdan doğan prensip, yaşama saygı duyulması gerekliliğidir. Verilen bu prensibe göre kimileri, yaşamın hiçbir durumda insanlar tarafından sonlandırılmaması gerektiğini savunabilir.

Akıl yürüten kişi olarak, kendi sonucunuza kendiniz ulaşmalısınız. Aynı zamanda, fikrinizi detaylı bir şekilde açıklamaya, hangi etik kavram ve meselelerin neden durumla ilgili olduğunu açıklamaya, soruna alternatif bakış açılarının üzerinde düşündüğünüzü meseleyle ilgili diğer mantıklı yolları görmezden gelmediğinizi kanıtlamaya, duruma ait hangi ilgili ve önemli olguları göz önüne aldığınızı ortaya koymaya, herhangi bir düşünce alanındaki bir durumda iyi düşünen herhangi birinin akıl yürütmeyi desteklemek için yapacaklarını

yapmaya hazır olmalısınız. Bir meselenin etik olması, disipline edilmiş gerçekçi düşünceyle bağınızı koparmanızı gerektirmez.

Veya şunu göz önüne alın: Hangi durumlarda hayvan deneyleri mazur görülebilir? İlgili etik kavram acımasızlıktır, hayvan deneylerinden haberdar olan herkes bu deneylerde bilimsel araştırma adı altında hayvanların aşırı acı ve kaygı yaşadığını bilir. Etkin bir hayvan hakları organizasyonu olan Hayvanlara Etik Davranış Grubu (People for the Ethical Treatment of Animals-PETA) hayvan deneylerinin olumsuz sonuçlarına odaklanır. PETA'nın websitesinde aşağıdaki iddialar sıralanmaktadır:

- Her yıl, kozmetik ve ev ürünlerinin "güvenliğinin" değerlendirilmesi için milyonlarca hayvan güç testlerde acı çekip ölüyor. Göz farı ve sabundan mobilya cilası ve fırın temizleyiciye kadar farklı türlerde madde, test sonuçlarının hastalık ya da kazaları önleme ya da iyileştirme gibi bir etkisi olmamasına rağmen tavşan, fare, kobay, köpek ve diğer hayvanlar üzerinde test ediliyor. Bu testlerde, bir sıvı, damla, tane ya da toz madde, bir grup albino tavşanın gözüne damlatılıyor. Hayvanlar genellikle yalnızca başlarını çıkarabildikleri bir yerde hareketsiz bırakılıyor. Testler esnasında anestezi uygulanmıyor. Madde reaksiyonları şiş gözleri de içeriyor. Tavşanların göz kapakları birtakım aletlerle açık tutuluyor. Pek çok hayvan kaçmaya çalışırken boynunu kırıyor.

- Bağışıklık sistemleri virüse dayanamasa da şempanzeler AIDS araştırmalarının popüler özneleridir. Şempanzeler ayrıca ıstıraplı kanser, hepatit araştırmalarında ve psikolojik testlerde; bunların yanında yapay dölleme ve doğum kontrolü, kan hastalıkları, organ transplantasyonu ve deneysel ameliyat araştırmalarında kullanılmaktadır. Ordu deneylerinde kullanımlarından şüphelenilmektedir ancak bu tür bilgiler gizli tutulmaktadır ve doğrulanması zordur. Şempanzeler fazlasıyla hareketli ve sosyal yönelimlidirler. Herhangi bir insan ya da maymunla günlük fiziksel ilişki olmaksızın laboratuarlarda kapalı tutulduklarında kısa sürede psikoz geliştirirler çünkü yetişkin şempanzeler güçlü ve genellikle zapt edilemez hayvanlardır ve virüslü şempanzeler hayvanat bahçesinde ya da var olan barınaklarda tutulamaz, pek çok şempanze 10 yaşına ulaşmadan ölür.

- Her yıl dünya çapında 205.000'den fazla ilaç piyasaya sürülüyor, çoğu eski, artık kullanılmayan ve güvenilmez test yöntemleri hâlâ kullanımda: hayvan çalışmaları. Pek çok doktor ve araştırmacı, bu çağdışı çalışmalara karşı sesini yükseltiyor. Güvenilir olmayan hayvan testlerinin tehlikeli ilaçların piyasaya sürülmesine sebep olduğuna ve faydalı ilaçların ulaşılabilirliğini engelleyebileceğine dikkat çekiyorlar. Kobay farelerinde test edilmiş olsaydı penisilin şu anda kullanımda olmazdı çünkü penisilin kobay farelerini öldürür. Benzer şekilde aspirin kedileri öldürürken insanlar için antidepresan olan morfin, kedi, keçi ve atlar için uyarıcıdır. İlaçlara insanların reaksiyonu, hayvanlar üzerinde yapılan testlerle öngörülemez çünkü farkı türler (hatta aynı türdeki farklı bireyler) ilaçlara farklı tepki gösterir.

Sorumlu Tıp Doktorları Komitesi (The Physician's Commitee for Responsible Medicine)'nin raporuna göre çok yönlü hayvansal olmayan araştırma yöntemleri geleneksel hayvan temelli araştırma yöntemlerinden daha doğru, daha az pahalı ve daha az zaman alıcıdır.

Kimileri, hayvanlarının canının yanmasından kaçınılamayacak deneylerde, çekilen acının etik olarak kabul edilebileceğini çünkü uzun dönemde bu deneylerden elde edilecek bilgilerin insanların dayanmak zorunda olduğu acıları azaltacağını savunmaktadır. Bu deneylerin savunucuları insanların acısını azaltmanın hayvanların acısını azaltmaktan daha üstün bir etik olduğu konusunda hemfikirdir.

Öyleyse karmaşık etik sorunlar hakkında akıl yürütürken yetenekli etik akıl yürütenler sorularla ilgili etik kavram ve olguları belirleyerek bu kavramları iyi akıl yürütülmüş bir şekilde olgulara uygularlar. Sonuca varmada, soruna yaklaşmak için olabildiğince çok akla yatkın yolu göz önüne alırlar. Böylesine entelektüel bir işin sonucu olarak, etik soruların kolay anlaşılır olup olmadığını ayırt etme yeteneği geliştirirler. Etik sorunlar kolay anlaşılır olmasa bile en etik yargımızı uygulamak önemli olabilir.

Etik Prensiplerin Evrensel Doğası

Her etik mesele için, üstünde düşünürken belirlenip kullanılan etik kavram ve prensipler bulunmaktadır. Bu kavramlarca ifade edilen prensipleri içeren haklar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ortaya konmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kongresi tarafından 10 Aralık 1948'de oluşturulan bu haklar,

> insanlık ailesinin tüm fertlerinin doğal asaletinin, eşitliğinin ve vazgeçilemez haklarının kabulü, dünyadaki özgürlük, adalet ve barışın temelidir... İnsan haklarını hiçe saymak ve hor görmek insanoğlunun vicdanını yaralayan insanlık dışı hareketlerle sonuçlanmış ve insanların düşünce ve inanç özgürlüğüne korkudan ve yokluktan özgürleşmeye sahip olacağı bir dünyanın doğuşu, insanlığın en büyük isteği olarak ilan edilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, "tüm insanların ve halkların kazanımlarının genel standardı" olarak tasarlanmıştır. Önemli etik prensiplerin açık bir ifadesi olarak iyi bir örnektir.

Aşağıdakiler, bildiride yer alan 30 makaledeki prensiplerden bazılarıdır:

- Tüm insanlar eşit hak ve onurla doğar.
- Herkesin yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkı vardır.
- Hiç kimse köleleştirilmemeli ve esir edilmemelidir.
- Hiç kimse işkenceye ya da acımasız, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezaya maruz bırakılmamalıdır.
- Herkes, kendisinin ve ailesinin sağlığı için yeterli yaşam standartlarında yaşama hakkına sahiptir.
- Herkes eğitim hakkına sahiptir.
- Herkes barışçıl kurum ve dernek özgürlüğüne sahiptir.

- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da herhangi başka bir görüş, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da durum gibi ayrımlar olmaksızın bu bildiride ifade edilen hak ve özgürlüklere sahiptir.
- Herkes yasalardan önünde eşittir ve herhangi bir ayrım olmaksızın eşit yasa korumasına sahiptir.

14.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

EVRENSEL ETİK PRENSİPLERE BAĞLI OLARAK İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN FARKINDALIĞI

Düzgün akıl yürütme için esas olan becerilerden biri eldeki etik meseleyle ilgili etik prensipleri belirlemektir. Bu işlemde gazetelerden iki makale ya da birinin hakkının ihlal edildiğine inandığınız kitaplardan örnekler belirlemenizi istiyoruz. İnsan ve hayvan hakları buna dâhildir. Bu işlem için bu yazıdaki gerçekçi iddiaların doğru olduğunu varsayın. Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. Bu makalenin ana fikri...
2. Bana göre bu makalenin en az bir insan hakkının ihlal edildiğini gösterme sebebi...
3. İhlal edilen evrensel etik prensipler...

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde altı çizilen prensipler teoride evrensel olarak kabul edilse de, demokrat ülkeler bile mutlak bir şekilde bu prensiplere uygun davranmamaktadır. Örneğin New York Times ("Amnesty Finds 'Widespread Pattern' of U.S. Rights Violations" Oct. 5, 1998, s. A11) Uluslararası Af Örgütünün, Amerika Birleşik Devletleri'nin temel insan haklarını ihlal ettiğini aktardığını bildirmiştir. Uluslararası Af Örgütü Raporu, "polis gücünün ve suçlu ve yasal sistemlerin insan hakkı ihlallerinin sürekli ve yaygın bir şekil aldığını" belirtmektedir.

Raporda Uluslararası Af Örgütü, Amerika'nın "temel hakların herkese dağıtımı" yönündeki hatasını protesto etmektedir. Rapor "Ülkede binlerce insan, polislerin elinden kasıtlı ve aralıksız gaddarlığa maruz kalmaktadır. Baskıya yönelik acımasız, aşağılayıcı ve bazen yaşamı tehdit eden yöntemler Amerikan ceza yargılama sisteminin bir özelliği olmaya devam etmektedir." der.

Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Pierre Sane, "Dünyanın en güçlü ülkesinin uluslararası insan haklarını diğer devletleri eleştirmek için kullanırken kendi evinde aynı standartları uygulamaması bize ironik geldi." demiştir.

Her ülke teoride temel insan haklarının önemini kabul etmektedir. Ancak pratikte bu hakları desteklemede genelde başarısızlığa uğrarlar.

14.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

EVRENSEL ETİK PRENSİPLERE BAĞLI OLARAK İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN BELİRLENMESİ

Doğrudan ya da dolaylı olarak en az bir devlet eliyle insan hakları ihlali ortaya koyan bir gazete makalesi belirleyin. Aşağıdaki ifadeleri tamamlayın:

1. **Bu makalenin ana fikri ...**
2. **Bana göre bu makalenin en az bir insan hakkının devlet eliyle ihlal edildiğini gösterme sebebi ...**
3. **İhlal edilen evrensel etik prensipler ...**

Etiğin Diğer Düşünme Alanlarından Ayrılması

Etik meselelerle ilgili etik kavram ve prensiplerin nasıl belirleneceğini anlamaya ek olarak, yetenekli etik akıl yürütenler, etikle, sosyal gelenek, din ve hukuk gibi düşüncenin diğer alanlarını ayırabilmelidir. Etik sıklıkla diğer düşünme biçimleriyle karıştırılır. Örneğin, genel olarak sosyal değer ve tabular etik prensipleri tanımlarmış gibi görülür.

Bu nedenle, dinsel ideolojiler, sosyal "kurallar" ve yasalar çoğunlukla hatalı bir şekilde doğal olarak etikmiş gibi algılanır. Eğer alanların bu karışımını kabul etmekteysek bu ifadeyle herhangi bir dinî sistemdeki her uygulama mutlaka etiktir, her sosyal kural etik olarak zorunludur ve her kanun etik olarak kabul edilir. Dolayısıyla, inanmayanlara işkence etmek gibi her türlü dinsel uygulamanın etik olmadığını kabul edemeyiz.

Aynı şekilde, eğer etik ve sosyal gelenekler aynı olsaydı Nazi Almanya'sındaki sosyal gelenekler gibi herhangi bir kültürdeki tüm sosyal uygulamalar mutlaka etik olarak kabul edilirdi. Dolayısıyla hiçbir sosyal göreneği, normu, adeti ve tabuyu etik olarak çökmüş olduklarını düşünmemize rağmen suçlayamazdık. Dahası, etik ve hukuk ayrılmaz olsaydı bu ifadeyle herhangi bir yasal sistemdeki her kanun doğası gereği etik olurdu, insan haklarını bariz bir şekilde ihlal edenler dâhil.

Dolayısıyla, etikle karıştırılan diğer düşünce alanlarını düzenli olarak etikten ayırmayı öğrenmek esastır. Bu, bizim genel olarak kabul edilen ancak etik olmayan sosyal görenekleri, dinsel uygulamaları, politik fikirleri ve hukuku eleştirebilmemizi sağlar. Bu becerinin eksikliğini yaşamayanlar gerçek bir yaşam bütünlüğü yaşar.

Etik ve Din

Teolojik akıl yürütme şu tür metafizik soruları yanıtlar:

> Her şeyin kökeni nedir? Bir tanrı var mı? Birden fazla tanrı var mı? Bir tanrı varsa doğası nasıl? Tanrı tarafından yaşamımızı ve davranışlarımıza rehberlik etmek için emredilmiş

ilahi kurallar var mı? Varsa bu kurallar hangileri? Bizimle nasıl iletişim kuruyorlar? İlahi olanın isteğine uygun yaşamak için ne yapmalıyız?

Dinsel İnançlar Kültürel Olarak Değişkendir

Dinsel çeşitlilik, teolojik inançların özünde tartışmaya açık olmasından kaynaklanır. İnsanların "maneviyatın" doğasını anlayıp açıklayabileceği sınırsız sayıda alternatif yol bulunmaktadır. Örneğin, The *Encyclopedia Americana* 300'den fazla inanç sistemi listelemektedir. Sosyal grup ve kültürlerce benimsenmiş olan bu geleneksel inanç yöntemleri, genellikle alışkanlığın ve geleneğin gücünü üstlenirler. Daha sonra da bir nesilden diğerine geçerler. Belirli bir gruptaki bireyler için, kendi özel inançları "ilahi" olanı anlamanın *tek* ya da tek *mantıklı* yoludur. Kendi dinlerinin, pek çok farklı inanç sitemlerinden biri olduğunu görmezler. Etik prensiplerle karıştırılan bazı teolojik inanç örneklerini göz önüne alalım.

- Çoğunluğa sahip dinsel grubun üyeleri kendi inançlarını azınlıktakilere dayatır.
- Dinsel grup üyeleri genellikle diğer görüştekileri küçümseyerek kendi teolojik görüşü doğal olarak doğruymuş gibi davranır.
- Dinsel grup üyeleri çoğunlukla "günahın" etik değil teolojik bir kavram olduğunu kabul etmede başarısızlığa uğrar. ("Günah" teolojik olarak tanımlanmıştır.)
- Iraksak dinler günahı farklı biçimde tanımlar ama genellikle evrensel bir etik meselesiymişçesine kendi görüşlerinin tüm diğer görüşlerce zorla benimsenmesini bekler.

Dinsel inançlar, bir grupta hâkim olduğunda insan yaşamının hepsini değilse bile pek çok boyutunu kural, gereklilik, tabu ve ritüellerle şekillendirme eğilimindedir. Bu düzenlemelerin çoğu etik olarak doğru veya yanlış değildir ancak sosyal tercihleri ve öznel kültürel seçimleri temsil eder.

Dilenirse agnostisizm* ve ateizm de dâhil olmak üzere, birey kendi dinsel yönelimini seçme hakkına sahiptir. Bu nedenle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde bireyin dinsel inancını değiştirme hakkına yönelik olarak şu koşul (Makale 18) yer almaktadır:

> Her birey düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, kendi din ya da inancını değiştirme özgürlüğünü de kapsar...

Tanrısallık ve maneviyat ile ilgili inançlar olumsuz anlamda ıraksaktır ve bu nedenle zorunludur. Herhangi bir dinsel düşünceyi diğerlerini dışlamak için kullanmanın belirli bir yolu bulunmamaktadır. Bu nedenle dinsel özgürlük bir insan hakkıdır. Kişi, objektif bir şekilde cinayet ve saldırının insana zararlı olduğunu kanıtlayabilir ancak tanrı inancı eksikliğinin zararını kanıtlayamaz.

Dinsel inanca baskın çıkması gereken etik yargı, pek çok kişinin dinsel heves ve inançla güdülenmiş insanlarca işkenceye uğratıldığı ve/veya katledildiğine yönelik reddedilemez gerçek tarafından gözler önüne serilmektedir. Aslında dinsel zulüm insan tarihinde sıradan bir olgudur. İnsanlar kendilerini dinsel hoşgörüsüzlük ve zulümden korumak için başvuracakları bir yere ihtiyaç duymaktadır.

(Dipnot. Agnostisizm Felsefede felsefe Bilinemezcilik, Çev. Notu)

Şu örneği göz önüne alın: Dinî bir grup, ailede ilk doğan erkek üyenin kurban edilmesi gerekliliğine inansaydı bu gruba mensup tüm ebeveynler, kendilerini etik olarak ilk doğan erkek çocuklarını öldürmeye zorunlu görürdü. Dinî inançları onları etik olmayan davranışlara iter ve davranışlarının zalim doğasını takdir etme kapasitelerini azaltırdı.

Dahası, dinsel uygulamaları arasında kölelik, işkence, cinsiyetçilik, zulüm, cinayet, saldırı, sahtekârlık, yalan ve tehdit gibi davranışları kabul eden bir toplumun etik olmadığı varsayılmalıdır. Dinsel savaş esnasında düzenlenen vahşeti hatırlayın. Bugün bile dinsel zulüm ve din güdümlü vahşet olağandır. Buna benzer hiçbir dinsel düşünce, temel insan hakları ihlallerini haklı gösteremez.

Kısacası, teolojik inançlar etik prensipleri geçersiz kılamaz. Kendimizi hoşgörüsüz ve baskıcı dinsel uygulamalarda kurtarmak için etik prensiplere dönmeliyiz.

14.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

ETİĞİ DİNDEN AYIRMAK

Teolojik inançlar ve etik prensipler arasındaki farkları belirlemek için yaygın **bir dinsel** inanç sistemine odaklanın. Bu dinde etik olmamasıyla eleştirilebilecek ve ayrıca, **dinin** etik olmadığını kabul ettiği ancak aslında uygulamaları etik olarak ele alınabilecek uygulamaları belirleyip belirleyemediğinize bakın. Ele aldığımız türde olası sorunları bulmak için, hakkında yeterince bilgi sahibi olduğunuz bir dini seçin. Örnek olarak, zina yapan kadınların taşlanarak öldürülmesi gerektiğini düşünen inanç sahiplerini hatırlayın.

Etik ve Sosyal Gelenekler

Etik ve sosyal geleneklerin ilişkisine geri dönelim. Amerika'da yüz yıldan fazla bir süre boyunca, pek çok insan için kölelik haklı ve arzu edilen bir olguydu. Sosyal adetlerin bir parçasıydı. Bu uygulamanın etik olmadığı tartışılamaz. Dahası, tarih boyunca, kadınlar, çocuklar ve engelli bireyler gibi gruplarla farklı ırk ve renkten pek çok insan, sosyal adetlerin etik zorunlulukmuş gibi algılanmasının bir sonucu olarak ayrımcılığa kurban edilmiştir. Ancak etik prensipleri ihlal eden tüm sosyal uygulamalar, bu uygulamaları destekleyen kaç insan olursa olsun etik duyarlılığa sahip mantıklı insanlar tarafından reddedilmeyi hak etmektedir.

Doğumumuzdan itibaren maruz bırakıldığımız sosyal adet ve tabuları düzgün bir şekilde eleştirmeyi öğrenmediğimiz sürece bu gelenekleri "haklı" kabul ederiz. Her birimiz derin sosyal şartlara bağlıyız. Bu nedenle sosyal norm ve tabuları etkili bir şekilde eleştirme yeteneğini geliştirememekteyiz.

Okullar genellikle sosyal göreneklerin savunuculuğunu üstlenirler, fakülte üyeleri, kendileri toplumun âdetlerini özümsediklerinden gelenek ve etik arasındaki karmaşayı hatalı bir şekilde teşvik ederler. Sözüm ona tam anlamıyla eğitim, öğrencilerin, kültürel adetlerle etik kurallar ve sosyal buyruklarla etik gerçekleri birbirinden ayırt etmelerini sağlayan entelektüel becerileri beslemelidir. Etik prensip çatışmalarının var olduğu her durumda, etik prensipler egemen olmalıdır.

Sosyal ve Kültürel Olarak Farklı Uygulamalar

Sosyal grupların kendi ihtiyaç ve arzularını tatmin edebilmeleri için sınırsız sayıda alternatif yöntem bulunmaktadır ve bu olgu kültürel çeşitliliğe olanak tanır. Bir sosyal grup ya da kültür içinde yaşamanın bu geleneksel yolları, alışkanlık ve âdetlerin gücünü üstlenmektedir. Bunlar bir nesilden diğerine geçirilir. Belli bir gruptaki bireyler için, bunları gerçekleştirmek *tek* ya da tek *mantıklı* yolmuş gibi görünür ve bu sosyal adetler bazen etik çıkarımlara girişir. Sosyal alışkanlık ve adetler şunlara benzer soruları yanıtlar:

- Evlilik nasıl meydana gelmelidir? Hangi koşullar altında, ne tür ritüel ve törenlerle kimler evlenebilir? Bir çift evlendiğinde erkeğin rolü ne olmalıdır? Kadın nasıl bir rol oynamalıdır? Birden çok eş mümkün mü? Boşanma gerçekleştirilebilir mi? Hangi durumlarda?
- Çocuklara kim bakmalıdır? Uygun olan ve olmayan davranış yöntemlerini çocuklara kim öğretmeli? Çocuklar kendilerinden beklendiği gibi davranmadıkları zaman onlara nasıl muamele edilmeli?
- Çocuklar ne zaman yetişkin olarak kabul edilmeli? Ne zaman evlenecek olgunluğa ulaştıkları kabul edilmeli? Kimlerle evlenebilirler?
- Çocuklar duygusal ve cinsel arzular geliştirdiklerinde nasıl davranabilirler? Cinsel keşifleri kiminle yapmalarına izin verilir? Hangi cinsel hareketler erdemli olarak kabul edilebilir? Hangi cinsel davranışlar sapkın ya da günah olarak görülür?
- Kadın ve erkekler nasıl giyinmeli? Bedenlerini ne kadar gösterebilirler? Çıplaklığa nasıl yaklaşılır? Bu kodları ihlal edenlere nasıl davranılır?
- Yiyecek nasıl elde edilip hazırlanmalıdır? Yiyeceği bulmaktan kim sorumludur? Onu kim hazırlar? Nasıl sunulur? Nasıl yenir?
- Toplum (güç düzeylerine göre) nasıl tabakalaşmıştır? Toplum nasıl kontrol edilmektedir? Sınırlı mal ve servisler ile ritüel ve uygulamaların yürütülmesi arasındaki farkın ayarlanmasında hangi inanç sistemi kullanılır?
- Toplum düşmanlar geliştiriyor ya da hiçbir tehlike olmaksızın tehdit ediliyorsa bu tehditlerle nasıl baş eder? Kendini nasıl savunur? Toplum savaşa nasıl katılır ya da katılır mı?

- Toplumda ne tür oyun, spor ve eğlenceler düzenlenmektedir? Kimler bunlara katılabilir?
- Toplumda hangi dinler kabul edilir ve öğretilir? Kimler dinsel ritüellere katılabilir ya da gruplara ilahi ya da manevi öğretileri yorumlayabilir?
- Toplumda kin nasıl yerleşmiştir? Kimin doğru kimin yanlış olduğuna kim karar verir? Kural tanımayanlara nasıl davranılır?

Geleneksel bir şekilde okullar, geleneksel düşünceyi savunur; eğitimciler toplumun geleneklerini içselleştirdiklerinden sıklıkla hatalı bir biçimde gelenekle etiği birbirine karıştırmayı teşvik eder. Sözüm ona tam anlamıyla eğitim, öğrencilerin, kültürel adetlerle etik kurallar ve sosyal buyruklarla etik gerçekleri birbirinden ayırt etmelerini sağlayan entelektüel becerileri beslemelidir. Sosyal inanç ve tabuların etik prensiplerle karıştırıldığı her durumda, etik prensipler galip gelmelidir. Aşağıda etikle sosyal gelenekleri birbirine karıştıran toplumlardan örnekler yer almaktadır:

- Pek çok topluluk bedenin belli bölümlerinin gösterilmesi ile ilgili tabular geliştirmişlerdir ve bu tabuları ihlal edenleri ağır biçimde cezalandırırlar.
- Pek çok topluluk kadınlara erkeklerle aynı hakları tanıma ile ilgili tabular geliştirmişlerdir.
- Pek çok topluluk dinsel eziyeti sosyal olarak onaylamıştır.
- Pek çok topluluk ırklar arası evliliği sosyal olarak kınamıştır.

Bu uygulamalar, onları kabul edenlere (yanlış bir şekilde) etik olarak zorunlu görünmektedir.

Etik ve Cinsel Tabular

Sosyal tabular genellikle güçlü duyguların konusudur. İnsanlar genellikle başkalarının tabuları yıkmasından nefret eder. Nefretleri onlara davranışın etik olmadığının sinyallerini verir. Sosyal olarak bize çirkin gelen şeylerin hiçbir etik prensibi ihlal etmeyebileceğini ancak bunun yerine yalnızca sosyal geleneklerden farklılaşabileceğini unuturlar. İnsan cinselliğini ilgilendiren sosyal öğretiler genellikle etik gerçeklermişçesine ifade edilen geleneklerin klasik bir örneğidir. Sosyal gruplar çoğunlukla geleneksel olmayan davranışlar için insan bedenini de içeren güçlü yaptırımlar geliştirir. Bazı gruplar, bazı kültürlerde uygun bulunmayan ve seksüel açıdan kışkırtıcı görülen bir hareket olan, peçesiz sokağa çıkmaktan ötesini gerçekleştirmeyen kadınları haksız cezalara çarptırır. Cinsel davranış yalnızca açık bir zararla sonuçlanıyorsa etik olarak görülmemelidir.

Bu bölümde okuyucuların takip etmelerine sebep olacağını umduğumuz tüm amacımız, etik akıl yürütmede ustalaşmak ve etik prensipleri sosyal tabu, yasal gerçek ve teolojik inanç meselelerinden ayırt etme becerisi kazanmaktır. Böylece deneyimlerinizde bu alanları birbirine nadir karıştıracak ve yerine hayatınızda baş gösterebilecek belli durumlarda onlara gereken ilgiyi göstereceksiniz.

14.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

ETİKLE SOSYAL GELENEKLERİN BİRBİRİNDEN AYRILMASI

Amerika'da sivil haklar hareketinin başlamasından önce ve hareket esnasında, pek çok beyaz, siyahların entelektüel olarak kendilerinden aşağıda olduğuna inanıyordu. Bu inanç, siyahların temel haklarının reddedildiği yasaların oluşuma sebep olmuştu. Sosyal açıdan savunulan etik olmayan uygulamalara götüren geleneklerin sosyal olarak kabulüne yönelik daha açık bir örnek bulmak zor olacaktır.

Sosyal geleneklerle etik prensipleri birbirine karıştıran bir gazete makalesi belirleyin. Bazı kişi ve grupların temel haklarının reddiyle sonuçlanan genel sosyal inancı ele alan bir makale arayın.

1. **Bu makalenin ana fikri ...**
2. **Bu makalenin en az bir insan hakkını ihlal etmesinin sebebi ...**
3. **İhlal edilen evrensel etik prensipler ...**

Etik ve Politik İdeoloji

Politik ideoloji güncel refah ve güç dağılımına ait bir analiz sağlar ve bu analizi koruyan stratejiler geliştirir. Güncel güç yapısını "doğrular ya da eleştirir". Hâlihazırdaki kurumu korur ve sürdürür ya da değiştirmeye çalışır. Bu çaba küçük ya da büyük yollardan gerçekleşebilir. Şimdiyi geçmişle ve her ikisini gelecekteki projelerle karşılaştırır.

Muhafazakâr ideolojiler mevcut durumu "korur" ya da geçmişteki bir "ideal" zamanı arar. Özgürlükçü ideolojiler mevcut durumu eleştirir ve güncel sorunları düzeltmek için dizayn edilen "yeni" politik anlaşma yollarını savunur. İrticai ideolojiler geçmişe doğru "radikal" bir dönüş bekler ve temel (yozlaşmış) yapıların "radikal" bir şekilde alaşağı edilmesini ister. Muhafazakâr ideolojiler kişisel mülk, aile, tanrı ve devlete azami değer atfederken özgürlükçü ideolojiler özgürlük, eşitlik ve sosyal adalet gibi kavramları önemser.

İdeolojik analizler yüksek düzeyde anlamlı etik çıkarımlara sahiptir. Eyleme geçirildiğinde genellikle insanların iyilik durumlarına büyük etkileri vardır. Dahası, politikacılarca resmî olarak benimsenen ideolojiler izledikleri kişisel sonuçlardan tamamı ile ayrılırlar. Esas itibariyle, tüm politik ideolojiler "insanlar" adına konuşur. Ancak tamamiyle çoğu seçim kampanyalarını finanse eden güç gruplarına bağlıdır. Aynı insanlar çoğunlukla "resmî" ideolojiden bağımsız bir şekilde yönetmeye başlar. Bu nedenle Sovyet güç yapısının ardından, eskiden Komünist partide güçlü olanların çoğu şimdi en öne çıkan ve gözü doymaz yeni kapitalistler arasındadır.

Sözün özü, politikacılar nadiren etik gerekçelerle hareket eder. Güç ve kontrol için birbirine karşı mücadele ederken politik hareket ve ilgiler sıklıkla etik idealleri pratik avantajlara kurban eder. Genellikle etik olmayan hareketleri

(örneğin, muhalifleri üzerinde "baskı kurmak") kaçınılamaz gereklilik olarak görürler ve sonraki kazanılmış hak gündemleri için sistematik olarak propagandayı kullanırlar.

Etik ve Hukuk

Etik akıl yürütme becerilerini geliştirmekle ilgili öğrenciler olarak etik ve hukuk arasındaki farkı kavrayabilmeniz gerekmektedir. Yasal olmayan, etik konusu olabilir ya da olmayabilir. Etik olarak zorunlu olan, yasal olmayabilir. Etik olmayan, yasal olabilir. Etik ve hukuk arasında temel bir bağ bulunmamaktadır.

Yasalar çoğunlukla sosyal gelenek ve tabulardan çıkar ve sosyal geleneklerin etik olduğunu varsayamayacağımızdan insana ait yasaların etik olduğunu varsayamamaktayız. Dahası, yasaların çoğu, sosyal değerleri etik prensiplerle sürekli birbirine karıştıran politikacılar tarafından yapılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, belli durumlar hariciînde ana motivasyonları, güç, kazanılmış hak ve menfaattir. Örneğin, 1900'lerden 1930'lara kadar, Amerikalı politikacılar, kökten dincilerin hâkim olduğu seçmenlere yanıt olarak, doktorlar da dâhil olmak üzere, herkese doğum kontrolü ile ilgili bilgilendirmeyi illegal hâle getiren yasalar geçirmişlerdi. Sonuç aşikârdı: Yüz binlerce fakir işçi sınıfı kadın yasal olmayan ilaçların etkisinden ya da zararlı kürtajdan dolayı katlanılmaz acılar yaşamış ya da ölmüşlerdir. Sosyal geleneklere karşı çıkıp "suçlanan" davranış, politikacıların tekrar seçilmesi için kullanılan eski ve geçerli yollardan biridir. Aşağıda etik ve hukuku birbirine karıştıran insanlarla ilgili örnekler okuyacaksınız:

- Pek çok cinsel uygulama (örneğin, homoseksüellik) müebbet hapis ya da ölümle cezalandırılmıştır (herhangi bir toplum hukukuna göre).
- Pek çok topluluk ırkçı görüşlere dayanan haksız yasalar dayatmışlardır.
- Pek çok topluluk çocuklara ayrımcılık yapan yasalar dayatmışlardır.
- Pek çok topluluk kadınlara ayrımcılık yapan yasalar dayatmışlardır.
- Pek çok topluluk işkence ve/veya köleliği yasal hâle getirmiştir.
- Pek çok topluluk amaçsız bir şekilde, kimi uyuşturucu kullananları cezalandırıp kimilerini cezalandırmayan yasalar dayatmışlardır.

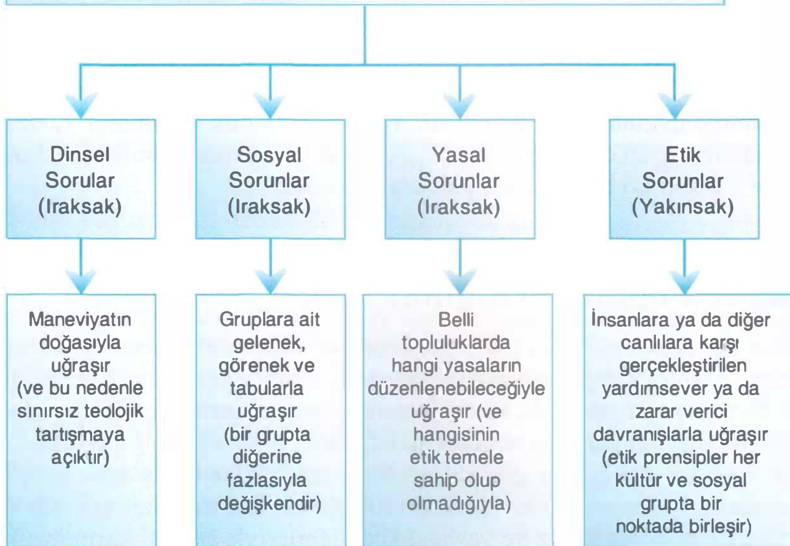
Kendi İçinde ve Dışarıda Etik Olan Davranışlar

Etik olmayan her hareket için, bir bireyin ya da canlının vazgeçilemez hakları reddedilmelidir. Aşağıdaki davranışlar genel olarak etik dışıdır. Bunları ihlal eden kişi ve gruplar etik bir bakış açısından uygun şekilde eleştirilebilir:

- KÖLELİK: Bir bireye ya da bir grup insana sahip olma.
- SOYKIRIM: Tüm ulusu ya da etnik grubu ortadan kaldırmak amacıyla sistematik cinayet.
- İŞKENCE: Bilgi toplamak, intikam almak ya da başka mantık dışı sonuçlara ulaşmak amacıyla dayanılmaz acıya maruz bırakmak.

- **CİNSİYETÇİLİK:** Cinsiyeti nedeniyle insanlara eşit olmayan (ya da zarar verici) şekilde davranmak.
- **IRKÇILIK:** Irk ya da etnik köken nedeniyle insanlara eşit olmayan (ya da zarar verici) şekilde davranmak.
- **CİNAYET:** İntikam ya da zevk almak veya birinden faydalanmak amacıyla insanları önceden tasarlayarak öldürmek.
- **SALDIRI:** Masum birine ciddi fiziksel yaralama gerçekleştirecek şekilde saldırmak.
- **TECAVÜZ:** İstekli olmayan birini cinsel ilişkiye zorlamak.
- **DOLANDIRICILIK:** Bireyin mülk ya da bazı haklarından vazgeçmesine neden olan gönüllü aldatma.

SORULAR ARASINDA ETİĞİ, SOSYAL GELENEKLERİ, DİNİ VE HUKUKU AYIRMAYI ÖĞRENMELİYİZ



- DÜZENBAZLIK: Başkasına karşı bencilce zarar vermek için yanlış olduğunu bile bile bir şeyin doğruluğunu temsil etmek.
- TEHDİT: Bireyi baskı yoluyla istemediği bir şeyi yapmaya ya da istediğinden vazgeçirmeye zorlamak.
- Kişiyi, ona karşı yapılan suçlamaları belirtmeksizin ya da ona kendini savunma hakkı tanımaksızın hapse atmak.
- Kişiyi yalnızca politik ya da dinsel görüşlerinden dolayı hapse atmak ya da başka türlü cezalandırmak.

14.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

ETİK VE CİNSEL GELENEKLERİ BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Kendi kültürünüzde toplumda kabul gören cinsel uygulamaların ve tabu olarak görülenlerin bir listesini yapın. Her biri için, cinsel âdet, kural ya da tabunun etik, **etik** dışı ya da etik olarak nötr olup olmadığına karar verin. Etik olmayan davranışın objektif anlamda birine zarar verici olması ya da bu potansiyeli taşıması gerektiğini unutmayın.

Kendiniz için herhangi bir inanç sistemi, uygulama, kural ya da kanunun doğasında etik olup olmadığını belirleme yeteneği geliştirmeniz önem taşımaktadır. Etik akıl yürütme becerisi, sosyal gelenekleri, teolojik sistemleri ya da etik olmayan kanunları dalgalandırmak için boyun eğicilik değil vicdan geliştirmek anlamına gelir. Ancak sürekli ve düzgün etik akıl yürütme, sürekli ve düzgün her tür karmaşık akıl yürütme gibi, etik meseleler hakkında düşünme uygulamaları gerektirir. Yaşamınızda etik sorunlarla yüzleşince zorlu görev bu sorunlara uygun etik prensipleri uygulamada karşımıza çıkacaktır. Bunu ne kadar sık yaparsanız o kadar iyi bir etik akıl yürüten olursunuz.

Doğal Bencilliğimizi Anlamak

Yukarıdakilere ek olarak, etik akıl yürütme, kendi kendine hizmet eden bir bakış açısından dünyayı görmeye yönelik doğal eğilimimiz üzerinde kontrol gerektirir. Bölüm 11'deki bireyin rasyonel olmayan eğilimlerinde, ayrıntılı olarak insanın benmerkezliliğine odaklanılmaktadır. Burada bu bölümün bazı ana noktalarını etik akıl yürütmeye uyguluyoruz.

İnsanlar doğaları gereği, dar görüşlü ve benmerkezci bir bakış açısı geliştirir. Kendi acımızı hissederiz; başkalarınınkini hissetmeyiz. Kendi fikirlerimiz hakkında düşünürüz; başkasının fikirlerini düşünmeyiz ve yaşlandıkça diğerleriyle empati kurma ve kendi fikrimizle çelişen bakış açılarını göz önüne alma becerimiz doğal yoldan gelişmez. Bu nedenle,

sürekli gerçek bir etik bakış açısından akıl yürütemeyebiliriz. Dolayısıyla, diğerini düşünmeye dönük empati, insana özgü değildir. Yine de etik sorunları eleştirel şekilde düşünmeyi öğrenmek olasıdır. Uygun bir uygulamayla, durumları karşıt etik bakış açılarından ele alma becerisi kazanabiliriz.

Önceki bölümlerde öne sürüldüğü gibi, bireyin dar ve kendi kendine hizmet eden bir bakış açısından dünyayı yargılama eğilimi güçlüdür. İnsanlar genelde kendini kandırma ve mantığa bürümede ustadırlar. Gözümüzün önünde kanıtın yüzünde uçuşan inançları sürdürür ve etik prensipleri bariz biçimde ihlal eden davranışlara yöneliriz. Dahası, bunları yaparken tamamen haklı hissederiz.

Etik olmayan her davranışın kökeninde kendini kandırmanın bazı tür ve dereceleri ve her kendini kandırmanın kökeninde bazı düşünce bozuklukları yatar. Örneğin, Hitler, Yahudilere korkunç davranırken kendinden emin bir şekilde doğruyu yaptığına inanıyordu. Davranışları, Yahudilerin arilerden aşağı olduğuna ve Almanya'nın sorunlarına sebep olduklarına ait doğru olmayan inançlarının ürünüydü. Yahudileri Almanya'dan defederken yaptığı şeyin Almanya'nın iyiliğine olduğuna inanıyordu. Bu nedenle davranışlarını tamamen kabul edilebilir buluyordu. Etik olmayan akıl yürütmesi, insanlığın muazzam kaybına ve milyonların acı çekmesine sebep oldu.

Etik akıl yürütme becerisi kazanmak için bunun güçlü bencil arzulara rağmen doğru olan neyse onu yapmak anlamına geldiğini anlamalıyız. Etik bir hayat yaşamak, doğal benmerkezci eğilimlerimiz üzerinde kontrol sağlamaktır. Etik bir yaşamın önemini benimsemek yetmez. Kaybedecek bir şeyimiz olmadığında doğruyu yapabiliyor olmak da yetmez. Etik zorunluluklarımızı, bencil arzularımız pahasına karşılamayı istiyor olmamız gerekir. Bu nedenle, gerçekçi olmayan dürtülerimize karşı iç görülere sahip olmak, etik bir hayat yaşamanın temelidir.

14.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

ETİK OLMAYAN DAVRANIŞLARINIZI BELİRLEME

Her birimiz etik olmayan davranışlara kalkışmışızdır ancak çok azımız yaptığının farkındayızdır. Etik akıl yürütmede yüksek bir beceri elde etmek için kendi düşünce ve hareketlerimizin günlük gözlemcisi olmalıyız. Gelecek hafta boyunca, kendinizi etik olmayan şeyler (bencil davranma ya da haksız yere birini incitme gibi) yaparken yakalamak için davranışlarınızı yakından gözlemleyin.

Aşağıdaki durumları beş "etik olmayan" davranış için tamamlayın:

1. Etik olmayan biçimde davrandığım durumlar ...
2. Kalkıştığım etik olmayan hareket ...
3. Bu hareketin etik olmamasının sebebi ...
4. İhlal ettiğim temel hak(lar) ...
5. Gelecekte bu gibi durumlarda etik olmayan şekilde davranmaktan kaçınmak için ... yapmalıyım.

ÜÇ TÜR KİŞİLİK ENTEGRASYONU

(Teorik açıklık amacıyla özel kategorilerde ifade edilmiştir. Aslında bunlar düzey meselesidir.)

Eleştirel Olmayan Birey	Kendi Kendine Hizmet Edecek Şekilde Eleştirel Birey	Tarafsız Eleştirel Birey
Entelektüel becerilerin gelişimiyle ilgili değildir.	Başkalarının hak ve ihtiyaçlarını göz önüne almaksızın kendi bencil isteklerine hizmet etmek için entelektüel beceriler geliştirir.	Başkalarının hak ve ihtiyaçlarına saygı göstererek kendi ilgilerine hizmet eden entelektüel beceriler geliştirir.
Kendi kendine hizmet edecek şekilde eleştirel bireylerce manipüle edilir ve kolaylıkla beyni yıkanabilir.	Daha az bilgili kişileri manipüle eder.	Olabildiğince samimi bir şekilde davranır.
Bireyin kurbanlaştırılması ya da kör bir şekilde başkalarının kurbanlaştırılmasına yol açmakla sonuçlanır.	İnsanların (doğrudan ya da dolaylı olarak) zarar görmesiyle sonuçlanır.	İnsanlara mantıklı ve açık bir şekilde davranılması ile sonuçlanır.
İyi kalpli ancak kendini kandıran	**Etik olmayan, kendini beğenmiş ve kendini kandıran**	**Etik, empatik ve adil.**

SONUÇ

Öyleyse etik akıl yürütmeyi geliştirmek için etiğin temel kökenlerini içselleştirmemiz gerekmektedir. Bu, etik kavram ve prensipleri doğru şekilde belirlemeyi ve ifade etmeyi öğrenmek anlamına gelir. Aynı zamanda bu ilgili etik durumlara uygulamayı ve geleneksel olarak etikle karıştırılan diğer düşünme tarzlarını etikten ayırmayı öğrenmek anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, kişinin entelektüel alçak gönüllülükle doğuştan getirdiği benmerkezciliği üzerinde kontrol sağlaması anlamına gelir. Böylesine organize, iyi bütünleştirilmiş, eleştiriye dayalı etik yaklaşımlar olmaksızın etiğin kendisi değil bazı sahte hâlleriyle sonuçlanması olasıdır. Şimdiye kadar tüm dünyada etik düzenli olarak düşüncenin diğer alanlarıyla karıştırılmıştır. Etiğin kullanımı ve kötüye kullanımı neredeyse aynıdır.

BÖLÜM 15

STRATEJİK DÜŞÜNME KISIM I

Stratejik düşünmenin iki evresi bulunmaktadır:

1. Entelektüel işlevlerin önemli esaslarından birini anlamak
2. Bu anlayışı, stratejik anlamda kendimizde entelektüel bir değişiklik gerçekleştirmek amacıyla kullanmak.

Bu ve bir sonraki bölümde, önemli anlayışlar ve bu anlayışlar üzerine temellendirilen stratejiler arasında gidip geleceğiz. Stratejik düşünme, bu uygulamanın düzenlileştirilmesidir. Aradığımız model, düşünceden stratejiye ve stratejiden kendimizi geliştirmeye doğru yönlenmedir.

STRATEJİK DÜŞÜNMEYİ ANLAMAK VE KULLANMAK

Zihnin üç işlevi olduğunu -düşünmek, hissetmek ve istemek (arzulamak)- ve bu işlevlerin karşılıklı bağımlı olduklarını düşünürsek bu işlevlerden birinde meydana gelen herhangi bir değişikliğin, diğer iki işlevde de aynı paralellikte bir değişim meydana getireceği sonucuna varırız. Bu durumda, düşüncemizi değiştirdiğimizde hissetme ve arzulama seviyelerimizde de bir değişiklik meydana gelmelidir. Bu nedenle, eğer beni aşağıladığını *düşünürsem* bundan alındığımı *hissederim* ve bu aşağılamaya bir karşılık verme *isteği* duyarım.

Aynı sebeple, herhangi bir duygu *hissettiğimizde* (mesela, üzüntü gibi) bu duyguyu açıklayan bir *düşüncenin* de (mesela, önemli bir şeyi kaybetmiş olduğumuz düşüncesi gibi) var olması gerekir. Bu durumda, mantıksız bir olumsuz duygu veya mantıksız bir *arzu*

hissettiğimde prensip olarak bu hissi ve arzuyu yaratan mantıksız düşüncenin nedenini belirleyebilmem gerekir.

Mantıksız bir düşüncenin söz konusu olduğunu anladıktan sonra bu düşünceyi, daha mantıklı düşünmek suretiyle değiştirebilmemiz gerekir. Düşüncemizin mantıksız olduğunu kavradığımızda bunun yerine koyabileceğimiz daha makul bir düşünce oluşturmamız gerekir. Daha sonra, söz konusu mantıksız düşünceyi, mantıklı olan düşünceyle değiştirmeye çalışırız. Yeni ve daha makul olan düşünce filizlenmeye başladığında duygu ve isteklerimizde bir değişiklik meydana gelmesi gerekir. Daha makul duygu ve istekler, daha makul düşüncelerden ortaya çıkmalıdır.

Şimdi somut bir vakayı ele alalım: Bir süre önce duygusal bir ilişkiyi sonlandırdığınızı ve artık yeni birisiyle çıkmaya başladığınızı düşünelim. Bu arada, ayrıldığınız eski kız/erkek arkadaşınızın da oda arkadaşınızla çıkmaya başladığını öğreniyorsunuz. Aniden şiddetli bir kıskançlık *hissediyor* ve oda arkadaşınızla kavga etmek *istiyorsunuz*. Mantıksız olan *düşünceniz* şöyle olacaktır:

> Oda arkadaşımı ve eski kız/erkek arkadaşımı kontrol altında tutabilmeliyim. Ben böyle olmasını istemiyorken ikisinin çıkmaya başlamış olması hiç adil değil. Bu ilişkiyi sona erdirmiş olsam da eski kız/erkek arkadaşımı hâlâ kontrol edebiliyor olmam gerekir. O hâlâ bana ait! Oda arkadaşımın beni böyle üzecek bir şey yapmaya hakkı yok. Kendimi nasıl hissedeceğimi anlaması ve önce benim duygularıma önem vermesi gerekirdi. Tamam, eski kız/erkek arkadaşımdan etkilenmiş olabilir ama yine de kendisine başka birisini bulabilirdi. Eğer benim dostumsa önce beni düşünmeliydi.

Bu düşünme şekli -doğru şekilde yeniden yapılandırabilseydik- büyük ölçüde bilinçaltı düzeydedir. Gerçekte hiç kimse bilinçli olarak böyle düşünmez. Ancak etkin bir çabayla bunu düşüncenizin yüzeyine çıkarabilirsiniz. Bunu gerçekleştirebilmek için önce altta yatan her mantıksız *duygu*nun, mantıksız bir *düşünme* süreci olduğunu anlamamız gerekir. Bu vakada, önce tam olarak neler hissettiğinizi anlamanız ve daha sonra da bu şekilde hissetmenize neden olan düşüncenin izini sürmeniz gerekmektedir. Böylelikle, bir önceki vakada olduğu gibi herhangi bir mantığa dayanmayan kıskançlığınızı ve oda arkadaşınıza duyduğunuz öfkeyi tetikleyen olası altbilişsel düşünceleri dile getirebilmeniz gerekir.

Genellikle düşüncelerin son derece benmerkezci ve çocuksu olduğunu görürsünüz. Bu üstü örtülü düşünceler, olumsuz duygular hissetmenizin en başta gelen nedenidir. Duygu ve davranışlarınızı yönlendiren mantıksız düşüncelerin neler olduğunu tespit edebilirseniz bunlara neden olan mantıksız düşünceler üzerinde çalışarak duygu ve davranışlarınızı değiştirebilmek için daha fazla şansa sahip olabilirsiniz.

Kısacası, etkin bir inceleme ve analitik bir yeniden yapılandırma süreciyle, bu gibi vakalarda düşünme şeklinizin nasıl mantıksız ve bencil olduğunu anlamaya başlayabilirsiniz. Sonrasında da kendi kararlarınıza dayanan stratejik bir düşünme şeklini kullanarak, mantıksız düşünmenin yerine, aşağıda gösterildiği gibi akla daha uygun bir düşünme şekli koyabilirsiniz:

> Bir dakika –eski kız/erkek arkadaşım yanlış bir şey yapmıyor ki! Ben de yeni insanlarla görüşüyorum. Peki, oda arkadaşımın eski kız/erkek arkadaşımla çıkıyor olmasında yanlış olan ne? Eski kız/erkek arkadaşımın başkalarıyla çıkmaya başlamadan önce benim fikrimi almak gibi bir mecburiyeti yok ki. Eğer onun için gerçekten endişeleniyorsam hayatındaki her şeyin yolunda gitmesini dilemem gerekir. Ve eğer oda arkadaşımla kendilerini birbirlerine yakın hissediyorlarsa bana düşen onlara mutluluk dilemek olmalı. Tam tersi olsaydı ben de ondan böyle davranmasını beklemez miydim?

İçinizde mantıksız bir kıskançlık duygusunun yükselmeye başladığını her hissettiğinizde yukarıdaki mantık içersinde düşünmeye çalışın. Bunu, içinizde daha yapıcı ve mantıklı düşünce ve isteklerin filizlenmeye başladığını fark edene kadar tekrarlayın. En güçlü düşünce, his ve isteklerin bazıları aslında bilinçaltı düzeydedir ve ilkeldir. Bu nedenle, içimizdeki mantıksız olandan tamamen kurtulmayı bekleyemeyiz. Ancak mantıksız düşüncelerimizi belirgin hâle getirebilirsek bunlarla akılselim ve nedensellik yardımıyla daha kolay mücadele edebiliriz. Mantıksız duygu ve isteklerimizi onlarla mücadele etmek suretiyle azaltarak daha sağlıklı duygu ve istekleri olan daha iyi insanlar hâline gelebiliriz.

Şimdi, yukarıdaki örnekte, anlayıştan stratejiye ve stratejiden iyileştirmeye doğru nasıl yol aldığımıza bir bakalım:

Anlayış. İnsan zihni, birbiriyle ilişkili üç işleve sahiptir: düşünmek, hissetmek ve istemek (arzulamak). Bu işlevler hem birbirleriyle ilişkilidir hem de birbirlerine bağımlıdır.

Strateji. Kendinizi mantıksız duygu veya istekler içerisinde hissettiğiniz her defasında, bu duygu ve isteklere neden olan düşüncelerin neler olduğunu belirleyin. Daha sonra, söz konusu durumda kullandığınız mantıksız düşünceyle değiştireceğiniz mantıklı bir düşünce geliştirin. Son olarak, mantıksız olumsuz duygular hissettiğinizde aşağıdaki formatı kullanarak mantıklı düşünme provaları yapın:

1. Duygu ve isteklerinizin neler olduklarını açıkça belirtin.
2. Bu duygu ve isteklere yol açan mantıksız düşünceyi tespit edin.
3. Mantıksız olan düşüncenizi nasıl mantıklı -bağlam içerisinde akla uygun- hâle getireceğinizi belirleyin.
4. Olumsuz bir duygu hissettiğinizde makul düşünmeye eşlik eden mantıklı duygular hissedene kadar kendi kendinize mantıksız düşüncelerinizin yerine geçirmeye karar verdiğiniz mantıklı düşünceleri tekrar edin.

Bölüm 15 ve 16'da, kitabın başından beri ele aldığımız önemli kavram, ilke ve teorileri kısaca gözden geçirdik ve stratejik düşünme örnekleri verdik. Bunu yapmamızdaki amaç, bütünlük sağlamaktan ziyade, konuyu *örneklerle açıklamaktır*.

Kendinizi geliştirmeye yönelik bazı düşünceler geliştireceğinizi ümit ediyoruz. Basit ve sorunsuz bir hayat için geliştirilmiş herhangi bir formül bulunmamaktadır. Sizler gibi, biz de kusurlu düşüncelerimizi hedef alan ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar içerisindeyiz. Sizler gibi biz de daha mantıklı ve adil olmaya çabalıyoruz. Bu yönde sağlanacak gelişmenin karşısında dikilen zorlukları da kavramamız gerekiyor.

Kişisel gelişimin tüm şekillerinde olduğu gibi düşünme şeklinin geliştirilmesi de kökleşmiş alışkanlıkların değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu ancak mantıklı kişiler olarak büyümemizin getirdiği sorumlulukları üstlenmekle mümkün olabilir. Stratejik düşünmek, yaşam boyu sürdüreceğimiz bir alışkanlık hâline gelmelidir. Birçoğumuzun sahip olduğu, düşüncemizi kendi tipik bilinçsiz ve benmerkezci gündemine doğru yönlendiren fevri ve düşüncesizce hareket etme alışkanlığımızın yerini almalıdır.

Kendini yansıtmayı, yaşam boyu devam ettireceğiniz bir alışkanlık hâline getirmeye istekli misiniz? Stratejik bir düşünce insanı olmayı istiyor musunuz? Zihninizin karanlık köşelerine çöreklenmiş olan mantıksız düşünce, duygu ve isteklerinizi su yüzüne çıkarmaya hazır mısınız? Sevecen ve müşfik bir düşünce şekli geliştirmeyi istiyor musunuz? Cevabınız evet ise stratejik düşünmeyle ilgili bu iki bölümü yararlı bulmuş olmalısınız.

STRATEJİK DÜŞÜNMENİN BİLEŞENLERİ

Stratejik düşünmeyle ilgili örneklere geçmeden önce bu bölümde açıklanan stratejilerin uygulanmasına yardımcı olacak iki bileşeni, düşünsel repertuvarınıza eklemeniz gerekir:

1. **Tanımlama bileşeni.** Düşüncenizin ne zaman mantıksız veya kusurlu olduğunu belirleyebilmelisiniz.
2. **Düşünsel eylem bileşeni.** Zihninizin gerçekleştirdiği eylemleri sorgulamalı ve bunlarla mücadele etmelisiniz.

Düşünsel eylem bileşeni kapsamında belirlemeniz gereken dört husus vardır:

1. Mevcut durumda nelerin olup bittiği
2. Eylem seçeneklerinizin neler olduğu
3. Bu seçeneklerden birini seçmek için haklı gerekçeler
4. Makul olmadığınız hâllerde başvurabileceğiniz akıl yürütme yöntemleri veya mantıksız ruh hâlinizin gücünü azaltma yolları.

15.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

STRATEJİK DÜŞÜNCEYE GİRİŞ

Yaşamınızın muhtemelen mantıksız olan düşünme şekline başvurduğunuz bir alanını tanımlayın. Bunu yapamıyorsanız güçlü olumsuz duygular hissettiğiniz ve bununla başa çıkmakta zorlandığınız bir durumu hatırlamaya çalışın. Aşağıdaki soruları cevaplayın:

1. Söz konusu durumda neler olup bitiyor? Ayrıntılı şekilde açıklayın.
2. Eylem seçenekleriniz nelerdir?
3. Hangi seçenek en iyi görünüyor? Bunu nasıl biliyorsunuz? Bu duruma başka açılardan bakmanız mümkün mü?
4. Bu veya benzeri durumlarla tekrar karşılaştığınızda kendi kendinize tekrar etmeniz gereken akıl yürütme yöntemlerini oluşturun.

Bu soruları cevaplandırmada güçlük çekmeniz hâlinde sonraki örneğe geçin.

STRATEJİK DÜŞÜNMEYE BAŞLAMA

Şimdi, eleştirel düşünceye ilişkin bazı temel kavram, ilke ve teorileri ele alalım ve bu ilkelere ilişkin stratejik düşünme örnekleri üzerinde duralım. Her durumda, işe temel bir fikirle başlıyoruz. Daha sonra, bu fikir çerçevesinde düşünmeyi geliştirme stratejileri belirlemeye çalışıyoruz. Bu durumda, bu bölümün başında verdiğimiz örnekle işe başlıyoruz.

Temel Fikir #1: Düşünceler, Duygular ve İstekler Birbirine Bağımlıdır

Daha önce de belirtildiği gibi, zihin üç işlevden oluşmuştur: düşünmek, hissetmek ve arzulamak ya da istemek. Bu işlevlerden biri söz konusu olduğunda, mutlaka diğer ikisi de işin içindedir. Bu üç işlev, sürekli olarak birbirini etkilemekte ve birbirinden etkilenmektedir. Düşüncemiz, duygu ve isteklerimizi etkiler. Duygularımız, düşünce ve isteklerimizi etkiler. İsteklerimiz, düşünce ve duygularımızı etkiler.

Duygu ya da isteklerimizi bir anda değiştiremeyiz. Sadece düşüncemize doğrudan ulaşma olanağımız vardır. Herhangi bir kimsenin size hissetmediğiniz bir şeyi hissetmenizi veya istemediğiniz bir şeyi istemenizi söylemesinin mantıklı bir tarafı yoktur. Duygularımızı, yerine başka duygular koyarak ya da isteklerimizi, yerine başka istekler koyarak değiştirmeyiz. Ancak bir başkası bize yeni bir düşünme şekli önerebilir. Bize önerilen yeni düşüncelere sahipmişiz gibi davranabilir ancak bize önerilen yeni duygu veya isteklere sahipmişiz gibi davranamayız. Katılmadığımız bir düşünceye bazı açılardan gerekçeler bulabiliriz. Düşüncemizi, üzerinde tekrar düşünerek değiştirebiliriz ve düşüncemiz değiştiğinde duygu ve isteklerimiz de aynı doğrultuda değişir.

Stratejik Fikir

Düşünce, duygu ve istekler arasındaki karşılıklı ilişkiyi temel olarak kavradıktan sonra duygularımızı rutin bir şekilde fark edebilmemiz ve değerlendirebilmemiz gerekir. Örneğin, mantıksız olabileceğini fark ettiğim bir öfkeye kapıldığımda bu öfkenin mantıklı mı yoksa mantıksız mı olduğunu belirleyebilmem gerekir. Buna neden olan düşünceyi değerlendirerek öfkemin mantıklı olup olmadığını değerlendirebilmeliyim.

Birisi gerçekten beni yanılttı mı yoksa durumu yanlış mı yorumluyorum?

Bu yanlışı bilerek mi yaptım yoksa bilmeyerek mi?

Duruma baktığımdan daha farklı bakabilmemin yolları var mı?

Bu diğer yollara objektif bir şekilde yaklaşabiliyor muyum?

Bu sorulardan hareketle, söz konusu duruma daha mantıklı bir yaklaşım sergileyebilirim.

Duruma kendi bakış açım haklı gerekçelere dayansa ve öfkelenmek için geçerli nedenlerim olsa da bunlar, durumu bir bütün olarak ele aldığımızda benim makul ve mantıklı davrandığım anlamına gelmeyebilir. Öfkelenmek için haklı nedenlerim olabilir ancak bu nedenler, bu öfke sonucunda mantıksız davranmam için bir gerekçe olamaz.

Bu strateji, ana hatlarıyla aşağıdaki gibi açıklanabilir:

1. Mantıksız olabileceği yönünde şüpheleriniz olan yaşadığınız bir *duyguyu* tanımlayın (alınganlık, kırgınlık, kibirlenme veya bunalım gibi).
2. Bu duyguya neden olan düşünce hangisi olabilir? Burada birden fazla düşünce söz konusu olabilir. Öyle ise hangi düşüncenin en önemli neden olduğunu belirlemeye çalışın.
3. Bu düşüncenin ne kadar akla yatkın olduğunu belirleyin. Düşüncenizi haklı çıkarmak için ileri sürdüğünüz nedenlere dikkat edin. Bunlar, gerçek nedenler olmayabilir mi? Bu şekilde düşünmeniz başka nedenlerden kaynaklanıyor olabilir mi? Durumun farklı yorumlarını da göz önüne alın.

4. Duygunuzun mantıksız olduğu sonucuna varmanız hâlinde neden böyle düşündüğünüzü ayrıntılı şekilde açıklayın.
5. Söz konusu duruma mantıklı tepki oluşturabilecek bir düşünce şekli belirleyin.

Mantıksız bir düşünceye mantıklı düşüncelerle hücum edin. Mantıklı bir tepki oluşturan düşünceleri içinizden tekrar edin.

Örneğin, ölümcül bir hastalığa ilişkin bir makale okuduğumu ve belirtilen semptomlara göre, bu hastalıktan muzdarip olabileceğim sonucuna vardığımı düşünelim. Böyle bir durumda depresyona girerim. Gece yattığımda acaba ne zaman öleceğim diye düşünmeye başlarım ve bu düşünce beni iyice depresyona sokar. Burada mantıksız olan duygunun depresyon olduğu açıktır. Mantıksızdır çünkü bir doktor beni muayene ederek söz konusu teşhisi doğrulamadığı sürece bu hastalıktan muzdarip olduğuma inanmak için geçerli bir neden yoktur. Mantıksız düşünme şeklim aşağı yukarı şöyle bir şey olacaktır:

Makalede belirtilen semptomların hepsi bende var. Demek ki bu korkunç hastalığın pençesindeyim. Yakında öleceğim. Artık hayatımın hiçbir anlamı kalmadı. Neden beni buldu? Neden ben?

Aynı duruma mantıklı bir düşünce şeklinin yaklaşımı ise şöyle olurdu:

Evet, bu hastalık bende de olabilir çünkü bazı semptomlar bana uyuyor ancak bu semptomlar, vücudun başka bir sürü hâllerinde de görülebiliyor. Bu durumda, bu nadir rastlanan hastalığa sahip olmam pek olası görünmüyor ve en kötü olasılığı düşünmenin bana hiçbir faydası yok. Yapmam gereken en akıllıca hareket, en kısa sürede doktora gidip muayene olmak. Doktorun teşhisini öğrenene kadar doğrulanmamış bu olasılık üzerinde kafa yormak yerine, daha anlamlı şeyler üzerinde yoğunlaşmam en doğru davranış şekli olacak.

Makalede yazanlar nedeniyle kendimi ne zaman depresyonda hissetsem aklımdan mantıklı olan düşünce şeklini geçiriyorum ve kendime şunu telkin ediyorum:

Hey, ne yapıyorsun! Unutma, pazartesi günü doktora görüneceksin. Kendine boşu boşuna eziyet etme. Bu semptomlar daha birçok nedenden kaynaklanabilir. Kendine gel. Anne Kazın şarkısını hatırla: "Dünyadaki her sorunun ya bir çözümü vardır ya da yoktur. Eğer var ise bulana kadar ara. Eğer yoksa bırak, hiç uğraşma." İşe yaramıyorsa ve sadece hayatını zorlaştırıyorsa kendini neden sersefil edesin ki?

Şimdi, öğleden sonra bir tenis maçına ve akşam da iyi bir filme ne dersin?

15.2 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCELER, DUYGULAR VE İSTEKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE ODAKLANMAK: BÖLÜM 1

Bazen veya sıklıkla hissettiğiniz olumsuz bir duygu üzerine odaklanarak, aşağıda açıklanan 5 aşamalı stratejiyi uygulayın ve cevaplarınızı ayrıntılı olarak yazın..

Mantıksız istek veya motivasyonlardan kaynaklanan mantıksız davranışları değiştirmek için de benzer bir yaklaşım izlenebilir:

1. Şüpheli davranışınızı (sizi sıkıntıya sokan veya size veya başkalarına sorun yaratan) tanımlayın.
2. Bu davranışa yol açan düşünceyi tam olarak belirtin. Sizi bu şekilde davranmaya sevk eden düşünce nedir?
3. İlgili olabilecek bilgileri atlamadan bu düşüncenizde ne ölçüde haklı olduğunuzu irdeleyin.
4. Düşünceniz mantıksız ise bu durumda makul olabilecek bir düşünce geliştirin.
5. Mantıksız olan düşünceye mantıklı bir düşünceyle hücum edin.

Bu hususu açıklamak için birçok örnekten yararlanabiliriz ama biz, mantıksız insan davranışlarının önemli bir kısmını ilgilendiren bir örnek seçelim. Bu, kişilerin, alışkanlıkların değiştirilmesi sırasında karşılaşılan acı ve sıkıntıları yaşamamak için bu alışkanlıklarından vazgeçme çabalarına son verdikleri bir örnek olsun. Mantıksız bir davranışın nasıl ortaya çıktığı, aşağıda anlatılmaktadır:

1. Kurtulmak istediğimiz kötü bir alışkanlık geliştirdiğimizi fark ederiz ve bu alışkanlıktan kurtulabilmek için davranışlarımızda değişiklik yapmamız gerektiğini düşünürüz. Bu alışkanlıklardan bazıları; sigara içmek, fazla alkol tüketmek, sağlığımıza zararlı gıdalar tüketmek, yeterince egzersiz yapmamak, çok fazla televizyon seyretmek, çok fazla para harcamak, bir sınavın son gününe kadar dersin başına oturmamak şeklinde sıralanabilir.
2. Kötü alışkanlığımızdan vazgeçme kararı alırız.
3. Davranışlarımızı kısa bir süre için değiştiririz ancak bu süre zarfında acı ve sıkıntı hissederiz. Bu olumsuz duygular cesaretimizi kırar. Bu nedenle vazgeçeriz.

Hissettiğimiz acı veya sıkıntı, mantıksız duygular değildir. Bunlar, yaşanması beklenen duygulardır. Mantıksız olan duygu, yaşadığımız sıkıntıdan kaynaklanan ve değişiklik kararımızdan vazgeçmemize neden olan cesaret kırılmasıdır. Bu duygu, kabaca aşağıdaki şekilde özetlenebilecek mantıksız düşünmenin (muhtemelen bilinçaltı) bir sonucudur:

> Uzun senelere dayansa da bu davranışımı herhangi bir acı veya sıkıntı hissetmeden değiştirebilmem gerekirdi. Çok fazla acı hissediyorum ve bu acıya artık dayanamıyorum. Diğer yandan, davranışımı değiştirmiş olmamın işe yaradığından da şüpheliyim. Bu kadar fedakârlık yapmama rağmen önemli bir değişiklik görmüyorum. Unut gitsin. Buna değmeyecek.

Bu şekilde düşünmenin akla uygun bir tarafı yoktur. Bir alışkanlığımızdan vazgeçerken neden acı veya sıkıntı yaşamamayı bekleyelim ki? Aslında, bunun tam tersi doğrudur. Bir miktar acı ve rahatsızlık duymak, hemen her alışkanlıktan vazgeçmenin olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Böyle bir durumda, mantıklı düşünce şekli şuna benzemelidir:

> Herhangi bir alışkanlığımdan vazgeçmeye kalktığımda biraz sıkıntı ve hatta acı çekmeyi göze almam gerekir. Alışkanlıklardan vazgeçmek herkes için zordur ama mevcut alışkanlığımı

mantıklı bir davranışla değiştirebilmemin tek yolu, bu değişiklik için gereken sıkıntılara katlanmamdan geçiyor. Kötü bir alışkanlıktan vazgeçmenin kaçınılmaz bedeli olan bu sıkıntıları göze alamamam, bu değişikliği gerçekte istemiyor olduğum anlamına gelir. Hiçbir acı çekmemeyi ummak yerine bu acının gerçek anlamda bir değişikliğin ayak sesleri olduğunu kabul etmem gerekir. "Neden bu sıkıntılara katlanayım ki?" demek yerine "Başarmak için bu bedeli ödemem gerekiyor." diye düşünmeliyim ve şu deyimi hep aklımda tutmalıyım: Her şeyin bir bedeli var.

15.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

DÜŞÜNCELER, DUYGULAR VE İSTEKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE ODAKLANMAK: BÖLÜM 2

Zaman zaman karşılaştığınız şüpheli bir davranışınızın üzerine odaklanarak, aşağıda açıklanan 5 aşamalı stratejiyi uygulayın ve cevaplarınızı ayrıntılı olarak yazın. İlk fırsatta, bu davranışınızla ilgili yapmak istediğiniz değişikliği hayata geçirmeye çalışın. Yeni düşünce şeklinizin işe yarayıp yaramadığına bakın. Acı veya sıkıntıların, değişiklik sürecinin **ayrılmaz unsurları** olduğunu aklınızdan çıkarmayın.

Temel Fikir #2: Bunun Bir Mantığı Var ve Siz Bunun Ne Olduğunu Bulup Çıkarabilirsiniz

Bir eleştirel düşünür olarak, öğrenmenin her boyutuna, zihninizde akılcı olan ve üzerine odaklandığınız konu hakkında mantıklı çıkarımlarda bulunmanızı sağlayan bir anlamlar sistemi inşa etme gerekliliği ile yaklaşırsınız. Bu sistem, "...nın mantığı" ifadesi ile tanımlanmaktadır. Eleştirel bir düşünür olarak, akademik konuların bir mantığı (kimya, fizik, matematik, sosyoloji mantığı) olduğunu kabul edersiniz. Ayrıca, soruların, sorunların ve konuların da bir mantığı (ekonomik soruların, sosyal sorunların, karmaşık konuların, kişisel sorunların mantığı) vardır.

Durumların bir mantığı vardır. Kişisel davranışların bir mantığı vardır. Açık ve kapalı mantıklar, kabul edilmiş ve gizli mantıklar vardır. Savaşın ve barışın bir mantığı olduğu gibi hücum etmenin ve savunmanın da bir mantığı vardır. Siyasi, sosyal, kurumsal ve kültürel mantıklar vardır.

İnsan zihninin çalışmasının, gücün, hükmetmenin, kitlesel inançların, propagandanın, yönlendirmenin bir mantığı vardır. Görgü kurallarının, etik kavramların ve ilkelerin bir mantığı vardır. Teolojinin (teo-lojik), biyolojinin (biyo-lojik), psikolojinin (psiko-lojik) bir mantığı vardır. Patolojinin (pato-lojik --hastalık ve çalışma bozukluğu mantığı) bile bir mantığı vardır. Bunların her biri, disiplinli ve eleştirel düşünceyle anlaşılabilir.

Bir şeyin temel mantığını anlamada düşünce unsurlarını kullanmak, aşina olduğunuzu umduğumuz bir uygulamadır. Bu, bir perspektif edinmek ve konumsal avantaj veya kontrol sağlamak açısından güçlü bir stratejidir. Aşağıda ele alınan konular, büyük ölçüde kişisel yaşama ayrılmıştır.

Her insani durumda veya bağlamda genellikle çoklu anlamlar sistemleri söz konusudur. Eleştirel bir düşünür olarak, ebeveyninizin, öğretmenlerinizin ve çalışanlarınızın sizinle olan ilişkilerini neden mevcut şekliyle sürdürdüklerini anlamaya çalışırsınız. Bu doğrudur

çünkü herkes, kendi yaşamındaki durumları anlamlandırma çabası içersindedir. Bunu yapabilmek için düşünmenin sekizinci unsurunu en azından dolaylı şekilde kullanmak durumundadırlar. Başkalarının düşüncelerinin unsurlarını tanımlayabilirseniz bunların nereden geldiklerini daha iyi anlayabilirsiniz.

Aşağıdaki varsayımlarda bulunabilirsiniz:

Etkileşim içersinde olduğunuz herkesin, ulaşmaya çalıştıkları *amaçları* veya hedefleri vardır.

Herkesin, bu amaçlarla ilgili *problemleri* bulunmaktadır.

Düşüncelerini bazı *bilgiler* üzerine temellendirirler.

Bu bilgileri esas alarak ilgili bulundukları şartlar dâhilinde mantıklı olabilen veya olmayan *sonuçlara* varırlar.

Bazı şeyleri doğal karşılarlar veya bazı *varsayımlarda* bulunurlar.

Düşünürlerken, bazı temel fikir veya *kavramlar* kullanırlar.

Bir *bakış açısı* dâhilinde, olup bitenleri tarafsız şekilde görmelerini engelleyen bir referans çerçeve içersinde düşünürler.

Sonuçlar, düşüncelerinin bir neticesi olarak ortaya çıkar.

Dünyada olan her şeyin mutlaka bir mantığa dayandığını ve bir şeyler yapan herkesin belirli bir mantığa göre hareket ettiğini varsaydığınızda anlama yolunda önemli bir adım atmış olursunuz. Bu durumda, yüzeysel açıklamaları bir kenara bırakıp daha derin açıklamaların peşine düşersiniz ve şunları sorgulamaya başlarsınız:

Etkileşim içersinde olduğunuz kişilerin hedef ve *amaçları*,

Sorularını ve sorunlarını dile getirme şekilleri,

Bulundukları *varsayımlar*,

Argümanlarını desteklemede kullandıkları *bilgiler*,

Vardıkları *sonuçlar* (çıkarımlar),

Düşüncelerine yön veren *kavramlar*,

Düşüncelerinde kendiliğinden var olan *gizli anlamlar*,

Durumları gözlemlemede sahip oldukları *bakış açıları*.

Etrafınızdaki kişilerin düşünme mantıklarını sorgularken aynı zamanda kendi düşünme mantığınızı da sorgularsınız.

Stratejik Fikir

Her şeyin bir mantığı olduğunu anladığınızda kendinizi içinde bulduğunuz durumların mantığı üzerinde de düşünebilirsiniz. Bu ilkeyi, amaç ve hedeflerinize bağlı olarak çeşitli yönlerde kullanabilirsiniz. Kendi düşüncesinin veya başkalarının düşüncelerinin mantığını anlamak üzerinde odaklanan aktivist düşünürün "içindeki sesi" sorguladığınızı düşünün.

1. Hedef ve amaçların sorgulanması. Bu kişinin esas amacı nedir? Veya bu grubun? Ya da benim? Düşünmeyle ilgili sorunların genellikle esas amaç konusunda yapılan bir yanlışlıktan kaynaklandığını biliyorum.. Amaç ve hedeflerimi değiştirmek için beceri geliştirmem

gerektiğinin farkındayım. Kendi amaçlarım, başkalarının amaçları ve alternatif amaçlar konusunda net olmam gerektiğini biliyorum. Kendi amaçlarımı ve başkalarının amaçlarını her zaman sorgulayabileceğimi biliyorum.

2. Soruların şekillenme, sorunların ortaya çıkma ve konuların ifade edilme şeklinin sorgulanması. Bu durumda, hangi konulara değinilmesi gerekir? Sormam gereken temel soru ne? Doğru şekilde kavramsallaştırılmayan sorunların çözümlenemeyeceğini biliyorum. Soruyu yanlış anlarsam cevabını bulamam. Dahası, mevcut sorunun üzerinde durmam ve bu soruyla yeterince ilgilenmeden başka konulara dalmamam gerektiğini anlıyorum. Başkalarının ilgili soru üzerinde yoğunlaşmada başarısız oldukları durumların farkında olmak istiyorum.

3. Bilginin ve bilgi kaynaklarının sorgulanması. Neler olup bittiğini ortaya çıkarabilmek için hangi bilgileri toplamam gerekiyor? Bu bilgileri nereden edinebilirim? Bu bilgilerin doğruluğunu nasıl test edebilirim? Bu bilgiler kesinlikle doğru mu? Konuyla ilgileri var mı? Bu konuyla gerektiği gibi ilgilenebilmek için ihtiyacım olan bilgilerin eksik olması durumunda, mantık yürütmede hata yapabileceğimin farkındayım. Ayrıca, mantık yürütmede yanlış bilgi kullanmanın ortaya çıkaracağı sorunları biliyorum.

4. Yorum veya varılan sonuçların sorgulanması. Hangi yorum, karar veya sonuçlar bu durum açısından öneme sahip? Vardığım sonuçlar nelerdir? Diğerlerinin vardıkları sonuçlar nelerdir? Bir durumu yorumlamanın genellikle birden fazla yolunun olduğunu anlıyorum. Bir karara varmadan önce her birinin olumlu ve olumsuz yanlarını değerlendirerek birden fazla yorum yapabilme becerisine değer veriyorum. Ayrıca, başkalarının vardığı sonuçların kalitesini değerlendirebilmek istiyorum.

5. Varsayımların sorgulanması. Neler olağan karşılanıyor? Bu mantıklı bir varsayım mı? Bu durumda en mantıklı varsayım ne olurdu? Varsayımlar genellikle farkında olmadan yapıldığından neyin olağan karşılandığını belirlemenin genellikle zor olduğunu biliyorum. Yanlış olan varsayımlarımı belirleyebilmek ve bunları düzeltebilmek istiyorum. Ayrıca, başkalarının kullandığı varsayımları doğru şekilde değerlendirebilmek istiyorum.

6. Kullanılan kavramların sorgulanması. Hangi başlıca fikir veya kavramlar kullanılıyor? Bu fikirlerden hangi çıkarımlarda bulunuluyor? Bu durumu anlamlandırmada rol oynayan önemli fikir veya kavramlar nelerdir? Her düşündüğümüzde kavramları kullandığımızı ve bunları kullanma şeklimizin, çeşitli durumlar karşısında düşünme şeklimizi belirlediğini ve aynı zamanda düşünme şeklimizle belirlendiğini biliyorum. Bu nedenle hem benim,hem de başkalarının kavramları kullanma şekillerine sürekli olarak dikkat etmem gerekiyor.

7. Göz önüne alınan bakış açısının/açılarının sorgulanması. Hangi bakış açısının/açılarının göz önüne alınması gerekir? Konunun anlaşılması ve üzerinde düşünülebilmesiyle ilgili olarak göz önüne almayı başaramadığım bakış açısı/açıları oldu mu? İyi bir mantık yürütmenin genellikle olup bitenlere birden fazla açıdan bakabilmekle ilgisi olduğunu biliyorum. Buna bağlı olarak, konuları birden fazla açıdan ele almanın değerini anlıyorum. Başkalarının olup bitenlere alternatif açılardan bakamadıklarını veya bakmakta isteksiz olduklarını anlıyorum.

8. Çıkarımların sorgulanması. Vardığım sonuçların olası olumlu veya olumsuz çıkarımları nelerdir? Şu sonuç yerine bu sonuca vardığımda ortaya çıkabilecek çıkarımlar nelerdir? Bir sonuca vardığımda bunun mutlaka bir çıkarımla sonuçlandığını anlıyorum. Bu nedenle, vereceğim kararların olası sonuçları üzerinde düşünmem gerekiyor. Ayrıca, başkalarının vardığı çıkarımları da sorguluyorum.

Kendi mantığımızı anlamaya çalıştığımız gibi, başkalarının mantığını da anlamaya çalışabiliriz. Burada verilecek örnek bu konuda yararlı olabilir. Günlük yaşamı aşağıdaki düşünce üzerine temellendirilmiş olan bir kişi düşünün:

> Uyumak, bahçeyle uğraşmak, yürümek, doğanın tadını çıkarmak, fıkra anlatmak, müzik dinlemek ve kitap okumak gibi basit zevkler mutluluğun anahtarıdır. Gerekenden fazla güç veya para istemeyin. Dünyayı önemli ölçüde değiştirmek istemeyin çünkü ne yaparsanız yapın pek fazla bir şey değişmiyor. Tepedeki insanlar her zaman yozlaşmaya mahkûmdur ve sizi incitecek güce sahiptirler. İnsanların büyük birçoğunluğu tembel ve sorumsuzdur ve hep öyle kalacaklar. Başkalarının işine karışmayın. Dedikodu yapmayın.
>
> Başkalarının sahip olduklarına aldırmayın. Adaletsizliklere aldırmayın: adil davranmayan insanlar, doğal olarak bunun cezasını çekeceklerdir. Her şeyi olduğu gibi kabul edin. Kendinizi fazla ciddiye almayın. Kendinizle dalga geçebilmeyi becerin. Kimseyle zıtlaşmayın. İşinizi hakkıyla yapın. Dostlarınıza değer verin ve onlara destek olun. İhtiyacınız olduğunda size yardım edeceklerdir.

Bu kişiyi sosyal, siyasi veya etik konularda aktif olmaya ikna etmeye çalışmak boşuna bir çaba olacaktır. Düşünce şeklinin temel mantığını anlayabilirseniz cevabının her zaman aynı olacağını anlarsınız: "Belediyeyle aşık atamazsın. Bu konuyu hiç kafana takma. Bu insanlar her zaman istediklerini alırlar. Mücadele etmenin yararı yok. Hiçbir işe yaramaz. Üstelik muhtemelen bundan sen zararlı çıkarsın."

Bu düşünce mantığından bazıları olumlu bazıları olumsuz birçok çıkarım yapılabilir. Olumlu tarafından bakıldığında bu düşünce, söz konusu kişinin hayattan birçok kişiden daha fazla zevk almasını sağlayacaktır çünkü bu kişi, pek çok kişinin önemsiz bulduğu sıradan olayları, zevk ve haz alacağı objeler olarak görmektedir. Pencereden baktığında karşıdaki ağacın dalında duran bir kuş, bu kişinin içini mutlulukla dolduracaktır. Olumsuz tarafından bakıldığında ise bu kişi, doğrudan kendi kontrolü altında olmayan durumlarda herhangi bir ahlaki sorumluluk duymayacaktır. Düşünce mantığı, kendisiyle doğrudan bağlantısı bulunmayan kişilerin kaderlerine karşı kayıtsız kalmasına neden olacaktır. Kitap okuyan bir kişiyse bile sadece hayal ürünü romanlar ve sadece eğlenmek ve vakit geçirmek için okuyacaktır.

Şimdi, bu düşünce mantığını kendine has unsurların altını çizmek amacıyla ele alalım:

1. Bu kişinin en önemli hedefi veya *amacı* hayattan zevk almak ve kendisini sıkıntıya sokabilecek mücadelelerden uzak durmaktır. Bu amacın birinci kısmı haklı görülebilir çünkü herkesin hayattan zevk almaya hakkı vardır. Amacın ikinci kısmı ise sorgulanabilir mahiyettedir ve birden fazla şekilde değerlendirilebilir. Bu değerlendirmelerden bir şudur: Bu kişi, bir adaletsizliğe uğradığında başkalarından yardım bekliyorsa kendisi de adaletsizliğe

uğrayan başka kişilere yardımcı olmak zorundadır. Diğer taraftan, bu kişi bir adaletsizliğe uğradığında başkalarından herhangi bir yardım beklemiyorsa o zaman adaletsizliğe uğrayan başkalarına yardımcı olmaması kabul edilebilir bir yaklaşımdır.

2. Bu kişi için sorulması gereken temel *soru* şudur: Hayatımı nasıl basit şeylerden maksimum zevk alacak ve ailemin dışında kalan kişilerin sorunlarıyla uğraşmayacak şekilde düzenleyebilirim? Bu soruyu değerlendirirken amacı değerlendirmede kullandığımız sorgulama şeklinin aynısını kullanacağız (yukarıda 1. paragraf).

3. Bu kişinin hedefine ulaşmada kullandığı başlıca *bilgi*, günlük hayatın anlık olaylarıydı. Bu bilgilerin kullanımı, kendi hedefine ulaşmasında yardımcı olduğundan yine haklı görülebilir. Ancak kendisi bu bilgileri düşüncelerinde dünyanın daha adil bir yer hâline gelmesine katkıda bulunmak amacıyla kullanmayı becerememektedir. (her gün dünyadaki koşulları iyileştirmek için çaba gösteren birçok kişi ile ilgili bilgiler, sadece nazik davranılarak kendilerine yardımcı olunabilecek sayısız insanla ilgili bilgiler, vb.)

4. Bu kişinin düşünürken kullandığı başlıca *varsayımlar* şunlardır: Basit zevklere herkes her zaman ulaşabilir ve bunlar, sahip olunan ve sosyal anlamda övgülerle karşılanan pek çok şeyden daha önemlidir; güç dünyasında değişen herhangi bir şey yok ve sadece yakın aile bireylerimizin bizlerden ahlaki talepleri olabilir. Birinci varsayım, yine yukarıdaki *amaç* paragrafındaki (paragraf 1) nedenlerden dolayı haklı görülebilir. İkinci varsayım ise, kesinlikle doğru değildir. Güç yapılarının değiştirilmesi zor olmakla birlikte, ısrarlı ve çok çalışma ile değiştirilmesi yine de mümkündür. Bu konuda birçok örnek verilebilir. Üçüncü varsayıma gelince söz konusu kişinin, bir adaletsizlikle karşılaştığında yakın aile bireylerinin dışında kalan kişilerden de yardım bekleyeceği kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle, bu kişinin düşüncesindeki bilinçsiz varsayım şöyledir: "Bana bir adaletsizlik yapılması hâlinde diğerlerinin bana yardımcı olmalarını beklerim. Sonuçta benim de adalet isteme hakkım var."

5. Bu kişinin düşünürken kullandığı başlıca *kavram* veya ilkeler şunlardır: Hayatı yaşamanın en iyi yolu, yaşamın basit zevklerinin tadını çıkarmaktır; ne yaparsanız yapın belediyeyi değiştiremezsiniz ve ahlaksızca davranan kişiler, bunun cezasını doğal sonuçlar şeklinde mutlaka görürler. "Basit zevkler"le ilgili birinci varsayım veya ilke, haklı gerekçelerle kullanılıyor çünkü bunlar, söz konusu kişiye yaşamın küçük zevklerinin ve günlük hayatın basit güzelliklerinin tadını çıkarmada yardımcı oluyor. "Belediyeyi değiştiremezsin." şeklindeki ikinci ilke mantıklı değildir çünkü insanlar, her gün gereken dikkat ve azmi göstererek kurumların gelişmesine ve daha iyi çalışmasına katkıda bulunuyorlar. "Doğal sonuçlar"a ilişkin üçüncü ilke de mantıksızdır çünkü gündelik yaşamda birçok insan ahlaki olmayan davranışlar sergiliyor ve bunların sonuçlarına masum insanlar katlanmak zorunda kalırken kendileri hiçbir sıkıntı yaşamıyor. Bu kişi, düşüncesinde bu fikri kullanarak mantıksız bir şekilde dünyanın daha yaşanası bir yer hâline gelmesine katkıda bulunmak konusundaki isteksizliğini haklı çıkarmaya çalışıyor.

6. Bu kişinin vardığı başlıca *sonuç* (çıkarım) şudur: Hayattan en iyi şekilde ancak ailemle kendi içimize kapanarak, etrafımı sevdiğim şeylerle çevreleyerek ve yaşamın bana sunduğu

basit güzelliklere her gün teşekkür ederek zevk alabilirim. Düşünürken kullandığı bilgileri göz önüne alırsak bu kişi mantıken bu düşüncelerinin sonunda bir sonuca varacaktır. Bu sonuç, kendisi adaletsizliklerin azaltılmasına ilişkin ahlaki yükümlülüklerini göz ardı ettiğinden ailesi dışında herhangi bir kişiye karşı ahlaki yükümlülükleri bulunmadığı olacaktır.

7. Bu kişinin *bakış açıları* şöyledir: Her günü karmaşık olmayan ve küçük zevklerle dolu olarak görmek ve sadece kendi aile bireylerine karşı ahlaki sorumluluk hissetmek. Bu kişi, sadece ailesinin ve kendisinin bakış açılarıyla ilgilenmekte, başkalarının bakış açılarını dikkate almamaktadır.

8. Bu kişinin düşüncesine ilişkin başlıca *çıkarımlar*, kendisinin yaşamın sunduğu küçük zevkleri takdir ettiği ancak toplumun refahına katkıda bulunmak için en ufak bir çaba göstermediğidir. Bu kişiyi, sadece yaşamın tadını çıkarmakla ilgili çıkarımlar ilgilendirmekte ve kendisi, dünyanın daha adil ve yaşanır bir yer hâline getirilmesine yardımcı olmak için hiçbir şey yapmamaktadır.

15.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

BAŞKASININ DÜŞÜNCE MANTIĞI ÜZERİNE ODAKLANMAK

İyi tanıdığınız -ebeveyninizden birisi, kardeşiniz, bir çalışanınız veya bir dostunuz- birini düşünün. Bu kişinin sekiz düşünce unsuru üzerine odaklanarak düşünme mantığını çözmeye çalışın. Kişiler, çoğu koşullar altında gizli bir gündeme göre hareket ederler. Bunun bir sonucu olarak, insan davranışı genellikle göründüğünden daha farklıdır. Seçtiğiniz kişinin düşünme mantığını çözdükten sonra bunu düşüncenin her unsuru bazında değerlendirmeye tabi tutun.

Aşağıda boş bırakılan yerleri tamamlayın:

1. Bu kişinin başlıca amacı ...
Bence bu kişinin amacının haklı görülür bir tarafı bulunmaktadır veya bulunmamaktadır çünkü...
2. Bu kişi için en önemli konu ve buna bağlı olarak sorulabilecek soru ...
Bence bu sorunun üzerinde durmaya değer/değmez çünkü ...
3. Bu kişinin hedefine ulaşırken kullandığı en önemli bilgi ...
Bu kişi, düşünürken bu bilgiyi kullanmalıdır/kullanmamalıdır çünkü ...
4. Bu kişinin düşünürken kullandığı başlıca varsayımlar ...
Bu varsayımlar haklı görülebilir/haklı görülemez çünkü ...
5. Bu kişinin düşünürken kullandığı başlıca kavramlar .
Bu kavramların kullanılması haklı görülebilir/haklı görülemez çünkü ...
6. Bu kişinin vardığı başlıca sonuçlar ...
Bu sonuçlar mantıklıdır/mantıklı değildir çünkü
7. Bu kişinin bakış açısı ...
Bu kişi, başkalarının konuya ilişkin bakış açılarını tam olarak göz önüne almaktadır/almamaktadır çünkü ...
8. Bu kişinin düşüncesiyle ilgili başlıca çıkarımlar ...
Bu kişi, bu çıkarımlar konusunda ilgilidir/ilgili değildir çünkü

Temel Fikir #3: Kaliteli Düşünebilmek İçin Düşüncelerimizi Düzenli Aralıklarla Değerlendirmeniz Gerekir

Sürekli yüksek kaliteli düşünce, kendisini olası kusurlara karşı belirli aralıklarla değerlendirir ve düşük kaliteli olan düşünceleri, yüksek kaliteli olanlarla değiştirir. Düşünme şeklimizi iyileştirmek için güçlü bir motivasyona sahip mantıklı kişiler olarak bizler, sadece düşünmekle kalmaz aynı zamanda düşüncelerimizi eleştirel bir açıdan değerlendiririz. Düşünce şeklimizi sürekli olarak evrensel entelektüel standartlara tabi tutarız. Diğer bir deyişle, sürekli olarak anlaşılır, belirgin, doğru, ilgili, mantıklı, kapsamlı, anlamlı ve savunulabilir bir şekilde düşünmeye çabalarız. Bu kriterleri kullanarak, düşüncelerimizi düzenli olarak nasıl kontrol edebileceğimizi öğreniriz.

Stratejik Fikir

Disiplinli düşünürler olarak, kalitesini değerlendirmek ve yükseltmek için düşünce şeklimizi sürekli biçimde entelektüel standartlara tabi tutarız. Bu entelektüel standartları uygulamak üzerinde yoğunlaşan bir düşünürün içsel sesine kulak verelim:

- **Düşüncede anlaşılır olmak üzerine odaklanma.** Düşüncelerim yeterince anlaşılır mı? Net bir şekilde ifade edebiliyor muyum? Bu konuda gerekli özeni gösteriyor muyum? Deneyimlerimden bir örnek verebilir miyim? Düşüncelerimi benzetme yoluyla mı yoksa mecaz yoluyla mı ortaya koyuyorum? Meselenin aslı üzerinde mi durmalıyım? Ayrıntılara girmeli miyim? Düşüncelerimi örnekler vererek mi yoksa açıklama yapmak suretiyle mi ifade etmeliyim?
- **Düşüncede belirgin olmak üzerine odaklanma.** Karşımdaki kişinin ne düşündüğümü anlaması için yeterince ayrıntı veriyor muyum? Bir şeyleri düşünürken ayrıntılara daha fazla mı ağırlık vermem gerekiyor?
- **Düşüncede doğru olmak üzerine odaklanma.** Kullandığım bilgilerin doğruluğundan emin miyim? Emin değilsem bu bilgilerin doğru olup olmadığını kontrol etmek için ne yapmalıyım? Bu kitaptaki bilgilerin doğruluğunu nasıl kontrol edebilirim?
- **Düşüncede alakalı olmak üzerine odaklanma.** Söylediklerimin konuyla ne derece ilgisi var? Ya da ilgisi var mı? Karşımdakinin söyledikleriyle benim söylediklerim birbiriyle ne kadar alakalı? Sorduğu soru, üzerinde tartıştığımız soru ile ne kadar alakalı?
- **Düşüncede mantıklı olmak üzerine odaklanma.** Edindiğim bilgilerden hareketle varılabilecek en mantıklı sonuç nedir? Bu durumda, böyle bir sonuca varabilir miyim? Ya da varılabilecek diğer mantıklı sonuçlar nelerdir? Karşımdakinin söylediklerinin mantıklı olduğundan emin değilim. Uygun olabilecek diğer sonuç hangisidir? Daha anlamlı olabilecek diğer sonuç nedir? Bu kararın mantıklı sonuçları nelerdir?
- **Düşüncede kapsamlı olmak üzerine odaklanma.** Acaba bir sonuca varmadan önce başka bir bakış açısını veya ilgili olabilecek diğer bakış açılarını dikkate almam gerekiyor mu? Konu üzerinde düşünürken disiplinli bir akıl yürütmede bulunabilmek için hangi bakış açılarını dikkate almam gerekir?
- **Düşüncede derinlik üzerine odaklanma.** Bu konu ne tür karmaşıklıklar içeriyor? Karmaşık bir konuya farkında olmadan yüzeysel mi yaklaşıyorum? Bu durumun derinliklerine nasıl inebilir ve içerdiği sorunsalı nasıl ele alabilirim?

- **Düşüncede savunulabilir olmak üzerine odaklanma.** Karşımdaki kişinin amacı haklı görülebilir mi? Mevcut şartlar altında benim amacım haklı görülebilir mi yoksa mevcut gerçekler ışığında biraz haksız ya da kendisiyle çelişen veya kendi kendini engelleyen özellikte mi? Karşımdaki kişi bu terimleri nasıl kullanıyor? Kalıplaşmış kullanımlara sadık kalarak mı? Önemli kelimelerin anlamlarını, anlamlı olma sınırlarının dışına çekiyor mu?

15.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

SORGULAMADA ZİHİNSEL STANDARTLAR ÜZERİNE YOĞUNLAŞMAK

Oda arkadaşınız veya bir ebeveyniniz ya da herhangi başka birisiyle entelektüel standartlar hakkında sorular yönelttiğiniz bir görüşmeyi kaydedin. Her ikiniz için de ilginç olabilecek "Ötenazi etik açıdan haklı görülebilir mi?" veya "İdam cezası yasal hâle getirilmeli mi?" ya da "Öğretmenler, öğrencilerin entelektüel becerilerini, akıllarını etkin bir şekilde kullanmalarını sağlayacak şekilde geliştirmeleri konusunda çaba gösteriyorlar mı?" gibi karmaşık sorular seçin.

Soruyu önce genel hatlarıyla ele alın. Daha sonra, yukarıda açıklanan stratejiye uygun şekilde sorular yöneltin. (Henüz iyi sorular sorarak öğrenme sürecinin başlangıç aşamasında olduğunuzdan bu görüşme size biraz sıkıntı verici ve zor gelebilir.)

Görüşmeyi tamamladıktan sonra kaydettiklerinizi dinleyin ve anlaşılırlık, belirginlik, doğruluk, alakalılık ve diğer kriterlere ilişkin soruları gerektiği gibi sorup sormadığınızı analiz edin. Bu analizi yaparken yukarıda strateji ile ilgili bölümde verilen sorulardan yararlanın.

BÖLÜM 16

STRATEJİK DÜŞÜNME KISIM II

Bölüm 15'te öğrendiğimiz gibi stratejik düşünme

1. Temel fikrin anlaşılması ve
2. Bu fikir üzerine temellendirilen bir eylem stratejisi geliştirilmesi unsurlarını içeren iki bölümlü bir süreçtir.

Bu bölüm, eleştirel düşünmenin gelişiminin önündeki en önemli engeli teşkil eden benmerkezcilik konusuna ayrılmıştır. İlk üç temel fikir Bölüm 15'te ele alındığından bu bölüme dördüncü Temel Fikir ile başlıyoruz.

Temel Fikir #4: Doğarken Edinmiş Olduğumuz Benmerkezcilik Olağan Bir Mekanizmadır

İnsan aklını anlayabilmek için onun aslen iki parçalı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bir taraftan, insan aklının mantıksızlığa içgüdüsel bir yatkınlığı vardır. Diğer yandan, aklın mantıklılığa doğuştan gelen bir yetisi söz konusudur. Aklımızı kontrol edebilmek için (1) aklımızın benmerkezci veya mantıksız düşünme eğilimini takip etme ve (2) bu eğilime düzeltici mantıklı düşünce ile hücum etme becerisi geliştirmemiz gerekir.

Mantıksız akıl, başkalarının hak ve gereksinimleriyle ilgilenmez. Ahlaki boyuttan yoksundur. Gerektiği gibi gelişmiş olan akıl ise entelektüel olduğu gibi ahlaki boyuta da sahiptir. Kendini entelektüel anlamda kontrol edebildiği gibi ahlaki bir hassasiyeti de mevcuttur. Entelektüel beceri ve tarafsızlık, tümleşik bir düşünme modunda bir araya gelir. Ancak mantıklı

aklımız yeterince gelişmediğinde veya işin içerisine dâhil olmadığında doğuştan var olan benmerkezcilik fonksiyonları olağan bir mekanizma olarak devreye girer. Onu kontrol edemezsek o bizi kontrol eder!

Stratejik Fikir

Benmerkezci düşünme hakkında bildiklerimiz, onunla mücadele etmemizi olanaklı kılabilir mi? İnsan benmerkezciliği hakkında ne kadar fazla şey bilirsek içimizdeki varlığını da o ölçüde ortaya çıkarabilir ve onunla mücadele edebiliriz. Bunu başarmanın yollarından biri, kendi düşünme mantığımızı analiz etme becerisi geliştirmektir. Aşağıda verilen örnekte, bu stratejiyi ve bu soruları soran eleştirel düşünürün içsel sesini oluşturacağız:

1. Hedef ve amaçlarımızı analiz edebiliriz. Bu durumda aslında neyin peşindeyim? Hedeflerim makul ve mantıklı mı? İyi niyetli hareket ediyor muyum? Gizli bir gündemim var mı?

2. Sorunları ve konuları tanımlama şeklimizi sorgulayabiliriz. Bu soruyu en mantıklı sorma şekli bu mudur? Soruyu bu şekilde sormakla amacından saptırıyor ya da başka anlamlar yüklüyor muyum? Soruyu kendi amaçlarım doğrultusunda sınırlandırıyor muyum? Soruyu, sadece kendi bencil çıkarlarımı gözetmek için mi soruyorum?

3. Düşüncemizin bilgi tabanını değerlendirebiliriz. Düşüncemi hangi bilgiler üzerine temellendiriyorum? Bu, meşru bir bilgi kaynağı mı? Dikkate almam gereken başka bilgi kaynakları mevcut mu? İlgili olabilecek tüm bilgileri mi yoksa sadece görüşümü destekleyen bilgileri mi dikkate alıyorum? Bilgilerin önem derecesini işime geldiği gibi belirleyerek bazılarını göz ardı ediyor ve bazılarını da değersizmiş gibi gösteriyor muyum? Benmerkezci bir yaklaşımla, doğru olmadığını anlamam hâlinde düşüncemi değiştirmek zorunda kalacağım için bazı bilgilerin doğruluğunu kontrol etmeyi reddediyor muyum?

4. Vardığımız sonuçlar veya yorumlar üzerinde bir kez daha düşünebiliriz. Böylesi işime geldiği için mantıklı olmayan bir çıkarımda mı bulunuyorum? Aksi takdirde farklı davranmam gerekeceği ve bunu yapmak istemediğim için duruma daha mantıklı bir açıdan bakmayı reddediyor muyum?

5. Düşünürken kullandığımız fikir veya kavramları analiz edebiliriz. Düşünürken temel fikirlerden ne kadar yararlanıyorum? Kelimeleri öğretildiği anlamlarında mı yoksa işime geldiği şekliyle yanlış anlamlarda mı kullanıyorum?

6. Varsayımlarımızı belirleyebilir ve kontrol edebiliriz. Neleri varsayıyorum veya normal kabul ediyorum? Bu varsayımlar mantıklı mı? Tek taraflı ya da kendi çıkarlarıma hizmet eder nitelikte mi? Düşüncelerimde benmerkezci varsayımlarda (Herkes her zaman beni acımasızca eleştiriyor." veya "Hayat sorunsuz olmalı." ya da "Yapabileceğim hiçbir şey yok. Kapana kısıldım." gibi) bulunuyor muyum? Başkalarından beklentilerim makul şeyler mi yoksa çifte standart mı uyguluyorum?

7. Bakış açımızı analiz edebiliriz. İşime gelen bakış açısını korumak için ilgili olabilecek diğer bakış açılarını dikkate almayı reddediyor muyum? Başkalarının bakış açılarını da tam anlamıyla göz önüne alıyor muyum yoksa onların söylediklerini dinler gibi yapıp aslında sadece "duyuyor" muyum? Diğer bir deyişle, durumu samimi bir şekilde başka bir perspektiften

anlamaya çalışıyor muyum yoksa girdiğim tartışmaları puan kazanmak amacıyla sadece kazanmaya mı çalışıyorum?

8. Düşüncelerimize ilişkin çıkarımlara uygun hareket edebiliriz. Düşünce ve davranışlarıma ilişkin çıkarımlar veya bunların olası sonuçları üzerinde kafa yoruyor muyum yoksa bunları hiç dikkate almıyor muyum? Ne olduklarını bilmemek için (eğer bilirsem düşünce şeklimi değiştirmem ya da durum hakkında daha mantıklı düşünmem gerekeceğinden) kendimi çıkarımlar üzerinde düşünmekten alıkoyuyor muyum?

Şimdi, bir kişinin mantıksız olan düşünceleri tespit etmek için mantıklı düşünceleri nasıl kullanabileceğini gösteren bir örnek verelim. Bu örnekte, kuramsal bir düşünce şekline sahip bu kişinin yakın zamanda yaşadığı durumdan bir enstantaneye yer verilmektedir. 1'den 8'e kadar numaralandırılmış olan maddeler, yukarıdaki listede yer alan numaralandırılmış paragraflara karşılık gelmektedir.

Söz konusu kişinin yaşadığı durum şudur:

Cuma akşamı, kız arkadaşımla birlikte o akşam birlikte seyretmek için bir film almak üzere video dükkânına gittik. O, aşk filmi seyretmek istiyordu, ben ise bir aksiyon filmi tercih ediyordum. Kız arkadaşımı kendi seyretmek istediğim filmin neden daha iyi olduğuna inandırmak için bir sürü neden ileri sürdüm ama şimdi, sadece onu benim istediğim gibi hareket etmeye yönlendirmeye çalıştığımı anlıyorum. Onu benim istediğim filmi seçmeye ikna etmek için dil dökerken aslında farkında olmadan şöyle düşünüyordum: "Hangi filmi istersem onu seyredebilmeliyim. Aşk filmlerini sevmiyorum, bu yüzden de seyretmek zorunda kalmamalıyım. Üstelik eğer parasını ben veriyorsam filmi de ben seçebilmeliyim."

1. Bu durumda, *amacım*, kız arkadaşımı kendi istediğim filmi seçmemiz için öne sürdüğüm nedenlerin, onun ileri sürdüğü nedenlerden daha iyi olduğuna ikna etmekti. Amacımın benmerkezci olduğunu anlıyorum çünkü şimdi düşündüğümde ileri sürdüğüm nedenlerin onunkilerden daha iyi olmadığını görüyorum. Asıl amacım, kız arkadaşımı yönlendirmek pahasına da olsa istediğimi elde etmekti.

2. Buradaki anahtar *soru* şuydu: Kendisini benim seçtiğim filmi kabul etmeye ikna etmek (veya yönlendirmek) için kız arkadaşıma ne demem gerekiyor?" Şimdi, bu sorunun benmerkezci olduğunu anlıyorum çünkü insanlara, özellikle de sevdiğim kişilere kötü niyetle yaklaşmanın ahlaki olmayan bir tarafı var. Sorum son derece bencilceydi ve kız arkadaşımın isteklerini pek dikkate almadığımı gösteriyordu.

3. Gerekçelerimi ortaya koyarken kullandığım en önemli *bilgiler*, filmin parasını benim ödediğime ve kız arkadaşımı en iyi nasıl yönlendirebileceğime ilişkin bilgilerdi. Bunlar, muhtemelen arkadaşlığımız süresince kendisiyle ilgili edinmiş olduğum bilgilerdi. Mesela, kendisi yeterince baskı yaparsam beni mutlu etmeyi sevdiği için benim istediğim yere gitmeyi kabul eden birisidir. Ayrıca, kendisine seyrettikten sonra benim seçtiğim filmleri beğendiğini söylememin sonuçta benim istediğim gibi davranmasına yol açtığını da anlamış bulunuyorum. Şimdi düşündüğümde onun bu filmleri gerçekten sevdiğini mi yoksa beni memnun etmek için mi sever gibi göründüğünü bilmediğimi fark ediyorum. Bu bilgileri benmerkezci bir şekilde kullandığımın farkındayım çünkü onun seçtiği filmlerin iyi olabileceğine ilişkin bilgileri değil kendi isteklerimi haklı çıkaracak bilgileri arıyordum. Onun isteklerini destekleyecek bilgileri göz ardı ettiğimin hiç farkında değildim.

4. Vardığım en önemli *sonuç*, benim istediğim filmi seçmemiz gerektiği ve onun da muhtemelen bu filmi seveceğiydi. Vardığım bu sonucun mantıksız olduğunu anlıyorum çünkü tamamı bencilce bir düşünce üzerine temellendirilmişti ve istediğim filmi seçmek konusunda kendimi iyi hissetmemi sağlamıştı.

5. Düşünürken kullandığım temel *kavramlar*, yönlendirmeydi çünkü esas amacım, kız arkadaşımı benim istediğim gibi hareket etmeye ve "Parasını ödeyen, filmi de seçebilmelidir." ilkesine yönlendirmekti. Düşünürken bu kavramları kullanmanın haklı bir tarafı olmadığını anlıyorum çünkü bu kavramlar son derece işime gelmekteydi ve beni etik olmayan bir şekilde davranmaya yöneltmişti.

6. Düşünürken kullandığım temel *varsayımlar* şunlardı: "Kız arkadaşımı gerektiği şekilde yönlendirebilirsem istediğimi elde edebilirim. Kız arkadaşım seçtiğim filmlerden hoşlanıyor gibi davranıyorsa,gerçekten de hoşlanıyor demektir. Parasını kim ödüyorsa filmi de o seçmelidir." Bu varsayımların benmerkezci biçimde şekillendirildiğini anlıyorum çünkü sağlam gerekçelere dayanmıyorlar. Sadece benim etik olmayan bu davranışımı haklı kılmaya yarıyorlar.

7. Akıl yürütmede bulunurken kullandığım *bakış açısı*, kız arkadaşımı kolaylıkla yönlendirilebilir bir kişi olarak ve kendimi de parasını ben ödediğim için istediğim filmi seçmekte haklı görmekti. Bu bakış açısının benmerkezci olduğunu anlıyorum çünkü sevdiğim bir kişiye kötü niyetli davranmış olmamın haklı görülecek herhangi bir tarafı yok.

8. Düşündüklerim sonucunda yaptığım *çıkarımlar*, kız arkadaşımı yönlendirebildiğim ama onun da filmi benim seçmiş olduğuma muhtemelen içerlediği şeklindeydi. Ayrıca, istediği filmi seyredememişti çünkü ona benim istediğim filmi almamız konusunda ısrar etmiştim. Eğer mantıklı düşünmüş ve davranmış olsaydım bu çıkarımlara ortaya çıkmayacaktı. Eğer mantıklı olabilseydim kız arkadaşımın isteklerine saygı duyduğumu gösteren bir şekilde düşünür ve hareket ederdim. İstediği filmi seyredebilse ve her zaman onun fedakârlıkta bulunmasını istemek yerine onun istediği bir şeyler yaptığımı görseydi birlikte geçirdiğimiz zamandan daha fazla keyif alabilirdi.

16.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

BENMERKEZCİ DÜŞÜNME MANTIĞINIZ ÜZERİNE YOĞUNLAŞMAK

Sonradan geri dönüp baktığınızda muhtemelen mantıksız hareket etmiş olduğunuzu düşündüğünüz bir durum belirleyin. Düşüncenizin ve davranışınızın haklılığını analiz ederek yukarıda açıklanan unsurların her birinin üzerinden geçin. Olabildiğince dürüst olmaya çalışın ve benmerkezci yanımızın bizi her zaman kandırabileceğini aklınızdan çıkarmayın. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

Şöyle bir durum yaşadım: ...

1. Bu durumda amacım ...
   Amacımın benmerkezci olduğunu anlıyorum çünkü ...

2. Yönelttiğim anahtar soru ...
   Bu sorunun benmerkezci olduğunu anlıyorum çünkü ...
3. Mantık yürütürken kullandığım en önemli bilgi ...
   Bu bilgiyi benmerkezci bir şekilde kullandığımı biliyorum çünkü ...
4. Vardığım başlıca sonuç ...
   Bu sonucun mantıksız olduğunu anlıyorum çünkü ...
5. Düşünürken kullandığım başlıca kavramlar ..
   Bu kavramları bu şekilde kullanmamın haklı bir tarafı olmadığını ve onları mantıksız bir şekilde değiştirdiğimi anlıyorum çünkü ...
6. Düşünürken kullandığım başlıca varsayımlar ...
   Bu varsayımların benmerkezci bir biçimde şekillendirildiğini anlıyorum çünkü ...
7. Akıl yürütmede kullandığım bakış açısı ...
   Bu bakış açısının benmerkezci olduğunu anlıyorum çünkü ...
8. Düşündüklerim sonucunda yaptığım çıkarımlar ...
   Eğer mantıklı düşünmüş ve davranmış olsaydım bu çıkarımlar ortaya çıkmayacaktı. Eğer mantıklı olabilseydim şu şekilde düşünür ve davranırdım: ...

Temel Fikir #5: Etrafımızdaki Kişilerin Benmerkezciliğine Karşı Hassas Olmalıyız

İnsanlar doğaları gereği benmerkezci olduklarından ve sadece bazılarımız benmerkezci düşünme şeklimizi nasıl kontrol altına alabileceğini bildiğimizden etrafımızdaki kişilerin benmerkezci düşünce tarzına sahip olduklarını anlayabilme becerisi geliştirebilmemiz, bizler açısından önem taşımaktadır. Diğer yandan, son derece benmerkezci kişiler bazen mantıklı davranabildiklerinde, insanları belirli kalıplara sokmamaya da dikkat etmemiz gerekir. Bu bağlamda, herkes zaman zaman mantıksız davranışlar sergileyebildiğinden davranışları açık görüşlü ancak gerçekçi bir şekilde değerlendirebilmeyi öğrenmemiz gerekir. Mantığını kavradığımızda ve kendine hizmet etme modelleri konusunda ustalaştığımızda benmerkezciliği kontrolümüz altına almaya başlayabiliriz demektir.

Kendi mantıksızlığımızın ve başkalarının mantıksızlığının üzerine giderken araya bir çizgi çekeriz. Başkalarının mantıksız davranışları söz konusu olduğunda duygularımızı kontrol altında tutmaya çalışmamız ve temelde mantıksız olan insanlardan uzak durmamız ya da en azından bu kişilerin benmerkezcilikleriyle dolaylı olarak baş etmenin bir yolunu bulmamız gerekir. Düşüncelerinin benmerkezci olduğunu söylediğiniz kişilerin pek azı size teşekkür edecektir. En benmerkezci kişiler, böyle olduklarını kabul etmekte en fazla direnen kişilerdir. Benmerkezci kişiler ne kadar güçlü olurlarsa o denli tehlikelidirler. Bu durumda, mantıklı insanlar olarak, başkalarının kontrolü veya yönlendirmesi altında olmak yerine onların mantıksızlıklarıyla nasıl baş edeceğimizi öğrenmemiz gerekir.

Mantıksız düşünen kişiler, başkalarının bakış açısından düşünmeye çalışmakta zorlanırlar. Benmerkezli görüşlerimize ters düşen bilgileri farkında olmadan reddederiz. Farkında olmadan makul olmayan amaç ve hedeflerin peşinden koşarız. Düşünürken kendi ön yargılarımız ve temayüllerimiz üzerine temellendirilmiş olan varsayımlardan yararlanırız. Benmerkezci

tarafımızın iş başında olduğunu kabullenmemek için sistematik bir şekilde ve bilmeden kendimizi aldatırız.

Başkalarının benmerkezci tepkileriyle başa çıkmak konusunda karşılaştığımız diğer bir sorun, kendi benmerkezci eğilimlerimizdir. Bizimle benmerkezci ilişkiler içersinde olan kişilerle etkileşimde bulunduğumuzda kendi mantıksız tarafımız kolayca su yüzüne çıkar veya daha uygun bir ifadeyle, düğmelerimize kolaylıkla basılır hâle geliriz. Başkaları bize benmerkezci şekilde yaklaşıp haklarımızı ihlal ettiklerinde ve/veya meşru gereksinimlerimizi görmezden geldiklerinde doğuştan sahip olduğumuz benmerkezci tarafımız hemen kendini gösterir. Bu, egoların göğüs göğüse çarpıştığı bir meydan savaşıdır. Böyle bir savaşın kazananı olmayacaktır. Bu nedenle, kendi benmerkezci tepkilerimizi tanımamız ve bu tepkilerle başa çıkabilmek için gereken mantıklı düşünebilme becerimizi geliştirmemiz gerekir.

Stratejik Fikir

İnsanların doğaları gereği benmerkezci olduklarını ve çoğu kişinin bu benmerkezciliklerinin farkında olmadıklarını kavradığımızda bu kişilerin akıllarının benmerkezci tarafından çok, mantıklı tarafıyla ilgilenebiliriz. Böylelikle, bu kişilerin mantıklı fikirler ortaya koyarak mantıklı amaçlar peşinden mi koştuklarını yoksa farkında olmadıkları mantıksız dürtülerle mi hareket ettiklerini sorgulayabiliriz. Başkalarının bize mutlaka kötü niyetle yaklaştıkları gibi bir kuruntuya kapılmak yerine davranışlarının aslında ne anlama geldiğini belirleyebilmek amacıyla, bu davranışları dikkatli bir şekilde gözlemleyeceğiz.

Ayrıca, içimizdeki mantıksız yanın, başkalarının mantıksızlıkları karşısında kolaylıkla yüzeye çıkabildiğini bildiğimizden benmerkezci kişilerle ilişkilerimizde mantıksız kişiler hâline dönüşmemek için kendi düşünme şeklimizi dikkatlice gözlemleyecek ve değerlendireceğiz. Kendi benmerkezci düşüncelerimizin peşinde olacağız ve tespit ettiğimiz bu tür düşüncelerimizi alt etmek için gereken adımları atarak ister bizim ister başkalarının benmerkezci eğilimleri tarafından başlatılan mantık dışı oyunlara katılmayı reddedeceğiz. Karşımızda mantıksız bir kişinin bulunduğunu anladığımızda, bu kişinin mantıksız tarafının bizim mantıklı tarafımıza yapacağı daveti geri çevireceğiz. Başkalarının mantıklı olmayan davranışlarının kontrolü altına girmeyi reddedeceğiz.

Stratejik anlamda yapılacak en iyi şey, mümkün olan hâllerde fazla benmerkezci olan kişilerle temasta bulunmaktan kaçınmaktır. Kendimizi bu tür insanlarla ilişki içerisinde bulduğumuz durumlarda mümkün olan ilk fırsatta bu ilişkiyi sonlandırmanın bir yolunu bulmalıyız. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise ilişkimizi en aza indirgememiz ya da bu kişilerin egolarını harekete geçirecek davranışlardan kaçınmamız gerekir.

Benmerkezci tepkileri en yüksek düzeye çıkaran şartları -insanların korktukları, aşağılandıkları, ayıplandıkları, menfaatleri veya kişisel itibarları söz konusu olduğunda- bilmemiz hâlinde karşımızdaki kişilerin egolarını harekete geçirmemeyi en aza indirgeyebiliriz. Olaylara başkalarının bakış açısından bakma alışkanlığını edinerek ve sık sık onların perspektifinden bakmaya çalışarak etrafımızdaki kişilerin benmerkezci tepkilerinin birçoğunu önceden kestirebiliriz. Böylelikle, insan benmerkezciliğinin mayınları arasında yolumuzu güvenli bir şekilde bulabiliriz.

16.2, 16.3 *Kendiniz İçin Düşünün*

BAŞKALARININ BENMERKEZCİLİĞİNİN ÜSTESİNDEN GELMEK

Son zamanlarda, etkileşimde bulunduğunuz ve size karşı tepkilerinin mantıksız olduğunu düşündüğünüz herhangi bir kişiyle yaşadığınız bir olay düşünün. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

1. Yaşadığım durum ... idi.
2. Yaptığım/söylediğim şey ... idi.
3. Karşımdaki kişinin tepkisi ... oldu.
4. Bence bu kişinin düşünme şekli ... dir.
5. Bu tepkinin/düşünce şeklinin benmerkezci olduğunu düşünüyorum çünkü ...
6. Bu benmerkezci davranışa gösterebileceğim en iyi tepki ... olurdu.
7. ... şeklinde davranarak söz konusu benmerkezci tepkinin ortaya çıkmasını engelleyebilirdim.

KARŞINIZDAKİ KİŞİNİN BENMERKEZCİLİĞİNİN SİZİN BENMERKEZCİLİĞİNİZİ ORTAYA ÇIKARDIĞINI ANLAMAK

Son zamanlarda, karşınızdaki kişinin mantıksızlığına tepki olarak kendinizin de mantıksız davrandığınız bir olay düşünün. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

1. Yaşadığım durum ... idi.
2. Duruma ... şeklinde tepki verdim.
3. Bu durumu tekrar düşündüğümde ... yapmış olsaydım karşımdaki kişiye daha mantıklı bir tepki vermiş olurdum.

Temel Fikir #6: Aklımız Esas Deneyimlerimiz Dışında Genellemeler Yapmaya Eğilimlidir

Ünlü çocuk psikoloğu Jean Piaget'nin çocuklar hakkında ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden biri, çocukların o anda yaşadıkları duyguları aşırı genelledikleridir. Başlarına iyi bir şey geldiğinde tüm dünya onlara iyi görünmektedir. Başlarına kötü bir şey geldiğinde ise dünya tamamen kötü bir yere dönüşmektedir. Piaget bu fenomeni benmerkezci doğrudanlık (egocentric immediacy) olarak adlandırmaktadır.

Ancak Piaget'nin üstünde durmadığı nokta, aynı tepki kalıplarının yetişkinlerin düşünce şekillerinde de var olduğudur. Herkesin günlük yaşamdaki iniş ve çıkışlara uzun vadeli bir perspektiften bakmayı başaramadıklarını söylemek pek de yanlış olmaz. Anlık (duygusal) tepkilerin gücü göz önüne alındığında olup biten her şeye doğru perspektiften bakabilmek pek kolay bir şey değildir.

Yaşamımızdaki olayları veya durumları bir kez olumsuz olarak değerlendirmeye başladığımızda bu olumsuz bakış açısını genelleştirme ve hatta bazı durumlarda, tüm yaşamımızı bir kâbusa çevirmeye meyilli hâle geliriz. Başımıza olumsuz veya olumlu bir şey

geldiğinde geniş tabanlı bir kötümserlik veya aptallığa varan bir iyimserlik rahatlıkla düşüncelerimize nüfuz edebilmektedir. Başımızdan geçen birkaç olumsuz (veya olumlu) olayı düşünürken birdenbire hayatımızdaki her şeye olumsuz (veya olumlu) gözle bakar hâle gelebiliriz. Benmerkezci olumsuz düşünceler, rahatlıkla müsamahakâr bir kendine acıma hâline ve benmerkezci olumlu düşünceler de yine rahatlıkla gerçek olmayan bir rahatlama hâline dönüşebilir.

Bazen koca bir ulus dahi bildirilen olumlu bir haber nedeniyle gerçek olmayan bir memnuniyet ve rahatlama hâline geçebilir. Elinde Hitler'le yapmış olduğu anlaşmayla 1938 yılında Münih'ten İngiltere'ye dönen Neville Chamberlain, "Artık barış zamanı!" şeklinde bir açıklama yapmıştı. Hitler'in vermiş olduğu sözlerden dönme konusunda elinde bulundurduğu rekoru dikkate almayan pek çok İngiliz, Hitler'le bir anlaşma yapılmış olmasını zafer sarhoşluğu içerisinde kutlamaya başlamıştı. Tüm ulus, benmerkezci doğrudanlık içersinde ulusal bir coşku durumuna girmişti.

Winston Churchill gibi Hitler'in sadece söz vermiş olmakla yetineceği yönündeki şüphelerini dile getiren mantıklı sesler, hemen gereksiz yere panik yaratmakla itham edilmiş ve rağbet görmemişlerdir. Ancak Churchill, olaylara uzun dönemli gerçekçi bir perspektiften bakmayı başarabilen bir kişiydi.

Birçok kişi için dünyaya olumsuz gözlerle bakmalarına neden olabilecek gündelik bir sorun düşünün. Bu kişiler sabah yataktan kalkarlar ve beklenmeyen birkaç ufak sorunla uğraşırlar. Gün ilerledikçe ve daha fazla "sorunla" uğraşmaya başladıklarında yaşamlarındaki her şey kendilerine olumsuz görünmeye başlar. Kötü şeylerden oluşan kar topu, gün içersinde gittikçe büyür. Günün sonunda, bu kişilerin yaşamlarında olumlu gözle bakabilecek hiçbir şeyleri kalmamıştır. Muhtemel düşünceleri (Tabii ki pek dile getirmezler.) şöyle olacaktır:

> Her şey kötü görünüyor. Hayat hiç adil değil. Başıma hiç iyi bir şey gelmiyor. Her zaman sorunlarla boğuşmak zorundayım. Neden başıma hep kötü şeyler geliyor?

Bu düşüncelerin kontrolü altına giren kişiler, dizginleyemedikleri olumsuz düşüncelere mantıklı düşünmek suretiyle karşı koyma becerisinden yoksunlardır. Yaşamlarındaki birçok iyi şeyi göremezler. Benmerkezci düşünme şekilleri, bu düşüncelerini değiştirebilecek gerçekleri tam olarak görebilmelerini ve böylece olup bitenlere daha gerçekçi gözlerle ve bu durumda daha olumlu bir ışık altında bakabilmelerini engeller.

Stratejik Fikir

Benmerkezci olumsuzluğun başladığı ana aklımızın işleyişini istila etmeden önce mantıklı düşüncelere müdahale edersek bu durumun etkilerini azaltmak ya da ortadan kaldırmak için daha fazla şansımız olur. Bu müdahalenin ilk adımı, bizim benmerkezci doğrudanlık fenomenini yakından tanımamızı gerektirir. Sonrasında, bu fenomenin bizim yaşamımızda ve etrafımızdaki kişilerin yaşamlarında su yüzüne çıktığı anları belirlememiz gerekir.

İkinci adım olarak, yaşamımızdaki gerçeklerin zengin ve kapsamlı bir listesini oluşturmamız gerekir. Bu listenin, benmerkezcilik "krizi"nin en şiddetli olduğu anlarda değil dünyaya mantıklı bir açıdan bakabildiğimiz zamanlarda yapılması önemlidir.

Ayrıca, bireysel olarak yaşadığımız olumlu ya da olumsuz olaylara gereken önemi verebilmek için uzun vadeli bir perspektif geliştirmeye ihtiyaç duyarız. Bunu yapabilmek için

bizim için en önemli olan değerleri zihnimizde belirlememiz, zihnimizde uzun süreli bir tarihsel perspektif oluşturmamız ve daha az önemli değerler ve benmerkezci çarpıtmalar düşünce ve duygularımıza üstün gelmeye başlamadan önce bu değerleri ve perspektifi ön plana çıkarmamız gerekir. Zihnimizde iyi resmedilmiş "büyük resim" olduğunda önemsiz olaylar önemsiz olma durumlarını muhafaza edecek ve hiçbir şekilde olduklarından daha önemli hâle gelmeyeceklerdir.

Düşünce şeklimizin benmerkezci doğrudanlığa doğru kayma eğilimi gösterdiğini fark ettiğimiz anlarda bu eğilimimizi kuşatıcı mantıklı düşünme ile etkisiz hâle getirebiliriz. Bunu başarabilmek için kendi kendimize akıl yürütmede bulunmamız, düşünce şeklimizdeki aksayan yönleri tespit etmemiz, görmezden geldiğimiz ilgili bilgileri tanımlamamız ve ortaya koymamız, çarpıttığımız bilgileri belirlememiz, varsayımlarımızı gözden geçirmemiz ve düşüncelerimizin gerçekleştirdiği çıkarımları takip etmemiz gerekir.

Kısaca, zihnimizde derin ve kapsamlı "büyük bir resim" oluşturup bu resmin günlük yaşamdaki düşüncelerimizin arka planında mümkün olduğunca yer almasını sağlayarak benmerkezci doğrudanlığa olan eğilimimizi en aza indirgeyebiliriz. Böylece, yaşamımızda neyin küçük ve neyin büyük olduğunu anlayabilme kabiliyeti geliştiririz. Geçici fırtınalar ve aldatıcı derecede sakin denizlerde yolumuzu çok daha iyi bir şekilde bulabiliriz.

16.4 *Kendiniz İçin Düşünün*

"BÜYÜK RESİM" DÜŞÜNCESİ

Son zamanlarda, zihninizde daha olumsuz durumlara ilişkin zincirleme reaksiyon oluşturarak sizi genel bir depresyon durumuna sokan yoğun olumsuz duygular yaşadığınız bir durum düşünün. Bu, yaşamınızın size son derece kasvetli ve merhametsiz göründüğü bir an olsun. Benmerkezci acilliğin pençesine düştüğünüz anda zihninizde eksik olan "büyük resim" düşüncesinin nasıl bir şey **olduğunu belirlemeye çalışın.**

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan **yerleri doldurun:**

1. Yaşadığım durum şuydu: ...
2. Duruma ... şeklinde mantıksız bir tepki verdim.
3. Yaşadığım olumsuz duygular şunlardı: ..
4. İhtiyacım olan ancak oluşturamadığım "büyük resim" düşüncesi şöyle bir şeydi: ...
5. Düşünürken dikkate almayı beceremediğim bilgiler ...
6. Gelecekte böyle bir durumun meydana gelmesini... yaparak engelleyebilirim.
7. Şimdi anlıyorum ki ...

Temel Fikir #7: Benmerkezci Düşünmek Mantıklı Bir Şeymiş Gibi Geliyor

İnsanların benmerkezci düşünce şeklini tanımalarını zorlaştıran en önemli nedenlerden biri, bu düşünce şeklinin akla son derece mantıklı bir şeymiş gibi geliyor olmasıdır. Hiç kimse kendi kendine "Bir süre mantıksız düşüneceğim." demez. Mantıksızlığa en yatkın olduğumuz

durumlarda (örneğin, mantıksız bir öfke hâlindeyken), kendimizi genellikle kızgın ve mağdur hissederiz. Benmerkezci düşünce şekli, bizi çeşitli şekillerde kör eder. Kendimizi kaybederiz.

Mantıksız bir hâldeyken kendimizi mantıklı hissederiz. Algıladığımız şeylerin mazur görülebilir olduğunu düşünür ve düşüncelerimizdeki çarpıklıkları fark etmeyiz; bu düşünceleri sorgulama ihtiyacı dahi hissetmeyiz. Farklı davranmak için herhangi bir neden bulamayız. Sonuç olarak, bizi ele geçirmiş olan bozuk davranışlarımızın üstesinden gelebilmemiz pek mümkün olmaz. Bu durum, özellikle benmerkezci düşüncelerimizin istediğimiz şeyi elde etmek için iş başında olduğu zamanlarda geçerlidir.

Stratejik Fikir

Benmerkezci düşünmenin bize mantıklı bir şeymiş gibi göründüğünü bir kere fark ettiğimizde ve bu gerçeği yaşamımızdan örnekler vererek ortaya koyabildiğimizde bu konuda bir şeyler yapabilecek hâle gelmişiz demektir. Artık benmerkezci kendimizi aldatma durumlarını önceden tespit etmeyi öğrenebiliriz. Herhangi bir şeyin işaretleri konusunda kendimizi eğitebiliriz. Kendimizi kapatma sinyallerini -bizimle aynı fikirde olmayan kişileri gerçek anlamda dinlememek ve belirli kalıplara sokmak, kanıtları görmezden gelmek, duygusal tepkiler vermek ve mantıksız olan davranışlarımız için haklı gerekçeler bulmaya çalışmak (davranışlarımız hakkında, esas dürtümüzle pek fazla ilgisi olmayan haklı nedenler düşünmek)- aramaya başlayabiliriz. Aşağıda verilen örnekleri göz önünde bulunduralım:

1. Durum: Arabanızla okulunuza gidiyorsunuz. Otoyoldan çıkış şeridine yaklaştığınızı fark etmiyorsunuz. Çıkışı son anda fark ederek, arkadan gelen aracın önünü kesecek şekilde şeride ani bir giriş yapıyorsunuz. Arkadaki aracın sürücüsü korna çalıyor ve size bağırıyor. Siz de ona bağırıyorsunuz. O sırada aynı durumda siz kalıyorsunuz ve bir araç, önünüzü kesecek şekilde şeride ani bir giriş yapıyor. Siz de korna çalıyor ve o aracın sürücüsüne bağırıyorsunuz.

Bu gibi durumlarda, içinizden bir ses "haklı" olduğunuzu söyler. Sonuçta, okula vaktinde yetişmeniz gerekmektedir. Kimsenin önünü kesmek gibi bir niyetiniz yoktur. Tabii ki diğer aracın sürücüsünün de sizin önünüzü kesmeye hakkı yoktur. Kendimizi kandırmak için bu tür basit düşünce kalıplarına sıkça gireriz. Düşüncemize karşı olan kanıtları görmezden geliriz. Sadece bizi destekleyen kanıtlar üzerinde dururuz. Olumsuz duyguları da bu şekilde yaşarız ve kolaylıkla kendi düşüncelerimizde, duygularımızda ve davranışlarımızda haklı olduğumuza ilişkin keskin bir hisse kapılırız.

2. Durum: Kötü geçen bir sınav sonrasında odanızda dinleniyorsunuz. Oda arkadaşınız mutfakta yüksek sesli müzik dinliyor ve şarkı söylüyor. Ona, "Bir kere olsun şurada başımızı dinleyemeyecek miyiz?" diye sesleniyorsunuz. O da, size "Bunun neresi seni rahatsız ediyor?" diyor. Odanızın kapısını çarparak kapatıyor ve depresyon ve sinir içersinde bir saat geçiriyorsunuz. Odanızdan çıktığınızda oda arkadaşınızın başka bir arkadaşıyla konuştuğunu görüyorsunuz. Sizi görmezden geliyorlar. Siz de "Ne kadar da arkadaş canlısısınız." diyor ve kapıyı çarparak dışarı çıkıyorsunuz.

Bu gibi durumlarda, bazen benmerkezci doğrudanlığımızı yatıştıktan sonra fark ederiz. Ancak olayların gerçekleştiği sırada, öfkelenmekte haklı olduğunuzu düşünür ve depresyonumuzu haklı gösterecek nedenler buluruz. Haklılığımızı besleyen ve öfkemizi yoğunlaştıran gerekçeler bulmakta hiç zorlanmayız. Geçmişte yaşadığımız benzer sıkıntıları hatırlarız, aklımızda bu olayları tekrar yaşarız ve tekrar sinirleniriz. Bunu yaparken kendimizi kandırdığımızı hiç fark etmeyiz.

Esas olarak, kendimizi aldatma veya düşüncelerimizi çarpıtma sürecine girdiğimizi fark etmeyi öğrenebiliriz. Bunun için aşağıda belirtilen alışkanlığı geliştirebiliriz:

1. Olaylara, kendi bakış açımızın yanı sıra aynı fikirde olmadığımız kişilerin bakış açılarından da bakabilmek. Bir sohbet esnasında, kendimizi, karşımızdaki kişiye onun neler söylediğini ve bunları neden söylediğini tekrarlamak suretiyle kontrol edebiliriz.
2. Kendimize tamamen doğru görünürken aynı fikirde olmadığımız kişilere tamamen yanlış görünen düşüncelerimize şüpheyle yaklaşmak
3. Yoğun duygulanım anlarımızda, kişi ve olaylar hakkında hüküm vermemek, bu gibi hükümleri, kendimizi sakin bir şekilde sorgulayabildiğimiz ve olaylara görece tarafsız bakabildiğimiz zamanlara ertelemek.

16.5 *Kendiniz İçin Düşünün*

MANTIKSIZ DÜŞÜNCELERİ FARKETMEK VE MANTIKLI OLANLARLA DEĞİŞTİRMEK

Son zamanlarda, tamamen mantıklı yaklaştığınızı düşündüğünüz ancak şimdi böyle düşünerek sadece kendinizi kandırmış olduğunuzu fark ettiğiniz bir durum düşünün. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

1. Yaşadığım durum şuydu: ...
2. Bu durumda şöyle davrandım: ...
3. O zaman mantıklı davrandığımı düşünüyordum çünkü ...
4. Şimdi ise mantıksız davranmış olabileceğimi düşünüyorum çünkü ...
5. Davranışımı, kendime... diyerek mantıklı hâle getirdim.
6. Bu şekilde davranmış olmamın asıl nedeni ... idi.

Temel Fikir #8: Aklın Benmerkezci İşleyişi Otomatik Olarak Gerçekleşir

Benmerkezci düşünüş, aynı mantıklı düşünmek gibi oldukça otomatik, bilinçsiz ve dürtüsel bir işleyişe sahiptir. İlkel ve genellikle "çocuksu" düşünce kalıpları üzerine temellenen benmerkezci düşünüş, durumlara programlanmış ve mekanik bir şekilde tepki gösterir. Bu nedenle, genellikle biz kaçınmaya veya engellemeye vakit bulamadan harekete geçtiğini unutmamalıyız. Kavga eder. Ortadan kaybolur. İnkâr eder. Baskı altında tutar. Bahaneler bulur. Durumları çarpıtır. Reddeder. Günah keçisi arar ve bunların hepsini, size kendinizi kandırdığınızı fark ettirmeden göz açıp kapayıncaya kadar yapar.

Stratejik Fikir

Mantıktan yoksun olan aklın önceden tahmin edilebilir, programlanmış ve otomatik bir şekilde işlediğini bildiğimizde kendi aklımızın benmerkezci mekanizmalarının meraklı gözlemcileri hâline geliriz. Aklımızın gerçekleştirdiği mekanik hareketleri takip etmeye başlarız. Düşüncelerimizin işini tam bir bilinçsizlik seviyesinde görmesine müsaade etmek yerine,

Piaget'nin de söylediği gibi bu düşüncelerimizi bilinçli farkındalık seviyesine çıkarmak için çaba gösterebiliriz. Bunu genellikle "testi kırıldıktan sonra" yaparız -özellikle, eleştirel düşünürler olma gelişimimizin başlarında. Bir süre sonra kişisel egomuzun nasıl çalıştığını tam olarak anladığımızda benmerkezci tepkilerimizi erken mantıklı düşünce faaliyetlerimiz ile etkisiz hâle getirmeyi başarır hâle gelebiliriz.

Örneğin, 7 no.lu Temel Fikirde bahsetmiş olduğumuz gibi aklımızın ne zaman bahaneler ürettiğini (rasyonalizasyon) önceden kestirmeye başlayabiliriz. Ayrıca, aklımızın kullanmaya meyilli olduğu bahane bulma şekillerini da anlayabiliriz. Örneğin, "Bunu yapmak için hiç vaktim yok!", en çok kullanılan bahanelerden biridir. Bu bahanenin kullanımını, "İnsanların, kendileri için önemli olan şeyleri yapmaya her zaman vakti vardır." anlayışını benimseyerek sınırlandırabiliriz. Daha sonra, ne yaptığımıza ilişkin gerçekle yüzleşmeye zorlanırız: "Bunu yapmayı önceliklerim arasına almayı istemiyorum" veya "Bunun benim için önemli olduğunu devamlı şekilde söylemeye başladığımdan beri 'ama bunu yapmak için hiç vaktim yok.' diyerek aslında kendimi kandırıyorum."

Zamanla ve biraz pratik yaparak hangi zamanlarda kendimizle ilgili gerçekleri inkâr ettiğimizi anlamaya başlayabiliriz. Hangi zamanlarda bazı gerçeklerle doğrudan ve açık yüreklilikle ilgilenmek yerine bu gerçeklerle yüzleşmeyi reddettiğimizi görmeye başlayabiliriz. Hangi zamanlarda bir sorunun çözümü konusunda çalışmamak için otomatik olarak dürüst olmayan bahaneler düşünmeye başladığımızı fark edebiliriz.

Bu durumda, esas olarak aklımızın otomatik kalıplar belirlemek için yaptığı hile ve manevralar üzerinde çalışmaya başlayabiliriz. Ayrıca ve daha da önemlisi, mantıksız düşünme sürecine -gerektiği hâllerde, bu süreç işlemeye başladıktan sonra- müdahale etmeyi öğrenebiliriz. Kısacası, ilkel isteklerimiz ve düşünme şekillerimiz tarafından kontrol edilmeyi reddedebiliriz. Otomatik benmerkezci düşünme şeklimizi, yansıtıcı mantıklı düşünme ile değiştirebiliriz.

16.6 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR MANTIKSIZLIK MEKANİZMASI OLAN İNKÂR ÜZERİNE YOĞUNLAŞMAK

Aklın benmerkezci boyutu kendi merkezli görüşlerini daim kılmak için birçok savunma mekanizması kullanıyor olsa da biz bu mekanizmalardan sadece birini ele alacağız: inkâr. Şu anda sürdürmekte olduğunuz ve mevcut gerçekler görüşlerinizi desteklemiyor olsa da bazı hususlara belirli açılardan bakmanın bencilce işinize geldiği bir ilişki düşünün. Mesela, diyelim ki size karşı davranışları muhtemelen sizi kullandığını (belki kendi isteklerini yerine getirmenin bir aracı olarak) gösterse de kız veya erkek arkadaşınızın sizi çok sevdiğine inanmak istiyorsunuz.

Başka bir örnek olarak, diyelim ki gerçekler bunun tersini gösteriyor olsa da, sevdiğiniz kişiye saygılı davrandığınıza inanmak istiyorsunuz. Gerçekleri kabul etmenin de size acı vereceğini biliyorsunuz. Aşağıdaki cümlede boş bırakılan yerleri doldurun:

1. Yaşadığım durum şuydu: ...
2. Bu durumda kabul etmekten kaçındığım (inkâr ettiğim) gerçek şuydu: ...
3. Bu gerçekten, kendime şunları söyleyerek kaçındım: ...
4. Bu duruma ilişkin gerçeklerle yüzleşmekten kaçındığımı fark ettim çünkü ...
5. Bu durumu inkâr etmiş olmamdan çıkardığım sonuçlar şunlardır: ...

Temel Fikir #9: Genellikle Hükmederek veya İtaatkâr Davranarak Gücün Ardından Koşarız

İnsan aklı, benmerkezci veya mantıksız düşünürken genellikle hedeflerine ya hükmederek ya da boyun eğerek ulaşmaya çalışır. Diğer bir deyişle, benmerkezciliğin egemenliği altında olduğumuz anlarda, istediklerimize ya başkalarına hükmederek ya da boyun eğer gibi görünen davranışlarımızla onların desteğini kazanmak suretiyle ulaşırız. Zorbalık etmek (hükmetmek) veya yaltaklanmak (boyun eğmek) genellikle kurnazlık gerektirse de insan yaşamında sık karşılaşılan durumlardır.

Gücün kendisi pek fena bir şey değildir. İhtiyaçlarımızı mantıklı sınırlar içersinde karşılayabilmek için hepimiz bir miktar güce gereksinim duyarız. Ancak insan yaşamında gücün kendi içinde sonuna kadar istenmesi veya ahlaki olmayan amaçlarla kullanılması az rastlanan bir durum değildir. Benmerkezci kişilerin ve sosyomerkezli grupların güç elde etmek için kullandıkları en tipik yollardan biri de daha güçsüz kişi veya gruplara hükmetmektir. Güç elde etmenin bir diğer yolu ise, istediğini alabilmek için daha güçlü olana boyun eğermiş ya da itaat edermiş gibi yapmaktır. İnsanlık tarihinin önemli bir kısmı, bu iki benmerkezci yöntemin kişi ve gruplarca kullanılmış olduğunu gösteren örneklerle doludur. Bireysel davranış kavramı, bu iki davranış kalıbının varlığı çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir.

Bu iki davranış kalıbından birini diğerinden daha fazla kullanmaya eğilimli olsak da hepimiz bu kalıpların ikisini de belirli ölçülerde kullanmaktayız. Örneğin, bazı çocuklar ebeveynlerine karşı itaatkâr davransalar da diğer arkadaşlarına karşı taciz derecesinde zorbaca davranışlar sergileyebilmektedirler. Tabii ki daha zorba birisi işe karıştığında daha az zorba olan birey, daha zorba olana genellikle boyun eğmektedir.

Benmerkezci bir şekilde hükmederken veya itaat ederken böyle yaptığımızın pek farkında olmayız. Örneğin, insanlar rock konserlerine genellikle müzik dinlemek için giderler. Ancak izleyiciler, rock grubunun üyelerine karşı genellikle son derece itaatkâr davranışlar (tapınma, idolleştirme) sergilerler. Birçok izleyici kelimenin tam anlamıyla müzik grubu üyelerinin ayaklarına kapanır veya zihinlerinde de olsa kendilerini müzik grubu üyelerinden biriyle özdeşleştirerek önemli kişiler olduklarını düşünürler. Benzer şekilde, spor taraftarları da sıklıkla kendilerine yaşamdan daha önemli gelen kahramanlarını idolleştirirler ve idealleri hâline getirirler. Takımları veya kahramanları başarılı ise kendilerini başarılı ve daha güçlü hissederler. "Onları bozguna uğrattık." demeleri, aslında "Ben de kahramanım kadar önemli ve başarılıyım." anlamına gelir.

Mantıklı insanlar başkalarını takdir eder ancak onları idolleştirmez ya da idealleri hâline getirmezler. Mantıklı insanlar ittifaklar oluştururlar ancak başkaları tarafından hükmedildikleri ittifaklar değil. Kimsenin kendilerine körü körüne boyun eğmesini beklemezler. Kendileri de körü körüne başkalarına itaat etmezler. Hiçbirimiz mantıklı olmanın bu ideal boyutuna ulaşamazsak da eleştirel düşünürler tüm ilişkilerinde buna ulaşmak için sürekli çaba gösterirler.

Diğer yandan, erkek-kadın cinsiyet rolü şartlanması, erkeğin kadına hükmeden, kadının da erkeğe boyun eğen taraf rolü üstlenmelerini zorunlu kılmaktadır. Kadınlar, kendilerini güçlü erkeklere bağlamak suretiyle güç elde etmelidir. Erkekler ise, kadınlar üzerinde hâkimiyet kurarken güç kullanmalıdır. Bu geleneksel roller, günümüz kadın-erkek ilişkilerinde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Örneğin, medya organlarında erkek ve kadın hâlâ geleneksel cinsiyet rollerine uygun şekilde betimlenmektedir. Bu ve benzeri toplumsal etkiler nedeniyle, erkekler itaatkâr olmaktan çok, hükmeden taraf olma eğilimindedirler. Kadınlar ise bunun tersine, özellikle yakın ilişkilerde daha itaatkâr olmaya eğilimlidirler.

Stratejik Fikir

Benmerkezci hâkimiyet ve boyun eğme kavramlarının insan yaşamında sahip olduğu rolü anladıktan sonra diğer kişilere hangi zamanlarda mantıksız bir şekilde hükmetme veya boyun eğme yaklaşımı sergilediğimizi belirlemek üzere kendi davranışlarımızı gözlemlemeye başlayabiliriz. Aklımızın, benmerkezciliğini gizlemek için doğal olarak sayısız yöntemler kullandığını bilmemiz hâlinde hükmetme veya boyun eğme kalıplarını tanımlamak için kendi aklımızın işleyişini dikkatli bir şekilde incelememiz gerektiğini anlarız. Biraz pratik yaparak kendi hükmetme ve boyun eğme kalıplarımızı belirlemeye başlayabiliriz. Aynı zamanda, başkalarının davranışlarını gözlemleyerek benzer kalıplar arayabiliriz. Denetmenlerimizin, arkadaşlarımızın, sevdiklerimizin, ebeveynlerimizin, davranışlarını yakından gözlemleyerek ne zaman hükmedici davrandıklarını ve/veya başkalarının isteklerine itaat ettiklerini görebiliriz.

Kısacası, insan yaşamındaki hükmetme ve boyun eğme kalıpları üzerinde ne kadar fazla çalışırsak bu kalıpları kendi yaşamımızda ve davranışlarımızda tespit etme olasılığımız da aynı oranda artar ve bu davranış kalıplarını ancak bunları tespit etme becerisini kazandığımızda değiştirmeyi başarabiliriz.

16.7 *Kendiniz İçin Düşünün*

SERGİLEDİĞİMİZ HÜKMEDİCİ VE İTAATKÂR DAVRANIŞLAR ÜZERİNE YOĞUNLAŞMAK

Önümüzdeki hafta, benmerkezci duygular içersinde kendi isteklerinizin peşinden koşarken hükmedici mi yoksa itaatkâr mı davranmaya meyilli olduğunuzu belirlemek amacıyla, kendi davranış kalıplarınızı yakından gözlemleyin. Hafta içersindeki davranışlarınız hakkında notlar tutun. Hafta sona erdiğinde aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

1. **Hükmedici davrandığımı fark ettiğim durumlar şunlardı: ...**
2. **Bu davranışımın sonuçlarından bazıları şunlardı: ...**
3. **İleride benzer durumlarla karşılaştığımda, davranışlarımda şu değişiklikleri yapacağım: ...**
4. **İtaatkâr davrandığımı fark ettiğim durumlar şunlardı: ...**
5. **Bu davranışımın sonuçlarından bazıları şunlardı: ...**
6. **İleride benzer durumlarla karşılaştığımda, davranışlarımda şu değişiklikleri yapacağım: ...**

Temel Fikir #10: İnsanlar Doğuştan Sosyomerkezci Hayvanlardır

Doğal benmerkezciliğimize ilave olarak, kolaylıkla sosyomerkezci düşünmeye ve davranmaya kayabiliriz. Gruplar, onların kurallarını, buyruklarını ve yasaklarını içselleştirdiğimiz ve düşünmeksizin kabul ettiğimiz sürece, bize güvenlik sağlar. Büyürken birçok gruba uygun hareket etmeyi öğreniriz. Özellikle lider gruplar yaşamlarımıza hükmetmeye eğilimlidir. Bir grubun değerlerini bilinçsizce kabul etmemiz, bizi yine bilinçsizce, "İnanıyorsak doğrudur." standardına yönlendirir. Bundan daha saçma ve anlamsız bir inanış olamazmış gibi gelse de bazı insan grupları bu standardı mantıksız bir şekilde mantıklı bulurlar.

Ait olduğumuz grupların sadece inanç sistemlerini kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda ve daha da önemlisi, bu inanç sistemleri doğrultusunda hareket ederiz. Örneğin, entelektüel olmayan pek çok grup vardır ve bu gruplar, sizden olumsuz davranışlarda bulunmanızı bekler. Örneğin, bazı gençlik grupları, üyelerinin, grubun dışında kalan kişilere sözlü ve fiziksel tacizde bulunmalarını ister (gücün ve cesaretin kanıtı olarak).

Dâhil olduğumuz yüz yüze gruplara ek olarak, topluma ait olduğumuzu yansıtan büyük ölçekli toplumsal güçlerden de dolaylı şekilde etkileniriz. Örneğin, kapitalist toplumlarda hâkim olan düşünce, bu düşünce şeklinin insanları "sahip olanlar ve sahip olmayanlar" arasındaki büyük uçurumu tartışmalı bir şekilde doğru ve mantıklı bir şey olarak görmeye teşvik etse dahi, insanların mümkün olduğunca fazla para kazanmaya uğraşmaları gerektiğidir.

Ya da şöyle düşünelim: Kitle toplumlarında, toplumsal konuların birçoğunun açıklaması ve çözümü, televizyonlarda ve haber yayın organlarında sansasyonel kısa açıklamalar şeklinde sunulmaktadır. Sonuç olarak, insanlar karmaşık sorunlara basit açılardan ve medyanın dayattığı çözümler penceresinden bakmaya başlamaktadırlar. Birçok insan, "Suçlulara acımayın!" ve "Ağzına iki tane çaktın mı tamamdır!" şeklindeki ifadelerin, karmaşık sosyal sorunlarla mücadele etmenin en akla yatkın yolu olduğuna inanma eğilimindedir.

Diğer yandan, Hollywood filmlerinde resmedilen yaşamlar, kendimizi, sorunlarımızı ve yaşamlarımızı kavramsallaştırma şeklimiz üzerinde önemli etkilere sahiptir. Sosyomerkezci etkiler, toplumsal yaşamın her seviyesinde, bazen ustaca kurgulanmış, bazen de bariz şekillerde iş başındadır. Toplumda birçok sosyomerkezci güçler mevcuttur.

Stratejik Fikir

İnsanlar doğal olarak sosyomerkezcidir. Hepimiz sosyal grupların üyeleri olduğumuzdan davranışlarımız da üyesi olduğumuz bu grupların kural ve yasaklarını yansıtmak durumundadır. Hepimiz, az ya da çok, üyesi olduğumuz grupların kurallarını ve beklentilerini pek fazla sorgulamadan yerine getiririz. Bunu bildiğimiz takdirde, bunlardan hangilerine uygun davrandığımızı inceleyebilir ve değerlendirebiliriz. Bağlı olduğumuz grupların kurallarını ve yasaklarını etkin şekilde analiz edebiliriz. Grupların bizlerden beklentilerinin ne kadar mantıklı olduğu üzerinde düşünebiliriz.

Mantıksız olan beklentileri belirlediğimizde bunlara uygun hareket etmeyi reddedebiliriz. Bizden beklentileri açıkça mantıksız olan gruplardan ayrılarak, daha mantıklı olanlara dâhil olabiliriz ya da dürüstlük ile tarafsızlığın önemi üzerinde duran ve üyelerini düşünce özgürlüğü geliştirmeleri ve bu doğrultuda ortak çaba harcamaya teşvik eden yeni gruplar oluşturabiliriz.

Veya -ayrılmamızın mümkün olmadığı gruplar dışında- üyesi olduğumuz grupların sayısını azaltabiliriz. Kitle iletişim araçlarının dayattığı büyük ölçekli sosyomerkezci etkilerle ilgili olarak, grup düşüncesinin esiri hâline gelmemizi engelleyecek kesintisiz bir eleştirel hassasiyet geliştirebiliriz. Kısacası, sosyomerkezci düşünceyle olan kişisel ilişkilerimizi anlayarak, grupların bizim üzerimizdeki etkilerini önemli ölçüde azaltabiliriz.

16.8 *Kendiniz İçin Düşünün*

SOSYOMERKEZCİ DÜŞÜNCE İLE İLGİLİ SORUNLARI ANLAMAK

Ait olduğunuz bir grup tanımlayın. Bu, küçük bir arkadaş grubu, bir kulüp, dini bir grup veya bir parçasını teşkil ettiğiniz büyük ölçekli ve yüz yüze ilişkilerin söz konusu olmadığı kültürel bir grup olabilir. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

1. Üzerine yoğunlaştığım grup ...
2. Bu grupta müsaade edilmeyen davranış ve yasaklar...
3. Emirler ve şartlar ...
4. Bu grup içersindeki davranışlarımı analiz ettiğimde kendimle ilgili olarak ... fark ediyorum.
5. Bu grubun emirlerini ve yasaklarını analiz ettikten sonra bu grubun üyesi olmak istediğimi/istemediğimi düşündüm çünkü ...

Temel Fikir #11: Mantıklı Olabilmek İçin Çaba Göstermek Gerekir

Bir insanın mantıksal beceriler geliştirmesi uzun yıllar alabilir. Kültürümüzde hâkim olan "hemen benim olmalı" anlayışı, yüksek düzeyde insani beceriler geliştirebilmemizin önündeki en önemli engellerden biridir. Gelişmiş bir akıl düzeyine ulaşmanın kestirme yolları mevcut değildir. Karşılaşmamızın kaçınılmaz olduğu karmaşık konular üzerinde daha iyi düşünebilmeyi istiyorsak bunun için çaba göstermeliyiz. Beyzbol oyuncularının ustalaşmak için defalarca pratik yapmalarının gerekli olması gibi mantıklı düşünürler olmayı isteyenlerin de sürekli olarak eleştirel düşünme alıştırmaları yapmaları gerekir.

Stratejik Fikir

Mantık kapasitemizi geliştirmek için her gün pratik yapmanın son derece önemli olduğunu anlamış bulunduğumuzdan kendimize entelektüel olgunlaşmamızı hızlandırmak için bugün ne yapmamız gerektiğini sormayı bir alışkanlık hâline getirebiliriz. Diğer yandan, bencilce menfaatlerimizi belirlemeyi ve düşüncelerimiz üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmayı da alışkanlık hâline getirmemiz gerekir. Aldığımız kararlarda genellikle bencil yaratılıştaki doğamızın bizi yönlendirdiğini kavradığımızda alternatif bakış açılarından yararlanmak ve iyi niyetli empati yapmak suretiyle bu gidişe müdahale edebiliriz.

Netliğin, kesinliğin, mantıklılığın, önemin, düşünce özgürlüğünün, derinliğin ve savunulabilirliğin entelektüel standartlarından, düşüncemizi geliştirmede ne ölçüde yararlandığımızı değerlendirme alışkanlığı edinebiliriz. Örneğin, düşüncelerimizin anlaşılırlığını test etme alışkanlığı geliştirmek için görüşlerimizi başkalarına açıklarken düzenli olarak detaylara girebilir, örnekler verebilir ve açıklamalarda bulunabiliriz. Ayrıca, yine düzenli olarak karşı-

mızdaki kişilerden, fikirlerini bize anlatırken düşüncelerini detaylandırmalarını, örnekler vermelerini ve açıklamalarda bulunmalarını isteyebiliriz. Diğer standartları geliştirmek için benzer alışkanlıklar edinebilir ve bu alışkanlıkları ne ölçüde edinebildiğimizi görmek için kendimizi düzenli aralıklarla değerlendirmeye tabi tutabiliriz. Kendimizi başkalarını rutin bir şekilde sorgulamaya sevk edecek bir içsel ses geliştirmeye çalışabiliriz ve aslında bunu başarabilmemiz gerekir.

16.9 *Kendiniz İçin Düşünün*

HER GÜN ELEŞTİREL DÜŞÜNME ALIŞKANLIĞI EDİNMEK

Önümüzdeki yedi gün boyunca iyi düşünebilme becerinizi geliştiren her gün yaptığınız bir şeyi not edin. Her gün için aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri doldurun:

1. **Bugün, eleştirel bir düşünür hâline gelme kararlılığımı gösteren şu düşünce ve davranışlarla meşgul oldum: ...**
2. **Eleştirel düşünmeyi öğrenmeye başlamadan önce, benzer durumlarda, 1. paragrafta tanımladığım gibi davranmak yerine şöyle davranıyordum: ...**
3. **Yeni düşünce ve davranış şeklimin daha iyi olduğunu düşünüyorum çünkü ...**

SONUÇ

Disiplinli -iyi şekilde işlemesinin sorumluluğunu üstlenen ve yeteneklerini sürekli şekilde iyileştirmenin yollarını arayan- bir akıl geliştirmek, iç içe geçmiş ancak birbirinden farklı iki prensibin yerine getirilmesini gerektirir. Birinci olarak, aklımızın nasıl işlediğini derinlemesine anlayabilmemiz gerekir. Bu amaca hizmet eden kavram, ilke ve kuramlar, bu kitabın odak noktasını teşkil etmektedir. Ancak bu kavram, ilke ve kuramları okumak yeterli değildir. Bunları, düşüncelerimizin kalitesini ön plana çıkarmak ve iyileştirmek amacına yönelik benzersiz stratejiler geliştirebilmek için düzenli şekilde kullanabilmek noktasında içselleştirmemiz gerekmektedir. Bu kavram, ilke ve kuramları, düşünce şeklimizi verimli bir şekilde iyileştirmeye yönelik olarak içselleştirmediğimizde bunların bize çok az faydaları olur ya da hiç olmaz.

Gerçek anlamda stratejik düşünme, bir ilke veya fikri kuramsal düzlemden, alan ve uygulama düzleminde gerekli çıkarımları yaptıktan sonra düşündüklerimizi, hissettiklerimizi ve yaptıklarımızı iyileştirmeye yönelik davranış biçimleri geliştiren düşünme şeklidir. Şu anda yaşamınızı yönlendiren davranışlarınız ve düşünce kalıplarınız konusunda sorulması gereken önemli soru, önemli fikirleri, davranışlarınızı daha iyi hâle getirmek üzere düşünce şeklinize nasıl katacağınızdır. Yaşamınızı iyileştirmek için soyut anlayıştan uygulamalı anlayışa nasıl geçeceğinizdir. Bir düşünür olarak gerçek anlamda gelişmeye ancak düzenli şekilde stratejik düşünerek -bu bölümde anlatılan stratejik düşünme şekli- başlayabilirsiniz.

BÖLÜM 17

İLERİ DÜŞÜNÜR OLMA

SON KISIM

Her beceri alanında iyi tasarlanmış bir uygulama, gelişmeyle ve ilerlemeyle tutarlı bir gelişimle sonuçlanmalıdır. Bu kitaptaki bölümler, becerikli düşünme sanatını uygulamak için bol sayıda alıştırma ve araç sunmaktadır. Düşünür olarak gelişme taahhüdünde bulunuyorsak ilerleme kaydedecek şekilde uygulama yapmalıyız. Pratiğimiz giderek daha fazla sezgisel hâle gelirken araçlara ustaca hâkim olacak şekilde hareket etmeliyiz.

Örneğin, ileri düşünürlerin düşüncelerini analiz etme alışkanlığı edindiğini düşünelim. İleri düzeyde düşünme pratiğiyle daha derin düşünce düzeylerinde ortaya çıkan problemlerin iç yüzünü kavramayı ümit ederiz. İleri düşünürlerin, yaradılıştan gelen benmerkezci ve sosyomerkezci doğalarına hâkim olmalarını bekleriz. Tarafsızlık, bize entelektüel alçak gönüllülüğün ve azmin ortaya çıkışının önemli bir kanıtı olduğunu düşündürür.

BECERİKLİ DÜŞÜNME UYGULAMASI

İleri düşünür terimini; kavramların, varsayımların, çıkarımların, sonuç çıkarmaların ve bakış açılarının düşüncelerindeki rolünü sistematik olarak gözleyen kişiler için, başka bir deyişle, düşüncelerini düzenli bir biçimde parçalara ayırabilen -beşinci aşamadaki- kişiler için kullanmak üzere saklıyoruz. Bu tanımı; netlik, doğruluk, kesinlik, ilgililik,

mantıklılık ve önemlilik yönlerinden kendi düşüncelerini değerlendirme alışkanlığı geliştiren kişiler için kullanmak üzere saklı tutuyoruz.

İleri düşünürlerin diğer bazı önemli özellikleri de şöyle kavramsallaştırılabilir:

- Düşüncenin, kendi yaşam kalitelerinde oynadığı güçlü rolü kavrama,
- Duygu, düşünce ve istekler arasındaki yakın ilişkileri anlama,
- Duygu, düşünce ve isteklerini düzenli olarak izleme,
- Bir dizi stratejiyi düşünce geliştirme için etkin kullanma,
- Gelişme kaydetmek için planlarını düzenli olarak eleştirme alışkanlığı,
- Yeni, temel düşünme alışkanlıkları geliştirmeye yönelik zihnî kavrayış ve azim,
- Zihinsel bütünlüğe derinden bağlılık,
- Yaşamlarındaki tutarsızlıklara ve çelişkilere duyarlılık,
- Kendini başkalarının yerine koymak için gereken zihnî empati,
- Sahip oldukları güçlü negatif duygulara yönelik fikir, inanç ve bakış açıları ile yüzleşme ve irdelemeye yönelik zihnî cesaret.

5. AŞAMA: İLERİ GELİŞİM AŞAMASINA ULAŞMA

Hem uygulamada hem de ilerleyen aşamalarda genel bir süreklilik vardır. Hiçbir sihir bu aşamaları kesin bir şekilde birbirinden ayıramaz. Bununla beraber kabaca söylemek gerekirse mantıklı yaşama rejimimizin hakkını önemli ölçüde verdiğimiz sonucuna vardığımızda ileri düşünür olarak adlandırdığımız aşamaya eriştiğimizi anlarız. Burada kendi düşüncelerinin emrinde ileri aşamalara ulaşmış kimselerin örüntü listesini içeren bir liste yer almaktadır. Herkesin bu örüntülerin tümünde eşit derecede gelişeceğini varsaymayız:

- Düşünüşümüzdeki problemleri düzenli olarak tanımlarız ve bu problemlerle başarılı bir şekilde başa çıkmaya çalışırız.
- Yaşamımızdaki geliştirilmesi gereken önemli alanları tanımlar (örneğin; bir öğrenci, çalışan, ebeveyn, eş, tüketici olarak) ve bu alanların çoğunda ya da tamamında dikkate değer bir ilerleme kaydederiz.
- Akıl yürütmeyi amaç edinme daha az gerilim yaratır.
- Duygu düşünce ve davranışlarımızdaki benmerkezciliğin kanıtlarını bulmaya devam ederiz fakat aynı zamanda her zaman olmasa da çoğunlukla bu duygu ve düşüncelerimizin üstesinden gelmeye çalışırız ve bu yüzden davranışlarımızı değiştiririz.
- Artık, hata yaptığımızda kabullenmek bize zor gelmez.

- Bize yapıcı eleştirilerde bulunan insanlar dikkatimizi çeker.
- Zihnimizi iş başında gözlemleme süreci hoşumuza gider.
- Başkalarının bakış açılarına girmekten keyif alırız.
- Bizden önemli ölçüde farklı fikirlere sahip insanların düşüncelerini öğrenmekten doyum sağlarız.
- Düzenli olarak düşüncemizdeki varsayımları saptarız.
- Yüzeysel fikirler benimsemekle ilgilenmeyiz, ait olduğumuz gruptaki popüler inançlar karşısında rahatça mücadele ederiz.
- Davranış, düşünce ve duygularımızı değerlendirme sürecinin ne ölçüde hatalı düşünceden kaynaklandığını tespit etmeyi tatmin edici ve doyurucu buluruz.
- Düşüncelerimizi düzeltmek ve duygularımızı değiştirmek için çeşitli yollar bulmaya devam ederiz.
- Düşüncelerimizi, pek çok olayda duygu, istek ve eylemlerimizi değiştirme konusunda manivela olarak kullandığımız için kendimizi fazla çaba sarf etmeye gerek duymadan daha sezgisel bir biçimde hareket ederken buluruz.
- Davranış ve düşüncelerimizin düzenli analizi sayesinde, benmerkezciliğin ve sosyomerkezciliğin insan yaşamında yarattığı problemleri anlamaya başlarız.
- Gelişimimizin, benmerkezci düşüncenin günlük hayatımızdaki rolünü ne ölçüde başarılı bir şekilde azalttığımıza doğrudan bağlı olduğunu görürüz. Boyun eğicilik ya da baskınlık kullanımımızı anlarız.
- Benmerkezci düşüncenin, düşünmenin mantıklı bir biçimi olmadığını –fakat insanın doğal bir yönü olabileceğini– fark ederiz.
- Kendimizdeki ve başkalarındaki benmerkezci düşünceyi fark etmede ve tanımlamada ustalaşırız.
- Başkalarının düşünme mantığını olağan bir şekilde çözeriz ve benmerkezci davrandıklarında çoğu kez fark ederiz.
- Başkalarının bizi yersiz bir şekilde boyun eğmemiz için idare etmeye çalıştığını ya da baskı kurarak geri adım attırmaya çalıştığını fark ederiz.
- Düşüncelerimizi rutin olarak kayda geçirir ve giderek daha iyi analiz ederiz.
- Varolan bir durumu mantıksız bir biçimde yorumlamadığımızdan bilinçsiz olarak benmerkezci bir biçimde düşünmediğimizden emin olmak için kontrol amacıyla diğer mantıklı insanlarla rahatça konuşuruz.
- Doğamızın yanılmaya eğilimli olması nedeniyle zihnimizde olup bitenleri aktif hâle getirmemiz gerektiğinin farkında oluruz.
- Düşüncemizi kontrol etmek ve geliştirmek amacıyla sık sık içsel diyaloglar yaparız. Aşağıda yer alan ileri düşünürlerin meşgale edindiği içsel diyalog örneklerini gözden geçirebilirsiniz:

İÇSEL DİYALOG ÖRNEKLERİ

- Bu kişinin benimle ne konuda iletişim kurmaya çalıştığından emin değilim. Netleştirmek için soru sormaya ihtiyacım var. Bakış açısını detaylı bir şekilde açıklamasını istemeliyim. Ayrıca, konuştuğu konu hakkında bir örnek vermesine ihtiyaç duyuyorum.
- Bu konuyla ilgili ne söyleyip söylemediğinden, bilginin cevap bulmaya çalıştığımız soruyla ilgili olup olmadığından, sorusunun bu toplantının odağıyla ilgili olup olmadığından emin değilim.
- Bu durumu yorumlama şeklimde mantıksız bir şeyler var gibi görünüyor. Belki de tüm ilgili bilgileri toplamadan önce bazı noktaları atladım. Belki de hatalı bir bilgiye dayalı olarak bu sonuca vardım. Belki de yorumum aslında (kişisel çıkarıma) dayalı. Benmerkezci doğam beni vardığım sonucu yeniden gözden geçirmekten alıkoyuyor olabilir çünkü sonrasında beni bir başka insanın duygu ve isteklerini göz önünde tutmaya zorlayacak ve o durumda istediğim şeyi elde edemeyeceğim.
- Sonrasında beni kendi pozisyonumu yeniden düşünmek zorunda bırakacağı için başka birinin söylediklerini duymak istemediğimi fark etmeye başladım. Ne zaman böyle bir savunmacılık hissetsem benmerkezci olduğumu, zihnimin onun bakış açısını görmeme izin vermediğini çünkü eğer onun bakış açısından bakarsam kendi rahatıma düşkün pozisyonumu değiştirmek zorunda kalacağımı biliyorum. Zihnim başkasının ihtiyaçları ve istekleri pahasına kendi isteklerimi sürdürüşümün saçmalığını anlayacak. Benmerkezci zihnimin görmek istemediği şeyi saklamaya çalışmaktan ziyade, dürüst bir şekilde davranmak için kendimi, karşımdakinin pozisyonunu mantıklı bir şekilde gözden geçirmeye zorlamalıyım.
- Zihnimin ne yaptığını biliyorum. Çatışmayı çözmeyi denemek yerine bu insanı benim görüşlerimi benimsemeye zorluyorum. Ona mutlaka söylediğimi yaptırmak istiyorum hatta bunu yapmak ona zarar verecek olsa bile. İşte baskın gelen egomu fark ediyorum ve her ne zaman bu mantıkla düşünürsem mantıksız düşündüğümü ve çoğunlukla bir insana zarar verdiğimi –muhtemelen onu inciteceğimi– biliyorum. Baskın gelen egomun düşüncenin zararlı bir biçimi olduğunu biliyorum ve onu hiçbir biçimde yadsımıyorum.
- Bu insanın bana gözdağı vermesine neden izin verdiğimi merak ediyorum. İşim için onun isteğine boyun eğdiğimi hissediyorum. Ne zaman boyun eğici olsam kendime bu durumda neyi başarmaya çalıştığımı sormam gerek. Diğer kişiden istediğim nedir? Onun bana bu şekilde davranmasına neden izin veriyorum? Neden bu durumda mantıklı olmak yerine boyun eğici davranmam gerektiğini düşünüyorum? Belki de istediğim şeye ulaşmak için onu idare ettiğimi itiraf etmeyi istemiyorum. Ona gerçeği anlatsaydım hâlâ istediğime ulaşabilir miydim ya da isteklerimin saçmalığını fark eder miydim?

Düşüncede ileri bir aşamaya ulaşmak yıllar alır. Bu yöndeki evrimimizi etkileyen birçok değişken mevcuttur. Bu değişkenlerden en önemlileri motivasyon, bağlılık ve düzenli uygulama yapma olarak sıralanabilir.

6. AŞAMA: USTA BİR DÜŞÜNÜR OLMA

Gelişmiş ya da başarılmış aşamalarda açık bir süreklilik vardır ve hiçbir sihirli bölünme bu aşamaları kesin bir şekilde birbirinden ayıramaz. Bununla beraber kabaca söylemek gerekirse uygulama yaparken ya da ileri aşamalarda bilinçli olarak gösterilen çabanın yerini sezgisel olarak yapma aldığında usta düşünürlük aşamasına ulaştığımızı anlarız. Usta oyuncuların zor filmleri kolayca oynadığı görülür. Onlar, başkalarının zor bulduğunu kolay ve doğal görürler. Son derece başarılı bir performans sergileme ikinci doğamız hâline gelir. Performans mükemmeliyeti, olağan dışı bir şey değil, bir özelliktir. Bu tutumlara sahip olduğumuzda ise usta düzey olarak adlandırılan noktaya tam anlamıyla ulaşmış oluruz.

Düşüncede "ustalık" fikri aşağıda açıklanan örüntülerle geliştirilebilir:

- Usta düşünürler, sistemli bir biçimde kendi düşüncelerinin sorumluluğunu üstlenirler. Düşüncelerinin daimi gelişimi için sürekli olarak stratejilerini gözden geçirirler, düzeltirler ve üstüne yeniden düşünürler.
- Usta düşünürler, temel düşünme becerilerini derinlemesine içselleştirmiştirler, dolayısıyla eleştirel düşünce, onlar için hem bilinçli hem de son derece sezgiseldir. Onlar düşüncelerini devamlı olarak Piaget'nin "bilinçli kavrayış" dediği düzeye kadar geliştirirler.
- Usta düşünürler, öz değerlendirmeyle iç içe geçen geniş deneyim ve uygulamalar aracılığıyla yaşamlarının tüm önemli alanlarında düşüncelerini aktif bir biçimde analiz ederler ve daha derin düşünce düzeylerindeki problemlere yönelik sürekli olarak yeni anlayışlar geliştirirler.
- Usta düşünürler, tarafsız düşünmeye derinden bağlıdırlar ve benmerkezci doğalarını – mükemmel olmasa da– kontrol altında tutarlar.
- Usta düşünürler, kavramların, varsayımların, çıkarımların, sonuç çıkarmaların ve bakış açılarının düşüncelerindeki rolünü sistematik bir biçimde izler ve gözlemlerini sürekli geliştirirler.
- Usta düşünürler, yüksek düzeyde bir düşünme bilgisine ve aynı zamanda son derece pratik bir kavrayış düzeyine sahiptirler.
- Usta düşünürler, düşüncelerini açıklık, doğruluk, kesinlik, uygunluk, akla uygunluk ve aslında tüm zihinsel standartlar açısından sezgisel olarak değerlendirirler.
- Usta düşünürlerin alışkanlıklarında derinden içselleştirilmiş eleştirel düşünme mevcuttur.
- Usta düşünürler, benmerkezci ve toplummerkezci düşüncenin düşünce, duygu, dürtü ve davranışlar arasındaki karmaşık ilişkilerdeki rolünü kavradıkları gibi insan canlısının yaşamında oynadıkları rolü de derinden kavrarlar.
- Usta düşünürler yaşamlarındaki düşünce kullanımlarını düzenli, etkili ve sezgisel bir biçimde eleştirirler ve böylece onu geliştirirler.

- Usta düşünürler, sürekli düşüncelerini gözlemlerler.
- Usta düşünürler, düşüncelerinin özünde olan güçlülükleri ve zayıflıkları etkili, anlayışlı ve düzenli olarak dile getirirler.
- Usta düşünürler, bir düşünür olarak yanılma payları olduğunu kuvvetle hissederler.
- Usta düşünürler, entelektüel alçak gönüllülük, entelektüel bütünlük, entelektüel azim, entelektüel cesaret, entelektüel empati, entelektüel otonomi, entelektüel sorumluluk ve entelektüel tarafsızlık sahibidirler.
- Benmerkezci ve sosyomerkezci düşünce usta düşünürlerde yaygın değildir.

Çoğumuz, en iyi okul basketbol oyuncularının profesyonel bir basketbolcunun yetenek ve becerilerini geliştirebilmesinden ya da öğrenci yazarların yayınlanmış eserleri olan bir romancının sahip olduğu yazma becerilerini geliştirebilmesinden daha fazla usta düşünürler olamayacağız. Bununla beraber neyin kişiyi usta düşünür yaptığını öğrenmemiz önemlidir, böylece sabırla o amaç için çabalamaya devam edebiliriz. Belki de eleştirel düşünmenin sosyal bir değer olarak onurlandırıldığı, daha gerçekçi bir toplum hâline gelmek için bunu gerçek bir sorumluluk olarak görmemiz önemlidir.

Gelişimin altıncı aşaması yani usta düşünür aşaması en iyi üçüncü bir kişide tarif edilebilir çünkü bu mantık dışı çağda yaşayan herhangi bir insanı tam anlamıyla usta bir düşünür olarak nitelendirmek pek açık değildir. Hepimizin, deneyimlediğimiz derin sosyal koşullanmalar ölçüsünde, usta düşünürler hâline gelmesi olasıdır. Ayrıca, prensipte bazı insanların ulaşabildiği bir aşama olması ve ulaşmak için çaba göstermeyi gerektirmesi nedeniyle oldukça kullanışlı bir kavramdır.

Usta düşünürlerin ortaya çıkışı –eleştirel düşünmeye değer verenleri ve çocuk yetiştirmede, eğitimde, sosyal gruplarda onu geliştirenleri sistematik olarak ödüllendiren, kitle iletişim araçları ile besleyen ve onurlandıran– eleştirel bir toplumun oluşmasını gerektirir. Bugün olduğu gibi, yaşamın neredeyse her alanında geniş ölçekte mantık dışı koşullar altında bulunan insanların mantıklılıklarını geliştirmeleri gerektirdiğinde bir düşünür olarak olası en üst gelişim evresine ulaşabilmeleri pek inandırıcı değildir.

USTA DÜŞÜNÜRÜN ZİHİNSEL ÖZELLİKLERİ

Usta bir düşünürün zihinsel özelliklerinin birçoğu aşağıdaki gibidir. Usta düşünürler:

Zihinlerinin işleyişinden haberdardırlar.

Oldukça bütünleşiktirler,

Mantıksal açıdan güçlüdürler,

Mantıklıdırlar,

İleri görüşlüdürler,

Derindirler,

Kendi hatalarını düzeltebilirler,
Özgür ya da serbesttirler,
Bu özelliklerin her biri aşağıda özetlenmiştir.

Usta düşünürler, zihinlerinin işleyişinin bilincindedirler. Onlar:

- Kendi düşünce ve eylem örüntülerinin farkındadırlar.
- Yaptıkları zihinsel hamleler bilinçlidir.
- İçsel mantıklarına onay verirler.

Usta düşünürler, son derece bütünleşik bir zihne sahiptirler. Onlar:

- Bilgiyi farklı deneyim kategorileri arasında transfer ederler.
- Temel kavram ve prensipleri geniş miktarda bilgiyi organize etmek için içgörüye başvururlar.

Usta düşünürlerin güçlü bir zihinleri vardır. Onlar:

- Bilgiyi genelleyebilirler.
- Dilin mantığına hâkimdirler.
- Kavram ve soru mantığıyla çalışırlar.
- Düşüncenin birçok alanında ve çoklu mantık içinde akıl yürütebilirler.
- Zihinlerini çoklu anlayış ve kavrayışla (sezgiyle) kullanırlar.

Usta düşünürlerin mantıksal zihinleri vardır. Onlar:

- Düzenli olarak durumların mantığını analiz ederler.
- Aklın ve kanıtlamanın genel prensiplerine bağlıdırlar.
- Güçlü bir derin tutarlılık ihtiyacı içindedirler.

Usta düşünürler, ileri görüşlüdürler. Onlar:

- Gelecekte olabilecekleri göz önünde tutarlar.
- Kendi gelişimlerini planlarlar.
- Yüksek değerlere odaklanırlar.

Usta düşünürler, derin bir şekilde düşünürler. Onlar:

- Kendilerinin temel inanç ve değerlerinin iç yüzünün farkındadırlar.
- Kendi duygu ve düşüncelerinin kökenlerini kavrarlar.
- İnançlarının mantıksal temellere dayandığından emin olurlar.
- Duygu, düşünce ve eylemlerine yön veren içsel motivasyonları göz önünde tutarlar.

Usta düşünürler, kendi hatalarını düzelten bir zihne sahiptirler. Onlar:

- Kendi duygu, düşünce ve davranışlarına zihinsel kriterler uygularlar.
- Kendi benmerkezciliklerini ve sosyomerkezciliklerini bilir ve eleştirirler.
- Kendi çelişkilerine duyarlıdırlar.

Usta düşünürler, özgür bir zihne sahiptir. Onlar:

- Mantıklı tutkular tarafından harekete geçirilirler.
- Kendi yaşam örüntülerinde, alışkanlıklarında ve davranışlarında esaslı değişiklikler yapabilirler.
- Sağduyu ve tarafsızlık örneğidirler.

USTA DÜŞÜNÜRÜN İÇSEL MANTIĞI

Usta düşünürler, duygu, düşünce ve davranışlarını, benimsedikleri ideallerle paralel hâle getirmede yüksek bir başarı seviyesine ulaştıkları için yüksek bir gerçekleştirme düzeyi ve iyilik hâli ile faaliyette bulunurlar. Akıl yürütmeyle bağlantılı olarak kimliklerini şekillendiklerinden travma yaşamaksızın ya da kendi kendilerinden şüphe etmeksizin inançlarını değiştirebilirler. Statü ya da dışsal bir otorite ile kendilerine gözdağı verenlerin kullandıkları stratejileri gördüklerinden başkaları korku içinde geri çekilirken onlar sakince karşı koyabilirler. İnsan yaşamının kısalığının güçlü bir şekilde farkında olduklarından, günlük yaşamın olağan hazlarına değer verir ve onların tadını çıkarabilirler. Gelişmeye ve dürüstlüğe derinden bağlı olduklarından karşılıklı olarak kendini kandırmadan gizli amaçlardan ya da kötü niyetli sızıntılardan uzak olarak yakın ilişkiler kurabilirler.

Şu kocaman dünyadaki yerlerinin farkında olduklarından, usta düşünürler bir insanın neleri yapabileceği ya da yapamayacağına yönelik gerçekçi bir bilinçle hareket ederler. Planları tarafından ele geçirilmeden plan yapabilir, inançlarının kapanına kısılmadan inanabilir ve eylemlerindeki üstü örtülü hataları görmezden gelmeden hareket edebilirler.

İDEAL DÜŞÜNÜR

Usta düşünürler olunsa da olunmasa da "ideal" düşünürler olunamayabilir çünkü insan zihni için ideal şekilde faaliyette bulunmak mümkün olmayabilir. İnsan gelişiminin tüm esası yanılma payı ile karakterize olur. Bununla beraber potansiyelimizi mantıklılık yönünde geliştirsek de doğuştan gelen benmerkezciliğimiz ve şartlanmış sosyomerkezciliğimiz bazen etkin hâle gelecektir. Bütünselliğimizi geliştirsek de bazı uyuşmazlıklar ve tutarsızlıklar dikkatimizden kaçacaktır. İçgörümüz ne kadar gelişse de geliştiremeyeceğimiz diğer içgörüler de olacaktır. İçselleştirdiğimiz pek çok bakış açısı olsa da içine girmeye,

uzmanlaşmaya ya da faydalanmaya zamanımız olmayan başka bakış açıları olacaktır. Zengin bir deneyimimiz olsa da yararını asla göremeyeceğimiz deneyimler de olacaktır.

Zihnimiz iyi gelişmiş olsa da daima zihni sınırlı, yanılgıya açık, potansiyel olarak benmerkezci, sosyomerkezci, ön yargılı ve mantıksız yaratıklarızdır. Aslında usta düşünürler, kendilerindeki bu sınırlılıkların kuvvetli bir şekilde farkındadırlar ve bu yüzden ideal düşünür olmanın ne kadar uzağında olduklarını bilirler. Dolayısıyla gelişme ve öğrenme ihtiyacına değer vermeyi asla bırakmaz, eleştirme ve yeniden düşünme ihtiyacı içindeki zihinsel boyutlarını keşfetmekten asla vazgeçmez ve bu eleştirileri ve yeniden düşünme yasalarını geliştirmeye asla son vermezler.

17.1 *Kendiniz İçin Düşünün*

BİR THINKER OLARAK GELİŞMELERİ DEĞERLENDİRME

Bir düşünür olarak kendi gelişim aşamanızı değerlendiren bir yazı yazınız. Bu kitaba başladığınız aşamayla şu anda olduğunuza inandığınız aşamayı karşılaştırınız. İleriye dönük gelişimizdeki başlıca engeller nelerdir? Benmerkezciliğiniz gelişiminiz açısından ne şekilde engel yaratıyor? Geçmişte bu engellerle başa çıkmada kullandığınız en etkili stratejiler nelerdi? Bir düşünür olarak gelişiminizin önündeki engellerin üstesinden gelmek için ne yapmayı düşünüyorsunuz? Değerlendirmelerinizi yaşamınızdan belirli örnekler vererek destekleyiniz. Akıl yürütmenizi ortaya koyunuz. Sizin için yararlı analizler yapınız.

EKLER

ELEŞTİREL DÜŞÜNME FİKRİNİN KISA BİR HİKÂYESİ

Entelektüel eleştirel düşünmenin kökeni 2400 yıl önce pek çok kişinin rasyonel olarak kendinden emin iddialarının haklı olamayabileceğini derin sorgulama yöntemi ile keşfeden Socrates'in tamamen öğretim uygulaması ve vizyonunun izlenebildiği derecede ve etimolojisi kadar eskidir. Karışık anlamlar, yetersiz kanıtlar ve kendisiyle ters düşen inançlar genellikle düzgünlük altında gizlenmiş ve de oldukça boş, abartılıdır.

Socrates güç bakımından başkalarına bağımlı olmayan kişilerin oldukça sağlam bilgisi ve öngörüsü olduğunu bulmuştur. Gücü ve yüksek konumu olan kişilerin hâlen derinlerde kafası karışık ve irrasyonel olabileceğini göstermiştir. Fikirlerin güvenilir olduğunu kabul etmeden önce düşünce içinde derinden araştırma yapılabilmesi için derinden soru sorulmasının önemine değinmiştir. Kanıt aramanın, muhakeme ve varsayımı yakından incelemenin, temel kavramları analiz etmenin ve sadece ne söylendiğinin değil ayrıca ne yapılacağının çıkarımlarının izlenmesinin önemine değinmiştir. Şimdilerde Sokratik sorgulama olarak bilinen bu sorgulama yöntemi en iyi bilinen eleştirel düşünme öğretim stratejisidir. Sorgulama şeklinde Socrates netlik ve mantıksal tutarlılık ile düşünmek gerektiğinin altını çizdi. Özellikle "nihai" değerler ve insan gerçeklerini araştıran derin sorular ile ilgilendi.

Socrates eleştirel düşünce geleneği için gündemi belirledi: genel inanışları ve açıklamaları sorgulama, dikkatli şekilde yeterli kanıt veya mantıksal temeli olmayan inanışları makul ve mantıklı olan inanışlardan ayırt etme –ne kadar ben odaklı düşünce çekici olsa bile, ne kadar kendi çıkarlarımıza hizmet etse bile ne kadar rahat veya rahatlatıcı olsa bile.

Socrates' in uygulaması tamamı olayların gözüktüğünden genellikle farklı olduğunu ve sadece eğitimli bir zihnin yüzeysel olarak bize gözüken şeklinden (aldatıcı görünüş)

gerçekte yüzeyin altında olan şekline (yaşamın derin gerçekliklerine) bakmaya hazır olduğunu vurgulayan Plato, Aristo ve Yunan şüphecilerin eleştirel düşüncesini izlemiştir.

Orta çağda sistematik eleştirel düşünce geleneği -düşüncesinin eleştirel düşünce testini karşılamasını sağlayan- düşüncesini geliştirmede gerekli aşama olarak fikirlerinin en temel potansiyel eleştirisinin nasıl yapılacağını sistematik olarak yanıtlayan Thomas Aquinas gibi düşünürlerin yazı ve öğretilerinde kısmen yer almıştır. Aquinas ve diğer orta çağ düşünürleri farkındalığımızı sadece potansiyel muhakeme gücüne değil aynı zamanda sistematik olarak işlenmesi ve çapraz incelemesine duyulan ihtiyaca yöneltmiştir. Münazara ve tartışma hem öğretim hem de eğitim şekli olarak orta çağ üniversitelerinde kurulu bir gelenek hâline gelmiştir. Felix Markham'ın (1967) *Oxford* kitabında değindiği gibi:

> Orta Çağ üniversitelerinin yükselişi, ilginin dil bilgisi ve söz sanatından mantığa kayması ile ilişkilidir. Sadece entelektüel eğitim olarak değerlendirilmeyip ayrıca gerçekliğin doğası hakkında geçerli ve kanıtlanabilir sonuçlara götüren muhakeme yöntemi olarak değerlendirilmektedir (s. 29).

Kesinlik ve düşünce disiplini "yeni öğrenim" için sağlam hazırlıktır.

Rönesans'ta (15 ve 16 yüzyıl), Avrupa'da bir dizi bilim adamı eleştirel olarak din, sanat, toplum, insan doğası, kanun ve özgürlük üzerine düşünmeye başlamıştır. İnsan hayatının birçok alanının araştırma analizi ve eleştiri yapması gerektiği varsayımında ilerlerler. Bu bilim adamlarının arasında İngiltere'de Colet, Erasmus ve More vardı. Onlar eski Yunan düşünürlerinin fikirlerini takip etmekteydiler.

Francis Bacon (İngiltere) normal durumunda insan zihninin cehalet, ön yargı, kendini kandırma ve boşa giden ilgi ile kapana kısılı olduğunu açıkça analiz etmiştir. Zihnin doğal eğilimlere güvenle bırakılamayacağını açıkça kabul etmiştir. *The Advancement of Learning* kitabında ampirik olarak dünyayı incelemenin önemini tartışmıştır. Bilgi toplama sürecini vurgulayarak modern bilimin temelini atmıştır. Kendi cihazlarına bırakılırsa birçok kişinin neyin güvensiz olduğuna inanmalarına sebep olacak kötü düşünce alışkanlıkları ("Put" diye adlandırmıştır.) geliştireceği gerçeğine dikkat çekmiştir. "Kabilenin putları" (zihnin doğal olarak kendini kandırma eğilimi), "çarşı putları" (kişilerin kelimeleri yanlış kullanma şekli), "sahne putları" (geleneksel düşünce sistemleri içerisinde sıkışıp kalma eğilimi) ve "mağara putları" (bireysel deneyimlere göre düşüncemizin dağılış şekli) konularına dikkat çekmiştir. Gündemi daha çok geleneksel eleştirel düşünce gündemi olduğundan kitapları eleştirel düşünceye dair en erken metinlerden bazıları olarak kabul edilebilir.

50 yıl sonra Fransa'da Descartes eleştirel düşünceye dair ikinci metni yazmıştır; *Zihnin Doğrultusunda Kurallar* (*Rules for the Direction of the Mind*). Burada Descartes zihin ile düşüncenin yönlendirilebilmesi için özel bir sistematik disiplini savunmaktadır. Net ve kesin olarak düşünme ihtiyacını savunmuştur ve sistematik şüphe ilkesine dayalı

eleştirel düşünce yöntemini geliştirmiştir. İyi düşünülmüş temel varsayımların temel düşünce olması gerektiğini vurgulamıştır. Düşüncenin her parçasını savunmuş, sorgulamış, şüphe duymuş ve test etmiştir.

Aynı dönemlerde, Sir Thomas More yaşadığımız dünyanın her alanının eleştiriye tabi olduğunu savunan "ütopya" adı verilen yeni bir sosyal düzen modeli geliştirmiştir. Gizli savı kurulu olan sosyal sistemlerin radikal analize ve eleştiriye ihtiyaç duyduğudur. Bu Rönesans ve Rönesans sonrası akademisyenlerin eleştirel düşünmesi bilim ve demokrasinin geliştirilmesi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü için yolu açmıştır.

İtalyan Rönesansı'nda, Machiavelli (*The Prince*) eleştirel olarak o günün politikasını değerlendirmiştir ve modern eleştirel siyasal düşüncenin temelini atmıştır. Hükûmetin söylediği gibi yetkilerini kullandığı varsayımını reddetmiştir. Bunun yerine eleştirel olarak nasıl işlev gösterdiğini analiz etmiştir ve bir yandan gerçek siyasetçi gündemini ele alan ile diğer yandan o günkü zorlu ve acımasız siyaset dünyasının birçok çelişki ile tutarsızlığını ele alan siyasal düşünce için temel atmıştır.

Hobbes ve Locke (16. ve 17. yüzyıl İngiltere'sinde) Machiavelli de bulduğumuz düşünürün eleştirel zihninde aynı güveni göstermiştir. Hiçbiri o günlerde düşünceye dair hâkim şeylerin geleneksel resmini kabul etmemiştir. Hiçbiri kültüründe normal kabul edilen gerekli rasyonelliği kabul etmemiştir. Her ikisi yeni öğrenme ufukları açmak için eleştirel zihne bakmıştır. Hobbes her şeyin kanıt ve muhakeme ile açıklandığı dünyanın natüralist görüşünü kabul etmiştir. Locke düşünce ve günlük yaşam, sağduyu analizini savunmuştur. Temel insan hakları ve düşünceli vatandaşların akılcı eleştirilerini tüm hükûmetin göz önünde tutma sorumluluğuna dair eleştirel düşüncenin teorik temelini atmıştır.

Robert Boyle (17. yüzyıl) ve Sir Isaac Newton (17. ve 18. yüzyıl) gibi kişilerin çalışmaları entelektüel özgürlük ve eleştirel düşünce ruhudur. *Kuşkucu Kimyager* eserinde Boyle kendinden önceki kimyasal teorileri şiddetli olarak eleştirmiştir. Newton geleneksel olarak kabul edilen dünya görüşünü kabaca eleştirilen geniş kapsamlı bir düşünce çerçevesi geliştirmiştir. Kopernik, Galileo ve Kepler gibi beyinlerin eleştirel düşüncelerini genişletmiştir. Boyle ve Newton'dan sonra, ciddi şekilde doğal dünyayı yansıtanlar tarafından dünya benmerkezci görüşlerin tamamen dikkatlice toplanan kanıtlar ve sağlam muhakemeye dayalı olarak görüşler lehine terk edilmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Fransız aydınlanma düşünürleri -Boyle, Montesquieu, Voltaire ve Diderot- eleştirel düşünmeye başka önemli katkılarda bulunmuştur. Hepsi bir sebeple disipline edildiğinde insan zihninin sosyal ve siyasi dünyanın doğasını daha iyi anlayabileceğini söylemeye başlamıştır. Bu düşünürler için daha fazlası muhakemenin düşüncenin zayıf ve güçlü yanlarını saptamak için kişinin kendi içine dönmesi gerektiğidir. Tüm görüşlerin ciddi analiz ve eleştri içerdiği disipline entelektüel değişime değer vermişlerdir. Akılcı eleştirel sorgulamanın dikkatli incelemesi bir şekil veya başka şekilde sunulduğuna inanmışlardır.

On sekizinci yüzyıl düşünürleri eleştirel düşünce gücü anlayışını ve araçları geliştirerek eleştirel düşünce anlayışını da geliştirmektedir. Adam Smith *Ulusların Zenginliği* kitabında ekonomi sorununa değinmiştir. Aynı yılda *Bağımsızlığın İlanı* kitabında geleneksel krala sadakat kavramını ele almıştır. Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi kitabını akıl yürütmek için ele almıştır.

19. yüzyılda eleştirel düşünce Comte ve Spencer tarafından insan sosyal hayat alanına uygulanmıştır. Karl Marx tarafından sosyal ve ekonomik eleştirilerin araştırılması kapitalizm sorunlarına uygulanmıştır. Darwin'in İnsanın Türeyişi kitabı insan kültürünün tarihî ve biyolojik ömrünün temelini ele almıştır. Sigmund Freud'un çalışmalarında bilinçsiz zihin yansıtılmıştır. Kültürlere uygulandığında antropolojik çalışmalar alanının kurulmasına yol açmıştır. Dile uygulandığında dilbilim alanında ve insan hayatında semboller ve dil işlevleri konusunda birçok derin anlamlara yol açmıştır.

20. yüzyılda eleştirel düşünce gücü ve mahiyeti anlayışımız giderek artan açık formülasyonlardan ortaya çıkmıştır. 1906'da toplum merkezci olarak düşünmede insan zihninin eğilimini ve de sosyal telkinin eleştirel olmayan işlevine hizmet eden okulların paralel eğilimini belgeleyen sosyoloji ve antropoloji temellerinin çığır açan çalışması *Gelenekler*'i (*Folkways*) yayımlayan William Graham Sumner şöyle belirtmiştir:

> Okullar sadece tek tip insan yetiştirmektedir, Ortodoks. En iyi bilgi ve sağduyu ile düzenlenmedikçe okul eğitimi sadece tek tip erkek ve kadın yetiştirmeye devam edecektir. Ortodoksluk yaşamın tüm büyük öğretileri ile ilgili olarak meydana gelmektedir. Kitlelerde yaygın olan en yıpranmış ve sıradan görüşlerden oluşmaktadır. Popüler görüşler her zaman geniş safsataları, yarı doğruları ve akıcı genellemeleri içerir (s. 630).

Aynı zamanda, Sumner yaşam ve eğitimde eleştirel düşünce için derin ihtiyaçları kabul etmektedir:

> Eleştiri gerçekliğe ne kadar uyulduğunu bulmak için kabule sunulan herhangi bir inceleme ve önerme testidir. Eleştirel beceri eğitim ve öğretimin bir ürünüdür. Zihinsel bir alışkanlık ve güçtür. Erkekler ve kadınların öğretildiği insan refahının temel koşuludur. Delilik, kandırmaca, hurafeler ve kendimizin yanlış kavranması ve dünyadaki koşullarımıza karşı tek garantimizdir. Eğitim iyi geliştirilmiş eleştirel beceri meydana getirdiği ölçüde iyidir... Doğruluk ve tüm işlemlerin akılcı kontrolü üzerine ısrarcı olan ve her şeyi sınırsız doğrulama ve revizyona açık tutan herhangi bir daldaki öğretmen öğrencilerin alışkanlığı olarak bu yöntemi benimsetmelidir. Bunun içinde eğitilen insanlar panik yaratmaz. Çok yavaş inanırlar. Bir kesinlik ve acı olmadan tüm derecelerde konuları olası olarak düşünebilirler. Kanıt bekleyebilir ve kanıtı tartabilirler. En saygıdeğer ön yargılarına direnebilirler. Eleştirel beceride eğitim sadece gerçekte iyi vatandaş olarak söylenebilen eğitimdir (s. 632, 633).

John Dewey kabul etmiştir. Çalışmasından, insan düşüncesinin pragmatik temeli (enstrümental mahiyeti) ve özellikle *İnsan amacı, hedefi ve gayesinin sebebine* anlayışımız

artmıştır. Ludwig Wittgenstein'ın çalışmasından sadece insan düşüncesinde kavramın önemine değil aynı zamanda kavram analiz etme ihtiyacında farkındalığı arttırdık ve güç ve kısıtlamaları değerlendirdik. Piaget çalışmasından insan düşüncesi benmerkezcilik ve sosyal yönelimli olma eğilimi ve birden çok dayanak noktası ile akıl yürütebilen eleştirel düşünce geliştirme ve "bilinçli anlama" seviyesini yükseltme özel ihtiyacına dair farkındalığı arttırdık.

C. Wright Mills gibi bilim adamlarının çalışmasından demokratik kurumların hafife alındığı ve sosyal istifadenin kitle toplumlarda gerçekleştiği şekilde farkındalığı arttırdık. Derin psikoloji ve diğer araştırmacıların katkısı ile insan zihninin ne kadar kolay kendini kandırabileceğini, ne kadar kolay bilinçsizce yanılsamalar ve sanrılar oluşturacağını, ne kadar akıl yürüteceğini ve basmakalıp, proje ve günah keçisi olacağını öğrendik.

Irving Goffman'ın çalışmasından "sosyal tanımların" bir toplumda bireylerin zihinsel ömrüne ne kadar egemen olacağının farkındalığını arttırdık. Birçok sosyolog çalışması ile "normal" sosyalleşme sürecinin varolan toplumu sürdürmek için nasıl görev yapacağının –ideolojisi, rolleri, normları ve değerleri ile– farkındalığını arttırdık ancak bunlarla tutarsız olma başlı başına toplumun ilan edilen resmi olabilir. Robert Heilbroner gibi iktisatçıların çalışmalarından boşa giden ilgi grupları tarafından etkilenen dizginsiz ekonomik güçlerin nasıl etik değerler ve insan haklarını zayıflattığı veya inkâr ettiğinin farkındalığını arttırdık.

Tüm fiziksel ve doğal bilimlerin büyük katkısından büyük bir dikkat, kesinlik ve potansiyel hata, *çarpıklık veya yanlış kullanıma hassasiyet ile bilgi toplamanın önemi ve bilginin gücünü* öğrendik.

Sonuç olarak eleştirel düşünürlerin potansiyel araçları ve kaynakları büyük ölçüde eleştirel düşünce tarihinin sayesinde artmıştır. Yüzlerce düşünür potansiyel gelişime katkıda bulunmuştur. Her ana disiplin eleştirel düşünce için potansiyel katkılar yapmıştır. Eleştirel düşünme gerçek bir disiplin olmadığı için ancak tek bir birleşik çerçeve içine bu anlayışlar sistematik bir entegrasyon olmamıştır. Gerçekten de, çoğu zaman, genellikle disiplinler bir disiplinin eleştirel düşünceye potansiyel katkısı ifade edilmeden veya gözlerden uzak şekilde öğretilir. Başarılı, büyük ölçekli entegrasyon disipliner sınırların ötesinde çalışan pek çok akademisyen gerektirecektir. Şimdi bu entegrasyonun temel taşlarından bazılarını ele alalım.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME ORTAK PAYDASI

Eleştirel düşünme, doğası gereği, *düşüncenin sistematik izlenmesini* gerektirir. Düşünme, eleştirel olmak, itibari değerde kabul edilmemelidir ancak analiz edilmeli ve *netlik*, *doğruluk*, *alaka*, *derinlik*, *düşünce özgürlüğü* ve *mantık* açısından değerlendirilmelidir. Eleştirel düşünme tüm akıl yürütmenin *bakış açıları* ve referans çerçeveleri içinde meydana geldiği, tüm akıl yürütmenin bazı *amaç* ve *hedefler* arasından ilerlediği ve bilgilendirici bir temel olduğu

akıl yürütmede kullanıldığında tüm verilerin yorumlanması gereken, yorumlamanın kavramları içerdiği, kavramların varsayımları gerektirdiği ve düşüncede tüm temel çıkarımların etkileri olduğu tanıma gerektirir. Düşüncenin bu boyutlarının her birinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Düşünce problemleri bunların herhangi birinde oluşabilir.

Sokrates'in temel soruları artık çerçeveli olabilir ve çok daha güçlü ve odaklı şekilde kullanılır. İnsan düşüncesinin her etki alanında ve herhangi bir etki alanındaki her akıl yürütme kullanımında onu sorgulamak artık mümkündür:

- Sonlar ve hedefler,
- Soruların durumunu ve anlatımı,
- Bilgi ve gerçeğin kaynakları,
- Bilgi toplama yöntemi ve kalitesi,
- Yargı ve muhakeme modu,
- Muhakemeyi mümkün kılan kavramlar,
- Kullanılan kavramların altında yatan varsayımlar,
- Kullanımlarını izleyen sonuçlar ve muhakemenin yer aldığı referans çerçevesi veya bakış açısı.

Düşünce ve muhakemenin bu temellerine yönelik sorgulama, eleştirel düşüncenin temelinde vardır. Bu entelektüel hata veya yanlışlıkların bu boyutların herhangi birinde meydana gelebileceği ve eleştirel düşünürlerin bu yapılar ve standartlar hakkında konuşurken akıcı olması gerektiğinin soruların ötesinde olduğuna şüphe yoktur.

Konunun bağımsızlığı, eleştirel düşünürlerin düşüncenin entelektüel boyutunun kontrolünde olmasını gerektirmektedir: Bakalım, buradaki en temel konu nedir? Hangi bakış açısından bu probleme yaklaşmalıyım? Bunu varsaymak benim için mantıklı mıdır? Bu verilerden bunu çıkarabilir miyim? Bu grafikte ne ima ediliyor? Burada temel kavram nedir? Bununla tutarlı mıdır? Bu soruyu karmaşık yapan nedir? Bu verilerin doğruluğunu nasıl kontrol edebilirim? Böyleyse başka ne ima edildi? Bu güvenilir bir bilgi kaynağı mıdır? Ve diğerleri.

Ön planda bunun gibi entelektüel dili olan kimse herhangi bir konu alanı içinde en az minimal eleştirel düşünme "hamle"si yapması gerekebilir. Daha da fazlası bir eğitim alanında öğrenilen eleştirel düşünce temel araçları alınabilir ve tüm diğer eğitim alanlarına ve konularına (uygun ayarlamalar ile) genişletilebilir. Örneğin, matematikte bir sorunun kaleme alınması, öğrendiğim diğer konularda bir problemin kaleme alınmasını sorgulamam daha muhtemeldir.

Eleştirel düşünürler genellenebilir eleştirel düşünme hamlesi öğrenebildiğinden tarih okumalarına gerek yoktur; örneğin, basitçe hatırlayabilirler: Şimdi tarihsel akıl yürütme olarak tarihe çalışabiliriz. Öğrencilerin tarihsel olarak düşünmeyi öğreneceği ve tarihsel düşünce için gerekli beceri ve yeteneklerini geliştireceği sınıflar dizayn edilebilir. Matematik matematiksel akıl yürütmeye odaklanılarak öğrenilebilir. Öğrenciler bu disiplinler içinde coğrafi,

ekonomik, biyolojik, kimyasal olarak düşünmeyi öğrenebilirler. Prensipte tüm öğrenciler araştırdıkları her konu için disipline edilen temel araçların nasıl getirileceğini öğrenebilirler.

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE ARAÇLARI: Eleştirel düşünme bir çalışma alanı olmadığından daha ziyade, kendi disiplinleri açısından eleştirel düşünme hakkında yazarken farklı disiplinlerden bireyler gerektirdiğinden eleştirel düşünce mahiyetini ve sınırlarını tanımlamak için herhangi bir disiplin yeterliliği konusunda olası anlaşmazlık olabilir. Örneğin, bazı filozoflar görünüşe göre eleştirel düşünme felsefesinin bir entelektüelliğe sahip olduğunu savunmaktadırlar. Filozoflar felsefeye göre eleştirel düşünme "sahipliği"nin gerekçeli bir savunmasını sağlamaktadır. Onlar sadece iddia eder veya öngörür. Bu nedenle, eleştirel düşünme kolej ve üniversite siyaset içinde sıkışıp kalmış olabilir. Üniversite düzeyinde, çoğu felsefe bölümlerinde ana bilim dalları için felsefe üst bölüm derslerine küçük kaydı desteklemesi gerekir, kayıt oluşturma eleştirel düşünme kurslarına bağlıdır.

1970 yılına kadar, eleştirel düşünmede iki ilgi belirtisi vardı. Bu belirtiler, ilk kolej ve üniversite öğretim (müfredat) tarafından standart talimat altında öğrencilerin eleştirel düşünmeyi öğrenemediği endişesi ile başlatılmıştır. İkinci ilgi filozoflar tarafından çoğunlukla ya da özel olarak öğretilen eleştirel düşünme dersleri düzenleme konusunda ilgililerden gelmiştir. Bu kurslarda içeriği genellikle resmî ve gayriresmî mantığın bazı kombinasyonlarını oluşturuyordu. Muhakeme safsatalarını tanımlamak için öğrenmek bazen özel bir ana odak olmuştur. Ana zihinsel standart *resmî geçerliliği* vurgulamıştır.

Öğrencilere düşüncelerini iki türe ayırması öğretildi: (1) bir tartışma içeren ve (2) bir tartışma içermeyen. Tüm tartışmaların temel dayanağı ve neticeleri analiz edilmektedir. Anahtar soru şudur: "Neticeler temel dayanağı izliyor mu?" varsayımlar tüm tartışmaların neticeleri izleyenler ve neticeleri izlemeyenlere ayrıldığıdır. (Sadece ilk türü geçerli kabul edilmektedir.)

Öğrencilere *tümdengelime* karşı *tümevarım* tartışmayı ayırt etmeleri öğretilmektedir fakat meydana gelen temel dayanağı izleyen neticelerin asla yeterli bir açıklaması olmamıştır. Burada odak, baskın olarak tartışmaya dayalıyken bilhassa safsataların tanımlanmasında öğrencilerin öğrendikleri şeyleri diğer konulara aktarabilmeleri ve günlük yaşamlarında bunların sınırlı olması gerçeği bulunmaktadır. Öğrencilerin daha iyi akıl yürütmesine yardımcı olan eleştirel düşünce de konuların asıl amacı genel olarak söylenirse ilk dalgada elde edilmemiştir.

Diğer disiplinlerdeki eğitimciler ve akademisyenler ilk dalga konuların değerini sorulamaya başlamıştır. Bazılarına göre, konular bir veya daha fazla sorun, öngörü veya ilgiyi ele alacak kadar yeterli değildi. Bazıları geleneksel eleştirel düşünce konularının düşüncenin yaratıcı tarafı, düşüncenin siyasi tarafı, feminist veya sosyolojik öngörüyü yeteri kadar ele alamamaktadır. Bazıları yönelim olarak çok Batı tarzı olduğunu düşünebilir veya düşüncede duygunun rolünü göz önünde tutmada başarısız olmuştur. Bazıları bilim, mühendislik, sosyal disiplin, bakım, edebî incelemeler veya retorik perspektiften yaklaşmıştır. Neyin kaldığını göstermeyi içeren eleştirel düşünce talimatı kapsamını genişletmek için bir baskı vardı fakat neyin kaldığına dair tam olarak bir genel öneri yoktur.

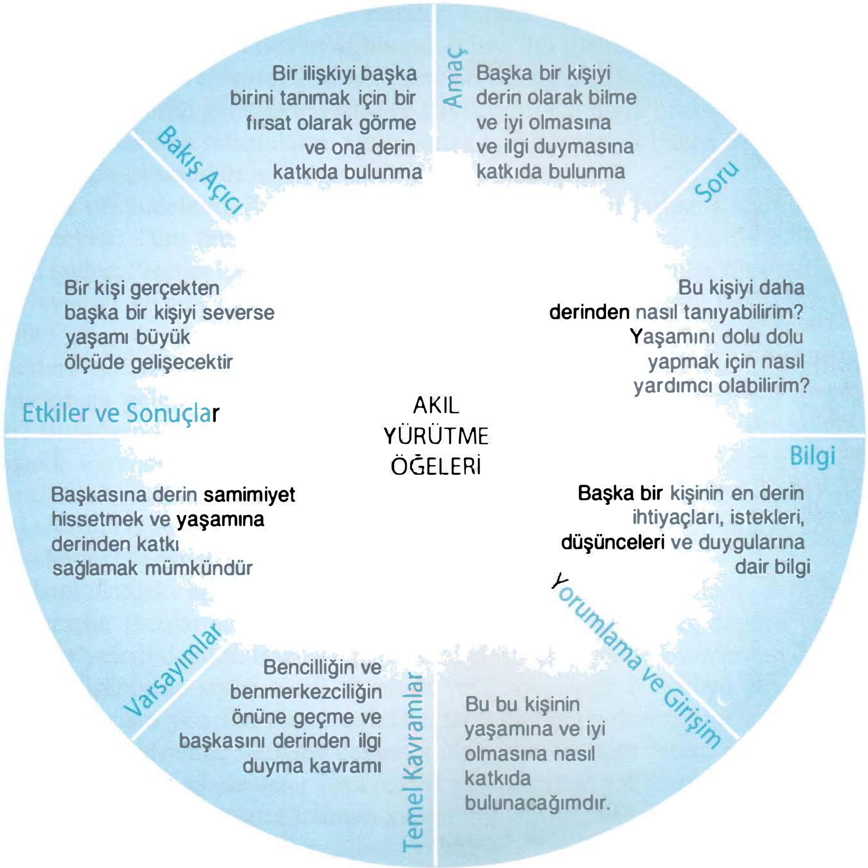
Kabaca 1985'te başlayan ikinci dalganın eleştirel düşünce muamelesinin genişletilmesi ve zenginleştirilmesi ile günlük yaşama ve müfredata sorunları daha fazla uyarlamaya kalkışma organize edilmiş değildir. Çeşitli disiplinler ile önerilerin heterojenliği tartışmaya açılmıştır ancak görüşmeyi daha karmaşık yapma eğilimindedir, tam ve doğru olma ve dikkati içerdiği görülmektedir, resmî ve gayriresmî mantık konularını vurgulamaktadır.

Şu anda gerekli olan üçüncü dalga hem birinci hem de ikinci dalga özgü sorunlara yanıt vardır. Üçüncü dalga dikkat, düşünce özgürlüğü, kavramsallık ve pratiklik içermektedir. Bu kitapta (ve tüm diğer eleştirel düşünce için oluşum yayını) da üç dalgalı görünüş içermektedir. Böyle okunmalıdır.

EK B

. . . MANTIĞININ ÖRNEK ANALİZİ

EK B.1 *Sevgi mantığı.*



Farkında olun: Duygusal durumda bile zihnin gücü kişiye mantık verir. Tüm duygular bilişsel içeriğe sahiptir.

EK B.2 *Korku mantığı.*



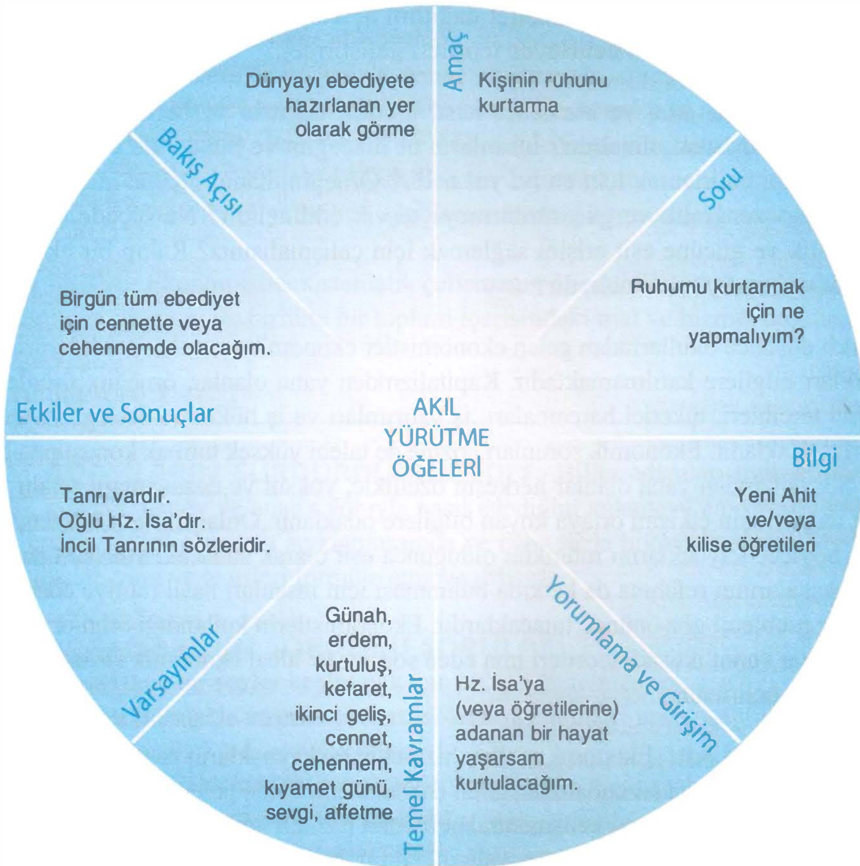
Farkında olun: Mantıklı bir şekilde korku ile başa çıkmak için korku mantığını anlama önemlidir. Bazı korkular haklıdır. Bazıları değil.

EK B.3 *Öfke mantığı.*



Farkında olun: Öfke kavramsal açıdan ne kadar ilgili olduğuna göre yoğunlaşabilir veya hafifleyebilir. Duygularımızdan sorumlu olmamız mümkün. Duygular insan yaşamının sürücü gücüdür.

EK B.4 *Hristiyanlık mantığı.*



EKONOMİ MANTIĞI

AMAÇ: Bir toplum içinde mal ve hizmet dağıtımı açıklayan teorilerin yanı sıra mal ve hizmetlerin nasıl dağıtılacağını belirleyen teorileri geliştirmek.

ÖNEMLİ SORULAR: Mal ve hizmetler nasıl üretilir, dağıtılır ve herhangi bir toplum içinde nasıl tüketilir? Nasıl olmalıdır? İnsanların ne alacağını ve bunu elde etmelerine nasıl izin verileceğini belirlemek için en iyi yol nedir? Örneğin, hangi ölçüde insanlar kendi çıkarları için esas zenginlik ve güç sürdürmeye teşvik edilmelidir? Ne ölçüde toplumun eğitim, zenginlik ve gücüne eşit erişim sağlamak için çalışmalısınız? Rakip bir ekonomik teorinin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?

BİLGİ: Farklı düşünce okullarından gelen ekonomistler ekonomik sorunlar ile akıl yürütmede kullandıkları bilgilere katılmamaktadır. Kapitalizmden yana olanlar, örneğin, ürünler ve talep, tüketici tercihleri, tüketici harcamaları, iş yatırımları ve iş hükûmet desteğinin temini hakkında bilgi odaklanır. Ekonomik sorunları çözme de talebi yüksek tutmak konusunda bilgi vurgulanır. Sosyalizmden yana olanlar herkesin özellikle, yoksul ve dezavantajlı refahı üzerinde servet dağılımının etkisini ortaya koyan bilgilere odaklanır. Onların ideali bir zenginlik dağıtmaktır, böylece kaynaklarını mümkün olduğunca eşit olarak sunacaklardır ve kendi refahı için de başkalarının refahına da katkıda bulunması için insanları nasıl motive edecekleri gibi önemli bir problemi göz önünde tutacaklardır. Ekonomistlerin kullandığı bilgiler sonuçta düşüncelerine yön veren iktisadi teorileri ima eden sorular ve ideal ekonomik sistemleri kavramsallaştırma ile belirlenir.

ÖNEMLİ KAVRAMLAR: Ekonomi, mallar, hizmetler ve kaynakların nasıl dağıtılacağı ve insan toplumlarının içinde nasıl kullanılacağının çalışmasıdır. Önde gelen ekonomik kavramlar, özellikle son 200 yıl boyunca, gelişmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: rekabet ilkesi, arz ve talep kanunu, faydacılık, kapitalizm, sosyalizm, komünizm, Marksizm, sömürü, ekonomik tabakalar arasındaki sınıf çatışması (özellikle işçiler ve işverenler arasında), özel mülkiyet, serbest piyasa, çıkarcılık, ekonomik davranışı etkileyen psikolojik değişkenler, kıtlık varsayım, azalan verimler kanunu, marjinal fayda ve verimlilik ilkeleri, toplam talep, emek-değer teorisi, Malthus nüfus doktrini ve Keynesyen ekonomi.

VARSAYIMLAR: Ekonomistlerin mal ve hizmet dağıtımı için yollarını inceleyerek ekonomik sistemler bu sistemlerin içindeki kaynaklar için insanlara daha istikrarlı ve adil olunabilir. Bu ortak varsayım ötesinde, ekonomistlerin varsayımlar felsefeleri, değerleri ve kuramlara göre farklılık gösterir. Kapitalizmden yana olan insanların temelde bencil olduğunu ve insanın bencillik itici gücünü kullanan sadece bir gerçekçi sistem olacağını düşündüğünü varsayabiliriz. Sosyalistler, aksine, eğitimin insan aktivitesinde ego tatmininden sosyal fedakârlığa vurguyu kaydırmakta kullanılabileceğini varsayarlar.

ÇIKARIMLAR: Ekonomistler en iyi şekilde nasıl istikrara kavuşulacağı ve mallar ve hizmetlerin nasıl dağıtım, üretim ve kullanımının arttırılacağına dair çıkarımda bulunurlar. Eko-

nomik felsefeleri, eğilimler ve bireysel iş modelleri ve hükûmet harcamaları, sağlık, ekonomik ve servet dağılımı doğrultusunda bu çıkarımlarda bulunurlar.

ETKİLER: Ekonomik teorilerin oluşturduğu etkiler teoriden teoriye farklılık gösterebilir. Teorik çıkarımların hangisinin gerçek sonuç doğuracağı sürekli bir tartışma konusudur. Tartışmalar hangi gerçek sonuçların bu veya başka ekonomik teoriyi oluşturduğu ve hangi sonuçların (iyi veya kötü) verilen teori ile öne sürülenlerden başka sonuçlanacağına odaklanmaktadır. Örneğin, 1930'daki Büyük Buhran kapitalist teorideki derin bir kusurdan mı kaynaklandı veya teorilerin yeterince uygulanmasındaki başarısızlıktan mı kaynaklandı?

BAKIŞ AÇISI: Ekonomistler sistematik çalışmanın önemli bir nesnesi olarak, dağıtım gerektirdiği güç dağılımı ile birlikte bir toplum içerisindeki mal ve hizmet dağılımına bakar.

FEN MANTIĞI

BİLİM ADAMLARIN SÜRDÜRDÜĞÜ HEDEF: Bilim adamları fiziksel dünyanın sistematik gözlem, deney ve analiz yoluyla nasıl işlediğini anlamaya çalışırlar. Fiziksel dünya analiz ederek doğal olayların açıklanmasında ve daha fazla bilimsel çalışma yönlendirmede yararlı ilkeler, yasa ve teorileri formüle etmeye çalışırlar.

BİLİM ADAMLARININ SORDUĞU SORULAR: Fiziksel dünya nasıl işliyor? Fiziksel dünya hakkında bir şeyler keşfetmek için en iyi yöntemler nelerdir? Fiziksel dünya hakkında bir şeyler bulmakta engeller nelerdir? Biz bu engelleri nasıl aşabiliriz?

BİLİM ADAMLARININ KULLANDIĞI BİLGİLER: Çoğu belirli tür bilgi analizi konusunda uzmanlaşmasına rağmen bilim adamları, gözlem ve ölçüm yoluyla sistematik elde edilebilir hemen her tür bilgiyi kullanırlar. Bilim adamlarının kullandığı bu bilgilerden bazılarını sayarsak: bitkiler, hayvanlar, gezegenler, yıldızlar, kayalar, kaya oluşumları, mineraller, su organları, fosiller, kimyasallar, dünya atmosferi olayları ve hücreleri gözlemlemek ve incelemek. Ayrıca, bilim adamları fenomenler arasındaki etkileşimi gözlemlemektedirler.

BİLİM ADAMLARININ VERDİĞİ KARARLAR: Bilim adamları gözlem ve deneye dayalı olarak fiziksel dünya hakkında yargıda bulunur. Bu yargılar dünyayı açıklamada ve anlamada yardımcı sistematize bilgi, kuram ve ilkelere yol açar.

BİLİM ADAMLARININ DÜŞÜNCESİNİ YÖNLENDİREN KAVRAMLAR: Bilim adamlarının düşüncelerine yön veren en temel kavramlar (1) fiziksel dünya (doğa ve tüm her şey), (2) hipotezler (bazı gerçekleri açıklamak ya da daha fazla araştırma için bir temel sağlamak için geçici olarak kabul edilen kanıtlanmamış bir teori, öneri ya da varsayım), (3) deney (fiziksel dünya hakkında bir şeyler keşfetmek için tasarlanmış bir sistematik ve operasyonel süreci) ve (4) sistematik gözlem (fiziksel dünyada gerçekler veya olayları kaydetme veya not etme uygulaması). Bilimdeki diğer temel kavramlar: teori, hukuk, bilimsel yöntem, kuramsal bilimler ve fen bilimleri.

BİLİM ADAMLARININ YAPTIĞI TEMEL VARSAYIMLAR: (1) Fiziksel dünyada işe dair kanunlar sistematik gözlem ve deneylerle anlaşılabilir, (2) fiziksel dünyanın çoğu henüz bilinmemektedir, (3) bilim ile dünyada yaşam kalitesi arttırılabilir.

BİLİM ÇIKARIMLARI: Birçok önemli çıkarım ve sonuçlar bilimsel düşünceden kaynaklanır ve bazıları dünyada yaşam kalitesini büyük ölçüde geliştirmektedir, diğerleri yaşam kalitesinin azalmasına neden olur. (dünyanın ormanları, okyanusları ve doğal habitatların yok edilmesi vb.) bilimsel düşüncenin bir olumlu çıkarımı da bilimsel gerçeklere dayalı olarak teoriler ve ilkeler ile mitolojik düşünmemizi değiştirmeyi sağlamasıdır.

BİLİMSEL BAKIŞ AÇISI: Bilim adamları fiziksel dünyaya bakarlar ve dikkatli gözlem ve sistematik çalışma ile en iyi şekilde fenomeni anlarlar. Bu bilimsel araştırmaları fiziksel dünyanın anlaşılması ve mitler ile bilimsel bilgilerin değiştirilmesi için önemli olarak görürler.

EKOLOJİ MANTIĞI

EKOLOJİSTLERİN AMACI: Ekolojistler doğada bulunduğu hâliyle bitki ve hayvanları, kendileri arasındaki ilişkileri, birbirlerine bağlılıklarını ve çevre ile etkileşimlerini anlamaya çalışırlar. Verilen hayvan veya bitkiyi üretme ve modifiye etme tüm etkileri ile dolayısıyla kendi yaşam içindeki varlığı ve özelliklerini anlamaya çalışırlar.

EKOLOJİSTLERİN SORDUĞU SORULAR: Bitkiler ve hayvanlar nasıl etkileşimde bulunur? Hayvanlar birbirleri ile nasıl etkileşimde bulunur? Bitkiler ve hayvanlar birbirlerine nasıl bağlıdır? Ekosistem fonksiyonu kendi içerisinde nasıl değişmektedir? Diğer ekosistemler ile nasıl etkileşimde bulunur? Bitkiler ve hayvanlar çevresel etkilerden nasıl etkilenir? Hayvanlar ve bitkiler nasıl büyür, gelişir, ölür ve kendilerini değiştirir? Bitkiler ve hayvanlar birbirleri arasındaki dengeyi nasıl oluşturur? Bitki ve hayvan yaşamı arasında bir dengesizlik meydana geldiğinde ne olur?

EKOLOJİSTLERİN KULLANDIĞI BİLGİLER: Ekolojistlerin kullandığı temel bilgiler bitki ve hayvanları, etkileşimlerini ve çevre içerisinde nasıl yaşadıklarını gözlemleyerek edinilir. Ekolojistler hayvan ve bitkilerin nasıl doğduğunu, nasıl çoğaldıklarını, nasıl öldüklerini, nasıl evrimleştiklerini ve çevresel değişikliklerden nasıl etkilendiklerine dikkat ederler. Kimya, meteoroloji ve jeoloji dâhil diğer bilim dallarından bilgi de kullanabilirler.

EKOLOJİSTLERİN VERDİĞİ KARARLAR: Ekolojistler, ekosistemlerin nasıl doğal olarak işlev gösterdiği, hayvan ve bitkilerin kendi içlerinde nasıl işlev gösterdiğini ve neden işlev gösterdiklerine dair yargılarda bulunur. Ekosistemlerin nasıl denge dışına çıktığı ve dengeye sokmak için nelerin yapılabileceğine dair yargılarda bulunurlar. Doğal toplumların nasıl gruplaşıp nasıl sınıflandırıldığına dair yargılarda bulunurlar.

EKOLOJİST DÜŞÜNCEYİ YÖNLENDİREN KAVRAMLAR: Ekolojide en temel kavramlardan biri de ekosistemdir, ekosistem birbirine bağlı olan ve özel bir habitatta yaşayan canlılar grubu olarak tanımlanmaktadır. Ekolojistler ekosistem işlevinin nasıl farklılık gösterdiğini araştırır. Ekolojide diğer bir temel kavram ekolojik mirastır, doğal süreçlere zarar verilmediğinde her ekosistem içerisinde doğal değişim meydana gelmektedir. Bu değişim doğum, gelişme, ölçüm ve doğal toplumların değişimini içermektedir. Ekolojistler bölgesel iklim ve bitki örtüsü adı verilen daha büyük birimlere toplumları gruplamıştır, dünya genelinde bölgeler sıcaklık, yağmur ve bitki örtüsü türleri dâhil fiziksel özelliklere göre sınıflandırılmıştır. Ekolojide diğer bir temel kavram doğanın dengesidir, hayvan ve bitki toplumlarını oldukça dengeli tutan doğal doğum, çoğalma, yeme ve yedirme sürecidir. Diğer anahtar kavramlar dengesizlik, enerji, besin, nüfus büyümesi, çeşitlilik, habitat, rekabet, yırtıcılık, asalaklık, adaptasyon, eş evrim, miras ve doruk topluluklar ve koruma içermektedir.

EKOLOJİSTLERİN YAPTIĞI TEMEL VARSAYIMLAR: Değişiklikler hayvan ve bitki toplulukları içerisinde meydana gelir, bu topluluklar araştırılmalı ve sınıflandırılmalıdır, hayvanlar ve bitkiler genellikle birbirlerine bağlıdır ve değişiklik gösterir, dengeler ekosistem içerisinde sağlanır.

EKOLOJİ ÇIKARIMLARI: Ekoloji çalışmaları dünyada yaşam için sayısız çıkarımlara sahiptir. Doğa dengesini inceleyerek örneğin, doğa denge dışına çıktığında mevcut nüfus patlamasında olduğu gibi görebiliriz. Pestisitlerin çiftlik mahsüllerinde zararlıları nasıl öldürmek için tasarlandığını ve memeli ve kuşlara zarara sebep olduğunu görebiliriz. Aşırı çiftçiliğin erozyona ve toprak bileşenlerine zarara nasıl sebep olduğunu öğrenebiliriz.

EKOLOJİST BAKIŞ AÇISI: Ekolojistler bitki ve hayvanlara bakar ve dünyada sağlıklı ve sürdürülebilir olarak dengeyi sağlayabilmeleri için gerekli habitatları içerisinde birbiri ile ilişkilerinde nasıl işlev göstereceklerini görebiliriz.

ASTRONOMİ MANTIĞI

ASTRONOMLARIN HEDEFİ: Astronomlar, astronomik evrenin nelerden oluştuğunu ve içindeki gök cisimleri ve enerjinin nasıl fonksiyon gösterdiğini daha iyi anlamak için inceleme yaparlar. Astronomlar gezegenler, onların uyduları, kuyruklu yıldız ve göktaşları, yıldızlar ve yıldızlar arası madde, galaksiler ve galaksi kümeleri, kara delikler ve manyetik alanlar ve benzeri dâhil kökeni, evrimi, bileşimi, hareketler, göreli konumları, boyut ve gök cisimlerinin hareketleri anlamaya çalışırlar.

ASTRONOMLARIN SORDUĞU SORULAR: Evrende madde ve enerji nasıl meydana gelmiştir? Evren nasıl yapılandırılmıştır? Evrende hangi enerji kuvvetleri mevcuttur ve nasıl işlev gösterir? Evren sonsuza kadar büyümeye devam edecek midir? Gök cisimleri nasıl doğmuştur, nasıl fonksiyon gösterirler, nasıl evrim gösterirler, nasıl ölürler? Evrende dünyaya benzer gezegenler var mıdır? Evrene dair hangi sorular sorulmamış kalmıştır?

ASTRONOMLARIN KULLANDIĞI BİLGİLER: Astronomlar direkt gözlem ve dolaylı ölçümlerle göl cisimlerine dair bilgi toplarlar. Evrene dair bilgi toplama yöntemlerini geliştirme astronomların devam eden çalışmalarına odaklıdır. Örneğin, balon ve uydulardan alınan görüntüler ve de teleskoplar kullanırlar. Radyo dalgaları, ultraviyole ve kızılötesi ışın, röntgen ve gama ışını dâhil elektromanyetik spektrum ile evrende cisimlerin radyasyonuna dair bilgiler toplarlar. Yörüngedeki uydular üzerine yerleştirilen teleskoplar atmosfer ile bloke edilen radyasyona dair bilgi toplarlar. Astronomların bilgisi ışık gücü ve şekline dikkat eden görüntü işleme yazılımı olan bilgisayarlara dayalıdır. Ayrıca astronomlar, interferometre, topluca muazzam güce sahip bir dizi teleskoplar kullanırlar.

ASTRONOMLARIN VERDİĞİ KARARLAR: Astronomlar evren ve nasıl fonksiyon gösterdiğine dair yargıda bulunurlar. Sürekli olarak aletler kullanarak ve tasarlayarak güneşler, yıldızlar, uydular, aylar, bulutsular ve gökadalar, kara delikler, manyetik alanlar, gaz bulutları, kuyruklu yıldızlar hakkında yargıda bulunurlar. Mesafeler, parlaklık ve gök cisimlerinin bileşimi ve sıcaklık, radyasyon, boyut ve renk hakkında yargıda bulunur. Pratik bir bakış açısıyla, astronomlar hava ve deniz navigasyon için astronomik tabloları da içeren yargıda bulunurlar ve doğru zamanı belirlerler.

ASTRONOMLARIN DÜŞÜNCELERİNİ YÖNLENDİREN KAVRAMLAR: Evren astronomide en temel kavramdır. Evren uyumlu ve sıralı sistem olarak fonksiyon gösteren evrendeki tüm organların ve enerji toplamıdır. Astronomi de diğer önemli kavramlar şunlardır: Yerçekimi, elektromanyetizma, nükleer kuvvetler (güçlü ve zayıf) ve kuantum teori.

ASTRONOMLARIN YAPTIĞI TEMEL VARSAYIMLAR: (1) Henüz hepsi bilinmemesine rağmen evreni yöneten yasalar vardır, (2) evren büyük ölçüde keşfedilmemiştir ve şu anda açıklanamamaktadır, (3) evreni anlamak için ölçüm ve gözlemi daha iyi aletlerle geliştirmemiz gerekmektedir, (4) astronomide yargılar gözlemsel aletler ve araştırma yöntemleri ile sınırlıdır.

ASTRONOMİ ÇIKARIMLARI: Astronominin bir önemli çıkarımı bilimsel gözlemler ve neticelere dayalı evreni anlamamızı geliştirmektir ve organik süreç olarak yaşam anlayışımızı geliştirmektir, dolayısıyla evreni açıklamaya dair çok az mit vardır. Ayrıca, astronomideki ilerlemeler bize evrenin merkezi olarak dünyaya göre geniş, genişleyen evren içinde ufacık bir cisim (ve dolayısıyla insanlarda) gibi görmelerine yardımcı olmaktadır.

ASTRONOMLARIN BAKIŞ AÇISI: Astronomlar evrene bakarlar ve büyük bir sistem ve henüz keşfedilmemiş ve anlaşılmamış keşfedilmeyi bekleyen bir alan görürler.

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE TERİM VE KAVRAMLARI SÖZLÜĞÜ

ELEŞTİREL ANALİTİK SÖZCÜK DAĞARCIĞI

Bu terimler özeti eleştirel düşünce kavram ve ilkelerini ele alan kişilerin daha yüksel düzeyde düşünmesine yardımcı olan bir kaynaktır. Eleştirel düşünce kavramı büyük bir birbiri ile ilişkili fikirleri kapsar. Bu fikirleri anlama diğer fikirleri anlamayı kapsar. Böylelikle eleştirel düşünme kavramı en iyi şekilde birbirleriyle ilişkili şekilde anlaşılır.

Eleştirel düşünce kavramı kapsamlı olarak incelenmiştir ve zengindir, bir ölçüde açık uçlu kavramdır. Tamamen ve yüzeysel bir şekilde kapsama alınma şekli yoktur. Tek bir cümlede tanımı yapılamaz. Hiç şüphe yok ki temel olarak tüm değişken kullanımı ile kurumsal anlamını yapmıştır.

Bu sözlükte eleştirel düşünme terimleri kapsamlı olarak verilmemiştir. Birçok farklı terim buna ilave edilebilir; örneğin, eleştirel düşüncede bir önemli kavramda akıl yürütme niteliğini değerlendirmekte veya belirlemekte kullanılan kriterler anlamına gelen entelektüel standartlardır. Bu standartlar dizisi netlik, doğruluk, titizlik, derinlik, düşünce özgürlüğü ve açıklık dâhil tüm modem doğal dillerdir. Bunlar ve birçok diğer entelektüel standart terimler bu sözlüğe dâhil edilmiştir. Ancak sınırlı yer nedeniyle birçok diğer entelektüel standart terimi kapsam dışı bırakılmıştır.

Ayrıca, eleştirel düşünce gelişimine engel olan önemli miktarda terimi de buraya dâhil ettik –örneğin, toplumsal merkezci ve benmerkezci düşünce sorunlarına odaklanan terimler.

Birçok kayıt için kavramın genişletilmesi ve örnek olması bakımından kısa tanımını yaptık. Birçok durumda eğitimci ve öğrenciler yararına terimlerle bağlantı kurduk.

Son olarak, her terim için sadece eleştirel düşünce ile ilgili olarak terimleri dâhil ettiğimizde ve bazı durumlarda terimlerin diğer olası kullanımlarını kapsam dışı bıraktığımıza dikkat çekeriz.

AÇIK ELEŞTİREL DÜŞÜNCE Kişinin düşüncesini geliştirmesi için bilinçaltında duyduğu ihtiyaç ve bu amaçla strateji tasarlamasıdır (düşünür tarafından).

Kişiler açık veya bilinç seviyesine eleştirel düşünceyi getirdiğinde kendilerinde gizli olan düşüncelerdeki sorunları belirleyebilmektedirler. Bu sorunları ele almada strateji yaratabilmektedirler. Rutin olarak düşünceleri bilinç seviyesine getirme akılcı bir insan olarak kişinin potansiyeline ula-

şımı için önemlidir çünkü incelenmemiş düşünce genellikle belirsizdir, benmerkezcidir veya makul değildir. Bakın *açık, imalı eleştirel düşünce, eleştirel düşünce şekilleri.*

AÇIKLIĞA KAVUŞTURMA/NETLİK anlamayı kolaylaştırmak, karışıklık veya belirsizlikten uzak olma, bilinmezlikleri kaldırmak, aydınlatmak.

"Netlik" temel zihinsel standarttır ve "açıklığa kavuşturma" eleştirel düşüncede temel amaçtır. Kişiler genellikle neden net olarak yazma ve konuşmanın önemli olduğunu, ne demek istenildiğinin ve söylediklerinin ne anlama geldiğini söylemenin neden önemli olduğunu görmezler. Aydınlığa kavuşturmanın iki önemli konusu bir şeyin anlamını kesin ve ayrıntılı olarak belirtme ve sağlam, belirgin örnekler sağlama yeteneğidir. Bakınız *doğru, dil mantığı, belirsiz.*

AÇİKLİK Açıkça belirtme, imada bulunmama ve bir anlamda şüphe olmama.

Eleştirel düşünce düşüncemizi daha açık belirtme önceline dayalıdır. Düşünce bilinçsiz seviyede kalırsa genellikle yarı gerçek, ön yargı ve bilinçli olmamayı içerir. Eleştirel düşünce araçları (örneğin, muhakeme ögeleri ve zihinsel standartlar) bilinçsiz seviyeden bilinçli seviyeye düşünmeyi içerir. Bu ne zaman önemli bir şey düşündüğümüzde ve genellikle düşünmediğimizde de önemlidir; düşüncemizi açık, net, belirgin yapar.

İlgili terimler: tam ve kesin terimlerinin her ikisi kesin olarak tanımlanan, doğru olarak belirtilen veya yanlışsız olarak açık şekilde yapılan anlamına gelir; belirgin terimi bir şeyin mahiyeti, özelliği, anlamı ve benzeri kesin sınırlandırması anlamına gelmektedir: Spesifik terimi ayrıntıları işaret etme veya referansları belirginleştirme anlamına gelir. Bakınız *belirsiz, açıklık, bilinçdışı düşünce.*

ADİL Tüm yönlerden eşit davranma ve kişinin kendi görüşleri, duyguları veya çıkarları olmadan davranma.

İlgili terimler: *Adalet,* kişinin kendi eğilimlerine bakmadan standart hakkaniyete işaret eder. Tarafsızlık ve yansızlık herhangi bir taraf için veya tarafa karşı özgürlük anlamına gelir. Tutkusuzluk, tutku veya güçlü duygu yokluğudur; dolayısıyla sıcak ve ilgisiz karar verilebilir, nesnel kişinin birine bakmadan kişiler veya şeylere dair görüş bildirmesidir.

Hakkaniyet genellikle ihlal edilen önemli bir zihinsel standarttır. Bakınız, *zihinsel standartlar, tarafsızlık, etik muhakeme.*

AKILCI/AKILCILIK Akıl (duygular tarafından değil) tarafından yönlendirilen ya da akıl yürütme ile yapmak zorunda olunan, mantığa tutarlı ya da dayalı olan, iyi akıl yürütme ilkelerine uygun olan, mantıklı, iyi yargılama gösteren, tutarlı, mantıklı, ilgili ve sağlamdır.

Günlük konuşmada *akılcı* veya *akılcılık* terimlerinin en az üç ortak kullanım alanı vardır. Biri düşünmek için bir kişinin genel yeteneğini gösterir. İkinci, kişinin amaçlarına (bu amacın etik olarak haklı olup olmadığına bakılmaksızın) ulaşmak için aklını kullanma yeteneğini ifade eder. Üçüncüsü, entelektüel ve etik yönden haklı çıkacak şekilde düşünme ve davranma taahhüdünü ifade eder. Bu üç kullanımın yanında bu ayrımlar yatar: becerikli düşünür, sofistik düşünür, Sokratik düşünür. İlk kullanımda, sadece düşünürün becerilerine değindik. İkinci de "bencilce" kullanılan becerilere (eski Sofistler gibi) değindik. Üçüncüde (Sokrates'in yaptığı gibi) tarafsız olarak kullanılan becerilere değindik.

Duygusu güçlü eleştirel düşünür, aynı zamanda başkalarının hak ve ihtiyaçlarına saygı göstererek beceri kapasitelerini geliştirir. Entelektüel becerilerin kullanımında tarafsızlık vardır. Bakınız *gerekçe, mantık, entelektüel erdem, duygusu güçlü eleştirel düşünürler, duygusu zayıf eleştirel düşünürler, akılcı olmama.*

AKILCI BENLİK İnançlarımız, iyi akıl yürütme eylemlerimiz ve kanıtı esas almaya odaklandığımız ölçüde insan karakteri ve doğası, insanların mantıklı bir şekilde düşünce ve davranma kapasitesi (benmerkezci olarak düşünme ve davranmanın aksine).

Her birimiz hem "mantıksal" hem de "mantık dışı" benliğe sahibiz. Mantık dışı veya benmerkezci tarafımız doğal olarak, birikim olmadan

doğmasına rağmen eleştirel düşünce kişinin "akılcı benlik" gelişiminin temelidir. Başka bir deyişle akılcı özelliklerimiz kendilerini geliştirmez. Otomatik olarak zihinde bulunmaz fakat geliştirilmelidir. Bugünkü toplumlar akılcı kişilerin yetişmesi eğiliminde değildir, bunun yerine benmerkezci ve sosyal merkezci düşünceyi teşvik etme eğilimindedir. Bakınız, *akılcı, eleştirel toplum, benmerkezcilik, toplum merkezcilik.*

AKILCI DUYGULAR (VEYA AKILCI TUTKULAR) Becerikli akıl yürütme ve eleştirel düşünce etkili boyutu.

Duygular insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Akıl yürüttüğümüz her an, bazı duygular her zaman düşüncelerimiz ile bağlantılıdır. Akılcı duygular makul düşünce ve eylem ile bağlantılı olanlardır.

R. S. Peters (1973) aşağıda "akılcı tutkuların" önemini açıklanmıştır:

Çelişkiler ve tutarsızlıklardan nefret edilmektedir, bununla birlikçe akıl ve net olma sevilmektedir ve kelimelere nispeten sabit anlamlar yüklenemezse ve test etme kuralları ve genelleştirilmiş açıklamalar olmazsa anlam karışıklığından nefret edilebilir. Akıllı bir insan özel bir açıklama yapmadan söyledikleri kafasını karıştırıyorsa bunu söyler ve de tutarsızlıkları belirtir, özel açıklama ister.

Akıl yürütme nedensizliğin karşıtıdır. Özellik olarak genellikle olumsuz olan uygun tutkular ile desteklenmektedir –ilgisizlik, özel savunma ve keyfî karar nefreti. Kişinin çıkarlarının ve iddialarının söz konusu olduğu durumda aşırı keyfîlik sürdürüldüğünde daha çok haksızlığa kızgınlık duygusu doğar. Bunun olumlu tarafı iddiaların adil ve tarafsız değerlendirilmesi için tutkudur...

Muhakeme etmeye hazırlanmış olan bir adam argümanlara uyması gerektiğini güçlü bir şekilde hissedebilir ve kendini yönlendirdiği şekilde karar verebilir. Kişilere dair düşünceler kafasına girdiği kadar kendisinde olduğu gibi dikkate değer bir bakış açısına sahip olan şimdiye kendi aklına gelmeyen hakikatin parıltısına sahip başka bir kişiye duyulan saygı ile dolu olabilir. Bu şekilde ilerleyen, bu tutkulardan etkilenen bir kimseye biz akılcı insan deriz. Bakınız, insan zihni, duygular, mantık dışı duygular.

AKILCI OLMAK Kişinin davranışlarını, görüşlerini vb. (yüzeysel olarak) akılcı ve geçerli görülen fakat gerçek olmayan (Gerçek nedenler bilinçsiz olabilir ya da az itibar edilebilir veya kabul edilebilir görülebilir.) nedenlere bağlamak, akıl yürütmeyi akılcı veya mutabık yapmak; bir sebebe bağlamak, akılcı şekilde düşünmektir.

Akılcı olmak teriminin iki farklı kullanımı vardır. Biri akılcı veya nedene dayalı düşünce ile eş anlamlıdır. Diğeri insanın savunma mekanizmasıdır; insan zihni yaygın olarak ya kendisinden ya da başkalarından bir şeyleri gizli tutmak için kullanılır. Bu ikinci kullanımda akılcı olmak terimi "kulağa güzel gelen" sebepler vermektir fakat kişinin gerçek nedenleri değildir. Akılcılaştırma, bu ikinci anlamda, genellikle yüksek etik amacı korumaya çalışırken kişinin kendi çıkarlarını izlediği durumlarda kullanılır. Örneğin, özel ilgi gruplarından büyük bağışlar aldıktan sonra siyasetçiler oylar veya komite hareketlerine karşı bu grupları desteklemektedir, rutin olarak davranışlarında akılcı olmaktadır, pek çok kişi tersinin doğu olduğunu düşünürken yüksek bir dürtü ile hareket eder. Köleleri yanında tutulanlar genellikle köleliğin doğru olduğunu çünkü kölelerin çocuklar gibi olduğunu ve de öyle muamele edilmesini iddia edebilir.

Akılcılaştırma, yine bu ikinci anlamda, kişilerin bencil dürtüleri ile yüz yüze gelmeden yapmak istedikleri şeyi almalarını sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Akılcılaştırma kişilerin kendi dürtülerini bilinç seviyesi altında tutmalarını sağlar. Gün boyunca etik davranmasalar bile geceleri huzurlu bir şekilde uyuyabilirler.

Eleştirel düşünürler akılcılaştırmanın insan düşüncesi ve davranışlarında önemli bir rol oynadığını kabul ederler. Hepimizin bazı zamanlar davranışımızı akılcı hâle getirdiğimizi ve dolayısıyla kendi düşüncemizce de yaşantımızda sıklığı ve gücünü azaltmaya çalışmamız gerektiğinin farkındadırlar. Bakınız, *savunma mekanizmaları.*

AKILCI OLMAYAN/MANTIK DIŞILIK Akıl yürütme gücü eksikliği; akıl yürütme veya mantığa aykırı; anlamsız, absürt.

İnsanlar hem rasyonel hem de irrasyoneldir. Genellikle mantık dışı şeyler yapmamıza neden olan benmerkezci ve toplumsal merkezci eğilimlerimiz vardır (her ne kadar bize mükemmel bir şekilde mantıklı görünse bile). Herhangi bir durumda otomatik olarak neyin makul olduğunu hissedemeyiz. Aksine, mantıksal olarak düşünmemiz ve harekete geçmemizin ölçüsü mantıksal özelliklerimizin ne kadar iyi geliştiğine bağlıdır. Doğal ön yargı ve yanlılığın ötesinde gitmemiz için öğrenmemiz gereken ölçü dar bakış açımızın ötesinde verilen durumda en akıllıca olanın ne olduğu ve neye inanacağımızdır. Eleştirel düşünürler irrasyonel eğilimlere alarm hâlindedir. Akılcı, tarafsız kişiler olmaya çalışırlar. Bakın *benmerkezcilik, toplumsal merkezcilik, akıl yürütme, mantık.*

AKILCI TOPLUM Bakınız *eleştirel toplum.*

AKILCI YARGILAMA Dikkatli düşünce ve yansımaya dayalı olarak ulaşılan, bir yandan subjektif fikirden ayrılan ve diğer yandan gerçekçiliği olan herhangi bir inanç veya kanaat.

Gerçek meseleler ve tartışma konusu arasındaki ayrım yaygındır. Çok az kişi üçüncü kategorinin çok büyük önemi olduğunu ve akılcı yargılama ile ilgili olduğunu bilmektedir. Birbiriyle çatışan bakış açıları arasında iyi muhakeme yapma ve süreçte karmaşık bir kanıt ve/veya zorlayıcı kavramlardan en iyi anlamlar çıkaracak kanaatlere varma yeteneği gösterdiğimizde akılcı yargılama yapabiliriz.

Eleştirel düşünürler akılcı yargılama gerektiren konuları ele aldıklarını ve onları iyice ele almaları gerektiğini bilirler. Bakınız, *neden, akılcı yargılama soruları.*

AKIL/ENTELEKTÜEL/AKILLI *Entelektüel* terimi genellikle yüksek derecede akıllılık gösteren akıl gerektiren anlamına gelir. Akıl terimi akıl yürütme özelliğini veya ilişki, fark vb. algılama veya anlama anlamına gelir. Zihnin bilen ve anlayan kısmına karşılık gelir. Düşünce gücü, büyük zihinsel özellik veya yüksek zekâ derecesi anlamına gelir. Akıl veya akıllı terimleri alarm durumunda bir zihin, parlak, algısal, bilgili, akıllı ve zeki anlamına gelir. Genel olarak deneyimden öğrenme veya anlama, bilgi edinim ve tutma ve yeni durumlara hızlı ve başarılı şekilde yanıt verme yeteneği anlamına gelir. Karakteristik olarak problem çözmede akıl yürütme kullanımı ve sağlam kararlar alma anlamına gelir.

Becerikli akıl yürütme akıllı karar vermenin kalbi olduğundan ve sağlam kararlar verilebildiğinden akıllılık gelişimi eleştirel düşünce ile ilişkilidir. Eleştirel düşünce kavram ve ilkelerinden kavramın uygulanmasından iyi muhakeme yeteneğimizi geliştirebiliriz. 19. yüzyıl akademisyeni John Henry Newman akıl ve eleştirel düşünce ilkeleri arasındaki ilişkiyi zengin ve ayrıntılı olarak vermiştir. Kitabındaki kısa bir pasajda şöyle yazmaktadır:

> Güçlerin mükemmelliği ile disipline olan, bilirken düşünen, aklın sadece kısmen olmadığını, tek olmadığını, aceleci olmadığını ve kayıpta olmadığını belirterek elastik muhakeme kuvveti ile gerçek ve olayların yoğun kitlesini ele almayı öğrenmiştir... Çünkü her başlangıç bir bitiştir, her son kökeninden doğar, her kesintide kanunlar, her gecikmede limitler vardır çünkü nerede durulacağı ve bir noktadan diğer noktaya nasıl yol alınacağı bilinmektedir (s. 100).

Kesinlikle bazı kişiler doğuştan yüksek derecede "akıl" sahiptir. Hâlen ham aklın geliştirilmesi gereklidir (eleştirel düşünceyle), genellikle akıl ham gücü iyinin aksine kötü için çalışmaktadır ve zayıf anlamlı eleştirel düşünceye neden olmaktadır (yani becerikli fakat etik olmayan düşünce). Eleştirel düşünce araçları ile aktif olarak aklı koruyabiliriz, entelektüel özelliklerimizi geliştirebiliriz ve güçlü anlamlı eleştirel düşünceyi teşvik edebiliriz (becerikli ve etik düşünme). Bakınız *güçlü anlamlı eleştirel düşünce, zayıf anlamlı eleştirel düşünce.*

AKIL YÜRÜTME akıl yürütenlerin zihinsel süreçleri; sonuçları şekillendirme süreci, yargılamalar veya olgular, gözlemler veya teorilerden çıkarımlar, bu süreçte kullanılan kanıt ve argümanlar.

Akıl yürütme derken zihnimize bir konuda anlam kazandırarak o konu hakkında anlam çıkarabileceğimizi demek isteriz. Neredeyse tüm düşünce anlam çıkarma aktivitelerinin bir parçasıdır. Kapıda bir tırmalama sesi duyduğumuzda "Bunu yapan köpektir." diye düşünürüz. Gökyüzünde kara bulutlar gördüğümüzde "Yağmur yağacak." diye düşünürüz.

Bu çalışmaların bir kısmı bilinçaltı düzeyde çalışır. (Örneğin, bana dair tüm işaretler ve seslerin onların yaptıklarının farkında olmadan benim için anlamı vardır.) Akıl yürütmemizin çoğu dikkat çekici değildir. Birileri tarafından meydan okunduğunda ve savunmamız gerektiğinde bizde açık olma eğilimindedir. ("Neden Jack'in iğrenç olduğunu söylüyorsun? Ben onun oldukça hoş olduğunu düşünüyorum.")

Akıl yürütmenin tamamen niteliğin düzenli olarak incelenmesini gerektiren bileşen parçaları anlamına geldiğini anladığımızda akıl yürütme komutu almaktayız. Diğer bir deyişle, ne zaman akıl yürütsek çıkarımlara ve neticelere yol açan varsayımlara dayalı bakış açısı içerisinde bir amaçla akıl yürütürüz. Soruları cevaplamamız için veri, olgular ve deneyimleri (bilgi), yorumlama kavramları, fikirleri ve teorileri kullanarak sorunları çözebiliriz. Akıl yürütmede (amaç, soru, bilgi, kavram, çıkarımlar, varsayımlar, etkileri, bakış açısı) unsurlar örtülü durumdadır. Kritik düşünürler bunun farkındadır ve rutin şekilde nitelik için bunları bilinçli bir değerlendirme düzeyine getirmeye çalışırlar. Bakınız, *düşünce unsurları.*

AKIL YÜRÜTME ÖGELERİ Tüm akıl yürütmede gömülü veya öngörülen düşünme parçasıdır: amaç, sorgulama, bilgi, çıkarım, varsayım, kavram, bakış açısı; ayrıca düşünce kısmı, düşünce ögesi, düşünce yapısı.

Tüm akıl yürütme evrensel bir öge içermektedir, her biri olası bir sorunu izleyebilir. Diğer bir deyişle ne zaman düşünsek çıkarım ve neticelere sebep olan varsayıma dayalı bakış açısı içerisinde bir amaç düşünmektedir. Verileri, gerçekleri ve deneyimleri (bilgi) yorumlamak, soruları cevaplamak, sorunları çözmek ve sorunları çözümlemek için kavram, fikir ve teorileri kullanırız. Eleştirel düşünürler düşüncelerinde ve başkalarının düşüncelerinde bu ögeleri belirleme ve değerlendirme becerisini geliştirirler.

Akıl yürütmeyi ögelerine veya yapılarına analiz etme eleştirel düşüncede temel üç anlayıştan biridir; diğer ikisi düşüncenin değerlendirilmesi (zihinsel standartlar) ve entelektüel erdemlerin geliştirilmesidir. Bakınız *analiz, amaç, sorgulama, bilgi, çıkarım, kavram, varsayım, çıkarım, bakış açısı, zihinsel standartlar, entelektüel erdemler.*

AKTİF BİLGİ Sadece doğru olmayan ayrıca içgörsel olarak anlaşılan bilgiyi aktif olarak kullanmadır. Düşünürü daha fazla bilgi, daha derin anlayış ve rasyonel harekete iter.

Okullaşma, aktif cahillik ve durağan bilgi yerine aktif bilginin gelişmesine öncülük etmelidir. Örneğin, tarih dersini düşünün. Tarih dersi sınıflarında birçok öğrenci sınavları geçmek için tarih ders kitaplarından daha fazla şey öğrenmeye çalışmaktadır. Bu konulardan bazıları öğrencinin atıl bilgisini oluşturmaktadır. Diğer konular öğrencilerin yanlış anladığı ve açıkladığı etkin bilginin bir parçası hâline gelen konulardır. (Doğru olduğuna inanmaktadırlar.)

Eleştirel düşünce perspektifinden daha güçlü olan tarih mantığı içerisinde düşünerek öğrenmedik. Becerikli bir şekilde yaptığımızda aktif bilgi dayanağı oluşturabilir.

Aşağıdaki iki fikre bakın:

- Tarih her zaman belirli bir bakış açısı ile anlatılır.
- Herhangi bir bakış açısı taraflı, ön yargılı veya saplantılı olabilir.

Bu iki anlayış düşüncemizde etkin olduğunda rutin olarak tarihi yeni bir şekilde okuyabiliriz. Herhangi bir bakış açısında sınırlandırmaları fark edebiliriz. Bakınız *etkin bilgi, atıl bilgi.*

ALDATICI Akıl yürütmede bir hata; argüman kusur ve ayıp, iyi muhakeme kuralları (ses gibi görünür, özellikle bir) uymayan bir argüman; içeren veya bir yanılgı dayalı; görünümünü ya da anlamı aldatıcı, yanıltıcı, aldatıcı. Bakınız *safsata.*

ALT BİLİNÇLİ DÜŞÜNCE bilinç farkındalığı seviyesinin altında zihinde yer alan düşünce ya da inanıştır fakat düşünür, kabul etmede bir problem görmez.

İnandıklarımızın çoğu herhangi bir anda bilinçli değildir. İnançlarımız bir sorun problem üzerinde düşünmeyle ilgili gözüktüğünde bilinçli algıya dönüşmektedir. Bilinçaltı düşünceler onlara dikkat yönlendirerek kolayca geri çağrılabilir. Düşünürlerin bir sebeple sakınması gereken bilinç dışı düşüncelerin tersidir. Bakınız *bilinçsiz düşünce.*

AMAÇ Nesne, amaç, hedef, son nokta; birinin gerçekleştirmeyi umduğu bir şeydir.

Bütün akıl yürütmenin bir amacı vardır. Diğer bir deyişle, biz insanlar dünya hakkında düşündüğümüz zaman rastgele düşünmeyiz; aksine hedeflerimiz, arzularımız, ihtiyaçlarımız ve değerlerimiz doğrultusunda düşünürüz. Düşüncemiz dünyada belirli kalıplarla bütünleşmektedir, basit konularda aynı görüşe sahibizdir. Kendimiz dâhil bir kişinin düşüncesini anlamak için hizmet ettiği fonksiyonu, ne hakkında olduğunu ve çıkarılacak anlamları anlamalıyız.

İnsan hedef ve arzularının bilinçli gerçekleşme düzeyine gelmesi eleştirel düşüncenin önemli bir parçasıdır. Buna göre, eleştirel düşünürler açıkça amaçlarının ne olduğunu belirtmek için sürelerini kullanırlar, ilgili amaçlardan ayırt ederler, sürekli olarak kendilerine amaçlarını hatırlatırlar. Dahası, gerçekçi amaçlar ve hedefler benimserler, önemli amaçları ve hedefleri seçerler, birbirleriyle tutarlı amaç ve hedefleri seçerler, düşüncelerini düzenli olarak amaçlarına göre düzenlerler ve (başkalarının istek ve haklarının kendi istek ve hakları ile eşit olduğunu göz önünde tutarlar) tarafsız olan amaçlar seçerler.

Tersine, eleştirisiz düşünürler genellikle kendi merkez amacı hakkında net değildir. Farklılıklar, bazen çelişkili amaçlar arasında dalgalanır. Dahası, onların temel amaç veya hedefi kaybetmezler, gerçekçi amaçları benimserler, gerçekçi hedefler belirler, önemliyse sanki önemsiz gibi amaçları ve hedefleri benimserler, yanlışlıkla kendi amaçlarını inkâr ederler, tutarsız hedefler için düşünceleri izlemede başarısız olurlar, başkalarının ihtiyaç ve arzuları pahasına kendine hizmet eden amaçları seçerler.

AMPİRİK Kavram veya teoriden ziyade, deney, gözlem veya deneyime dayalıdır; deneyim veya deney ile kanıtlanabilir veya doğrulanabilir.

Kelimenin anlamı veya kavram veya teori çıkarımlarına dayalı olanlardan deney, gözlem veya deneyime dayalı düşünceleri ayırt etmek önemlidir. Ancak daha derin anlamda tüm deneyimler kavram veya teorilerden algılanır. Hâlen, ampirik boyut (örneğin gerçek ve veri) ve kavramsal boyut (ampiriğe verilen anlam) arasındaki ayrımı yapmak önemlidir.

Eleştirel olmayan veya bencil eleştirel düşüncenin bir ortak şekli ön yargılı anlam veya teoriyi korumak için gerçek veya deneyim içermektedir. Aslında kişiler yaygın olarak en sevdikleri teorisi veya inanışlarını kabul etmeden önce başka anlamlar vermektedir. Birçok ekonomist, kapitalizmin hiçbir devlet düzenlemesi veya müdahalesi olmadan veya çok az olarak serbesti verme teorisini desteklemektedir, ayrıca piyasanın uzun vadede herkesin iyiliğine toparlanacağına inanmaktadırlar. Dikkat etmelerinde başarısız olacakları şey insan bencilliği ve açgözlülüğün genellikle bu sürece müdahale etmesidir. Bakınız *veri, gerçek, kanıt, kavram, teori.*

AMPİRİK ÇIKARIM Dil mantığı nedeniyle olmayıp deneyim veya bilimsel kanunlarla bir durum veya gerçeği izleyen çıkarımdır.

Ampirik çıkarımlar her durumun doğasında vardır. Ele alınacak bilgilerin yanı sıra o bilgilerin çıkarımları veya olası neticeleri vardır. Bir ocak üzerindeki kırmızı para ampirik olarak tehlikeli ısı anlamına gelmektedir. Eleştirel düşünürler dikkatlice hareket etmeden önce bilgilerin önemli çıkarımlarını ele almaktadır. Bakınız *ampirik, çıkarım.*

ANALİZ ETME Kurucu parçaları demonte etme, doğasını belirlemek için ayrıntılı inceleme, bir sorun ya da durum daha derinlemesine bakma, özü veya yapısı bulma ve inceleme.

Düşünce analiz eleştirel düşünme temel bir hedeftir. Bu eleştirel düşünme temel anlayışlar (diğer iki düşünce ve zihinsel özelliklerin peşinde değerlendirilmesi olduğu için) üç setten birini temsil eder. Böylece, öğrencilerin rutin fikirler, iddialar, deneyimler, yorumlar, yargılar ve teorilerini analizi istenmelidir. *Akıl yürütme elemanları, zihinsel standartları, zihinsel özelliklere* bakınız.

ATIL BİLGİ Önceden belleğe kaydedilmesine rağmen, anlanmayan ve dolayısıyla kullanılmayan bilgidir.

Okulda öğrenilenlerin çoğu atıl bilgidir. Örneğin, birçok kişi okula gittikleri sürece kapsamı anladıklarını inanmalarına yol açan demokrasiye dair bilgi alır. Genellikle içselleştirdikleri bilginin önemli bir kısmı zihinlerindeki boş sözlü ritüellerden oluşmaktadır. Örneğin, birçok öğrenci okulda demokrasinin halkın hükûmeti olduğunu öğrenmektedir. Bu yanıltıcı ifade genellikle zihinlerine takılıp kalmıştır. Demokrasinin herhangi bir verilen ülkede mevcut olup olmadığı ölçüsünde değerlendirme için pratik kriterlere dönüştürülmesine rağmen ne anlama geldiğini anladıklarını düşünmelerine yol açar. Açık olarak birçok kişi aşağıdaki soruları akıllı bir şekilde cevaplayamayabilir:

- Halkın hükûmeti ve halk için hükûmet arasındaki fark nedir?
- Halk için hükûmet ve halk tarafından hükûmet arasındaki fark nedir?
- Halkın hükûmeti ve halk tarafından hükûmet arasındaki fark nedir?
- "Halk" demekle tam olarak ne anlatılmak istenmektedir?

Öğrenciler genellikle yeterli ölçüde ne öğrendiklerini düşünemezler. Sonuç olarak zihinlerinde bir anlama dönüştüremezler. İnsan bilgisinin çoğu, insanın zihninde sahip oldukları, sadece boş kelimelerdir (atıl veya zihinde ölü). Eleştirel düşünürler bilgiyi tanıyarak ve istedikleri şekilde dönüştürerek zihni boşaltmaya çalışırlar. Bakınız *etkin bilgi, aktif bilgi.*

BAKIŞ AÇISI Bir şey gördüğünüz yerdeki kesinlik, şeylerin görüldüğü yerdeki mental bir pozisyon, neye baktığınız ve onu nasıl gördüğünüzdür.

İnsan düşüncesi ilişkisel ve seçicidir. İnsanları, olayları ve olguları her açıdan her an için anlamak imkânsızdır. Amaçlarımız sıklıkla olguları görme şeklimizi kontrol eder. Eleştirel düşünme, düşüncelerin analizi ve değerlendirilmesinde bu gerçeğin dikkate alınmasını gerektirir. Bu, insan düşüncesinin gerçeği kavrayamayacağı ve nesnelliği başaramayacağı anlamına değil de insana ait gerçekliğin, nesnelliğin ve içgörünün her zaman sınırlı, yanlı olup mutlak olmadığı anlamına gelir. "Bir bakış açısı içerisinde mantık yürütmekten" söylemek istediğimiz şey, düşünme biçimlerimizin kaçınılmaz olarak belli bir odak noktası veya eğiliminin olduğudur. Düşüncemiz bazı konulara bazı açılardan odaklanır. Odaklandığımız şeyi ya değiştirebiliriz ya da odaklanma açımızı değiştirebiliriz. Bir konu hakkındaki düşünme açımızı genellikle isimlendiririz.

Bizim bakış açımız kendi perspektifimize gömülüdür fakat *perspektif* kelimesi sıklıkla daha geniş anlamda kullanılır. Bir başkan adayına "liberal" bir perspektiften bakabiliriz fakat adaya karşı bakış açımız daha spesifik olmaya eğilimlidir, onu liberal parti prensiplerini ihlal eden bir aday olarak görme gibi (böylece "bakmak" ve onu takip eden yolla "görmek"...)

Becerikli düşünürler, insanların farklı bakış açıları olduğunu her zaman akıllarında tutarlar, tutarlı olarak diğer bakış açılarını da belirtirler ve onları yeteri kadar anlayabilmek için bu bakış açıları arasında akıl yürütürler, farklı görüşler ararlar (özellikle de tutkuyla inandıkları bir konu olduğunda), monolojik akıl yürütmelerini açık bir şekilde monolojik olan problemlerle sınırlarlar, büyük olasılıkla ön yargılı oldukları zaman farkına varırlar, problem ve meselelere bir vizyon zenginliğiyle ve uygun geniş bakış açılarıyla yaklaşırlar.

Beceriksiz düşünürler, diğer bakış açılarına itibar etmezler, bir meseleyi kendilerininkinden belirgin şekilde farklı olan bakış açılarından göremezler, yabancı bakış açılarından empati ile akıl yürütemezler, bazen duygusal yüklü olmayan konularda farklı bakış açıları verebilirler fakat güçlü

şekilde hissettikleri konularda bunu yapamazlar, çoklu mantıklı meseleler ile monolojik olanları karıştırırlar, belirlenmesi gereken bir çoklu mantıklı soru verildiğinde ve burada tek bir referans çerçevesi olduğunda ısrar ederler, ön yargılarının farkında değildirler ve uygunsuz şekilde dar ve yüzeysel bakış açılarıyla akıl yürütürler. Bakınız *perspektif, dünya görüşü, akıl yürütme ögeleri.*

BASMAKALIP bir kişinin aynı ortak özelliklere göre kişileri genelleştirmesi, ön yargılı olarak grubu ve gruptaki bireyleri algılaması.

Basmakalıplığın bir temel şeklinden biri insanların kendi kültürlerindeki uygulamaların inanışların başka kültürlerde olana göre daha üstün olduğunu varsaydığı kültürel önyargıdan gelmektedir. Bakınız *savunma mekanizmaları, toplumsal merkezcilik.*

BASTIRMA Bir bireyin kabul edemeyeceği düşünceler, duygular veya hatıralar bilinçliliğe ulaşmayı önler.

Bastırma genellikle anıların hatırlanması azı verdiğinde meydana gelen bir savunma mekanizmasıdır. İnsanlar kendilerine hoş gelmeyen bir şeyi hatırlamak istemediğinden (örneğin doktorla randevu) "unutma" şeklinde de olabilir. Bastırma yararlı bir amaca hizmet eder –örneğin, acı veren anıları bastırmanın en iyi yolu onları tekrar ele almamaktadır. Ancak bazı bastırmalar fonksiyonel olmayabilir; örneğin, bir kişinin etik şekilde davranmadığı olgular bastırıldığında (sorumsuz bir şekilde birinin incitilmesi gibi)

Eleştirel düşünürler, düşüncelerinde ve duygularında bastıracakları konulara dair farkındalıklarını arttırmaya çalışmaktadır. Neden bastırma konusunu ele aldıklarını anlamaya çalışırlar. Aktif olarak kendilerini fonksiyonel dışı yapan fikirleri hangi ölçüde azaltacakları üzerinde çalışırlar. Unutulmamalıdır ki bu derin bastırılmış fikirler akılcı eleştiriye karşı oldukça dayanıklıdır. Bakınız *savunma mekanizması.*

BELİRSİZLİK İki veya daha fazla olası bir anlama sahiptir, ya kasıtlı niyet veya ifadenin tam olmaması.

Belirsizlik ve muğlaklık yazılı ve konuşmaya duyarlılık iyi düşünme esastır. Bağlam elverdiği açık ve kesin olarak bir sürekli çaba etkili ve ikna edici düşünce geliştirmek için esastır. Bazı belirsizlik, bazı bağlamlarda, örneğin şiir ya da görsel sanatlarda, uygun olabilir. Ancak günlük iletişimde düşünce berraklığı, genellikle dil net kullanım gerektirir. Deyimi düşünün: "refah bozukluğu." Bu cümlenin olası anlamları arasında şunlardır:

- Refah programları yönetenlerin haksız refah politikası yönetmek için rüşvet alması
- Refah politikaları paranın çoğunun onu hak eden insanlar yerine hak etmeyenlere gittiği şeklinde yazılır.
- Hak etmeyen kişilere para veren bir hükûmet

Dolayısıyla "refah bozukluğu" terimi belirsizdir. Anlamını bilene kadar kabul edip etmeyeceğimizi bilemeyeceğiz.

Belirsiz kavramları ve iletişim insan hayatındaki geniş bir dizi sorunlara yol açar. Böylece, öğrencilerin düşünce açıklama rutin pratiğe ihtiyacı olur. *Netlik, zihinsel standartlara* bakınız.

BİLİŞSEL SÜREÇ Genel olarak insan zihninde doğal olarak meydana gelen zekâ faaliyetleri olarak anlaşılır.

İnsan düşüncesinde bilişsel süreci anlamak önemlidir, süreçlere örnek olarak sınıflandırma, çıkarım yapma, varsayımda bulunma, planlama, analiz yapma, karşılaştırma, kontrast ve sentezlemeyi verebiliriz. Ancak bu süreçlerde yer almanın otomatik olarak becerikli ve disipline akıl yürütme sağlayacağı varsayımında bulunmamamız gereklidir. Örneğin, ne zaman plan yaparsak gerekli şekilde iyi plan yapamayabiliriz. Bazen kötü plan yapabiliriz. Planlamanın tek gerçeği otomatik olarak yüksek kaliteli biliş taşımamasıdır. Mükemmel düşünceyi sağlamak için bilişsel süreçte yer alırken devamlı olarak entelektüel standartları karşılamamız gereklidir. Bakınız *entelektüel standartlar.*

BELİRTME/SPESİFİK İfade etmek, tanımlamak, açıkça veya detaylı olarak tanımlamak; hassas, kesin.

Birçok insan düşüncesi, konuşma ve yazması belirsiz, soyut, somut ve açık olma eğilimindedir. kişilerin görüşlerini özel olarak nasıl belirteceğini öğrenme nasıl açık, kesin ve doğru olarak düşüneceklerini öğrenme kadar önemlidir. Bakınız, *açıklık, entelektüel standartlar, kesinlik.*

BENMERKEZCİ BOYUN EĞME "Güçlü insanlar ne isterlerse alırlar." gibi mantıksız psikolojik eğilimdir.

İnsanlar doğal olarak kendi çıkarları ile ilgilidir ve kendi arzularını tatmin etmek için motive edilmektedirler. Psikolojik güç ve etki dünyasında kişiler genel olarak iki şekilde başarıya ulaşmayı öğrenmektedir: karşılarında dikilene (benmerkezcilik baskısıyla) psikolojik olarak savaşmak veya gözdağı vermek (kurnazca veya açıkça) veya alternatif olarak, daha güçlü olan diğer kişilere katılmak veya hizmet etmek: (1) kişisel önem duygusunu göstermek, (2) onları korumak ve (3) başarılarının bazı faydalarını paylaşmak. Mantıksız kişiler aynı ölçüde olmasa da her iki tekniği kullanır.

Kişiler daha güçlü olan başkalarına boyun eğdiğinde benmerkezcilik boyun eğmesi ile karşılaşırlar. Kuvvet ve kontrol kullananlar benmerkezcilik baskısı terimi ile karşılaşırlar. Bu iki davranış şekli halk arasında görülmektedir; örneğin, rock yıldızlarının veya spor yıldızlarının hayranı olanlar arasındaki ilişki. Birçok sosyal grup lider rolü oynayarak ve pek çoğu hayran rolü oynayarak hiyerarşi dizisi oluşturmaktadır. Tarafsız akıllı kişiler ne baskı yapar ve de kör olarak baskı yapan birine hizmet eder.

Tersi *benmerkezcilik baskısıdır*. Bakın *ayrıca benmerkezcilik.*

BENMERKEZCİLİK Her şeyi kendisiyle ilişkilendirerek görme eğilimidir; olguların göründükleri andaki algılarını gerçeklerle karıştırmak; kendine odaklı olma eğilimi ya da yalnızca kendini ve kendi çıkarını düşünme eğilimidir; bencillik.

Kişinin arzuları, değerleri ve inançları (ki bunlar kendi kendini kanıtlar şekilde doğrudur ve diğer her şeyin üzerindedir) genellikle bütün yapılan yargılamaların ve deneyimlerin normları olarak eleştirilmeden sıkça kullanılır. Benmerkezcilik eleştirel düşünmeye engel en temel etmenlerden birisidir. İnsan eleştirel düşünmeyi öğrendikçe daha rasyonel ve daha az benmerkezci olur. Bakın *benmerkezcilik alanı, benmerkezcilik yakınlığı benmerkezcilik sunulması, savunma mekanizmaları, insan doğası, bencilliklerine, kişisel çelişki, bilinçdışı düşünce, güçlü anlamda eleştirel düşünür.*.

BENMERKEZCİLİK ALANI Benmerkezcilik eğilimi birinin üzerinde doğrudan güç uygulama isteği veya insanları sindirme eğilimidir.

Başkalarının benmerkezcilik alanı açık ya da gizli olabilir. Bir yandan, benmerkezcilik alanı, sert diktatörlük, zorba veya zorbalık davranışları içerebilir (örneğin "bir fiziksel kötü niyetli eş). Diğer yandan, "gerekliyse" kontrol veya güç kullanımı anlamına gelen ince mesajlar ve davranışlar içerebilir (Örneğin, kişiye astı olduğunu anlatan bir amir, sessiz dokundurma ile, çalışmasının itaat etmesine bağlı olmasının denilmesi). İnsan mantıksız davranışı genellikle baskın gelen ve boyun eğici davranış bileşimidir. İdeal faşist toplumda herkes (diktatör hariç) diktatöre boyun eğmektedir ve herkese baskın olmaktadır. Bakın *benmerkezcilik boyun eğmesi, benmerkezcilik.*

BENMERKEZCİLİK YAKINLIĞI Kişinin "hayat ne güzel değil mi?" veya "hayat ne kötü değil mi?" olarak olumlu veya olumsuz olayları aşırı genelleştirdiği mantıksal olmayan bir eğilimdir. (Piaget tarafından belirtilmiştir.)

Benmerkezcilik yakınlığı eleştirel düşünceye engel olarak işlev gören insan düşüncesinin yaygın bir şeklidir. Tam olarak durumları yorumlama yerine benmerkezcilik yakınlığı zihnin aşırı genelleştirmesine neden olur. Bakınız *benmerkezcilik.*

BEYİN YIKAMA Bir (genellikle) partizan veya mezhepsel görüş, bakış açısı veya ilke. Partizan kelimesi kör, ön yargılı ve taraflı olmayı ifade eder. Mezhepsel ifadesi (1) belirli bir dinî inanışa bağlanma veya karakter veya kapsam olarak sınırlı düşünme veya (2) dar veya bağnaz kişi; beyin yıkama.

Telkin, eğitimde sürekli bir sorundur çünkü öğrencilerden genellikle iyice üzerinde düşünmeden ve eleştirel analiz yapmadan fikirleri kabul etmesi öğretilir. Çoğu çocuk için, bu yaşamın erken dönemlerinde başlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk okullarda öğrencilerden genellikle ulusal marşı söylemesi beklenir. Benzer olarak, medya yanlığı kişilere olaylar tek bir bakış açısı ile verildiğinde telkini içerir; eğer bir bütün olarak verilirse kültüre göre iyi olan tarafından hikâye verilir veya sosyal veya siyası olarak taraflılığı ve önyargıyı içeren kısım beslenir. Telkin eleştirel düşünceye etik olmayan bir propaganda şeklidir. Bakınız *sosyalleşme, eğitim, öğretim, eleştirel toplumlar.*

BİLGİ Tablolar, istatistik, veri, gerçekler ve diyagramlar gibi okuma, gözlem veya kulaktan dolma gibi herhangi bir şekilde bir araya getirme.

"Akıl yürütmemizde bilgileri kullanma", sonuçlarımızı desteklemek için bazı gerçek seti, veri veya deneyimleri kullandığımız anlamına gelmez. Bilginin kendisi geçerliliği ya doğruluğu anlamına gelmez. Akıl yürütmede kullanılan bilgi doğru olabilir veya doğru olmayabilir, ilgili veya ilgisiz olabilir. Eşit olarak ya da onun uygun bir ağırlık ya da değer bozan bir şekilde sunulabilir. Bilgi her zaman bir varsayımlar ışığında yorumlanır.

Genellikle biri akıl yürüttüğünde "hangi gerçekler veya bilgilere dayalı olarak akıl yürüttüğü" sorulmalıdır. Akıl yürütmenin temelindeki bilgilendirme her zaman önemli ve çoğu zaman çok önemlidir. Örneğin, idam cezası desteklemeye karar verirken gerçek bilgilere ihtiyacımız vardır. Kişi aşağıdaki bilgileri kullanarak idam cezasının haksız olduğunu destekleyebilir:

> "Ölüm cezası infaz edilen her yedi mahkûm için, 1976 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iade edilmişti çünkü idam bekleyen bir mahkûm suçsuz bulunmuş ve serbest bırakılmıştır."
>
> "Savcılar masumiyet kanıtını gizlediğinden ya da yanlış olduğunu bildiği kanıtlar sunduğundan 1963'ten bu yana en az 381 cinayet mahkûmiyet almıştır."
>
> "ABD Genel Muhasebe Ofisi tarafından yapılan bir çalışmada, ölüm cezası ırksal olarak ön yargılı bulundu... Beyazların katillerinin orantılı olarak siyahların katillerine göre idam edilmesi daha muhtemeldi."
>
> "1984 yılından bu yana 34 zihinsel engelli kişi idam edildi."[2]

Becerikli mantıklı düşünürler sadece destekleyecek yeterli kanıt varsa bir iddia da bulunurlar, iddiaların arkasındaki bilgileri sunarlar ve değerlendirirler, aktif olarak kendi konumlarına karşı bilgi ararlar, ilgili bilgiye odaklanırlar, söz konusu konu ile ilgisiz olanı göz ardı ederler, veri ve sağlam akıl yürütme ile desteklendiği ölçüde neticeye varırlar ve kanıtlarını net olarak belirtirler.

Beceriksiz mantıklı düşünürler tüm ilgili bilgileri ele almadan iddiada bulunurlar, akıl yürütmelerinde kullandıkları bilgileri göz önünde tutmazlar ve mantıklı olmazlar, sadece kendi bakış açılarından desteklendiğinde bilgileri toplarlar, ilgili bilgi ve ilgisiz bilgi arasındaki ayrımı dikkatli şekilde yapmazlar, verinin desteklediği ötesinde çıkarımda bulunurlar. Bakınız *ampirik, gerçek, çıkarım/çıkarımda bulunma, varsayımda bulunma, varsayım, akıl yürütme ögeleri.*

BİLGİ İnsan deneyimi yoluyla edinilmiş olgular, ilkeler, vesaire, vücudun açık ve haklı bir kavrayışa sahip ve düşünce.

Bilgi, düşünce, çalışma veya tecrübeye dayanmaktadır. Üzerinde iyice düşünmeden derin bilgiye sahip olamayız. Düşünceden ayrılacağından, bir kişi tarafından toplanacağından ve hatırlamak için bir cümleler topluluğu şeklinde başkasına verileceğinden genellikle düşünceye dair derin bilgimiz yoktur. Bilgi düşünce ile üretilir, düşünce ile analiz edilir, düşünce ile kavranır, düşünce ile organize edilir, değerlendirilir, korunur ve dönüştürülür. Derin bilgi sadece düşünce ile kavranan ve gerekçelendirilen zihinde meydana gelir. Bilgi inanç ile karıştırılmamalıdır. İnsanlar kolaylıkla ve sık sık yanlış olan bilgilere inanırlar ya da yanlış olduklarını bilmeden bir şeylere inanırlar. Bir kitap sadece türetilmiş anlamda bilgi içermek-

tedir çünkü sadece zihinler iyice okuyabilecektir ve üzerinde bilgi sahibi olacaktır.

Dolayısıyla, "düşüncesiz bilgi" bir çelişkidir. "Kör bilgi" bir çelişkidir. "Sebepsiz bilgi" bir çelişkidir. Bilgi haklı inanç veya vasıflı eylem anlamına gelir. Bu nedenle, öğrenciler körü körüne ezberlemek ve hatırlamak için test edildiğinde onlar bilgi için test edilmemiştir. Aksine, onlar atıl bilgi biriktirir. Bilgi ve hatırlama arasındaki karışıklığı eleştirel düşünce eğilimi önünde derin bir engeldir. Öğrencilerin zihinlerinde atıl bilgileri değil de aktif bilgilerin yerleşmesini teşvik etmek istiyoruz. Ayrıca, öğrencilerin açıkça kesin veya kesin olmayan bilgi ve doğası gereği her zaman doğru olan bilgi arasındaki ayrımı bilmelerini isteriz. Bakın *eğitim, aktif bilgi, atıl bilgi.*

BİLİNÇSİZ DÜŞÜNCE Farkında olmadan gerçekleşen düşünce; fikirler, deneyimler, varsayımlar ve böylece farkındalık seviyesinin altında olma, davranış üzerinde belirgin bir etkiye (ve bilinçli düşünceler üzerinde) sahip olma, algı seviyesinin altında yatan düşünce ve kolayca bilinçten silinmeme, biz farkında olmadan gelen ve oldukça açıkça algılanmayı önleyen düşünce. İkinci kullanımı farkında olmadığımız zihnimizde yer edinen bastırılmış düşünceyi ifade eder –bu düşünce bilinçli düşünce ve davranışımızı etkiler ve bir sebeple kabul etmeyi önleyici motivasyon yapar. Bunlar acı veren veya istenmeyen deneyimlerdir veya akılcılaştırma veya diğer türlü kendini kaldırma gibi fonksiyonel olmayan düşünce şekilleridir.

Birçok insan düşüncesi bilinçli değildir. İnsanların zihinlerinde fikirler ve varsayımlar vardır fakat bunun hiç farkında değillerdir veya çok az farkındadırlar. Tüm benmerkezci ve toplumsal merkezci düşünceler bilinç dışı boyuta sahiptir çünkü bu düşünceler gün gibi aşikâr değildir. Diğer bir deyişle bu düşüncelerin düşünüş şeklimizi etkilediği gerçeği ile yüzleşirsek onları ele almaya zorlanabiliriz. Bu da bize tutunacak bir şey vermektedir. Açık olarak sahip olmadığımız herhangi bir düşünce bilinç dışı boyuta sahiptir.

Düşünceleri zihninde bilinçsiz olduğu ölçüde bu düşünceleri analiz etme ve değerlendirme olasılığı çok azdır. Düşünce ve davranışlarımızı nasıl etkilediğini bulmak için çok az olasılığımız vardır. Eleştirel düşünürler bunun farkındadır ve bu nedenle, rutin olarak kalite için onları inceleyerek bilinçsiz düşünceleri bilinç seviyesine getirmeye çalışır. Bakınız *savunma mekanizmaları, benmerkezcilik, toplumsal merkezcilik, alt bilinçli düşünce* .

ÇIKAR Başkalarının harcanması pahasına bile olsa kişisel avantaj peşinde koşmak; grup olarak iş gören, başkalarını kullanarak kendi kolektif bencil amaçlarının peşine düşen başkalarını etkilemeye çalışan insanlardır.

Toplum merkezli düşüncenin bir doğal çıkarımı da çıkar problemidir. Her grup potansiyel olarak insan eğilimine düşer. Başkalarının harcaması pahasına olma bile avantaj peşinde koşarlar. Örneğin, birçok grup yasaların onlara özel olarak sağladığı imkânları kullanarak kongreye para, güç ve çıkar sağlamak için lobi yaparlar. Çıkar terimi klasik olarak halkın çıkarı teriminin karşıtıdır. Halkın çıkarı için Kongre'ye lobi yapan bir grup, birkaç kişi için özel avantaj peşinde olmaz, bütün toplumun ya da çoğunluğun korunması için bir çaba sarfederler. Soluduğumuz havanın kalitesini koruma halkın çıkarına olan bir konudur ama birkaç güvenlik aksamı olan ucuz araba üretimi ise bir grubun çıkarınadır (araba üreticilerine daha fazla para kazandırdığı için).

Çıkar terimi büyük ölçüde özel ilgi terimi ile yer değiştirir çünkü gerçek gündemin oluşmasını istemezler. Bakınız *bencillik ilgisi, toplumsal merkezci düşünce.*

ÇIKARIM/ÇIKARIMDA BULUNMA Diğer iddialar veya gerçekleri takip eden gerçekler. Fikir veya şeyler arasındaki mantıksal ilişkileri temsil eder. *Çıkarımda bulunma* dolaylı veya ima yoluyla belirtme, üstü kapalı söyleme, izlenim uyandırma, üstü kapalı anlatma, zorunlu kılma anlamına gelir. Sözlü çıkarımlar dil mantığı ile ilgili olan konuşma veya iletişimde kullanılan kelimeler ile çıkarımda bulunulan fikirler, varsayımlar, bakış açıları, inançlar ve benzeridir.

"Akıl yürütme çıkarımı" ile düşüncenin bazı boyutlarını ifade ederiz. Düşüncemizin bizi yönlendirdiği anlamına gelmektedir. Bir kişiye onu sevdiğini söylerseniz o kişinin refahı ile ilgilendiğiniz çıkarımını görebilirsiniz. Bir vaatte bulunursanız bu vaadi tutmak niyetinde olduğunuz çıkarımında bulunulur. Bir ülkeye demokratik derseniz siyasi gücün büyük ölçüde kişilerin (güçlü bir azınlığın yerine) elinde olduğu çıkarımında bulunursunuz. Kendinize bir feminist diyorsanız kadın ve erkeklerin politik, sosyal ve ekonomik eşitliğini istediğiniz çıkarımında bulunabilir. Genellikle kişilerin söyledikleri sözler ve davranışlarının aynı olup olmadığını görerek insanların güvenilirliğini test ederiz. "Ne demek istediğini söyle ve söylediğin ne anlama geliyor." cümleleri eleştirel düşünmenin sağlam ilkeleridir (ve kişisel bütünlük).

Eleştirel düşünmenin en önemli becerilerinden biri bir beyan veya durumun aslına neyi ima ettiği ve insanların dikkatsizce bu beyan veya durumdan ne çıkarabildiğini ayırt etme becerisidir. Eleştirel düşünenler verilen herhangi bir bağlamda aslında ne ima edildiğini az ya da çok anlamak için kendi çıkarımlarını izlemeye çalışırlar. Eleştirel düşünürler konuşurken sadece meşru bir şekilde haklı çıkarabilecekleri kelimeleri kullanmaya gayret ederler. Kurulan kelime kullanımlarının kurulan çıkarımları oluşturduğunu kabul ederler.

Becerikli mantıklı düşünürler çıkarımları ile olası akıl yürütme neticelerini açıkça ve kesin olarak ifade ederler, potansiyel olarak olumsuz ve de potansiyel olarak olumlu sonuçlar için araştırma yaparlar ve beklenmeyen olumsuz ve olumlu etki olasılığını tahmin ederler.

Beceriksiz mantıklı düşünürler bir konumu tutan veya karar vermesini sağlayan çıkarım veya sonuçların çok azını izlerler veya hiç izlemezler; belirsizdirler ve olası neticelerde kesin değillerdir, sadece akıl yürütmenin başlangıcında zihinde tuttukları olumlu veya olumsuz fakat genellikle her iki neticeleri izlerler ve kendi kararlarının beklenmeyen sonuçlarına da şaşırırlar. Bakınız *sonuç, dil mantığı, akıl yürütme ögeleri.*

ÇIKARIMDA BULUNMA/ÇIKARIM Aklın bir adımı, bir şeyin ışığında insanı sonuca götüren bir zekâ eylemi; bilinen gerçekler veya kanıtlardan akıl yürüterek bir karara varma.

İnsanlar sürekli çıkarımlar yaparlar, bir şeylerden anlamlar çıkardığımız her an çıkarımlar bu sürece katılmaktadırlar. Örneğin, elinizde bir bıçakla üzerime gelirseniz muhtemelen bana zarar vermek istediğinizi anlarım. Çıkarımlar mantıklı veya mantıksız, haklı veya haksız olabilir ve çıkarımlar mantıksız veya haksız olsa bile genel olarak zihin tarafından "doğru düşünme şekli" olarak görülebilir. Çoğu kişi deneyimlerinin ham verisinden çıkarımları ayırmada zorluk çektiğinden bu doğrudur. Sürekli çıkarımda bulunduklarını kabul etmezler ve çıkarımların sadece bilgilere değil aynı zamanda (genellikle bilinçsiz düşünce seviyesinde yatan) varsayımlara dayandığını bilmezler.

Eleştirel düşünenler ise bir çıkarım yaptığında haklı olup olmadığının farkında olarak çıkarımda bulunurlar. Çıkarımlardan bilgiyi ayırırlar.

Becerikli mantıklı düşünürler yaptıkları çıkarımlar hakkında nettir, açıkça çıkarımlar ifade ederler, genellikle sunulan delil veya nedenleri takip ederek çıkarımlar yaparlar, genellikle derin oldukça yüzeysel olarak çıkarımlar yaparlar, makul ve birbiri ile tutarlı sonuçlara varırlar ve çıkarımlara yol açan varsayımları anlarlar.

Beceriksiz mantıklı düşünürler açıkça genellikle yüzeyseldir ve sunulan delillere veya nedenlerle uymayan çıkarımlar yaparlar, kendi çıkarımlarını ifade etmezler, genellikle yaptıkları çıkarımlar hakkında belirsiz, mantıksız ya da çelişkili sonuçlara varırlar. Bakınız *sonuç çıkarmak çıkarım/ çıkarımda bulunma, varsayımda bulunma, varsayım, akıl yürütme ögeleri.*

ÇIKAR PEŞİNDE OLMA Başkalarının hakları ve gereksinimlerine bakmadan kişinin yararlı olarak algıladığı şey.

Bencil olmak başkalarının isteklerini göz önüne almadan kendi istediği şeylerin peşinden koşmasıdır. Kişinin kendi rahatı için bir şeyler yapması başka, kendi isteklerinin peşindeyken başka kimselerin haklarını ayaklar altında çiğnemek başka bir şeydir. Temel olarak ben merkez-

ci kişiler olarak insanlar doğal olarak kendi bencil çıkarlarını izlerler. Gerçek dürtülerimizi gizlemek için sıklıkla akılcılaştırma ve diğer kendi kendini kandırma şekillerini kullanırız. Tarafsız eleştirel düşünürler olarak gelişme, kişinin kendi rahatından ödün vermeden uzunca süre iyi olmasını sağlayacak şekilde kişinin doğal bencillik gücünü aktif olarak azaltmaya çalışmasıyla olur. Bakınız *benmerkezcilik, rasyonelleşme, çıkar, tarafsızlık.*

ÇOKLU MANTIKLI DÜŞÜNME Sempati duyarak birden fazla bakış açısı içerisinde düşünmek ve akıl yürütmektir.

En önemli insan sorunlarını çok mantıklı düşünmeyi gerektirir. Onlar ayrılmaz sık sık ve arka planda gizlenen önemli değerler için bazı kavramsal karışıklık ile, diğer konulara atomik olmayan konulardır. Bu konularda bir ampirik boyuta sahiptir, bunlar tartışmalı olma eğilimindedir. Çok mantıklı sorunlar ile ilgili olarak, insanlar genellikle ilgili bazı gerçekleri önemleri tespit edilmeli nasıl yorumlanacağını ve nasıl olması gerektiği konusunda hemfikirdir. Bu sorunların bir kavramsal boyutu varsa, anahtar fikir genellikle biraz farklı kavramlarıyla ifade edilebilir. Akıl yürütme yeteneği çok mantıklı olarak eleştirel düşünme esastır. Bakınız *çoklu mantıklı sorunlar, yargı soruları, monolojik sorunları, monolojik düşünme, diyalektik düşünme, diyalojik talimat.*

ÇOKLU MANTIKLI SORUNLAR Birden fazla düşünce hatta birbiriyle çelişen düşünce ve referans yapılarıyla analiz edilebilen ve kendilerine bu şekilde yaklaşılabilen problemlerdir. Örneğin, birçok ekolojik sorunun bir dizi boyutu vardır: tarihî, sosyal, ekonomik, biyolojik, kimyasal, ahlaki, siyasi vb. Birçok mantığı bir arada rahatça kullanabilen bir kişi çoklu perspektifler içerisinde diyalojik ve diyalektik bir şekilde düşünme, entelektüel empati kurma, farklı disiplinler ve alanlar arasında dolaşarak düşünebilme konusunda hiç sıkıntı çekmez. Bakınız karar sorusu, çoklu mantıklı düşünme, sorgulama mantığı, entelektüel empati diyalogsal eğitim, monolojik sorun monolojik düşünme.

DEĞERLENDİRME Değerini veya kalitesini belirleme.

Düşünce değerlendirilmesi insan entelektüelinde doğal olarak oluşur. Ancak insanlar kullandıkları standartları hakkında nadiren açıktır ya da neye inanacağını belirlenmesinde bu standartları kullanır. Eleştirel değerlendirme, örneğin, dikkatli bir şekilde sadece kişisel tercihi ayırt etmelidir. Akıl yürütmeyi değerlendirirken konuyla ilgili zihinsel standartları karşılamak için her zaman gayret gösterilmelidir.

Aşağıda italik olarak gösterilen entelektüel standartlara dikkat ediniz:

- *Tam olarak* neyi değerlendiriyoruz?
- Amacımız konusunda *net* miyiz? Amacımız meşru mudur?
- Amacımız göz önüne alındığında *ilgili* kriterleri ya da değerlendirme için standartlar nelerdir?
- Neyi değerlendirdiğimize dair *yeterli* bir bilgi var mıdır? Bu bilgiler amaca *uygun* mudur?
- Kriterlerimizi bildiğimiz gerçeklere *adil* davranarak *tam* olarak hangi hâlde *geçersiz* görüyoruz?

Eleştirel olmayan düşünürler genellikle değerlendirmeyi tek tercih olarak görürler veya diğer gözlemlerle hata kabul etmeden yargımızı değerlendiririz. (Diğer bir deyişle yorumlar ile gözlemlerimizi karıştırırız.) Bakınız *zihinsel standartlar, standartlar, yargı soruları, tercih soruları.*

DİDAKTİK TALİMAT Titiz öğretim, anlatarak öğretim.

Didaktik talimatta, öğretmen öğrenciye doğrudan neye inanacağını ve bir konu hakkında ne düşüneceğini söyler. Öğrencinin görevi öğretmenin ne dediğini hatırlamak ve istenirse çoğaltmaktır. En yaygın şekli olan bu eğitim şekli başka bir kişinin dinlemesine fırsat vermeden doğrudan kişiye bilgi veren yanlış varsayıma dayalıdır. Didaktik talimat kullanın öğretmenler yanlış olarak bilginin anlayış ve doğrulamadan ayrıldığını varsayarlar. Bir anlayış ilkesi belirtme yeteneği, içerik olarak uygun şekilde kullanabilecek bir tanımı verme yeteneği ve önemini kabul ederek bir şe-

yin önemli olduğunu söylemeyi karıştırmaktadırlar. Bakınız *eleştirel toplum, diyalog talimatı, Sokratik sorgulama, bilgi.*

DİL MANTIĞI Eğitimli iletişimde yer aldığı gibi, terimlerin kullanımı ve karşılıklı ilişkilerine atıfta bulunur.

Bir dilin yaşaması ve çeşitli kültürlerde etkin olarak kullanılması için kelimelerin kesin anlamları olmalıdır ve belirli kültürleri ifade eden kavramları tanımlamalıdır. İngilizce, örneğin, İngilizce veya Kuzey Amerika kültürlerine yabancı olan dünyanın birçok halkları tarafından öğrenilir. Eleştirel düşünürler kesin ve tam olan doğal diller kullanırlar.

Ne yazık ki, birçok kişi dil kullanımındaki kesinlik ve düşüncede kesinlik arasındaki önemli farkı anlamamaktadır. Bir çok kişi yalnız kendi dillerinde pek çok terimi eğitimli olarak kullanmaktan uzak bir anlayışa sahiptir. Kelimelerin anlamları hakkında sorgulama varsa, cevapları genellikle belirsiz veya tutarsızdır.

Öğrenciler genellikle anlaşılması güç cümleler söylerler ve yazarlar çünkü kelime seçmede çok az mantıklı kriterleri vardır veya hiçbir mantıklı kriterleri yoktur. Onlar sadece kafalarından geçen kelimeleri yazabilir. Her bir dilin kişinin kesin olarak ifade etmeyi öğrendiği oldukça saf mantığa sahip olduğunu öğrenme konusunda yardıma ihtiyaç duyarlar. Örneğin; açıklamak, yorumlamak, irdelenmek, açıklamak, yorumlamak ve çözümlemek kelimelerini düşünelim.

Açıklamak, açık ve anlaşılabilir bir şey anlaşılan veya bilinen değil yapım sürecini ifade eder.

Yorumlamak, genellikle bir uzman tarafından sistematik ve kapsamlı bir açıklama, ifade eder.

İrdeleme, ayrıntılı olarak geliştirilmiş bilimsel bir analizi gerektirir.

Aydınlatma, net ve spesifik illüstrasyon ya da açıklama ile bir ışık saçılmasını ifade eder.

Yorumlama, anlamları getirerek hemen belli değil anlamına gelir.

Çözümlemek anlamı belirsiz bir şey belirli bir yorumunu imadır.

Bakınız *doğal dil kavramı, açıklığa kavuşturmak.*

DİSİPLİN MANTIĞI Her konu veya disiplinin bir anlamlar sistemi oluşturduğu, tümünün birbiriyle kaynaşan dinamik mantıkla etkileşimde bulunduğu fikirdir. Her disiplinin en temel mantığı içerisinde gömülü olan akıl yürütme unsurlarında bulunabilir –kendi amaçları ve hedefleri, sorunlar ve sorular, bilgi ve kanıtlar, kavramlar ve kuramlar, varsayımlar ve bakış açısı(açıları), çıkarımlar ve yorumlar ve sonuçlar.

Tüm öğrenciler akademik disiplinleri çalışmasına rağmen çoğu çalıştığı disiplin mantığını asla öğrenememektedir. Bu ciddi şekilde diğer disiplinleri bir bütün olarak kavramayı, bu disiplinler içerisinde bağımsız düşünmeyi, bu disiplinleri diğer disiplinlerle karşılaştırmayı ve mukayese etmeyi ve akademik görevlendirme bağlamı dışında uygulamayı sınırlar. Disiplin mantığını öğrenmek için öğrencilerin konuyu incelerken seminal (*Yaratıcı, belirleyici*) terimleri tanımlaması gerekir. Öğrencilerin, teknik terimleri analojiye dönüştürmesi ve anlayabildikleri sade kelimelere dönüştürmesi ve sıradan terim kullanımlarını teknik olanlardan ayırt etmeleri gereklidir. Öğrendikleri disiplinlerin temel varsayımlarına bakmaları gereklidir.

Ne yazık ki bu tür öğrenme yaklaşım şekli nadirdir. Bir fikir sistemi olarak disiplinleri anlama yerine birbiri içerisine her bir diğer fikri aydınlatan diğer fikirleri öğrencilerin bilgisiyle bölümlü şekilde bilgileri düşünmesi öğrencilerin bir torbaya birçok BB notu sığdırdığı anlamına gelebilir. Bir disiplin mantığı içinde düşünmek için öğrencilerin bir düşüncenin başka düşünceyi destekleyip desteklemediğini veya izleyip izlemediğini, bir düşüncenin ayrıntılara inip inmediğini, örnekleme yapıp yapmadığını, öngörüde bulunup bulunmadığını veya başka düşünce ile çelişkili olup olmadığını saptamada rutin uygulama yapması gerekmektedir. Düşünceyi anlamak için düşünceyi kullanmayı öğrenmeleri gerekir yani bilgi

almak için düşünceyi nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri gerekmektedir. Eleştirel düşünme eğitimi öğrencilerin öğrendiği mantığı açık hâle getirme yeteneğini ortaya koyar. Bu öğrenme ve öğretmelerini derinliği ve genişliğini vurgular. Bu alt düzey ve üst düzey öğrenme arasındaki farklılıkların kalbinde yatmaktadır. Bakınız *bilgi, mantık, akıl yürütme ögeleri.*

DİYALEKTİK DÜŞÜNCE İki veya daha fazla birbiriyle çelişen diyalog içerisinde muhakeme, birden fazla perspektif içinde düşünme, bakış açılarının karşıt güçlü ve zayıf yönlerini test etme.

Diyalektik olarak düşünürken makul akıl yürütenler birbirlerine karşıt bir veya daha fazla bakış açısını incelerler, destek sağlayarak her birini geliştirirler, itiraz ederler, bu itirazlara karşı gelirler, başkaca itiraz ederler vb. Mahkeme davaları ve tartışmaları bir anlamada diyalektiktir. Diyalektik düşünme veya tartışma diğer görüşlerdeki kusurlara işaret ederek kişinin kendi görüşünü destekleyecek eleştirel öngörü kullanımı ile bir kişinin reddettiği durumu yenmeye çalışarak kazanmayı içermektedir. bu zayıf ve sofistike anlamda diyalektik düşüncedir. Alternatif olarak diyalektik düşünce eleştiriye dayanamayan noktaların kabul edilmesi, diğer görüşlerde bulunan güçlü noktaların bütünleştirilmesi veya bütünleştirilmesi ve daha fazla kesin görüş geliştirmek için eleştirel öngörü kullanımını içermektedir. Bu, güçlü veya tarafsız anlamda diyalektik düşüncedir. Televizyonda görülen tartışmalar güçlü anlamda neredeyse hiç diyalektik düşünce olarak görev almazlar. Hiçbir zaman böyle şeyler demezler: "Değindiğiniz bu nokta önemli bir noktadır. Daha önceden ele almadım. Üzerinde iyice düşünmem ve güçlü ve zayıf yanlarını değerlendirmem gerekiyor. Dikkatimi çektiğiniz için teşekkür ederim." Bakınız *diyalogsal düşünme, monolojik sorunlar, çok mantıklı düşünme, çok mantıklı sorunlar, güçlü anlamda eleştirel düşünme, zayıf anlamda eleştirel düşünme.*

DİYALOGSAL DÜŞÜNCE Farklı bakış açısı veya referans çerçevesi arasındaki diyalog veya geniş değiş tokuşu içeren düşüncedir.

Diyalogsal düşünce birine gerçekten kendi yabancı olan bakış açıları içerisinde anlama ve düşünme ile ilgisi olduğunu diyalojik düşünme ile öngörür. Entelektüel empatiye bağlıdır ve tamamen kavranması için bakış açısına bakma eğilimindedir ve nedene güvenme eğilimindedir. Öğrenmenin önemli bir kısmı diyalogsal düşünceye dayalıdır, öğrenciler rutin olarak başkalarına görüşlerini ifade ederler ve başkalarının düşüncelerini kendilerine uydurmaya çalışırlar. Bakın *diyalogsal talimat, nedene güvenme, entelektüel empati, Sokratik sorgulama, çok mantıklı düşünce, diyalektik düşünce, monolojik düşünce.*

DİYALOGSAL TALİMAT Birçok açıdan açık bir tartışma ve fikir tartışmaları teşvik etme.

Diyalogsal talimat eleştirel düşünce gelişmesi için önemli olduğundan bu talimat şekli geniş ölçüde okullarda tüm düzeylerde kullanılmaktadır. Diyalogsal talimat öğrencileri ilgili konularda önemli soruları sormalarını teşvik etmektedir. Öğrencileri iyi niyetle bu sorular ile ilgili perspektifleri ele alması için teşvik etmektedir, özellikle ana akım düşüncede göz ardı edilenleri ele almaktadır. Bakınız *diyalogsal düşünce, eleştirel toplum, yüksek sıralı öğrenme, Sokratik soru sorma, bilgi, didaktik talimat, düşük sıralı öğrenme.*

DOĞAL DİLLER Günlük yaşamda (dar amaçlı temelde kullanılan özel dilde aksine) işlerin gerçekleştirilmesi için kullanılan ve konuşulan diller; gelişimi yüzlerce veya binlerce yıl olan son derece esnek ve uyarlanabilir (özel veya teknik değil) olan ve teknik veya özel dillerle tezat olan diller.

Çocuklar doğar doğmaz kısa sürede, çevrelerindeki kişiler tarafından konuşulan dillerde iletişime başlar. Hayatımız boyunca iletişim kurmak için kullandığımız sözcükleri günlük dilde bulunanlar vardır: Japonca, İngilizce, Fransızca, Arapça, vb.

Tersine, özel teknik dil matematik ve resmi mantık gibi özel amaçlı diller oluşturulur. Nitekim, tüm akademik konularda ve disiplinlerde en azından bazı teknik terimler oluşturulur, bilişsel psikolojide kullanılan aşağıdaki özel terimleri göz önünde tutun: Otobiyografik bellek, flaş bel-

lek; *semantik bellek, aralıklı tekrarı, çift kodlama kuramları, görgü tanığı bellek vb. Mühendislikte kullanılan bazı teknik terimler bilgisayar destekli tasarım, baskılı devre kartı, prototipler, ölçekli modeller, stres testleri, tahribatlı testler, nanoteknoloji, mekatronik, vb. sayılabilir.*

Küresel bir bakış açısıyla görüldüğü gibi eleştirel düşünme, dar amaçlar için inşa edilen özel bir dil değildir. Aksine, doğal dil, eleştirel düşünme kavram, terim ve prensiplerinden yola çıkarak iyi bir akıbet ve doğal dillerin parçası olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Tabii ki birçok, en çok olmasa da, uzmanlaşmış dillerin eleştirel düşünceyi geliştirme şekillerinde görev yapan herhangi bir sayıda eleştirel yapıları oluşturduğunu bilmek önemlidir. Bilimde bazı örnekler deneysel yöntemleri ve kontrollü deneyleri, mühendislikte başarısız ürünler üzerinde çalışma olarak adlandırılan adli mühendislik, antropolojide çapraz kültür kıyaslamaları ve deneysel yöntemler (araştırmada) genellikle katılımcı gözlem olarak da bilinir. Bakınız *kavram, dil mantığı.*

DUYGUSU GÜÇLÜ ELEŞTİREL DÜŞÜNÜR Tarafsız eleştirel düşünürler; aşağıdaki özellikleri ile ağırlıklı olarak karakterize edilen becerikli düşünürlerdir: (1) kişinin kendi görüşünü sorgulama eğilimi, (2) kişinin kendisinden zıt bakış açı ve perspektif güçlü versiyonlarını sempatik ve hayal gücüne dayalı olarak yeniden yapılandırma eğilim ve yeteneği, (3) kişinin kendi bakış açısının en zayıf ve karşıt bakış açısının en güçlü olduğunu saptayacak şekilde diyalektik olarak (çok mantıksal olarak) akıl yürütme eğilimi, (4) kanıtlar gerektirdiğinde kendi bencilliği veya çıkarına bakmadan kişini düşüncesini değiştirmesi.

Güçlü duygulu eleştirel düşünürler temelde yüksek beceri seviyesi ile ilgilidir; tüm önemli kanıtları ele alır ve tüm ilgili bakış açılarına saygı gösterir. Düşünce ve davranışları temelde entelektüel erdemler ya da zihin alışkanlıkları ile karakterizedir. Kendi bakış açılarına kör bakmaktan kaçınırlar. Kendi bakış açılarının dayandığı varsayım ve fikir çerçevelerini bilirler. Kendilerinin düzeyine karşı olan en güçlü itirazlar test ederek fikirler ve varsayımlarını bir tarafa bırakma gerekliliğinin farkındadırlar. En önemlisi bir sebebe göre hareket ederler yani diğer fikirlerin daha makul veya geçerli olduğu kanıtlandığında kendi fikirlerini bırakmaya isteklidirler.

Duygusu güçlü eleştirel düşünme öğretimi rutin olarak öğrencilerin en derin ön yargı, yanlılık ve yanlış kavramalarını açığa çıkarmaya, anlatmaya ve eleştirmeye teşvik etmektedir, dolayısıyla kendi benmerkezci ve toplumsal merkezci eğilimlerini bilebilmektedir.

Düzenli olarak önemli ve kişisel konularda diyalog içerisinde düşünme duygusu güçlü eleştirel düşüncenin geliştirilmesi için gereklidir. Eleştirel düşünme öğrencilerin korkulu ya düşmanca olduğu bakış açıları içeren empatik bir uygulamadan yoksun ayrı atom becerileri gibi basit şekilde öğretilse de onlar sadece kendi bakış açımız olduğunu düşünür. Onlar (ancak duygusu güçlü değilse) eleştirel düşünürler sofistike kaba ya da saf düşünürlere dönüşür. Bakınız *tarafsızlık, entelektüel erdem, zayıf anlamlı eleştirel düşünürler.*

DUYGU Belirli bir duygusal tepki, bazen fiziksel duyular ile bağlı.

Hissiyat veya duygular entegral düşünceleri ile bağlı, onlar düşüncelerini etkilemek ve düşünceler duyguları etkiler. İlişki karşılıklıdır. Dolayısıyla, yanlış olduğumu düşündüğümde ve ne kadar hatalı olduğumu düşünürsem o kadar sinirlenirim.

DUYGU Bilinç noktasına yükselen his; genellikle güçlü his veya heyecan durumu.

Duygularımız temel olarak düşüncelerimiz ve arzularımız ile ilgilidir. Bu üç zihinsel yapı –düşünceler, duygular ve arzular– sürekli olarak karşılıklı şekilde birbirini etkilemektedir. Bizim için bir şeyler iyi gitmeyince olumsuz duygular yaşayabiliriz. Ayrıca her hangi bir anda düşüncelerimiz, hislerimiz ve arzularımız makul eğilimimiz ve içgüdüsel makul olmayan eğilimimiz nedeniyle etki altındadır. Düşüncemiz mantık dışıysa veya ben merkezci isek mantık dışı duygular harekete geçer. Bu olduğunda ani öfke, korku ve kıskançlıkla heyecanlanırız, bu durum da tarafsızlığımızı etkiler.

Dolayısıyla duygular işler bizim için yolunda gidip gitmemesine göre hareket geçer. İnsanlar sürekli olarak gelgitli duygular yaşarlar –heyecan, neşe, haz ve tatminkârlık, öfke, savunma, depresyon ve benzeri. Aynı veya benzer his durumu mantıksal veya mantık dışı düşünce ve davranış ile bağlantılı olarak yaşanır. Birine başarılı şekilde baskı yaparsak veya bir çocuğa başarılı şekilde okumayı öğrettiğimizde -"tatminkâr" olarak hissedebiliriz. (Bakınız benmerkezci baskı.) Dünyada haksızlık algıladığımızda veya mantık dışı emirlerimize uymayı biri reddettiğinde "sinirli" olabiliriz. Dolayısıyla tatminkâr veya öfkeli hissetmemiz hislerimize yol açan düşüncelerimize dair çok az bir şey söyleyebilir veya hiçbir şey söylemeyebilir.

Herhangi bir durumda duygular veya hisler düşüncelere yakından ilgilidir. Örneğin, güçlü duygular bizim mantıksal olarak düşünmemizi sağlayabilir ve düşünce felcine neden olabilir.

Eleştirel düşünürler işlevsiz düşünmenin uygun veya verimli olmayan his durumuna yol açtığını kabul ettirmeye çabalamaktadır. Dolayısıyla duygular ve hisler kendi aralarında mantık dışıdır; sadece benmerkezci düşünceler ile beslendiğinde ve bu düşüncelerden doğduğunda mantık dışıdır. Güçlü anlamda eleştirel düşünürler mantıklı duyguların yer aldığı ve benmerkezci hislerin minimuma indiği bir yaşam yaşarlar. Bakınız, *duygusal zekâ, insan zihni, mantıksal duygular/ tutkular, entelektüel erdemler, güçlü anlamlı eleştirel düşünürler, mantık dışı duygular.*

DUYGUSAL ZEKÂ Duygularla ilgisi olan zekâ; kişinin duygusal yaşamına komut vermek için becerikli akıl yürütme kullanma.

Bu fikrin arkasındaki temel öncül verilen bir durumda yüksek kaliteli akıl yürütmenin düşük kaliteli akıl yürütmeye göre daha tatmin edici duygusal durumlara sebep olmasıdır. Kişinin duygusal yaşam komutasını alma eleştirel düşünmenin önemli bir amacı olabilir.

Yakın zamanda duygusal zekâ terimi büyük ölçüde beyin kimyasını zihinsel fonksiyona bağlamaya yönelik, başka bir deyişle, zihinde bilişsel/duygusal süreçte beyinde meydana gelen nörolojik süreç ile ilgili olarak beyinde yapılan araştırmalar sonucu duygusal zekâ terimi ortaya konmuştur. Bazı araştırmacılar amigdalanın (beynin ön kısmı), zihnin düşünceye fırsatı olmadan önce durumlara duygusal yanıta neden olabileceğini öne sürmüştür. Bu durum cinayetin suçlusu olarak gösterilmiştir. (Örneğin, yüksek sıralı zihinsel fonksiyonu kişiyi durdurmadan önce duygusal olarak tepki verip birini öldürebilir.) Henüz her duygusal yanıt bir tür düşünce ile bağlantılıdır ancak temeldir. Yüksek sesle bir korku içerisinde koştururdone böyle yapmamım sebebi potansiyel olarak tehlikeli bir şey olduğunu düşünmemdir. Yine, düşünce basit olabilir fakat hiç şüphe yok ki düşünmedir.

"Ortalama" bir kişi için, kişinin duygusal yaşamında komut alması beyin kimyası ve nöroloji teknik bilgisini gerektirmez. Zihin ve fonksiyonlarını inceleyerek (düşünme, hissetme, isteme) duygusal zekâmızı geliştirmekte kullanacağımız bilgi bolluğuna sahibiz. Örneğin, duyguların her zaman düşünceye bağlı olduğu temel öncülü ile başlarsak duygularımıza yol açan düşünceyi ve verilen durumlarda mantıklı veya makul şekilde bizi düşünmekten alıkoyan şeyleri analiz edebiliriz. Mantıklı olmayan duygular ile birlikte mantıklı olmayan düşüncelere yol açma eğilimi olan durumları analiz edebiliriz. Bakınız duygular, insan entelektüel, mantıksal duygular, mantıksal olmayan duygular.

DUYGUSU ZAYIF ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER Beceri, yetenek ve bir ölçüde kullanmak olanlar, eleştirel düşünme özellikler kendi bencil çıkarlarına hizmet etmek; haksız veya etik eleştirel düşünme.

Zayıf anlamlı veya etik eleştirel düşünürler aşağıdaki belirgin eğilimlere sahiptir:

1. Rakip olarak gördükleri ile aynı entelektüel standartlar ile egolarını tanımlayanlar ile kendilerini aynı kefede görmezler
2. Kabul etmedikleri referans çerçeveleri veya bakış açıları içerisinde empatik olarak akıl yürütmezler.

3. Monolojik olarak düşünme eğilimindedirler (dar bir perspektiften).
4. Sözü benimsemelerine rağmen gerçekten, tarafsız eleştirel düşünme değerleri kabul etmezler.
5. Onlar gerçeğin pahasına kendi bencil çıkarları teşvik ve hizmet seçici ve kendini aldatıcı zihinsel becerilerini kullanır.
6. Onlar bu argümanları dikkate vermeden önce başkalarının argümanları çürütmek için başkalarını ve sofistike argümanlar muhakeme kusurları tanımlamak için eleştirel düşünme becerilerini kullanır.
7. Bunlar rutin derece sofistike rasyonalizasyon yoluyla irrasyonel düşünceyi haklı gösterirler.
8. Manipulasyonda çok yeteneklidirler.

Zıt anlamlısı duygusu güçlü eleştirel düşünürlerdir. Benmerkezcilik, mantık dışı, mantık dışılık, sofistike eleştirel düşünce, duygusu güçlü eleştirel düşünürler.

DÜNYA GÖRÜŞÜ dünyaya bakma ve yorumlama şekli, büyük ölçüde varsayımlara dayalıdır.

Her birimiz inanç sistemine ya da dünya görüşüne sahibiz ve olayları, durumlar, deneyimler, kişileri vb.ni böyle yorumlamaktayız. Bu dünya görüşü zamanla biraz değişebilir.

Büyüdükçe zenginleşir. Bu yeni bağlamlarda düşünme için başlayan bir yerdir. Diğer bir deyişle, biz fikirleri kabul etmek ve hangi reddetmek için karar verirken çevremizde olanların fikirleri alarak zamanla bizim dünya görüşünü geliştirmek ve biz her yeni durum ve koşullara bizimle dünya görüşümüzü getirir.

Böylece biz bir inanç sistemi veya fikirler, varsayımlar zihinsel bir harita da tutarız ve böylece bunlar aracılığıyla dünyada her şeyi deneyimleriz. Çoğumuz büyük ölçüde dünya görüşümüz içinde sıkışıp kalırız. Sonuç olarak, düşünmek için olası bir yol olarak ve de düşünmek için doğru yol olarak düşünce tarzımıza bakınız.

Çoğumuz eleştirmeden kabul edilen görüş ve bizi etkileyen grup fikirlerine dayalı büyük ölçüde toplumsal merkezci bir dünya görüşüne sahibiz. Örneğin; çoğumuz milliyetçi, vatansever, şovence yönelimleri içinde sıkışıp kalırız. Ülkemizi en iyi ve en parlak görürüz. Hepimiz değerlerimiz ve ideallerimizin diğerlerinden üstün olduğunu görürüz. Bu milliyetçi bakış açısı dünya görüşümüzün önemli bir parçasıdır. Nadiren analiz ederiz veya değerlendiririz. Kendi içimizde olduğu kadar diğer ülkelerde insanların hakları ve ihtiyaçları ile ilgili olarak dünya vatandaşı olma fikri toplumsal merkezci yönelimimiz sebebiyle olduğu yerde sıkışıp kalır.

Küresel bir dünya görüşüne sahip olmakla birlikte tüm çoklu bağımlı dünya görüşleri içselleştirmiştir. Bazıları toplumsal cinsiyete dayalıdır, bazıları ise ekonomiye dayanır bazıları kültüre dayalıdır. Büyük olasılıkla, birden çok çelişki bilgimiz olmadan bu alt görünümler içinde ve arasında yer alır. Eleştirel düşünce çelişkiler ile yüz yüze kalır ve inanç sistemleri entelektüel ve ahlaki bütünlüğüne sahip olana kadar onlar üzerinde çalışmalıyız.

Çoğu okul eğitiminde bugün çok az kişi dünyayı nasıl gördüklerini ve deneyimlerin özelliğini tespit etmek için görüşlerini nasıl yansıtacaklarını kavrama konusunda öğrencilere çok az yardım etmektedir. Sonuç olarak, çoğu öğrencinin bir dünya görüşü vardır ya da hiçbir fikri yoktur ve bu dünya görüşü bir kalıp içerisinde durur. Güçlü bir anlamda eleştirel düşünceyi öğrenme, kendi dünya görüşümüzü keşfetme önceliğini ve de açık bir zihinle başkalarının görüşlerini düşünme önceliği hâline gelmektedir. Bakınız *kültürel varsayım, bakış açısı, perspektif, bakış açısı, toplumsal merkezci düşünce.*

DÜŞÜK DÜZEY ÖĞRENME Ezberci, ilişkili ve talimatlı öğrenimdir.

Paradigmatik olarak düşük düzeyli öğrenme sırf ezbere dayalı öğretimdir. Bu bir düşünür tarafından çok az kullanılır veya hiç kullanılmaz çünkü derin olarak anlaşılmış değildir.

Düşük düzeyli öğrenme ne yazık ki bugün okul eğitiminde oldukça yaygındır. Böylece, öğrenciler; isimler, tarihler, yerler, olaylar ve sonuçları duydukları bir yer olarak –örneğin, tarih sınıfını– düşünebilir; onları hatırlamaya çalışabilir ve testlerde bunları belirtebilirler. Matematik sa-

yılar, simgeler ve formüller gibi düşünceleri içerebilir, doğru cevapları anlamadığınız formüllerde mekanik olarak manipüle ettiğiniz gizemli şeyler akla gelebilir. Edebiyat genellikle okunması gereken ilginç olmayan hikâyeleri (genellikle uzun zaman önce yazılmış) ve "öğrenme" öğretmenin dediği ve öğrenciler için önemli olan konuları akla getirir.

Bu yöntemlerle öğretim yaparken öğrenciler okul eğitimini akıllarında bölük pörçük kalmış olan testlerde kısa süreli olarak hatırlarında tuttukları ve sonrasında büyük çoğunluğunu unutacakları kalıntılar ile bitirmektedirler. Nadiren öğrenciler ne öğrendiklerinin mantığını kavrarlar. Nadiren öğrendikleri ile kendi deneyimleri veya eleştirel fikirleri ve diğer fikirler ve bakış açıları ile perspektifler arasında ilgi kurarlar. Nadiren şöyle sorarlar: "Neden bu böyledir? Önceden bildiğim bir şeyle bunun ilgisi nedir? Diğer derslerde öğrendiklerim ile bunun ne ilgisi var?" Nadiren inanmalarının söylendiği beceri ve disiplini sorgulayarak öğrenirler.

Özetle, birkaç öğrenci kendi zihinlerinde çoğalttıkları birbirine bağlı mantık sistemleri ve önceden bildikleri şeylere bağlı konular ve disiplinleri düşünmeyi öğrenmektedir. Bakınız *didaktik eğitim, eğitim, monolojik ve çok mantıksal sorunlar, üst düzey düşünme.*

DÜŞÜNCE ALANI Mantıksal tanım sistemi, her bir kısmı her bir diğer kısmı ile ilişkilidir. Her düşünce alanı amaçları, soruları, bilgileri, kavramları, teorileri, varsayımları ve çıkarımları farklı olan benzersiz bir mantığa sahiptir.

Her insan düşüncesi alanı kendi alanını temsil eder, kendi benzersiz mantığına sahiptir. Tabii ki birçok konu birden çok alan içermektedir. Dolayısıyla "bilim" birden çok alt alan içeren mantıksal bir düşünce sistemidir (biyoloji, botanik, astronomi, fizik). Her bir alt alan benzersiz bir mantığa sahiptir ve her düşünce alanı diğer alanlarla bağlantıya sahiptir. Örneğin; psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve tarihle ilgilidir çünkü bir insan kişinin sosyal, tarihsel ve antropolojik etkilerine dair bir şey bilmeden tamamen insan davranışını anlayamaz. Düşünce alanları akademik konu ve disiplinlerle sınırlı değildir ve genellikle onlar içerisinde yer alır. Herhangi bir birbirine bağlı mantıksal fikir sistemleri bu alandan meydana gelmektedir; örneğin, ebeveyn olmanın kendine özgü bir mantığı vardır. Zaman zaman bütçeleme, fakirlik ve evlilik. Zaman zaman düşünce alanı akademik konulardan doğar (daha büyük düşünce alanı).

Eleştirel düşünce her düşünce sistemini açan bir düşünce sistemi olmasının yanı sıra benzersiz bir düşünce alanıdır çünkü herhangi bir düşünce alanını analiz etme ve değerlendirme için araç sağlar. Ancak bu akademik bir disiplin olarak henüz tanınmamaktadır. Bunun yerine birçok disiplin kontrol edilmektedir ve genellikle kendi başına dar bir mantıkta tanımlanmaktadır.

Eleştirel düşünürler düşüncelerini konuları ve alanları göz önünde tutarak disipline etmektedir. Bakınız *sorgulama mantığı ve akıl yürütme ögeleri.*

DÜŞÜNME zihinsel yetenekleri kullanmak, böylece fikirler oluşturmak ve sonuçlara varmak; muhakeme etmek için bilinçli bir zihne sahip olmak, deneyimleri hatırlamak, karar vermek; verilen bir durumu değerlendirilirken ya da ele alırken rasyonel ve objektif olarak zihni kullanmak.

Bu terimin birçok kullanımı vardır, en yaygın olanı "akıl yürütme" kavramıdır. Eleştirel düşünme yüksek beceri düzeyinde akıl yürütme yeteneğini ifade eder. Dolayısıyla eleştirel düşünme eleştirel akıl yürütme ile özdeştir. Düşünmenin diğer şekli ilişkisel düşünme, metafiziksel düşünme, olumsuz düşünme ve aracılı düşüncedir.

İlgili kavramlar: *Akıl yürütme* (genellikle sağlam) kanaat, yargı veya çıkarım oluşturma ile ilgili zihinsel gücü ifade eder, *yansıtma* terimi kişinin bir konudaki düşüncelerinde geriye bakmayı ifade eder, *spekülе etme* eksik veya belirgin olmayan kanıta dayalı akıl yürütmeyi ifade eder, *müzakere etme* terimi bir sonuca varmak için üzerinde dikkatli ve iyice düşünmeyi ifade eder. Bakınız *akıl yürütme ögeleri, entelektüel standartlar.*

EĞİTİM Uzman öğretim ve uygulama ile yeterli hâle getirmek; yetenekli davranışa yol açan disip-

linli aktivite veya uygulama; bir davranış ya da performans şekli veya alıştırmak için koçluk yapmak.

Öğrenciler herhangi bir davranış şeklini ustalıkla ele almaları konusunda eğitilmiştir ve bazı eğitimler bilgisayar kullanarak yetkin olma gibi oldukça yararlı hâle getirilebilir. Ancak eğitim genellikle telkin ve sosyalleşme de olduğu gibi öğretim ile karıştırılır. Öğrenciler eğitim aykırı olan şeyleri yapmak için eğitilmiş olabilir. Örneğin, öğrencilerin eğitimi öğretmen vasıtasıyla ve öğretmenin fikirlerini sorgulayarak olabilir. Öğrenciler doğal yetkili olarak ders kitaplarının düşünerek "eğitimli" olabilir. Bu yaygın davranış eğitimi makul bir anlayışına aykırıdır.

Öğrencileri "eğitirken" ve neden eğitim yaptığımızı bilmemiz sebeplerimizin tamamen haklı olduğunu gösterebilmesi açısından önemlidir. Bakınız *eğitim, telkin, sosyalleşme.*

EĞİTİM Zihinsel beceri, bilgi ve başarılı şekilde işlev gösterme ve etik olarak gerekli özellikleri öğrenmek için zihni geliştirme sürecidir.

Eğitim, düzgün olarak adlandırılan, eleştirmeden düzenlenen inançları zihinsel beceri ve özellikleri geliştirilmesi yoluyla zihni serbest bırakmaktadır. Gittikçe karmaşıklaşan dünyamızda entelektüel araçlar ve bilgi zorunluluğu edinimini teşvik etmektedir. Gerçeği aramak için yaşam boyunca araştırma yapmak gereklidir. Ne yazık ki bu ideal sadece kısmen elde edilmiştir (en iyi şekilde) çünkü okullar ve öğretmenler genellikle sosyal, siyasi ve dinî inanç sistemlerinde eleştirel olarak incelenmemektedir.

1851'de John Henry Newman bir dizi eğitim dersi vermiştir (Üniversite Eğitimi Kapsamı ve Doğasına Dair Söylemler). Daha sonra bunlar *Üniversite Fikri* kitabında (1852'de) yayınlanmıştır. Bu kitapta Newman derin ve en özlü bir kavram olarak adlandırdığı eğitim kavramını detaylandırmaktadır. Aşağıdaki metni alarak Newman'ın kavramlaştırma derinliğini anlayabiliriz:

Eğitim yüksek bir kelimedir: Bilgiye hazırlıktır ve bu hazırlık orantılı olarak bilgi aktarmadır. Bilmek için entelektüel gözlere ve görmek için vücut gözüne ihtiyacımız vardır. Hem nesnelerin hem organların entelektüel olmasına ihtiyacımız vardır; Onlar hakkında ayarlama yapmadan onları kazanamayız, onları uykumuzda kazanamayız (s. 104).

> Bir insanın kendi fikirleri ve yargıları olmasını sağlayan eğitimdir. Bu insanlara meydana gelen durumları olduğu gibi görmesini öğretir ve doğru noktadan bakmasını öğretmektedir, burada sofistike olan saptanmalıdır ve ilgisiz olan göz ardı edilmelidir. Eğitim insanı itibarla doldurur. İnsanın başkaları ile nasıl iletişimde bulunacağını, nasıl kendini onların aklına sokacağını, onları nasıl etkileyeceğini ve onlarla nasıl uzlaşacağını göstermektedir.... Ne zaman konuşulacağını ve ne zaman sessiz olunacağını bilir; sohbet edebilir, dinleyebilir, sürekli soru sorabilir, dersleri alabilir, (s. 126)

Eleştirel düşünce kavram ve ilkeleri eğitimli zihnin gelişimi için önemlidir çünkü eğitim şekilleri sağlar. Bunun sebebi eleştirel düşüncenin sınıflarda tüm düzeylerde teşvik edilmesidir.

Eğitim kavramı genellikle diğer kavramlarla karıştırılmaktadır; örneğin, *okul eğitimi, telkin, eğitim ve sosyalleşme.* Bakınız *eleştirel toplum.*

ELEŞTİREL Yargıya bağlı olarak, özellikle hata bulma, tenkit etme; dikkatli yargıda veya gözlemde bulunma; tam, dakik; eleştiri ile ilgili veya eleştiriye dair becerikli; kriz mahiyetinde veya krizi oluşturan; soruna dair şüpheci; kararlı, önemli, gerekli. Eleştiri teriminin çeşitli kullanımı eleştirel düşünme ile ilgilidir ve en az bir kullanımı ilgisizdir. İlgisiz kullanımı bu hatalar ile etkin olarak ele alma ile bağlantısı olmayan hata bulmadır. Bu kullanımlar kinik yada kötümser terimine bağlıdır: Alışkanlık olarak yaşamın olumsuz yönlerini gören ve bu nedenle, nadiren sorunların çözümünü amaçlayan kişi.

Eleştirel düşünce ile ilgili olan eleştiri teriminin kullanımı dikkatli yargılama ve becerikli eleştiri yapmak ile ilgilidir. Bakınız *eleştiri, eleştirel düşünce, eleştiri kişi.*

ELEŞTİREL DİNLEME Nasıl dinlediğimizi dinleme şekli başka bir kişini ne dediğini anlama fırsatımızı maksimuma çıkarmaktadır.

İnsan iletişimin mantığını anlayarak –konuşulan her şey bir bakış açısını ifade eder, bazı fikirleri ve çıkarımları içerir vb.– eleştirel düşünürler sempatik ve analitik olarak başkalarının bakış açısını dinleyebilirler. Eleştirel düşünmenin iyi bir testi bir kişinin ne dediğini kendi kelimelerinizle belirmenizdir ve ardından onun bakış açısında yakaladığınız şeyleri kendisine sormaktır. Bakınız *eleştirel konuşma, eleştirel okuma, eleştirel yazma, akıl yürütme ögeleri, entelektüel empati.*

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE Kendi kendini yönlendiren, öz disiplinli, kendi kendini gözleyen ve kendini doğrulayan düşünmedir. Oldukça katı mükemmellik standartlarını ve bunların dikkatli kullanımının kabulünü varsayar.

Doğamızda var olan benmerkezciliğin ve toplum merkezciliğin üstesinden gelebilmede, etkili iletişim veproblem çözme becerilerini ve fedakârlığı gerektirir. Herkes düşünür; doğamız gereği böyle yaparız. Ancak düşünme eylemi çoğu zaman kendi hâline bırakılır, bu durumda da ön yargılı, çarpıtılmış, taraflı, bilgilendirilmemiş ya da tamamen karşıt hâlde kalır. Baştan savma bir düşünüş hem para hem de yaşam kalitesi açısından oldukça pahalıdır. Eleştirel düşünme ile varılan düşünsel mükemmellik sistematik bir şekilde desteklenmelidir. İyi yetişmiş bir eleştirel düşünür, açık ve tam olarak formüle ettiği hayati soruları sorar ve problemler ortaya koyar, konuyu etkili bir şekilde yorumlayabilmek için soyut görüşleri kullanarak ilgili ilgileri toplar ve değerlendirir, iyi sonuçlara ve çözümlere ancak bunları ilgili kriter ve standartlara uygulayarak varır, alternatif düşünce sistemleri içerisinde kendi varsayımlarını, beklentilerini ve sonuçlarını gerektiği gibi bilerek ve değerlendirerek açık bir şekilde düşünür, karmaşık sorunlara çözüm bulmada başkalarıyla etkili iletişimler kurar. Bakınız eleştirel düşünce, *zihinsel standartlar.*

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE ŞEKLİ VE BELİRTİLER Kişilerin kullandığı eleştirel düşünce çeşitleri, yapıları veya türleri.

En az on iki tane eleştirel düşünce şeklinin ayırt edilmesi gereklidir. Her bir şekil en az dört kategoriye ayrılmaktadır. Dolayısıyla eleştirel düşünceye her yaklaşım ya global ya özel, ya sofistike ya da Sokratik ya açık veya gizli, ya sistematik veya epizodiktir:

Global eleştirel düşünce (çok boyutlu, disiplinler arası transdisipliner, genellenebilir): Disiplinler, konular veya alanlar arasında kullanılan kavramlar ve araçların geliştirilmesine yönelik müdahale. Global eleştirel düşünce kapsamlıdır ve çok mantıklıdır. Doğruluğun ispatlanabilmesi için varsayımlar incelenmesi tüm konularda ve disiplinlerde içinde iyi düşünme ile ilgili küresel bir eleştirel düşünme becerisidir.

Uzmanlaşmış eleştirel düşünme (global olmayan, disiplinler içi, kısmi): Verilen bir disiplin, alan veya uzmanlaşma içerisinde kişinin düşünceyi değerlendirmesini ve geliştirmesini sağlayan entelektüel kavram ve ilke geliştirmedir. Uzmanlaşmış eleştirel düşünce kavram ve araçları genellikle bir disiplin içerisindeki metodolojik anlaşmalarda bulunmaktadır. Genellikle teknik terminolojiyi içermektedir.

Sokratik eleştirel düşünce (tarafsız, etik, güçlü duygulu eleştirel düşünce): Düşünürün entelektüel alçak gönülülük, entelektüel empati, entelektüel dürüstlük vb. hareket etmesini sağlayan eleştirel düşünce ile bağlantılı bir harekettir. Eleştirel düşünceyi geliştirmek için düşünürler entelektüel empati ve entelektüel dürüstlük ile düşünmelidir.

Sofistike eleştirel düşünce (etik olmayan, bencil, dar görüşlü eleştirel düşünce): Kişilerin kötü akıl yürütmesini sağlayarak onları nasıl manipüle edileceğinin veya kandırılacağının sağlamasına yönelik kavram ve araç geliştirme müdahalesidir.

Açık eleştirel düşünce Kişinin düşüncesini geliştirmesi ve bu amaçla stratejiler oluşturmasını sağlamak için bilinçli farkındalığının sağlanması (düşünür tarafından).

Gizli eleştirel düşünce Düşünür tarafından bilinçli yapılmayan becerikli düşüncedir, eleş-

tirel olarak düşünürken nelerin yapılacağına bakılır.

Sistematik eleştirel düşünce (entegre): Eleştirel düşünce kavram ve ilkelerini kullanan organize birbiriyle bağlantılı bilgi yaklaşımı.

Epizodik eleştirel düşünce Yüksek beceri seviyesinde akıl yürütme, sürekli olarak veya sistematik olarak yapılmaz.

Özgürleştirici eleştirel düşünme (serbest): Zihni boşaltmak için eleştirel düşünce kavram ve ilkelerini kullanmada akıl yürütme; alternatif perspektif ve dünya görüşünü ele almada açıklıkla akıl yürütme.

Kısıtlı eleştirel düşünme (kapana kısılmış): Belirli bir set varsayım başlatarak akıl yürütme, yüksek seviyede beceri ve varsayım ile başlar fakat diğer olası varsayımları veya bakış açısını açık bir zihinle sunamaz.

Doğal dillere dayalı eleştirel düşünme Özel dillerden ziyade doğal veya sıradan diller kullanan eleştirel düşünce yaklaşımıdır. Doğal diller eleştirel düşünceyi anlamada en iyidir çünkü günlük kullanımda yer alan eleştirel analitik sözcük dağarcığı kullanır.

Teknik dile dayalı eleştirel düşünce Teknik veya özel dile dayalı eleştirel düşüncedir. Tüm uzmanlar teknik terim ve kavram geliştirmiştir:

Önerdiğimiz eleştirel düşünce şekli globaldir, Sokratiktir, açık, sistematik ve doğal dillere dayalıdır. Bu düşünürün şunları yapmasını sağlar:

- Herhangi bir konu, disiplin veya düşünce alanına dair daha iyi akıl yürütme
- Tarafsız olarak akıl yürütme (düşünme sofistik olmaktan ziyade Sokratik olduğundan).
- Kendi akıl yürütmesinde problemleri belirleme (akıl yürütme açık olduğundan)
- Karmaşık problemleri ve sorunları sistematik ve entegre şekilde yaklaşma.
- Zihinden tabular, yanılsamalar, sanrılar, önyargıları, taraflılık ve entelektüel patolojilerin diğer formlarını alma.
- Kişinin düşüncesini analiz etmede ve değerlendirmede kendi dilini kullanma (dolayısıyla eleştirel düşünce için teknik dili öğrenme ihtiyacını bertaraf etme).

Bakınız *sofistike eleştirel düşünürler, Sokratik eleştirel düşünür, global eleştirel düşünce, tek boyutlu eleştirel düşünce, gizli eleştirel düşünce, açık eleştirel düşünce, sistematik eleştirel düşünce, epizodik eleştirel düşünce.*

ELEŞTİREL DÜŞÜNME Eleştirel düşünmenin en temel kavramı, basit ve sezgiseldir. Tüm insanlar düşünür. Bu bizim doğamızdır ve düşüncelerimizin çoğu taraflıdır, çarpıtılmıştır, kısmidir veya bilgilendirmez. Ne yazık ki kalitesiz düşünme hem parasal olarak hem de yaşam kalitesi olarak masraflıdır. Düşüncemizi geliştirmek işin düşünmeye başladığımızda eleştirel düşünce başlamaktadır.

Bu temel kavramsallaştırmanın ötesinde eleştirel düşünceyi açıklamak için birçok yol vardır. Bunlardan bazıları:

- Geliştirme amacıyla düşünceyi analiz etme ve değerlendirme sanatı.
- Özel bir şekil ve düşünme alanı içerisinde uygun zihinsel standartları karşılayan disipline kendine yönelimli düşünce.
- Zihinsel beceri, yetenek ve davranışı yaygın olarak gösteren düşünce.
- Düşüncenizi daha iyi yapmak için düşünürken düşüncenize dair düşünme: net, daha kesin, daha makul ve benzeri.
- Tarafsız bir şekilde en yüksek kalite düzeyinde akıl yürütmeye yönelik kendinden yönelimli kendinden disipline düşünme.

Eleştirel düşünceyi anlamada birçok durumda mevcut olduğunu bilmek yararlıdır. Örneğin; birçok eleştirel düşünce tek yönlüdür, çoğu globaldir. Birçok eleştirel düşünce sofistçedir, bazıları Sokratiktir. Bazıları içe dönük bazıları dışa dönüktür ve son olarak bazıları sistematik bazıları entegredir. Bakınız *eleştirel kişi, eleştirel düşünür, eleştirel toplum, güçlü duygulu eleştirel düşünce, zayıf duygulu eleştirel düşünce, eleştirel düşün-*

ce şekilleri, entelektüel standartlar, akıl yürütme ögeleri, entelektüel erdemler.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME GELİŞİM EVRELERİ Eleştirel düşünme becerileri, özellikleri ve eğilimlerinde ilerleme aşamasına odaklanan geliştirme teorisi, tarafsız bir eleştirel düşünür olarak gelişim göstermek için düşünür açısından iç motivasyon önemlidir, başlangıçta Linda Elder tarafından kavramsallaştırılmış ve sonra Linda Elder ve Richard Paul tarafından genişletilmiştir.

İnsanların genellikle başlangıçta beceri düzeyi düşüktür ve yavaş yavaş daha yüksek başarı seviyelerine doğru ilerler. Eleştirel düşünme aşamaları aşağıda verilmektedir:

Aşama bir: Yansımasız düşünür. (Düşünür onu düşünce sorunların farkında değildir.)

Aşama iki: Mücadeleci düşünür. (Düşünür düşüncesinde önemli problemlerle karşılaşır.)

Aşama üç: Başlayan düşünür (düşünür gelişmeye çalışır)

Aşama dört: Uygulayıcı düşünür. (Düşünür düzenli uygulama yapar.)

Aşama beş: Gelişmiş düşünür. (Ömür boyu uygulamaya kararlı hâle gelir ve yüksek derecede entelektüel erdemleri vardır.)

Aşama altı: Başarılı düşünür. (Entelektüel erdemleri düşünürü ikinci doğa hâline gelmiştir ve o rutin hayatının tüm önemli alanları içinde onları görüntüler.) [eskiden "Uzman düşünür"]

Bu teori aşağıdaki varsayımlara dayalıdır: (1) Bir tarafsız eleştirel düşünür olarak gelişim gösteren her kişinin yaşadığı tahmin aşamaları vardır, (2) bir sonraki aşama için bu süreç eleştirel bir düşünür olarak gelişim göstermesi için birey tarafından gerekli bağlılık düzeyine bağlıdır , bilinç "otomatik değildir", (3) kişi aşamalardan geçerken eleştirel düşünceye daha fazla bağlılık geliştirir ve (4) bu gelişimde düşüş olması muhtemeldir (ve aslında oldukça yaygındır).

İnsanlar yaşamlarının tümünde veya çoğunda eleştirel düşünce yetenekleri gösterirlerse kelimenin tam anlamıyla eleştirel düşünürlerdir (örneğin, bir ebeveyn, yurttaş, tüketici, sevgili, arkadaş, öğrenci ve profesyonel olarak). Eleştirel düşüncenin birçok şekli ve manifestasyonu olduğunu bilmemize rağmen ancak eleştirel düşünür olarak güçlü anlamda gelişim gösteren kişilerde bu aşamalara odaklanabiliriz. Yaşamlarının sadece bir boyutunda eleştirel olarak düşünenleri eleştirel düşünür kavramımızdan çıkarabiliriz (aşama açısından). Böyle yapmamızın sebebi kişilerin yaşam kalitesinin kişinin yaşamının sadece bir alanında değil yaşamının tüm alanlarında yüksek kaliteli akıl yürütmeye dayalı olmasıdır.

İnsanların eleştirel düşünürler olarak gelişim göstermesinde başarısız olmaya dair temel nedenler şunlardır: (1) Düşüncenin kusurlar içerdiğini bilmede başarısız olurlar (Böylece sistematik bir şekilde düşüncelerine müdahale etmek için girişimde bulunmazlar.), (2) benmerkezci düşüncede mağdur rolünü oynarlar (Kendilerini kandırma eğilimleri vardır.), (3) toplum merkezci düşünceleri hâkim kalır. Bakınız *entelektüel erdem, duygusu güçlü eleştirel düşünce, benmerkezcilik, toplumsal merkezcilik.*

ELEŞTİREL DÜŞÜNÜR İlk olarak eleştirel düşünceye bakın. Eleştirel düşünürler (terim olarak) sürekli olarak akılcı, tarafsız ve kendini yansıtacak şekilde yaşamayı amaçlayan kişilerdir.

Eleştirel düşünürler potansiyel olarak insan düşüncesinin kusurlu doğasının farkında değillerdir (kontrolsüz bırakıldığında). Özellikle ben merkezci ve toplum merkezci eğilimlerin gücünü azaltmaya çabalamaktadırlar. Eleştirel düşüncenin analiz etme, değerlendirme ve düşünceyi geliştirmeyi önerdiği zihinsel araçlar kullanırlar. Entelektüel erdemleri geliştirmek için çalışkan bir şekilde çalışırlar: entelektüel dürüstlük, entelektüel alçak gönüllülük, entelektüel nezaket, entelektüel empati, entelektüel adalet duygusu ve nedene güvenme. Düşünürler olarak ne kadar becerikli olduklarının bilmelerine gerek olmadığından her zaman akıl yürütme özelliklerini geliştirebilirler. Zaman zaman akıl yürütmede insan mantıksızlığı, ön yargılar, taraflılık, çarpıtma, eleştirel olarak kabul edilmeyen sosyal kurallar ve tabular veya bencillik ve boşa giden ilgide hataların kurbanı

olduklarını bilirler. Yaşadıkları daha rasyonel ve uygarlaşmış topluma katkıda bulunmayı amaçlarlar. İlgili olan başkalarının haklarını ve ihtiyaçlarını ele almayı isterler. Eleştirel düşünme becerisi, yeteneği ve davranışına dayalı olarak eleştirel düşünürler olarak düzgünce tanımlandığı ölçüde kişi günlük olarak gösterir. "mükemmel" veya "ideal" düşünür anlamında bir eleştirel düşünür yoktur ve de olacağı beklenemez. Bakınız *eleştirel düşünce, eleştirel düşünce gelişim aşamaları, ben merkezcilik, toplum merkezcilik.*

ELEŞTİREL KİŞİ Entelektüel becerisi ve yeteneğinde uzman ve entelektüel özellikleri veya erdemleri içerisinde bulunduran kişidir.

Kişiler eleştirel düşünme becerisi kullandığında çoğunlukla kendi çıkarını gözetmektedir ve eleştirel düşünürler sadece zayıf veya vasıflı durum hissederler. Diğer yandan çoğunlukla tarafsız olarak zihinsel becerilerini kullanırlar, rutin olarak empatik şekilde başkalarının bakış açısına bakarlar ve eleştirel düşünürlerin güçlü yanlarının da olabildiği söylenir. Tabii ki eleştirel kişi olarak kendini geliştirme her zaman bir derece konusudur çünkü hiç kimse ideal bir dinleyici değildir. Bakınız *eleştirel düşünme, eleştirel düşünür, entelektüel erdemler, güçlü eleştirel düşünür, zayıf eleştirel düşünür.*

ELEŞTİREL OKUMA Okuyucunun yazar ile iç diyaloga katılmasında entelektüel olarak yer alan süreçtir.

Birçok kişi eleştirel olmayacak şekilde okumaktadır ve diğer kısımları çarpıtırken ne ifade edildiğinin bazı kısımları atlanılmaktadır. Eleştiri okurları okuyarak başkalarının gözünde –yazarın bakış açısından– bakış açısını gördüğünü fark etmiştir. Eleştirel okuyucular aktif olarak varsayımlara, önemli kavram ve fikirlere, sebeplere ve gerekçelere, destekleyici örneklere, paralel deneyimlere, çıkarımlara ve neticelere ve doğru olarak yorumlanması ve değerlendirmesi için yazılı metinin yapısal özelliklerine bakarlar. Eleştirel okuyucunun birden çok seviyesi vardır; bunlar (1) doğru veya mantıksal şekilde metni açımlama, (2) ilgili örneklerle metnin tezini özetleme, (3) metni analiz etme, (4) metni değerlendirme ve (5) metnin yazarı ile rol oynama. Bakınız *akıl yürütme ögeleri, analiz, değerlendirme.*

ELEŞTİREL OLMA Birden çok eleştirel olma becerisi yargıda bulunma, eleştirel ve sanatsal çalışmaları değerlendirme, beceri ve yetenek ile ilgili bir şeyi değerlendirme, düşünce ilkeleri veya sanatını öğrenme ya da bilimsel metin veya belgeleri inceleme.

Eleştirel olma kelimesi yaratıcılık ile çelişmektedir. Bu değerlendirme veya yargı sanatı vurgulamaktadır ve böylece, eksiksiz, doğru, tam ya da derin olma durumudur. Bu yargılama, muhakeme ve zihinsel kriterleri ve standartları düzenlemeyi içerir. Bakın eleştiri, *eleştirel düşünce, zihinsel standartlar.*

ELEŞTİREL OLMAYAN KİMSE çok az eleştirel düşünce becerisi, yeteneği veya özelliği olan veya hiç olmayan kimsedir.

Kişiler iki sebepten eleştirel düşünür olmazlar: (1) Eleştirel düşünür olarak gelişmek için ham bilgi eksiklikleri vardır veya (2) eleştirel düşünür olma kapasiteleri vardır fakat herhangi bir sebeple yeteri kadar geliştiremezler. Çoğu insan, şimdiye kadar, geliştirme yeteneğine sahiptir ama sadece düşünürler olarak kendi potansiyeline ulaşmaz. Eleştirel olmayan kişinin kolayca manipüle olması, kolayca karışık, tutarsız, belirsiz sözcük seçimi yapması, dikkatsiz, uyumlu saf olması muhtemeldir. Eleştirel olmayan düşünürler yorumdan kanıtı ayırt edemez. Son derece dogmatik, kesinlikle ön yargılı ve son derece entelektüel olarak kibirli olabilirler. Dar görüşlü olma eğilimindedirler.

Eleştirel olmayan düşünce insan yaşamında temel bir sorundur çünkü eleştirel olmadığımızda hiçbir şekilde kendimizi eleştirmeyiz. Eleştirel düşünür olma yolunda atılan ilk adım bu sorunu kabul etmeye ve her zaman eleştirel olmadığımızı anlamaya dayanır. Bakınız *naif düşünür, eleştirel kişi, eleştirel düşünür, eleştirel düşünme, eleştirel toplum.*

ELEŞTİREL TOPLUM Eleştirel düşünmeyi sistematik olarak ele alan ve dolayısıyla sistematik olarak yansıtıcı sorgulama, entelektüel bağımsızlık ve gerekçeli muhalefeti öne süren bir toplumdur.

Eleştirel toplumu kavramlaştırmaya başlamak için kişi bağımsız eleştirel düşüncenin kişilerin günlük yaşamında günden güne yer alacağı bir toplum hayal etmelidir. Seçkin Antropolog William Graham Sumner açıkça ideali formüle etmiştir:

Eleştirel düşünce alışkanlığı, toplumda olağan ise, daha da yaygınlaşacaktır çünkü yaşam sorunlarını ele alma biçimidir. Eğitimli olan insanlar seçim konuşmacısı olarak damgalanabilir ve asla hararetli konuşmacılar tarafından aldatılmayacaktır. Yavaş yavaş inanmaktadırlar. Bir şeyleri mümkün olduğunca veya muhtemelen her derecede, bir belirginlik ve acı olmadan tutarlar. Kanıtlara ve kanıtların ağırlığına bakarlar, bir taraftan diğer tarafa iddialarda bulunarak güven veya vurgudan etkilenmezler. En değerli ön yargılarına ve her türlü tatlı sözle kandırmaya direnirler. Eleştirel anlamda eğitim sadece bizi iyi bir vatandaş yapabilen bir eğitimdir. (Folkways, 1906).

Eleştirel düşünce alışkanlığı toplumda yayılana kadar (onlarca yıl sürmesi beklenmektedir), sosyal kurumlar olarak okullarda eleştirel olmayan şekilde dünya görüşünü aktarma eğilimi olacaktır. Eleştirel düşünme eğitimi okul ve sınıfların eleştirel toplumda mikrokozmos olmasını gerektirmektedir. Şu anda mevcut olan hiçbir eleştirel toplum geniş bir ölçekte mevcut değildir. Eleştirel toplumlar sadece aşağıdaki ölçüde geliştirecektir:

- Eleştirel düşünce makul ve tarafsız bir yaşam sürdürmekte önemlidir.
- Eleştirel düşünce rutin olarak öğretilmektedir ve sürekli teşvik edilmektedir.
- Düşünce sorunları endişe vermektedir.
- Kapalı fikirlilik sistemik olarak cesaret kırmaktadır; açık fikirlilik sistematik olarak teşvik edilmektedir..
- Entelektüel dürüstlük, entelektüel alçakgönüllülük, entelektüel empati, nedene güvenme ve entelektüel cesaret her gün yer alan sosyal değerlerdir.
- Benmerkezcilik ve toplum merkezci düşünme sosyal yaşamda bir felaket olarak düşünülmektedir.
- Çocuklara rutin olarak başkalarının hakları ve ihtiyaçlarının kendilerinin hakları ve ihtiyaçlarına eşit olduğu öğretilmektedir.
- Çok kültürlü dünya görüşü teşvik edilmektedir. Kişiler kendilerini düşünmesi için teşvik edilmektedir ve eleştirel olmayan şekilde başkalarının düşünce veya davranışlarını kabul etmede cesaretleri kırılmaktadır.
- Kişiler rutin olarak akılcı olmayan düşünceyi öğrenmektedir ve azaltmaktadır.
- İnsanlar evrensel zihinsel standartları içselleştirmektedir.

Bakınız *diyalogsal talimat, entelektüel erdemler, bilgi.*

ELEŞTİREL YAZMA Yazmanın amacına ulaşıldığından emin olmak için yazı yazarken kişinin yazısına dair düşünme sanatıdır.

Bağımsız yazma, temelde, bir şeye dair söylenilmesi gerekeni bağımsız kendiliğinden söylemedir. Net ve derin şekilde yazmayı içermektedir ve eleştirel düşünce becerisini öne sürer. Konu ile ilgili bakış açısı içerisinde iyi niyetle düşünceyi gerektirir. Eleştirel yazma genellikle yazımızı geliştirmek için birden çok taslağı gerektirir. Bakınız *eleştiri, dinleme, eleştirel okuma, dil mantığı.*

ELEŞTİRİ Objektif yargılamak, analiz ya da bir şey değerlendirilmesi.

Eleştiri amacı eleştirel düşünce amacı ile aynıdır: Güçlü yanları kadar zayıf yanları da takdir etme, erdemler kadar düşüşleri de takdir etmedir. Eleştirel düşünürler yeniden tasarlamak, modellemek ve geliştirmek için eleştiri yaparlar. Eleştirel düşünürler tarafından kullanılan eleştiri temel aracı doğal dillerde ye alan zihinsel standartlar setidir – standartlar, örneğin; netlik, kesinlik, doğruluk, belirginlik, derinlik, düşünce özgürlüğü, önem, mantık, hakkaniyet, yargılanabilirlik ve makullük. Bakın *zihinsel standartlar, değerlendirme.*

ENTELEKTÜEL ADALET DUYGUSU Tüm düşünce biçimleriyle sempati duyarak ilgilenmek ve ki-

şinin duyguları, derin ilgisi ya da arkadaşı, grubu veyahut da kendi ulusunun duygu ve çıkarlarına başvurmadan aynı entelektüel standartlarla bu bakış açılarını değerlendirme isteği ve ihtiyacıdır.

Kendinin ya da ait olduğu grubun üstünlüklerine başvurmaksızın entelektüel standartlara uyulmasını gerektirir. Bakınız *entelektüel erdem, entelektüel bütünlük, tarafsızlık.*

ENTELEKTÜEL ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK Benmerkezci eğilimlerinin kişiyi yanıltma ihtimalinin bulunabileceği koşullara karşı duyarlı olması gerektiğini ve kişinin kendi görüşlerinin yanlı, önyargılı oluşu ve ayrıca bakışının sınırlı oluşu da dâhil her türlü bilgisinin kısıtlı olduğunu bilmesidir.

Entelektüel alçak gönüllülük, hiç kimsenin gerçekte bildiğinden daha fazlasını iddia etmemesi temeline dayanır. Bu, basitçe karaktersizliği ya da teslimiyetçiliği gerektirmez. Entelektüel gösterişçiliğin, kendini beğenmişliğin ya da kibrin olmadığını; kişinin en temel inançlarının güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğuna ilişkin bir içgörüsü olduğunu gösterir. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL ANLAŞMA kişinin tüm ilgisini bir şeyleri öğrenmeye veya anlamaya yöneltmesidir.

Derinden öğrenme ve içgörü öğrenme sürecinde aklın çekici olması gerektirir, çok sık olarak, entelektüel anlaşma eğitim ve öğretim sürecinden eksiktir. Bu durumda, öğrencilerin öğrenmesi yabancılaşır ve içeriği yüzeysel kalır veya geçici olarak öğrenilir. Zihni meşgul ederek öğrenciler ne kadar derin öğrendiklerini, öğrenmede değeri görmeyi, kendisi için bazı şeyleri anlama yeteneğine güveni olmayı anlamalıdır. Tam anlamıyla, daha rasyonel ve makul yaşayan bireylerde ve disiplinler içinde güçlü fikirlere bağlanma yeteneğini gerektirir.

ENTELEKTÜEL CESARET Üzerinde normalde ciddi bir şekilde durmadığımız düşünce, inanç ya da bakış açılarımıza tam tersini yaptığımızda bizde oluşacak olumsuz tepkilerimize aldırmadan, onlarla yüzleşme ve dengeli bir şekilde değerlendirme isteğidir.

Bu cesaret tehlikeli ve saçma olduğu düşünülen düşüncelerin kimi zaman mantıken (tamamen ya da kısmen) doğrulanabileceğini, çevremizdekilerin benimsediği ya da kafamıza yerleştirilen sonuç veya inançların bazen yanlış ya da yanıltıcı olabileceğini bilmekten gelir. Kendimiz için neyin ne olduğunu belirleyebilmek için "öğrendiğimiz" şeyleri pasif bir şekilde ve eleştirmeden kabul etmemeliyiz. Entelektüel cesaret burada işin içine girer,çünkü bir şekilde tehlikeli ve saçma olduğu düşünülen görüşlerin kısmen gerçekleri yansıttığını ve ait olduğumuz sosyal grupların güçlü bir şekilde inandıkları bazı konularda kısmi çarpıtma yaptıklarını ya da içinde biraz yalan olduğunu anlayacağız. Böylesi zor durumlarda düşünce şeklimizde doğru olabilmek cesaret ister. Üzerine titrenilen düşünceleri sorgulamak zordur ve normalin dışına çıkmanın cezaları çoğunlukla ağır olur. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL DİSİPLİN Entelektüel standartlara, entelektüel özene, dikkate, düzene ve bilinçli kontrole uygun düşünebilme özelliğidir.

Disipline edilmemiş bir düşünür güvenilir olmayan sonuçlara vardığını, kafa karıştıran fikirlere daldığını fark edemez, ilgili kanıtları düşünemez. Dolayısıyla, entelektüel disiplin eleştirel bir kişi olmanın özüdür. Kişinin elindeki entelektüel ödeve odaklaşması, gereken kanıtları bulması ve dikkatlice değerlendirmesi, soru ve problemleri sistematik bir şekilde analiz etmesi ve bunlara işaret etmesi, düşünme sürecini açıklık, netlik, tamlık, tutarlılık gibi entelektüel standartlara göre yapması için aklını disipline etmesi gerekir. Bakınız *entelektüel erdem, entelektüel standartlar.*

ENTELEKTÜEL DÜRÜSTLÜK Kişinin kendi düşünüş biçimine karşı dürüst olması, entelektüel standartlarında tutarlı olması, düşmanının düşüncelerine bile aynı derecedeki zor delil ve kanıtları uygulaması, başkaları için savunulan şeyi uygulamaya koyması ve kendi düşünce ve eylemlerindeki çelişki ve tutarsızlıklarını dürüstçe kabul etmesi gerektiğine ilişkin bilinçtir.

Bu özellik ancak destekleyici atmosfer altında gelişebilir; bu tür ortamlarda insanlar kendilerini güvende hissederler, çelişkilerini dürüstçe, serbest bir şekilde kabullenirler. İnsanlar böylesi or-

tamlarda çelişkili tutum ve düşüncelerini düzeltme yolunda gerçekçi yollar geliştirip bunları paylaşabilirler. Daha ileri düzeydeki bir tutarlılığın başarılabilmesi için karşılaşılan güçlüklerin dürüstçe kabullenilmesi gerekir. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL EMPATİ Kişinin başkalarını anlayabilmesi için kendini imgesel olarak onların yerine koyması gerektiğini bilmesidir.

Anlık algılarımıza veya uzun süredir sahip olduğumuz inançlarımızla ilgili gerçeği belirleyebilmek için benmerkezci eğilimlerimizin olduğunu bilmek zorundayız. Entelektüel empati diğerlerinin düşünüş ve mantıklarını yeniden doğru bir şekilde oluşturmak ve terimlerden, varsayımlardan ve başkalarının fikirlerinden bir mantık geliştirebilme becerisiyle ilişkilidir. Bu özellik ayrıca, kesinlikle haklı olduğumuza inanmamıza karşın hatalı olabileceğimizi düşünüp yeniden aynı hataya düşebileceğimizin farkında olmayı gerektirir. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL GAYRET Entelektüel içgörü ve gerçekleri tüm zorluklara, engellere ve engellemelere karşın yine de onları izlemeye istekli ve bunun bilincinde olmaktır; başkalarının mantık dışı karşı çıkışlarına rağmen akılcılık ilkelerine sadık kalma ihtiyacı, daha derin bir anlayış ve içgörü geliştirmek için gerekirse daha fazla zaman harcayarak kafa karışıklığı ve çözüme ulaşmamış sorun ve sorularla mücadele etme ihtiyacıdır. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL KİBİR Yaptığımızdan daha çok şeyi bilmemize ve düşüncemizin nadiren yanlış olduğuna ve düşüncemizi geliştirmemiz gerekmediğine ve gerçeği bildiğimize dair inandığımız doğal insan benmerkezci eğilimidir.

İnsan düşüncesinin geliştirilmesinin en güçlü bariyerlerinden biri inandığımız her şeyin doğru olduğuna inandığımız benmerkezci eğilimdir.

Eleştirel düşünen insan düşünce bu problemin farkında olur ve kendi düşüncesi içerisinde buna bakar. Entelektüel alçak gönüllülük, entelektüel erdem geliştirmeye çalışırlar, onlar düşüncelerinde entelektüel kibir, güç barındırırlar. Bakınız *entelektüel cesaret, entelektüel özellikler.*

ENTELEKTÜEL MERAK Derinden anlamak için güçlü bir arzu, bir şeyleri anlamaya çalışmak, önermek ve kullanışlı ve makul hipotezler ve açıklamaları değerlendirmek, öğrenmek, meraklı olmak.

İnsanlar doğuştan meraklıdır. Buna örnek olarak çok küçük çocukların genellikle gerçek bir soru havuzu olmasıdır. Ancak bu doğal eğilim genellikle günümüz toplumlarında ve okul eğitiminde yer almamaktadır.

İnsanlar öyle motive edilmedikleri sürece iyi öğrenmezler ya da bilgiye sahip olmazlar. Her düzeyde okul eğitimi entelektüel merakı teşvik etmelidir ve öğrencileri sorgulamaya ve kendileri için düşünmeye ve düşüncelerini kullanılarak bir şeyleri anlamaya teşvik etmelidir. Aksi hâlde, akıl son bulur, doğuştan gelen merak azalır ve öğrencilerin motivasyonları kaybolur.

Entelektüel merakın zıt anlamlısı entelektüel duygusuzluktur. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL NEZAKET Başkalarını ciddi şekilde düşünürler olarak alma, onlara entelektüel olarak eşit şekilde davranma, saygı ve görüşlerine tam dikkat gösterme.

Entelektüel nezaket entelektüel kabalıktan şu şekilde ayrılmaktadır: sözlü olarak başkalarına saldırma, onları dışlama veya görüşlerini basmakalıplaştırma. Entelektüel nezaket sadece nezaket durumu değildir, bunun yerine herkesin görüşlere sahip olma hakkına ve nazik davranılma hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir. Entelektüel nezaketin zıt anlamlısı entelektüel kabalıktır. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL OTONOMİ Kişinin inançları, değerleri ve çıkarımları üzerinde akılcı kontrolünün olmasıdır. Eleştirel düşünmenin ideali, kişinin kendisi için düşünmeyi, düşünce süreci üzerinde kontrol sağlamayı öğrenmektir.

Entelektüel otonomi ısrarcılığı, inatçılığı ya da isyankârlığı gerektirmez. İnançları, onları sorgulamak akılcı olduğunda sorgulamak, on-

lara inanmak gerektiğinde inanmak ve onlara uygun davranmak akılcı olduğu zamanlarda ise öyle davranmak için sebep ve delillere dayanarak analiz etmeyi ve değerlendirmeyi gerektirir. Bakınız *entelektüel erdemler.*

ENTELEKTÜEL ÖZELLİKLER / EĞİLİMLER / ERDEMLER Doğru eylem ve düşünce için gerekli zihin ve karakter özellikleri, zihin eğilimi ve açık fikirli mantık yürütme için gerekli karakter, dar görüşlüyü ayırt eden erdem, açık görüşlü eleştirel düşünüre hizmet, hakikati arayan eleştirel düşünürdür.

Entelektüel özellikler şunlardır: entelektüel adalet, entelektüel anlam, entelektüel azim, entelektüel dürüstlük, entelektüel alçakgönüllülük, entelektüel empati, entelektüel cesaret, entelektüel merak, entelektüel disiplin, (entelektüel) nedene güvenme ve entelektüel otonomi.

Duygusu güçlü eleştirel düşünürün ayırıcı özelliği bu entelektüel erdemlere derin bağlılığıdır. Ancak herkesin günden güne yaşadığı yaşam ölçüsünde hiç kimse varsayımsal ideal bir düşünür olamamıştır.

Entelektüel özellikler birbirinden bağımsızdır. Her tamamen sadece başkalarının gelişimi ile birlikte geliştirilmiştir. Yılların getirdiği taahhüt ve pratik ile geliştirilmiştir. Bakınız *entelektüel özellikler.*

ENTELEKTÜEL SORUMLULUK Yükümlülük duygusu entelektüel konularda kişinin görevlerini yerine getirmesi ve kişinin kapasitesi ölçüsünde birinin aklını geliştirmek.

Entelektüel olarak sorumlu tüm insanlar kendi akıl sağlamlığını yüksek düzeyde sağlamak zorundadır ve derinden inançları için yeterli kanıt toplamada kararlı olduklarını kabul ederler. Entelektüel olarak sorumlu insanların yaşamları boyunca akıllarını geliştirmeye kararlıdır. Bakınız *entelektüel erdem.*

ENTELEKTÜEL STANDARTLAR Standartlar veya beceri yüksek düzeyde akıl ve sağlıklı değerlendirmeler yapmak için gerekli kriterlerdir. Entelektüel standartlar anlayış ve rasyonel ve mantıksal düşünme için, bilgi (sağlam olmayan inançlara karşı olma gibi) oluşumu için gereklidir.

Entelektüel standartlar eleştirel düşünme için temel oluşturmaktadır. Bazı temel entelektüel standartlar netlik, doğruluk, ilgililik, hassaslık, düşünce özgürlüğü, derinlik, mantıklılık, önem, tutarlılık, tarafsızlık, bütünlük ve akla yatkınlığı içerir. Entelektüel standartların insan düşüncesinin her disiplin, her konu, her etki alanında öngördüğü kabul edilir.

Kişinin aklını geliştirmesi ve bu standartları kullanarak düşüncesini disipline etmesi düzenli pratik ve uzun vadeli birikim gerektirir. Tabii ki bu standartlara ulaşma göreceli bir konudur ve düşünce alanları arasında bir dereceye kadar değişir. Matematik yaparken hassas olmak bir deneyim açıklayan ya da tarihsel bir olayı anlatan bir şiir yazarken hassas olmakla aynı değildir.

Kabaca entelektüel standartları iki kategoriye ayırabiliriz: "mikro entelektüel standartlar ve makro entelektüel standartlar." Mikro entelektüel standartlar entelektüel değerlendirmenin belirli yönlerini belirlemektedir. Örneğin: düşünce açık mı? Bilgi konu ile ilgili mi? Amaçlarla tutarlı mı? Becerikli akıl yürütme için önemli olmasına rağmen bir veya daha fazla mikro standartlarını karşılama mutlaka eldeki entelektüel görevi yerine getirmek değildir. Bu doğrudur çünkü düşünce açık olabilir fakat ilgili değildir; ilgili olabilir fakat kesin değildir. Doğru olabilir fakat yeterli değildir. Akıl yürütme monolojik olduğunda (Bu, kurulmuş bir uzlaşma prosedürüne bir soru üzerine odaklanmıştır.) mikro entelektüel standartlar yeterli olabilir ancak çok mantıklı sorunlar (yani, birbiriyle çelişen bakış açıları içerisinde akıl yürütmemizi gerektiren problemler veya sorunlar) için iyi akıl yürütebilmek için sadece mikro ve makro entelektüel standartlar gerekmez. Makro entelektüel standartlar kapsamı geniştir, mikro standart kullanımımızı bütünleştirirler; entelektüel anlayışımızı genişletirler. Örneğin, karmaşık bir soruna dair akıl yürütme yaparken (tatmin edici, diğer bir deyişle, geniş entelektüel standartlar) makul veya sağlam düşüncemizin olması gerekir. Makul veya sağlam düşüncemizin olabilmesi için en azından net, doğru ve alakalı olmasına ihtiyacımız vardır. Ayrıca, birden fazla

bakış açısı sorunlu alakalı olduğunda soruna dair yerimizi ayarlamadan önce kıyaslamalı, mukayese etmeli ve öngörüler ile tamamlamalıyız. Böylece, makro-entelektüel Standartlar (örneğin, mantıklılık ve sağlamlık gibi) kullanımı derinliği, kapsamı ve düşüncenin entegrasyonuna doğru muhakeme yönlendirmeye yardımcı olur. Bakınız *değerlendirme, standartlar, kesin net tutarlılık, makul, ilgililik.*

ENTELEKTÜEL YAPILIR Bir düşünce, zihin tarafından yaratılan her şey bilişseldir.

Nitekim bizzat düşünmede, eleştirel düşünmenin her tezahürü, bir nesne ya da entelektüel bir yapı üzerine odaklanmıştır. Bazı kuramcılar bir veya birkaç olası nesnelere karşı eleştirel düşünmeyi sınırlamaya çalışmazlar. Örneğin, eleştirel düşünme biçimsel mantığa dayalı olduğunda analiz odağı ve / veya değerlendirilmesi biçimsel bir karakter argümanı ile sınırlıdır. Diğer kuramcılar mümkün nesneler olarak bağımsız değişkenlere ek sorunlar ve kararları ilave edebilir. Bazıları bilimsel yöntem ile eleştirel düşünmeyi eş görebilir. Eleştirel düşünme en sağlam şekliyle, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi mümkün olan olası birkaç entelektüel yapının sınırsız olmasıdır. Bunlar; varsayımlar, kavramlar, kuramlar, ilkeler, amaçlar, sorular, raporlar, konuşmalar, tiyatro, sanat, mühendislik planları, tarihsel hesapları, antropolojik yönelimleri, bilimsel teoriler, teknik nesneler (insan planları ile oluşturulan), ideolojiler, kitap, deneme, şiir, müzik, spor, aşçılık vb.dir.

EPİSODİKY VEYA ATOMİSTİK ELEŞTİREL DÜŞÜNCE Yüksek beceri seviyesinde muhakeme ama sadece sporadik ya da ara sıra, sürekli olarak veya sistematik olarak değil entegre olmamış eleştirel düşünce.

Birçok kişi eleştirel olarak düşünür (en azından ara sıra) fakat birçok kişi eleştirel düşünceye dair eksik global perspektife sahiptir ve sistematik bir şekilde eleştirel olarak düşünemeyecekleri gerçeğinin farkında değillerdir. Sporadik eleştirel düşünme çoğunlukla "atomistik veya parçalanmış" eleştirel düşünme ile birleştirilir. Örneğin, biri bazen bilgi kaynaklarını sorgulayabilir ancak nadiren şüpheli çıkarımları sorgulayabilir. Sistematik veya entegre eleştirel düşünme episodik ya atomistik eleştirel düşünmeye zıttır. Ayrım mutlak bir farktan ziyade bir dereceyi işaretler. Bakınız *sistematik veya entegre eleştirel düşünce, eleştirel düşünce şekilleri.*

ETİK MUHAKEME Bilinçli yaratıklara zarar veya yardım etme için çıkarımlar gerektiren problem veya sorunlar üzerinde düşünme.

Popüler inançların aksini söylemesine rağmen etik muhakeme diğer herhangi bir muhakeme alanı ile aynı şekilde analiz edilebilir ve değerlendirilebilir. Etik muhakeme tüm muhakemelerde olduğu gibi aynı ögeleri gerektirir ve aynı netlik, doğruluk, titizlik, ilgililik, derinlik, düşünce özgürlüğü, önem vb. standartları ile değerlendirilmektedir. Etik ilkeleri anlama etik muhakemeyi inceleme kadar önemlidir ve matematik ve biyoloji anlama ilkeleri matematik ve biyoloji muhakemesi ilkesi olarak görülebilir. Makul ölçüde etik düşünme etik kavramlar (örneğin, hakkaniyet) ve ilkeler (örneğin, "benzer durumlar benzer şekilde ele alınmalıdır") ile ve de eleştirel düşünce sağlam ilkeleri ile tam olarak yürütülmektedir.

Etik ilkeler insan davranışları için rehberdir ve neyin iyi neyin kötü olduğunu belirtir ve kişinin ne yapmak zorunda ve ne yapmamak zorunda olduğunu belirtir. Kesin olarak söylemek gerekirse o davranış bir yükümlülük olmadığında bile etik davranış değerini belirlememizi sağlar. Herhangi bir düşünce alanındaki sorular gibi etik sorular bir kestirme yanıt veya makul cevaplar ile rekabet anlamına gelebilir (en iyi yargımızı gerektiren konular). Ancak bunlar kişisel tercih meselesi değildir. "Aha, adil olmayı tercih ediyorsun. İyi ya bende adil olmamayı tercih ediyorum." demek anlamsızdır.

Etik genellikle sosyal sözleşmeler, din ve hukuk gibi düşünme diğer modları ile karıştırılır. Bu durumda, biz etiğin, kültürel kuralları ve tabular, dinî ideolojiler, yasal düzenlemeler ile belirlenmesine izin veririz. Bir dinî grup ilk doğan erkeği öldürme veya tanrılara genç kız kurban etmeyi savunuyorsa, bu uygulamalar din ve ahlak ile eşse o zaman bu uygulamalar etik olarak doğru veya doğru davranış şekli olarak görülebilir. Açıkça-

sı herhangi bir diğer düşünce sistemi ile bu etiğin çökmesi yaşama şeklimiz, doğru ve yanlışı nasıl tanımlayacağımız, hangi davranışlarımızın cezalandırılacağı ve hangi davranışımızın savunulacağı konusunda önemli bir çıkarıma sahip olacaktır. Bakınız *yargı sorgulaması, gerçek soruları, tercih soruları, disiplin mantığı, zihinsel standartlar.*

ETNİK-MERKEZCİLİK Kişinin kendi ırkını ve kültürünü daha üstün görme, ona imtiyaz tanıma eğilimi olup derinlerde yatan kendi toplumunun diğer bütün toplumlara üstün olduğu inancıyla beslenir.

Toplum merkezcilik benmerkezciliğin kişiden topluma uzanmış biçimidir. Eleştirel olmayan veya bencilce düşünme şekli doğası gereği ya benmerkezcidir ya da toplum/grup merkezlidir. (Toplum merkezcilik daha geniş kapsamlı olması, örneğin, kişinin mesleği gibi sosyal grupla ilişkili olmasına karşın etnik-merkezcilik ve toplummerkezcilik terimleri birçok yerde eş anlamlı olarak kullanılır.) Etnik merkezciliğin ya da toplum merkezciliğin "tedavisi" karşı grup ve kültürleri empatik bir tutum içerisinde anlamaya çalışmaktır fakat böyle bir empatik düşünce nadiren oluşur. Bunun yerine insanlar çoğu zaman toleransa sadece dudak ucuyla dokunurken kendi kültürünün inanç, pratik ve normlarına öncelik tanırlar. Eleştirel düşünenler ise, ait oldukları grupların diğer grupların üzerinde olduklarını varsaymazlar. Bunun yerine her görüşü doğru bir şekilde kendi içinde güçlü ve zayıf noktalarını belirlemeye çalışırcasına kritik etmeye çalışırlar. Bir ülkeye olan bağlılıkları o ülkenin ilke ve idealleriyle ilişkilidir; kişilere, partilere ya da geleneklere bağlı değildir. Bakınız *toplumsal merkezcilik.*

FİKİR Bir inanç ya da yargı, genellikle bir anlaşmazlık açmak; profesyonel bir kararın resmi ifadesi.

Bu terimin farklı kullanımları vardır: (1) kişisel tercih meselesi (kişinin sebebini belirtmesi gerekmemektedir) ve (2) mantıklı yargılama. (Kişinin sebebini belirtmesi gerekmemektedir fakat soruna bakabilmek için alternatif yolları belirtmelidir.) Diğer bir deyişle şeffaf, nedensiz, sübjektif görüşü ya da tercih dikkatli akıl yürütme esas alınarak oluşturulmuş inançlara yol açan mantıklı yargılamadan ayrılmalıdır. Bakınız *Tercih soruları, yargı soruları, değerlendirme, haklı çıkarma, mantıklı yargılama.*

FİKİR (KAVRAM, KATEGORİ) Bilgi ya da düşünce bir nesne olarak akılda var olan her şey, özellikle örnekleri bilgiye dayalı bir nesneler sınıfı genelleştirilmiş bir kavram; şeyler grubu.

İlgili terimler: Genellikle kavramın eş değeri, *algılanma biçimi*, özellikle akılda gebe ya da hayali bir şey ifade eder. Düşünce akıl yürütme veya tefekkür şeklinde zihinde oluşan, ifade edilip edilmediğine bakılmayan herhangi bir fikri ifade eder. Sanı, muğlaklık veya eksik niyet anlamına gelir, *izlenim* bazı dış uyaranlarla provoke edilen bir fikir demektir.

Eleştirel düşünürler düşüncelerinde kullandıkları bu fikirlerin bilincini geliştirmeye çalışır ve onların güçlü ve zayıf yanlarını kullanır. Eleştirel düşünürler tüm disiplinlerin önemli fikirleri veya kavramları karşıladığını kabul ederler. Mantıksız fikirleri belirler ve eğitimli şekilde kelimeleri (fikirlerin ifadesi) kullanırlar. Bakınız *kavram, netlik, mantık, dil mantığı.*

GERÇEK Bilgi, olgu, gerçekliğe uygunluk; doğruluğu kanıtlanmış ya da kabul edilmiş beyan; yanlış veya hatalı olmayan; düşünce, kelime veya belgeye dayalı gerçeklik.

İnsan hayatında pek çok şeyin doğru veya yanlış olduğu ispat edilebilir. Dolayısıyla, gerçeği arama ve bulma yeteneği önemli bir eleştirel düşünme hedefidir.

İnsan zihninin doğal benmerkezcilik yönelimi nedeniyle, çoğu insan eleştirel olmadan görüşlerinin doğru ve gerçek olduğunu varsaymaktadır; kendilerini gerçeğin efendisi olarak görmektedirler. Eleştirel düşünce bu fonksiyonel olmayan düşünce alışkanlığından sakınmak istersek önemlidir. Bakınız, *entelektüel standartlar, doğru.*

GERÇEK Meydana geldiği, mevcut olduğu veya doğru olduğu bilinen; ampirik gerekçeyle doğrulanabilir. Yorumlama, çıkarım veya netice ile ayırt edilebilir; ham veri.

Gerçekçi teriminin farklı anlamları bulunmaktadır: (1) "gerçek" (doğru olduğu iddia edilenin zıt anlamlısıdır) ve (2) "ampirik" (kavramsal veya değerlendirilebilir olmanın karşıt anlamlısıdır). İlk anlamda iddianın doğruluğuna atıfta bulunulmaktadır. (Örneğin, suyun iki birim hidrojen ve bir birim oksijenden oluştuğu gerçektir.) İkinci anlamda iddia türüne atıfta bulunulmaktadır (örneğin, fikre karşı gerçek). Kişiler genellikle bu iki anlamı birbirine karıştırmaktadır, doğru açıklamaları sadece "gerçek benzeri" olarak kabul etmektedir. (Örneğin, " Amerikalıların %29.23' ü depresyondan şikayetçidir terimi gerçek bir iddiadır, bu doğruysa, gerçeği ifade etmektedir.) Bir şeyi doğru olarak kabul etmeden önce değerlendiriniz. Kendinize şöyle sorunuz: "Nasıl biliyorsunuz? Bu nasıl doğrulanabilir?" Sözde gerçekler onların doğruluk, bütünlük ve konuya alaka için değerlendirilmelidir. Sözde gerçekler kaynakları nitelikleri, güvenilirlik ve inandırıcılık açısından değerlendirilmelidir.

Gerçekçi iddiaların tekrarı (bu "gerçekler" anlayan ve gerektiğinde bunları sorgulayan öğrenciler hariç) vurgulayan okullaşma öğrencilerin istek ve iddia gerçekleri değerlendirme yeteneği sunar. Bu sayısız sorunlara yol açar, örneğin içeriği öğrenirken nasıl anlam çıkarılacağını yanlış anlamak; öğrenciler zihinlerini aşırı basitleştirerek ve kendi gerçeklerini belirterek kolaylıkla manipüle olabilirler. Ayrıca, öğrencilerin soruları "fikirden gerçeği ayırt etme" aktivitesi genellikle iki anlamda karıştırılabilir. Bu aktiviteler öğrencilerin "Benziyor." gerçeğini içeren doğru beyanlar olarak kabul etmelerine yol açabilir. Bakınız *bilgi, bilgi, çıkarımda bulunma, yorumlama.*

GERÇEKÇİ SORULAR VEYA PROSEDÜR (TEK SİSTEMLİ SORULAR) Cevap bulmak için bir prosedür veya yöntem içeren sorular.

Genel anlamda, tek sistemli sorular, bir cevabı bulabilmek için bir yanıt veya yordamın bir kuralın parçası olduğu sorulardır. Bu tür sorular, gerçekler, tanımlar veya her ikisi ile belirtilir. Bu sorular matematiğin yanı sıra fiziksel ve biyolojik bilimlerde belirgindir. Bu sorular üzerinde tartışmak mantıklı değildir.

Örnekler:

- Kurşunun kaynama noktası nedir?
- Bu odanın büyüklüğü nedir?
- Bu diferansiyel denklemin çözümü nedir?
- Bilgisayarda hard disk nasıl çalışır?
- 659 ve 979 toplamı nedir?
- Polonya geleneğine göre patates çorbası nasıl hazırlanır?

Gerçekçi sorular dendiğinde yargılama soruları ve tercih sorularının (Bu terimlere bakınız.) tersi anlaşılmalıdır. Ayrıca bakınız *sorular, monolojik sorular.*

GLOBAL ELEŞTİREL DÜŞÜNCE Tüm insan düşüncesi ile ilgili, disiplinler arası şekilde olmaktan daha ziyade herhangi bir sınırlı olmayan düşünce, tüm etki alanlarında değişen şekilde ele alma, daha kapsamlı düşünme ile başa çıkmak için çaba eleştirel düşünme çok yönlü bir yaklaşım. Küresel eleştirel düşünme tek boyutlu eleştirel düşünme ile kıyaslanır çünkü tüm alanlar, konular ve disiplinler boyunca düşüncedir. Biz genellikle bu sözlüğü ve işimizdeki terimi eleştirel düşünme kullandığımızda "küresel" anlamda demek isteriz. Kritik temel kavramları ve araçları düşünme-mantık elemanları, zihinsel standartlar ve entelektüel erdemleri (genel olarak konuşulursa) insanlık tarihinin herhangi bir zamanda herhangi bir kültür içinde, herhangi bir konu içinde, herhangi bir soru ile de akıl yararlıdır -vardır. Akıl kaçınılmaz parçaları olduğunu ve bu nedenle, düşünce bu parçaları veya ögeleri anlaşılması ve rutin analiz edilip değerlendirilmelidir. Eleştirel düşünme için bir küresel yaklaşım dikkate tüm insanların sebebi, insan düşünce aslında evrensel doğası alır, düşünce düzeyi yüksek olarak genellikle sonuçlanır. Bakınız *tek boyutlu eleştirel düşünce, eleştirel düşünce şekli, eleştirel düşünce.*

GÜNAH KEÇİSİ Kişinin kendi hataları veya yanlışlıkları için başka bir kişi, grup ya da bir şeyi suçlayarak kendini eleştirilerden kurtarmaya çalışmadır.

Benmerkezci düşüncenin yaygın bir şekli kişinin kendi zayıflıkları ve hatalarını bulmaktan kaçınmadır. Günah keçisi, başkalarını suç-

layarak düşünce ve davranışlarımızda sorunları gizlememizi sağlayan sık kullanılan bir savunma mekanizmasıdır. Eleştirel düşünürler dürüstçe yanlışlıklar veya hatalar ile yüz yüze gelmeye ve başkalarını suçlamak yerine onlarla başa çıkmayı dener. Bakınız *savunma mekanizmaları.*

HAKLI ÇIKARMA Sadece doğru,* ya da akıl ve kanıt ile uyum içerisinde olduğu göstermek; garanti ya da tam gerekçeli savunmak veya korumaktır.

Eğitim öğrencilerin mantıklılığını teşvik etmelidir. Bu hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin soru sorma eğilimlerini geliştirmelerini, inançları, fikirleri, eylemleri ve politikaları için makul gerekçeler vermelerini gerektirir. Bir gerekçe belirtme, bir hakaret veya saldırı olarak görünmemelidir, aksine rasyonel bir kişinin normal bir hareketi ve öğretme ve öğrenmenin normal bir parçası olarak görülmelidir.

Bu rasyonalizasyon genellikle gerekçelendirme olarak ortaya çıkmaktadır. Yüzeysel şekilde genellikle, incelendiğinde, makul görünse bile kişinin eylemleri için sahte nedenler bulmaktadır. Bakınız *rasyonalizasyon.*

HÜSNÜKURUNTU Bilinçsizce bir inancı korumak için gerçekleri yanlış yorumlamak.

Hüsnükuruntu yanlış beklentiler yol açar ve genellikle durumda makul daha olumlu şeyler görülmesini içerir. Örneğin, aslında, o sadece dost olmak için yakınlaşan bir erkeğin davranışlarını romantik ilişki olarak yorumlayan kadın.

Kritik düşünürler hüsnükuruntudan kaçınır bunu yerine gerçeği arar. Bakınız *savunma mekanizmaları.*

İÇGÖRÜ Net görmek ve derin iç doğa veya şeylerin altında yatan gerçeği anlama yeteneği; keskin zihinsel muhakeme.

Eleştirel düşünmenin birincil amacı derin bir içgörü yoluyla bilgi ve anlayış elde etmektir. Bir konu üzerinde düşünme şekli veya yolu kişinin öğrendiğini sentezlediği bir içgörüye sebep olmaktadır.

İçgörü geliştirme müfredat ve metinlerde önemli bir hedef olmalıdır. Bakınız *eğitim, diyalogsal eğitim, yüksek sıralı öğrenme, düşük sıralı öğrenme, didaktik öğrenme.*

İLGİLİLİK Bir konu ile doğrudan ilgili olma; sosyal konulara uygunluk.

İlgililik, en yaygın olarak kullanılan şekli ile bir şeyin başka bir anlamlar taşıdığı ölçüde odaklanılan önemli bir entelektüel standarttır. İnsanların genellikle bir konuya takılıp kalmış sorunları vardır ve bu hâliyle bir sorun getiren bilgilerden ayrılmaktadır. Geniş anlamda ilgililiğe hassasiyet en iyi şekilde ilgisiz veriden ilgili verinin ayrılması, ilgililiğin değerlendirilmesi veya üzerinde karara varılması, ilgililiğin savunulması uygulamaları ile geliştirilmektedir.

Bu terimin ikinci kullanımı sosyal sorunlar veya yaşam durumlarına bir şeyin uygulanıp uygulanmayacağı ve hangi ölçüde uygulanacağının saptanmasıdır. Öğrenciler genellikle bir dersi çalışırken konunun yaşamlarıyla ilgililiğini sorgulayacaklardır. Bunu yapmak için her hakları olmasına rağmen genellikle bir konunun kendileri ile ilgisiz olduğunu iddia edeceklerdir çünkü bu konuyu öğrenmeye motive edilmemişlerdir. Öğrenciler entelektüel beceri ve tarafsızlık geliştirdikçe akılcı ve dolu dolu yaşamayla ilgili olan konular, meseleler, kavramlara daha fazla ilgi göstereceklerdir ve bunu kendi bağımsız düşünceleri ile yapacaklardır. Bakınız, *entelektüel standartlar.*

İLKE Diğerlerinin dayandığı bir temel gerçek, hukuk, doktrin, değer veya taahhüdü; temel bir genelleme, doğru olarak kabul, akıl veya davranış için bir temel olarak kullanılabilir; doğru davranış gereksinimleri ve yükümlülüklerin yol göstericidir.

Eleştirel düşünme, insan akıl ve eylem ilkelerini rehberleri dayanmaktadır. Eleştirel düşünmede üç set temel anlayışı (akıl yürütme unsurları, entelektüel standartlar ve entelektüel özellikler), yanlış düşünce ve eylem ilkelerini içselleştirdiği ölçüde yararlıdır.

Ayrıca, eleştirel düşünürlerin kendi kararlarının en çoğu temeldir ve kurallar veya prosedürler yerine ilkeleri yerine getirirler. Diğer bir deyişle, eleştirel düşünme, prosedürel olmayan düşünce ilkeli olma eğilimindedir. İlkelerine göre

daha spesifik kurallar ya da prosedürler, ilkelere dayanmaktadır fakat genellikle yüzeysel ve keyfidir ve bunlar daha algoritmiktir, bu nedenle uyulması gerekli diye anlaşılmamalıdır. İlkeler makul ölçüde uygulanacak veya izlenecek şeklinde anlaşılmalıdır, onlar pratik ve içselleştirilmesine uygulanması gerekir. Tarafsız eleştirel düşünürler özellikle insan davranışları için bir rehber olarak etik ilkeleri, içselleştirme ve izleme ile ilişkilidir. Bakın *kavram, teori, karar.*

İMALI ELEŞTİREL DÜŞÜNCE Bir düşünürün eleştirel olarak düşünürken nasıl ve ne yaptığı hakkında kendi adına farkındalığı olmadan işleyen becerikli düşünme; doğrudan ifade edilmeyen eleştirel düşünme.

Her zaman herkes yüksek bir beceri düzeyini düşünür ve birçok insanın zihnini geliştirmesi konusuna güçlü bir ilgisi bulunmaktadır. Ancak çoğu zaman, "iyi veya daha iyi" ikna çabası örtülü düzeyde bırakılır. Açıkça eleştirel düşünmeden imalı eleştirel düşünmeye geçtiğimizde düşüncemiz doğrudan komut almaya ve yüksek bir kalite seviyesine çıkmaya odaklanır. Analiz etmek, değerlendirmek ve geliştirmek, düşüncemizi bilinç düzeyine getirmek için eleştirel düşünme araçları kullanırız. Bakınız *açık eleştirel düşünce, eleştirel düşünce şekilleri.*

İNANÇ Sorgulamayan inanç; kanıta dayalı olmayan inanç; bir kişi veya şey güven ve güven; din veya diğer metafizik sistemleri doktrinler veya öğretim inanç.

İnanç, eleştirel düşünme ile ilgili, iki şekilde gelir: kör veya mantık dışı inanç ya da nedene dayalı inanç. Biri yanlış olduğu için körü körüne bir şeyi kabul etmenin hiçbir anlamı yoktur, bunu önemli olumsuz sonuçlar takip edebilir. Eleştirel düşüncenin temeli, herhangi olası inancın akla yatkınlığını ve mantıklılığını kontrol etmeye dayanır.

Her inanca bazı düşünme temellerinde ulaşılır, haklı olabilir veya olmayabilir. Böylece, "körü körüne" inanan insanlar sorgulandığı zaman onlar kör inançlarının aslında yatkın olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Dinî inançlar bile en kavramsal anlamında terim olarak kör bir inançla tutulamaz çünkü insanlar çeşitli nedenlerle başkası yerine dine inanır. Onlar nedenlerini sunarken başka bir dini sistem yerine o dini kabul etmek için iyi nedenler olduğunu ima ederler. Örneğin, bir Hristiyan, bir ateist olmamak için iyi nedenler var olduğuna inanıyor ve çoğu Hristiyan olmayanların inançlarını değiştirmeye çalışıyor. Bir anlamda, herkes doğru şekilde yargılama kapasiteleri konusunda özgüvene sahiptir (bunlar büyük ölçüde kör inanç çekici olsa bile).

Eleştirel düşünenlerde inanç veya nedene güvenme bulunmaktadır ama bu güven "kör" değildir. Akıl ve mantıklılığını bilgi edinimi için gerekli olduğu kabul edilir. Hiçbir inanç, doğruluk, alaka veya diğer zihinsel standartların kanıt var olmadığı bir dünya hayal edilir. Bakınız *nedene güvenme.*

Eleştirel düşünenler duygularını komutasını almak için onların düşünme becerilerini kullanırlar. Bakın *duygu, insan entelektüel, duygusal zekâ.*

İNSAN DOĞASI Bütün insanların ortak niteliğidir. İnsanların hem birincil hem de ikincil doğaları vardır. Birincil doğamız kendiliğinden, benmerkezci ve güçlü bir şekilde içgüdüsel düşüncelerimize temel olan... gerçekçi olmayan inançların oluşmasına eğilimlidir.

İnsanların inanmak istedikleri şeye, öncelikli çıkarlarına neyin hizmet ettiğine, kişisel rahatlık ve haklılık duygularını neyin koruduğuna, tutarsızlık duygularını neyin en aza indirgediğine ve kendi doğruluklarının neye dayandığına inanmaları için eğitime ihtiyaç duymazlar. İnsanların çevrelerindeki insanların neye inandıklarına, ebeveynlerinin ve arkadaşlarının neye inandığına, dini ve okul otoritelerinin onlara ne öğrettiklerine, medyanın sıklıkla tekrarladığı şeylere ve içinde yetiştikleri ülkede yaygın şekilde inandıkları şeylere inanmaları için özel bir eğitime gereksinim duymazlar. İnsanların kendi düşüncelerine katılmayan insanların yanlış yaptıklarını, belki de taraflı olduklarını düşünmeleri için eğitime ihtiyaçları yoktur. İnsanlar kendilerini en temel inançlarının kendiliğinden doğru veya kanıtlarla da kolayca doğrulandığını zannetmeleri için

eğitime ihtiyaç duymazlar. İnsanlar doğal olarak ve kendiliğinden kendi inançlarıyla özdeşleşirler. Birçok fikrî anlaşmazlığı kişisel saldırı olarak tecrübe ederler. Bunun sonucu olarak gelişen savunuculuk ise diğer görüşlere sıcak bakma ya da o görüşler içinde düşünme ile karışır.

İnsanların akılcı kişiler olarak yeterli işlev görme kapasitesi yani ikinci doğalarını geliştirebilmeleri için geniş kapsamlı ve sistematik uygulamalara ihtiyaçları vardır. Akılcı olmayan inançların gelişimine yol açan eğilimleri tanıyabilmek için geniş kapsamlı ve sistematik uygulamalara gereksinim duyarlar. İnsanların, tutarsızlıklardan hoşlanmamak, açık olabilmek, neden ve kanıt arama tutkusu içinde olmak ve başkalarının görüşlerine karşı adaletli olabilmek için geniş kapsamlı uygulamalara ihtiyaçları vardır. İnsanların belli bir bakış açısına ihtiyaç duyduklarını, çıkarımlar doğrultusunda yaşadıklarını, gerçekliğin bilgisine ulaşabilecekleri doğrudan bir hattın olmadığını, kişilerin düşüncelerinin doğruluğu hakkında içinden gelen baskın duygusu olmasına ve yine de düşündüğü şeyin yanlış olabileceğini kavrayabilmesi için geniş çaplı pratikler yapmaya ihtiyaçları vardır. Bakınız *benmerkezcilik, toplumsal merkezcilik, akılcı, akılcı benlik, entelektüel erdemler.*

İNSAN ZİHNİ Düşünen, algılayan, hisseden, bilinç düzeyi ve bilinçsiz düşünce.

Aklın bilinçli yaratıkların düşündüğü, hissettiği ve istediği kapasitelerin bir organize kümesidir. Bu kapasiteler sürekli etkileşim içindedir. Böylece, insan entelektüel bir bilişsel boyutun (düşünce) yanı sıra bir duyuşsal boyut (duygular ve arzular) gerektirir.

Son yıllarda birçok çalışma, insan zihninin bilişsel ve duygusal boyutları arasındaki ilişkileri anlamak için yapılmıştır. Ancak henüz insan zihni hakkında bilinenler beyindeki nörolojik süreçlere tam olarak bağlanamamaktadır. Örneğin, insan zihninin bir doğal mekanizması bencilliğe karşı eğilimleridir. Bu gerçeklik, basit bir gözlem doğrultusunda yüzlerce ve binlerce yoldan belgelenebilir. Kısacası, beyin hakkında çok zihin hakkında ve nispeten az şey biliyoruz. Bakınız *duygular, istekler, düşünceler.*

İSTEK Bir şeyi dilemek veya istemektir.

Duygu veya hisler ile birleştiğinde arzular, algı ve düşünce olan diğer boyutu ve insan zihninin duyuşsal boyutunu oluşturmaktadır.

Eleştirel düşünürler kendi zevk veya doyuma ulaşmasını sağlamakta arzuların peşinden giderler (başkalarının hakkını ihlal etmeden). Eleştirel düşünürler rutin onlar makûl ve birbiri ile tutarlı olduğundan emin olmak için kendi arzularını inceler. Bakınız, *insan zihni, mantıklı tutkular, düşünce.*

KANIT Makul bir şüphenin ötesinde bir sonucun gerçekliği veya kabul edilebilirliğini göstermek şeklinde çok güçlü veya belirgin kanıt veya akıl yürütmedir.

Kanıt bağlamdan bağlam değişir ve kanıtın kanıtlamak istenen şeyi göstermesi için ne kadar güçlü olması gerektiğine bağlıdır. Ayrıca, sonucun önemine ya da sonuçlara varılmada takip etkileri ciddiyete bağlıdır. Bakınız *kanıt.*

KANIT Bir yargı veya sonucun dayalı olduğu bir veri veya başka bir şeyi belirgin yapan bir şey; kanıtlama eğiliminde olan bir şey.

Eleştirel düşünürler yorumların veya sonuçların dayalı olduğu veri veya kanıttan ayrılmaktadır. Eleştirel olmayan düşünürler sonuçlara deneyimlerini katarak varırlar. Doğrudan dünyayı gözlemlerler. Sonuç olarak, neden herhangi birinin sonuçlarına karşı olduğunu görmekte zorlanırlar. Sonuçta görüşlerinin gerçeği yansıttığına inanırlar. Bu kişiler yorumları ile açıklamalarını renklendirmeden kanıt veya deneyimi tanımlamayı zor hatta imkânsız bulurlar. Bakınız *bilgi, yorumlama, çıkarım.*

KARŞILIKLIK Empati kurarak başkalarının akıl yürütme şekline veya bakış açısına girme; başkalarının düşündüğü şekilde düşünmeyi öğrenme; bunu yaparken sempatik olarak düşünceyi değerlendirme.

Karşılıklılık yaratıcı bir hayal gücü ve de entelektüel beceri ve tarafsızlık için bir taahhüt gerektirir. Bakınız, *entelektüel empati.*

KENDİ KENDİNİ ALDATMA Kişinin gerçek motivasyonları, karakteri veya kimliği hakkında kendini kandırmasıdır.

Bu olgu insanlarda çok yaygındır, öyle ki insanlar "kendini kandıran hayvan" olarak da tanımlanabilir. Tüm savunma mekanizmaları bu bencil eğilimden yararlanır. Kendini kandırma ile insanlar düşünce ve davranışlarında istenmeyen gerçeklikler ve sorunları göz ardı edebilmektedir. Kendi kendini kandırma kendini haklı çıkarma ve entelektüel kibri kuvvetlendirmektedir. Fedakâr veya mantıklı olarak dürtülerimizi gizlerken bencil çıkarlarımızı izlememizi sağlar. Kendi kendini kandırma ile insanlar etik olmayan davranışlar, politikalar ve uygulamaları haklı çıkarırlar.

Tüm insanlarda kendi kendini kandırma vardır fakat aynı derecede değildir. Eleştirel düşünce ile kendi kendini kandırmanın üstesinden gelmek duygusal olarak güçlü entelektüel düşüncenin temel amacıdır. Bakınız *benmerkezcilik, savunma mekanizması, kişisel çatışma, sosyal çatışma, rasyonellik, entelektüel erdem.*

KESİNLİK Kesin ölçüm; belirli, kesin, detaylı olma kalitesi.

Kesinlik önemli bir entelektüel standarttır ve genellikle iki ayrı anlamı vardır: detay veya ölçüm doğruluğu ve gerekli düzeyde kesinlik.

Günlük muhakemede, düşünce ayrıntılı, kesin olabilir ve henüz gerçek olarak doğru olmayabilir. Örneğin, ortalama bir kişi için gerekli kalori miktarı son derece kesin olması, her gün 356,453.9876 kalori ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak her ne kadar tam olsa da (ilk anlamda kesin) bu cevap doğru olmaz. (İkinci anlamda kesin.) Matematiksel ölçüm odak olduğunda doğruluk kesinlikte rol oynama eğilimidir.

Kesinlik, doğruluk gibi, ayrıntılar bir sorun ya da konu ile muhakeme için gerekli olduğunda önemlidir. Sorun ya da soru gerekli kesinlik düzeyini belirleyecektir. Bakınız *kesin, entelektüel standartlar, dil mantığı.*

KİŞİSEL ALGILAMA Bir şey söylemek ve başka şeyler yapmak ya da çifte standart uygulamak, bir kişiyi yargılamak, başkaları için kullanılana göre daha kolay standartlar ile tanımlanan biri ile yargılama, genellikle kendini aldatma yoluyla "haklı" bulan bir hipokrasi biçimidir.

Herkes her zaman bir şekilde kişisel çelişkilere düşmektedir. Benmerkezcilik de çoğu zaman olduğu gibi kişisel çelişkiler genelde bilinçsiz düzeyde çalışır. İnsanlar çok sık entelektüel ve etik olarak tutarlı hâle gelme zorluklarını göz ardı ederken bunun yerine başkalarının kişisel çelişkilerine odaklanmaya meyillidir. Kişiler ben merkezci eğiliminin sıklığını ve gücünü azaltmak için birlikte çalışsa ve açık olarak kendi çelişkilerini tartışmaya teşvik edilirse kişisel çelişkilerin keşfedilmesi, analiz edilmesi ve azaltılması daha muhtemeldir. Hemen çoğu insan toplumlarında var olduğundan insanlar kişisel çelişkilerini kabul etmesinin ödüllendirilmesi yerine cezalandırılmaktadır. Örneğin, kişinin iş yerinde çelişkilerini kabul etme genel bir güç olarak değil bir zayıflık olarak görülmektedir. Bakınız *Benmerkezcilik, entelektüel dürüstlük, eleştirel toplumlar.*

KRİTERLER Yargılanacak ve ölçülebilir herhangi bir standart, kural veya test.

İnsan yaşamı, düşünce ve eylem insani değerlere dayanmaktadır. Bu değerler belirlenmelidir ve her durumda değerlere ulaşılmış olup standartlar, kriterler temsil eder. Eleştirel düşünme rasyonel veya haklı düşünce ve davranış standartlarını veya kriterlerini açık hâle getirmeye bağlıdır. Bakınız değerlendirme, *standart, zihinsel standartlar.*

KÜLTÜREL İLİŞKİLER Sosyal etkiler nedeniyle genellikle uygun olmayan zihin ile bağlantılı fikirler.

Önemli fikirlerin birçoğu kültürel ilişkiler ile bağlantılıdır. Medya reklamı mantıksal olarak ilişkisiz şeyleri satın alma davranışlarımız ile birleştirmektedir. (Örneğin, belirli bir marka içecek içerseniz çok seksi olabilirsiniz ve bu tür araba kullanırsanız güçlü olabilirsiniz.) İncelenmemişse ve düşünce ve davranışımızı usulüne aykırı etkilerse belirli bir ülkede veya belirli bir grup içerisinde birçok zihinsel bağlantıyı yapabiliriz.

Tabii ki tüm kültürel ilişkiler sorunlu değildir. Sadece disipline inceleme ile bunları ayırt

edebiliriz. Bakınız *ilişkisel düşünme, kültürel varsayım, kavram, eleştirel toplum.*

KÜLTÜREL VARSAYİM Kültürün benimsettiği (sıklıkla açıktan olmayan) ve hiçbir değerlendirmeye tabi tutulmamış inançlardır.

Bir toplum içerisinde büyüdüğümüz için toplumun bakış açılarını, değerlerini, inançlarını ve pratiklerini fazla düşünmeden içselleştiririz. Bunların her birisinin temelinde pek çok varsayım vardır. Bu varsayımlar içinde algıladığımızı, özdeşleştiğimizi, düşündüğümüzü ve deneyimlerde bulunduğumuzu fark etmeden "şeyleri göründükleri kültürel açıdan değil de esasında oldukları gibi" gördüğümüzü zannederiz. Kültürel kabullerimizi eleştirel olarak irdeleyebilmemiz için onların farkında olmak, çok önemli bir eleştirel düşünme boyutudur. Bakınız *toplum merkezcilik, etnik merkezcilik, önyargı, sosyal çelişki.*

MANTIK Doğru akıl yürütme veya doğru muhakeme ve dayanağının incelemesi; İlkeler sistemi, kavramlar ve herhangi bir disiplin, aktivite veya uygulamanın altında yatan varsayımlar (fizik mantığında olduğu gibi), herhangi bir inancın haklı çıkarılması veya gerçekliğine dair rasyonel düşünceler seti veya inançlar seti (dini inanış mantığındaki gibi), herhangi bir sorgulamada uzlaşmaya dayalı mantıksal düşünce seti veya soru setleri (sorgulama mantığındaki gibi), unsurlar arasındaki ilişki ve bir unsur ve bütün olarak nesne, birey, ilke veya olay setleri arasındaki ilişki (içten yanmalı motor mantığındaki gibi) önermeler arasındaki ilişkiler (desteklemek, varsayımda bulunmak, çıkarımda bulunmak, ters düşmek, aleyhine olmak ve ... ile ilgili olmak gibi terimler ile çıkarımda bulunma)

Mantık terimi bir anlamlar sistemi veya karşılıklı ilişkilerin anlanmasını için bütünüyle müdahalelere odaklanan ilgili endişe dizisini içermektedir. Bir şeyin "mantığını" anlamaya çalışıyorsunuz dediğimizde birbirleriyle ilişki içindeki parçaları ve parçalar uyarınca bütünü anlamaya çalıştığımız anlamına gelmektedir. Bütün insan düşüncesi ve davranışı birbiriyle ilişkisi olan şeyleri anlamamızı, diğer fikirler ile ilişkisi olan fikirleri anlama çabamıza işaret etmede kullanılan "mantık" boyutudur. Diğer bir deyişle, insanlar izole kısımlardan ziyade kaynaşmış sistemlerdeki şeyleri anlamaya doğal olarak niyetlenmektedir -bir anlamda neyin ilgili neyin ilgisiz gözüktüğü, neyin desteklendiği ve hangi inancın zararına olduğu, ne için varsayımda bulunmamız gerektiği ve ne için bulunmamız gerektiği, ne için iddiada bulunmamız ne için bulunmamamız gerektiği; ne bilip ne bilmediğimiz, ne için çıkarımda bulunup ne için bulunmayacağımız, ne için çelişkide bulunup bulunmayacağımız ve neyi yapıp neyi yapmamamız gerektiği.

Ancak "mantıksal" sistemlerde bu doğal eğilimin görünmesine rağmen herhangi bir gerçeklik kısmı insan zihninde özel bir mantığa sahip olabilir, aslında görünüşte tutarsız ve mantıksız iken (yani "uygun" gerçeklik değil) tutarlı ve makul görülebilir. Bu kısmen doğrudur çünkü kullandığımız "mantık" genellikle, örtük açıklanmamış, bilinçsiz ve bu nedenle, genellikle analiz edilmez ve değerlendirilmez.

Tüm muhakeme süreçleri ve düşünce alanlarının açıkça anlaşılabilir bir mantığı vardır. Kavramlar verilen durumda uygulanıp uygulanmadığı ölçüde inceleyebileceğimiz, onlara neyin ilgili veya ilgisiz olduğu, ne çıkarımda bulunup bulunmadığını inceleyebileceğimiz mantığı içermektedir. Sorular üzerinde uzlaşabilen veya uzlaşılması gereken şartlar altında inceleyeceğimiz bir mantığa sahiptir. Akademik konular amaçlarının olduğu mantığa ve bu amaçların temelinde yatan mantıksal yapılar setine sahiptir: varsayımlar, kavramlar, sorular, bilgi, teoriler, çıkarımlar, sonuçlar vb.

Mantık terimi aynı zamanda yaygın olarak entelektüel bir standart olarak kullanılır. Bu nedenle, nispeten dar anlamda tutarlılığa veya daha geniş anlamda akıl yürütülebilirliğe işaret eder. Dar kullanımı, doğrudan takip edeni ifade eder ya da doğrudan doğruya ilişkili olduğu başka bir şeyi ifade eder. (Örneğin, "bu paragrafların her birindeki ana fikir mantıksal olarak birbiriyle tutarlı ve birbirine bağlıdır. Bu mantıksal bir çıkarımdır veya bu çıkarım bu bağlamdaki bilgiyi izler".) Bir entelektüel standart olarak mantık teriminin daha geniş kullanımı genellikle karmaşık konuları

ele almada makul, mantıklı veya sağlam olana işaret eder. (Örneğin, "Bu mantıklı bir argüman mı?" "Bu mantıksal bir davranış mı?")

Mantık kavramı eleştirel düşüncede bir seminal kavramdır. Birden çok kullanımında rahat olmak önemlidir. Bakınız *disiplin mantığı, dil mantığı, sorgulama mantığı, mantık, akıl yürütme ögeleri.*

MANTİKDİŞİ DUYGULAR makul olmayan inançlara dayalı duygular.

Duygular insan yaşamının doğal bir parçasıdır. Mantıksız duygu durumları irrasyonel inançlar veya mantıksız tepkileri yansıtmaktadır. Doğal benmerkezciliğimiz verimsiz veya mantıksız davranmamıza sebep olduğunda veya bir şeyleri yola koymamızda başarısız olduğumuzda ortaya çıkar. Eleştirel düşünürler sürekli kendi hayatındaki mantık dışı duyguların gücünü azaltmaya çalışırlar. Bakınız *mantıklı duygular, duygular, duygusal zekâ, insan zihni.*

MANTİKDİŞİ ÖĞRENME Makul olmayan inanışlara yol açan öğrenme.

Akılcı öğrenme akılcı rızayı gerektirir. Ancak gündelik yaşamda öğrendiklerimizin çoğu oldukça mantıksızdır. Etrafımızdaki insanlara inandığımızdan, inandığımız için ödüllendirildiğimizden, inanmamaktan korktuğumuzdan, çıkarımız inancımıza yönelik olduğundan, inanç ile daha rahat olduğumuzdan, inancı korumamız için benmerkezci ihtiyacımız olduğundan mantık dışı sebeplere inanmamız oldukça muhtemeldir. Bütün bu durumlarda, inançlarımız mantıksal gerekçe, iyi neden ve kanıt veya mantıklı kişilerin taleplerinin dayanağı olmadan yer almaktadır. Diğer yandan inançlarımız ve davranışlarımız iyi sebep ve kanıta dayalı olduğu ölçüde mantıklı olmaktayız; kendi mantık dışılığımızı kabul ederiz ve eleştiririz; sağlam olmayan nedenler, birçok mantık dışı dürtü, korku ve istek ile hareket etmeyiz ve açıklık, doğruluk ve tarafsızlık için tutkularımız vardır. Bu küresel beceriler, tutkular ve eğilimler davranış ve düşünce ile bütünlenerek rasyonel, eğitimli ve eleştirel bir kişiyi karakterize etmektedir. Bakınız *alt düzey öğrenme, bilgi, didaktik öğrenme, eğitim, yüksek düzey öğrenme.*

MANTIKLI Akıl yürütmeye veya sağlam yargılamaya dayalı; mantıksal, akılcı düşünce ile yönetilendir.

Önemli bir makro entelektüel standart mantıklı olmalıdır. Mantıklı bir kişi ön yargısız şekilde kanıtları dikkate alan ve rutin olarak sağlam, savunulabilir ve mantıklı sonuçlara ulaşan biridir.

Kişinin "mantıklı olabilme" entelektüel standardını karşılayıp karşılamadığı sorusu bu bağlamda verilmektedir. Bir bağlamda akıl yürütülebilirlik için gerekli olan şey büyük ölçüde başkasına göre makul olarak kabul edilenden farklılık gösterir. Evrimin makul anlayışı tenis uygulamasına makul yaklaşımdan çok farklıdır.

"Mantıklı olma" standardını karşılamak için diğer entelektüel standartlarında karşılanması gereklidir çünkü akıl yürütülebilirlik "mikro entelektüel standarttan ziyade, makro entelektüel standart"tır. Örneğin, bir incelemede ham verinin makul yorumlaması haklı çıkarılabilir varsayımlar ve kavramların kullanımına sebep olmaktadır, net bir soruyu beraberinde getirmektedir, mantıksal bir kanaat çerçevesi gerektirmektedir.

Ayrıca, dar anlamda makul davranışla konuşabileceğiz ve geniş anlamda makul bir kişi olabileceğiz. Mantıksız bir kişi ara sıra makul davranabilir. Mantıklı bir kişi ara sıra mantıksız davranabilir. En üst düzeyde mantıklı bir kişi günlük olarak entelektüel erdemi temsil eder. Bakınız, *entelektüel standartlar, entelektüel erdemler.*

MANTIKSAL Mantık ilkeleri uyarınca akıl yürütme, makul, daha önceki veya bilinen beyanlara, olaylara veya durumlara dayalı olarak bekleme; tutarlılık.

Bu kavram bir temel standart entelektüel ve (uygun olduğu gibi) nispeten dar anlamda (tutarlı olduğu gibi) veya daha geniş bir anlamda kullanılabilir.

Eleştirel düşünür rutin olarak aşağıdaki gibi sorular sorarak bu standardı karşılamaya çalışır: Bu sonuç mantıklı mı? Daha makul bir veya mantıksal yorumlama var mı? Bu bizim için mevcut olan veriler ışığında mantıksal bir çıkarım mı? Yerimiz sağlam mı? Bakınız *mantık, dil mantığı,makul.*

MEDYA ÖN YARGISI Kültür ön yargılan ve ön yargılan doğrultusunda sunulan haberler.

Her toplumun ve kültürün kendine özgü dünya görüşü vardır. Bu görüş kültürde ne gördüklerini ve nasıl gördüklerini renklendirir. Haber sunuculan veya uzmanlan yazdıklan kültürün dünya görüşünü yansıtmaktadır (veya "haberlerini" sunmaktadır). Temel amaçlan kendi ürünlerini (gazeteler, TV haber programlan vb.) satmaktır. Sadece kültür içerisindeki kişilerin duymak istediği "popüler" görüşleri satmaktadırlar.

Ayrıca, dünya çapında haber kaynaklan, medya mantığında ("ikna" ve geniş kitleleri manipüle etme sanatı) giderek sofistike hâle gelmektedir. Bu onlann kurguladıklan haber hikâyelerinde nesnellik ve "doğruluk" aurası (Hale, atmosfer) oluşturmasına olanak sağlar. Bu "yönelimli" bilgi "komplo" değildir. Gazeteciler ve haber editörleri (Almanya, Kuzey Amerika, Çin, Meksika, Fransa vb.) bir kültürün üyeleridir. Genel kurallara göre genellikle kendi hedef kitlesi ile bir dünya görüşünü paylaşırlar. Bunlar genellikle tarih ve bağlılık, genellikle dinî ve genel bir inanç sisteminin bir devletleştirme duygusunu paylaşır. Buna göre haber sunarlar.

Eleştirel düşünürler medya ön yargı ve propaganda yoluyla görürler. Daha dengeli olmaları için, solcular, sağcılar ve diğer kültürler, vb. ana akım dışında haber kaynaklannı okumalıdırlar. Bakın *ulusal ön yargı.*

METABİLİŞSEL Kişinin düşünce ve bilişsel süreç farkındalığı ve anlayışını ifade eder; düşünce hakkında düşünme.

Eleştirel düşünme için psikoloji ve psikolojik yaklaşımlarda öncelikle kullanılan bir terim olan metabiliş, genellikle, etkili bir şekilde başa çıkmak amacıyla kişinin kendi düşünme süreçlerinde belirli türde sorunlan anlamayı ifade eder:

- Bir kişinin odaklanması gerekirken dikkatinin dağılma eğiliminde olduğu koşullan bilme
- Bir kişinin bir şeyi hatırlama güçlüğü olduğu bilindiğinde hafıza kartlan ve stratejileri oluşturma.
- Kendi kendine sorma stratejileri oluşturma (Örneğin, "Bu konu hakkında ne yapmalıyım? Daha önce böyle bir problemi nasıl çözdüm?").

Metabiliş taraftarları da gibi yaklaşımlar ile kişinin düşünce geliştirmek için stratejilerin kullanımını teşvik eder:

- Bir görevi yaparken sesli düşünmek.
- Kişinin bilgisi ve düşüncesine dair grafik sunum yapmak (örneğin; kavram haritalan, akış şemaları, anlamsal ağlar).

Bu ve benzer stratejiler belirli koşullar altında iyi düşünme için etkili olduğunun kanıtlanmasına rağmen sadece eleştirel düşünmenin ne demek olduğunun küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin, metabiliş terimi genellikle tarafsız etik iken eleştirel düşünceye güçlü küresel yaklaşımlar, geniş ölçüde sorunlan ele alırken çoklu bakış açılan içinde akıl yürütmenin önemini aydınlığa çıkarmaktadır. Bakınız *eleştirel düşünce.*

MONOLOJİK DÜŞÜNME Tek yönlü bir bakış açısı veya referans çerçevesi içinde sadece yapılan düşünce.

Bu tür şekil düşünce şunu içermektedir: 67.49 $ değerinde bir çift ayakkabı için % 25 indirim; özel bir sözleşme imzalarken yükümlülükleri hatırlama; Kennedy'nin ne zaman başkan seçildiğini hatırlama. Bir kişi sorunun monolojik olup olmadığına bakılmaksızın monolojik olarak düşünebilir. (Örneğin, bir kişi sadece kuzeyli bakış açısından "İç savaşa kim neden oldu?" sorusu, kişi tek bir çok mantıklı soru hakkında monolojik olarak düşünüyor.) Ayrıca, üst düzey öğrenme genellikle sorun monolojik olduğunda bile çok mantıklı düşünceyi gerektirir (örneğin, kimyada bir kavramı öğrenme) çünkü öğrenciler yeni fikirlere öngörü geliştirmesi için orijinal inançlan keşfetmelidir ve değerlendirmelidir. Bakınız *çoklu mantıklı sorun, çoklu mantıklı düşünce.*

MONOLOJİK PROBLEMLER Tek bir bakış açısı veya referans çerçevesi içinde sadece akıl yürütme ile çözülebilen tek boyutlu problemlerdir.

İnsan hayatta karşılaşılan birçok sorun doğası gereği monolojiktir. Aşağıdaki sorunları düşünün: (1) Boş bir sandığın ağırlığı 10 pound iken on tam dolu ceviz sandığın ağırlığı 410 pounddur. Cevizin tek başına ağırlığı nedir? (2) Aylık gelirimiz ve ortalama aylık harcamamız nedir?

Bu tür sorunların entelektüel hareket kesin bir dizi referans bir çerçeve içinde çözülebilir. Doğru hamleler atıldığında sorun çözümlenir. "Doğru cevap" bulunur.

Monolojik problemler yoluyla akıl yürütme becerisinin önemli olmasına rağmen pek çok önemli insan sorunları monolojik olmaktan öte daha ziyade çok mantıklıdır, henüz günümüzde okul eğitimi monolojik problemleri aşırı vurgulamaktadır. En kötüsü, mevcut eğitim uygulamaları genellikle monolojik olmasına rağmen sıklıkla çok mantıklı problem olarak görülür. Beceri ve disiplin ile çok mantıklı sorunlar aracılığıyla akıl yürütmenin öğrenilmesi her günkü kişisel ve mesleki problemler ve sorunlarda iyi akıl yürütmenin önemini vurgulamaktadır. Bakınız *monolojik düşünme, çok mantıklı sorunları, çok mantıklı düşünme.*

MUĞLAK Açık olmayan, kesin veya kesinlikle ifade edilmeyen; kesinliği olmayan; belli olmayan düşünce, duygu veya ifade hassas; belirsiz; düşünme veya açıkça kendini ifade edememe.

Düşünce ve ifade muğlaklığı insan hayatı ve eleştirel düşünme gelişimi önünde büyük bir engel olarak yaygın şekilde bulunmaktadır. Ne olduklarını açıkça bilene kadar inançlarımızı test etmeye başlamayız. Ne anlama geldiği hakkında net olana kadar birileri ile aynı fikirde olamayız. Öğrenciler açık olanları içine belirsiz düşüncelerin dönüşümünde çok pratiğe ihtiyaçları vardır.

Benmerkezci düşünce bir fenomeni olarak, kişinin kendini düşüncelerini gizlemesi bilinçsiz düzeyde düşünceler barındırır ya da düşünceler belirsiz ve tanımsız şekildedir. Eleştirel düşünürler düşünce berraklığına sahiptir ve sürekli bilinçli, açıkça tanımlanmış bir seviyeye belirsiz veya tanımsız düşünceler getirmeye çalışırlar. Bakınız *belirsiz, açıklık, kavram, bilinçsiz düşünce.*

NAİF DÜŞÜNÜRLER Deneyim, yargı veya bilgi eksikliği gösteren veya olan; anlayış ve muhakeme yetenekleri eksik; sofistike ve eleştirel düşünce eksikliği gösteren ya da ile karakterize kişilerdir.

Naif düşünürler, eleştirel düşünürlere (tarafsız veya sofistike eleştirel düşünürler) ters düşerler. Eleştirel akıl yürütme yeteneklerindeki eksik, kolayca manipüle edilir. Naif düşünürler genelde kendi akıl yürütme yeteneklerini geliştirmenin önemini göremez. Genellikle onlar için düşünmek başkalarına bağlıdır. Onlar kolayca medya önyargı ve propagandadan etkilenmektedir. Genelde toplum kurallarına uyarlar, nadiren bu kuralları (ve sorguladıklarında, genellikle onları sorgulayan başkasıyla birlikte olurlar) sorgularlar. Çok kolay otorite figürlerini izlerler. Genellikle kendi yararına olmayan şeyleri kabullenirler.

Geçmişe yakından bir göz atacak olursak biz de tüm insan kültürlerindeki kitleler büyük ölçüde naif düşünürler olma eğiliminde olduğunu görebilirsiniz. Bakınız *duygusu güçlü eleştirel düşünme, duygusu zayıf eleştirel düşünme, entelektüel özerklik, entelektüel cesaret, itaatkâr benmerkezcilik.*

NEDEN Bazı inanç, davranış, olgu, olay vb.nin dayanağı veya sebebi; bir inanç veya davranış açıklaması veya haklı çıkarılmasında sunulan beyan; kanaat, yargı veya çıkarımları oluşturma ile ilgili zihinsel güç; sağlam yargılama; iyi anlam; akılcı ve tarafsız düşünce gücüdür.

Bu tanımlarda "neden" teriminin birbirine bağlı üç anlamı vardır. İlki bir şeyin gerekçesini verme ile ilgilidir (sebebini belirtme). İkincisi çıkarımda bulunma ve sonuca varma için zihinde yer alan eylem anlamına gelmektedir (bu çıkarım ve kanaatın nedeni ne olursa olsun). Üçüncü olan kişinin kanaat, çıkarım veya yargılarının niteliği ile ilgilidir.

Eleştirel düşünenler sağlam neden kullanmaya çalışmaktadırlar. Akıl yürütme yeteneklerinde kendilerine güvenleri vardır ve bir şeyleri kendileri için çözerler. Sağlam yargılama yapmanın akılcı ve makul bir yaşantıda en iyi dayanak olduğu inançları tamdır. Bakınız, *nedene güvenme.*

ÖĞRETME Bilgi ve beceri kazandırmak için öğ-

renmeyi kolaylaştıran herhangi bir işlem, kendi başına öğrenmesi için birine motive etmek, yardım veya destek vermek, öğretim metodik ve sistematik veya örgütsüz ve düzensiz olabilir.

"Öğretim" terimi "yüksek kaliteli eğitim veya öğrencilerin entelektüel becerileri ve dünyada başarıyla çalışması için gereken yeteneklerini geliştireceği eğitim" anlamına gelmez. Aslında, "eğitim" sık sık toplumun görüşlerini öğrencilerin kafasına doldurmak ve onların bu fikirleri eleştirel olmadan kabul etmeleri demektir.

Eğitimde en önemli amaç zekâyı geliştirmektir, böylece öğrenciler karmaşık dünyamızda başarılı ve etik olarak görev yapmak içi gerekli beceri, yetenek ve özellikleri öğrenebilecektir. Bakınız, *yüksek düzey öğrenme, bilgi, zekâ, eğitim, telkin, sosyalleşme, eğitim.*

ÖNCÜL Bir argümana dayanır veya herhangi bir sonuç bir önerme, akıl bir başlangıç noktasıdır; varsayımdır.

Bütün akıl yürütme, bazı öncül, bazı kabul edilen önerme seti ile başlar. Ancak bu öncüller genellikle içe döndürülmüştür. Kişinin akıl yürüttüğü öncülü kontrol etmek için kişi şöyle diyebilir. Örneğin, "Herkesin yaptıkları her şeyde bencil olduğu öncülünden akıl yürüttüğün görünüyor, gerçekten bunun doğru olduğunu düşünüyor musun?" Bakınız, *varsayım.*

ÖNYARGI Gerçeklikler -lehte ya da aleyhte- bilinmezden önce oluşan bir karar, inanç, düşünce ve bakış açısı kanıta ve mantığa dirençlidir ya da çeliştiği gerçekleri hiçe sayar.

Hepimiz bazen ön yargılarla bazen yeterli bilgiye sahip olmadan durum hakkında yargıya varırız. Bu iki sebepten dolayı olur; ya özensizce düşünürüz ya da kendi çıkarlarımız doğrultusunda düşünürüz. İkinci durumda, çıkarımız zayıf düşüncemizi onun iyi olduğu ya da kulağa iyi geldiği yönünde mantıksallaştırmamızı sağlar. Örneğin, İnsanların çıkarları için ön yargıda bulundukları gerçeğiyle yüzleşmekten kaçınmalarını sağlar.

Ön yargı, "diğerlerinin" daha aşağıda görüldüğü şekilde oluşturulmuş her sosyal grupta yaygındır. (Homoseksüeller, ateistler, azınlıklar, kadınlar, erkekler hakkındaki "mob düşünce"yi düşünün.)

Eleştirel olmayan ve bencilce eleştirel düşünce genellikle ön yargılara dayanır. Eleştirel olmayan düşünürler durumlara ve insanlara ön yargıyla yaklaşır çünkü onlar kendilerine ait olmayan fikirleri kabul ederler. Fikirleri "gerçeklik" olarak görürler. (Örneğin; bir kişinin naif bir şekilde hükûmetin her zaman etik prensipler çerçevesinde hareket ettiğini varsaydığını düşünün.) Kısaca, insanlar genellikle dünyayı önyargılı bir perspektiften görmeye motive olmuş durumdadır çünkü bu onların ilgili diğer kişilerinin haklarını ve ihtiyaçlarını düşünmeksizin istediklerini elde etmelerine olanak sağlar.

Ön yargılar ve onların nasıl işlediği sınıf tartışmalarında sıkça gündeme getirilmediği için öğrenciler nadiren bunun insan düşüncelerindeki varlığını fark edebilirler. Onlar, genel olarak önyargıların gerçeklere üstün geldiğini nadiren görebilirler. Daha çok bilmeyerek bu ön yargı eğilimini arttıracak şekilde bilgilendirilirler. Örneğin, öğrencilerin ilgili gerçeklere sahip olmadan önce genellikle "otorite" figürlerini kabul etmeleri beklenir (öğretmenler, yöneticiler, hükûmet, ders kitabı yazarları). Bu, onların doğru olabilmek için "otorite"nin görüşlerine göre ön yargılı olmalarına yol açar. Bakınız *benmerkezcilik, toplumsal merkezcilik, öngörü, bilgi.*

PERSPEKTİF Geniş bir görüşle ve birbirleri ile bir ilişki içinde ilgili tüm bilgileri görme, birbirleriyle anlamlı bir ilişki içinde bilgi, veri ve deneyimleri görme; durum veya konulara ilgi gösterme şekli, zihinsel bir görüş veya beklenti; sübjektif değerlendirme.

Perspektif teriminin en az iki farklı kullanımı olduğuna dikkat edin. Biri bütünleştirici bir şekilde birbiriyle net ilişki kurulacak şekilde olayları görmeye odaklanır ("her zaman geniş bir bakış açısını yakalayabileceğimiz güvendiğimiz biri veya her şeye kendi bakış açınla bak"). İkinci kullanımı kişinin olaylara ve fikirlere yaklaşırken özel zihinsel görüş veya mantığa işaret eder.

Tüm düşünce düşünürün zihninde bir mantık oluşturan birbiriyle ilişkili bazı inanç setinden,

bazı perspektiften gelmektedir. Bu deneyimlerin oluştuğu ve yeni durumları gördüğü bakış açısıdır. Genellikle bir şey hakkında düşünürken yön veririz. Örneğin, şiirsel ya da felsefi, siyasi ya da bilimsel olarak bir şeylere bakabiliriz. Dinsel ya da seküler, muhafazakâr veya liberal olarak bir şeylere bakabiliriz. Kültürel veya finansal bakış açısıyla veya her ikisiyle bir şeylere bakabiliriz. Kişilerin bir soru veya konuya nasıl yaklaştığını anladığımızda (kapsamlı perspektiften) genellikle düşünce tarzlarını daha iyi anlayabiliriz. Ayrıca, bakış açılarını daha iyi anlayabiliriz. Bakınız *bakış açısı, dünya görüşü.*

PROBLEM Bir soru, konu, durum ya anlamaya çalışırken, ya çözmek için şaşırtıcı ya da zor bir kişi; çözüm veya tartışma için önerilen bir sorudur.

Sorunlar birçok çeşide ayrılabilir. Her birinin çözülmesi gerekli aydınlatılması gereken belirli bir mantığı vardır. Sorunlar kişi açık ve kesin olarak sorunun kalbindeki soru veya soruları ele aldığında en iyi şekilde çözülmektedir. Bu soruları tespit edildikten sonra entelektüel görev ortaya çıktığında ilgili bakış açıları aydınlatılır. Bakınız *problem çözme, sorgulama mantığı, monolojik problemler, çoklu mantıklı problemler.*

PROBLEM-ÇÖZME Çözüme ulaşma süreci.

Bir sorun robotik veya formüle dayalı olarak çözülemediği zaman eleştirel düşünce ilk olarak sorunun mahiyeti ve boyutunu saptamak,ve sonrasında ilk amaç ışığında çözümü ile ilgili düşünceler, bakış açıları, kavramlar, teoriler, veri ve akıl yürütmenin saptanması gereklidir. Bağımsız problem çözmeye dair kapsamlı uygulamada eleştirel düşünce geliştirilmesi esastır. Problem çözme nadiren prosedürel olarak en iyi yaklaşımdır veya bazı adımlarla devam eden bir seriyi içermektedir; hâlen bu problem çözme şemalarına nasıl yaklaşılacağı kesin olarak bilinmemektedir. Örneğin, bu tür şemalar genellikle, "Problemi belirtin." diye başlar ama "problemi anlatma" genellikle, birden çok bakış açısını ele alarak, kişinin varsayımlarını inceleyerek ve sorunun daha net bir anlayışına ulaşmak için birden fazla şekilde problemi dile getiren karmaşık bir analiz gerektirir. Bu gibi karışıklıklar formülsel olarak etkili şekilde ele alınamaz. Bakınız *problem, soru.*

REDDETME Bir kişi tartışılmaz delillere veya olumlu bir özeleştiri ortaya koyan gerçeklere inanmak istemediğinde meydana gelmektedir.

Reddetme en yaygın olarak kullanılan bir savunma mekanizmasıdır. Tüm insanlar bazen yüz yüze gelmek istemedikleri şeyleri reddederler, örneğin kendileri veya başkaları hakkında istenmeyen bir gerçek. Örneğin, bir basketbol oyuncusu kendisinin basketbolda oldukça becerikli olan imajını korumak için oyunda herhangi bir gerçek kusurları olduğunu inkâr edebilir. Bir "vatansever" ülkesinin insan haklarını ihlal ettiğini reddedebilir. Bakınız *savunma mekanizması.*

SİSTEMATİK VEYA ENTEGRE ELEŞTİREL DÜŞÜNCE İyi entegre ve tutarlı bir eleştirel düşünce yaklaşımı uygulamıştır, eleştirel düşünmeye bir sistem oluşturulmalıdır, eleştirel düşünme son derece organize bir şekilde yürütülmelidir, eleştirel düşünme amaçlı ve / veya metodik düzenlilik ile karakterizedir.

Eleştirel düşünceyi sistematik ve bütüncül bir yaklaşımla ele aldığımızda düşüncemizde düzenli ve sürekli olarak eleştirel düşünce bilgimizi uygulamak istiyoruz. Biz eleştirel düşünce uygulamasında titizlik konusunda kararlıyız. Düşünce alanları içerisinde ve genelinde fikirleri entegre etmeyi amaçlamaktayız.

Sistematik eleştirel düşünce eleştirel düşünmenin sadece periyodik veya düzensiz işleminin yapıldığı episodik eleştirel düşünme ile kıyaslanır. Bakınız *episodik eleştirel düşünce, eleştirel düşünce şekli.*

SOFISTIKE ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER Diğerleri manipüle eden eleştirel düşünme araçları kullanan becerikli düşünürler, genellikle kendi bencilliklerine veya grup çıkarlarına hizmet ederler.

Sofistik terimi yaygın olarak ince, şaşırtmalı, yüzeysel olarak makul kişiler anlamına gelir, akıl yürütmenin bir diğer yöntemlerinden biri de bir tartışmayı kazanma veya birine bir şeyin doğru olduğunu ikna etmedir. (Bu şey kısmen doğ-

ru olabilir veya tamamen doğru olmayabilir.) Örneğin, ikna edici bir şekilde kasıtlı olarak geçersiz argümanlar kullanabilirler. Sofist terimi aslında "bilge veya bilgelik" anlamında kullanılan Yunanca kelime *sophos ya sophia*'dan gelir. Özellikle MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu terimin çoğunlukla Atina da kullanımı gelişmiştir. Bakınız, *zayıf anlamlı eleştirel düşünür, güçlü anlamlı eleştirel düşünür, Sokratik eleştirel düşünür.*

SOKRATİK ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLER Tarafsız akıl yürütme ve düşünce geliştirmek ve teşvik etmek için eleştirel düşünme becerilerini kullanan eleştirel düşünürlerdir. Eleştirel düşünürler, diğerleri ile ilişkilerde aldatma ve manipülasyon kullanımını önlerler.

Sokratik eleştirel düşünür kelimesini iki anlamda kullanırız: (1) önemli bir öğrenme ve iletişim aracı olarak rutin şekilde sorgulama kullanan kişiler, (2) etik bir yaşam yaşamak için akıl yürütme becerisi kullanma ile ilgili kişiler.

Sokratik eleştirel düşünür sofistik eleştirel düşünürün tersidir, Sokratik eleştirel düşünür tarafsız bir şekilde eleştirel düşünme araçlarını kullanır; sofistik eleştirel düşünür bencilce bir eleştirel düşünme araçları kullanır. Bakınız *duygusu güçlü eleştirel düşünür, Sokratik sorgulama, sofistik eleştirel düşünür, duygusu zayıf eleştirel düşünür.*

SOKRATİK SORGULAMA Sokrates yöntemlerine dayalı, bir iddia, konum veya akıl yürütme şeklinin anlamı, haklı çıkarılması veya mantıksal gücünü daha derin araştıran bir sorgulama şeklidir.

Sokrates, Yunan filozof ve öğretmen (470-399 MÖ), disipline ve titiz sorgulama uygulamıştır. Bir başka deyişle, ona göre insanlara neye inanacaklarını söylemek en iyi öğrenme şekli değildir. Genellikle sorgulamayı insanların ne söyledikleri neye inandıkları ve inanmadıklarını görmelerine yardım etmek için kullanmıştır.

Başkalarını sorgularken Sokrates hem öğretmen hem öğrenci olarak görev yapmış, mantıklı bir dünyada yaşasalardı katılmak isteyecekleri disipline sorgulama modelini onlara göstermiştir.

Sokrates adalet ve cesareti bildiğini düşünen diğer kişiler ile bir tartışmaya katılarak felsefileşti. Sokrates sorgulaması altında hiçbirinin doğruyu bilmediği netlik kazandı ve yeni bir çabaya girdiler. Sokrates arkadaşları tarafından kabul edilebilecek veya reddedilecek sorgusal öneriler hazırladı. Problemi çözmede başarısız oldular fakat artık bilgi eksikliklerinin farkındalardı, mümkün olduğunda araştırmaya devam etmeyi kabul ettiler. Sokrates' in soru ve cevap incelemelerinde yer alan tartışmaları veya diyaletikleri Sokratik Mirasın dayanağıdır... (Felsefe ansiklopedisi, 1972. s. 483)

Sokrates, öğrencilerine disipline sorgulama şeklini uygulamalarını, yeni perspektif ve bakış açıları içerisinde düşünmelerini, çarpıklıkları ve ön yargıları ortaya çıkarmalarını geliştirmeye çalışmıştır. Hepsinden önemlisi, öğrencilerin fikirlerini inceleme ve gerçeği arama tutkusunu geliştirmesini istemiştir. Nedene güvenme, insan düşüncesinin temel fonksiyonu olarak bilgiyi takip etmenin kavramsallaştırılmasını istemiştir. Sağlam akıl yürütme ve yargılama testinin dayanamadığı bir fikrin bırakılması gerektiğine inanmıştır.

Birçok yıl süren uygulamalarından sonra sorgulama Sokrates karakterini derinden yansıtmaktaydı. Sorgulama sistemini geliştirme girişimlerine rağmen bu sistem hâlâ açık değildir.

Eleştirel düşünmenin sağlam bir teorisi, diğer taraftan disiplinli sorgulama için kesin ve özel araçları bize sunmaktadır. Soru sorma ve hazırlamaya uygulanan ve tüm öğrencilerin düşünmesini teşvik eden eleştirel düşüncede en temel fikirler hâlen gizliliğini sürdürmektedir. Eleştirel düşünce eleştirel sorgulamanın anahtarı olarak görülebilir çünkü Sokratik diyalogda kullanılan entelektüel adımları öğrenmek ve uygulamak isteyen herkese açık ve erişebilir yapmaktadır. Bakınız, *eleştirel düşünme, diyalogsal eğitim, bilgi.*

SORGULAMA MANTIĞI Verilen bir soru ya da soru gruplarının temelinde yatan mantıklı düşünceler dizisidir.

Düşünme sorular ile ilerlemektedir. Herhangi bir durumda söz konusu soru kişinin cevaplamaya kalkıştığı entelektüel görevleri belirler. Eleştirel düşünürler verilen sorunun kesin olarak ne sorduğunu ve mantıksal olarak nasıl üzerine gidile-

ceğini sağlamak için soruların analiz edilmesini benimsemektedir. Karmaşık bir sorunu ele aldığınızda açık ve kesin olarak bu sorunun kalbinde yatan soruları formüle ederler. Farklı tür soruların genellikle farklı düşünce tarzlarını, farklı prosedür ve teknikleri akla getirdiğini bilirler. Eleştirel olmayan düşünürler genellikle farklı soruları birbiriyle karıştırırlar ve ilgili olanları göz ardı ederken sorun ile ilgisi olmayan düşünceleri kullanırlar. Genellikle nedenli yargı veya tercih soruları gerektiren sorular içeren prosedür veya gerçek sorularını birbiriyle karıştırırlar.

Sorular yüzeysel veya derin, geniş veya dar olabilir. Çok sık, örneğin, biz önemli olanlar pahasına yüzeysel sorular üzerinde dururuz: "Ben bu kıyafeti mi giyeceğim?" karşı, "Ekolojik olarak sürdürülebilir malzemeden yapılmış bu kıyafeti mi?" veya "Herhangi bir durumda, buna ihtiyaç mı duyuyorum yoksa sadece istiyor muyum?" Bakınız *söz konusu soru, gerçek soru, tercih sorusu, yargı sorusu.*

SORU Tartışma veya soruşturmaya açık sorun ya da konu; öğrenmek veya bilgi elde etmek istendiğinde sorulan bir şey.

İnsanların doğal olarak amaçları vardır. Amaçlara ulaşmanın ayrılmaz bir yolu da düşüncemizi yönlendiren soru sormaktır. Söz konusu soru eldeki entelektüel görevi belirler. Düşünce şeklimizi belirler. Örneğin, soru cevaplanması gereken bilgileri belirler. Soru cevap ile ilgili bakış açılarını aydınlatır. Soru vurgulanan konularda karmaşıklığa işaret eder.

Buna göre, eleştirel düşünce, uzlaşılmaya çalışılan soru hakkında çeşitli şekillerde bir soru yeniden ifade edebilir, alt sorularla bir soru bölünebilir, rutin olarak farklı türde sorular ayırt edilebilir, önemsiz sorular önemlilerden ayırt edilebilir, alakalı sorular alakasız olanlardan ayırt edilebilir.

Diğer yandan, eleştirici olmayan düşünürler genellikle sordukları soru hakkında açık değildir, soruları belli belirsiz ifade ederler, sorunların açıkça yeniden üzerinde düşünülerek sorulmasında zorlanırlar, farklı türdeki soruları birbiriyle karıştırırlar, önemli soruları önemsiz sorularla karıştırırlar, alakalı sorularla alakasız soruları karıştırırlar, genellikle dolu soru sorarlar ve cevap verebilecek konumda olmadıkları hâlde sorulara yanıt verirler. Bakınız *sorgulama mantığı, gerçek soruları, yargı soruları, tercih soruları akıl yürütme ögeleri.*

SOSYALLEŞME Bir toplumun değerleri, normları, gelenekleri, görgüleri, örfleri, tabuları ve ideolojilerine uygun davranmak için sürekli bir öğrenme sürecidir; sosyal becerilerin kişinin sosyal konumuna uygun olduğu varsayılmıştır.

Çoğunlukla, insanlar gruplar hâlinde yaşamaktadır. Buna göre, ilişki kurdukları ve etkileşimde bulundukları diğer kişiler ile anlaşmak ve bu kişilerin haklarına ve ihtiyaçlarına saygı duymak için bu gruplarda makul şekilde birlikte yaşamayı öğrenmelidirler. Ancak sosyalleşme süreci genellikle mantıklı olarak bir arada yaşama savunulabilir anlayışının ötesindedir. Bu genellikle bireysel hakların ihlali ve baskıya yol açmaktadır. İnsanlar dünyada karmaşık fikir ve ideolojilere sahip olduğundan bu fikirler sosyalleşme sürecinin bir parçasıdır.

Çok genç yaştan her kültür içerisindeki çocuklar bu fikirler içerisinde düşünmeye başlar; onlar bir olası düşünce şekliyle düşünmez fakat doğru şekilde düşünür (örneğin, masaya dirseğini koymama, kucağına peçete koyma ve çıplaklığı yasaklama).

Herhangi bir kültürün ideolojisi kurallara, örf âdetlere, belirli davranışların yasaklanmasına dayalıdır. Buna göre her bir kültür içerisinde yaşayan insanların eleştiride bulunmadan kendi kültürlerinin keyfî kuralları, örfler ve tabularını kabul etmesi beklenmektedir.

ABD'de çocukların Amerika Birleşik Devletleri bayrağı göklere salındığında ayakta durması gereklidir. Bunu yaparak neye bağlı olduklarına dair gerçek bir çıkarımda bulunamazlar, ciddi olarak bu çıkarımı anlamazlar, eleştirel olarak analiz edemezler, eleştirel olarak ne için ve kime karşı tartışacaklarını bilmezler. Bu sosyalleşme ile gelen baskıda bulunmanın mevcut birçok alanından sadece bir örnektir.

Sosyalleşme sürecinin önemli bir bölümü sosyal tabakalaşma ile ilgilidir. Modern toplumlarda insanlar bir siyasi / ekonomik tabakaya göre

"hiyerarşi" içerisindedir. Üsttekiler güç ve avantajlara çok sahiptir. Ortada olanlarda bu güç ve önemli avantajlar mütevazı bir miktarda yer alır. Altta olanlar çok az avantaja ve çok az güce sahiptir. Her kültürün sosyalleşme sürecinin bir parçası kültürü içinde sosyal tabakalaşma sistemine göre kişinin "sosyal statü için doğru davranış" ile ilgili bulunmaktadır.

Entelektüel olarak tutsak edilen kritik toplumsal kurallar, gelenekler, tabular ve kişinin kültürünün güç yapısını analiz etmeye dayanak sağlamaktadır. Bakınız *toplumsal merkezcilik, telkin.*

SOSYAL ÇELİŞKİ Toplumun söylemleriyle uygulamalar arasındaki tutarsızlıktır. Her toplumda o toplumun kendi imajı ile toplumun gerçek karakteri arasında bir miktar tutarsızlık vardır. Sosyal çelişki, tipik bir şekilde insanların sosyal veya kültürel düzeyde kendilerini aldatmalarıyla yakından ilişkilidir. Eleştirel düşünme, tutarsızlıkların bilinmesinde önemlidir ve bu bilme süreci değişimin oluşması ve sonunda ortaya çıkacak bütünlük açısından önemlidir. Bakınız *toplumsal merkezcilik, ulusal önyargı.*

SOSYAL MERKEZCİLİK Kişinin kendi grup veya kültürünün üstünlüğüne inancı; kişinin kendi grup perspektifinden yabancı kişileri, grupları veya kültürleri yargılama eğilimi.

Sosyal hayvanlar olarak insanlar beraber kümelenmektedir. Aslında insan türlerinin sağ kalımı yetiştirilme sürecine bağlıdır yani tüm insanlar bir grup içerisinde bakıldıklarında yaşamına devam eder. Bununla ilgili olarak çocuklar çok küçük yaşlardan grup mantığı içerisinde düşünür. Bu durum grup içerisine kabul edilebilmeleri için gereklidir. Bu sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak grup ideolojilerini belirlerler.

Kişinin ait olduğu sosyal grubun diğer grup ve toplumlara özünün gereği olarak ve kendi kendini kanıtlar bir şekilde üstün olduğu varsayımıdır. Bir grup ya da toplum, kendini üstün gördüğü zaman düşüncelerini doğru veya tek mantığa dayalı ya da ispatlanabilir bakış açıları olarak her hareketinin haklı bir nedeni olduğunu düşündüğünde bu üstünlük duygusunu doğal olarak bütün düşünme biçimlerine uygulayacak dolayısıyla sonuç olarak dar görüşlü olacaktır.

Her gün, çok sayıda sadakatsiz genç reddedilir. Birkaç kişi kendi düşünce çoğunun toplumsal merkezli doğasını tanımlar.

Kendi ırkının üstünlüğüne inanma, genellikle bir etnik grubu içinde toplumsal merkezci düşünce ifade etmek için daha dar kapsamda kullanılmasına rağmen toplum merkezci düşünce, terimi kendi ırkının üstünlüğüne inanma ile ilişkilidir. Bakınız *sosyalleşme, benmerkezcilik, ulusal yanlılık, kültürel ilişki.*

TEORİ Bir olgu sınıfı açıklama ilkeleri olarak kullanılan; özellikle tekrarlı olarak test edilen veya geniş ölçüde kabul edilen ve çıkarımda bulunmada kullanılabilen genel sav grubu; gerçek olgusu ile ilgili olan iyi kurulmuş savın açıklaması, entegre kurallar veya ilkeler sistemi.

Teori teriminin en az iki farklı kullanımı vardır. Biri test edilen ve/veya genellikle üzerinde mutabık kalınan genel savlardır. Diğeri de varsayıma dayalı veya hipotetik savlardır.

İnsanlar olarak bizler kişileri, olayları ve problemleri yaşamımızda anlamaya yardımcı olan teoriler oluşturmaktayız (genellikle farkında olmadan). Bu teorileri büyük ölçüde hipotetik olarak ele almalıyız. Teorileri deneyim testleri olarak ele almak önemlidir. Kişi açıkça teori ve gerçek arasında ayırım yapmalıdır. Bakınız *kavram, ilkeler.*

ULUSAL ÖN YARGI Ülkesinin inançları, gelenekleri, pratikleri, imajı ve düşünce tarzı lehinde taraf olmaktır, bir tür toplum merkezcilik ya da ırk merkezcilik biçimidir.

Bu, içinde doğup büyüdükleri inanç, gelenek, uygulama ve dünya görüşünün hep lehinde düşünenler için kaçınılmaz olmasa bile yine de doğaldır. Maalesef bu favori eğilim çoğu zaman bir tür taraflılığa dönüşür –daha fazla ya da az katı olmak, mantık dışı ego farklılaşması ki bunlar kişinin kendi milleti ile ilgili ve daha büyük ölçekte, dünya ile ilgili görüşlerini çarpıtır. Bu eğilim, kişinin fazla düşünmeden kendi hükûmetinin tarafını tutma, diğer uluslarla olan sorunlarında

hükûmetin yaptığı açıklamaları eleştirmeden kabul etme, "düşman" ülkelerin değerlerini aşağılarken eleştirel olmayan bir şekilde kendi ülkesinin değerlerini abartma eğilimleri şeklinde ortaya çıkar.

Ulusal ön yarg,ı dünyadaki bütün ulusların yazılı ve görsel medyasına yansır. Olaylar, o ülkeye hâkim olan ortamda anlamlı gözüken şeylere göre ya yayımlanır ya da yayımlanmaz ve öyküler o bakış açısını geçerli kılacak şekilde biçimlendirilir. Belli bir dünya görüşüne uyacak şekilde kurgulanmalarına karşın, haber öyküleri yansız ve objektifmiş gibi sunulur ve eleştirilmeden olduğu gibi kabul edilir çünkü insanların olaylar hakkındaki düşüncelerinin gerçekleri yansıttığını varsayarlar.

Ne yazık ki çok demokratik sayılan toplumlarda bile ulusal ön yargılar okullarda da yaygınlaştırılmaktadır (ironik fakat mümkün). Sorumlu, eleştirel düşünen, dürüst ve sağduyulu kişiler olabilmek için, insanların eleştirel olmayan milliyetçiliğin de ötesinde perspektiflerini genişletmeleri için haber ve haber yazılarında ulusal ön yargıların neler olduğunu bulup çıkarmayı deneyip uygulamalıdırlar. Bakınız *medya ön yargı, ırk merkezcilik, toplumsal merkezcilik, ön yargı, ön yargı, dünya görüşü, eleştirel toplum diyalojik eğitim, öğretim.*

VERİ Kendileri aracılığıyla sonuçlara varılabilecek ya da yorum ve teorilerin onlar üzerlerine inşa edilebileceği gerçeklikler, sayılar ve bilgilerdir.

Eleştirel düşünen kişiler olarak esas ana veriyi, yaptığımız çıkarımlardan ve vardığımız sonuçlardan ayırt etmeliyiz. Tabi ki sunulacak veya iletişimde bulunulacak tüm verileri bir şekilde kavramlaştırma önemlidir. Bunu yapmanın alternatif yolları analiz veya eleştiriye bağlıdır. Bakın *bilgi, kanıt, sonuç, sonuç çıkarma/çıkarım.*

YALANLAMAK/YALANLAMA Karşıtını öne sürmek; aksini yapmak; karşı gelmek; birine zıt beyan, bir şeylerin birbirine zıt olma eğilimindeki durum; tutarsızlık; aykırılık, aykırı ögelerden oluşan veya içeren kişi veya şey.

Yalanlar insan hayatında yaygındır çünkü insanlar genellikle inandıklarını itiraf etmeye yanaşmamaktadır. Bu insan bencilliği ve toplumsal merkezci düşüncenin doğasıdır. Bakınız *kişisel yalanlama, sosyal yalanlama, benmerkezcilik, belirginlik, entelektüel dürüstlük.*

YANSITMA Bir kişi hissettiği veya düşündüğü şeyi başka bir kişiye bağlıyorsa genellikle suçluluk gibi kabul edilemez duygu ve düşüncelerinden sakınmaktadır.

Yansıtma (örneğin, kişinin eylemleri için sorumluluk almak gibi) tatsız gerçeğin bir kısmını önlemek için insan egosu tarafından kullanılan bir savunma mekanizmasıdır. Kocasını sevmeyen bir eş ilişkilerinde bilinçsizce sadakatsiz olmayı öne sürerek eşinin kendini sevmediği (gerçekte seviyorken) konusunda onu suçlayabilir.

Başkalarının dürtüleri ya da kendimiz bizzat suçlu olduğumuz davranışları başkalarına yansıtmayı önlemek önemlidir. Eleştirel düşünme temel boyutu kendini kandırmanın herhangi bir şeklini tanımlar veya üstesinden gelebilir. Bakınız *savunma mekanizmaları.*

YARGI Bir yargıda bulunma veya karar verme eylemi, bir görüş oluşturma, tahmin, kavram veya zihne sunulan durumlardan sonuç çıkarma; anlayış ve sağduyu; makul kararlar alma yeteneği veya ilgili kanıtlarla sağlam neticelere varabilmedir.

Bir inanç ya da görüş belirttiğimizde, bir karar verdiğimizde veya bir eylemi gerçekleştirdiğimizde örtülü veya açık yargıları esas alırız. Tüm düşünceler neyin öyle olduğu veya olmadığı, neyin doğru olduğu veya olmadığına dair yargı içermektedir. İnsanlar genellikle ilgili kanıta dayalı olarak karar verirler ve makul ve tarafsız olarak sorunların karmaşıklığına dair düşünürler. Kişinin eleştirel düşünce yeteneğini geliştirmek sağlam kararlarını geliştirmeyi sağlar, nedene, kanıta ve mantığa dayalı olarak karar verme alışkanlıklarını geliştirmelerine yardımcı olur. Bakınız *mantıklı yargı, sonuca varma, çıkarım*

YARGİLAMA SORULARİ (ÇOK SİSTEMLİ SORULAR) Akıl yürütme gerektiren fakat birden fazla savunulabilir cevabı olan sorular; birden fazla bakış açısı içerisinde muhakeme gerektiren sorular.

Yargılama soruları akılcının birden çok, genellikle birbiriyle çelişen bakış açıları içinde düşünmesini gerektiren sorulardır. Bu sorular aracılığıyla muhakeme daha iyiden daha kötüye cevaplara (iyi desteklenen ve üzerinde akıl yürütülmüş veya az desteklenen ve / veya üzerinde yeteri kadar akıl yürütülmemiş) yol açar. Yargılama soruları üzerinde tartışılması mantıklı sorulardır. Bu sorular ile akıl yürüttüğümüzde bir olasılıklar dizisinde en iyi cevabı ararız.

Biz böylece netlik doğruluk, alaka gibi evrensel entelektüel standartları kullanarak bu sorulara cevapları değerlendiririz. Bu sorular humanistik disiplinlerde (tarih, felsefe, ekonomi, sosyoloji, sanat...) egemen olabilir ama birçok disiplinde, konuda ve insan düşünce alanında bulunabilir.

Örnekler:

- En basit ve en temel ulusal ekonomik problemleri en iyi şekilde nasıl ele alırız?
- Yasadışı uyuşturucuya bağımlı olan kişi sayısını azaltmak için ne yapabiliriz?
- İş ilgileri ve çevresel korumaları nasıl değerlendiririz?
- Kürtaj doğru mudur?
- Vergi sistemi nasıl ilerlemektedir?
- Psikoloji hangi ölçüde bilimdir?

İnsanların karşılaştığı önemli sorunların çoğu üzerinde akıl yürütülmüş yargılama gerektiren sorulardır.

İnsanlar genellikle sadece sübjektif fikrin gerekli olduğu tercih soruları veya doğru yanıtın arandığı gerçekçi sorular ile yargılama sorularını birbiriyle karıştırırlar. Bakınız *çoklu mantıklı problemler, üzerinde akıl yürütülen yargılama.*

YORUM/YORUMLAMA Kişinin kendi kavrayışını, deneyim, perspektif, bakış açısı ya da felsefesini belli bir yapıya oturmak için kullanmasıdır.

Yorumlar gerçekliklerden, kanıttan ve durumdan ayırt edilmelidir. (Bir insanın sessizliğini bana karşı bir düşmanlığın ifadesi olarak yorumlayabilirim. Böyle bir yorumlama doğru olabilir ya da olmayabilir. kendi motivasyon ve davranış örüntülerimi o kişiye yansıtmış olabilirim, ya da doğru bir şekilde bu yapıyı diğerinde görmüş olabilirim.) En iyi yorum, kanıtları en fazla dikkate alandır. eleştirel düşünen kişiler yorumlarının farkında olurlar, yorumları kanıtlardan ayırt edebilirler, alternatif yorumları düşünür ve yeni kanıtlar ışığında yorumlarını tekrar gözden geçirebilirler.. Bakınız *girişim.*

YÜKSEK SIRALI ÖĞRENME Bir gerçek temelleri, gerekçeleri, etkileri ve / veya değerini keşfetmek yoluyla öğrenme, ilke, kavram, konu ve benzeri; öylesine derinden anlamak gibi öğrenmedir.

Bir kimse derinlemesine öğrenebilir, böylece fikirler akılda kök salmış olur ya da yüzeysel olarak öğrenebilir, böylece bildi sadece test için saklanır ve daha sonrasında atılır. Bir kimse insanın mantıksal kapasitesiyle özdeşleşerek öğrenebilir veya mantık dışı eğilimleriyle özdeşleştirebilir. Bir kimse, zihinsel standartlara bağlı kalarak düşünmeye yönlendirme ve disiplin için insan entelektüelini yetiştirme amacıyla veya önemsiz ilişkiler kurarak öğrenebilir. Eleştirel düşünme eğitimi, öğrencilere mantıksal sonuçlara varmaları için aktif şekilde düşünme yolunda yardım ederek yüksek düzey öğrenme sağlar; düşüncelerini diğer öğrenciler ve eğitmen ile tartışmaları, çeşitli bakış açılarını göz önünde bulundurmaları, kavramları, teorileri ve terimlerle ilgili kendi açıklamalarını analiz etmeleri, öğrendikleri şeylerin anlamını ve çıkarımlarını aktif bir şekilde sorgulamaları, öğrendiklerini deneyimleriyle kıyaslamaları, ne okuduklarını ve ne yazdıklarını ciddiye almaları, sıradan olmayan problemleri çözmeleri, varsayımları test etmeleri ve kanıt toplamaları ve onları değerlendirmeleri. Öğrenciler konularda ve disiplinlerde kendi yöntemleriyle düşünmeye teşvik edildiklerinde yüksek düzey düşünmeye başlarlar, örneğin tarih öğrenirken tarihsel düşünmeleri, matematik öğrenirken matematiksel düşünmeleri ve benzeri. Bakınız *diyalogsal eğitim, eleştirel toplum, bilgi, ilke, düşünce etki, düşük dereceli öğrenme.*

KAYNAKÇA

The following references were used in formulating many of the brief definitions in this glossary:

Newman, J. (1852/1996). *The Idea of a University*. London: Yale University Press.

Peters, R. S. (1973). *Reason and Compassion*. London: Routledge & Kegan Paul.

Sumner, W. (1906/1940). *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals*. New York: Ginn and Co.

American Heritage® Dictionary of the English Language, 4th ed. Retrieved January 19, 2008, from Dictionary.com.

Online Etymology Dictionary. Retrieved January 20, 2009, from Dictionary.com at http://dictionary.reference.com/browse.

Random House Unabridged Dictionary (v 1.1), © Random House, Inc., 2006. Retrieved January 20, 2009, from Dictionary.com at http://dictionary.reference.com/browse.

Webster's New World College Dictionary, 4th ed. (2007). New York: Wiley Publishing.

Webster's Revised Unabridged Dictionary. Retrieved January 20, 2009, from Dictionary.com at http://dictionary.reference.com/browse.

WordNet® 3.0. Retrieved January 20, 2009, from Dictionary.com at http://dictionary.reference.com/browse.

KAYNAKÇA

Campbell, S. (Ed.) (1976). *Piaget Sampler: An Introduction to Jean Piaget Through His Own Words*. New York: John Wiley & Sons.

Clark, R. (1984). *A. Einstein: The Life and Times*. New York: Avon Books.

Darwin, F. (Ed.) (1958). *The Autobiography of Charles Darwin*. New York: Dover Publications.

Downie, L., and Kaiser, R. (2002). *The News about the News*. New York: Knopf.

Ennis, R. (1985). *Goals for Critical Thinking/ Reasoning Curriculum* (Illinois Critical Thinking Project). Champaign, IL: University of Illinois.

Esterle, J., and Cluman, D. (Eds.) (1993). *Conversations with Critical Thinkers*. San Francisco, CA: Whitman Institute.

Frank, J. (1982, Oct.). *Chemtech*, p. 467.

Fromm, Erich. (1956). *The Art of Loving*. New York: Harper & Row, pp. 1–2, 23–24, 47.

Guralnik, D. B. (Ed.) (1986). *Webster's New World Dictionary*. New York: Prentice Hall.

Jevons, F. R. (1964). *The Biochemical Approach to Life*. New York: Basic Books.

Lipman, M. (1988, March). Critical thinking and the use of criteria. *Inquiry: Newsletter of the Institute for Critical Thinking*. Upper Montclair, NJ: Montclair State College.

Markham, F. (1967). *Oxford*. Holland: Reynal & Co.

New York Times (1998, Oct. 5). Amnesty finds "widespread pattern" of U.S. rights violations.

New York Times (1998, Dec. 28). Iraq is a pediatrician's hell: No way to stop the dying.

New York Times (1999, March 6). Testing the limits of tolerance as cultures mix: Does freedom mean accepting rituals that repel the West?

New York Times (1999, June 12). Beautiful beaches and bronzed men, but no bathing belles.

New York Times (1999, June 20). Arab honor's price: a woman's blood.

New York Times (1999, July 1). U.S. releases files on abuses in Pinochet era.

New York Times (1999, Oct. 21). Boy, 11, held on incest charge, and protests ensue.

New York Times (1999, Nov. 22). Moratorium now.

New York Times (1999, Nov. 27). Spanish judge is hoping to see secret files in U.S.

New York Times (1999, Nov. 29). Advertisement by the Turning Point Project entitled "Invisible government."

New York Times (2004, Feb. 25). Prosecutorial misconduct leads justices to overturn death sentence in Texas.

New York Times (2004, April 4). Convicted of killing his parents, but calling a detective the real bad guy.

Paul, R. (1995). *What Every Student Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking.

PETA. (1999). 501 Front St., Norfolk, VA 23510, www.peta.com.

Peters, R. S. (1973). *Reason and Compassion*. London: Routledge & Kegan Paul.

Plotnicov, L., and Tuden, A. (Eds.) (1970). *Essays in Comparative Social Stratification.* Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.

San Francisco Chronicle (1999, Feb. 6). First Philippine execution in 23 years: Lethal injection for man who raped his stepdaughter, 10.

San Francisco Chronicle (1999, June 11). Treatment is new salvo fired by reformers in war on drugs: Courts, voters beginning to favor therapy, not prisons, to fight crack. (Article taken from the *New York Times.*)

San Francisco Chronicle (1999, Oct. 2). U.S. order to kill civilians in Korea illegal, experts say. Prosecution seen as impossible now. (Article taken from the *Associated Press.*)

Siegel, H. (1988). *Educating Reason: Rationality, Critical Thinking, and Education.* New York: Routledge Chapman & Hall.

Stebbing, S. (1952). *Thinking to Some Purpose.* London: Penguin Books.

Sumner, W. G. (1940). *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals.* New York: Ginn and Co.

Zinn, H. (1995). *A People's History of the United States.* New York: HarperCollins.

DİZİN

Üçüncü Basımdan Çeviri

KRİTİK DÜŞÜNCE

Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar

Third Edition

CRITICAL THINKING

Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life

Çeviri Editörleri

Prof. Dr. A. Esra Aslan - Yrd. Doç. Dr. Gamze Sart

RICHARD PAUL
LINDA ELDER

Tüm yaşamımız, duygu ve düşüncelerimiz tarafından yönetilmektedir. Çoğumuz ağırlıkla gerçeğin farkına varmadan yaşadığımızdan düşünce becerilerimizi geliştirmeyi önemsemeyiz. Ancak düşünme, eğitim, psikoloji ve daha birçok alandaki bilim insanının üzerinde çalıştığı ve geliştirmeyi hedefledikleri beceriler arasındandır. Düşünme türleri içinde eleştirel düşünme, en temeli ve önemlileri arasındadır. Pek çok kişi için düşünme bilinç dışı bir eylem iken, onu bilinç alanına çekip özel eğitim teknikleri ile geliştirmek mümkündür. Bu kitap eleştirel düşünme becerilerinin kapsamında, kişinin tarafsız düşünür hâline gelme, düşünme seviyesinden haberdar olma, temel akıl becerileri, yetenekleri, içgörülerinin gelişmesine destek olma, sunulan düşüncenin zayıf ve güçlü manasını keşfetme vb. gibi becerilerini geliştirme, kendi düşünme standartlarını bilme, soru sorma ve düşünmedeki yerini anlama, düşünme içeriğini öğrenme, iyi düşünme becerilerini edinme, karar alma, problem çözme, mantık dışı düşünce ile başa çıkma, ulusal ve uluslararası propaganda yolları, zihinsel kandırmaca ve manipülasyonun farkına varma, etik akıl yürütme, stratejik düşünme becerileri ve ileri düşünür olma başlıklarında bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlamaktadır. Buraya kadar sözü edilen bu becerileri kapsayan kitabın hem bilgi vermesi hem de Türk akademisyen ve düşünürleri tarafından bu konuda yeni eserlerin kaleme alınmasını, araştırma yapılmasını teşvik etmesi hedeflenmektedir. Kitabın hedef kitlesi arasında, matematik bilimlerinde ve sosyal bilimlerde eğitim gören öğrenciler ve akademisyenler, politikacılar, medya mensupları ilk akla gelenler arasındadır. Kitabın, kişisel gelişimi bir yaşam biçimini hâline getirenlere geliştirici bir okuma serüveni olacağına inanılmaktadır. (kim ile, kimin için...)

21. yüzyıl becerileri arasında ilk sıralarda yer alan eleştirel düşünme becerisinin stratejik ve sistematik olarak nasıl geliştirilebileceğini anlatan bu kitap, okuyucular için hem günlük yaşamda hem de profesyonel hayatta kullanabilecekleri önemli reçeteler vermektedir. Bilgi çağının getirdiği bilgi bombardımanı içinde hangi bilgiye nerede, nasıl, niye, ne zaman ve kim ile kimin için ulaşılır sorularının cevaplarını çok gelişmiş tablolar ve şekiller ile anlatarak görsel anlamda hatırlanır ve uygulanabilir kılmaktadır. Sol beynin işlevi olan eleştirel düşünceyi çok daha ileriye götürerek bilginin yaratıcılığa dönüştürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Basitliğin getirdiği mükemmellik ile değişen ve devrim niteliğinde yaşanan teknolojik gelişimlerde, okuyucuların uygulamalı olarak karar verme becerilerini geliştirmekte ve okuyuculara bulundukları ortamda farkındalık oluşturarak fark yaratmalarını sağlayacak donanım vermektedir. Bu kitabın okuyucuları sadece eğitim dünyasındaki değişimi sağlamak isteyen kişiler değil profesyonel dünyada da dönüşümü sağlamak isteyen oyuncular ve liderler olmalıdır.



Okuyucu öneri ve eleştirileri için
okuyucu@nobelyayin.com
facebook.com/nobelyayin
twitter.com/nobelyayin
twitter.com/nobelkitap



PEARSON





NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sk. Ferah Han No:16/62 Kat:1
Cağaloğlu-Fatih İSTANBUL Tel-Faks: +90212 513 13 04
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com



